

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
“Ужгородський національний університет”
Інститут іноземної філології**

***СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
З ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ***

Випуск 11

Збірник наукових праць

Ужгород – 2013

УДК81(081)+372.8
ББК Ш,0я54+Ч48
С-91

Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць. Випуск 11. Відп. ред. Фабіан М.П. - Ужгород: ПП "Аутдор-Шарк", 2013. - 493 с.

Видання зареєстроване Державним комітетом телебачення і радіомовлення України. Свідоцтво **КВ № 8917** від **29.06.2004 р.**

Наукове фахове видання перезатверджено **постановою Президії ВАК України від 10.03.2010 р. № 1-05/2.**

Збірник містить науковий доробок викладачів та аспірантів Ужгородського національного університету, інших вузів України, близького та далекого зарубіжжя. У науковому збірнику представлено сучасні дослідження з іноземної філології в галузях мовознавства, літературознавства і методики викладання англійської, німецької та французької мов у середніх та вищих навчальних закладах.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту іноземної філології Ужгородського національного університету 25 червня 2013 р., протокол № 9.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР

доктор філологічних наук, професор М.П. Фабіан

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

П.М. Лизанець, доктор філологічних наук, професор
В.В. Барчан, доктор філологічних наук, професор
А.Г. Гудманян, доктор філологічних наук, професор
А.В. Корольова, доктор філологічних наук, професор
І.В. Козубовська, доктор педагогічних наук, професор
О.М. Гвоздяк, кандидат педагогічних наук, доцент
С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент
О.П. Бартош, кандидат педагогічних наук, доцент

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Л.О.Белей, доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет),

Л.В.Рогач, кандидат філологічних наук, доцент (Ужгородський національний університет).

ISBN 978-617-7132-02-07 © Ужгородський національний університет, 2013

MOB03HABCTBO
LANGUAGE STUDIES
SPRACHWISSENSCHAFT
LINGUISTIQUE

ON LANGUAGE ETIQUETTE AND NON-VERBAL COMMUNICATION

Fabian Myroslava

Uzhhorod National University

Every language contains a certain set of indispensable simple everyday things the knowledge of which helps us to avoid cultural shocks and misunderstandings of different kinds when we find ourselves inside an English – speaking cultural community. The things in question are called communicative etiquette behavioural patterns. They differ in various cultural communities due to a multitude of historical, economic, cultural, psychological, traditional, and other factors. Very often it is not so much language errors but errors in communicative behaviour that mostly impede successful communication. Besides they may cause very strong negative reactions if they break some accepted etiquette norms of interpersonal communication. Mastering such etiquette norms is no less important than mastering the language learning itself.

Communicative etiquette behaviour penetrates absolutely all the areas of human activities and embraces all the typical situations of communication, intercourse, and interaction in different human communities. Just like any behaviour, it follows certain socially, culturally, and traditionally established norms. Thus it can be structured according to certain patterns, comprising different components (verbal, non – verbal or both). The latter and their peculiarities of usage make up the subject matter of the present article.

People use language not only as a means of communication, but also to help their social relationships. For example, when you ask someone to do something for you, you want to do this politely. Politeness is often about taking care of feelings and emotions – your own and other people's. Be open and friendly even at the first meeting. Openness and friendliness are combined with politeness.

BE FRIENDLY

If you are in the UK, try to mix with the local population. Going to a pub for a drink is normal in British culture. Once you get friendly with some local people you will feel accepted therefore more relaxed and happier. You may even start to enjoy yourself.

PLEASE

This is, perhaps, the most important word in English! If you don't use it when you ask for something you can easily upset people. Use ***please***:

At the beginning of invitations:

- Please come in.
- Please take your coat off.

At the end of requests:

- Could you pass the sugar, please.
- Four of those apples, please.

In the middle, with a heavy stress it often means the speaker is asking for the second time, or is slightly annoyed." You should usually avoid using it in the middle — unless you are annoyed!

Please comes at the beginning of written notices.

PLEASE AND THANK YOU

British and American parents often tell their children that 'please' is **the magic word**: if the children remember to say 'please', their parents are more likely to give them the things they ask for. 'Please' is used in many situations. People generally say 'please' whenever they ask for something, whether it is for goods in a shop, for help, for a favour or for information.

People are also taught to say '**thank you**' or '**thanks**' when somebody has given them something or done something for them. In a shop many British people say 'thank you' several times at the checkout, e.g. when the operator tells them the total cost of their goods, when he or she gives them their change or gives back their credit card, and sometimes again before they leave.

If you have been served by a waiter or waitress and you want to pay, ask:

Could I pay now, please?

Could I have the bill, please?

The bill, please.

Remember that **please** is very important.

EXCUSE ME

• Use **Excuse me**:

- *before* you disturb somebody, for example to get past.
- to attract somebody's attention when you do not know their name.
Say this loud and on a high pitch.
- *after* you have sneezed, coughed, etc.

SORRY

• Use **Sorry**:

- if you have slightly inconvenienced somebody.
- with your voice going up at the end to ask someone to repeat what they said.

Here you can also use **Pardon?** or **I beg your pardon?** (but you cannot use Excuse me here).

Remember the basic rule for **Excuse me** and **Sorry** is:

Excuse me *before* we do something.

Sorry *after* we have done something.

• To apologise for something more serious, **sorry** on its own is not enough. Use:

I AM sorry. (stress am)

I'm extremely sorry.

- When you answer an apology for something small and unimportant, you say **sorry** too. For example, someone bumps into you:

They say: Sorry.

You say: Sorry.

CONTROLLING YOUR TEMPER

It is important to be able to control your temper. In some countries you need to shout or raise your voice to get work done. However, in the United Kingdom this comes across as quite offensive, and the result may be unwelcome. Instead, discuss any problems politely. You will win a lot of friends if you can be 'diplomatic'.

EYE CONTACT

In many cultures looking directly at the person's eyes while speaking is considered disrespectful. However in British culture having shifty eyes or not looking at the person you are speaking to is taken to show that you have something to hide or you are not telling the truth. Try to develop the habit of making steady eye contact — but don't stare at them.

KISSING HANDS

A ceremony for newly appointed privy councillors and government ministers. The hand is the monarch's, held out to be lightly kissed on the back of the fingers by the kneeling official. A new prime minister (as also a British ambassador or governor general appointed to a new post abroad) is described in the court circular as having 'kissed hands', but in this case the ceremony as such does not take place; the phrase is merely used for a particular type of royal audience.

MISS AND MRS

Both words are abbreviations of 'mistress', from the time when that word was the feminine of 'master'. Since the late 17C unmarried women have been called 'Miss' and married women 'Mrs' (pronounced 'missis, though the written form is an abbreviation of the full 'mistress'). Both titles were at that time limited to women of the upper and middle class, likely to become mistress of a household employing servants. In most European countries unmarried women above a certain age are addressed as married women (*madame* rather than *mademoiselle*). The British have rigidly kept to 'Miss' regardless of age, making the elderly spinster a characteristic figure of national life and literature. In the 1970s and 1980s the American 'Ms' was often used to avoid this intrusive distinction, but a more recent

trend has been to dispense with prefixes altogether, addressing people by their given and family names (Mary Smith rather than Ms Smith).

Lady in the UK, the formal title of the daughter of an earl, marquess, or duke, and of any woman whose husband's rank is above that of baronet or knight; the title 'Lady' is prefixed to her first name. The wife of a baronet or a knight is also called 'Lady' but uses the title by courtesy only, and has it prefixed to her surname.

SHAKING YOUR HEAD

Moving your head constantly when a senior is talking to you is a norm and sign of respect in some cultures. However, in British culture people are expected to treat others, whether seniors or juniors, as equals. Moving your head frequently during a conversation could be a distraction. It is important to listen to the person carefully and express your views honestly rather than agreeing to everything that has been said.

RESPECTFUL TREATMENT OF OTHERS

In some cultures it is taken as an offence if you do not stand up every time your senior stands up. Once again, in the United Kingdom it will be seen as a nuisance rather than as a sign of respect.

Instead, you show your respect to others by being polite and using words such as '**please**' and '**thank you**'.

FORMAL MANNERS

Formal manners are part of the British stereotype. British people used to make polite conversation on general topics, but otherwise remain distant. Men used to take off their hat when a woman passed, walk on the outside of the pavement/sidewalk when with a woman so that she did not get splashed by traffic, and hold doors open for her. Keeping feelings under control was also part of good manners, and it was not thought appropriate to show anger, affection, etc. in public. Now, fewer people stand on ceremony (= behave formally) and even in formal situations most people are friendly and relaxed, and concerned to put others at their ease.

INFORMAL MANNERS

Good manners do not have to be formal. It is friendly as well as polite to say 'hello' or 'good morning' to somebody you meet, to say 'please' and 'thank' to family and friends as well as to strangers, and to apologise if you hurt or upset somebody. A warm tone of a voice and a smile are also important.

People shake hands when they are introduced to somebody for the first time but, except in business, rarely do so when they meet again. Nowadays, unless there is a great age difference, most adults use each other's first names straightaway. In shops and banks, on aircraft, etc. customers are often addressed respectfully as 'Sir' or 'Madam' to show that they are important to the company. People are expected to arrive on time for both business and social events and it is considered bad manners to be late or not to telephone to let people know if you are delayed.

PRIVACY

Respect for privacy underlies many aspects of British life. It is not just privacy in your own home which is important. Just as important is the individual's right to keep information about himself or herself private. Despite the increase in informality, it is still seen as rude to ask people what are called 'personal' questions (for example, about how much money they earn or about their family or sex life) unless you know them very well. Notice that the conventional formula on being introduced to someone in Britain, 'How do you do?', is not interpreted as a real request for information at all; the conventional reply is not to 'answer the question' but to reply by saying 'How do you do?' too.

AS A GUEST

When invited to a meal at somebody else's house people often take a bottle of wine or chocolates or flowers, as a gift. Apart from this, it is not usual to give presents to people you do not know well. It is not considered polite to look round other people's houses without being invited to do so and people usually ask where the toilet is rather than going to look for it. Many people do not smoke and visitors should ask permission before they smoke in somebody's house. Close friends are much less formal in each other's houses and may get their own drinks and help clear away the meal.

GESTURES

Drumming your fingers. i.e, tapping them repeatedly on a desk or table, suggests impatience. **Scratching your head** suggests you are not sure what to do. These gestures may also be a sign that a person is nervous.

Shrugging your shoulders shows impatience or lack of interest, it can also be used to indicate that you do not mind which of several things is chosen. A person who stands with their elbows close to the body and forearms spread, with the palms of their hands upwards and their shoulders raised, does not know what is going to happen. Often, the head is held slightly to one side.

People sometimes **tap their feet** (usually only one foot) on the floor in time to music, but more often the gesture shows that they feel impatient. Children sometimes **stamp their feet** when they are angry.

FACIAL EXPRESSIONS

Winking at somebody reminds them of a shared secret or is used as a private signal. **Raising the eyebrows** with the eyes wide open, or **blinking** (= closing and opening both eyes very quickly) several times, expresses surprise, shock or sometimes disapproval. The phrase **eyebrows were raised** is often used metaphorically.

Frowning may suggest concentration, but is often a sign of disapproval or annoyance. **Wrinkling the nose** (= moving it up and to one side) suggests there is a bad smell, but if your nose **twitches** and you take a few quick breaths this means you can smell something nice, especially food cooking.

Children **stick their tongues out** to show they do not like somebody but this is rude. **Pursing the lips**, making them very small and tight, is something people may do if they are concentrating hard. Sometimes, however, it shows a person is angry but trying hard to control their anger.

FINGERS AND THUMBS GESTURES

Thumbs up is a gesture showing approval or success. It is usually made with the thumb of only one hand. The thumb points straight up while the fingers are curled into the palm. The gesture is used to tell somebody that they can go ahead and do something, or to indicate that the person making the gesture has succeeded in something. To **give somebody the thumbs up** is to give them permission to do something. **Thumbs down** is a similar gesture but the thumb points down towards the ground. It is used by somebody to indicate they have failed to do or get something.

People **thumb a lift** (= try to get a ride in a passing vehicle) by holding their arm out with the thumb up and slightly forward. **Twiddling your thumbs** (= holding the hands loosely and letting the thumbs rub gently against each other) suggests boredom or impatience. The phrase is often used metaphorically to mean 'having nothing to do'.

Pointing with the forefinger (= first finger) at somebody or something shows which person or thing you want or are talking about. But in both Britain and the US it is considered rude to point.

Fingers crossed is a wish for good luck. In Britain people give a **V-sign** by holding the index finger and middle finger apart like a V and curling the other fingers and the thumb into the palm. If the palm is held outwards the sign means 'victory'; if the palm is turned inwards the gesture is rude and offensive. In the US people use the V-sign with the palm outwards to mean 'peace' but the rude version is not used. **Giving somebody the finger** (= holding the middle finger straight up and curling the other fingers into the palm) is used instead.

People can indicate that they think somebody is mad by pointing one finger at the side of their forehead and turning it. If you hold two fingers at the side of your forehead like gun you are pretending to shoot yourself for doing something silly. A finger held to the lips indicates 'Sh!' (=Be quiet!).

THE V-SIGN

Nobody knows for sure where the V- sign came from, but many English people have chosen it as a national icon. During World War II it was used to mean **victory**, and it was used again by hippies in the 1960s and 1940s to mean **peace**.

As the symbol of peace, it has become universal, while the 'V for Victory' will forever be associated with the wartime prime minister, Sir Winston Churchill.

THE BEST MEDICINE

Laughter may be the best medicine, but even smiling is a powerful happiness booster. Researchers have discovered that your mood improves every time you turn up the corners of your mouth – even if it's only to hold a pen between your teeth.

Seeing a smiling face can have a similar effect, and frequently leads to a matching smile which increases the benefit.

Резюме

Стаття присвячена особливостям мовного етикету та окремим моделям ввічливої комунікативної поведінки. Значна увага приділяється аналізу як вербальних, так і невербальних форм комунікативної поведінки, їхньої специфіки в англomовних культурах та правил уживання.

УДК 802.0-801.561.3

ФУНКЦИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНАЯ СУЩНОСТЬ КОМПЛИМЕНТА В КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДИАЛОГА)

Абрамова Е. Ю.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

Соотноясь с формами мышления человека, языковые формы носят отпечаток культурологических представлений пользователей языка. В непосредственной или опосредованной форме, культура создается в процессе деятельности человека. Язык порождает формы вербального общения, понятные и традиционные для определенного времени и культурной среды.

"Любое лингвистическое исследование, - как отмечал еще Э. Коссериу, - не может замыкаться в рамках современного состояния исследования

явлений и должно быть дополнено сведениями про их историческое развитие" [2, 237]. Отсюда ясно, что речь людей отображает особенности состояния языка конкретной исторической эпохи или определенного этапа развития. Поскольку история всякого языка отражает культуру его народа, очевидно, что и в каждом горизонтальном срезе языка отражаются культурные представления социума в определенный исторический момент.

Настоящая работа посвящена изучению функциональной роли и семантики англоязычного комплимента в диахронии XVIII – XXI вв. Антропологический подход к изучению коммуникативных речевых единиц предполагает рассмотрение их сквозь призму человеческого восприятия и целесообразности использования в речевом общении людей. Высказывания, содержащие одобрение, похвалу и восхищение собеседником, всегда являлись неотъемлемой частью любой национальной культуры и речевого общения. С течением времени изменялся язык, культурологические представления носителей языка, и соответственно, комплименты.

Объектом нашего исследования являются вербальные средства, гармонизирующие межличностное речевое взаимодействие и работающие на создание позитивного образа собеседника. *Предмет* исследования – комплимент как форма речевого этикета в англоязычном художественном диалоге.

Цель нашей работы – выявление функционально-коммуникативной эволюции комплимента как речевого акта в диахронии XIII – XXI веков.

Задачи данного исследования логически вытекают из поставленной цели и включают: 1) определение понятия речевого этикета в целом и комплимента в частности; 2) анализ истории развития комплимента как формы речевого этикета на примере англоязычных романов исследуемых периодов; 3) выявление функционально-коммуникативных особенностей в организации комплиментарных высказываний в англоязычном художественном диалоге.

Материал исследования составляют 4000 речевых образцов комплиментарных высказываний разных периодов, отобранных методом сплошной выборки из оригинального англоязычного художественного диалога.

Как известно, непосредственным отражением национальной культуры является этикет или внешняя, видимая часть этики, которая сложилась в течение веков и тысячелетий в обществе людей и составляет неотъемлемую часть их духовного мира. Этикет – слово французского происхождения, означающее изначально товарную бирку, ярлык (этикетку). Во время правления Людовика XIV появилось новое значение слова «этикет» – так называли небольшой бумажный планшет, на котором были изложены правила поведения и общения с королем [4]. Таким образом, понятие этикета стало означать манеру поведения, правила учтивости и вежливости, принятые в обществе. Без соблюдения этих норм политические, экономические и культурные отношения были невозможны.

Непосредственной составляющей этикета является речевой этикет. В лингвистике этот термин получил теоретическое обоснование и стал широкоупотребительным в научной, научно-популярной и учебно-методической литературе. Под речевым этикетом обычно понимается «микросистема национально - специфических вербальных единиц, принятых и предписываемых обществом для установления контакта между собеседниками, поддержания общения в желательной тональности соответственно правилам речевого поведения» [5, 2].

С давних пор частью речевого этикета являются высказывания комплиментарного характера, выражающие восхищение собеседником и одобрение его действий. Еще во времена античности Аристотель ввел понятие эпидейктической речи, главной целью которой была похвала. Кроме того, он четко определил объект произнесения похвалы – это прекрасное и добродетель [1, 46.]. Согласно описанию эпидейктической речи, представленному Аристотелем, к ее составлению предъявлялся ряд требований, среди которых можно выделить главные принципы составления комплиментов: **1)** объектом комплимента является то, что заслуживает похвалы; **2)** адресатом комплимента становится тот, кто обладает какой-либо добродетелью, т.е. крайней степенью какого-нибудь положительного качества; **3)** произнося комплимент, говорящий должен учитывать личность слушающего; **4)** для комплиментов наиболее характерно использование таких тропов, как гипербола, сравнение, эпитеты и градация [там же, 47-50].

Как ясно из уже приведенных требований к комплиментам, основной прагматической направленностью последних всегда являлась положительная оценка тех или иных качеств собеседника. С точки зрения их формальной репрезентации обращалось внимание в основном на стилистические особенности комплиментарных высказываний.

В качестве одного из важнейших элементов речевой этики *комплимент* рассматривают такие известные зарубежные и отечественные лингвисты как П. Браун, С. Левинсон, Дж. Лич., А. Г. Гурочкина, Н. И. Формановская.

Эволюционная природа вербальной коммуникации, ее связь с конкретным стилем общения, принятым в социокультурном сообществе в данный период, трактует комплимент как "акт вежливости, показывающий восхищение собеседником и демонстрирующий уважение к нему [9, 317]".

Таким образом, можно заключить, что и в настоящее время комплимент не утратил своей первоначальной интенциональной направленности и является эффективным средством речевого воздействия. Подытоживая сказанное выше, в настоящей работе дается следующее определение **комплимента**. Под последним понимается высказывание, содержащее комментарий, касающийся какого-либо события, характеристики, приобретения, достижения, которые связаны с адресатом и расцениваются как отправителем сообщения, так и его получателем, позитивно.

Как уже отмечалось выше, комплимент в современной трактовке часто является синонимом похвалы и лести. Однако в толковых словарях,

изданных еще до 1917 года, комплименту дается несколько иное определение: «Комплимент – учтивые слова, выраженные изустно или письменно; приветствие» [8, 406]. А «Новый и полный российско-франко-немецкий словарь, сочиненный и дополненный по словарю Российской Академии» 1813 года под комплиментом понимает еще и невербальное действие - поклон [7, 567]. Из этого следует, что в XIX в. комплимент отождествлялся как с вербальными, так и невербальными формами вежливости.

Согласно анализу фактического материала, до XIX в. комплимент используется большей частью в эпистолярном тексте. В художественных произведениях XVIII в. комплименты в основном приводятся авторами описательно:

“When I had concluded, I received the compliments of my audience, some of whom came and shook me by the hand, swearing that I was a very honest fellow, and that they desired my further acquaintance. I therefore promised to repeat my lecture next day” (Goldsmith O.).

О. Гольдсмит не передает точные комплименты высказанные викарию по поводу его удачной лекции, что можно объяснить господством пуританской морали данного периода. Однако использование комплиментарных высказываний засвидетельствовано также и в художественном диалоге романов этого времени.

“Alas, doctor,” cried he, “these children are too handsome and too good for such a place as this!” - “Why, Mr. Jenkinson,” replied I, “thank Heaven my children are pretty tolerable in morals; and if they be good, it matters little for the rest” (Goldsmith O.).

Очевидно, что приведенные комплименты носят характер похвалы добродетелям сыновей викария Примроуза, которые последний принимает с присущим своему времени и статусу христианским смирением и скромностью.

В рассматриваемую эпоху комплимент использовался как форма галантности (в основном по отношению к даме), как того и требовал светский этикет, отмеченный куртуазностью. «В разговоре с женщинами все твои шутки и остроты прямо или косвенно должны быть направлены на похвалу собеседнице и ни в коем случае не должны допускать толкования для нее обидного или неприятного» – так, например, поучал своего сына известный политик и писатель XVIII века граф Честерфилд. В пример он ставил французское общество, отмечая, что «везде, где собираются французы, присутствует некая галантная игривость с женщинами, в которых мужчины не только не влюблены, но даже не притворяются влюбленными» [10, 153].

Начиная с XIX в., комплимент приобретает гораздо более широкое использование в речи и становится неотъемлемым элементом художественного диалога. Комплименты говорят, чтобы смазывать "социальные колеса" и, таким образом, служить "социальной смазкой" [6].

XIX в. характеризуется стремительным буржуазным развитием общества, его быстрой демократизацией во всех областях жизни, в том числе

и литературной. Анализ фактического материала показывает, что из художественного диалога постепенно исчезает высокопарно-повышенный стиль, но все еще присутствуют сложные речизыкетные конструкции. Например:

“Jane, you look blooming, and smiling, and pretty,” said Mr. Rochester: “truly pretty this morning. Is this my pale little elf? This little sunny-faced girl with the dimpled cheeks and rosy lips; the satin smooth hazel hair, and the radiant hazel eyes?” - “It is Jane Eyre, sir”(Austen J.).

Восхищаясь внешностью гувернантки, мистер Рочестер использует многословный и поэтичный комплимент, в котором легко просматривается цепочка координированных предикатов, являющихся контекстуальными синонимами. Выражение комплимента - основная коммуникативная интенция речевого хода Рочестера в пределах которого репрезентированы три предложения, причем одно из них представляет собой риторический вопрос. Линейная протяженность данного комплимента состоит из 28 словоформ.

В XIX веке комплимент, по нашим данным, употреблялся в основном представителями элиты, высшего сословия. В это время комплимент являлся обязательной формой речевого этикета, относясь к традиционным формулам вежливости, и только в некотором смысле служил тактикой реализации коммуникативных интенций собеседников. Поскольку, любезность была принята в обществе, комплимент становится формой этикета устного речевого общения и трактуется как неременный вид похвалы, знак склонности и привязанности [10, 25]. Например:

'Mrs. Cheveley: What a charming house you have, lady Chiltern! I have spent a delightful evening. It has been so interesting getting to know your husband.' (Wilde O.).

В данном случае комплимент выполняет контакторазмыкающую функцию, тем самым информируя партнера по коммуникации о завершении интеракции, и является попыткой миссис Чивли укрепить доброжелательные отношения с леди Чилтерн. Использование комплимента способствует демонстрации радости от общения и подведение положительного итога коммуникативному акту, что создает платформу для будущих речевых интеракций.

В литературном диалоге романов XIX в. уже легко прослеживаются три основные фазы диалогического общения: установление контакта, информативная фаза и фаза размыкания контакта [3, 169]. Результаты исследования свидетельствуют о том, что использование комплиментов в художественном диалоге XIX в. наиболее характерно для первой и третьей фаз диалога. Иными словами, комплимент в романе этого периода выполняет в основном речизыкетную функцию, т. к. в начальной стадии коммуникации необходимо формирование положительной тональности общения:

“You are punctual, Mr. Collins,” she said. “Will you be seated, sir?” - ‘Thank you, ma’am,’ - and Mr. Collins sat (Austen J.).

Отметим, что в этот период использование комплиментов в информативной фазе диалога в целях удовлетворения прагматического интереса (т. е. как косвенное орудие вербального манипулирования собеседником для собственной выгоды) являются единичными. В приведенном ниже примере происходит знакомство баронессы Монстер и ее младшего брата Феликса со своими родственниками в Бостоне, с которыми они никогда до этого раньше не виделись. Все вместе они прогуливаются по великолепному саду:

“And you, cousin, where did you get that enchanting complexion?” the Baroness went on; “Such lilies and roses?” “This is the country of complexions,” the Baroness continued, addressing herself to Mr. Wentworth. “I am convinced they are more delicate. There are very good ones in England — in Holland...”

“I think you will find,” said Mr. Wentworth, “that this country is superior in many respects to those you mention. I have been to England and Holland.”

“Ah, you have been to Europe?” cried the Baroness. “Why didn't you come and see me?’... ‘I see you have arranged your house - your beautiful house — in the - in the Dutch taste!”

“The house is very old,” remarked Mr. Wentworth. “General Washington once spent a week here.”

“Oh, I have heard of Washington,” cried the Baroness. “My father used to adore him.” (James H).

Подчеркнутые реплики в приведенном мини-диалоге являются комплиментами. Употребление комплиментарных высказываний в информативной фазе диалога свидетельствуют о дружеском и доброжелательном стиле общения.

В результате анализа фактического материала было обнаружено, что в XIX в. комплимент употребляется в информативной фазе реже (примерно в 19% случаев) чем в фазах установления (44%) и размыкания контакта (37%). Однако засвидетельствованные случаи его употребления в информативной фазе указывают на то, что комплимент, помимо речизыкетной функции, приобретает суггестивно-манипулирующую.

Требования к искусству комплимента как элементу этикета в конце XX – XXI вв. кардинально изменились. В начале XX в. общество становится все менее сдерживаемым рамками речевого этикета. В этот период само понятие светской жизни, а вместе с ней, и светской беседы, отменяется. Выходят из употребления слова, специфические для «буржуазно-дворянского жаргона», а также формулы вежливости, свойственные для «интеллигентного обихода» [4, 80]. Однако этикет, как свод правил поведения в обществе, никто отменить не мог — он лишь претерпел трансформацию, что сказалось на характере и частотности комплимента.

С другой стороны, комплимент все больше приобретает прагматическую функцию вербального манипулирования собеседником. Так, фактический материал исследования показывает увеличивающийся удельный вес комплиментов в информативной фазе диалога (27%) и, соответственно, его уменьшение в контактоустанавливающей (39%) и завершающей (34%)

фазах. В приведенном ниже примере адресат комплимента случайно узнает о том, что собеседник не долгоблудит человека, которому предназначен комплимент.

'He's a darling, isn't he?' Joanna said dreamily... 'Well sometimes he is,' said Chris. 'And sometimes I wish I'd never seen him.' (Parsons T.) – Реакция Криса на косвенный комплимент их общему с Джоанной знакомому явно демонстрирует его несогласие с комплиментарной оценкой Джоанны.

В целом, можно сделать вывод об изменившейся роли комплимента как тактики речевого общения в период XVIII – XXI вв. Комплимент претерпевает эволюцию в плане перехода от сугубо речизыкетных формул вежливости к действенному средству вербального манипулирования собеседником. Можно сделать вывод, что несмотря на свою недостаточную информативность, комплимент является неотъемлемой частью речевого общения в силу своей психологической и социальной мотивированности.

Литература

1. Аристотель. Собрание сочинений в 4-х томах. – М., 1975-1984. – Т. 1. – 550с.
2. Коссериу Э. Синхрония, диахрония, история / Э. Коссериу // Новое в лингвистике. - М., 1963. - Вып. III. - С. 143-346.
3. Морозова И. Б. Синтаксическое обоснование эффективности диалогического общения в тематическом узле / И. Б. Морозова, Т. И. Рожко // Мова. – 2007 (2005). – № 10. – С. 168 - 171.
4. Семенова Е.А. Этимология и семантика слова комплимент // Вестник Московского государственного областного университета, серия «русская филология» № 1 – Москва: изд. МГОУ, 2010. – С. 77 - 82.
5. Формановская Н.И. Речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. – М.: Рус. язык, 1982. – 126 с.
6. Wolfson N. An empirically based analysis of complimenting in American English // N. Wolfson, E. Judd. - Rowley, MA: Newbury, 1983. - 410 p.
7. Новый и полный русско-франко-немецкий словарь. - М., 1813. - С. 567.
8. Словарь церковно-славянского и русского языка. Т. 1—4. - СПб., 1867. – 1507 с.
9. Oxford advanced learner's dictionary of current English / Hornby A. S. - [ed. by Sally Wehmeier]. - [7th ed., ster.]. - London: Oxford Univ. Press, 2005. - 1216 p.
10. Честерфилд Ф. С. Письма к сыну / Честерфилд - М.: Наука, 1971. - 352 с.

Summary

The article is a diachronic research of a verbal compliment as a part of the national English culture. The author understands compliments as the means of the speech tactics objectivized in the text by the utterances expressing admiration, praise, approval of a certain event, personal characteristics and achievements. The compliments are treated in the article as a part and parcel of the speech etiquette of any national culture. The main objective of the research consists in revealing functional and communicative evolution of the compliment in the diachrony of the XVIII – XXI cc. A conclusion is made about changes having taken place in pragmatics and psychological interpretation of the compliments.

АРХЕТИП ТА ЙОГО ВИТЛУМАЧЕННЯ ВІД К.Г. ЮНГА – ПСИХОАНАЛІТИКА ДО ЛІНГВОКОГНІТИВНОЇ СУЧАСНОСТІ

Агєєва В. О.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Сучасне зіставне мовознавство, яке сформувалося на тлі порівняльно-історичних концепцій вивчення споріднених мов світу, що ставили за основну мету реконструкцію архетипу (гр. *archétypon* – прообраз, прототип) – вихідну для наступних утворень мовну форму на підставі закономірних відповідників у споріднених мовах [3; 17 та ін.], продовжує наукові пошуки основи зіставлення мовних фактів. Свого часу було запропоноване поняття *tertium comparationis* як третього незалежного параметра зіставлення мовних фактів, на роль якого дослідники пропонували різні мовні форми, категорії, поняття (див. про це докладніше [9; 14; 16 та ін.]). Основна проблема при цьому і досі залишається нерозв'язаною і стосується питання, чи варто реконструювати архетипи, якщо зіставленню підлягає мовний матеріал у синхронії? Попередні спостереження над результатами зіставно-типологічних досліджень свідчать про певну наївність, а подекуди і суб'єктивність у виявленні спільних тенденцій і відмінних ознак, приписуваних різним мовам (як спорідненим, так і неспорідненим), якщо виконувалася лише процедура зіставлення без глибших реконструкцій, які час від часу заперечують висновки, зроблені на основі сучасних мовних форм. Така постановка проблеми повертає знову мовознавців до вивчення архетипних форм мови, засвідчуючи актуальність і своєчасність пропонованої статті.

Мета статті – критично проаналізувати основні положення психоаналітичної концепції К. Г. Юнга та простежити їх відгомін у сучасних лінгвокогнітивних витлумаченнях архетипу.

Завдання:

- визначити об'єм поняття архетип крізь призму колективного несвідомого К. Г. Юнга;
- виявити, в якому співвідношенні перебувають поняття архетип і архетипний символ;
- розкрити лінгвокогнітивну природу архетипу.

Архетип у порівняльно-історичному мовознавстві визначають як теоретично можливу форму, що виводиться шляхом порівняння реально засвідчених структурних елементів кількох мов і є репрезентантом правового стану сім'ї чи групи споріднених мов. У якості архетипу можуть виступати різні мовні одиниці і структури – цілісні лексеми, основи, корені, морфеми, детермінативи, фонеми. Найпоширенішою є реконструкція на рівні морфем. Реконструкція архетипу може здійснюватися для правових станів

різної хронологічної глибини. Прикладом реконструкції спільноіндоєвропейського архетипу на рівні слова може бути індоєвропейська форма *bhrāter – “брат”, побудована на основі зіставлення д.-інд. bhrātā, авест. brātar, ст.-слов. братръ, лат. frāter, гр. frātēr, тохар. prasar та ін. [17, с. 47].

Не ставлячи завдання системно проаналізувати міждисциплінарний характер поняття архетип, спробуємо долучитися до уже наявних спроб прокоментувати позицію Карла Густава Юнга, з яким пов’язують історію дослідження цього феномену, і обґрунтувати доцільність його витлумачення у лінгвокогнітивному ракурсі.

Як слушно відзначає О. Донченко, сьогоденню “архетипову парадигму викликали до життя потужні глобалізаційні тенденції, бо саме архетипи мають надкультурні й позачасові змісти трансперсонального, всезагального психічного” [5, с. 170]. Спираючись на коментарі О. Донченко, варто погодитись із тим, що архетипи – це кумулятивні уявлення про світ і життя в ньому людини, які не залежать від рівня наявних сьогодні знань.

У філософії К. Г. Юнга архетипи розуміються як структурні елементи несвідомого, що лежать в основі всіх психічних процесів. Це вроджені патерни людської поведінки [...]. Архетипи містять у собі і колективні уявлення, і масову свідомість, і соціальні установки, і стереотипи – все, що зумовлює можливість взаєморозуміння людей [5, с. 171]. Розглянемо ключові ідеї К. Г. Юнга, які є дотичними до розуміння онтологічної природи архетипу.

Розвинувши і певною мірою відійшовши від психоаналізу З. Фрейда [21, с. 184–188], К. Г. Юнг поглибив основні положення психологічної науки ідеєю колективного несвідомого [27]. Відповідно до концепції К. Г. Юнга психіка має таку структуру: 1) *Его* (центр свідомості та самосвідомості), *особисте несвідоме* (вмістилище конфліктів, спогадів, що колись були усвідомлені, але потім їх було витіснено та забуто, і чуттєвих вражень, яким бракувало “яскравості” для фіксації у свідомості) та 2) *колективне несвідоме* – це глибинний шар психіки людини, що є глибшим за рівень індивідуального несвідомого, спільним для всіх людей як результат історії людства [там само]. Колективне несвідоме тому так і називається, що не накопичується особистим досвідом, а успадковується всіма представниками людства, незалежно від етнічної, культурної тощо приналежності (національними особливостями можуть характеризуватися стійкі сполучення форм виявів архетипів).

К. Г. Юнг припускав, що колективне несвідоме не є кінцем несвідомого. Зокрема, у праці “Аналітична психологія. Тавістокські лекції” він намагається довести думку про те, що колективне несвідоме є найглибшим шаром, до якого ще можна дістатися у вивченні несвідомого загалом – це те місце, де людина вже не є чітко вираженою індивідуальністю [23], тобто за цим уявленням приховане розуміння глобальності та нескінченності несвідомого.

Згідно з теорією К. Г. Юнга, *колективне несвідоме* втілюється в архетипах, що виявляються у міфах та сновидіннях і є не певним конкретним мотивом, а сукупністю мотивів, що варіюються і мають різні форми вираження. У своїх пошуках учений послуговувався методом вільних асоціацій З. Фрейда для аналізу сновидінь та фантазій власних пацієнтів, вивчав міфи, фольклор, легенди та казки різних народів. З-поміж основних архетипів колективного несвідомого К. Г. Юнг визначив такі, як самість, аніма й анімус, тінь, маска, мудрець, Бог [25, с. 131–138].

К. Г. Юнг не претендує на те, що архетипи є його винаходом, навпаки, у роботі “Про архетипи колективного несвідомого” він підкреслює давність цього поняття, даючи зрозуміти, що і до нього мислителі й науковці приходили до ідеї їхнього існування [там само, с. 131–138]. Окрім того, у роботі Л. Леві-Брюля поняття “*representations collectives*”, уживане на позначення символічних фігур у первісному світотворенні, теж має архетипову природу [12].

“Якщо буквально розуміти поняття *архетип*, його можна ототожнити з поняттям *первісна модель*, первісний психічний образ. Він визначає суть, форму та спосіб зв’язку спадкових несвідомих першообразів та структур психіки, що передаються від покоління до покоління. Їхня функція – забезпечення основи поведінки та структурування особистості, розуміння світу, забезпечення внутрішньої єдності та взаємозв’язку культури та порозуміння між індивідами” [1].

До такої ідеї архетипів колективного несвідомого К. Г. Юнг прийшов через філософське переосмислення міфів різних народів. Йому вдалося виокремити в них спільні мотиви та образи на зразок таких понять, як чоловік, жінка, дитина, Бог, мудрець та ін. Як зазначає К. Г. Юнг, “для первісного мислення міф не є казкою чи просто оповіддю. Це насамперед психічне явище, що виражає глибинну сутність душі. Архетипи виявляються в повсякденному житті індивідів” [24, с. 134].

Архетипи, за висловом К. Юнга, створюють міфи, релігії й філософії, що впливають на народи й історичні епохи ([там само]; див про це докладніше [15]). На підтвердження цих слів наведемо твердження В. Л. Круглова щодо витлумачення архетипів. Архетипи – це вроджені психічні структури несвідомого, що становлять частину досвіду людства, визначають внутрішні образи об’єктивного життєвого процесу і первісні форми збагнення зовнішнього світу, його глибинні схеми, згідно з якими творяться думки і почуття, засновані на міфологічних темах і сюжетах; це колективний релікт історичного минулого, що зберігається в пам’яті людей [10].

Натомість, як зазначає В. Л. Круглов, юнгівський архетип відображає лише символіко-несвідомий і геперісторичний аспекти життя людей, а відтак, його зміст не є вичерпним, бо не враховує раціональний аспект генотипу культури й історії [10]. Окрім того, суперечливість теорії колективного несвідомого, як і всієї психоаналітичної концепції, полягає у неможливості практично або її довести, або спростувати. Жоден психоаналітик не провів ретельних експериментальних досліджень із

застосуванням статистичних методів чи надійних валідних методик, які б підтверджували наявність несвідомого загалом та колективного несвідомого зокрема. Усі висновки, до яких дійшли З. Фрейд, К. Г. Юнг, А. Адлер, К. Хорні та інші учні й послідовники З. Фрейда, базуються на їхньому власному емпіричному досвіді, набутому у процесі практичної діяльності. Тому ці теорії постійно критикуються, знаходячи як прибічників, так і скептиків.

Одним із аспектів аналізу архетипів колективного несвідомого, який, на нашу думку, варто більш послідовно дослідити, – має бути пов'язаний з таким поняттям, як символ. Основні критерії виділення символів є загальновідомими, з-поміж яких: 1) схожість за асоціацією, 2) полісемантичність, 3) контекстна зумовленість символу (кожен контекстуальний рівень допомагає виявити як збереження, так і втрату певних символічних значень, 4) ритуально-магічна і культурна зумовленість (виникнення символів пов'язане з появою перших елементів культури, 5) антропоцентричність (символізація задана людині через суспільство, підлягає його психологічним і соціальним настановам і самостійно активно їх виявляє) [18, с. 7]. Досліджуючи фольклорну символіку, О. О. Потебня розглядав символ як продукт культурно-історичного розвитку людства, пов'язаний із мовою, світоглядом, пізнанням світу. Вчений вважав символ не тільки явищем мови, міфології, а й явищем усної народної творчості в її родово-видових трансформаціях, жанровій специфіці, динаміці. Індексуючи символи, пов'язані з міфологічними уявленнями, О. О. Потебня мав на увазі комплекс мови, поезії, звичаїв, традицій [цит за пр.: 4, с. 329].

Архетип є загальним значенням, притаманним всім індивідам, що зберігається на рівні колективного несвідомого і виявляється у вигляді символів. Символ є безпосередньою реалізацією архетипу, який ніколи не вичерпує всього багатства його значень. К. Г. Юнг описав значну кількість архетипів та їхніх символічних проявів [24].

У лінгвістиці загалом уже утвердилося поняття архетипного символу (Ф. Уілрайт). “Архетипний клас символів включає ті, що мають однакове або схоже значення для переважної більшості, якщо не для всього людства” [20, с. 98], з-поміж яких виділяє такі: “небесний батько”, “земля – мати”, “світло”, “кров”, “верх – низ”, “вісь колеса”. “Незважаючи на розмаїття культурних епох і традицій, способів мовлення і реакцій, як у фізичній, так і в загальній психологічній будові людини, наявна природна схожість” [там само].

Окрім закономірностей архетипної символіки, дослідники [11, с. 78] говорять про те, що архетипні символи дають змогу говорити про наявність етнічної лінії спадкоємності і, як наслідок, маємо, наприклад, українські архетипні символи. Як зазначає С. Кримський, “у найвиразніших формах архетипи виступають у національних культурах” [там само]. Загальнолюдська культура існує лише як аспект національних культур, що є цілісно-нормативними виявленнями долі народу, його життєвої траєкторії в універсумі історії [там само]. Історія, за переконанням дослідника, – це спіраль, що накручується на універсальні цінності, які відтворюються,

збагачуються, змінюючи сучасність на всечасність. Ці універсальні цінності і є архетипами. С. Кримський пропонує власне визначення архесимволу, розуміючи під останнім – не “духовний ген”, а пресупозиції, тенденції, що в різні епохи реалізується в образах [там само, с. 80]. Дослідник виділяє такі групи архетипних українських символів, що виявляють особливості етноментальної самобутності українців: “серце”, “степ”, “природа”, “слово” (logos), “гра” [11, с. 80]. З одного боку, архетипи *серце, природа, слово, гра* є універсальними, а з іншого, набуваючи ознак національного (народнопоетичного) символу, стають етноунікальними.

У зв’язку з цим, на думку Н.О. Лисенко, “не слід ототожнювати традиційні народнопоетичні символи й архетипні. Стикаючись із певним національним ґрунтом, архетипний символ модифікується. Якщо ми розглянемо не архетипні символи загалом, а архетипи, які сприйняла, наприклад, українська культура, то можемо говорити здебільшого лише про модифікації архетипних символів. Такий розподіл, на наш погляд, не зменшує самобутності й цінності конститuentів культури української нації, але позбавить нас від уживання помилкових термінів-дублетів” [13].

Виходячи з цього, можна припустити, що архетип є смислоформою, загальним значенням (інваріантом-гіперонімом), тоді як символ є його безпосередньою реалізацією (варіантом-гіпонімом). Будь-який ряд символів не вичерпує всієї змістовності архетипу. У процесі розвитку мови архетипи модифікуються, на основі первинних моделей можуть конструюватися похідні. Отже, архетип – це структура, що може мати різне наповнення залежно від соціуму й індивідуальних особливостей психіки людини. Таке розуміння архетипу з позицій когнітивної семантики дає підстави говорити про те, що він є ментальним утворенням, тобто концептом.

В апарат когнітивної лінгвістики уже введено термін рос. *архетипический концепт*, автором якого є В.І. Карасик. Прикладами таких концептів є рос. “сделка с дьяволом”, “враждебный заговор”. Це вислови, що активно транслюються, є закритими для модифікації не припускають критичного сприйняття [7, с. 43].

Можна припустити, що архетипним є той концепт, у структурі якого наявні архетипи, які перебувають у різних зв’язках і відношеннях. Так, наприклад у своєму дослідженні Трофімова А.В. дійшла висновку, що у структурі концепту ВОГОНЬ виокремлюються такі архетипи: 1) людина; 2) життя; 3) смерть; 4) небезпека; 5) руйнівна сила; 6) об’єднувальна сила; 7) очисна сила [19]. Оскільки вогонь сам по собі є першостихією, що відносить його вже до архетипів, то його багаторівнева структура відображає як давні, міфологічні уявлення представників архаїчної свідомості, так і сучасні конотації вогню, характерні для різних етнокультур.

До наведеного архетипного концепту слід додати ще такі елементи першобуття, як вода, повітря і земля (субстанції алхімії, що ще за часів Давньої Греції були наділені специфічним значенням і пов’язаним із ним символічним переосмисленням).

Окрім архетипних концептів, останнім часом все частіше у наукових працях спостерігається поняття архетипних метафор. Так, у праці Будаєва Е. В. та Чудинова А. П. “Зарубіжна політична лінгвістика” її автори, покликаючись на М. Осборна, зазначають, що “в політичному мовленні незалежно від часу, культури й географічної локалізації комунікантів активно вживаними є архетипні метафори. Політики, що бажають переконати адресата, використовують образи природного циклу, світла і темряви, хвороби і здоров’я тощо (див про це: [28, с. 98–100]). Такі метафори спираються на універсальні архетипи, є основою для порозуміння людей і величезним фактором політичного впливу і переконання. М. Осборн сформулював шість постулатів функціонування архетипних метафор у політичній комунікації, які: 1) використовуються частіше, ніж нові метафори, 2) однакові в усі часи й в усіх культурах і незалежні від кон’юнктурних умов їх актуалізації, 3) укорінені у загальнолюдському досвіді, 4) співвідносяться із людськими потребами, 5) впливають на переважну частину аудиторії, 6) часто зустрічаються в найважливіших політичних зверненнях у будь-якому суспільстві” [2, с. 49].

Окрему проблему у визначенні лінгвокогнітивної природи архетипів становить упорядкування таких суміжних понять, як *міфологема*, *архетипова* (або *архаїчна*) *модель*, *архетипові ознаки*, *архетипові формули*, *архетипові мотиви*. Останнім часом поняття *архетип* набуло ширшої семантики і стало вживатися на позначення будь-яких загальнолюдських мотивів, не прив’язаних до юнгіанства в буквальному розумінні. Сьогодні використання архетипів як універсальних першообразів є потужним емоційним засобом впливу у будь-яких сферах сучасного глобалізованого життя. Сучасна свідомість людини за своєю природою становить інертне утворення, яке здебільшого лишається архаїчним. Як зазначають Н.Ф. Калина та І.Г. Тимошук: “міфологічна свідомість мислить архетиповими образами, а це одночасно мислення смислами, зафіксованими в образах пізнання світу [...] . Несвідомий акт міфотворчої думки зачіпає передусім ті аспекти реальності, що ігноруються раціональною свідомістю” [6, с. 216].

Підсумовуючи, зазначимо, що архетипи змушують людей сприймати, переживати та реагувати на події. Вони не є спогадами чи цілісними образами. Це ті фактори, які є передумовою поведінки людини, заснованої на універсальній моделі сприйняття, мислення та дій у відповідь на якусь подію чи об’єкт. Вродженою у цьому випадку є тенденція когнітивно та емоційно-поведінково реагувати на конкретні ситуації.

Як свідчить проаналізована наукова література, присвячена різним аспектам аналізу архетипів, які так чи інакше пов’язують із К. Г. Юнгом, і дотепер у різних сферах наукового знання тривають дискусії навколо концепції колективного несвідомого – глибинного шару психіки людини, що лежить глибше рівня індивідуального несвідомого і є спільним для всіх людей. За теорією К. Г. Юнга, колективне несвідоме виражається через архетипи, що виявляються в символах. Символ є безпосередньою реалізацією архетипу, але ніколи не вичерпує всього багатства його значень.

У процесі розвитку мови архетипи модифікуються, на основі первинних моделей конструюються похідні. З таких позицій архетип визначаємо як структуру, що може мати різне наповнення залежно від соціуму й індивідуальних особливостей психіки людини. Таке розуміння архетипу дає підстави говорити про те, що він є ментальним утворенням, тобто концептом, і свідчить про його лінгвокогнітивну природу. В апарат когнітивної лінгвістики уже введено термін В.І. Карасика рос. *архетипический концепт*.

Подальша перспектива дослідження полягає в уточненні ролі та значення архетипів у формуванні англійської та української ментальності.

Література

1. Архетип. Словарь практического психолога [Электронный ресурс] / [сост. С. Ю. Головин]. – Минск : Харвест, 1998. – Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/25/word/arhetip>
2. Будаев Э. В., Чудинов А. П. Зарубежная политическая лингвистика / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. – М. : Флинта : Наука, 2008. – С. 49.
3. Бурлак С. А. Сравнительно-историческое языкознание / С. А. Бурлак, С. А. Старостин. – М. : Academia, 2005. – 432 с.
4. Дмитренко М. К. О. О. Потебня – дослідник фольклорної символіки / М. К. Дмитренко // О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури : [зб. наук. пр.]. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2004. – С. 327–337.
5. Донченко О. Архетипи – спільне в нашому житті (розпізнавання архетипів як шлях до унікальності) // Психологія особистості. – 2011. – № 1 (2). – С. 170–181.
6. Калина Н. Ф. Основы Юнгианского анализа сновидений / Н. Ф. Калина, И. Г. Тимощук. – М. : “REFL-book” ; К. : Ваклер, 1997. – 304 с.
7. Карасик В. И. Архетипические концепты в общении / В. И. Карасик // Прямая и непрямая коммуникация : [сб. науч. ст.]. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ “Колледж”, 2003. – С. 43.
8. Карл Густав Юнг. Жизнеописание, мировоззрение, цитаты за 60 минут // Человек мира. – СПб. : Изд-во : Вектор, 2006. – 160 с.
9. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Вид. центр “Академія”, 2006. – 424 с.
10. Круглов В. Л. Антропологические заметки к понятию “мифологема” / В. Л. Круглов [Электронный ресурс] // Вестник Томского государственного университета. – Томск : Изд-во ТГУ, 2008. – № 310. – С. 10–15. – Режим доступа : <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/310/image/310-10.pdf>
11. Крымский С. Б. Архетипы украинской культуры / С. Б. Крымский // Вісник НАН України. – 1998. – № 7–8. – С. 74–87.
12. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении / Люсьен Леви-Брюль. – М. : Педагогика-Пресс, 1994. – 608 с.

13. Лисенко Н. О. Архетип світового дерева в ідіостилі Т. Осьмачки [Електронний ресурс] / Н. О. Лисенко // Вісник ХНУ. Серія : “Філологія”. – 2009. – № 873. – Вип. 58. – С. 40–44. – Режим доступу : <http://dspace.ukrfa.kharkov.ua/handle/123456789/1779>
14. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / Владимир Николаевич Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
15. Мелетинский Е. М. Аналитическая психология и проблема происхождения архетипических сюжетов / Е. М. Мелетинский // Вопросы философии. – 1991. – № 10. – С. 42.
16. Мізін К. І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології : автореф. дисс. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / К. І. Мізін. – К., 2012. – 32 с.
17. Нерознак В. П. Архетип // Лингвистический энциклопедический словарь / [под ред. В. Н. Ярцевой]. – М. : “Большая российская энциклопедия”. – 2000. – С. 47.
18. Свиридов О. Ф. Символіка замовлянь у східнослов'янському і британському магічному фольклорі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / О. Ф. Свиридов. – Одеса, 1996. – 16 с.
19. Трофимова А. В. Концепт ОГОНЬ в современном русском языке : дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Трофимова Антонина Владимировна. – М., 2005. – 212 с.
20. Уилрайт Ф. Метафора и реальность / Ф. Уилрайт // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 82–110.
21. Фрейд З. Я и Оно // Хрестоматия по истории психологи / Зигмунд Фрейд ; [под ред. Гальперина П. Я., Ждан А. Н.]. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – С. 184–188.
22. Юнг К. Г. Аналитическая психология / Карл Густав Юнг. – СПб. : Питер, 1994. – С. 30–38.
23. Юнг К. Г. Аналитическая психология. Тавистокские лекции / Карл Густав Юнг. – М : Азбука-классика, 2007. – 360 с.
24. Юнг К. Г. Архетипы и символы / Карл Густав Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 292 с.
25. Юнг К. Г. Об архетипах коллективного бессознательного / К. Г. Юнг // Вопросы философии. – 1988. – № 1. – С. 131–138.
26. Юнг К. Г. Человек и его символы / Карл Густав Юнг. – СПб. : Б.С.К., 1996. – 651 с.
27. Юнг К.Г. Критика психоанализа / Карл Густав Юнг ; [пер. с нем. и англ. под общ. ред. В. Зеленского]. – СПб. : Гуманитарное агентство : “Академический проект”, 2000. – 304 с.
28. Яшин В. Н. Архетипические ключевые слова современной российской политической речи / В. Н. Яшин // Материалы XVI Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых “Ломоносов”. Секция : “Филология”. – М. : МАКС Пресс, 2009. – С. 98–100.

Summary

The article analyzes main theses of C. G. Jung's psychoanalytic conception and their echo in modern linguistic and cognitive interpretation of archetype. The attention is paid to revealing the notion of "archetypical concept" introduced by V. Karasik.

УДК 811.111' 373.46+ 81 – 115

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА ЯК СИСТЕМА: ФУНКЦІЯ ТА РОЛЬ СЕМАНТИЧНОГО ІНВАРІАНТА

Алієва Ольга

Львівський національний університет імені Івана Франка

Термінологічна лексика репрезентує систему у складі будь-якої мови. Підпорядковуючись загальним законам еволюції лексичних одиниць, вона має і свої характерні особливості. Необхідно відзначити, що поширене у мовознавстві поняття „система” не є однозначним. З одного боку, термінологічна система розглядається як сукупність конкретних одиниць, які входять у їх склад. З іншого, розуміння системи передбачає, у першу чергу, розгляд зв'язків та відносин, які існують між її елементами. Акцент дослідження здійснюється на внутрішні явища, аналіз яких може вимагати абстракції від матеріального складу елементів системи, зосереджуючись головною мірою на зв'язках, аніж на елементах. Кожна система, термінологічна у тому числі, має аналізуватися з урахуванням її структурної організації. У сучасних семантичних дослідженнях значна увага акцентується не лише на аналізі семантики окремих слів та словосполучень, але й на системі семантичних зв'язків у мові, що надає актуальності дослідженням у цьому напрямку, та дає змогу не тільки вивчати семантичну структуру терміна, але й дослідити механізм утворення нових смислів та перспективи розвитку.

Так, Е. Бенвеніст зазначає, що ”структура – один із найважливіших термінів сучасної лінгвістики, один із тих, які продовжують зберігати програмне значення... він може позначати два різні поняття. Зокрема, у

європейській лінгвістиці під структурою розуміють ціле, яке складається з частин, і відношення між частинами цілого, які взаємно обумовлюють одне одного. Для більшості американських лінгвістів структура – це розташування елементів, їх властивість до взаємозв'язку та взаємозаміни... Кожен стан мови є передусім результатом певної рівноваги між частинами структури, яка ніколи не призводить до повної симетрії, можливо, тому, що асиметрія лежить у самій основі мови...” [1, с. 38, 39] .

Г.Шпет описує особливість, притаманну семантичному полю, і ту роль, яку воно відіграє у формуванні смислів, що фактично відображається на „внутрішній його формі”. Вчений додає, що „морфема ... є першою точкою опори для важіля розуміння... щоб вона була першою сходинкою, потрібно, щоб вона не була єдиною, а поєднана в одне ціле з наступними сходинками, щоб вона була включена у контекст ... самого смислу як такого...” [2, с. 389, 390].

Метою нашого дослідження є вивчення термінологічної лексики, семантичної структури терміна, ролі та функцій семантичного інваріанта. Семантичні системи та підсистеми можуть мати різну внутрішню структуру, як за їх кількісним складом, так і за ступенем чіткості структурної побудови. Вони є нерівними між собою за своїм обсягом та впливом на розвиток мови. Деякі з них можуть функціонувати у складі мови на протязі доволі довгого часу, і можуть мати різну ступінь семантичної „рухливості”. Об'єктом дослідження є термінологічна лексика, її розуміння як окремої підсистеми мови, що є тісно пов'язаним із складом кожної мови, як сукупності взаємозалежних термінологічних полів.

Предметом нашого дослідження є термін, як елемент термінологічної системи, його структура та компоненти, їх вплив на розвиток та функціонування терміна в межах окремих термінологічних полів.

Кожна термінологічна система має свої закони внутрішнього розвитку. Не тільки зміна кількості компонентів призводить до внутрішніх змін, але, включаючи у себе нові елементи, термінологічна система здійснює і внутрішній семантичний перерозподіл між елементами. Нові елементи часто вносять додатковий смисл у загальносмыслову основу терміносистеми, що призводить до зміни характеру зв'язків між ними: терміносистема, доволі розгалужена в одних мовах, може позначатись одним і тим самим словом в іншій мові та мати складну і високу ступінь полісемії. В інших мовах в окремій термінологічній системі її складники можуть розподілятися між собою, що може, в свою чергу, створювати різні можливості для їх семантичного розвитку.

У процесі дослідження семантичної структури терміну та його складових доцільно виокремити два підходи: перший розглядає термін як ізольовану одиницю, другий – вивчає семантичні явища з позицій їх функціонування у тексті. В основі дослідження терміна у першому підході є його всебічний аналіз як ізольованої одиниці у трьох площинах – синтагматичній, парадигматичній та епідигматичній. Тобто аналіз

здійснюють у напрямі від лексеми (її окремих смислів в семантичній структурі) до семантичної текстової реалізації у мовленні.

Другий підхід передбачає зворотній напрям дослідження: від аналізу функціонування термінологічних одиниць у текстах до вивчення їх семантичних особливостей. Таким чином, вивчення значення (смислу) здійснюється у складі синтагматичних зв'язків. Відповідно, у низці праць аналіз значення терміна здійснюється в залежності тільки від екстралінгвістичних факторів. Вчені визначають обсяг значення в залежності від термінологічної системи мови, її граматичної будови, від частини мови, до якої належить термін тощо.

Е. Бенвеніст, розвиваючи вчення Ф. де Соссюра, створивши семіологічну концепцію, запропонував рівневий підхід до лінгвістичного аналізу і оформив його в теорії двохкратного позначення – первинного (безпосередньо семіотичного) та вторинного (семантичного). Результатом первинного позначення є безпосереднє створення лексичного знаку, до того ж обов'язковим вважається опис відносин між формою та змістом (тобто визначення механізму семіологічного позначення). Вторинне позначення інтерпретує створені лексичні одиниці щодо процесу мовлення, додаючи суб'єктивний момент відповідно до антропоцентричного принципу організації мови. Вчений зазначає, що „...мова передає значення специфічним чином, який є притаманним тільки їй і не повторюється ні в якій іншій системі.” [1, с. 87].

Зазначений підхід розвинений низкою інших вчених – Ч.К. Огденом, А.А. Річардсом, Г. Фреге, В.Г. Гаком, Ю.С. Степановим, А.А. Уфімцевою, М.О. Бородіною та іншими [3; 4; 5].

Значну увагу акцентуємо на розгляді термінологічної одиниці не тільки в парадигматичному та синтагматичному рівнях, але і в епідигматичному – який розглядає напрями семантичної похідності, формуючи синхронну та діахронну єдність терміна. Епідигматика як третя структурна складова семантичного аналізу дозволяє простежити процес формування структури терміна і вивчити процес „використання” інваріантного компонента для позначення нових реалій (під реаліями розуміємо будь-які предмети, об'єкти чи явища в реальній чи абстрактній (мисленнєвій) сфері людського досвіду).

З метою виокремлення стабільного семантичного інваріанта та аналізу його впливу на семантичну структуру слова, на нашу думку, необхідно поєднання двох вищезгаданих підходів. Така необхідність та складність процесу вивчення термінологічної структури лексичних одиниць пояснюється ще і тим, що вона повинна розглядатися на багатьох рівнях – на рівні категорій предметного (чи об'єктного) матеріалу, які своєрідно відображаються у терміноодиницях, на рівні логічних категорій, які притаманні процесу мислення та психології. Найменші нюанси психологічного сприйняття та мисленнєвого відображення реальності фіксуються своєрідним чином у семантичній структурі терміна та у внутрішній структурі інваріанту. Наступний рівень розгляду семантичної

структури слова – це прагматичне втілення та використання усіх властивостей термінологічної одиниці. Тільки поєднання результатів дослідження на усіх рівнях може дати, на наш погляд, єдину картину семантичної структури терміна, його складових – смислів, а також дозволити визначити семантичне „ядро”.

Багатозначність є однією із тих проблем мовознавства, яка, незважаючи на її активне вивчення, залишається „відкритим питанням” лінгвістики. Існують численні підходи до трактування багатозначності. Багатозначність подібна на процес термінотворення як у семантичному розумінні, так й у формальних проявах. Інший підхід – полісемія як семантичне явище, де момент формальних відмінностей (подібних на похідність під час процесу термінотворення) не має принципового значення.

Термінологічні смисли в семантичній структурі мають свої особливості. Це пояснюється в першу чергу тим, що у терміна функціональний аспект практично зведений до мінімуму. Тобто функціонування слова в певному термінологічному смислі не відчуває таких обмежень, як у багатозначного слова в системі загальнонавжованої лексики. Слово-термін в термінологічному полі не має інших взаємозв'язків з лексичними одиницями, окрім термінологічних.

Досвід практичних досліджень показує, що виникнення та функціонування термінологічних смислів важко пояснити (а тим паче, спрогнозувати їх подальший розвиток) без детального аналізу семантичної структури як єдиного цілого. У процесі такого аналізу, на нашу думку, неможливо обійтися без врахування спільного семантичного компонента – інваріанта, який дає змогу пояснити не лише складність семантичної структури і характер взаємозв'язків смислів, але і спрогнозувати подальший його розвиток.

У процесі аналізу семантичної структури та виокремлення семантичного інваріанта вирішальне значення має його домінантне значення, яке визначається як найуживаніше та найчастотніше.

Функціонування смислів терміна базується на семантичній структурі, в межах якої конкретний термін має змогу існувати лише в такому смислі. Це явище покладено в основу теорії термінологічних полів, і широко використовується як одна із концептуальних засад сучасної лінгвістики та термінології. Терміносистеми належать саме до тих полів, які швидко змінюються, причому ця швидкість суттєво різниться у різних терміносистемах.

Проаналізуємо вищезазначені засади на прикладі терміна «stain» у сфері мистецтва, зокрема у живописі. У лексикографічних джерелах [6;7;8;9 та інш.] термін описується так: «**stain** *n* - M16 1) The action of staining something; pollution, disgrace. M16,E17. – (*В т.ч. у мистецтві, живописі*) - фарбування (протравлення) чого-небудь; забруднення, ганьба. 2) A discoloration, produced by absorption of or contact with foreign matter; *esp.* one that is not easily removed L16. – Знебарвлення, спричинене шляхом абсорбції (всмоктування) чи контакту з чужорідним середовищем; головним чином –

те, що не може бути легко усунуто. b) A blemish or (now esp.) discoloration on the skin. L16. – Дефект чи (зараз головним чином) знебарвлення шкіри. d) Any patch of colour different from the ground. E18. – Будь-яка пляма (ділянка) кольору, яка відрізняється від основи. 3) *fig.* A blemish on a person's character or reputation; a stigma. L16.- *Переносно.* Дефект (гандж) людського характеру чи репутації, безчестя, ганьба. 4) A dye or colouring matter used in staining. M18. – Фарба чи речовина, яка фарбує. 5) Кольорова палітура, протрава, морилка. 6) *Текстил.* Набивати (малюнок). 7) *Heraldry.* Any of the minor colours used in blazoning and liveries, especially tenné and sanguine. – *Геральдика.* Будь-який із м'яких кольорів, які використовуються в гербах та лівреях, особливо оранжево-коричневий та сангіна (темно-червоний). **Stain** v. LME 1) v.t. Impart colour to (something in contact); alter the colour of. LME. – Надавати колір чому-небудь; змінювати колір (чогось). b) *transf.* Of the blood: Suffuse (the cheeks, neck, etc.) with colour. M16. – *Переносно:* про кров - заливати (щоки, шию і т.д.) кольором. c) v.i. Absorb colouring matter, take a stain. L19 - Всмоктувати речовину, яка фарбує, приймати фарбу (фарбуватися). 3) v.t. Orig., ornament with coloured designs or patterns; depict in colour. Later, print colours on (wallpaper). LME. – Спочатку – прикрашати кольоровими малюнками чи візерунками; малювати в кольорі. Пізніше – друкувати кольори на (шпалерах). 4) v.t. Discolour or damage the appearance of (a thing) with spots or streaks of foreign matter not easily removed. LME. – Знебарвлювати чи пошкоджувати (псувати) зовнішній вигляд (речі) плямами чи смугами чужорідного матеріалу (речовини), які важко видалити. 5) v.t. *fig.* Defile, taint or sully (a reputation, character, etc.). LME. – *переносно.* Псувати (плямити, зневажати); псувати чи бруднити (репутацію, характер і т.п.). 6) a) v.t. Deprive of colour or luster; *fig.* make pale or dim by comparison, overshadow, eclipse. LME-M17. – Позбавляти кольору чи блиску; *перен.* – робити блідим чи тьмяним (слабим) від порівняння, затьмарювати (перевершувати). b) v.i. Lose colour or luster. LME-E17. – Губити колір чи блиск» [6, с.596; 7, с.532; 8, с.809; 9, с.3022].

Аналіз семантичної структури терміна (насамперед, полісемічного) можливий шляхом дослідження та виявлення семантичного інваріанту та його семної структури, із урахуванням аналізу діяхронного та синхронного планів.

Так, сучасне stain є скороченням від distain, яке, у свою чергу, прийшло в англійську мову як запозичене від старофранцузького destaindre (його основа destain- вживалась відносно померлого чи того, що(хто) втратило колір). Ця основа, в свою чергу, є поєднанням латинських префікса dis- (від, окремо) і слова tingere (фарбувати).

Латинський корінь tinge, який походить від грецького кореня, поєднує у собі два смисли: основний – „замочувати, мочити” і похідний смисл – „фарбування, фарба”, що походить від занурювання у рідку фарбу.

Таким чином, семантична структура терміна stain є результатом поєднання спільного корня і усієї словотвірної основи, у склад якої увійшов латинський префікс dis- (у старофранцузькій мові – des-), ці обидва

префікси є похідними від старшої форми *duis-* (лат. *duo* – „два”). Обидві частини основи – корінь і префікс, позначились на розвитку терміна і, можемо сказати, що, незважаючи на зникнення у певний історичний період префіксу, його значення залишилось у подальшій семантичній структурі терміна. Таке твердження дає змогу пояснити існування двох протилежних смислів: „фарбування чогось” (як розвиток основи *stain*) та „тьмяніння, позбавлення (втрата) кольору” (як розвиток слова *distain*, тобто як результат збереження інваріантного значення префіксу *dis-*).

Для пояснення семантичної структури терміна виявляємо першочергово семну структуру стабільного семантичного компонента-інваріанта. За допомогою методики «значення-смысл» та методу семантичних опозицій виокремлюємо основу семантичної опозиції за спільною ознакою «характер здійснення процесу». Диференційна ознака *stain* – сема 1 – «мочити, занурювати у рідину» (наприклад, опозиції – *stain* :: *air(dry)* (мочити :: провітрювати (сушити)), *stain* :: *aerate (ventilate)* (мочити :: вентилувати)). Наступною спільною ознакою є «мета здійснення процесу». На основі цієї опозиції виокремлюємо диференційну ознаку – «зміна кольору (стану)».

Проведений аналіз засвідчив, що у слові *stain* семантичний інваріант має таку структуру диференційних сем: сема 1 - мочити(занурювати) у рідину (процес і результат); сема 2 - змінювати колір (стан). Тобто ці дві семи є базовою семантичною сукупністю, яка є інваріантною для досліджуваного терміна.

Проаналізуємо структуру семантичного інваріанта на основі отриманих даних у лексикографічних джерелах. Якщо у основі протиставлення задіяні матеріальні речі (фарба, зокрема), то отримуємо термінологічні смисли (у сфері живопису і т.д.). Якщо в опозиції є поняття почуття – то утворені смисли є фігуральними (ганьба і т.д., чи людина, яка до цього призвела). Якщо основою опозиції є професійна сфера – отримуємо 6 (текстильне) – малюнок, 7 (геральдика), живопис, друк і т.д.

Семна структура інваріанта має визначальний вплив на функціонування терміна у різних термінологічних полях та на процес утворення нових смислів, в тому числі і термінологічних – у різних напрямках мистецтва (декоративне, художнє виготовлення меблів, живопис (терміни *stained glass* – вітраж, *stain painting* – стиль живопису, *stain* та інші)).

Термінологічні одиниці на позначення «предметності» і «субстанції» мають у своїй структурі як денотативні, так і сигніфікативні характеристики, проте співвідношення їх в окремих групах слів класу є різним. Цим пояснюється існування різних семіологічних розрядів слів, які розподіляємо на основні групи: конкретна лексика (в структурі якої денотативне значення переважає), найбільш абстрактні поняття – терміни (де сигніфікативна функція є превалюючою), і групи лексичних одиниць, які є перехідними між зазначеними двома групами.

Денотативні компоненти терміноструктури є відображенням суттєвих ознак та властивостей певного класу предметів, об'єктів та явищ.

Сигніфікативні компоненти фіксують відносини, які існують між позначуваним явищем (чи предметом) і усім решта, що це явище „оточує”. Приналежність лексичного знаку до певного класу є стійкою і абсолютно визначеною, тому що це зумовлено саме співвідношенням денотативних та сигніфікативних ознак в структурі терміна. Таке співвідношення впливає також і на функціонування різних смислів в структурі полісемічних термінів.

Отже, доходимо висновків, що термінологічна лексика переважно є найбільш абстрактною частиною у будь-якій сфері науки. Аналіз семантики термінологічних одиниць та компонентів їхньої семантичної структури дозволяє стверджувати термін як єдине ціле, простежити процес формування його різних за характером внутрішніх семантичних організацій, дослідити визначальну роль спільного компонента-інваріанта у розвитку семантичної структури терміна. Перспективи дослідження полягають у тому, що такий підхід допомагає не тільки виокремити системні параметри, але і прогнозувати можливий подальший розвиток семантичної структури термінів (особливо це є важливим для термінологічної лексики) сфери мистецтва, в т.ч. живопису. Таким чином, необхідність подальшого дослідження лінгвістичних термінологічних одиниць є важливою як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Література

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.
2. Шпет Г.Г. Сочинения. – М.: Правда, 1989. – 608 с.
3. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. – М.: Международные отношения, 1977. – 264 с.
4. Степанов Ю.С. Семиотика. – М.: Наука, 1971. – 167 с.
5. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка. – М.: Наука, 1968. – 272 с.
6. An Etymological Dictionary of the English Language. - Oxford: Oxford University Press, 1991. - 780 p.
7. Bloomsbury Dictionary of Word Origins. – London: Bloomsbury Publishing, 1991. - 583 p.
8. Oxford Illustrated Dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 1998. - 1008 p.
9. The New Shorter Oxford English Dictionary on historical principles. - Oxford: Clarendon Press, 1993. - 3801 p.

Summary

The article deals with the research of terminological system as a structural corpus of interconnected lexical units. The semantic structure of a term and extraction of the common component-invariant are taken into account. The role and functions of the semantic invariant in the process of the development of terminological lexis are analyzed.

МОТИВАЦІЙНИЙ ЕТАП ВИОКРЕМЛЕННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ ЖАНРОЛОГІЇ В САМОСТІЙНУ НАУКУ

Андріанова Н. С.

Київський національний лінгвістичний університет

Дослідження жанрів завжди викликало у лінгвістів (Н. Арутюнова, М. Бахтін, Ф. Бацевич, Г. Вежбицька, Т. Вінокур, С. Гіндін, В. Дем'янков, В. Дементьєв, С. Дуглас, О. Сиротиніна, К. Седов, Т. Шмельова та ін.) особливий інтерес: по-перше, тому що жанрова система – явище динамічне, схильне до впливу різних лінгвістичних та екстралінгвістичних тенденцій, по-друге, виникнення нового жанру – концептуальна подія, яка передбачає глобальні зміни в комунікативних системах, наприклад, формування нового літературного напрямку (створення інтернет-творів множинного авторства), розвиток нового комунікативного середовища (синхронна і асинхронна комунікація, телеконференція, форум тощо), по-третє, виникнення нового жанру є свідченням формування нових комунікативних практик або нових мовленнєвих спільнот.

Метою статті є опанування мотиваційного етапу виокремлення віртуальної жанрології в самостійну науку.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**: охарактеризувати причини розвитку жанрової системи, вивчити жанрові модифікації у віртуальному середовищі.

Жанрологія (учення про жанри мовлення) в останні роки інтенсивно розвивається. Проте проблема жанрової ідентифікації перебуває у стадії формування та універсалізації. “У даний час жанроцентризм претендує на лідерство, а вчення про жанри мовлення оформилося в особливий перспективний напрям неолінгвістики, для позначення якого використовують низку термінів (жанроцентризм, жанрологія, генологія, генристика), що свідчить про становлення цього наукового напрямку” [2, с. 109]. Декларація жанру передбачає лінгвістичну відповідальність, оскільки новий жанр завжди символізує інституціалізацію нової мовленнєвої практики.

Лінгвісти обґрунтували кілька причин, які зумовлюють розвиток жанрових систем і, відповідно, інтерес до них. Так, учені вважають, що жанр є “базовою одиницею мовлення, яка повинна бути досить ємною” [2, с. 109]; прагматизація лінгвістики, “її загальний рух до пошуку зв'язків між структурою мовних висловлювань і компонентами ситуації спілкування, передусім суб'єктами комунікації, зв'язком між ними, їх когнітивними, психологічними, соціальними, фізичними, ментальними та іншими характеристиками” [1, с. 8]. Ще одна причина інтенсивного розвитку жанрових систем на сьогодні – виникнення нового комунікативного середовища – Інтернету. Л. Компанцева вважає, що “бурхливий розвиток

інтернет-комунікації призвів до модифікації низки МЖ, що свідчить про зміну прагматичних настанов і цілей учасників цього виду комунікації, актуалізації феномена мовної особистості, яка через систему МЖ самопрезентує себе в віртуальному дискурсі” [4, с. 174]. О. Лутовинова наголошує, що при відносному застої системи мовленнєвих жанрів у віртуальному середовищі активно відбуваються жанрові модифікації. “Стрімкий розвиток інформаційних технологій сприяє виникненню різноманітних змін й у віртуальному комунікативному просторі, унаслідок чого жанри віртуального дискурсу формуються значно швидше жанрів реального дискурсу, швидше змінюються і так само швидко можуть зникати” [5, с. 167].

Отже, дослідження віртуальних жанрів слід розпочати оглядом сучасної теорії жанрів, оскільки “навіть і тоді, коли ми, здавалося б, маємо справу з відродженням в новому термінологічному вигляді давно відомої проблеми, поруч зі старим завжди виникає і нове” [3, с. 97]. Перед віртуальною жанрологією стоїть завдання розробити загальні критерії ідентифікації та опису жанрів, визначити співвідношення жанрів Інтернету і “паперових”, деякі з яких експортуються в Мережу, виявити жанроутворювальні параметри комунікативних практик мережових спільнот.

Література

1. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія : проблеми і перспективи / Флорій Сергійович Бацевич. – Л. : ПАІС, 2005. – 264 с.
2. Дементьев В. В. Изучение речевых жанров : обзор работ в современной русистике / В. В. Дементьев // Вопросы языкознания. – 1997. – № 1. – С. 109–121.
3. Звегинцев В. А. Язык и лингвистическая теория / Владимир Андреевич Звегинцев. – М. : УРСС Эдиториал, 2001. – 248 с.
4. Компанцева Л. Ф. Интернет–коммуникация : когнитивно-прагматический и лингвокультурологический аспекты : [монография] / Лариса Феликсовна Компанцева. – Луганск : Знание, 2007. – 444 с.
5. Лутовинова О. В. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса : [монография] / Ольга Васильевна Лутовинова. – Волгоград : Перемена, 2009. – 476 с.

Резюме

Жанрова система Мережі стає явищем мобільним, таким, що постійно змінюється, ніколи раніше жанрова система не розвивалася так швидко, як у сучасних інформаційно-комунікативних умовах. Різноманітність жанрових модифікацій Інтернету пов’язана з низкою факторів, серед яких слід виділити мультинаціональність віртуального середовища, взаємодію та взаємопроникнення різних етнокультур, глобальність, інтерактивність інтернет-комунікації.

ДО ПРОБЛЕМИ ГРАФІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ НЕОЛОГІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Бабченко Н.В.

Університет сучасних знань (м.Київ)

Лексичні системи мови покликані обслуговувати різноманітні сфери діяльності людини, що повсякчас стрімко розвиваються, передбачають швидкий обмін інформацією та часто за своєю природою вимагають міжмовного спілкування. За умови непроведення орфографічних реформ протягом декількох десятиліть тенденції до преференційного використання тих чи інших графічних засобів спостерігаються в першу чергу на прикладі новоутвореної лексики. Все частіше науковці приділяють увагу проблемам взаємовпливу орфографії та словотвору, продиктованому, зокрема, прагненням до полегшення міжмовного обміну інформацією.

Предметом нашого дослідження є особливості графічного оформлення неологізмів французької мови на прикладі політичної та економічної лексики французької мови. **Об'єктом** роботи стали графічні засоби, що використовуються для писемного оформлення неології. **Метою** даного дослідження є виявлення відмінностей графічного інвентаря неологізмів порівняно із загальною лексикою. **Актуальність** статті зумовлена зростанням дослідницького інтересу до орфографії, викликаним появою нових підходів до її вивчення, а саме з позицій орфографіки, що стрімко розвивається у нашій країні. **Матеріалом дослідження** стали неологізми та неоніми, що вживалися у публіцистичних текстах політичного, економічного та соціального спрямування, відібраних методом суцільного добору зі статей, опублікованих у інтернет-виданні «Le Monde».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. При розгляді орфографії неонімів французької мови, процесів розвитку та вдосконалення графічних засобів її передачі науковці (Крючков Г.Г. [4], Ситдикова І.В [6]) радять враховувати екстралінгвістичні та лінгвістичні чинники, якими викликані ці явища. Якщо лінгвістичні чинники пов'язані з внутрішніми законами розвитку мови [1: 36], то до найважливіших екстралінгвістичних чинників, що викликають зміни в орфографії політичної та економічної лексики, слід віднести вступ Франції до Європейського Союзу, розвиток інформаційних технологій та ЗМІ, процеси світової інтеграції та глобалізації і пов'язані з ними поширення впливу англomовної культури та посилення взаємодії з культурами інших країн.

Бурхливий прогрес новітніх інформаційних технологій (розвиток електронних засобів обробки і зберігання інформації, зростання впливу електронних засобів масової інформації, створення потужних комунікаційних систем типу мережі Інтернет тощо) спричиняє виникнення нового підходу до розуміння сучасного суспільства.

Аналітики все частіше розглядають інформацію як основну рису сучасного світу [8; 9].

Кожен вимір глобалізації висуває вимоги до інформаційної інфраструктури і вносить свій вклад у її розвиток, щоб вона відповідала точкам напруження світової економіки. Оскільки процеси глобалізації розростаються і продовжуються, обробка інформації та інформаційні потоки повинні посідати в них своє місце. Отже, проблеми комунікації потребують розв'язання і на рівні мови [13].

При виборі матеріалу нашого дослідження, що якнайкраще окреслює тенденції майбутніх змін в орфографії, ми керувалися дослідженнями В.Г. Гака, котрий вказував на необхідність відрізняти неологізми від інших видів лексичних інновацій, а саме запозичень, що відображають специфіку побуту інших країн (ксенізмів), індивідуальних авторських новоутворень чи вживань, слів, що відображають минучі явища (ефемеризмів) і, нарешті, від мовленєвих okazіоналізмів, що утворюються за традиційними моделями [2: 38]. Отже, однією із суттєвих ознак неологізму є його прийнятність, закріпленість у загальному вжитку.

Зважаючи на обмежену кількість неологізмів, що відповідають усім вищезгаданим вимогам, і в той же час на потребу більш значного матеріалу дослідження, ми звернулися до визначення неології сучасного науковця І.В.Ситдикової, котра включає до цього прошарку лексики також неоніми [6]. Завдяки цьому, до нашої роботи увійшли, зокрема, новоутворені сталі словосполучення пластів спеціальної лексики, що найактивніше розвивається у наш час. Особливий інтерес для нас становлять назви організацій. Неологія посідає значне місце у складі лексики сучасної французької мови [12: 343]. Політична та економічна лексика входять до переліку сфер, де найактивніше відбувається словотвір (починаючи з середини ХХ століття, спеціалісти говорять про потребу інтернаціоналізації терміносистем [7: 122-137]).

Загалом спеціальна лексика включає велику кількість різноманітних іменникових та дієслівних словосполучень, які часто перебувають на шляху до того, щоб стати справжніми складними термінросполученнями:

programmes d'Etat de développement des Forces Armées de l'Ukraine et autres formations militaires, processus de planification et d'examen du Partenariat pour la paix.

Серед них іноді один іменник є спеціальним терміном, інший – загальноуживаним словом. Зустрічаються термінологічні словосполучення, в яких одна складова – термін, запозичений з англійської, інша – французьке слово:

put synthétique

В нинішній час спосіб утворення нових термінів шляхом запозичення з інших мов є досить поширеним [10: 28]. Слід зазначити, що запозичення, що виникають у результаті мовних контактів і, як наслідок, розширення словотворчих можливостей мовців, дозволяють

певну економію мовних зусиль, тому що для заповнення номінативних лакун використовуються готові лексичні одиниці іншої мови. Основними способами запозичення лексики є транскрипція, транслітерація і калькування. З точки зору графіки особливо важливими є перші два: транскрипція (фонетичний спосіб) – запозичення словникової одиниці, при якому зберігається її звукова форма (іноді трохи видозмінена відповідно до фонетичних особливостей мови, якою запозичується слово) і транслітерація – спосіб запозичення, при якому запозичаються написання іноземного слова: букви слова, що запозичується, замінюються буквами рідної мови. При транслітерації слово зазвичай вимовляється згідно з правилами читання рідної мови.

Chinois de Chine, il est né le 13 janvier 1932 à Shanghai, dans la tourmente d'un pays livré aux seigneurs de guerre, ensanglanté par la guerre civile et meurtri bientôt par la guerre avec les Japonais [14].

L'opérateur historique de téléphone veut renforcer son offre « triple play » pour freiner la fuite de ses abonnés vers les concurrents. France élécom a officialisé jeudi 19 janvier le lancement de son bouquet de télévisions [11].

Все вищезгадане дозволяє нам зробити **висновок** про те, що у сучасному суспільстві відбувається стрімке зростання обсягів передачі інформації, переважно представленої графічно. Швидкий обмін інформацією, в тому числі між носіями різних мов, є характерним для сфери економіки та політики. У складі неології сфери політичної та економічної лексики спостерігається паралельне функціонування термінів та слів загальної лексики. Спеціальній лексиці притаманна відсутність чіткого розмежування термінології, яка належить до спеціальної лексики, та загальноновживаних слів, що набувають статусу терміна у випадку появи нового додаткового значення. Правила творення та функціонування політичних та економічних термінів-неологізмів відповідають словотвірним моделям загальної французької мови. Значна кількість термінів включають власні назви. Непоодинокими є випадки паралельного функціонування запозичень поряд із термінологічними одиницями, утвореними всередині мови.

Типовий термін можна визначити як номінативну групу (іменник або субстантивоване словосполучення). Терміносполучення переважають над однослівними термінами, які з'являються у французькій мові дуже рідко. У спеціальній лексиці французької мови відзначається тенденція до утворення скорочених термінів, що є графічними дублетами терміносполучень. Широковживані скорочення у деяких випадках лексикалізуються. Скорочення термінів спричинює специфіку вживання великої літери в спеціальній лексиці. Скорочення можуть мати декілька варіантів фонетичної форми.

Орфографія неології французької мови, як і орфографія загальної лексики французької мови, базується на використанні латинського алфавіту з додаванням до деяких літер діакритичних знаків. До

особливостей неологічної лексики відносяться широке вживання екзотичних літерних комплексів, пов'язане з процесом запозичення графічної форми, та вживання екзотичних фонетичних відповідників французьких орфограм, викликане намаганням зберегти фонетичні особливості лексеми в мові-джерелі.

Література

1. Валгина, Н.С, Светлышева, В.Н. Орфография и пунктуация. [Текст] / Н.С.Валгина, В.Н.Светлышева // Монография. — М.: Высш. шк., 1996. — 336 с.
2. Гак, В.Г. Орфография в свете структурного анализа [Текст] / В.Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. — М.: Высш. шк., 1962. — С. 207-221.
3. Крючков, Г.Г. Системность значимых единиц современного французского письма: [Текст] / Г.Г.Крючков // Автореф. дисс. ...д-ра филол. наук. — К., 1987. — 46 с.
4. Крючков, Г.Г. Современная орфография французского языка. [Текст] / Г.Г.Крючков // К., Вища школа, 1987. — 184с.
5. Ситдикова, І.В. Сучасні тенденції словотвору (на матеріалі французької реклами). [Текст] / І.В.Ситдикова // Мови, культури та переклад у контексті європейського співробітництва. Зб. наук. пр. Спец. вип. — К., 2001. — С. 423-427.
6. Соловьёва, И.М. Нормализация научно-технической терминологии. [Текст] / И.М. Соловьёва // Особенности языка научной литературы: М., Наука, 1965. — с.122-137.
7. Balle, F. et Padioleau, J.G. Sociologie de l'information. [Текст] / F.Balle, J.G. Padioleau // P.: Larousse, 1973. — 372 p.
8. Baylon, Ch., Mignot, X. La communication. [Текст] / Ch.Baylon., X.Mignot // P.: Nathan, 1991. — 400 p.
9. Cabré, M.T. La terminologie : théorie, méthode et applications. [Текст] / Cabré M.T. // Ottawa : Presses de l'Université d'Ottawa, 1998. — 322 p.
10. Girard, Laurence. France Télécom lance son bouquet de televisions. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: — www.lemonde.fr
11. Mermet, G. Francoscopie-2003. [Текст] / Mermet G. // P. :Larousse, 2004. — 520 p.
12. Richadeau, F. La langue efficace. [Текст] / F.Richadeau // P.: C.E.P.L., 1973. — 320 p.
13. Philip, Bruno. Chinois de Chine... [Електронний ресурс]. — Режим доступу: Le Monde, 25 décembre 2006. — www.lemonde.fr

Resumé

L'article est consacré aux particularités orthographiques de la néologie française. Le vocabulaire politique et économique de la langue française a été utilisé pour l'étude de l'inventaire graphique des néologismes.

L'orthographe de la néologie du français, ainsi que l'orthographe du vocabulaire commun, se base sur l'utilisation de l'alphabet latin avec l'ajout des signes diacritiques aux certaines lettres.

Les caractéristiques spéciales du vocabulaire néologique sont l'utilisation extensive des complexes exotiques littéraires associée au processus de l'emprunt de la forme graphique avec le lexème, et l'utilisation des équivalents phonétiques exotiques des orthogrammes françaises causée par les tentatives de préserver les caractéristiques phonétiques du lexème dans la langue source.

УДК 811.111'37

РЕЧЕВОЙ АКТ ПОХВАЛЫ КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОГО АНГЛОЯЗЫЧНОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДИСКУРСА)

Бигунова Н. А.

Одесский национальный университет им.И.И.Мечникова

В повседневной жизни мы постоянно оцениваем людей, факты, явления действительности, события. Оценка вездесуща, так как повсюду сопровождает познавательную деятельность, возникая при взаимодействии субъекта познания с объективным миром. Отношение говорящего к тому, что он сообщает, в том числе и оценочное, является одним из аспектов изучения современной лингвистической прагматики, сформировавшейся в лингвистической философии под сильным влиянием теории речевых актов Дж. Остина, Дж. Сёрля, З. Вендлера и других, а также теории значения П. Грайса и теорий референции Л. Линского, П. Стросона и других. В отечественном языкознании большой вклад в изучение лингвистической категории оценки внесли Н.Д. Арутюнова, А.А. Ивин и Е.М. Вольф, А.В.Зубов, М.С.Петунская.

Настоящее исследование посвящено лингвистическому осмыслению речевого акта похвалы, рассматриваемого как вербальное выражение положительной оценки.

Зарубежные исследователи не дифференцируют комплимент и похвалу, интерпретируя любое высказывание похвалы как комплимент. С этим связано отсутствие зарубежных исследований, посвященных собственно речевому акту похвалы. Речевой акт похвалы исследован такими отечественными учеными, как И.А. Конова, И.Г. Дьячкова, Л.И. Ключко. Сравнительному изучению РА похвалы и комплимента посвящены работы С.В. Волинкиной, НВ. Коробовой, Р.В.Серебряковой. Е.С. Петелина сопоставляет РА лести с РА похвалы. В диссертационном исследовании В.В. Леонтьева похвала рассматривается как эмоциональный концепт в ряду таких концептов как комплимент и лесть [3].

Целью работы является функционально-семантический анализ РА похвалы в современном англоязычном художественном дискурсе.

Из поставленной цели вытекают следующие задачи:

- определить место высказываний похвалы в типологии иллокутивных актов;
- обозначить объект оценки в РА похвалы;
- дать характеристику адресанту и адресату РА похвалы;
- исследовать критерий аргументативного / неаргументативного характера РА похвалы;
- описать комбинаторность РА похвалы с другими речевыми актами в англоязычном художественном дискурсе;
- определить лексические, грамматические и стилистические средства выражения похвалы в современном англоязычном художественном дискурсе.

Материалом исследования послужили тексты 44 современных англоязычных художественных произведения общим объемом 12898 страниц, из которых было отобрано 421 высказываний похвалы.

Наряду с такими речевыми актами (РА) как РА одобрения, комплимента и лести, похвала совершается, прежде всего, с целью выражения положительной оценки: такого мнения придерживаются Б. Фрейзер, выделяющий похвалу в составе оценивающих актов [9, 190], а также Ю.Д. Апресян и Н.И. Формановская, выделяющие похвалу в составе одобрительных речевых актов [1; 6]. С другой стороны, в таксономии Дж. Остина похвала отнесена к бехабитивам – актам общественного поведения, выражающим реакцию на поведение, поступки человека [8], а в таксономии Дж. Сёрля – к экспрессивам, с помощью которых выражаются чувства и отношения [10], что также представляется вполне оправданным.

Н.Д.Арутюнова относит похвалу к фатическому типу речевых актов, имеющему своей целью общение, а не сообщение информации [2, с. 34]; а Э.В. Мурашкина и Р.В. Шиленко относят похвалу к классу высказываний, регулирующих межличностные отношения коммуникантов [4; 7].

Признавая фатическую и регулирующие функции РА похвалы, мы, тем не менее, считаем их второстепенными, присущими не всякому РА похвалы.

РА похвалы, по нашему мнению, следует определить как иллокутивно синкретический акт, так как в нем одновременно реализуются две или более иллокуции, среди которых следует различать первостепенные и второстепенные.

В данном исследовании мы определяем похвалу как положительно-оценочный экспрессивный синкретический РА, функционирующий в диалогическом общении в качестве иницирующих либо ответных коммуникативных ходов, направленный как на собеседника, так и на отсутствующего в коммуникативном пространстве человека. Объектами похвалы являются моральные и интеллектуальные качества, умения и поступки собеседника или отсутствующего при разговоре человека, а также внешность или манеры отсутствующего человека. Если РА похвалы касается качеств и поступков собеседника, адресат сообщения и объект оценки совпадают; если в РА похвалы оцениваются качества и поступки отсутствующего в момент речи человека, адресат и объект оценки различны.

Адресант похвалы высказывает, как правило, свое мнение, но в некоторых случаях может передавать также чужое положительное мнение об адресате. Приведем пример опосредованной похвалы:

“He said he thought it was a marvelous idea. He said when you use your brain, no-one comes near you for ingenuity” [14, с. 321].

Общее мнение подкрепляет эффективность похвалы:

- *“If I were you,” said Chris, “I would keep the picture and go right back home. You’re a sensible woman, you’re a brilliant woman and **everybody knows it**. Keep right out of their way. I’ve never known you like this before”* [21, с. 139].
- *“She’s an Australian widow, very rich. I love Chris, she’s a good sort. **Everyone** loves Chris. You’ll meet her, too”* [там же, с. 21];

Кроме того, выделяется РА самопохвалы, в котором адресант и адресат похвалы – одно лицо, например:

*When Molly stood back half an hour later, she felt very pleased with herself. The living room was as bright as a new pin. The hearth gleamed, the aspidistra looked satisfied that the table it stood on in front of the window was highly polished, and you could see yourself in the shine of the sideboard. “**Not bad going, even if I do say so meself.**” Molly nodded to endorse the self-congratulation* [13, с. 2].

Возможна также ситуация, в которой коммуникант рассказывает о том, как его похвалили другие, например:

*“I went out with a fire engine. It was fascinating.” She turned her head away and said modestly, “**They said I was fine.**”*

*“**You mean they said you were bloody marvelous.**” She removed herself from his embrace. “I’ll have to get contact lenses”* [23, с. 35].

В таком контексте имеет место не самопохвала, а похвала адресату третьих лиц.

Относительно различных типов адресатов особенный интерес представляет типология Г.Г. Почепцова, включающая следующие типы: 1) собственно адресат, которому предназначено высказывание, 2) квазиадресат (предмет или воображаемое лицо, к которому обращена речь), 3) адресат-ретранслятор, который должен передать информацию действительному адресату, 4) косвенный адресат, слушатель, присутствующий при акте коммуникации [5, с. 11 – 15].

Как уже было сказано, похвала может быть направлена на присутствующего в коммуникативном пространстве адресата, который выступает в роли адресата и одновременно в роли объекта положительной оценки:

“You’ve excelled yourself,” I told him. “We’ve painted everything, and you haven’t even spilled one single drop of paint” [12, с. 150].

Второй тип адресата менее характерен, однако возможен в РА похвалы: квазиадресатом РА похвалы может выступать животное. В таком случае, выражая свое эмоциональное состояние, адресант похвалы не стремится ни воздействовать на адресата, ни добиться от него какой бы то ни было реакции, как, например, в таком речевом эпизоде разговора пожилой дамы с котом:

Cat inserted himself between the quilt and the top blanket, and rolled himself against her legs, purring sonorously, heavy and satisfied. ***“You are a good companion,”*** Beatrice said, pouring tea. ***“I will say that for you. You are independent and characterful and you have a sense of humour. It is time, Cat, that I reminded myself that once I was proud to think that I, too, could boast all three”*** [23, с. 286].

Кроме того, адресант похвалы может обращаться к воображаемому адресату, как бы репетируя будущий разговор. В нижеприведенной ситуации мальчик-школьник формулирует признание в любви девушке в разговоре с отцом:

“Just talk to her,” I said, and his face burned again at the very thought of it. He looked at me. “But what would I say?” “What do you want to say?” “I want to tell her...” He shook his head, struck dumb, but then it came in a barely audible torrent. “I want to tell her that she is the most beautiful girl I’ve ever seen. That her eyes – they shine. They just shine, that’s all. Like... black fire or something” [19, с. 4].

Кроме того, РА похвалы может быть направлен на отсутствующего в коммуникативном пространстве адресата в интеракции с другим субъектом-ретранслятором (адресатом речевого высказывания). В выборке нашего исследования немногим более половины (54, 8%) высказываний похвалы направлены не на собеседника, а на третье лицо. Однако, если похвала направлена на третье лицо, это не всегда предполагает третий тип адресата (ретранслятора). Нередко адресант не столько нацелен на передачу похвалы объекту, сколько стремится сделать приятное самому собеседнику, вызвать его положительную эмоциональную реакцию: это происходит, если похвала направлена на близкого собеседнику человека. Примером может служить

речевой эпизод, в котором детектив, расследующий исчезновение девушки, анализируя причины ее разрыва с молодым человеком, хвалит ее в разговоре с отцом девушки:

"She had probably outgrown Randy. Aimee has always been a good kid, right?" "The best," he said softly. "So maybe she just needed to rebel" [11, с. 392].

Кроме того, в РА похвалы может иметь место косвенная, опосредованная направленность на присутствующего в коммуникативном пространстве адресата (четвертый тип), который является получателем похвалы, но не участником интеракции, как, например, когда министр хвалит победительницу конкурса молодых художников:

"This excellent picture of goats," said the Minister, "shows how talented are our young people in this country. This young lady will grow up to be a fine citizen and maybe a famous artist. She deserves her prize, and I am now giving it to her" [20, с. 41].

Объект похвалы, как и адресант, может быть не только единственным, но и множественным, коллективным, как, например, похвала родителям собеседника:

"Carlisle and Esme have been my parents for a long time now." "And you love them." It wasn't a question. It was obvious in the way he spoke of them. "Yes." He smiled. "I couldn't imagine two better people." "You're very lucky." "I know I am" [17, с. 92].

Адресант может высказать похвалу в адрес целой нации или в адрес жителей определенного края:

"Texas, you say?" my dad said. "Never been to Texas myself. But I met a few Texans in the war." He leaned towards her conspiratorially. "Good card players, Texans" [18, с. 218].

Высказывания похвалы могут быть аргументированными либо неаргументированными. В первом случае высказывание положительной оценки состоит из тезиса и аргумента, адресант поясняет, что именно ему нравится, почему тот или иной признак достоин положительной оценки. Развернутая похвала с выраженной мотивировкой положительной оценки представлена в следующем эпизоде:

"You're doing a good job with Pat," he said, not looking at me. "You work hard. You take care of him. He sees all that. You're doing all right with that boy, Harry" [там же, с. 233].

Наличие аргументации как фактологической базы оценки способствует искренности похвалы. В неаргументированном высказывании положительная оценка не поясняется:

She looked up at him, and he smiled warmly. "You're a very good artist," he said. "Mochudi must be proud of you" [20, с. 41].

Наблюдения над языковым материалом показывают, что РА похвалы могут комбинироваться с другими актами, например, с РА благодарности, поощрения, одобрения, извинения.

Коммуникативный ход может включать несколько РА положительной

оценки, т.е. в речевой партии одного коммуниканта речевые акты положительной оценки могут комбинироваться друг с другом, как например, в следующем эпизоде, в котором говорящий в рамках одного хода выражает одобрение городу и похвалу человеку, который его «открыл»:

*“Have you decided on a flat?” said Luke, as if to remind her that he had not neglected her recently. “Yes, Luke, I think I’m settled on the second one. Bloomsbury is rather attractive. I’ll let you know as soon as it’s settled. **It was good of you to find it**”* [21, с. 133].

В выборке нашего исследования зарегистрировано 75 % гомогенных РА похвалы и соответственно 25% комбинированных речевых актов, включающих РА похвалы. В речевой партии одного коммуниканта похвала может интегрироваться с РА благодарности, порицания (когда похвала сочетается с критикой), возражения, самоуничижения, удивления, совета, сожаления, упрёка, извинения, просьбы, поздравления, поощрения (см. табл. 1).

Наиболее часто РА похвалы сочетается с РА благодарности (16.7% РР похвалы), РА порицания (15%) и РА возражения (15%).

Табл. 1.

Количественная представленность

РА похвалы в сочетании с другими РА, в %

Благодарность	Порицание	Возражение	Самоуничижение	Удивление	Совет	Сожаление	Упрек	Извинение	Просьба	Поздравление	Поощрение
16.7	15.1	15.1	11.7	10	8.3	8.3	6.7	3.3	1.6	1.6	1.6

Благодарность чаще всего, сочетается с похвалой, направленной непосредственно на адресата и выражаемой в адрес его поступка, ценного для адресанта похвалы:

“Well done,” I say, sitting down next to him. “And thank you so much again. You did a fantastic job” [14, с. 227].

Похвала может употребляться для смягчения порицания или критики, направленной на адресата-собеседника, как например, в разговоре учителя с ученицей или в дружеском комментарии тоста на свадьбе:

- *“Anne,” he used to say, “you’ve got a lovely fist. You write the best essays in class. **But you can’t do sums...**”* [16, с. 113].
- *“Ladies and gentlemen, boys and girls, please charge your glasses and drink a toast to the gorgeous couple.” Eamon grabbed me as I came off stage. “That was really great,” he said. “**But next time throw in a couple of jokes about the groom shagging sheep**”* [18, с. 341].

Похвала в адрес третьего лица также может сочетаться с критикой, в этом случае адресант стремится к объективности и искренности:

*“He’s a very nice chap,” he says, nodding towards Tarquin. “**Bit odd**, but nice”* [15, с. 54].

Относительно сочетания похвалы с возражением следует отметить, что адресант высказывает похвалу как реакцию несогласия, противоречия мнению собеседника, высказавшего об объекте похвалы, отсутствующем в момент речи, негативное оценочное суждение. Иллюстрацией гетерогенного РА похвалы и возражения может служить эпизод, в котором один брат не соглашается с мнением другого о любовнице отца, на которой тот собирается жениться, и хвалит ее:

*"It's no good, Simon," Alan said. "You can't write her off as a gold-digger or a marriage-wrecker or a legal groupie or a sex bomb. You can't write Dad off, either, as a classic male menopause victim wanting to reassure himself he could still double the world's population if he wanted to. **She's the real thing. She's a proper person**"* [22, с. 85].

Данный пример представляет собой гетерогенный, смешанный РА похвалы и возражения. Следующий контекст, иллюстрирующий интеграцию РА похвалы в РА возражения:

*"Look! She's a kid with a crush. I've never been interested in her and I never will be. So if you don't mind, let's just leave it at that!" Dickie shrugged, "Okay, if that's the way you want it, but I think you're a fool. **Here's this lovely girl throwing herself at your feet and you can't even see her for what she is**"* [12, с. 233].

Похвала также комбинируется с самоуничижением (11.7% контекстов) и с удивлением (10% контекстов). Самоуничижение адресанта помогает ему интенсифицировать положительные качества адресата. Адресант желал бы иметь такие же качества, как и адресат похвалы, например, ум и красноречие:

*"Nellie, will you and Beryl call a truce, please?" Molly asked. "I came down for a little light-hearted amusement, to cheer meself up. But the mood is beginning to wear off." Nellie's face was transformed into a beaming smile. **"Yer've got a smashing way with words, girl. I wish I'd gone to the same school as you, 'cos then I'd be as clever as you, and understand what ye're talking about all the time"*** [13, с. 5].

Самоуничижение как проявление уважения посредством принижения собственного положения и возвышения положения адресата относится к стратегиям негативной вежливости. Благодаря приятному удивлению положительные качества адресата похвалы предстают в качестве открытия для адресанта:

*When Suze comes to the door I perch smugly on the bed and beam at her astounded expression. **"Bex, this is fantastic!"** she says, peering **disbelievingly** around the cleared space. **"And you're so quick! It took me ages to sort all my stuff out!"*** [14, с. 304].

Лексическое наполнение РА похвалы характеризуется преимущественным использованием прилагательных положительной оценки, а также аффективных прилагательных (в семантике которых оценка сочетается с интенсификацией). Относительная частота употреблений прилагательных оценочной семантики представлена в таблице 2.

Табл. 2

**Относительная частота употреблений
прилагательных оценочной семантики РА похвалы, в %**

№	Лексема	Ср част, %	№	Лексема	Ср част, %	№	Лексема	Ср част, %
1	Good	22.9	32	Interesting	0.6	63	Intelligent	0.3
2	Nice	8.2	33	Patient	0.6	64	Intuitive	0.3
3	Wonderful	5.9	34	Right	0.6	65	Knowledgeable	0.3
4	Lovely	5	35	Successful	0.6	66	Lovable	0.3
5	Fantastic	3.5	36	Spectacular	0.6	67	Loyal	0.3
6	Great	2.9	37	Active	0.3	68	Measured	0.3
7	Beautiful	2.9	38	Ageless	0.3	69	Organized	0.3
8	Brilliant	2.6	39	Admirable	0.3	70	Pleasant	0.3
9	Excellent	2.35	40	Ambitious	0.3	71	Polite	0.3
10	Sweet	2	41	Amusing	0.3	72	Pretty	0.3
11	Clever	2	42	Consoling	0.3	73	Priceless	0.3
12	Delicious	1.75	43	Creative	0.3	74	Proper	0.3
13	Amazing	1.47	44	Cultivated	0.3	75	Qualified	0.3
14	Brave	1.47	45	Cute	0.3	76	Quick	0.3
15	Charming	1.47	46	Darling	0.3	77	Reliable	0.3
16	Fine	1.47	47	Delightful	0.3	78	Romantic	0.3
17	Kind	1.47	48	Devoted	0.3	79	Satisfactory	0.3
18	Marvelous	1.17	49	Gentle	0.3	80	Sensitive	0.3
19	Perfect	1.17	50	Educated	0.3	81	Smart	0.3
20	Young	1.17	51	Elegant	0.3	82	Sociable	0.3
21	Attractive	0.9	52	Entertaining	0.3	83	Splendid	0.3
22	Fabulous	0.9	53	Faithful	0.3	84	Supportive	0.3
23	Gorgeous	0.9	54	Fascinating	0.3	85	Tactful	0.3
24	Sensible	0.9	55	Friendly	0.3	86	Thoughtful	0.3
25	Talented	0.9	56	Generous	0.3	87	Truthful	0.3
26	Appealing	0.6	57	Handsome	0.3	88	Unusual	0.3
27	Approachable	0.6	58	Helpful	0.3	89	Virtuous	0.3
28	Bright	0.6	59	Hilarious	0.3	90	Well-behaved	0.3
29	Decent	0.6	60	Hot	0.3	91	Well-laid	0.3
30	Exquisite	0.6	61	Informative	0.3			
31	Impressive	0.6	62	Ingenious	0.3			

Усиление положительной оценки прилагательного достигается использованием сравнительной и превосходной степеней сравнения оценочных прилагательных, а также употреблением прилагательного с наречием-интенсификатором. К наиболее распространенным интенсификаторам, усиливающим положительную оценку прилагательных, относятся следующие: *very, quite, pretty, perfectly, totally, absolutely, frightfully, highly, extremely, heartbreakingly*.

Среди других оценочных частей речи используются наречия *well, beautifully, perfectly, nicely, incredibly, amazingly, wonderfully, exactly, gracefully, discreetly*, а также наречия частотности *always, ever, never*, подчеркивающие неизменное присутствие в объекте оценки положительных качеств и отсутствие отрицательных.

Кроме того, ярким средством выражения положительной оценки в РА похвалы является использование оценочных глаголов *like, love, admire, trust, respect, deserve*. Приведем эпизод, иллюстрирующий употребление оценочной лексики:

*"I really **like** their leader," she said. "You know – Cliff. The one with the dreadlocks? He's gorgeous." Every woman in the room muttered agreement [18, с. 25].*

В художественном дискурсе выражение положительной оценки эксплицируется глаголами *approve, praise, compliment, flatter* и их производными, которые используются в авторских ремарках либо во внутренней персонажной речи и служат для обозначения иллокутивной цели речевого акта:

- *"I've always said yer were a smasher, Tony, I'm forever singing yer **praises**." [13, с. 97].*
- *"And yer had every right to be, sunshine, 'cos yer did a fantastic job. I didn't need to lift a finger to help, you did it all by yourself, and I'll tell Corker so." Nellie's face was pure bliss. That was **praise** indeed from her best mate [там же, 200].*

На уровне синтаксиса в РА похвалы самыми распространенными моделями являются: *Prn / N + BE + (intens.) + Adj* и *Prn/N + BE + (intens.) + Adj + N*:

- *"**You were brilliant**," I say firmly [15, с. 337].*
- *"I am sorry," Miss Bachelor said, "That I haven't met your mother." "You haven't –" "No. I have never met your mother." "**She's a good woman**," Leonard said unexpectedly. They both stared at him [23, с. 196].*

Во многих контекстах данные модели предстают в эллиптической форме, подлежащее и часть сказуемого опускаются, остается только оценочная лексика:

*"He was a cut above the usual," she'd say. "**A proper gentleman**. Just like King Edward. He thought nothing of spending a pound" [16, с. 173].*

К синтаксическим средствам выражения похвалы относятся также восклицательные предложения, среди которых выделяются конструкции *What + Noun* и *How + Adj*:

- ***What a picture she was** – we were allowed a peep from the stairs. A man came from Paris just to do her hair [там же, 115].*
- *"**How very good of her**" [23, с. 100].*

В приведенных примерах *what* и *how* являются сигналами, предваряющими фокус информации, которая содержится во второй части высказывания – положительную оценку.

К лексико-стилистическим средствам интенсификации положительной оценки в РА похвалы относятся эпитет, метафора, гипербола, метонимия, в отдельных случаях используются также преуменьшение (*understatement*) и оксюморон. Доминирующим лексико-стилистическим средством в РА похвалы является эпитет (он составляет 90.7% всех тропов):

“*She is a credit to you. **You are an admirable mother***” [там же, с. 299].

В отношении синтаксических стилистических средств интенсификации положительной оценки, следует отметить, что в РА похвалы помимо эллипсиса (составляющего 55.8% всех синтаксических стилистических средств), акцентуации положительно-оценочной лексики способствует также повтор (13.3%) и присоединение (10.5%):

- “***Amazing. Amazing** old woman*” [там же, с. 180] (повтор).
- “*Paddy Silver,*” *Ken chuckled. “Hard as teak, **that boy**. A very good boy, **old Paddy**”* [19, с. 86] (присоединение).

Кроме того, активно употребляется параллелизм (8.8%), способствующий аргументации оценки, с помощью которого перечисляются положительно-оцениваемые признаки объекта оценки либо аргументируется тезис оценки:

“*Roger, **he works** here every day after school. **He studies** in the back room. **He doesn’t go** to parties. **He doesn’t have** a girlfriend*” [11, с. 264].

Таким образом, РА похвалы является положительно-оценочным экспрессивным синкретическим актом, адресованным собеседнику либо третьему лицу или лицам. Объектами похвалы являются моральные и интеллектуальные качества, умения и поступки собеседника или отсутствующего при разговоре человека, а также внешность или манеры отсутствующего человека. Похвала характеризуется экспрессивностью, обеспечиваемой лексическими, синтаксическими и стилистическими средствами.

Литература

1. Апресян Ю.Д. Интегральное описание языка и система лексикографии // Апресян Ю.Д. Избранные труды. Т. 2. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1995. – 768 с.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
3. Леонтьев В.В. «Похвала», «лесть» и «комплимент» в структуре английской языковой личности: Дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 1999. – 206 с.
4. Мурашкина Э. В. Комплимент как регулятивный речевой акт (на материале английского языка): Дис. ... канд. филол. наук. – 10.02.04. – Тверь, 2004. – 147 с.
5. Почепцов Г.Г. О коммуникативной типологии адресата // Речевые акты в лингвистике и методике. — Пятигорск: Луч, 1986. — С. 10 – 17.
6. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения. — М.: ИКАР, 1988. — 230 с.

7. Шиленко Р.В. Регулирование межличностных отношений в коммуникативном пространстве// Языковое общение: Процессы и единицы. – Калинин: Знание, 1988. – С.117 – 123.
8. Austin, J.L. How to Do Things with Words. Oxford: Oxford University Press. 1962, 1973. – 329 p.
9. Fraser B. Hedged Performatives // Syntax and Semantics. Vol. 3. Speech Acts. – New York etc.: Academic Press, 1975. – P. 187 – 210.
10. Searle, John R. Expression and Meaning. Cambridge: Cambridge University Press, 1979. – 187 p.

Иллюстративные источники

11. Coben H. Promise me. – London: Orion, 2007. – 454 p.
12. Cox J. Divorced and deadly. – London: Harper Collins Publishers, 2009. – 240 p.
13. Jonker J. I'll be your Sweetheart. – London: Headline, 2005. – 406 p.
14. Kinsella Sophie. Shopaholic abroad. – London: Black Swan, 2001. – 350 p.
15. Kinsella Sophie. Shopaholic ties the knot. – London: Black Swan, 2002. – 394 p.
16. Lee Laurie. Cider with Rosie. – London: Penguin Books, 1993. – 231 p.
17. Meyer Stephenie. Twilight. – London: Atom, 2009. – 434 p.
18. Parsons Tony. Man and boy. – London: Harper Collins Publishers, 1999. – 343 p.
19. Parsons Tony. Men from the boys. – London: Harper Collins Publishers, 2010. – 276 p.
20. Smith A.M. The No. 1 Ladies' Detective Agency. – London: Abacus, 2010. – 250 p.
21. Spark Muriel. Symposium. – London: Virago. – 2006. – 147 p.
22. Trollope J. Marrying the mistress. – London: Black Swan, 2001. – 333 p.
23. Trollope Joanna. The men and the girls. – London: Black Swan, 1993. – 319 p.

Summary

The article reports on functional-communicative characteristics of praise speech act in Modern English artistic dialogic discourse. The object and the addressee of praise speech act have been defined; the combinability of praise speech act with other speech acts in English artistic dialogic discourse has been described; the classification of lexical, grammatical and stylistic means expressing praise has been provided.

КЛАСИЧНА КАТЕГОРИЗАЦІЯ VS КАТЕГОРИЗАЦІЯ ЗА РОДОВОЮ СХОЖІСТЮ (РОЗПІЗНАВАННЯ І НОМІНАЦІЯ ФОРМ)

Біскуб І.П.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті висвітлено ключові відмінності між класичною концепцією категоризації й категоризацією за родовою схожістю. Запропоновано механізми комплексного застосування обох концепцій категоризації з метою розпізнавання і вербального опису різних видів формальних образів.

Сучасна когнітивна лінгвістика надає новий поштовх для розуміння поняття «категоризація», напряду пов'язуючи її з процесом обробки знань, який здійснюється мозком людини [2]. Переосмислення досвіду, фізичного чи ментального, є когнітивною основою категоризації [1; 2; 5]. **Метою** цієї статті є встановлення особливостей комплексного використання класичної концепції категоризації та категоризації на родовою схожістю під час категоризації різноманітних формальних образів. **Об'єктом** дослідження є когнітивні категоризаційні механізми, що відбуваються у мозку людини, а його **предметом** – комбінації різних категоризаційних процедур під час розпізнавання й номінації формальних образів.

Звертаючись до поняття категоризації зауважимо, що категоризація – це не абстрактна наукова модель, якою користуються з метою пояснення класифікаційних властивостей інтелектуальної діяльності людини. Категоризація – це цілком конкретна ментальна операція, що виконується мозком людини практично у кожен момент мислення [5, с. 5]. Читаючи книжку, розглядаючи малюнки, насолоджуючись витворами мистецтва, чи програмуючи комп'ютерну систему, людина категоризує вхідну інформацію, яка надходить від органів сприйняття. Існує також моторна категоризація, що визначається як здатність людини виконувати стереотипні фізичні дії у стереотипних ситуаціях (наприклад, друкувати текст за допомогою комп'ютера, забивати цвяхи молотком, грати на фортепіано, їсти ножом і виделкою, та ін.). Кожен прояв такої фізичної дії не ідентичний іншим, тобто має незначні відмінності, але виконаний за класовою (категоріальною) подібністю. І лише дотримання цієї подібності дає змогу досягнути потрібного результату.

Аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, інтерпретація, класифікація – усе це складніші форми категоризації, які вимагають спеціальної інтелектуальної підготовки. Із підвищенням рівня інтелектуального розвитку людини збільшується й потенціал оперування ключовими категоризаційними процедурами, тобто зростають аналітичні, дедуктивні та інші категоризаційні здібності людини. На перший план виступає здатність групувати сукупності елементів у класи (категорії) і

здійснювати цілий ряд складних операцій як над елементами однієї категорії, так і маніпулювати цілими класами категорій.

Сучасна лінгвістична наука розмежовує два основні види категоризації – класична абстрактна категоризація за принципом «все, або нічого» (Classical or “All-or-None” Categorization) (запропонована ще Аристотелем) та когнітивна категоризація за принципом виокремлення прототипів або родової схожості (Prototype or Family Resemblance Categorization) [1, 2, 3, 4, 5]. Не зважаючи на широке визнання, яке концепція когнітивної категоризації отримала наприкінці минулого століття, класичний підхід до категоризаційних процесів усе ще не втрачає актуальності, особливо з огляду на перспективи формального кодування знань у комп'ютерних системах [2, с. 49]. У цій статті ми спробуємо встановити особливості кожного із видів категоризації крізь призму комп'ютерної репрезентації знань в інтелектуальних системах, а також з'ясувати можливість застосування теорії прототипів або категоризації за родовою схожістю під час моделювання комунікації користувача і комп'ютера. Саме відсутність досліджень комбінованого застосування різних категоризаційних процедур свідчить про **актуальність** запропонованого дослідження.

Класичні категорії виділяються за обов'язкової наявності вагомих і очевидних критеріїв. Віднесення елемента до класичної категорії здійснюється за принципом «все, або нічого», тобто кожен член категорії повинен характеризуватись наявністю ключової категоризаційної ознаки, як, наприклад у категоріях «квадрат» та «непарні числа». С. Пінкер та А. Прінс вказують на такі відмінності між двома теоріями категоризацій [4, с. 221-222]:

1) на відміну від класичних категорій, категорії родової схожості не обов'язково мають єдину вагому ознаку (наприклад, категорія «крісло» включає як об'єкти, що мають ніжки, так і такі, що їх не мають (наприклад крісло-гойдалка, офісне гвинтове крісло, популярні зараз шкіряні сфери-крісла, що приймають форму тіла людини тощо);

2) члени категорій родової схожості мають градуальні властивості щодо репрезентації цілої категорії (наприклад, ластівка краще репрезентує категорію «птахи», ніж орел, а пінгвін взагалі є найгіршим екземпляром цієї категорії);

3) сукупність ключових властивостей категорії репрезентується «найкращим» її членом (прототипом); чим ближчими є інші члени категорії до її прототипу, тим краще вони репрезентують категорію. Так, у багатьох тлумачних словниках горобець використовується для ілюстрації категорії «птахи», що й робить його ймовірним прототипом цієї категорії;

4) у категоріях родової схожості трапляються «нечіткі випадки», коли неможливо точно встановити приналежність або неприналежність елемента до категорії (наприклад часник є «нечітким» прикладом елемента, що належить до категорії «овочі», а кетчуп за часів адміністрації президента США Р. Рейгана згідно з державними стандартами поживності був

віднесений до категорії «овочі» й, відповідно включений до раціону американських школярів, які відмовлялись їсти хот-доги без кетчупу);

5) в основу категорії родової схожості покладено так звану структуру родової схожості, до складу якої входить не одна ключова ознака, як у класичних категорій, а цілий набір ознак, серед яких практично неможливо виділити одну домінуючу (за аналогією до представників однієї родини, які мають зовнішню схожість у кольорі очей, волосся, формі губ, носа, та ін.);

6) члени категорії родової схожості, наближені до прототипу, мають набір характерних, але не вирішальних ознак, які, у той же час, не є обов'язковими для усіх без винятку членів категорії (наприклад, сиве волосся і домашній спосіб життя характерні для більшості елементів категорії «бабуся», але не для таких її яскравих представниць, як Алла Пугачова).

Відкритим й досі залишається питання щодо того, який із типів категоризації покладено в основу утворення концептів [1, 4]. Наведені вище відмінності дають змогу стверджувати, що ані класичні категорії, ані категорії родової схожості не можуть повністю задовольнити потреби концептотворення, особливо з огляду на інтегративні зв'язки, що існують між концептосферою людини і мовними засобами їх вираження (вербалізаторами). Якщо б за основу концептотворення взято було класичну концепцію категоризації, виявилось б, що для кожного концепту існує лише один вербалізатор. Сучасний надмірнісний та полісемантичний потенціал мовної системи заперечують цей підхід. Категоризація винятково за родовою схожістю призвела б до того, що процес комунікації, під час якого мовці апелюють до концептосфери один одного, був успішним лише за наявності високого апроксимаційного когнітивного потенціалу, здобутого внаслідок попереднього життєвого досвіду. Комунікація між дітьми, чий досвід, а отже здатність до апроксимації, є незначною, була би практично неможливою.

Таким чином, пропонуємо поєднати обидві категоризаційні процедури і створити *комплексну категоризаційну модель людини*, внаслідок застосування якої утворюється концептосфера кожного окремого індивіда, а також концептосистема мовної спільноти. Серцевину цієї категоризаційної моделі становитимуть класичні категорії, навколо яких вибудовано концепти. Ця так звана серцевина концептів застосовується для мислення, формування міркувань та суджень. Це, за термінологією теорії моделювання – декларативні знання. Водночас, когнітивна діяльність людини передбачає не лише оперування декларативними знаннями. Багатовекторність процесу когніції репрезентується процедурними знаннями, які дають змогу «занурити» декларативні знання у конкретні мисленнєві операції. Тут нам у нагоді стануть категорії родової схожості, які відповідатимуть за апроксимаційні та ідентифікаційні процеси. Стереотипність когнітивної діяльності людини досягається саме за допомогою категорій родової схожості. Їх активація діє підстави для розпізнавання об'єктів шляхом обробки вхідної перцептивної інформації, що здійснюється мозком людини. Отже, когнітивні процедури упізнавання, ідентифікації, стереотипізації, диференціації є наслідком категоризації за родовою схожістю.

Цікаво зауважити, що процес міркування (reasoning) відбувається не лише за допомогою використання класичних абстрактних категорій. У ситуаціях, коли від мозку людини вимагається швидке реагування у конкретних обставинах, що передбачає апроксимацію із подальшою ідентифікацією, категорії родової схожості є не менш вагомими чинниками когнітивної діяльності. Так, якщо людина темної ночі побачить боковим зором яскравий спалах світла, вона, перш за все, упізнає у ньому блискавку, що супроводжує грозу на певній відстані від неї (більш частотне, стереотипізоване явище повсякдення), аніж метеорит, що падає на поверхню землі (нестереотипний, унікальний випадок).

Цікавим прикладом інтеграції обох видів категоризаційних процесів є дискурс сучасного програмного забезпечення, тобто сукупність вербальних і невербальних засобів взаємодії людини і комп'ютера під час використання прикладних програм, які мають графічний інтерфейс користувача. У комунікативному просторі дискурсу програмного забезпечення добір мовних засобів для забезпечення комунікації користувача і комп'ютера здійснюється шляхом 1) прогнозування й моделювання комунікативної поведінки користувача під час взаємодії з комп'ютером і 2) добору мовних засобів, за допомогою яких ця взаємодія стає можливою без використання навичок програмування. Дослідження механізмів використання лінгвокогнітивної категоризації саме у цьому виді дискурсу має свої особливості, оскільки, як продемонстрували наші попередні розвідки, мовні засоби, що вживаються у дискурсивних фрагментах характеризуються 1) раціональністю, 2) симпліфікованістю, 3) високим рівнем компресії, 3) влучністю і метафоричністю.

У дискурсі редактора презентацій MS Powerpoint 2010 важливе місце відведене мовним засобам на позначення особливих графічних та геометричних об'єктів та ефектів анімації, оскільки мультимедійна графіка та анімаційні ефекти – це саме те, що відрізняє текст мультимедійної презентації від тексту звичайного документу. Отже, для того, щоб користувач релевантно користувався усім мультимедійним потенціалом програмного забезпечення, вербальні засоби репрезентації мультимедійних ефектів повинні апелювати до його категоризаційних процесів, і якомога влучніше їх відтворювати.

Тек, наприклад, під час вибору форми об'єктів, які вставлятимуть до презентації, класичні категорії (All-or-None) репрезентуються таким набором вербальних засобів, що одразу викликають конкретний категоризаційний образ:

Insert → Shapes → Rectangles: Rectangle;

Insert → Shapes → Basic Shapes: Oval, Isosceles Triangle, Right Triangle, Parallelogram, Trapezoid, Diamond, Regular Pentagon, Hexagon, Heptagon, Octagon, Decagon, Dodecagon, Cross, Cube.

Наведені приклади свідчать про використання класичних категорій для позначення об'єктів-вставок. Кожне слово-вербалізатор сигналізує окрему категорію, яку безапеляційно ідентифікує користувач.

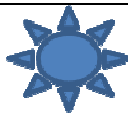
Дещо ускладнений додатковими вербальними описами варіант класичної категоризації знаходимо у наступних прикладах:

Insert → Shapes → Rectangles: Rounded Rectangle, Snip Single Corner Rectangle, Snip Same Side Corner Rectangle, Snip Diagonal Corner Rectangle, Snip and Round Single Corner Rectangle, Round Single Corner Rectangle, Round Same Side Corner Rectangle, Round Diagonal Corner Rectangle.

Такий спосіб вербальної репрезентації класичних категорій рідко зустрічається у дискурсі програмного забезпечення, оскільки він не є графічно економним, адже для позначення однієї фігури використовуються дві, три, а подекуди й чотири лексем. Але за допомогою такого неекономного опису досягається чітке калібрування категоризаційних процесів, внаслідок чого користувач чітко уявляє собі форму фігури, що її буде внесено до презентації.

Про поєднання класичних категорій та категорій родової схожості з домінуванням класичного підходу до категоризації свідчать наступні мовні засоби на позначення форм, наведені у табл.1.

Таблиця 1. Назви об'єктів-вставок у MS PowerPoint 2010

	<i>Heart</i>
	<i>Moon</i>
	<i>Sun</i>
	<i>Cloud</i>

Назви цих форм хоч і не пов'язані напряму з референтами, але конвенційно їх відтворюють за допомогою ідеографічних образів, що належать до концептосфери носіїв мови. Тобто, незважаючи на наявність зв'язків родової схожості, акцент все ж припадає на класичні категорії.

Дещо складнішою є ситуація з іншим класом вербалізаторів, які позначають форми об'єктів, що лише віддалено нагадують денотати слів, що їх позначають (Рис.1).

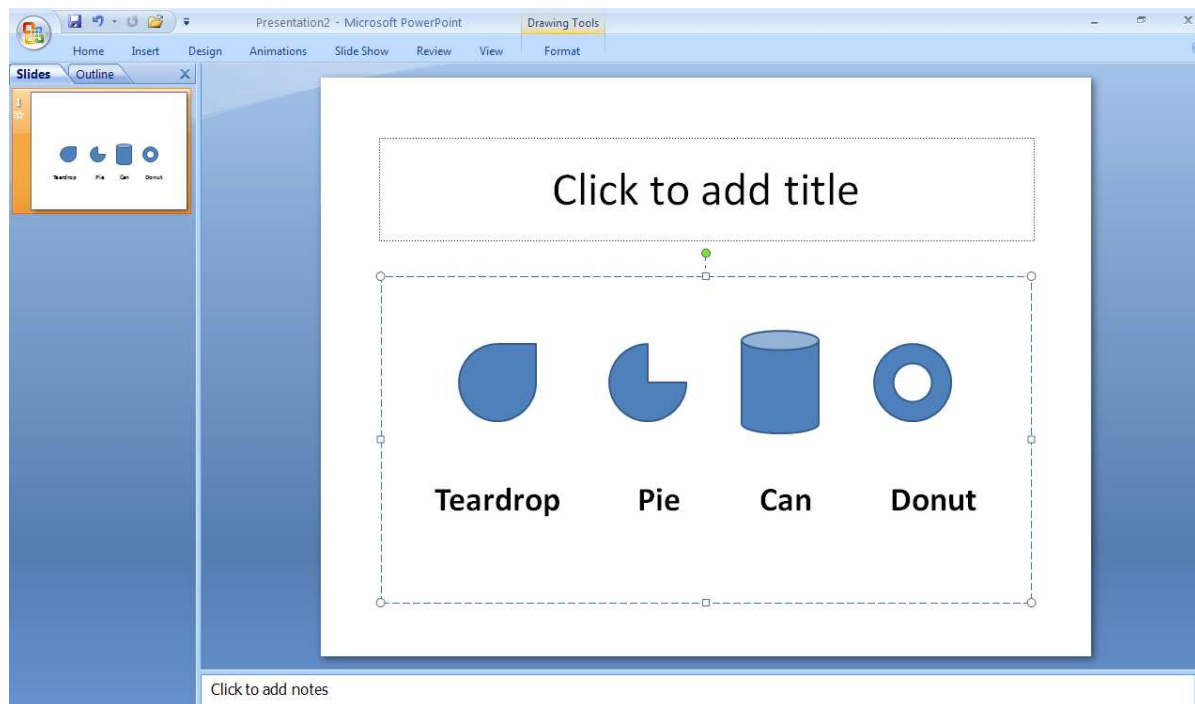


Рис. 1. Форми об'єктів вставок та їх вербалізатори

Зрозуміло, що за допомогою класичних категорій користувач зміг би описати наведені об'єкти як напівколо-напівквадрат (*Teardrop*), коло із вирізаним сектором (*Pie*), непрозорий циліндр (*Can*), коло із вирізаних посередині меншим колом (*Donut*). Але використання категорій родової схожості дає змогу влучніше дати назви згаданим об'єктам, які користувач легко запам'ятає і ефективно використовуватиме у подальшій роботі. Отже, під час добору цих вербалізаторів також спостерігається поєднання класичної категоризації з категоризацією за родовою схожістю, але з акцентом на останню.

Спільне використання обох категоризаційних механізмів спостерігається і у назвах ефектів анімації. Так, за ознаками класичних категорій усі лінії, які символізують рух об'єктів на екрані, поділяються на прямі (*Lines*) та криві (*Curves*). Далі у межах категорії *Curve* за ознаками родової схожості виділяється елемент *Wave*, який має наступні категоріальні прояви:

Wave – рівномірні хвилі;

Curve Wave – нерівномірні хвилі;

Decaying Wave – хвилі, що згасають;

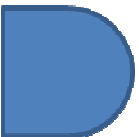
Sine Wave – синусоїдальні хвилі;

Heartbeat – хвилі, що схожі на серцеву кардіограму;

Zigzag – зигзагоподібні хвилі.

Але найцікавішими, безумовно, є випадки, коли необхідно підібрати вербалізатор до форми, для якої не існує ані референта, ані денотата. Якщо поглянути на форми різних типів блок-схем (*Flowcharts*), розташовані у лівій колонці табл.2, стає зрозумілим, що навіть описовим способом за родовою схожістю категоризувати ці об'єкти неможливо.

Таблиця 2. Некатегоризовані об'єкти та їх вербалізатори

	<i>Flowchart: Sequential Access Storage</i> Блок-схема: Пам'ять з подальшим доступом
	<i>Flowchart: Stored Data</i> Блок-схема: Збережені дані
	<i>Flowchart: Manual Input</i> Блок-схема: Ручне введення
	<i>Flowchart: Delay</i> Блок-схема: Затримка
	<i>Flowchart: Punched Tape</i> Блок-схема: Перфострічка
	<i>Flowchart: Off-page Connector</i> Блок-схема: Посилання на іншу сторінку

Водночас, згадані об'єкти потребують інвентаризації у формі каталогу, а кожному об'єкту каталогу у дискурсі програмного забезпечення відповідає певний вербальний опис. Якщо запропонувати людині дати назви таким об'єктам шляхом використання відомих категоризаційних механізмів, цей досвід не дасть очікуваного результату, тобто неможливо дати назви формам блок-схем, наведеним у лівій частині таблиці 2. Унікальною рисою дискурсу програмного забезпечення є те, що дизайнери мають змогу давати довільні назви таким об'єктам, які не підкоряються традиційним законам номінації, теорії мотивації, а також відомих принципам когнітивної категоризації. Запропоновані назви – *Sequential Access Storage*, *Stored Data*, *Manual Input*, *Delay*, *Punched Tape*, *Off-page Connector* – не містять жодного натяку на концептуальне значення форми. Їх добір – результат особливих індивідуалізованих категоризаційних процедур дизайнерів редактора презентацій MS PowerPoint 2010, дослідження яких, на нашу думку, дасть змогу встановити нові особливості паралельного використання класичної концепції категоризації та категоризації за родовою схожістю. Отже, **перспективою** подальших досліджень вважаємо вивчення ймовірних комбінацій обох видів категоризації, особливо у ракурсі моделювання вербальної взаємодії людини й комп'ютера.

Література

1. Aarts B. Conceptions of categorization in the history of linguistics / B. Aarts // Language Sciences. – 28. – 2006. – P. 361–385.
2. Allen R. B. Mental Models and User Models / M. G. Helander, T. K. Landauer, P. V. Prabhu (eds.) Handbook of Human-Computer Interaction. Vol. 1 / Allen R. B. – Amsterdam : Elsevier Science B.V., 1997. – P. 49–63.
3. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things : What Categories Reveal About the Mind / G. Lakoff– Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987 – 614 p.
4. Pinker S., Prince A. The Nature of Human Concepts: Evidence from an Unusual Source / Language, Logic, and Concepts. Ed. By R. Jackendoff, P. Bloom, K. Wynn / Steven Pinker, Alan Prince. – Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press, 2002. – P. 221-263
5. Taylor J. R. Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory. Third edition / J. R. Taylor – Oxford: OUP, 2003. – 308 p.

Summary

The article highlights basic differences between Classical Categorization and Family Resemblance Categorization. The mechanisms of the combined use of both conceptions in view of the recognition and nomination of various shapes are represented.

УДК 811.111'27

РЕАЛИИ КАК СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ КОМПОНЕНТ КОММУНИКАЦИИ: ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ И ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМЫ

Благодетелева В.С., Кольга Ю.И

Донбасский государственный педагогический университет

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими заданиями. Сущность культуры как явления - это специфический способ организации и развития человеческой жизнедеятельности, представленный в продуктах материального и духовного труда, в системе социальных норм и учреждений, в духовных ценностях, в совокупности отношений людей к природе, между собой и к самим себе [3, с. 54].

Ценности одной национальной общности, отсутствующие у другой, вовсе или существенно отличающиеся от них, составляют национальный социокультурный фонд, который, так или иначе, находит свое отражение в языке. Изучение социокультурного фона и лексики, отражающей его, представляется необходимым в целях более полного и глубокого понимания оригинала и воспроизведения сведений об этих ценностях в переводе с помощью языка другой национальной культуры.

Социокультурные сведения, характерные лишь для определенной нации или национальности и отраженные в языке данной национальной общности В.В. Виноградов называет фоновой информацией. Последняя включает в себя специфические факты истории, особенности государственного устройства и географической среды национальной общности, характерные предметы материальной культуры, фольклорные понятия - все то, что в теории перевода обычно называют реалиями.

Под реалиями в переводоведении понимают не только сами факты, явления и предметы, но и их названия. Понятия, отражающие реалии, носят национальный характер и относятся к категории безэквивалентной лексики, служащие для выражения понятий, отсутствующих в иной культуре и в ином языке, слова, относящиеся к частным культурным элементам, а также слова, не имеющие эквивалентов за пределами языка, к которому они принадлежат.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблему связи языка и межкультурной коммуникации в разное время рассматривали Тер-Минасова С.Г., Томахин Г.Д., Шаклеин В.М., Сысоев П.В., Сепир Э., Есакова М.Н., Медведева Е.В., Минаева Л.В., Сафонова В.В. и другие. Особое внимание межкультурной коммуникации уделяла Тер-Минасова С.Г., рассматривая ее в связи языка, личности и Интернета. Томахин Г.Д. в свое время проводил анализ реалий-американизмов. Работы Минаевой Л. и Медведевой Е. раскрывают конкретные вопросы в изучении роли речевой коммуникации в создании имиджа и рекламы. Сафонова В. и Сысоев П. занимались проблемой культуроведения в системе языкового образования.

Цели и основные задачи статьи. Вопрос о том, может ли язык быть отражением культуры, занимает одно из центральных мест в лингвистике. Ответ на него зависит от того, как решается проблема способности языка отражать действительность, частью которой является культура. Целью нашего исследования стали реалии как социокультурный компонент коммуникации, рассмотренные с точки зрения этнолингвистики и лингводидактики.

Изложение основного материала исследования. Лексика любого языка образует систему в силу того, что каждое слово и соответственно каждое понятие занимают в ней определенное место, очерченное отношениями к другим словам и понятиям. Сам характер вычленения конкретных звеньев реального мира, их группировки, а также передачи в другом языке зависит от наличия в языке соответствующих наименований. И в этом плане в процессе перевода с одного языка на другой вполне естественно и закономерно возникает так называемая проблема лакуны.

"Словарь лингвистических терминов" О.С.Ахмановой определяет термин "реалия" (*лат. realia* - "вещественный", "действительный") как "1.... разнообразные факторы, изучаемые внешней лингвистикой, такие как государственное устройство данной страны, история и культура данного народа, языковые контакты носителей данного языка и т.п. с точки зрения их отражения в данном языке; 2. предметы материальной культуры" [1, с. 381].

В сопоставительном лингвострановедении реалиями считают слова, обозначающие предметы или явления, связанные с историей или культурой, экономикой или бытом страны изучаемого языка, которые отличаются полностью или частично от лексических понятий и слов сопоставляемого языка.

К числу реалий в лингвострановедении относят, во-первых, ономастические реалии, включающие в себя:

- географические названия (топонимы), особенно имеющие культурно-исторические ассоциации;
- антропонимы - имена исторических личностей, общественных деятелей, писателей, учёных, деятелей искусства, популярных спортсменов, персонажей художественной литературы и фольклора;
- названия произведений литературы и искусства, исторические факты и события в жизни страны, названия государственных общественных учреждений и многие другие.

Во-вторых, реалии, обозначаемые апеллятивной лексикой:

- географические термины, обозначающие особенности природной географической среды, флоры и фауны;
- некоторые слова (в том числе общие термины), относящиеся к государственному устройству, общественно-политической жизни страны, юриспруденции, военному делу, искусству, системе образования, производству и производственным отношениям, быту, обычаям и традициям.

В настоящей работе используется ключевое понятие "социокультурный" (например, в контексте понятий "аспект /компонент/ слой"), которое рассматривается на фоне проблемы социальной природы и общественных функций языка, многообразия механизмов воздействия социальных факторов на язык. Язык не существует вне культуры, то есть "вне социально унаследованной совокупности практических навыков и идей, характеризующих наш образ жизни" [7, с. 185]. Благодаря такой социальной обусловленности и связи с процессом коммуникации "язык оказывается составной частью культуры, определяемой как совокупность результатов человеческой деятельности в разных сферах жизни человека: производственной, общественной, духовной" [9, с. 15]. Ср., например, с рассуждениями Э.Сепира о языке как культурной по своей сущности категории, а так- же о языке, выступающем в роли социализующего фактора, своеобразного потенциального символа социальной солидарности всех говорящих на данном языке, помимо своей основной языковой функции как средства общения [7, с. 54].

Если рассматривать язык с точки зрения его структуры, функционирования и способов овладения им, то социокультурный слой (компонент культуры) оказывается частью языка, фоном его реального бытия. По мнению С.Г.Тер-Минасовой, это не просто некая культурная информация, сообщаемая языком. Это неотъемлемое свойство языка, присущее всем его уровням, и язык накапливает, хранит и исторически наследует в своем семантическом пространстве культурные ценности, выраженные значениями его знаков, - “в лексике, в грамматике, в идиоматике, в пословицах, поговорках, в фольклоре, в художественной и научной литературе, в формах письменной и устной речи” [9, с. 14]. Таким образом, язык – это знак принадлежности его носителей к определенному социуму; язык – это фактор этнической интеграции и одновременно основной дифференцирующий признак этноса, то есть язык оказывается еще и инструментом самосохранения этноса и обособления “своих” и “чужих”.

Язык – это путеводитель в “социальной действительности” [7, с.261], в которой образ реального мира есть ориентировочная основа для деятельности человека через призму социализованных значений и личностных смыслов как кристаллизации человеческого отношения к миру в процессе его восприятия, познания и преобразования. Соответственно, в языке отображается не только реальный мир, окружающий человека, не только образ его жизни и поведение, но и общественное самосознание этноса, национальный характер, традиции, обычаи, система ценностей, мироощущение. Личность этносоциума, его языковая картина мира, менталитет, идеология и культура формируются языком и одновременно отражаются в нем [10, с. 35-37]. Выстраивается этническая лингвокультурная модель мира, лингвокультурная модель языка, а фактором лингвокультурной ситуации выступает этноязыковое видение мира [13, с. 73-76]. Не случайно Г.Д. Томахин считает, что несовпадающие компоненты языковых картин мира людей, представляющих разные культуры, это национально-маркированные языковые единицы, несущие социокультурную специфику; при этом он отмечает, что это, прежде всего, лексика с национально-культурной семантикой – реалии (названия присущих только данному народу предметов материальной и духовной культуры) и имена собственные (топонимы и антропонимы) [12, с. 6]. Например, в американском варианте английского языка языковыми единицами с национально-культурной семантикой являются лексические и фразеологические американизмы, а также единицы афористического уровня, отражающие особенности общественно-политической жизни США, ее экономики, культурно-исторических традиций, быта, нравов и обычаев американцев. В лингводидактических целях Г. Д. Томахин отбирает и группирует по тематически-смысловому принципу те реалии, знания о которых входят в фоновые знания американцев, позволяя им понимать друг друга с полуслова. Это прежде всего следующие группы реалий: 1. этнографические реалии (реалии быта – жилище, одежда, пища, напитки, бытовые заведения, реалии транспорта, связь – почта, телеграф, телефон, отдых, времяпрепровождение,

обычаи и традиции, праздники, меры, деньги), речевой этикет и нормы поведения; 2. географические реалии, флора, фауна, культурные растения, природные ресурсы и особенности их освоения; 3. общественно-политические реалии (например, государственные символы и символы штатов; реалии, связанные с конституцией США, законодательной властью, судебной системой, исполнительными ведомствами и местным самоуправлением; политические партии и общественные организации, агентства); 4. реалии системы образования, религии, литературы, искусства и культуры (реалии духовной жизни общества). В чисто практических целях в отдельную группу выделены ономастические реалии: топонимическая и антропонимическая системы как носители определенного национального колорита (фона) и особенностей коннотаций, возникших на основе культурно-исторического развития имен собственных [11, с.46-219]. Например, в рекламе США в качестве названий товаров нередко используются имена исторических деятелей, поскольку в этом проявляется одна из основных особенностей данных лексических единиц, а именно их обязательная положительность ассоциаций: Ben Franklin (карандаш), Lincoln (ткань), Robert Burns (сигары) [11, с.40- 41]. Таким образом, национальная культура находит свое выражение не только в денотативных (лексических единицах, семантическая структура которых целиком заполнена фоновой лексической информацией), но и в коннотативных реалиях (лексических единицах, которые, обозначая самые обычные понятия, выражают вместе с тем смысловые и эмоциональные “фоновые оттенки”), представленных как нарицательной, так и ономастической лексикой, обладающей ярко выраженными культурно-историческими ассоциациями [11, с. 41- 42].

С лингводидактической точки зрения особого внимания заслуживают слова и словосочетания (Г.Д. Томахин называет их фоновой лексикой), которые относятся к реалиям и обозначают предметы, понятия или явления, специфичные для материальной и духовной культуры США, но используются в необычном, например, для русскоязычного читателя значении с дополнительной смысловой нагрузкой, включающей ассоциации и коннотации. При этом ассоциации могут отличаться от тех, что присутствуют в сознании иноязычного читателя полностью или частично, а в коннотационном плане быть полностью противоположными [11, с.14-15]. Культурный фон части такой лексики, состоящей из слов и словосочетаний и обозначающей самые обычные понятия, может быть различным в разных языках. Тогда и возникает асимметрия национальных культур, то есть несовпадение культурем. Под понятием “культурема” (термин был введен В.Г. Гаком) имеется в виду совокупность определенных знаков, которые и составляют национально-специфический фон (фоновые знания) соответствующей культурно-языковой общности [2, с.91]. Ср., например, словосочетание “garage sale” и перевод его на русский язык: дословно “гаражная распродажа”. Но это не распродажа гаражей, а распродажа подержанных вещей по самым низким ценам; обычно проводится с благотворительными целями [12, с.191]. Это явление типично для

культурной жизни США. Подобные словосочетания несут определенный социокультурный фон, реализуя социализованные значения. В понятийном содержании такой фоновой лексики заложена национальная самобытность обозначаемых ею явлений. Поэтому этнолингвистические вопросы в современной культуре, проблемы социокультурной идентификации и адаптации, межэтнической коммуникации в современном обществе представляются актуальными и обсуждаются на различных научно-практических семинарах и конференциях, российских и международных, при особом внимании к системе образования как фактору формирования современного этнокультурного пространства и межэтнической толерантности. Особая роль отводится рассмотрению социокультурного компонента при обучении иностранному языку как фактора, во многом определяющего и обуславливающего использование языка в конкретных ситуациях общения (социальных и культурных), тем самым влияющего на формирование и развитие иноязычной коммуникативной компетенции обучаемых вообще и их социокультурной компетенции в частности.

В лингводидактическом плане интерес представляет изучение текстов массовой информации, в частности англоязычных рекламных материалов. В рекламе США можно видеть отражение культуры этой страны, образа жизни, нравов, обычаев, специфических черт национального характера американцев, особенностей американского варианта английского языка. Представляется, что дидактически ориентированное описание рекламных реалий способствует 1) формированию умения проводить социокультурный анализ/комментарий аутентичных материалов, 2) развитию социокультурной наблюдательности (например, в отношении фоновой лексики и национальных реалий, их функционирования в речи и способов передачи их на родной язык обучаемого с привлечением данных сравнительно-сопоставительного анализа социокультурно маркированных единиц в иностранном и родном языках), а главное стимулирует в познавательном плане поисковую и самостоятельную работу обучаемого с лингвострановедческими пособиями и словарями. Вырисовывается определенная стратегия социокультурного развития личности обучаемого.

Рекламные тексты обеспечивают направленный поток информации, выполняют коммуникативно-прагматическую функцию и как одна из форм существования социально-речевой сферы играют важную роль в социальной деятельности носителей языка, в их речевом общении [5]. Являясь источником культурологической информации и средством отражения социокультурной действительности, рекламные тексты представляют собой модель национально-культурной специфики речевого общения, фрагмент национальной культуры, который дает достаточно полное представление об экономических, общественно-политических и социокультурных процессах, происходящих в современном обществе. Поэтому тексты, представляющие один и тот же рекламируемый объект, но в разных этнокультурных пространствах, существенно отличаются и, соответственно, вызывают разные ассоциации [4].

Широко представлены в рекламных текстах этнографические реалии (реалии быта), которые выражаются лексикой с национально-культурной семантикой. При этом культурное наследие социума, отдельных социокультурных групп в данном обществе передаются также именами собственными (топонимами и антропонимами). Функция рекламных текстов состоит в том, чтобы воздействовать на читателя, создавать у него адекватное представление о рекламируемом объекте, его свойствах и назначении, вызывать положительные эмоции, которые в нужном направлении повлияли бы на поведение читателя, потенциального покупателя (клиента). В целях оптимизации коммуникации при создании привлекательного образа рекламируемого объекта особое внимание уделяется выбору выразительных, ярких лексических средств, несущих большой эмоционально-оценочный потенциал и, соответственно, придающих речи личностный смысл. Речь идет, прежде всего, о лексических единицах, которые имеют культурно-историческую окраску и/или отражают соответствующий социокультурный компонент в своей семантике. Проблемы, затрагиваемые в рекламных текстах с целью предложения их наилучшего решения, а также персонажи, выбранные для решения их (проблем), неотделимы от национальной культуры данного этносоциума.

В качестве иллюстративного материала рассмотрим название группы ресторанов The GREEN BURRITO. В название вынесено реалия быта - наименование фирменного блюда (BURRITO), баррито - тип горячего сэндвича: мясо или бобы с сыром, завернутые в маисовую лепешку, составляющего национальную особенность мексиканской кухни [12, с.81]. Это определяет специфику кулинарного искусства данной группы ресторанов и придают определенный национальный колорит, одновременно подчеркивая особенность современного социокультурного пространства США с его особыми межэтническими взаимоотношениями.

Социокультурный компонент создает привлекательный имидж рекламируемой группы ресторанов, тем самым способствуя оптимизации процесса межкультурного общения.

Социокультурный контекст создается вербальными средствами, а именно языковыми формами реалий, такими как, например, а) реалией-аббревиатурой USDA=United States Department of Agriculture (Департамент сельского хозяйства США); б) номинативным словосочетанием Monterey Jack cheese, обозначающим название фирмы, производящей сыр; в) словом cheddar, денотативное значение которого ассоциируется с видовым понятием как разновидностью определенного продукта питания: cheddar – чеддер, распространенный в США сорт сыра [12, с. 100]. Это пример реалии-американизма с ярко выраженной национально-культурной коннотацией, что и определяет принадлежность данной реалии быта к фоновой лексике; характерной особенностью последней является выражение национального характера ассоциаций как результата культурно-исторического развития народа – носителя языка, как результата национального “видения мира”.

Рассмотренные выше примеры национально- маркированной лексики составляют принадлежность тематической группы общественно-политических реалий и тематической группы этнографических реалий/реалий быта и обладают ярко выраженным культурным компонентом, ориентирующим на ценности и стереотипы данного общества и поэтому вызывающим дополнительные национально-культурные коннотации и культурно- исторические ассоциации.

Представляется, что структурный план содержания понятия “социокультурный аспект коммуникации” можно наполнить следующими составляющими. Это “элементы социокоммуникации” (как совокупности приемов и средств устной и письменной передачи информации представителями определенной культуры), это “особенности национальной ментальности” (как способа мышления представителей определенной культуры, который и определяет их поведение), это “духовные и материальные ценности, формирующие национальное достояние” (в первую очередь подразумеваются такие культурные направления, как наука и искусство, история и религия, туристические достопримечательности) [8, с. 13- 15].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. В заключение следует особо подчеркнуть, что чрезвычайно большую роль в формировании представлений о культуре страны изучаемого языка играют факторы родной социокультурной среды, которые необходимо принимать во внимание при разработке проблемы соизучения языка и культуры. Лингводидактическая и этнолингвистическая тематика, безусловно, представляет собой потенциальную основу для проведения социокультурных исследований.

Литература

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М., 1966. – С. 381.
2. Есакова М.Н. Межкультурная асимметрия как переводческая проблема // Вестн. Моск. ун-та. – Сер.19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2000. – №2. – М.: Моск. гос. ун. – С. 91-99.
3. Краткий философский словарь. – М., 1982. – 458 с.
4. Медведева Е.В. Проблема экспорта рекламы в плане межъязыковой коммуникации // Вестн. Моск. ун-та. – Сер.19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2000. – №1. – М.: Моск. гос. ун. – С. 95 – 106.
5. Минаева Л.В. Роль речевой коммуникации в создании имиджа / Л.В. Минаева, А.Ю. Морозов // Вестн. Моск. ун-та. – Сер.19 : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2000. – №1. – М.: Моск. гос. ун. – С. 55–72.
6. Сафонова В.В. Культуроведение в системе современного языкового образования / В.В. Сафонова // Иностр. языки в школе. – 2001. – №3. – С. 17 – 24.

7. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: [пер. с англ.] / Общ.ред. и вступ. ст. А.Е. Кибрика. – М.: Изд. группа “Прогресс”, “Универс”, 1993. – С. 34–71, 185–194, 223–297, 480–493.
8. Сысоев П.В. Язык и культура: в поисках нового направления в преподавании культуры страны изучаемого языка | П.В. Сысоев // Иностр. языки в школе. – 2001. – №4. – С. 12–18.
9. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М.: СЛОВО / SLOVO, 2000. – С. 9–32.
10. Тер-Минасова С.Г. Язык, личность, интернет / С.Г. Тер-Минасова // Вестн. Моск. ун-та. – Сер.19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2000. – №4. – М.: Моск. гос. ун. – С. 35–42.
11. Томахин Г.Д. Реалии – американизмы: [пособие по страноведению: Учеб. пособие]. – М.: Высш. шк., 1988. – С. 5–22, 46–219.
12. Томахин Г.Д. США: Лингвострановедческий словарь / Г.Д. Томахин. – М.: Рус.яз., 1999. – 576 с.
13. Шаклеин В.М. Этноязыковое видение мира как составляющая лингвокультурной ситуации / В.М. Шаклеин // Вестн. Моск. ун-та. – Сер.19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2000. – №1. – М.: Моск. гос. ун. – С. 73–88.

Summary

The article is devoted to the analysis of the phenomenon of the realia as sociocultural component. This question is studied from the point of view of ethnolinguistics and linguodidactics. The term "socio-cultural" used in this article is considered against the background of social nature and social functions of language diversity, the impact of social factors on language. The investigation deals with the most vivid examples of realia in modern American advertising texts and names. The importance of the study of this phenomenon is great due to the necessity of differentiation and comprehension of the realia of the specific area while teaching cultural aspect of the language studied. An extremely large role in shaping perceptions of the culture of a target language belongs to the factors of the native socio-cultural environment which are to be taken into account when investigating the problem of the combined research of the language and culture.

GENDER AND REGIONAL PECULIARITIES OF AAE SPEAKERS

Galiant G.V.

Odessa national sea academy

The topic of Black English is very actual in terms of sociolinguistics and language interaction development, in racial relations and ethnic cultures. Black English is a social dialect of American English, originated and formed as a result of language interaction in the process of historical development. Black English is a term going back to 1969. It is used almost exclusively as the name for a dialect of American English spoken by many black Americans.

Black English is a variety of English, used in America and it is the subject of many controversies, the problem being that of whether considering it a language, a dialect or simply a slang talk. This language variety, also known as Ebonics, is nearly as old as Standard American English, but it has often been misinterpreted as defective, it has never been standardized and has always had lower status compared to Standard American English.

African American English (AAE), African American Vernacular English (AAVE), Ebonics (literally Black sounds) etc. has many names. Simply put it is the language spoken by most African Americans in the United States. (Peterson, 2006)

From the 1960's to the present, African American English has increasingly become also acceptable term for Black English, and the corresponding official name for the language variety used by African Americans is thus African American English or African American Vernacular English (AAVE).

*The present research is **actual** as it deals with the phonetic peculiarities of Afro – American English, whose phonological status has not been investigated thoroughly, especially its intonation.*

*The **object of investigation** is Afro – American English.*

*The **subject of the present research** is gender and regional peculiarities of AAE speakers.*

*The **aim of the present** research is to analyze the intonational peculiarities of Black English. The main task of the work is to study how gender and regional belonging influences intonational means of the speech.*

The present research was based on the speech of two Afro – American native speakers; Akili Lee and Temple Hemphill, taken from American talk show.

Black English Vernacular (BEV) as coined by William Labov in 1972 defines the variety of American English spoken by Black People. Its pronunciation is in some respects common to Southern American English, which is spoken by many African Americans in the United States and by many non-African American [5].

Ebonics is a recent and controversial neologism, coined by Robert L. Williams during a 1973 conference in St. Louis, Missouri, "cognitive and Language Development of the Black Child". It is a blend of ebony (a synonym for

black that lacks its pejorative connotations) and phonics (pertaining to speech sounds) and by definition it refers specifically to an African-language-based Creole (from an earlier pidgin) that has been relexified by borrowing from English, resulting in what African Americans now speak in the United States [10].

There are three main suggestions for the origin of African American Vernacular English (Peterson, 2006).

Historical discussions about the origin of AAE often start at the point at which African slaves were thrust into a linguistic situation in which they had to learn English. Some historical accounts of the development of AAE have taken the position that the distinctive patterns of AAE are those which also occur in Niger-Congo languages such as Kikongo, Mande and Kwa [8].

According to Bailey (2001) this is the “Ebonics” view, which also suggests that AAVE is a separate language.

The Creole-origin hypothesis for AAVE has received support of one kind or another from several studies. However, it has been strongly disputed by dialectologists, who affirm that many of the morphemes and morphosyntactic patterns associated with Creoles are well attested in British folk speech. There have been studies that claim that AAVE is a semi-Creole, suggesting that it did not undergo the full restructuring that result in Creole varieties.

Several facts could suggest the AAVE developed from a Creole. Such facts include the initial setting of South Carolina by colonists and slaves from Barbados and the importation of the first Georgia slaves from South Carolina.

Proponents of the Creolist view note that it is quite possible that slaves from Africa and those imported from the West Indies brought established creoles with them [8].

On the other hand, quantitative sociolinguists have focused on accounting for similarities between AAVE and white non-standard varieties of American English. While conceding that AAVE may have started as a Creole, Fasold and Labov argue that its present grammar is essentially English, the normal outcome of the decreolisation hypothesis. Labov states the following position as a consensus: the Black English vernacular is a subsystem of English with a distinct set of phonological and syntactic rules that are now aligned in many ways with rules of other dialects.

It incorporates many features of southern phonology, morphology and syntax; blacks in turn have exerted influence on the dialects of the south where they have lived.

It shows evidence of derivation from an earlier Creole that was closer to the present-day Creoles of the Caribbean.

It has a highly developed aspect system, quite different from other dialects of English, which shows a continuing development of its semantic structure.

The reason why linguists have been unable to clearly specify the origin of the language is because not enough adequate data exists of black speech from the years of slavery (Bailey, 2001). However, scholars have been able to collect enough information to know that AAE has a strong connection to the Southern White Vernacular English (SWVE) (Bailey, 2001). They accept the decreolisation

hypothesis, and also believe in the influence of AAE on the speech of whites who have interacted regularly with African-American, especially in the rural south, thus making possible both options.

Black English is complex, controversial, and only partly understood. Records of the early speech forms are sparse. It is unclear, how much influence black speech has had on the pronunciation of southern whites; according to some linguists, generation of close contact resulted in the families of the slaves owners picking up some of the speech habits of their servants, which gradually developed into the distinctive southern 'drawl'. Slave labor in the south gave birth to diverse linguistic norms; former indentured servants from all parts of the British Isles, who often became overseers on plantations, variously influenced the foundation of Black English. First the industrial revolution then the Civil War disrupted slavery and promoted African-American migration within the U.S., as result of which slave dialects were transplanted from Southern plantation to the factories of the North and Midwest. There was a widespread exodus to the industrial cities of the northern states, and black culture became known throughout the country for its music and dance.

Many historical events have had an effect on Black English. One of this was the early use of English-based pidgins and creoles among slave populations, as almost all Africans originally were brought to the United States as slaves. Pidgin is a variety of a language which developed for some practical purpose, such as trading, among groups of people who did not know each other's language. Creole is a pidgin which has become the first language of a social community. [7]

Black English was investigated in the USA by D. Crystal ("The Cambridge Encyclopedia of Language ", "English Language") [6], by C. Baugh and T. Cable ("History of the English Language") [4] , in Russia by R.V. Reznic, T.S. Sookina, ("A History of The English Language") [1], by A.D. Schweitzer ("The Social Differentiation of English in The USA.") [2], but there are no monographic research of B.E. in our country.

The construct of AAE is complex and variable. AAE varies by the age, gender, region, and social class of the speaker. Most sociolinguistic studies do not examine every given feature of a dialect, and it is difficult to make cross study comparisons of feature use over space, time, and demographic group. [5]

The present research is based on gender and regional peculiarities of the analyzed speakers. The first one is Akali Lee, mail, founder of Digital Youth Network, from Country Club Hills, Illinois. The second is Temple Hemphill, female, associate professor of Kennedy King College, Chicago.

The analyzed spontaneous speech of the representatives of Afro – American English allows us to state that melodic characteristics of the female speech vary. Sliding Scale prevails in her speech thus making it rather emphatic. The tempo is rather fast. There are a lot of syntagmatic pauses in her speech combined with pauses of hesitation. The length of pauses varies from short to rather long proving the fact that in spontaneous speech pauses of different length occur.

The speech of the male representative shows quite contrary melodic and temporal characteristics to the female speech. It is not so emotional, rather

monotones where Low and Mid Level Scale prevails. Low and High Fall are main terminal tones; the voice range is narrow thus proving the fact that the female speech is more emotional than male speech with the variety of emphatic Scales, terminal tones and wide range. The tempo of Mr. Lee's speech who is the representative of Afro – American English is not as fast as with the previous speaker. The range of pauses varies from ultra short to short with the occurrence of pauses of hesitation.

Table 1
Results of the analyzed material

Speaker	Residence	Tempo	Scale	Pause
Akali Lee	Illinois	fast	Low and Mid level + Low / High Fall	Ultra short + pauses of hesitation
Temple Hemphill	Chicago	fast	Sliding Scale + Broken Descending Scale	short + pauses of hesitation +sense pauses

The conducted experiment made it possible to conclude that Afro - American speech is characterized by emphatic melodic characteristics, fast tempo and short pauses which differs it from Standard American English, which is characterized by neutral characteristics, both melodic and temporal.

Literature

1. Резник Р.В., Сорокина Т.С. A History of The English Language. - М.: Флинта, Наука, 2001. – 496 с.
2. Швейцер. А.Д Социальная дифференциация английского языка в США. М.: Наука, 1983.
3. Bailey, G. 2001. The relationship between African American and White Vernaculars in the American South. A sociocultural history and some phonological evidence. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 53-92
4. Baugh C., Cable T. History of The English Language. – UK: Routledge; 5 edition, 2002. – 464с.
5. Charity A.H. African - American English: An Overview. Perspectives on Communication Disorders and Sciences in Culturally and Linguistically Diverse Populations. 33- 42 July 2008.
6. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
7. Leonard F.D. Essays on Language and Usage. N.Y.: Taylor&Francis, 2003.

8. Lisa j. green African American English: A Linguistic Introduction. Cambridge University Press, 2002.
9. Peterson, E. 2006. Lecture. African American language and culture. Autumn term 2006. (14.9.-7.12.2006)
10. William L. W., Mason T., Leemann A. Principles of Linguistic Change Volume II. N.Y.: Blackwell Publishers, 2006.

Резюме

Данное научное исследование посвящено проблеме изучения истории возникновения афроамериканского варианта английского языка, гендерных и региональных особенностей его носителей.

ZUR PROBLEMATIK DER VERBEN ALS TERMINI

Honnerová Barbora

Institut für Fremdsprachen, Universität in Žilina, Slowakei

Die ansteigende Bedeutung der Terminologie in der Gegenwartssprache reflektiert die immer wichtiger werdende Bedeutung der Wissenschaft in der heutigen Gesellschaft. Das höhere Augenmerk, das der Fachterminologie gewidmet wird, ist im Einklang mit der objektiv existierenden soziolinguistischen Erscheinung, mit der Expansion der fachlichen Ausdrucksweise auch hinter die durch den eigenen Fachbereich des sprachlichen Ausdrucks limitierten Grenzen. Die Terminologie als Summe spezieller Benennungen in allen Fachgebieten wird als der grundlegende, zentrale und meist informative Teil der Lexik einer selbstständigen Funktionsschicht angesehen, der die Sprachbasis eines Fachstiles bildet.

Die grundlegenden Funktionen der Fachsprache sind die gnoseologische (kognitive) – Fachsprache ist ein Mittel zum Kennenlernen der Realität und die informativ-kommunikative – Fachsprache ist ein Mittel zum Festhalten, Weitergeben und Verarbeiten von wissenschaftlichen Informationen. Die Summe der materiellen Spracheinheiten der Wissenschaft wird nicht nur durch die Sprachmittel einer Schriftsprache ausgeschöpft. Sie ist so umfassend, dass sie nicht nur über die Grenzen einer Schriftsprache, sondern auch über die einer Nationalsprache hinausgeht. Unter den Termini sind alle Wortbildungsformen, alle Wortbildungsstrukturtypen für die jeweilige Nationalsprache vertreten. Die

dynamischen Veränderungen, zu denen es in der Sprache kommt, spiegeln sich auch in der terminologischen Bildung wider.

Im Rahmen eines terminologischen Systems oder Mikrosystems gibt es zwei gegensätzliche Komponenten, die sich gegenseitig ergänzen und überschneiden. Einerseits ist es die statische Komponente, zu der die Nomen gehören, andererseits handelt es sich um die dynamische Komponente, zu der die Verben gehören. Das Überschneiden beider dieser Komponenten kommt in den verbalen Nomen vor, die die Merkmale beider Komponenten – der statischen und der dynamischen, tragen, z.B. *preprava tovaru* – *e Güterbeförderung*. Die Verben, die die Realität in der Ebene der Bewegung, der Dynamik, des Prozesses ausdrücken, stehen in einer dialektischen Beziehung zu Nomen, die den Begriff in dem jeweiligen Fachgebiet benennen und somit handelt es sich um Termini, z.B. *prepravovať tovar* – *s Gut befördern*. Die verbalen Termini entstehen durch das Widerspiegeln dieser Termini (der statischen Komponente) in die Ebene der Bewegung, der Dynamik.

Die Verben, die in der Funktion der Termini auftreten, benennen eindeutig Begriffe des jeweiligen Fachgebiets, in unserem Fall des Verkehrs, sie rufen keine Assoziationen mit anderen Schichten des Wortschatzes hervor und sind somit autonom. Dazu gehören die sog. Merkmalverben, zu denen internationale Termini gezählt werden, z.B. *elektrizovať* – *elektrisieren*, *paletovať* – *palettisieren*, *manipulovať* – *manipulieren*. Zahlreich ist auch die Gruppe der Verben, die von den terminologisierten Substantiven abgeleitet sind, bei denen der terminologische Wert durch die Substantivbedeutung zur Geltung kommt, z.B. *decht* – *dechtovať*, *r Teer* – *teeren*.

Im terminologischen Mikrosystem existiert eine Schicht von Verben, die die Grundprozesse in dem jeweiligen Fachgebiet benennen. Es besteht zwar eine Parallele zu anderen lexikalischen Ebenen, in dem Fachgebiet werden sie in dem übertragenen Sinne verwendet. Z.B. das Verb *rozpúšťať* – *auflösen* hat eine semantische Parallele im Allgemeinwortschatz, aber im Terminologiesystem des Verkehrs handelt es sich bei der terminologischen Verbindung *rozpúšťať súpravu* (zo *závažného pahorku*) – *Zuggarnitur auflösen* (vom *Ablaufberg*) um einen Termin. Das Verb *prekladať* – *übersetzen* hat im Slowakischen mehrere Bedeutungen: 1.jemanden auf einen anderen Arbeitsplatz verlegen; 2.einen Termin verschieben; 3.etwas zwischen zwei Schichten legen; 4.in eine andere Sprache übersetzen; 5.eine Sache auf anderen Ort legen. Bei der zuletzt angeführten Bedeutung geht es gerade in Verbindung mit *Fracht* oder *Gut* um einen Termin *Gut übersetzen*. Dieses Verb benutzt im Deutschen für die oben angeführten Bedeutungen verschiedene Äquivalente, z.B. *j-n verlegen*, *verschieben* (einen Termin), *hineinlegen*, *einfügen* (eine Zeile), *übersetzen* (in eine andere Sprache), *verlagern* und für die terminologische Verbindung heißt es *Gut verlagern*. Ähnlichen Typ stellen die Wortverbindungen *prestaviť výhybku* – *Weiche stellen*, *zostaviť vlak* – *Zug bilden*, *posunovať súpravu* – *Zuggarnitur rangieren*, *privesiť vagón* – *Waggon ankuppeln* dar.

Die für die Schriftsprache typischen dynamischen Prozesse kommen auch in der Varietät der Fachsprache vor. Auf der einen Seite handelt es sich um die Univerbisation, Kondensation, die vor allem in der professionellen Sprache

frequentiert und forciert werden. Gegenüber dieser Tendenz wird die Multiverbisation platziert, Neigung zur Bildung multiverbalen Benennungen des nominativen und auch verbalen Typus. Im ersten Fall ist die Basis das Nomen, im zweiten das Verb. Der Fachstil zieht analytische Benennungen vor, weil sie detaillierter und zweckmäßiger den terminologischen Prozess differenzieren, höheren Abstraktions- und Explizitsgrad erreichen, als stylistischer Indikator funktionieren. Als Beispiele können wir einige multiverbale Verbindungen mit Aktionsverben anführen: *vykonať generálnu opravu* – Generalreparatur durchführen, *uskutočniť opatrenia* – Maßnahmen durchführen, *realizovať rekonštrukčné práce* – Rekonstruktionsarbeiten realisieren, *pristúpiť k prestavbe* – zum Umbau herantreten u.ä, in denen Verben mit Allgemeinbedeutung vorkommen und mit ihrer Funktion sich zu den Kopulaverben nähern.

Eine umstrittene Gruppe von Verben – Termini bleiben die Konstruktionen der multiverbalen Benennungen, in denen ein Wort aus dem Allgemeinwortschatz übernommen wird und das zweite ein Termin ist, z.B. *meniť rýchlosť* – Geschwindigkeit ändern, *zvýšiť napätie* – Spannung erhöhen, *znížiť frekvenciu* – Frequenz reduzieren, *spomaliť núdzové brzdenie* – Notbremsung verlangsamen. Die Verben werden somit zum okkasionellen Bestandteil der Terminologie, selber gehören sie nicht in das Terminologiesystem des jeweiligen Fachgebiets und können in das System nur in Verbindung mit seinem Objekt hintreten.

Im Terminologiesystem wird die Stellung des Verbs durch Beziehungen determiniert, die zwischen den Wörtern innerhalb des Systems bestehen. Ob ein Verb als Termin existiert oder nicht existiert, darüber entscheiden die Wortartbeziehungen: wenn das Substantiv als Termin auftritt, können wir annehmen, dass auch das Verb zum Termin wird, das den auf dem terminologischen Gebiet ablaufenden Prozess bezeichnet oder der in Verbindung mit dem terminologisierten Substantiv geschieht, z.B. *rozrad'ovanie* – *rozrad'ovať*, e Zugzerlegung – Zug zerlegen; *brzdenie* – *brzdiť*, e Bremsung – bremsen. In weiterer Folge handelt es sich um Wortbildungsbeziehungen, die die Wörter mit anderen Wörtern des gleichen Stamms eingehen. Analogisch dazu als Termin funktioniert auch das Verb, das als Komponente eines Wortbildungsnestes mit einem gemeinsamen terminologischen Merkmal verbunden ist, z.B. *preprava* – *prepravovať*, e Beförderung – befördern. Von den semantischen Beziehungen sind die wichtigsten die synonymischen und die antonymischen. Als Termini kommen synonymische Verben und Verben vor, die als Antonym zu den verbalen Termini funktionieren, z.B. *pripojiť* – *odpojiť*, ankuppeln – auflösen; *nakladať* – *vykladať*, beladen – entladen; *prichádzať* – *odchádzať*, ankommen – abfahren. In gegenseitige Relationen treten auch Wörter aufgrund ihrer syntagmatischen Beziehungen. Die Beziehung wird durch einen Termin und Nicht-Termin realisiert, der Termin wirkt hier im nachhinein auf das Verb und erfordert nur ein bestimmtes Verb, somit wird die Beziehung zur terminologischen, z.B. *posunovať vlak* – Zug rangieren, *prepriahať rušeň* – Lokomotive umspannen, *čistiť výhybky* – Weiche reinigen, *uvolniť spriahadlo* – Kupplung lösen.

Eine interessante Erscheinung stellt die multiverbale Verbindung *meškanie vlaku* – e Verspätung des Zuges dar, die einen Prozess ausdrückt, in Verbindung

mit jeglicher Verkehrsart jedoch immer als das verbale Nomen benutzt wird. Aus dem Vergleich der im Slowakischen und Deutschen benutzten Verkehrstermini geht hervor, dass im Slowakischen gleichzeitig die verbalen und nominalen Formen dort benutzt werden, wo ein deverbatives Substantiv vorkommt. Im Deutschen dagegen überwiegen die nominalen Formen.

Im terminologischen System gehört den verbalen Termini eine gleichwertige Stellung, wie sie den durch verschiedene Wortbildungsarten gebildeten und aus verschiedenen Sprachen übernommenen Substantiven gehört. Es ist an dieser Stelle angebracht, sich Gedanken darüber zu machen, warum sie in den terminologischen Lexika und den Fachnormen in so einem geringen Maße vertreten sind. Die professionellen Sprachbenutzer würden sie sicher in den Übersetzungslexika als willkommen heißen, vor allem diejenigen, die nicht so gewandt in der jeweiligen Sprache, in unserem Fall im Deutschen, sind. Wären die Termini mit grammatikalischen Qualifikatoren versehen, wäre es für manche Benutzer eine Hilfe.

Literaturverzeichnis

1. Arntz R. – Picht H. – Mayer F. Einführung in die Terminologearbeit. 4. Aufl. Hildesheim.: Georg Olms Verlag, 2003.- S.331. ISBN 3-487-11553-0.
2. Dokulil M. Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov.- Praha.: Nakladatelství ČSAV, 1962.- S.264.
3. Fluck, H.- R. Fachsprachen Einführung und Bibliographie.-München.: A.Francke Verlag, 1976.- S.225. ISBN 3-7720-1159-4.
4. Jarošová A. Viacslovný termín a lexikalizované spojenie. In: Človek a jeho jazyk 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Ed. K.Buzassyová.-Bratislava.: Veda, 2000.- S. 481 – 493.
5. Man O. Postavení slovesa v systému terminologie. In: Slavica Pragensia VI, 1964.- S.129 – 137. Acta Universitatis Carolinae 1964 – Philologica 2.

Zusammenfassung

Die Termini werden durch alle Wortbildungsarten der jeweiligen Nationalsprache gebildet und spiegeln dynamische Veränderungen innerhalb der Sprache wider. Die Verben benennen den Sachverhalt in der Ebene der Bewegung, der Dynamik des Prozesses, stehen in der dialektischen Beziehung zu den Substantiven. Die Wortart- und Wortbildungsbeziehungen, semantische und syntagmatische Beziehungen bestimmen, ob ein Verb als Termin oder Nicht-Termin funktioniert. Aus den Untersuchungen und dem Vergleich der beiden Sprachen - des Deutschen und Slowakischen geht hervor, dass die Verben zum festen Bestandteil des terminologischen Systems werden und ihnen innerhalb der Sprache gleichwertige Stellung zusteht.

АРХЕТИПИЧЕСКИЕ ОБРАЗЫ «ЗЕМЛЯ» И «НЕБО» В МИФОЛОГИИ, РЕЛИГИИ И ЛИНГВИСТИКЕ

Гринько О.С.

Одесский национальный университет им. И.И.Мечникова

Архетипические образы (АО) «ЗЕМЛЯ» и «НЕБО» являются одними из наиболее значимых в мифологических и религиозных системах разных народов. В современной лингвистике вопрос о репрезентации АО в целом и АО «ЗЕМЛЯ» и «НЕБО» в частности является недостаточно раскрытым.

Целью нашей работы является описание роли АО «ЗЕМЛЯ» и «НЕБО» в религиозно-мифологических системах разных народов, а также формирование вероятностной структуры АО «ЗЕМЛЯ-НЕБО» как концепта-архетипа, посредством которого АО репрезентуются в языке.

Материалом исследования стали работы К.Г. Юнга, М. Элиаде, Д.А. Гаврилова, посвящённые изучению архетипов и их роли в формировании мифологических представлений и религиозных взглядов разных народов, а также исследования Т.А. Хитаровой, И.А. Богдановой и других, объектом изучения которых стал концепт как реализация АО в языке.

АО «ЗЕМЛЯ» наиболее широко представлен в космогонических мифах. В энциклопедии «Мифы народов мира» отмечается, что АО «ЗЕМЛЯ» в мифологиях практически всех народов мира репрезентуется как образ богини – супруги неба, ведь именно союз земли и неба послужил началом жизни во Вселенной. В некоторых мифологиях (китайской, шумерской и др.) Земля создаётся благодаря расчленению (принесению в жертву) докосмического существа, тело которого даёт начало всем стихиям. Широко распространено также представление о возникновении земли из вод мирового океана, откуда её вылавливает тот или иной мифологический персонаж (например, Тор в скандинавской мифологии или Праджапати в древнеиндийской) [17: 466-467].

Инвариантный сюжет поднятия земной тверди со дна мирового океана прослеживается и в германской мифологии. Космогонические мифы говорят о том, что боги, сыны великана Бора, «поднимают» землю из первичного океана и устраивают на ней прекрасный Мидгарт – мир, населённый людьми [17: 150]. По другой версии, Мидгарт был создан из ресниц и/или век первосущества – великана Имира, что выявляет инвариантный сюжет происхождения земли от докосмического существа [16; 17].

В христианстве из земли создаётся первый человек – Адам; центральным символом Ветхого Завета становится Земля обетованная, обещанная Богом народу израильскому. В.П. Вихлянец в своей книге «Библейский словарь» отмечает: «...в еврейском тексте употребляются два слова для обозначения этого понятия <земля>: «эрец» (суша, страна, участок земли для обработки и т.д.) и «адама» (прах, глина, то есть составные части

земли, почвы). Выражение «(вся) земля» иногда означает все существующие (известные) земли или определенные части их (отдельные страны), но в большинстве мест — это Израильское (Иудейское) царство, земля народа Божия (см., например, Быт 28.14; Ис 51.16; Иол 2.1,21—ср. 1.2; 2.18)» [2: 102]. В книге Ф. Рикера и Г. Майера «Библейская энциклопедия Брокгауза» АО «ЗЕМЛЯ» включается в себя также следующие компоненты: 1) мир, в котором мы живем, в отличие от небес (Быт 1:1) (-> Мир); 2) суша, в отличие от моря (Быт 1:10), или заселенная земля (Быт 1:28; 18:18). В поэтических образах Ветхого Завета говорится об основаниях, столбах (столпах), на которых покоится земля (1Цар 2:8; Иов 9:6; Пс 74:4). Псалмопевец говорит об обитаемой земле как об основанной "на морях" и утвержденной "на реках" (Пс 23:2; 135:6; ср. Исх 20:4); в остальных случаях глагол "основать" свидетельствует о том, что земля создана Творцом (Пс 101:26; 103:5-9; Притч 3:19; 8:29; Ис 48:13); 3) почва, на которой произрастают растения (Быт 27:28) [11].

Концепт «ЗЕМЛЯ» как реализация АО «ЗЕМЛЯ» представляет большой интерес для лингвистов (Т.А. Хитарова, О.Г. Палутина, О.В. Кривалёва), поскольку является одним из ключевых концептов концептуальной картины мира разных народов.

В своём исследовании «К проблеме изучения архитектоники концепта (на примере концепта *земля* в русской концептосфере)» О.Г. Палутина выделяет ряд сем, составляющих ядро данного концепта: «планета», «поле», «почва». Проанализировав пословицы, фразеологические единицы и тексты народной культуры, автор делает вывод о том, что при описании концепта «ЗЕМЛЯ» чаще всего фигурируют такие семы, как «стихия», «страна», «источник пищи», «источник захоронения» и др. Периферию концепта составляют семы «нечто надёжное, важное для человека», «реальность в противоположность мечте» [8: 180].

АО «НЕБО», наряду с АО «ОГОНЬ», «ЗЕМЛЯ», «ВОДА», занимает ключевую позицию в мифологии и религии различных этносов. Ценностные характеристики АО «НЕБО» в мифологии и религии – трансцендентность, непостижимость, величие и превосходство над всем земным коррелируются с его наблюдаемыми свойствами: абсолютной удалённостью, неизменностью и недоступностью.

В космологических описаниях отмечается материал небесной тверди: камень (индейская, тихоокеанская, раннегреческая мифологии), металл (античная мифология), драгоценные камни (арабо-мусульманская традиция). Наиболее простое представление о форме неба – это представление о небе как о шатре, шалаше, платке куполе и т.п. В ряде мифологических систем (например, вавилонской), ветви мирового дерева, спускаясь к морю, которое окружает землю, образуют небесный свод. Небо представлялось не только как твёрдая оболочка и крыша мира, но и как огромная жидкая масса. Звёзды и светила либо прикреплены к тверди, либо плавают по небесному океану (ср. Нут и египетского бога солнца Ра). Ещё одной важной чертой, характеризующей АО неба, является представление о многоуровневом небе.

Так, в ведийской мифологии наряду с «тремя сводами», известны представления о семи мирах или семи этажах мира. В джайнской мифологии эта конструкция доходит до 63 небес [17: 206-208].

В германо-скандинавской мифологии на небе размещалось небесное селение, крепость богов – Асгард. При этом Асгард и Мидгард (место, где живут люди) никогда не противопоставляются, а скорее выступают альтернативой. Небо и земля, мир богов и людей, соединён мостом-радугой. Богами, главенствующими на небе, выступают боги, находящиеся на вершине германо-скандинавского пантеона: Один и Тор.

В христианстве небо представлялось как твердь, о чём свидетельствуют главы Библии, посвящённые сотворению мира (Быт.1:6-8): «И сказал Бог: да будет твердь посреди воды, и да отделяет она воду от воды. И стало так. И создал Бог твердь, и отделил воду, которая под твердью, от воды, которая над твердью. И стало так. И назвал Бог твердь небом» [16]. Далее небо рассматривается как обитель Бога, откуда он наблюдает за людьми и посылает им наказание за их нечестивые деяния, либо помогает, если они ведут праведный образ жизни. На небо возносится Иисус Христос и Дева Мария, с неба на апостолов сходят языки пламени, воплощающие Святой Дух. В Ф. Рикер и Г.Майер отмечает, что «Небо и земля, когда они упоминаются вместе, обозначают целостность видимого, Богом Сотворённого Мира (Быт 1:1; Пс 72:25; 120:2). Небо в Ветхом Завете рассматривается как большой, натянутый над землей шатер (Пс 103:2; Ис 40:22.), который однажды, в Судный день, свернется "как свиток" (Ис 34:4; Откр 6:13). Наряду с этим существует и другое представление, согласно которому Небо – это подобие свода, хрустального (Иез 1:22), зеркального (Иов 37:18) или выполненного из чистого сапфира (Исх 24:10). Этот свод покоится на самых высоких горах как на опорных столбах (Иов 26:11). В нем есть ворота, двери (Быт 28:17; Пс 78:23) и окна (Быт 7:11; 8:2; 4Цар 7:2,19; Ис 24:18), через которые Господь посылает дождь, снег, град и молнию (Иов 38:25), а также Свое благословение (Мал 3:10). Отсюда на землю сыпалась манна небесная (Пс 77:23 и след.). По Н. прокладывают свой путь солнце и звезды (Быт 15:5; Нав 10:13; Иов 9:9 и проч.). К небесам относится и воздушное пространство, где летают птицы (Быт 1:26; Мф 6:26 и проч.). Однажды небо, как и земля, прекратит свое существование (Пс 101:26 и след.; Ис 51:6; Мф 24:35), уступив место новому творению (Ис 65:17; 2Пет 3:10,13)» [11].

Концепт «НЕБО» как репрезентация АО «НЕБО» в языке часто становится объектом исследования в русле когнитивистики и лингвокультурологии. Отдельные аспекты изучения концепта АО «НЕБО» были исследованы и описаны К.С. Мироновой, Е.Е. Пименовой, Н.Г. Смахиной.

Так, Е.Е. Пименова, изучая архаичные способы категоризации неба в русском, английском и немецком языках, делает вывод о том, что признаки концептов «небо», «heaven» и «Himmel» в сравниваемых концептосферах представляют собой развитие символов русской, английской и немецкой

культур соответственно. Земля в немецком языке представляется метафорами небесного хозяйства, а небо – метафорами рачительного хозяина и жениха небесного. Последний признак явно пришёл из христианства, а признак рачительного хозяина, безусловно, является национально специфичным, присущими немецкой культуре. У неба есть воля, характер, его поступки похожи на людские поступки; чаще всего действия неба направлены на помощь и поддержку человека. Эмоции небу мало свойственны, более частотны его ментальные признаки [10: 41-46].

К.С. Миронова в своём диссертационном исследовании «Концептосфера «небо» в английском и немецком языке», приходит к выводу, что в структуре концептосфер «sky/heaven» и «Himmel» центральное положение занимают концепты «sky/heaven» и «Himmel». К ядерным также относятся концепты группы «небесные светила» (sun – Sonne, moon – Mond, star – Stern). Прочие компоненты объединяются в группы «объекты космоса» (planets – Planeten, comets – Kometen, stars – Sterne и др.), «атмосферные явления» (precipitations – Niederschläge и др.), «обитатели воздушной среды» (birds – Vögel), «созданные человеком летательные аппараты» (aircraft – Flugzeuge, rockets – Raketen) и т.д. Кроме того, в составе концептосфер «sky/heaven» и «Himmel» присутствует группа концептов, репрезентирующих представления о явлениях, которые, безусловно, нельзя отнести к реально присутствующим на небе. В их числе – концепт «рай» (paradise/Paradies), существование которого научно неverifiedируется [8: 198].

Опираясь на работы ряда исследователей (М. Элиаде, В.В. Иванова, Т.А. Хитаровой и др.), а также на собственные наблюдения, мы пришли к выводу, что изучение АО «ЗЕМЛЯ» и «НЕБО» представляет особый интерес при рассмотрении этих АО в рамках единого дуального концепта-архетипа АО «ЗЕМЛЯ-НЕБО». Следует отметить, что зачастую концепт-архетип АО «ЗЕМЛЯ-НЕБО» как реализация АО «ЗЕМЛЯ-НЕБО» в языке, рассматривается как субконцепт концепта-архетипа «ВЕРХ-НИЗ».

АО «ВЕРХ-НИЗ» является одним из главных АО в религиозно-мифологических системах всех народов мира. В.В. Иванов отмечает, что во многих мифологиях и религиях мира на одну из частей дуальной системы «земля-небо» накладывается оппозиция «ВЕРХ-НИЗ», образуя, таким образом, трёхчленную систему строения мира. Мир разделяется на три составляющих: земной мир, в котором живут обычные люди, противопоставлен как нижний верхнему миру – небу. Одновременно, земной мир рассматривается как верхний по отношению к подземному или водному миру [4: 233]. Доминирующим мотивом при реализации концепта-архетипа «верх-низ» является мотив перемещения героя по вертикали из одного мира в другой (ср. мифы об Орфее, Геракле, Садко и другие).

Вертикалью, связующей небо и землю, являются гора или дерево. Гора представляется местом пребывания богов (ср. Меру в индуистской мифологии, Олимп и Парнас в греческой, Нефритовую гору в китайской и т.п.) и является своеобразной дорогой на пути в «верхние» миры. Гора

находится в центре мира – там, где проходит его ось (axis mundi); продолжение мировой оси вверх (через вершину горы) указывает положение Полярной звезды, а её продолжение вниз указывает место, где находится вход в нижний мир, в преисподнюю [16;17].

Ряд исследователей (В.В. Иванов, В.Н. Топоров, Е.Е. Левкиевская) отмечает, что АО Горы является трансформацией более обобщенного образа Древа Мирового. Данный образ является характерным для мифопоэтического сознания и воплощает универсальную концепцию мира. К.Г. Юнг считал Древо Мировое одним из древнейших архетипов [15: 138].

В.Н. Топоров отмечает, что образ Древа Мирового играл особую организующую роль по отношению к конкретным мифологическим системам, определяя их внутреннюю структуру и все их основные параметры [12: 311-315].

Так, в древнем Иране верили, что священное дерево растёт возле источников Ардвисури. На нём якобы жил царь птиц Сенмурв, который рассыпал семена по земле. В славянской мифологии в функции Древа мирового выступали Вырий, яблоня, дуб, берёза, райское дерево, сосна и рябина. К ветвям и вершине дерева были приурочены птицы (сокол, соловей), к стволу – пчёлы, к корням – хтонические животные (змеи, бобры и т.п.) [17: 450-456].

В германо-скандинавской мифологии Древо Мировое также выступает ключевым компонентом. Германцы представляли Вселенную в виде исполинского ясеня – Иггдрасиль. Иггдрасиль покоится на трёх корнях. Под первым из корней находится источник Урд, у которого живут три норны. Их зовут Урд (прошое), Верданди (настоящее) и Скульд (будущее), они поддерживают вечную свежесть и молодость дерева. Под вторым корнем — источник мудрости, возле которого живёт грозный великан Мимир, самый могучий из всех великанов, он стережёт воды источника и никому не даёт из него напиться. По легендам, Один отдал свой правый глаз, чтобы испить воды из этого источника. Под третьим корнем — источник Хвергельмир («Кипящий котел» или «Источник, который звенит»), из которого вытекают все подземные реки [16; 17].

В христианстве Древо Мировое специфицировалось до Древа Жизни и Древа познания добра и зла, произрастающих в райском саду Эдем. Соблазнённые змеем, первые люди вкусили плоды Древа познания добра и зла, за что были изгнаны из Эдема.

Исследователи отмечают, что трёхчленная вертикальная картина мира сохраняется и на более поздних этапах исторического и культурного развития [4: 233]. На мистериальной сцене европейского Средневековья с тремя частями мира соотносятся ад, земля и рай.

АО «ЗЕМЛЯ-НЕБО», а также концепт «ЗЕМЛЯ-НЕБО» как реализация АО в языке играют важнейшую роль в формировании религиозно-мифологических взглядов и языковых систем разных этносов. Поэтому разностороннее изучение концепта «ЗЕМЛЯ-НЕБО» представляет большой интерес для учёных-лингвистов (О.В. Кривалёва, С.А. Борисова и другие).

О.В. Кривалёва, исследуя концепты «ЗЕМЛЯ» и «НЕБО» в русской и немецкой языковых картинах мира, отмечает, что «Небо»/«Himmel» и «Земля»/«Erde» относятся к разряду ключевых концептов, существенных для понимания соответствующих культур, поскольку а) играют важную роль в рамках религиозной, этической, эмоциональной сфер и в области моральных суждений; б) оказывают влияние на оценочную деятельность представителей языковых общностей; в) образуют центры отдельных областей фразеологической и пословичной картин мира, отражающих мировоззрение и обыденные взгляды носителей языков.

Кроме того, важным для нашего исследования являются выводы О.В. Кривалёвой о том, что «Небо»/«Himmel» и «земля»/«Erde» представляют собой взаимосвязанные антонимические концепты. Противопоставленность, с одной стороны, и неразрывная связь, с другой, свидетельствуют об устойчивости указанных понятий в языке, поскольку их взаимодействие можно трактовать как диалектическую необходимость. Религиозный компонент концептов «небо»/ «Himmel» и «земля»/ «Erde» предопределил их восприятие как составных частей культурно значимой оппозиции, основанной на традиционных для христианской культуры противопоставлениях (в нашей терминологии – дихотомий) «высокое» – «низкое», «душа – тело», «вечное – преходящее», «радость – страдание», «божественное – человеческое» и т.д. [6: 180-187]

Исследуя метафоры «ЗЕМЛЯ» и «НЕБО» (верха и низа) в германских языках на индоевропейском фоне, С.А. Борисова указывает, что понятия «ЗЕМЛЯ» и «НЕБО» в германских языках, учитывая их высокую культурно-символическую значимость, становятся источником формирования и развития многих значений в языке. Результаты исследования подтверждают тезис о глубинно символическом, архетипическом статусе данных понятий. Язык, в данном случае, является выразительной проекцией общекультурных категорий.

Многочисленные метафоры «ЗЕМЛЯ» и «НЕБО» в древнеанглийском и древнегерманском языках образуют бинарную оппозицию и, наряду с другими понятиями, используются для описания пространственной модели мира. Жесткая противопоставленность двух элементов друг другу говорит об их смысловой устойчивости в языке: отрицание одного понятия другим можно представить как диалектическую, концептуальную и языковую необходимость. Исследование показало, что смысловая взаимосвязь в данном случае (на концептуальном уровне) подтверждается многочисленными свидетельствами материальной этимологической взаимосвязи на языковом уровне [1: 18-19].

При построении концепта-архетипа «ЗЕМЛЯ-НЕБО» предполагается формирование двух периферий вокруг субконцептов «ЗЕМЛЯ» и «НЕБО». Ядерными семами в субконцепте «ЗЕМЛЯ» выступают семы «планета», «суша», «почва», а также «смерть» (*передать земле, сравнять с землёй*) и «родина» (*родная земля* и т.п.). Субконцепт «НЕБО» будет включать в себя

следующие манифестации: «космос», «небесные объекты», «рай», «фауна» (птицы, насекомые и т.п.) и др.

В рамках концепта-архетипа «ЗЕМЛЯ-НЕБО» также возможно пересечение отдельных сегментов периферий, причём это может происходить на уровне не только дальних, но и медиальных и ближних периферий. Это связано с присутствием в обоих субконцептах таких элементов как, например, Гора и Дерево, которые являются вертикалью, связующей осью между небом и землёй. Мировая Гора и Древо Мировое семантически идентичны; и несмотря на то, что в разговорно-бытовом речепотреблении эти образы практически утрачивают свою религиозно-мифологическую окраску, нельзя не учитывать даже частично сохранившиеся коннотации оси, объединяющей верх и низ.

Таким образом, в нашей статье была описана роль АО «ЗЕМЛЯ» и «НЕБО» в мифологии, религии и лингвистике. Кроме того, данные АО были рассмотрены с точки зрения дуального АО «ЗЕМЛЯ-НЕБО». Был сделан вывод о том, что при построении концепта-архетипа «ЗЕМЛЯ-НЕБО», в основе которого лежит АО «ЗЕМЛЯ-НЕБО», возможно пересечение ближних и медиальных периферий в связи с присутствием как в субконцепте «НЕБО», так и в субконцепте «земля» таких сем, как «гора» и «дерево». Согласно религиозно-мифологическим представлениям большинства народов мира, именно эти объекты являлись вертикалью, связующим звеном, между верхом и низом, небом и землёй.

Наши дальнейшие исследования будут направлены на построение концепта-архетипа «ЗЕМЛЯ-НЕБО» в прозе У. Голдинга.

Литература

1. Борисова С.А. Этимологический анализ на современном этапе развития лингвистики. Лингвистические факторы и методы, используемые при этимологизировании//Сборник статей адъюнктов Военного университета, М.: ВУ, 2006. – №14 – С.16-21
2. Вихлянцев В.П. Библийский словарь – М.: Коптево, 1998. – 347с.
3. Гаврилов, Д.А. НордХейм. Курс сравнительной мифологии древних германцев и славян. — М.: Социально-политическая МЫСЛЬ, 2006. – 272 с.
4. Иванов В.В. Верх и Низ// Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х т. – т.2 – М.: Сов. энциклопедия, 1991. – С. 233-234
5. Королёв К. Скандинавская мифология: энциклопедия – М.: Мидгард, 2004 – 585с.
6. Кривалёва О. В. Концепты "небо" и "земля" в русской и немецкой языковых картинах мира: Дис. ...к.ф.н.: 10.02.19 – Уфа, 2008. – 213 с.
7. Левкиевская Е. Е. Гора// Славянские древности - Т.1. – М., 1995. – С. 520-521.
8. Миронова К.С. Концептосфера *небо* в английском и немецком языках. Дис....к.ф.н. 10.02.04. Санкт-Петербург, 2009. – 228с.

9. Палутина О.Г. Асимметрия в структуре концептов первостихий и их номинаций в русском языке и американском варианте английского языка: Дис. ... к. ф. н.: 10.02.20: Казань, 2004. – 208 с.
10. Пименова Е.Е. Архаичные способы категоризации неба – Вестник ВГУ: Серия Лингвистика и межкультурная коммуникация 2009. – № 1 – С. 41-46
11. Рикер Ф., Майер Г. Библейская энциклопедия Брокгауза – [Электронный ресурс]. URL: <http://www.agape-biblia.org/books/Book03> (Дата обращения: 02.04.2013)
12. Топоров В.Н. Гора// Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х т – т.1 – М.: Сов. энциклопедия, 1991 – С. 311-315
13. Хитарова Т.А. Архетипические образы Верха и Низа в романе с притчевым началом (А. Платонов, А. Мердок, У. Голдинг): Дис....к.ф.н.: 10.01.01, 10.01.03: Краснодар, 2003 – 298 с.
14. Элиаде М. История веры и религиозных идей. Т.I: От каменного века до элевсинских мистерий. – М.: Критерион, 2002 – 296с.
15. Юнг К.Г. Архетипы коллективного бессознательного // Психология бессознательного. М., 1996 – 146 с.
16. Википедия – свободная энциклопедия – [Электронный ресурс]. URL: www.wikipedia.org (Дата обращения: 02.04.2013)
17. Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х т./Гл. ред. С.А. Токарев – М.: Сов. энциклопедия, 1991 – 1390 с.

Summary

The article focuses on the archetypal images of “ground/land” and “sky” in mythology, religion and linguistics. The research attempts to place the archetypal images within religious, mythological and linguistic systems. Besides, the article forms the probability structure of archetypal concepts of “ground/land” and “sky” which represent the archetypal images in language.

ДО ПРОБЛЕМИ ГЕНЕЗИСУ ЛАТИНСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ (509 р. – 83 р. до н. е.)

Дацьо О. Г.

ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

Основи сучасної юриспруденції були сформовані у стародавньому Римі, а оскільки латинська мова є писемною мовою джерел римського цивільного права, то становлення сучасного кваліфікованого юриста не може відбутися без оволодіння елементами латинської лексики, граматики та, що особливо важливо, латинської юридичної фразеології.

Пропоноване дослідження є спробою простежити як крок за кроком формувалася латинська юридична термінологія, починаючи з 509 по 83 рр. до н. е., тобто з періоду ранньої республіки і аж до встановлення у Римі диктатури Сулли.

У період ранньої республіки після вигнання царів і встановлення республіки (509 р. до н. е.) у Римі щороку вибирались два консули. Вони вибирались центуріальними зборами патриціїв, оскільки тільки вони мали це право (*ius honorum*). У перші десятиліття республік, крім консулів були ще слідчі судді (*quaestores*), які допомагали консулам у керівництві казною.

У часи перших загарбницьких воєн населення Риму поповнювалось прибульцями. Це були люди без права голосу (*civitas sine suffragio*), обмежені в громадянських правах. Внаслідок зовнішніх воєн у Римі зростають суперечки між патриціями та плебеями. Першим успіхом плебеїв у цій боротьбі було прийняття вищеназваного закону Валерія. Результатом першої сецесії плебеїв на Священну гору був дозвіл плебеям вибирати щорічно на народних зборах двох або чотирьох трибунів, а згодом і десятих. Трибуни захищали інтереси плебеїв, тобто мали право заборони (*veto*), могли перешкодити прийняти антинародні постанови сенату і тому ухвали сенату вже не називались *senatus consultum*, а думка сенату (*senatus auctoritas*). Трибунів обирали лише з плебеїв, вони приймали ухвали стосовно плебеїв, а якщо питання стосувалися всіх, то потрібна була ухвала сенату. Трибун був недоторканою особою (*persona sacrosancta*). Якщо хто-небудь наважувався підняти на нього руку, міг бути вбитий.

На вимогу плебеїв, що домагалися кодифікації прав, була обрана комісія із десяти чоловік (*decemviri legibus scribundis*). При укладанні законів ця комісія запозичує досвід у афінян, зокрема із кодифікації права, здійсненої афінським законодавцем і поетом Солоном. Відомо, що Солон був ініціатором цілого ряду реформ, пов'язаних із майновим цензом, боргами, встановив раду (*bulé*), що складалася із 400 чоловік, чим обмежив владу ареопагу, запровадив народний суд (*heliaia*), здійснив кодифікацію права у Афінах. Його цивільне і карне право діяло аж до кінця афінської держави. Запозичивши все цінне з цієї кодифікації та врахувавши римську специфіку,

децемвіри у 449 р. до н. е. публікують “Закони XII таблиць” (“*Leges duodecim tabularum*”). Їх було видряпано на глиняних таблицях і виставлено на головній площі Рима (*Forum Romanum*) та інших площах міст для ознайомлення громадян. Ці таблиці цінні тим, що вони є першим кодексом римського права (*ius Romanum*). Значення цього документа дуже велике – він є першою і єдиною кодифікацією аж до часів Юстиніана. За словами відомого римського історіографа Тіта Лівія, ці закони стали основним джерелом римського права, як публічного так і приватного (*fons omnis publici privatiq[ue] iuris*). Текст законів не зберігся, їх зміст реконструйований на основі цитат римських істориків та юристів. Ця кодифікація є найстарішою пам’яткою римської прози. Відомо, що її досліджував перший римський філолог Луцій Елій Стілон. “Закони XII таблиць” є своєрідним віддзеркаленням тогочасних суспільних відносин у Римі. Хоча ще не було приватної власності, однак таблицями передбачалась суворая кара за крадіжку, підпалення чужого майна, зокрема за крадіжку вночі передбачалась смертна кара. Якщо було впіймано на злочинстві вільну людину – її били, а якщо невільника – його били і страчували, скидаючи зі скелі. Наприклад, восьма таблиця містить текст про заборону поховання мертвих і їх спалення на території міста, про обмеження кількості флейтистів і плакальниць, які згідно з етруським звичаєм плакали над могилою, дряпаючи собі щоби. Не можна було вкладати до гробу предмети із золота. Було заборонено укладення шлюбів між патриціями та плебеями (*ius conubii*), але вже через чотири роки ця заборона була ліквідована згідно з прийнятим законом Гая Канулея (*lex Canuleia de conubio*). Таким чином, можна стверджувати, що “Закони XII таблиць” містять певні норми, що входять до складу сучасного цивільного права, кримінального та судових процесів. Плебеї не припиняють боротися за зрівняння прав з патриціями і наступним результатом боротьби стає прийняття трибуном Г. Канулеєм закону про допущення плебеїв до консулату. Починаючи з 367 р. до н. е., судові функції було відділено від консулату. Тепер їх перейняв новообраний претор (*praetor*). Його вибирали, як і консулів, на зборах центурії, він теж мав право влади (*imperium*), але так званої меншої влади (*imperium minus*). Спочатку обирався лише один претор, за період правління Сулли число їх зросло до восьми, а за Цезаря – до шістнадцяти. Найголовніший із них вирішував справи римських громадян (*praetor urbanus*). Він вів судові справи, заміняв відсутніх консулів. Існував також претор, що вирішував справи між римськими громадянами і чужинцями (*praetor peregrinus*). Інші претори керували судом присяжних. Крім судової влади (*potestas*), претори мали і військову (*imperium*). Їх управління тривало один рік, а згодом їх переводили у провінції. У них були свої особливі відзнаки: курульне крісло (*sella curulis*), окаймлена червоною стрічкою тога (*toga praetexta*), їм прислуговували два ліктори з різками (*cum fascibus*) у Римі, а у провінції – шість лікторів із різками та сокирами (*cum fascibus et securibus*). Претор, який керував справами римських громадян, укладав список кандидатів (*album iudicum*), за яким вибирали суддів. У звичайній приватній справі чинив суд один суддя.

Існували категорії громадян повноправних та з обмеженими правами. Так, тільки повноправні громадяни Риму (*cives optimo iure*) мали право шлюбу (*ius conubii*), повні майнові права (*ius commercii*), а також право апеляції до суду про захист матеріальних інтересів, право голосу (*ius suffragii*) і право обіймати посади (*ius honorum*). Категорія громадян з обмеженими правами (*cives sine suffragio*), до якої належали жителі міст, яким було надане римське громадянство (*municipia*), мали лише право на шлюб та майнові права, але не мали права голосу та права займати посади.

Що стосується римського війська початку III ст. до н. е., то там існувала своя система покарань та винагород. Кожен римський громадянин повинен був служити від 17 до 46 року життя. Вибирали місце для намету квестора, відділів кінноти та піхотинців та під своєрідну естраду (*tribunal*), з якої вождь війська звертався до воїнів. Порядку досягали не лише застосовуючи покарання, але й завдяки різного роду заохоченням. Воїнів нагороджували спеціальними табличками (*phalere*), які носили на грудях, вони нагадували з вигляду майбутні ордени. Існували теж і вищі нагороди, зокрема вінок з дубового листя (*corona civica*) із написом “За врятування римського громадянина” (*ob civem servatum*). Золотим вінком відзначали того воїна, якому першому вдалося підкорити мур ворожого міста (*corona muralis*). Передбачалися також такі види заохочення, як тріумф та овація.

Захопивши країни басейну Середземного моря, Рим заснував там провінції, їх населення вважалося власністю римського народу (*praedia populi Romani*). На чолі провінцій ставили преторів, було вибрано шість преторів. *Praetor urbanus* та *praetor peregrinus* залишилися у Римі, а інші чотири очолили провінції. У їхніх руках була найвища військова та судова влади, допомагав їм квестор, легати, а також спецзагін – когорта тілоохоронців (*cohortes praetoriae*). Спочатку кожен претор оголошував розпорядження (*edictum*), для провінції – (*edictum provinciale*), де містилися правові норми, яких повинно дотримуватися населення провінцій під час його управління.

Що стосується міст, які входили у склад провінцій, то вони мали свої правові норми. Більшість складали так звані (*civitates stipendiariae*), які мали місцеве врядування і були зобов’язані до сплати безпосереднього податку (*stipendium tributum*) або натурою, тобто десятини від отриманого урожаю (*decuma*), як це було прийнято, наприклад, у Сіцилії, або у грошах, як у Македонії. У порівняно кращій ситуації були держави звільнені від податків (*civitates liberae et immunes*), наприклад, Утика в Африці. Існували також (*civitates foederatae*). Це були провінції звільнені від податків, але зобов’язані постачати контингент піхоти або флоту для римської армії. Населення провінцій трактувалося як піддані (*dediticii*) і піддавалося жорстокому визиску та здирству з боку преторів та консулів, а тому на основі закону Кальпурнія (*lex Calpurnia*) у 149 р. до н. е. у Римі були засновані спеціальні сенаторські трибунали для розгляду справ про здирства (*de repetundis*). До цих судів мали звертатись зі скаргами жителі провінцій, що постраждали від сваволі колишніх намісників.

Внаслідок загарбницьких воєн римське суспільство дуже збагатилося. Захоплені землі сприяли розширенню так званого *ager publicus*, найбільше збагатилася керівна верхівка республіки (*nobilitas*) та нова фінансова аристократія – вершники (*equitas*). Як відомо, значення прошарку вершників особливо зросло з часу прийняття у 218 р. до н. е. закону Клавдія (*lex Claudia*), що забороняв сенаторам займатися торгівлею і фінансовими операціями. Тому поряд з аристократією, що знаходилася при владі, виникла фінансова аристократія – вершники.

Керівним органом нобілітету був сенат, засідання якого були дуже розкішними.

У 180 р. до н. е. народний трибун Луцій Вілій Анна став автором закону (*lex Vilia Annalis*), який визначав необхідний вік для отримання тієї чи іншої посади. Так, відповідно до цього закону кар'єру в уряді можна було розпочати не раніше, ніж у віці 28 років, тобто після закінчення десятирічної військової служби. Спершу можна було домагатись посади квестора, згодом – курільного едила, потім – претора, яку можна було отримати на сороковому році життя, і лише після сорока років можна було отримати консульське звання. Гасло *я є римським громадянином* (*civis Romanus sum*) відкривало широкі можливості для збагачення на підкорених Римом землях. Одночасно зростала работоргівля. З точки зору римського права раб був річчю (*res*), рабів вважали знаряддям, що говорить (*instrumentum vocale*). Все це приводить до занепаду дрібної власності.

У Римі того часу все більш відчутний вплив способу життя греків. Будинки починають споруджувати за грецькими зразками, для приготування їжі тримають прислугу, у житті сім'ї відчутне пом'якшення звичаїв. Внаслідок цього, становище жінки у сім'ї зміцнюється, все частіше з'являються шлюби, у яких жінка не переходить під владу чоловіка (*matrimonium sine manu mariti*). Цей процес звільнення з-під влади чоловіка (*emancipatio*) має також і свої негативні сторони, починають з'являтися розлучення. В епоху громадянських воєн у результаті використання праці невольників у сільському господарстві почався процес масового зубожіння селян. На політичній арені стає помітною діяльність цензора Сціпіона Африканського Молодшого, який намагався зберегти різними способами римську державу. Однак він же відрадив свого колегу Лелія у 140 р. до н. е. виступити з проектом аграрного права, земельної реформи та відродження села. Першою спробою демократизації римського права було проведення земельної реформи та виступ братів Гракхів. Старшому з них, Тиберієві, трибуну з 133 р. до н. е., вдалося, незважаючи на опозицію нобілітету, прийняти проект, що дозволяв володіння не більше 500 римськими моргами так званої окупованої землі. У цей період була створена також комісія для наділу земельних ділянок і розподілу їх між селянами, що складалася з трьох чоловік (*triumviri agris iudicandis assignandis*). Ці ділянки могли успадковуватися, однак їх не можна було продавати. Після вбивства Тиберія, якого нобілітет звинуватив у прагненні до тиранії, за проведення реформ ще рішучіше взявся його брат Гай. Прагнучи залучити на свою сторону міську бідноту, він встановив дуже низьку ціну на зерно для того, щоб здобути

симпатії селян. Так він завершує аграрну реформу розпочату його братом. Для того, щоб забезпечити собі підтримку вершників Гай приймає закон про відсутність і судочинство (*lex iudiciaria*), у відповідності з яким вершники могли брати участь у трибуналах, що вирішували справи про зловживання у провінціях.

Таким чином проведене дослідження дає змогу краще зрозуміти передумови та витоки формування латинських юридичних термінів.

Summary

The training of the future lawyer is impossible without the mastery of Latin vocabulary, grammar, and, especially, Latin terminology.

The research under consideration helps to trace the development of Latin legal terminology from 509 till 83 B.C., i. e. from the period of early Republic till the establishment of Sulla's dictatorship in Rome.

УДК 81:1

ГЛОТТОГЕНЕЗ С ПОЗИЦИЙ СИНЕРГЕТИКИ

Домброван Т.И.

Одесский национальный университет им. И.И.Мечникова

*'The origin of human language
is truly secret and marvelous'
Jacob Grimm [19: 24].*

Кем и когда создан язык? Где и почему это произошло? Чем объяснить такое разнообразие языков? Эти и многие другие вопросы волновали человечество с незапамятных времен.

«Первые шаги в сторону человеческого языка остаются загадкой», – пишет С.Пинкер [13: 334]. Сможет ли человечество когда-нибудь приблизиться к заветной разгадке? Проблема осложняется также невозможностью верификации той или иной теории, что неизбежно превращает любую теорию в «всего лишь» гипотезу. Вероятно, именно по этой причине Парижское Лингвистическое Общество в 1866 г. ввело запрет на публикации статей и, соответственно, обсуждение тем, связанных с происхождением языка, считая их тратой времени и «пустой болтовней» (по

выражению американского лингвиста Уильяма Д. Уитни, «The greater part of what is said and written upon it is mere windy talk» [18: 5]). «Вето» продержалось почти столетие, однако вопросы глоттогенеза продолжали беспокоить пытливые умы, и проблемы происхождения языка вновь оказались в центре внимания после того, как появились новые интересные данные в области психолингвистики, антропологии и других наук.

Цель нашей статьи – рассмотреть проблему глоттогенеза с позиций современной научной парадигмы – синергетической, позволяющей по-новому взглянуть на сложные системы различной онтологии, включая естественный язык.

Синергетика изучает процессы самоорганизации, образования, поддержания и распада структур самой различной природы [4] и ориентируется на поиск неких универсальных законов эволюции и самоорганизации сложных систем, законов эволюции открытых неравновесных систем любого происхождения [11]. Необходимость и возможность открытия новых перспектив в решении проблемы происхождения языка с опорой на методологию и понятийный аппарат синергетики определяет *актуальность* нашего исследования.

Начнем с краткого экскурса в прошлое.

Как известно, среди философов древности бытовали две основные гипотезы о происхождении языка: 1) язык возник сам по себе (так сказать, «по природе вещей» (*physei*)) и 2) язык был сотворен (так сказать, «по установлению» (*thesei*)). Первая теория связывала появление языка с появлением первобытных людей, которые жили совместно, а потому вынуждены были общаться и договариваться о совместных действиях в тех или иных разнообразных жизненных ситуациях. Вторая теория приписывала «авторство» естественного языка Богу (в западной философии) или (в восточной философии) великим праотцам – родоначальникам племен и/или основателям народов, которым покровительствовали боги. Считалось, что Создатель сотворил не только мир и все сущее, но и наделил человека своим Божественным даром – даром речи.

Выдвигались также и другие гипотезы. Среди них звукоподражательная, согласно которой язык возник из подражания человеком звукам природы; эмоциональная (или экспрессивная), связывавшая возникновение языка с эмоциями и чувствами человека, сопровождавшимися выкриками, из которых впоследствии якобы и развились слова и предложения. Известна гипотеза социального договора, но и она не могла объяснить происхождение языка, поскольку чтобы договориться о чем-либо, люди уже должны были иметь язык как инструмент договора.

Согласно еще одной гипотезе, звуковой язык пришел на смену наглядно-образному общению (пантомиме), что было вызвано расширением форм взаимодействия членов сообщества между собой и с внешней средой: «Выполняя одну и ту же знаковую функцию, пантомима и звук как бы конкурировали между собой, и в этой конкуренции победил более

экономичный и оперативный звук. Нечленораздельный звук, становясь многозначным, начал варьироваться и стягиваться до тех пределов, в которых он оставался отличимым от других звуков. Каждый такой звук имел свое значение – образ отрезка пантомимического действия. Это уже были слова-предложения» [17: 135].

Широкое распространение получила также теория моногенеза – учение о происхождении всех языков из одного источника. Считается, что у истоков этой теории стоял итальянский ученый Альфредо Тромбетти (1866–1929), указавший на генеалогическую связь ряда языковых семей. Рассматривая теорию моногенеза, В.В. Иванов заключает, что хотя теория моногенеза представляется в настоящее время более вероятной, окончательное решение данного вопроса еще не найдено [5: 309]. Другими словами, и эта теория остается на уровне гипотезы.

Эволюционная и божественная (космологическая) теории происхождения языка сосуществовали на протяжении долгих веков, и только величайшие открытия в естествознании и высокодинамичный прогресс в науке XIX и в особенности XX вв. пошатнули твердые позиции религиозного догматизма. Вопросы происхождения языка вновь оказались в центре внимания ученых, причем теперь не только лингвистов. Из узкодисциплинарной проблема глоттогенеза переросла в комплексную, так как ее решение (или хотя бы приближение к возможному решению), как полагают, может пролить свет на множество сопряженных проблем, а поэтому требует совместных усилий ученых их разных областей науки.

Одна из таких проблем связана с нашим пониманием сущности и предназначения языка.

По мнению А.В.Кравченко, существование огромного количества сосуществующих между собой «теорий» естественного (человеческого) языка красноречиво говорит о том, что в среде ученых отсутствует сколько-нибудь общее понимание языка как феномена [10: 7].

В лингвистике стало традицией определять язык как средство общения, то есть кодирования и передачи информации (коммуникативная функция). Следовательно, проблема происхождения языка и его развитие тесно увязываются с вопросами эволюции информации.

Известно, что в теории информации существует такое понятие, как «ценность» информации. Считается, что ценность информации эволюционирует во времени и что та или иная информация становится ценной в результате выбора и вытеснения ею других вариантов. По словам Д.С.Чернавского, эффект постепенного повышения ценности информации важен для понимания механизма эволюции в информационных процессах [16: 120]. А поскольку язык представляет собой один из типов информационных систем, то положения теории информации могут быть перенесены и на языковую систему.

Так, язык возможно охарактеризовать как информационную кодовую систему: «соответствие между звуком и буквой (т.е. алфавит) или соответствие между звукосочетанием (словом) и предметом представляют,

по существу, коды» [там же]. Д.С.Чернавский предлагает свое видение формирования языка как возникновения ценной информации:

«Можно поставить вопрос: какова вероятность того, что все люди, принадлежащие к некоторой языковой группе, сразу вдруг, не сговариваясь, выбрали определенный (одинаковый) алфавит и набор слов? Ясно, что эта вероятность абсурдно мала. В данном случае, однако, такой ответ никого не волнует и даже вопрос об этом не ставится. Причина проста – очевидно, что *язык возник в результате эволюции*. (курсив наш – Т.Д.). Более законен другой вопрос – какого характера эта эволюция и есть ли здесь что-либо общее с эволюцией генетического кода? Аналогия, конечно, есть. Действительно, эффект авторепродукции в становлении языка имеет место; он связан с тем, что дети усваивают язык родителей в процессе воспитания. Эффект антагонистического воздействия также имеет место. Правда, появляется оно иначе и не обязательно ведет к тому, что один объект съедает или убивает другого (хотя и это бывало). Можно в принципе представить себе, что при встрече двух популяций все индивидуумы овладевают двумя языками и объединенное общество живет дружно и счастливо. При этом, однако, каждый член общества несет «дополнительные расходы» на обучение. Эта нагрузка ведет к тому, что такое «двуязычное» общество становится менее эффективным, чем аналогичное, но моноязычное. В результате один язык постепенно становится главенствующим даже в «двуязычных» странах, где равноправие языков декларировано. <...>Между эволюцией языка и эволюцией, например, генетического кода есть и отличия. Главное из них в том, что в современном обществе языков много, в то время как генетический код одинаков во всей биосфере. Это отличие, однако, не принципиально. Оно скорее свидетельствует о том, что в информационном аспекте эволюция языка находится на промежуточном этапе и не перешла еще в стадию однозначного, полностью детерминированного процесса. Как это следует из модели, промежуточный этап может длиться достаточно долго» [16: 120-121].

Синергетика как наука, изучающая закономерности функционирования и изменения сложных систем различного происхождения, позволяет рассматривать язык как синергетическую систему – сложную самоорганизующуюся открытую нелинейную, неустойчивую, неравновесную мегасистему, образованную из когерентно сопряженных систем и подсистем.

Особо отметим, что синергетическое видение системы позволяет включить новые смыслы в понятие *системы*. Уже недостаточно представлять систему в качестве некоего зафиксированного целого, изолированного, рассматриваемого «в себе» (ср. у Соссюра система «замкнута в самой себе и для себя» [цит. по: 14: 237]). Определение системы должно отражать неустойчивость, открытость, нелинейность, кооперацию и ко-эволюцию ее составляющих.

Неустойчивость как особое состояние открытой системы (в том числе и языковой системы) означает чувствительность к малейшим отклонениям и воздействиям на данную систему в условиях, когда малые флуктуации и случайности приводят к становлению новой макроскопической картины бытия [см.: 8: 120]. Неустойчивость характеризуется невозможностью однозначно предсказать результат и/или траекторию дальнейшего развития процесса.

Открытость системы предполагает ее взаимодействие (так называемый обмен энергией) с другими системами. Открытость конкретной языковой системы проявляется, например, в ее взаимодействии с ноосферой, с социумом, с системами культурных ценностей, с другими языковыми системами и т.п., в результате которого в самой системе в целом или в ее отдельных частях может возникнуть состояние возмущения, приводящее к нарушению неустойчивого равновесия и порядка, т.е. к хаосу, критичному состоянию системы, способному вызвать ее качественно новое поведение. Роль синхронизаторов поведения составляющих систему элементов выполняют так называемые управляющие *параметры*, которые направляют «отклонившуюся» систему через точки бифуркации (ветвления, выбора возможных вариантов развития) к наиболее упорядоченным состояниям – аттракторам, что способствует (пусть даже временной) гармонизации состояния данной системы. В языке роль управляющих параметров выполняют различные грамматические категории, при этом с течением времени и как следствие открытости языковой системы данные параметры могут изменяться (ср., например, параметр порядка слов в древнеанглийском языке и в современном английском языке).

Нелинейность – еще одно понятие, которым следует дополнить определение языковой (мега)системы. Нелинейность в математическом смысле означает определенный вид математических уравнений, которые могут иметь несколько качественно различных решений. Множеству решений нелинейного уравнения «соответствует множество путей эволюции системы, описываемой этими уравнениями (нелинейной системы)» [7: 48]. В мировоззренческом плане идея нелинейности может быть эксплицирована посредством идеи многовариантности, альтернативности путей эволюции и ее необратимости [там же, с. 50]. Нелинейность языковой (мега)системы проявляется в зависимости свойств и функционирования данной системы от «поведения» каждого из ее элементов. В развитие данной мысли приведем слова Ш.Балли: «Система языка – слишком сложная вещь <...> в каких-то точках системы есть движение вперед, в каких-то – откат назад, и в каждый определенный момент очень трудно рассчитать этот языковой актив и пассив; это похоже на линию фронта, где одни части наступают, другие – остаются в арьергарде, а третьи – несут тяжелые потери, пораженные неприятельскими снарядами» [1: 67]. Понятие линейности, вероятно, применимо лишь в качестве обозначения порядка следования языковых элементов в речевой цепи.

Язык находится в состоянии динамики, подвергаясь воздействию как внутренних, так и внешних факторов изменения и развития. Языковая мегасистема, состоящая из иерархически структурированных и взаимосвязанных систем и подсистем, устойчива лишь относительно, точнее сказать, неравномерно устойчива, поскольку какие-то ее части в данный момент могут быть неустойчивы, а какие-то другие могут находиться в состоянии относительной статики. Таким образом, части (мега)системы различаются темпами происходящих в них изменений, что порождает своеобразную рельефность ко-эволюционных процессов.

Следовательно, язык можно определить как *открытую, динамическую, нелинейную, неравновесную мегасистему, состоящую из множества сложноорганизованных ко-эволюционирующих систем и подсистем, управляемых определенными параметрами порядка с целью сохранения стабильности и функциональности данной системы.*

Исходя из понимания языка как синергетической системы, проблему развития языка связывают с установлением определенных параметров порядка и изменениями в их аранжировке в системе. Герман Хакен, один из «отцов» синергетики, предлагает свой взгляд на становление языка. Вот что он пишет:

«При благоприятных обстоятельствах, например, при *физиологической возможности* производить специфические звуки, наши предшественники издавали их сначала случайно. Позже такие звуки могли относиться к некоторым объектам или событиям, как это наблюдается, скажем, в поведении обезьян. Корреляция между звуками и объектами или событиями не могла быть вначале однозначной. Имелась, по-видимому, конкуренция между различными значениями одних и тех же звуков. Со временем корреляция между звуком и значением стала более сильной, и звуки стали более специфическими.

В конечном счете, набор звуков со специфическими корреляциями с событиями был принят всей группой. Другими словами, установился *параметр порядка*. Отсюда мы можем описать развитие мозга, языка и, возможно, поведение социальных групп. Но что наиболее интересно в контексте синергетики – так это факт, что формирование звуковых систем первоначально основано на случайных событиях. Дальнейшие случайные события могли изменить существовавшие языки, когда группы были отделены друг от друга. Хорошо известно и в исследованиях развития языков, и во многих типичных синергетических системах, что *параметры порядка развиваются по-разному*, когда системы подразделены на пространственно отдаленные подсистемы. (курсив наш – Т.Д.)» [15].

Таким образом, возникновение языка носит стохастический характер и связано с особенностями физиологии человека как биологического вида.

Предположение о том, что естественный язык является результатом естественного отбора, вследствие чего язык развивался и совершенствовался одновременно с развитием и расширением когнитивной деятельности человека, разделяют многие ученые. Например, Р.Харрис констатирует, что

«эволюция путем естественного отбора признается как научно обоснованное объяснение» [23: 5; см. также, например: 18; 20-22].

Стивен Пинкер, в частности, считает, что «язык – такой же инстинкт, как и все остальные» [13: 337] и что его существование определяется сложной организацией микросхемы мозга [там же, с.345]. Ученый делает акцент на сложность языкового инстинкта, связанную с адаптацией: «Он состоит из многих частей: синтаксиса с его дискретной комбинаторной системой, строящей структуры непосредственно составляющих; морфологии – второй дискретной комбинаторной системы, стоящей слова; емкой лексики; частично перестраивающегося речевого аппарата; фонологических правил и структур; восприятия речи; алгоритмов синтаксического анализа; алгоритмов овладения языком. В физическом смысле эти части представляют собой хитроумно структурированные нейронные системы, заложенные благодаря последовательности генетических событий, каждое из которых происходило в четко отведенное время» [13: 343]. Другими словами, подразумевается, что язык возник и развился в результате длительной адаптации человека к окружающему миру.

Но адаптивная деятельность человека направлена не только на изменчивый природный мир, но и на других людей. «Взаимодействие с себе подобными преследует две цели: модифицировать их поведение так, чтобы изменившийся в результате этого мир обеспечивал лучшие условия адаптации к среде, и модифицировать свое поведение, опираясь на интерпретацию поведения других, усиливая свою адаптивную способность. Собственно говоря, в этом и состоит функция коммуникации как деятельности» [9: 21].

Это означает, что функция языка не сводится исключительно к кодированию и передаче информации. Языковое поведение является, прежде всего, *ориентирующим* поведением [12: 117]. Ученые, занимавшиеся изучением поведения ряда животных, в особенности приматов, китов и дельфинов, отмечали высокую степень ориентирующего воздействия одних индивидов на поведение других. Это, в свою очередь, подводит к мысли о том, что язык коннотативен и служит человеку для адаптации к изменчивым условиям среды. Следовательно, для сохранения себя и своей ниши человеку необходимо подстраиваться самому и воздействовать на других таким образом, чтобы он мог существовать в этой среде. Коннотативность языка, лежащая в основе ориентирующего взаимодействия индивидов, объясняет свойственные человеку (и некоторым животным) хитрость, обман, ложь, имеющие своей целью дезориентировать противника/ соперника и добиться своей цели (Ср. у Е.Н.Князевой: «человек как субъект познания и деятельности никогда не задан наперед: он продукт своей свободной творческой деятельности, своего окружения, среды, которую он строит и которой управляет» [6: 54]).

Биологическая концепция естественного языка, предложенная чилийским биологом и кибернетиком Умберто Матураной, как нам представляется, максимально приближается к разгадке возникновения

естественного языка как одного из проявлений когнитивной деятельности человека.

«Чтобы понять, как естественные языки возникли в процессе эволюции, – пишет У.Матурана, – надо выявить такую их фундаментальную биологическую функцию, которая в ходе естественного отбора могла бы их породить. До сих пор такое понимание было невозможно, потому что язык считали денотативной символической системой, предназначенной для передачи информации. Однако если бы биологическая функция языка состояла в передаче информации, то для того, чтобы он мог возникнуть в процессе эволюции, необходимо было бы предварительное существование функции денотации, из которой и могла бы развиться символическая система передачи информации. Но именно функцию денотации и требуется объяснить в первую очередь с точки зрения ее происхождения в процессе эволюции. Напротив, если признать, что язык коннотативен, а не денотативен, и что функция его состоит в том, чтобы ориентировать ориентируемого в его собственной когнитивной области, а не в том, чтобы указывать ему на независимые от него сущности, то очевидно, что усвоенные ориентирующие взаимодействия воплощают в себе функцию неязыкового происхождения, которая в условиях естественного отбора взаимодействий, способных применяться рекурсивно, может порождать в процессе эволюции систему ко-оперативных консенсуальных взаимодействий между организмами, то есть естественный язык [12: 117-118].

С этими словами созвучно следующее высказывание А.В.Кравченко: «Вся история эволюции человеческой цивилизации служит иллюстрацией того, что путь, по которому идет развитие человека как вида, направлен на увеличение степени его воздействия на среду через контроль информации с целью повышения своей адаптивной способности. <...> Эффективность же этой деятельности целиком и полностью определяется языком» [9: 240].

Таким образом, эволюционная теория происхождения и развития языка уточняется понятием адаптивной деятельности, направленной на ориентирующее взаимодействие индивидов друг с другом и окружающей средой. По словам У.Матураны, усвоенные путем научения ориентирующие взаимодействия вкупе со способом поведения, допускающим независимое рекурсивное расширение такой области взаимодействий организма, как социальная жизнь и/или изготовление и употребление орудий, явились, по-видимому, той основой, исходя из которой в процессе эволюции совершался отбор ориентирующего поведения, приведшего у гоминидов к появлению современных языков [12: 118].

Конечно, письменных доказательств того, как и когда возник язык, не существует, и мы можем лишь строить догадки, как зарождался и развивался язык, какие этапы (и сколько, если они были) в своем становлении прошел язык, какими темпами он развивался и т.д. Одни ученые считают, что язык возник как резкий эволюционный скачок, т.е. внезапно и сразу, как кролик, которого фокусник достал из своей волшебной шляпы (этот взгляд так и

называют *The rabbit-out-of-a-hat view* [18: 59]). Другие ученые отстаивают идею медленного и постепенного развития и предлагают метафору ползущей по высокой стене улитки. Есть мнение, что в развитии языка имели место и этапы быстрого роста, и этапы стагнации.

В качестве компромиссного варианта предлагается метафора костра, объединяющая в себе разноскоростные этапы: постепенное (накопительное) начало – взрыв – постепенное замедление – стабилизация темпов развития [18: 59-60]. Этот вариант представляется наиболее вероятным, поскольку соответствует основным этапам развития синергетической системы: из состояния хаоса через установление параметров управления к упорядочению организации системы. Интересно, что подобную мысль выразил много лет назад Г.Гийом, совершенно не имея в виду синергетичность языка и вытекающее из нее соответствующее поведение системы: «язык как целое лежит в основе своих составных частей. Вначале было целое, и это целое было *хаосом* (курсив мой – Т.Д.); на стадии созидания произошло разделение, дифференциация, организация, все большее и большее проявление этой организации» [3: 12].

Подведем предварительные итоги.

Языковая способность является одной из многочисленных граней когнитивной деятельности человека. Возникновение языка носит эмерджентный характер и обусловлено особенностями эволюции человека как биологического вида. Изначально язык не денотативен, а коннотативен (У.Матурана), что сделало возможным для человека не просто констатировать существование чего бы то ни было во внешнем мире, но – именно это и оказывается жизненно важным – управлять средой, контролировать изменения в ней, адаптировать ее к себе, своим потребностям и адаптироваться самому в изменчивых ситуациях существования, а также путем научения передавать свой опыт другим (например, своим потомкам), тем самым оказывая определенное влияние на их поведение. В частности, адаптивное поведение индивида по отношению к другим индивидам и окружающей среде (экологической нише) проявилось в форме ориентирующего взаимодействия как одного из проявлений коммуникации в сообществе. Из множества средств коммуникации звуковой язык оказался самым эффективным и оптимальным в различных ситуациях.

Инактивированное познание (т.е. познание через действие) запускает механизм выстраивания лингвистических параметров и совершенствует его на протяжении эволюции человека как биологического вида. В результате естественного отбора языковая способность становится врожденной.

В своем становлении естественный язык как синергетическая система прошел ряд стадий, различающихся по темпу происходящих в системе изменений. Очевидно (об этом свидетельствуют данные исследований разных систем живой и неживой природы), начальная стадия характеризовалась низкой динамикой, накоплением «фактического» материала. Вторая стадия могла отличаться высокими темпами изменений в системе – выстраиванием ведущих параметров и переходом от хаотического

состояния к упорядочению взаимосвязей между компонентами системы. Следующая стадия характеризуется относительной устойчивостью, когда отдельные отклонения в системе (так называемые флуктуации) не приводят к кардинальной перестройке всей системы, а носят лишь оттенок оптимального настраивания (адаптации).

В целом следует отметить, что открытия в естествознании, новейшие исследования сложных систем различной онтологии, наработки в так называемых точных науках благодаря трансдисциплинарному переносу проливают свет на множество проблем наук гуманитарного направления, включая науку о языке, открывая для лингвистов новые перспективы в изучении многогранного объекта, каким выступает язык.

И в заключении приведем пророческие слова академика В.И.Вернадского (1931 г.):

«Мы переживаем <...> величайший перелом научной мысли человечества, совершающийся лишь раз в тысячелетия, переживаем научные достижения, равных которым не видели долгие поколения наших предков. <...> Стоя на этом переломе, охватывая взором раскрывающееся будущее – мы должны быть счастливы, что нам суждено это пережить, в создании такого будущего участвовать. Мы только начинаем сознавать непреодолимую мощь свободной научной мысли, величайшей творческой силы *Homo Sapiens*, человеческой свободной личности, величайшего нам известного проявления ее космической силы, царство которой впереди» [2: 255].

Литература

1. *Балли Ш.* Язык и жизнь: Пер.с фр./ Вступ.ст.В.Г.Гака. – М.: Едиториал УРСС, 2009. – 232 с. (Серия «Женевская лингвистическая школа».)
2. *Вернадский В.И.* Проблема времени в современной науке / Владимир Иванович Вернадский // *Вернадский В.И.* Философские мысли натуралиста. – М.: Наука, 1988.- 520 с. – С.228-255.
3. *Гийом Г.* Принципы теоретической лингвистики: Сборник неизданных текстов, подготовленный под руководством и с предисловием Рока Валена. Пер.с фр. / Общ.ред., послесл. и коммент.Л.М.Скрелиной. – Изд. 4-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2010. – 232 с.
4. *Данилов Ю.А., Кадомцев Б.Б.* Что такое синергетика? / Юлий Александрович Данилов, Борис Борисович Кадомцев // *Нелинейные волны. Самоорганизация* /отв.ред. А.В.Гапонов-Грехов, М.И.Рабинович. – М.: Наука, 1983. – С.10-18
5. *Иванов В.В.* Моногенеза теория // *Лингвистический энциклопедический словарь.* – М., 1990. – С. 308-309.
6. *Князева Е.Н.* Автопоэзис мысли / Елена Николаевна Князева // *Вестник ТГПУ.* – 2008. – Вып. 1(75). – С. 46-54.
7. *Князева Е.Н., Курдюмов С.П.* Основания синергетики: Синергетическое мировидение / Елена Николаевна Князева, Сергей Павлович

- Курдюмов. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 256 с. (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему».)
8. *Князева Е.Н., Курдюмов С.П.* Синергетика: Нелинейность времени и ландшафты коэволюции / Елена Николаевна Князева, Сергей Павлович Курдюмов / Вступ ст. Г.Г.Малинецкого.– М.: КомКнига, 2011. – 272 с. (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему».)
 9. *Кравченко А.В.* Знак, значение, знание. Очерк когнитивной философии языка /Александр Владимирович Кравченко. – Иркутск: Изд. ОГУП «Иркутская областная типография № 1», 2001. – 261 с.
 10. *Кравченко А.В.* Знание, языкознание и язык /Александр Владимирович Кравченко// *Studia linguistica cognitiva*. Вып. 2: Наука о языке в изменяющейся парадигме знания. – Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2009. – С. 5-13.
 11. *Курдюмов С.П., Князева Е.Н.* Синергетика: начала нелинейного мышления / Сергей Павлович Курдюмов, Елена Николаевна Князева. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/kurdyumovknyaz.htm>
 12. *Матурана У.* Биология познания / Умберто Матурана // Язык и интеллект. Сб. / Пер. с англ. и нем./ Сост. и вступ. ст. В.В.Петрова. – М.: Прогресс,1996. – С. 95-142.
 13. *Пинкер С.* Язык как инстинкт: Пер. с англ. / Стивен Пинкер / Общ.ред. В.Д.Мазо. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 456с.
 14. *Плунгян В.А.* Общая морфология: Введение в проблематику / Владимир Александрович Плунгян. – Изд.3-е, испр. и доп.– М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 384 с. (Серия «Новый лингвистический учебник».)
 15. *Хакен Г.* Можем ли мы применять синергетику в науках о человеке? / Герман Хакен // Синергетика и психология./ под ред. И.Н.Трофимовой. – Вып. 2. «Социальные процессы». – М.: ЯНУС-К, 2000.– С. 11-25.
 16. *Чернавский Д.С.* Синергетика и информация (динамическая теория информации) / Дмитрий Сергеевич Чернавский. – Изд. 3-е, доп. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 304 с. (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему».)
 17. *Якушин Б.В.* Гипотезы о происхождении языка / Борис Владимирович Якушин. – Изд. 4-е. – М.: Изд-во ЛКИ, 2012. – 136 с.
 18. *Aitchison, Jean.* The Seeds of Speech. Language Origin and Evolution. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – 282 p.
 19. *Grimm, Jacob.* On the Origin of Language. – Leiden: Brill, 1984 (1st ed. 1851).
 20. *Bickerton, Derek.* The language bioprogram hypothesis // Behavioral and Brain Sciences. – 1984. – No. 7. – PP. 173-221.
 21. *Bickerton, D.* Language and Species. – Chicago & London: The University of Chicago Press, 1990.
 22. *The Evolutionary Emergence of Language: Social Function and the Origins of Linguistic Form /Edited by: Chris Knight, University of East London;*

Edited by: Michael Studdert-Kennedy, Haskins Laboratories; Edited by: James Hurford, University of Edinburgh. – Cambridge: CUP, 2000.
23. *Harris, Alice C. and Lyle Campbell. Historical Syntax in Cross-Linguistic Perspective.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Summary

The article briefly considers a number of hypotheses on human language origin. The latest evidence in biology and other sciences, as well as in synergetics of complex self-organizing systems, witnesses for the biological view of language origin and evolution (H. Maturana). It is also argued that human language is a synergetic system, and as such, it goes through certain stages in its development.

УДК 811.111'253

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДІЛОВИХ ЛИСТІВ

Драбов Н. Ю.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Ділова сфера є однією з життєво важливих сфер діяльності людства, а діловий лист, навіть у час майже цілковитої автоматизації та новітніх технологій, залишається невід'ємною її частиною. Написання бізнес-листа іноземною мовою або переклад ділової кореспонденції передбачають урахування особливостей лексико-граматичної структури окремих мов та включає ряд труднощів, які необхідно долати перекладачеві.

Актуальність обраної теми обумовлена спрямованістю сучасного мовознавства на вивчення особливостей текстів різних жанрів, у тому числі й офіційно-ділового, та специфіки їх відтворення у перекладі. Необхідність вивчення проблем ділової комунікації обумовлена ростом міжкультурних зв'язків у сучасному світі, що приводить до інтенсифікації інформаційного обміну у сфері професійної комунікації.

Особливе місце ділового листа як інструмента міжнародної комунікації робить його об'єктом дослідження культурології, соціології, психології, лінгвістики і, звісно, перекладознавства. **Об'єктом** нашого дослідження є тексти ділових листів англійською та українською мовами. **Предметом** розгляду є лексичні та граматичні особливості англійських та українських ділових листів. **Мета статті** – визначення особливостей перекладу ділових листів – полягає у встановленні спільних та відмінних рис у лексико-граматичній структурі англійських та українських ділових листів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. У будь-якій мові існують певні обмеження стосовно стилю та мови ділового листа. Загалом, ідеальним листом вважається той, що поєднує доброзичливість і гідність [5, с. 323]. До того ж, ділова переписка вимагає чіткості, лаконічності викладу та ввічливості, отож авторів листа слід дотримуватись цих правил і виражати зміст будь-якої кореспонденції стисло і ясно, без зайвих слів та виразів. Безумовно, при укладанні як українськомовного, так і англомовного ділового листа, недопустимим є фамільярний стиль написання. Однак погоджуємося з думкою С. І. Когут, що повідомлення у листі повинно викладатися простою і природньою мовою. Характерною ознакою сучасної ділової кореспонденції, як української, так і англійської, є те, що мовний стиль листів упевнено прямує до розмовного варіанту. З бізнес-переписки обох мов інтенсивно витісняються високопарні штампи, фрази та вирази, які давно втратили будь-який зміст, хоча в недавньому минулому були ще загальноприйняті [3, с. 142]. Нижче наведено ряд виразів, що вважаються застарілими і яких варто уникати у діловому листуванні:

Advise – Не вживається в значенні “повідомляти, інформувати”; замість цього використовується “*inform, state*”. *Aforementioned* – У сучасному діловому листуванні більш прийнятним є вираз “*Mentioned previously*”. *As Per* – Більш вірним є вираз “*According to*”. *Attached find* – Якщо до листа щось додається, то неодмінно буде знайдено, тому варто писати “*Attached is*” або “*We enclose*”, чи “*Enclosed is*”. *Attached hereto* – Слово “*hereto*” зайве. *At any early date; At your convenience; In due course; Recent date* – Фрази доволі невизначені. У випадку ділового листування доцільно було б навести конкретну дату. *Dictated but not read* (Продиктовано, але не прочитано) – Анохіна І. Г. вважає, що лист із таким виразом слід повернути з надписом “*Received but not read*” (Отримано, але не прочитано). *Herein, hereto, herewith* – Слова зайві у сучасному бізнес-листі; варто вживати “*enclose*”, “*attach*”, “*send*”. *Kindly fill out the enclosed form* – У даному випадку краще вживати “*please*” замість “*kindly*”. *Permit me to say* – Немає необхідності просити дозволу на викладення повідомлення у своєму ж листі і фразу варто випустити. Зайвою вступною фразою вважається і вираз *Please be advised*. *The writer, The undersigned* – У ділових листах варто використовувати займенники “*I*” або “*We*”. *Trust you will* – Слід замінити дану фразу на “*hope you will*”. *Wish to acknowledge, Wish to inform, Wish to state, Wish to say* – Варто випустити “*wish to*” [5, с. 323 - 325].

На думку Т. А. Крисанової, серед лексичних одиниць, які вживаються в сучасних ділових листах англійської та української мов, виділяються дві спільні групи: загальноновживані слова та спеціальна ділова лексика [4]. Групу спеціальної

ділової лексики складають лексичні одиниці, які можна поділити на два класи: *однопланові*, тобто ті, що у своїй семантичній структурі мають тільки термінологічне значення, наприклад: *delivery* – доставка; *terms of payment* – умови оплати; *discount* – дисконт, знижка; *invoice* – рахунок-фактура;

embargo – ембарго, заборона; remittance – поштовий переказ; letter of credit – акредитив; after-payment – доплата; bill of exchange – тратта; throughput – пропускна спроможність; maturity – термін обертання, та *двопланові*, тобто ті лексичні одиниці, що поєднують термінологічне і нетермінологічне значення, наприклад: bill – 1) рахунок, 2) список, 3) вартість, витрати, 4) вексель, тратта; engagement – 1) справа, заняття, 2) зустріч, запрошення, 3) зобов'язання; market – 1) ринок, 2) торгівля, 3) ринкова ціна; treasury – 1) казначейство, 2) казна, 3) скарбниця; agent – 1) агент, 2) посередник, 3) діяч, 4) фактор; quote – 1) призначати ціну, 2) цитувати, 3) брати в лапки; claim – 1) рекламація, 2) претензія, 3) заява; engineering – 1) техніка, 2) конструювання, 3) робочі креслення, проектна документація. Обидві групи є постійним компонентом ділового листа англійською і українською мовою і вдала комбінація їх у реченні сприяє кращій реалізації комунікативної спрямованості тексту ділового листа.

Найефективніше фіксувати ділову інформацію дозволяють мовні засоби, їх зміст і вживання. Вони є спільними для обох мов – як англійської, так і української, наприклад, використання *ділової термінології* (shipment – завантажування, відправлення, offer – пропозиція, delivery – доставка, distributor – постачальник; вищезазначений – aforesaid, резолюція – resolution тощо); *фразеологія, що має специфічний характер* (receipt for a sum – розписка про отримання суми, to allot credits – надавати кредити, cash on delivery – оплата при доставці; згідно, у відповідності з – in compliance with, система громадського харчування – public catering, умови продажу – terms of sale тощо). При веденні банківської чи комерційної переписки використовуються різні *види комерційних листів*: лист-запит (inquiry letter), відповідь на запит (reply to inquiry), акредитив (letter of credit, or L/C), рахунок-фактура (invoice), коносамент (bill of lading, or B/L), перевідний вексель, або тратта (bill of exchange, draft), страховка (insurance), пояснювальний лист (explanatory letter), лист-замовлення (order), лист про упаковку (letter of packing), лист про доставку (letter of delivery), лист про відправлення (letter of shipment), рекламаційний лист, або лист-скарга (letter of complaint), лист-пропозиція (offer), а також відповіді на всі вищезгадані види листів [5, с. 396].

Використання синонімів у діловій кореспонденції, задля уникнення двозначності сприйняття, зведене до мінімуму; відсутня емоційно-експресивна лексика; чітко регламентовані розміщення та будова тексту, наявність стандартних стійких словосполучень, певних мовних кліше. Саме вживання таких *стандартизованих кліше* є характерною рисою англійського ділового листа. Вони мають прагматичну спрямованість та слугують реалізації категорії ділової ввічливості у кореспонденції. Наприклад: We were pleased to learn your interest in...– Нам було приємно дізнатися про Вашу зацікавленість у...We are looking forward to hearing from you. – Ми з нетерпінням чекаємо вашої відповіді. Our proposal is valid till...– Наша пропозиція дійсна до... I especially call your attention to...– Я особливо звертаю Вашу увагу на...

Доречним є зауважити деякі особливості граматичних структур, що використовуються у діловій переписці, як українській, так і англійській. Нерідко при перекладі з української мови на англійську перекладачеві доводиться удаватися до *перетворень активних конструкцій* українських речень у *пасивні* конструкції англійських речень, оскільки в англійській діловій кореспонденції широко вживається пасивний стан дієслова [3, с. 144]. Наприклад: Ллойдз Банк прийме Ваш вексель. – Your draft will be accepted by Lloyds Bank. Слід нагадати про недоліки у вашій роботі – The defects of your work should be recalled. Ми додаємо наш каталог з найновішим прейскурантом. – Our catalogue with the latest price-list will be attached.

Окремої уваги заслуговує *вживання аббревіатур* і скорочених слів, які відіграють важливу роль у діловому спілкуванні. Аббревіатури та скорочені слова слугують мовній економії і роблять зміст більш зрозумілим для вузького кола фахівців. При перекладі варто застосовувати їх функціональні відповідники або описовий спосіб. Наприклад: a.c. (account current) – поточний рахунок; advt. (advertisement) – об'ява, реклама; amt. (amount) – сума; arrvl (arrival) – прибуття; B/E (bill of exchange) – тратта; B/L (bill of lading) – коносамент; chq (cheque) – чек; C.N. (credit note) – кредитне авізо; D/P (documents against payment) – документи за готівковий розрахунок; e.g. або f.e. (exempli gratia = for example) наприклад; HHG або hhg (household goods) – господарські товари. Більшість назв країн, відповідно до Міжнародної організації з питань стандартизації (ISO), мають свої скорочення, які можуть використовуватись у листах. Наприклад: UA – Ukraine; US – The United States of America; GB – The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland; CA – Canada; FR – France; IT – Italy; JP – Japan. Не рекомендується робити в листах скорочення аналітичних форм англійських дієслів, наприклад: do not (а не don't), have arrived (замість 've arrived), would be splendid (а не 'd be splendid), should not be (а не shouldn't be) та інші.

Серед синтаксичних структур, властивих діловим листам обох мов, характерними є прості речення з ускладненою структурою. Англійське речення набуває ускладнення через використання інфінітивних конструкцій, герундію, дієприкметникових зворотів, які є засобами мовної економії та не є характерними для українського ділового листа. При перекладі доцільно використовувати граматичну трансформацію. Наприклад: Steps are being taken immediately to avoid making such mistakes in the future. – Ми негайно вживемо заходів для того, щоб уникнути подібних помилок у майбутньому. У випадках, коли англійське речення ускладнюється абсолютним дієприкметниковим або інфінітивним зворотом, ці форми трансформуються при перекладі в підрядне речення причини або з'ясувальне. Наприклад: We can give you a 5% discount, the order to be placed by May. – Ми можемо зробити Вам 5% знижку, до того ж замовлення має бути зроблене до травня.

В англійському діловому листі переважно використовуються дійсний та умовний способи дієслова, які передаються еквівалентними формами в перекладі. Наприклад: We would ask you to return the faulty equipment, carriage

forward. – Просимо вас (Ми б хотіли вас попросити) повернути нам браковане обладнання, без оплати перевезення. Імперативна форма дієслова, що вживається в українському діловому листуванні, не властива для англійського ділового листа [4]. Отже, українському “Повідомте нас про своє рішення до кінця тижня” відповідатиме англійське “We would like to know your decision by the end of the week”.

Увагу варто приділити також написанню дати в діловому листі. В українській мові дату (день, місяць, рік) записують здебільшого словесно-цифровим способом. Між британським та американським стилями є певні відмінності у написанні дати (**BrE**: 12th December, 2009 або 12 December 2009 або 12 Dec. 2009; **AmE**: December 12, 2009) [1, с. 99]. Міжнародна організація з питань стандартизації (ISO) пропонує таку форму написання дат в ділових листах та документах: рік, місяць, число (з інтервалом, дефісом чи крапкою). Наприклад: 99 05 27 / 99-05-27 / 99.05.27, що означає 27 травня 1999 року. Інші цифрові форми, як, наприклад, 12-8-99 чи 8-12-99 є неприйнятними і не повинні використовуватися, оскільки можуть легко внести плутанину.

Висновки. Таким чином, складання ділового листа, а тим більше переклад ділової кореспонденції – це, як правило, тривалий і нелегкий процес, який потребує відповідної компетенції, що має базуватися не лише на знанні рідної та іноземної мов, але й на глибокому розумінні лексико-граматичних та стилістичних особливостей текстів офіційно-ділового стилю. Дана розвідка та спроба аналізу не вичерпує всіх сторін дослідження ділового листа у порівняльному аспекті. Перспективним є детальніше вивчення оформлення банківської кореспонденції та листів, адресованих державним високопосадовим особам України, Великобританії, США, розгляд англійського та українського ділових листів у цих сферах.

Література

1. Богацький І. С. Бізнес-курс англійської мови / І. С. Богацький, Н. М. Дюканова. – К.: ТОВ «ВП Логос-М», 2009. – 351с.
2. Карабан В. І. Translation from Ukrainian into English / В'ячеслав Карабан, Джеймс Мейс. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 608 с.
3. Когут С. І. English for bankers: [навчальний посібник] / С. І. Когут. – Тернопіль: «Астон», 2001. – 200с.
4. Крисанова Т. А. Лексико-граматичні особливості англійського та українського ділового листа: компаративний аспект. Доступно на: <http://www.nbu.gov.ua/Portal/natural/nvnu/filolog/2009_17/R1/Krysanova.pdf> 2. 06. 2011
5. Англо-русский коммерческий словарь-справочник / И. Г. Анохина. – М.: Моби, 1992. – 432 с.
6. Longman Dictionary of Contemporary English [director, Della Summers]. – New edition. – 2003. – 1950p.

Summary

The article highlights features peculiar to English and Ukrainian business correspondence as important means of the present-day international communication. Lexical and grammatical peculiarities of business letters are analysed, common and specific features of the given text type in English and Ukrainian are distinguished.

CORPUS INVESTIGATION IN ORDER TO COMPARE SOURCE AND TARGET TEXTS

Duruttyová M.

University of Pavol Jozef Šafárik, Košice, Slovakia

According to Baker [2001], a corpus (plural: corpora) is a collection of texts that are the object of literary or linguistic study. Baker also states that in contemporary corpus linguistics, such collections are held in electronic form, allowing the inclusion of vast quantities of texts (commonly hundreds of millions of words) and fast and flexible access to them using corpus-processing software. Most definitions lay emphasis on the need for corpora to be assembled according to explicit and precise design criteria and for specific purposes. There are other approaches stating that the entire world wide web be considered as corpora, provided that their contents are the focal point of linguistic research [Baker, 2001, p. 59].

Corpus linguistics is very important in the translation studies because knowing the fact that corpora are collections of texts representing the naturally occurring language, it may help translators to produce natural translations, bearing in mind the real usage of the particular language. Translation studies based on corpora empirically approach language description, it shows the real life occurrences, as well as natural language samples, examines syntactic and lexical as well as text features, which are typical for the particular researched language or the language that is worked with.

The approach used for the purposes of this paper are comparison of languages based on text corpora, namely English corpus of the EU Constitution, translated Slovak corpus of the EU Constitution and original corpus of Slovak legal texts.

This example of the research shows how corpora can be used to research particular words in a translation process, how translation discrepancies can be

revealed and furthermore, how corpora can be used in a translator training or language learning class. The easy to use corpora, generating quick response and immediate results, are the ideal tool for class or creating a communicative approach to learning about words and word groupings in texts and contexts. Moreover, the vast quantity of texts included in the corpus ensures a much more relevant insight into the flow of language and demonstrate contexts with a higher statistical significance than just a mere comparison of selected source and target texts, i.e. originals and translations.

The example of the investigated word is “guilt”, the translation of which into Slovak is “vina”. The research into the word “guilt” and its forms revealed that there is not one instance of the mentioned word in the used English language corpus, on the other hand, it revealed 10 occurrences of the word “guilty” e.g.:

“Who has been charged shall be presumed innocent until proved guilty according to law”

“No one shall be held guilty of any criminal offence on account of any act...”

On the other hand, the used Slovak corpus revealed 3 occurrences of “guilt” = “vina” and its forms in Slovak, e.g.:

„Každý kto je obvinený, sa považuje za nevinného dokiaľ jeho vina nebola preukázaná zákonným spôsobom.“

The Slovak corpus contains no other instances of the word “guilt” = “vina” in Slovak, the corpus was researched using wildcards, but revealed no other instances than those above.

The instances presented above show a context for translating.

“Everyone, who has been charged shall be presumed innocent until proved guilty according to law”, which in this instance is translated as:

“Každý, kto je obvinený sa považuje za nevinného, dokiaľ jeho vina nebola preukázaná zákonným spôsobom.“

On the other hand, the same word “vina” appears in a number of contexts in the original Slovak corpus and looking for the similar construction as mentioned above reveals one example of “vina” that is used as follows:

“.....obžalovaný sa bude považovať za nevinného, pokiaľ nebude v súlade so zákonom preukázaná jeho vina.”

This example shows a very good way to reveal translation patterns of the words “guilty” and “vina” in both languages and eventually can serve as a tool in translator training.

Literature

1. Baker, M. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. Routledge. 2001
2. OPUS. (n.d.). OPUS an open source parallel corpus: <http://opus.lingfil.uu.se/>. Retrieved April 22, 2010.
3. SLOVENSKÝ NÁRODNÝ KORPUS –x- legal-1-0. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 2011. Available at WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>. Retrieved April 20 2010.

4. Tiedemann, J. News from OPUS - A Collection of Multilingual Parallel Corpora with Tools and Interfaces. 2009. Retrieved from <http://logos.uio.no/opus/> Retrieved April 20 2010.
5. Tiedemann, J. (n.d.). EUconst. OPUS: <http://opus.lingfil.uu.se/> Retrieved April 22, 2010.

Summary

The corpus based approach would verify certain grammar rules, or reject others. Various translation strategies could be proposed based on this approach. The advantage of corpus based research is that the wrong approach occurring in some translations of the lexical content or sentence errors of translators can be avoided. The corpus based translation research results from the translation of texts as a whole and tries to bring the relevant findings in this context.

УДК 8.1: 81.34

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК СПОСІБ ПОПОВНЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ МОВИ

Есенова Е.Й.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Однією з найскладніших і водночас найцікавіших у сучасному мовознавстві є проблема мовних контактів. Взаємодія різних мовних систем, що безпосередньо пов'язана з історією та культурою народів, найяскравіше розкривається при вивченні мовних елементів, які стали спільними для двох або кількох мов. Не існує мов, в яких не було б запозичених слів, оскільки не існує народів, які протягом своєї історії не мали б зв'язків з іншими народами. Якщо запозичені слова відповідають суспільній потребі у вираженні того чи іншого поняття, вони входять у лексичний склад мови-реципієнта і стають її надбанням.

Дослідженню зазначеної проблеми у сучасному мовознавстві присвячена досить численна кількість наукових праць. Однак ця тема, на нашу думку, є невичерпною, оскільки прискорення соціального розвитку країн світу зумовлює зростання обсягу міжнародної інформації. У зв'язку з цим простежується значне збільшення кількості запозичень у національних мовах, які є своєрідними віхами в історії мови, що відображають значні історичні, соціальні, громадські, економічні та культурні події у житті різних народів.

Українська мова теж постійно взаємодіє з іншими мовами світу, збагачується тим новим та прогресивним, що відбувається у науці, техніці та

суспільному житті. Мова є основою взаєморозуміння між народами, і саме з цього випливає зацікавленість у вивченні історії засвоєння іншомовних слів у чужому мовному середовищі. Вивчення процесу запозичення тісно пов'язане із загальними науковими і практичними завданнями мовознавства, зокрема вивченням проблематики мовної взаємодії, а також її основних аспектів, таких як мовні контакти, двомовність та багатомовність, види мовної інтерференції.

Метою нашої статті є короткий огляд лінгвістичної літератури, пов'язаної з вивченням проблематики запозичень. Основним завданням вважаємо аналіз передумов процесу запозичення. Спробуємо також подати та проаналізувати численні визначення терміну „запозичення”, які існують у мовознавчій літературі. При вирішенні цих завдань спиратимемось на той факт, що питома вага запозичених слів у лексичній системі кожної мови безперервно зростає внаслідок формування глобального інформаційного простору, суспільних та економічних процесів, спрямованих на світову інтеграцію, постійно збагачуючи словниковий склад сучасних мов та впливаючи на їхній розвиток.

Важко знайти в лінгвістичній літературі термін, який викликав би стільки різних тлумачень, як термін „запозичення”. Розбіжності у його визначенні впливають насамперед з того факту, що лінгвісти вкладають у це поняття різний зміст і по-різному розуміють сам процес запозичення. О.С.Ахманова під запозиченням розуміє „звернення до лексичного фонду інших мов для вираження нових понять, подальшої диференціації вже наявних та позначення невідомих раніше” [2]. Автори іншого словника лінгвістичних термінів дають таке визначення цього терміну: „Запозичення — звернення до лексичного фонду інших мов для визначення нових понять і предметів, при чому часто самі ці поняття і предмети разом з їх назвами засвоюються від інших народів” [4, с.82].

Таким чином, як неможливе життя держав, країн та народів без економічних, політичних, культурних відносин, так і неминучим є спілкування між ними, наслідком чого є взаємозбагачення словника. І чим довшим є мовний контакт і необхідність у ньому, тим активнішим є вплив мови-носія позначень реалій, що запозичуються, на мову-реципієнт. На думку Е.Хаугена, вивчення запозичень відноситься до системи діахронічної лінгвістики, однак „в самий момент запозичення ми маємо справу з певним станом мови, який може вивчатися й сам по собі, а саме, ми стикаємося з одночасною наявністю в них тих самих носіїв різних мовних систем” [8, с.277].

Термін „запозичення” у лінгвістичній літературі має два значення: ним позначається сам процес використання у системі мови-реципієнта мовних елементів мови-джерела і результат цього процесу, тобто ті елементи у системі мови-реципієнта, які були внесені до неї із системи мови-джерела. Для того, щоб диференціювати якимось чином ці два значення, Л.П.Крисін запропонував вживати два терміни: „запозичення” — для першого значення та „запозичене слово” — для другого. Таким чином, дослідник називає

запозиченням процес переходу різних елементів з однієї мови в іншу; під елементами розуміють одиниці різних ярусів мови — фонemi, морфеми, лексеми, синтагми тощо. Тому можна говорити не тільки про запозичені слова, але й фонemi, морфеми. Отже, запозичення — це „процес регулярного використання в одній мові одиниць різних рівнів структури іншої мови” [6, с.110]. Така диференціація є, на нашу думку, раціональною, і з нею не можна не погодитися.

Виникаючи кожного разу в різних ситуаціях, запозичення характеризується суто лінгвістичними процедурами уведення, закономірностями та механізмами переоформлення одиниць, що запозичуються відповідно до закономірностей графіки, фонетики, орфоєпії, морфології і семантики мови-реципієнта. Кінцевим продуктом такого переоформлення є результат запозичення — запозичені слова.

Дослідження запозичення як процесу (динаміка) і як сукупності іншомовних елементів у мові у певний період її існування (статика) дозволяє визначити запозичення як процес переміщення фонологічних, морфологічних лексичних, синтаксичних і семантичних елементів з однієї мови в іншу. При цьому В.М.Аристова розрізняє „первинні елементи”, які здатні до самостійного переміщення з мови у мову (лексичні, семантичні, синтаксичні), та „вторинні елементи” (фонетичні, фонологічні, морфологічні), оскільки вони здатні пересуватися з однієї мови в іншу тільки у складі іншомовного слова [1, с.11—12].

Під лексичним запозиченням часто розуміють лише перший ступінь іншомовного впливу, специфіка якого полягає у тому, що слово запозичується не цілком, як повністю граматично оформлене слово, а як більш-менш неоформлений шматок лексичного матеріалу, який отримує свою оформленість лише в системі та засобами іншої мови, яка його запозичила. Тому з цієї точки зору запозичення це не процес, а власне тільки початкове використання іншомовного матеріалу у новому для нього мовному оточенні. Отже можна вважати, що запозичення — це складний і довготривалий процес перетворення іншомовного матеріалу в слово, що є подібним до слів мови-реципієнта.

Такі різні точки зору на суть запозичення можуть здатися суперечливими. Однак це тільки на перший погляд. Ми вважаємо, що вони дуже влучно відображають двоїстий характер явища лексичного запозичення. З одного боку, окремі зміни у мові впроваджуються окремими індивідами, тобто виникають на рівні мовлення. З іншого боку, на думку Г.Пауля, первісне вживання „закріплюється у мові лише після багаторазового повторення, і тільки в тому випадку, якщо воно спонтанно походить від різних індивідів” [7, с.462]. Запозичена лексема у мові-реципієнті перетворюється у фонетичному та граматичному планах, може вона зазнати й певних семантичних змін.

Результатом процесу запозичення (запозиченим словом) слід вважати не будь-яке іншомовне слово, яке епізодично вживається тим чи іншим автором, а тільки таке слово, яке, потрапивши у мову-реципієнт, почало

функціонувати як лексична одиниця в якій-небудь сфері людської діяльності на певному етапі історичного розвитку мови-реципієнта та закріпилось у її лексичному складі. Д.В.Будняк під запозиченням розуміє проникнення, тобто засвоєння певною мовою слова-поняття за умови відсутності в ній слова-дублета. Результати ж мовних контактів дослідниця називає запозиченнями, широко розуміючи цей термін і називаючи ним елементи іншомовного походження на певному мовному рівні і незалежно від структурної ієрархії, коли вони є результатами взаємодії мов [3, с.14]. Але безпосередні лексичні запозичення є лише одним з аспектів багатогранної проблеми змін у лексичному складі мови внаслідок контактування, тому що запозичуватися можуть і словотворчі афікси і синтаксичні структури.

Однак лексика — найбільш динамічна та відкрита підсистема мови. Як тільки виникає відчуття невідповідності словника знанням про навколишній світ, створюються реальні можливості його поповнення. Розуміння запозичення як мовного відображення постійно діючого процесу контактування народів дозволяє Г.Паулю визначити запозичення як процес змішування мов, що виникає в результаті двомовності, як вплив однієї мови на іншу [7, с.459]. По суті, запозичення розглядається як перехід та інтерференція мовних елементів. За Е.Хаугеном, запозичення — це спроба відтворити в одній мові навички, що були засвоєні індивідом як носієм іншої мови. Тому дослідник доходить висновку, що суть запозичення полягає у відтворенні моделей однієї мови в іншій, при цьому характер даного відтворення може бути неоднаковим на різних мовних рівнях [9, с.212].

У.Вайнрайх розглядає запозичення як початкову форму інтерференції в умовах двомовності. Але не можна, на нашу думку, погодитися з висновком дослідника про те, що запозичення є „простим перенесенням послідовності фонем з однієї мови в іншу” [10, с.47]. Лексична одиниця мови-джерела, на думку Ю.О.Жлуктенка, „служить лише моделлю, під впливом якої в мові-реципієнті створюється її копія, складена з власного мовного матеріалу (власних фонем, що поєднуються за власними правилами сполучення)” [5, с.15]. Саме цей висновок береться нами за основу, і на ньому буде базуватися наше розуміння процесу запозичення та його результатів. Отже, така неоднозначність у визначеннях даних мовних процесів дає мовознавцям неабиякі перспективи їх подальшого дослідження.

Література

1. Аристова В. М. К истории английских слов в русском языке : автореф. дисс. на соискание учён. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02. / В. М. Аристова. — Самарканд, 1968. — 18 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — М. : Советская энциклопедия, 1969. — 607 с.
3. Будняк Д. В. Полонизмы в современном украинском литературном языке : автореф. дисс. на соискание учён. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.01. / Д. В. Будняк. — К., 1991. — 55 с.

4. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. — К. : Вища школа, 1985. — 360 с.
5. Жлуктенко Ю. О. Структурне співвідношення моделі і копії при лексичному запозиченні / Ю. О. Жлуктенко // Вісн. Київськ. ун-ту. — Серія : Іноз. філол. — К. : Вища школа, 1975. — № 9. — С. 15—18.
6. Крысин Л. П. К определению терминов „заимствование” и „заимствованное слово” / Л. П. Крысин // Развитие лексики современного русского языка. — М. : Наука, 1965. — С. 104—117.
7. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль / Под. ред. А. А. Холодовича. — М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1960. — 500 с.
8. Хауген Э. Проблемы двуязычного описания / Э. Хауген // Новое в лингвистике. — М. : Прогресс, 1972. — Вып. 6. — С. 277—289.
9. Haugen E. The Analysis of Linguistic Borrowing / E. Haugen // Language. — Baltimore, 1950. — Vol. 26. — № 2. — P. 210—231.
10. Weinreich U. Languages in Contact / U. Weinreich. — The Hague, 1970. — 148p.

Summary

The article deals with the problems of linguistic borrowing, its main reasons and consequences. Several definitions of this term are analyzed. Special attention is paid to the phenomenon of lexical borrowing.

УДК 81'373

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ, ОБЪЕДИНЕННЫЕ КОНЦЕПТОМ «ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ, ПОЛИТИКА»

Жук А.В.

Одесский национальный университет имени И.И.Мечникова

Целью данной статьи является выявление фразеологических единиц на материале политических дебатов и определение их оценочного компонента.

Объектом исследования в нашей работе являются идиомы, фразеологические сращения и фразеологические единства английского языка, относящиеся к сфере политической деятельности человека. В круг изученных фразеологических единиц входят семантически ориентированные на политическую деятельность человека, а также единицы, главный компонент которых обозначает политическую деятельность.

Выбор в качестве объекта изучения фразеологических единиц, семантически ориентированных на политическую деятельность человека, обусловлен несколькими факторами. Во-первых, одним из главных источников происхождения фразеологических единиц является профессиональная речь. В ней широко распространены термины и разговорные или просторечные фразеологизмы. Особенно это явление ярко обнаруживается в политической области. Во-вторых, политика – это та сфера деятельности человека, значение которой всегда будет представлять самый живой интерес. Все вышесказанное обуславливает актуальность данного исследования. Кроме того, так как во фразеологии представлено мало работ по анализу и исследованию данной группы фразеологизмов, возникает необходимость в их изучении и разработке классификаций.

Для решения поставленных цели на разных этапах исследования были использованы научные работы Е.Ф.Арсентьевой, А.И.Алехиной, Н.Н.Амосовой, Я.И. Рецкера, В.Н.Комиссарова и других [1; 2; 9; 10; 13; 15; 16; 21; 22; 23].

Материалом исследования послужили научные статьи, литература, посвященная проблеме фразеологии, тексты политических дебатов различных политических деятелей, а также интернет-сайты.

Фразеология – это одно из самых ярких и действенных средств языка. Метафоричность, эмоциональность, экспрессивность – все эти качества фразеологических единиц придают речи образность и выразительность.

Фразеологическая единица (ФЕ) представляет собой немоделированное словосочетание, связанное семантическим единством. В речи такое единство не создается, а воспроизводится в готовом виде (не моделировано) и функционирует как единый член предложения. Небольшие варьирования структуры ФЕ не влияют на эти основные ее признаки [6].

Фразеологический фонд языка можно представить в виде семантической структуры, имеющей свое ядро и периферию. Ядром структуры являются ФЕ, компоненты которых полностью изменили свое значение под влиянием друг друга. В.В.Виноградов называет такие единицы фразеологическими сращениями; в англистике более принят термин, предложенный Н.Н.Амосовой, – идиомы (*mare's nest — nonsense; spill the beans — reveal a secret*). Менее спаянными представляются ФЕ, которые сохраняют прямое значение одного из компонентов и непосредственно примыкают к ядру фонда. По терминологии В.Виноградова, это фразеологические единства, по терминологии Амосовой – фраземы (*husband's tea — very weak tea; dressed up to the nines — dressed to perfection*) [1].

Фразеологические единицы обычно прикреплены к той или иной сфере человеческой деятельности. С учетом этого выделяют фразеологические единицы, связанные с наукой, историей, искусством, экономикой и т. д. Так, в настоящее время широко употребляются термины информатики и компьютерные термины. Например: запоминающее устройство, струйный принтер и т. д. ФЕ медицинской сферы: чума 20 века, точечный массаж.

Одним из богатейших пластов современной фразеологии являются обороты, связанные с социальной и политической жизнью страны. Это терминологические наименования явлений социальной и политической жизни, традиционные ФЕ, используемые политиками, а также крылатые слова и выражения, принадлежащие тому или иному политику. Что же характерно для общения в политической сфере? Как отмечают исследования, общение в сфере политики агональное – оно отражает ситуацию борьбы за власть [5]. Поэтому политические средства обычно оценочны, что выражается, к примеру, с помощью идиологем – слов и выражений, оценивающих так называемое явление с точки зрения той или иной политической партии. Так происходит маркирование чуждости лица или явления [18]. Политикам крайне невыгодно показывать истинное положение вещей, и они стремятся либо улучшить, либо ухудшить его. Для этого они прибегают к эвфемизмам и дисфемизмам. Дисфемизмы «работают» на ухудшение денотата через гиперболизацию его отрицательного признака или замены положительной оценки на отрицательную. Они используются, чтобы сформировать восприятие объекта как подозрительного и нежелательного [8]. Эвфемизмы «работают» на улучшение объекта, снятие неприязни к нему, сокрытие правды о его отрицательных сторонах. Политики прибегают к эвфемизмам, например, тогда, когда они говорят о результатах своей деятельности и к дисфемизмам, гиперболизируя отрицательные последствия действий своих политических противников [7; 20].

Эти стратегии уклонения от истины становятся возможными в связи с еще одной особенностью политического общения, которое определяется как фантомность денотата [11]. Политическое суждение – это фантом, не имеющий реального объекта. Оно не может быть сразу проверено, поэтому политики апеллируют не к разуму, а к вере, в том числе к вере в магию слов. Это приводит к возникновению мифов – вторичной реальности, которая существует потому что в нее верят массы. Языковые носители мифов – мифологемы. Как правило, это клишированные воспроизводимые в готовом виде словосочетания, которые при «широком» подходе изучаются во фразеологии [12].

Общение в политической сфере происходит как с помощью невербальных знаков (флаг, эмблема, здание), так и с помощью вербальных (слов и словосочетаний). Как видно, особенности политического дискурса дают недобросовестным политикам манипулировать сознанием человека. Поэтому так велика в политике роль вербальных знаков [14].

Особенности политического дискурса находят в политической фразеологии свое непосредственное отражение. ФЕ, как и слова, часто используются для манипуляции общественным сознанием. Так, многие ФЕ представляют собой идиологемы, то есть не только называют объект, но и дают ему оценку с точки зрения того или иного лица, группы, партии [19].

Исследования показывают, что одной из важных составляющих современного политического общения является его метафоричность. Многие метафоры часто повторяются, воспроизводятся в речи политиков, в средствах

массовой информации. Зачастую в своих речах политики призывают народ почувствовать тревогу и изменить общественную жизнь, что очень важно для политической борьбы [17].

Классификация фразеологизмов с точки зрения семантической слитности их компонентов принадлежит В.В.Виноградову [6]. Как известно, фразеологизмы возникают из свободного сочетания слов, которое употребляется в переносном значении. Постепенно переносность забывается, стирается, и сочетание становится устойчивым. В зависимости от того, насколько стираются номинативные значения компонентов фразеологизма, насколько сильно в них переносное значение, Виноградов делит их на три типа: 1) фразеологические сращения, 2) фразеологические единства и 3) фразеологические сочетания.

Фразеологические сращения или идиомы – это абсолютно неделимые, неразложимые устойчивые сочетания, общее значение которых не зависит от значения составляющих их слов: kick the bucket (разг.) – загнуться, умереть, протянуть ноги; send smb. to Coventry – бойкотировать кого-либо, прекратить общение с кем-либо; at bay – загнанный, в безвыходном положении; be at smb.'s beck and call – быть всегда готовым к услугам, быть на побегушках; be all thumbs – быть неловким, неуклюжим; Kilkenny cats – смертельные враги.

Фразеологические сращения возникли на базе переносных значений их компонентов, но впоследствии эти переносные значения стали непонятны с точки зрения современного языка. Образность фразеологических сращений раскрывается только исторически. Например, слова «bay», означающее «тупик», и «beck» – «взмах руки» являются архаизмами и нигде кроме данного выше фразеологизма не употребляются. Или выражение to be all thumbs исторически сложилось из выражения one's fingers are all thumbs. Подобное наблюдаем во фразеологизмах Kilkenny cats (которое, по-видимому, восходит к легенде об ожесточенной борьбе между городами Kilkenny и Irishtown в XVII веке, что привело к их разорению) и send smb to Coventry (в книге Кларендона «The History of the Great Rebellion and Civil Wars in England» рассказывается, что во время английской революции в городе Ковентри находилась тюрьма, в которой содержались ссыльные роялисты). Таким образом, во фразеологических сращениях утрачена связь между прямым и переносным значениями, переносное для них стало основным. Именно поэтому фразеологические сращения сложно переводить на другие языки.

Фразеологические сращения обладают рядом характерных признаков: 1) в их состав могут входить так называемые некротизмы – слова, которые нигде, кроме данного сращения, не употребляются, непонятны вследствие этого с точки зрения современного языка; 2) в состав сращений могут входить архаизмы; 3) они синтаксически неразложимы; 4) в них невозможна в большинстве случаев перестановка компонентов; 5) они характеризуются непроницаемостью – не допускают в свой состав дополнительных слов.

Фразеологические единства – это такие устойчивые сочетания слов, в которых при наличии общего переносного значения отчетливо сохраняются

признаки семантической раздельности компонентов: to spill the beans – выдать секрет; to burn bridges – сжигать мосты; to have other fish to fry – иметь дела поважнее; to throw dust into smb.'s eyes – заговаривать зубы; to burn one's fingers – обжечься на чем-либо; to throw mud at smb. – поливать грязью; to be narrow in the shoulders – не понимать шуток; to paint the devil blacker than he is – сгущать краски; to put a spoke in smb.'s wheel – вставлять палки в колеса; to hold one's cards close to one's chest – держать что-либо в секрете, не разглашать что-либо, помалкивать, ~ держать язык за зубами; to gild refined gold – золотить чистое золото, стараться улучшить, украсить что-либо и без того достаточно хорошее; to paint the lily – подкрасить цвет лилии, пытаться улучшить или украсить что-либо не нуждающееся в улучшении.

Характерные признаки фразеологических единств: 1) яркая образность и вытекающая отсюда возможность совпадения с параллельно существующими словосочетаниями (to throw dust into smb's eyes, to be narrow in the shoulders, to burn one's fingers, to burn bridges); 2) сохранение семантики отдельных компонентов (to put a spoke in smb's wheel); 3) невозможность замены одних компонентов другими (to hold one's cards close to one's chest); 4) эмоционально – экспрессивная окрашенность играет решающую роль (to throw dust into smb's eyes, to paint the devil blacker than he is); 5) способность вступать в синонимические отношения с отдельными словами или другими фразеологизмами (to gild refined gold – to paint the lily).

Фразеологические сочетания – это устойчивые обороты, в состав которых входят слова и со свободным, и с фразеологически связанным значением: a bosom friend – закадычный друг, a pitched battle – ожесточенная схватка, (to have) a narrow escape – спастись чудом, to frown one's eyebrows – насупить брови, Adam's apple – адамово яблоко, a Sisyphean labor – Сизифов труд, rack one's brains – ломать голову. В отличие от фразеологических сращений и фразеологических единств, обладающих целостным неразложимым значением, фразеологические сочетания характеризуются смысловой разложимостью. В этом отношении они сближаются со свободными словосочетаниями.

Характерные признаки фразеологических сочетаний: 1) в них допустима вариантность одного из компонентов (a bosom friend – закадычный друг, a bosom buddy – закадычный приятель); 2) возможна синонимическая замена стержневого слова (a pitched battle – ожесточенная схватка, a fierce battle – свирепая схватка); 3) возможно включение определений (he frowned his thick eyebrows, он насупил густые брови); 4) допустима перестановка компонентов (a Sisyphean labor – Сизифов труд, a labor of Sisyphus – труд Сизифа); 5) обязательно свободное употребление одного из компонентов и связанное употребление другого (a bosom friend – закадычный друг: закадычным не может быть враг или кто-либо другой).

Выдвижение воспроизводимости в качестве основного признака фразеологизмов позволило Н.М. Шанскому развить дальше классификацию академика В.В. Виноградова и выделить четвертый тип фразеологических единиц – так называемые фразеологические выражения. К фразеологическим

выражениям относятся такие устойчивые в своем составе и употреблении фразеологические обороты, которые целиком состоят из слов со свободным номинативным значением и семантически членимы. Их единственная особенность – воспроизводимость: они используются как готовые речевые единицы с постоянным лексическим составом и определенной семантикой.

Фразеологические выражения — это только обороты с буквальным значением компонентов. В состав фразеологических выражений включают многочисленные английские пословицы и поговорки, которые употребляются в прямом значении, не имеют образного аллегорического смысла: *live and learn* – век живи, век учись; *better untaught than ill taught* – лучше быть неученым, чем неправильно ученым; *many men, many mind* – сколько голов, столько и умов; *easier said than done* – легче сказать, чем сделать; *nothing is impossible to a willing heart* – кто хочет, тот добьется.

Итак, выявим фразеологических единиц на материале политических дебатов и определим их оценочный компонент.

Отрицательный оценочный компонент выделяется из изучаемых ФЕ с закрепленным во фразеологическом значении осуждением как констатация социально - устоявшейся оценки определенных свойств человеческой личности.

Отрицательная оценка. Обозначение лиц: *peanut politician* – (амер.) мелкий политикан; *ward heeler* – (амер.) политический интриган, клевет.

Обозначение нелиц: *lay pipe* (или *pipes*) – (амер.) политический жаргон – заниматься интригами, покупать голоса, «обрабатывать» избирателей (отсюда *pipe-laying* – политические интриги, «обработка» избирателей) [выражение появилось во время постройки Кротонского водопровода в Нью – Йорке в 1848 г. и было связано с мошенническими проделками подрядчиков];

the policy of pin pricks – политика булавочных уколов; *unparliamentary language* – «непарламентские выражения» (о грубых, резких выражениях).

У ФЕ с нейтральным оценочным компонентом отсутствует ярко выраженное одобрение или осуждение. А.В.Кунин делит такие ФЕ на два типа: 1) амбивалентные единицы – ФЕ с двузначным оценочным зарядом, которые в разных контекстах могут реализовать положительное или отрицательное значение. В данном случае положительная или отрицательная сема будет носить окказиональный характер: *Fabian policy (tactics)* – осторожная, выжидательная политика в борьбе с противником [по имени римского полководца Фабия прозванного "Медлителем"]; 2) ФЕ, фразеологическое значение которых нейтрально, и не зависит от контекста.

Рассмотрим ФЕ с положительной оценкой. К ФЕ с положительным оценочным компонентом относятся единицы, во фразеологическом значении которых закреплено одобрение как констатация социально-устоявшейся оценки определённых свойств человеческой личности.

Положительная оценка. Обозначение лиц: сходство, основанное на степени уважения кого-л: *the Grand Old Man* (сокр. *G.O.M.*) – маститый

деятель [прозвище английского политического деятеля У. Гладстона (W.Gladstone 1809 – 98)];

my honourable friend – парл. мой distinguished собрат (обращение одного из членов парламента к другому или упоминание о нём во время выступления).

Обозначение нелиц: kid-gloves policy – умеренная, осторожная политика;

«Well, haven't you always advocated a kid – gloves policy? Is that how you hide your lack of decisiveness?» (D. Carter, "Tomorrow Is with Us", ch. XXXIII). – «Да разве вы сами не были всегда сторонником осторожной политики? Видно, прикрывали недостаток решительности, а?»;

Old Merry England – "добрая старая Англия" (идеализация прошлого, свойственная привилегированным сословиям);

parliamentary language – выражения, допустимые в парламенте, "парламентский язык", т.е. вежливый язык.

Отсутствие оценки. Обозначение лиц: running mate – (амер.) политический кандидат на пост вице-президента; reach the wool-sack – стать лордом-канцлером (председателем палаты лордов) [по обычаю (времен торгового соперничества Англии с Голландией) лорд-канцлер восседает на мешке с шерстью].

Обозначение нелиц: Union Jack – государственный флаг Объединенного королевства [название возникло при Иакове I; после унии Англии с Шотландией в 1603 г. английский флаг был соединен с шотландским, а после унии с Ирландией в 1801 г. – с ирландским];

«And once more England's back to the wall with one eye glued on the Union Jack and her world – encircling possessions and the other on America as her Empire – saving money bank» (Th. Dreiser, "America is Worth Saving", ch.V). – «Оказавшись прижатой к стене, Англия одним глазом подглядывает на британский государственный флаг и на свои владения, опоясывающие мир, а другим – на Америку, рассматривая её как банк для спасения Британской империи».

Некоторые ФЕ могут относиться как к лицам, так и к нелицам, например: Brother Jonathan – (амер.) шутол. янки (прозвище американцев); правительство США [от имени Джонатана Трамбулла, губернатора штата Коннектикут, которого президент Вашингтон называл Brother Jonathan];

“... Not content with his own native religious machinery, the British bourgeois appealed to Brother Jonathan, the greatest organizer in existence of religion as a trade, and imported from America revivalism ...” (F. Engels, "Socialism: Utopian and Scientific", Special introduction to the English Edition of 1892). – “... Не довольствуясь собственным религиозным аппаратом, английский буржуа обратился к "брату Джонатану", величайшему тогда организатору религиозных спекуляций, и импортировал из Америки ревивализм ...”

Выделение отрицательных, положительных и нейтральных узуальных оценочных сем имеет большое значение при сопоставлении коннотативного

макроэлемента разноязычных ФЕ для выявления различных типов фразеологических соответствий. Многие термины и профессионализмы приобретают переосмысленное значение и входят в состав идиофразеоматизмов:

fast counter – 1) амер. полит. ловкий счетчик голосов; 2) перен. пройдоха, мошенник.

Отобранные ФЕ мы распределили по следующим семантическим группам:

ФЕ, обозначающие законы: the Act of Settlement – закон о престолонаследии в Англии (1701 г.); ФЕ, обозначающие процедуру выборов: divide the House – парл. провести поименное голосование; ФЕ, обозначающие деятельность партий и политиков: loyalty purge – амер. чистка государственных учреждений от служащих, заподозренных в политической неблагонадежности;

ФЕ, обозначающие политическую символику: the bird of Washington – разг. американский орел (государственный герб США).

Итак, на основе данных классификации политических ФЕ по их оценочному компоненту мы сделали вывод, что ФЕ с отрицательным оценочным компонентом значительно превалируют над ФЕ двух других типов оценки – положительной и нейтральной. Общая семантическая асимметрия фразеологической системы (сдвиг в сторону отрицательных значений) может быть объяснена более острой и дифференцированной эмоциональной и речемыслительной реакцией людей на отрицательные явления, а также характерной для стрессовых, т.е. резко отрицательных эмоциональных состояний тенденцией к использованию готовых речевых форм и в том числе устойчивых словесных комплексов.

В результате исследования выяснилось, что фразеология английского языка богата ФЕ, компонентами которых являются названия реалий политической жизни. Они представляют собой один из наиболее значительных пластов языка.

Нами также были проанализированы основные источники возникновения ФЕ, обозначающих политическую сферу. Большую часть составляют исконно английские фразеологизмы. Это можно объяснить тем важным значением, которое монархия и парламент всегда играли в Объединенном Королевстве. Исконно английские ФЕ связаны с традициями, обычаями и поверьями английского народа, а также с реалиями и историческими фактами.

Литература

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии / Н.Н.Амосова. –Изд-во: Ленинградский ун-т, 1963. – 207 с.
2. Арсентьева Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц / Е.Ф. Арсентьева. – Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 85 с.

3. Арсентьева Е.Ф. Национально-культурная специфика фразеологических единиц / Е.Ф.Арсентьева // III Международные Бодуэновские чтения: И.А.Бодуэн де Куртенэ и современные проблемы теоретического и прикладного языкознания (Казань, 23-25 мая 2006 г.): труды и материалы: в 2 т. / Казан. гос. ун-т; под общ. ред. К.Р.Галиуллина, Г.А.Николаева. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2006. – Т.2. – С.122 – 124.
4. Баранов А.Н., Караулов Ю.Н. Словарь русских политических метафор/ А.Н. Баранов, Ю.Н. Караулов. – М., 1994. – 145 с.
5. Будаев Э.В., Чудинов А.П. Методологические грани политической метафорологии / Э.В. Будаев, А.П. Чудинов. Политическая лингвистика. – Выпуск (1) 21. – Екатеринбург, 2007. – С. 22-31.
6. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В.В. Виноградов. – М., 1977. – С. 140 – 161.
7. Воробьева О.И. Политическая лексика. Ее функции в устной и письменной речи: монография / О.И. Воробьева. – Архангельск: Поморский ун-т, 2000. – 120 с.
8. Демьянков В.З. Политический дискурс как объект политологической филологии // Политическая наука / Отв. ред. и сост. В.И. Герасимов, М.В. Ильин. М., 2002. – № 3. – С. 35-37.
9. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. – М., 1990. – 253 с.
10. Коновалова Е.П. Фразеологические единицы типа "глагол+существительное в английской общественно-политической литературе / [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / Е.П.Коновалова. – М., 1954. – 22 с.
11. Мухарямов Н.М., Мухарямова Л.М. Политическая лингвистика как научная дисциплина / Н.М. Мухарямов, Л.М. Мухарямова // Политическая наука / Отв. ред. и сост. В.И. Герасимов, М.В. Ильин. М., – 2002. – № 3. – С. 45.
12. Ножин Е.А. Вопросы использования фразеологии в пропаганде. [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / Е.А. Ножин. – М., 1966. – 24 с.
13. Ошеева Ю.В. Политическая лексика и фразеология русского языка (1985-2000 гг.) [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 / Юлия Владимировна Ошеева. – Уфа, 2004. – 23 с.
14. Паршин П.Б. Исследовательские практики, предмет и методы политической лингвистики / П.Б. Паршин // Scripta linguisticae applicatae. Проблемы прикладной лингвистики. – М., 2001. – 180 с.
15. Поляк Г.Я. К проблеме изучения английской фразеологии [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / Г.Я. Поляк. – М., 1953. – 21 с.
16. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика / Я.И. Рецкер. – Изд-во: Валент, 2007 – 244 с.

17. Романов А.А. Политическая лингвистика. Функциональный подход / А.А. Романов. – Москва, Тверь, 2002. – 205 с.
18. Селезнева Г.Я. Политическая фразеология: учебно-методическое пособие / Г.Я. Селезнева. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2004. – 72 с.
19. Слово в действии. Интент-анализ политического дискурса / Под ред. Т.Н.Ушаковой, Н.Д.Павловой. – СПб., 2000. – 320 с.
20. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. – М.: Гнозис, 2004. – 326 с.
21. Чудинов А.П. Политическая лингвистика / А.П. Чудинов. – М.:Флинта, 2012. – 256 с.
22. Седых А.П. Идеологические элементы фразеологии политического руководителя / А.П. Седых. – Политическая лингвистика, 2012. – № 1.
23. Dijk van T.A. What is Political Discourse Analysis? / T.A. van Dijk // Political linguistics / ed. by Blommaert. – Amsterdam, 1998. – P.68-79.

Summary

The aim of the article is to reveal phraseological units which refer to political sphere. The author attempts to identify the phraseological units on the material of political debates and to define their evaluation component. The topicality of studied theme is stipulated by the fact that these phraseological units are frequently used because politics represents such a field of human activity which will always be extremely popular.

УДК 81-112.2

ДИАХРОНИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АНГЛИЙСКИХ ЗАЛОГОВЫХ ФОРМ

Жук В.А.

Одесский национальный университет имени И.И.Мечникова

В ходе развития английский язык прошёл ряд этапов, которые характеризовались количественными и качественными изменениями на всех уровнях языковой системы. Поскольку язык – это динамичная, непрерывно развивающаяся система, то понимание теоретической сущности большинства языковых фактов в их развитии возможно лишь в ходе диахронического анализа. **Целью** данной работы является определение путей и закономерностей становления залоговых форм английского языка в исторической ретроспективе.

Общепринятого определения категории залога в языкознании нет. В понятие залога разными исследователями вкладывается противоречивое содержание. До сегодняшнего дня спорными остаются: само определение категории залога, количество форм залога и их качественная характеристика, понятие семантической однородности / неоднородности форм залога, характер залоговых оппозиций и многие другие теоретические вопросы [4;17]. Традиционно залог определяется как грамматическая категория глагола, основанная в семантическом плане на возможности несовпадения логической (субъект → предикат → объект) и синтаксической (подлежащее → сказуемое → дополнение) направленности действия [11]. На морфологическом уровне категория залога представлена формами действительного и страдательного залогов (актив — немаркированный член оппозиции, пассив представлен аналитической формой — сочетанием вспомогательного глагола to be и причастия II знаменательного глагола) [3]. Категория залога непосредственно связана с категорией переходности / непереходности глаголов, хотя в современном английском языке нередки случаи, когда эта связь представляется относительной. Для сопоставления неоднородных залоговых форм используется понятие диатезы – соответствие между ролями компонентов глагольной лексики и выражающими их членами предложения [3].

Современная английская система залога характеризуется наличием ряда специфических черт, зачастую несвойственных другим, даже наиболее близким к английскому языкам [1]. Эти особенности являются непосредственным результатом процесса развития языковой системы, обусловлены явлениями и фактами, которые имели место на более ранних этапах становления английского литературного языка. Поэтому исчерпывающий анализ современных залоговых форм английского языка без изучения их в диахронии невозможен. Все вышеперечисленное обуславливает **актуальность** исследования.

Рассмотрим систему залога в общеиндоевропейском и готских языках.

Индоевропейский глагол имел некоторые особенности, не сохранившиеся в полном виде ни в одном из древнейших индоевропейских языков и восстанавливаемые методами внутренней и внешней реконструкции.

Система залога представлена в общеиндоевропейском языке действительным и средним (медиальным) залогом. Формы, восходящие к индоевропейскому медию, среднему залогом, отражены только в парадигме настоящего времени готского медиопассива, выражавшего действие, направленное на подлежащее и исходящее при этом либо из внешней среды, либо от самого подлежащего. Формы медиопассива предположительно существовали в протогерманском языке и получили широкое распространение в готском. От всякого переходного глагола в готском могли образовываться в настоящем времени формы этого средне-страдательного залога [9] (см. табл.1).

Таблица 1.

Индикатив (изъявит. наклонение)							
д. ч.	Е	1	ni	nasj	sa	h	hai
	л.		mada	ada	lboda	abada	tada
	2	ni	nasj	sa	h	hai	
л.		maza	aza	lboza	abaza	taza	
3	ni	nasj	sa	h	hai		
л.		mada	ada	lboda	abada	tada	
н. ч.	М	1	ni	nasj	sa	h	hai
—3 лл.		manda	anda	lbonda	abanda	tanda	
Оптатив (сослаг. наклонение)							
д. ч.	Е	1	ni	nas	sa	h	hai
	л.		maidau	jaidau	lbodau	abaidau	taidau
	2	ni	nas	sa	h	hai	
л.		maizau	jaizau	lbozau	abaizau	taizau	
3	ni	nas	sa	h	hai		
л.		maidau	jaidau	lbodau	abaidau	taidau	
н. ч.	М	1	ni	nas	sa	h	hai
—3 лл.		maindau	jaindau	lbondau	abaindau	taindau	
Инфинитив			ni	nas	sa	h	hai
			man братъ	jan слышать	lban мазать	aban иметь	tan называть

В древнеанглийском языке не существует такой системы. Древнеанглийские глагольные формы часто сопоставляются именно с готскими, поскольку готское евангелие IV в. представляет собой самый ранний связный текст на каком-либо германском языке. Следует иметь в виду, что готский язык не во всех отношениях отражает раннее историческое состояние германских языков, так как у него есть и свои специфические особенности. При сопоставлении древнеанглийской системы глагола с системой готского текста Вульфила, становится очевидным, что в древнеанглийском произошли по сравнению с готским существенные изменения, свидетельствующие о сокращении флективной системы и о выдвижении новых способов выражения глагольных категорий [10].

Говорить о медиопассиве в применении к древнеанглийскому языку не приходится. Однако в этом языке сохранился изолированный пережиток системы медиопассива, которая, существовала в эпоху, предшествующую древнейшим памятникам, дошедшим до нас. Этот единственный остаток – две формы от сильного глагола VII класса *hatan* “называть” – форма ед. ч. 1 и 3-го лица *hatte* и форма множественного числа *hatton*. Форма *hatte* этимологически точно соответствует готской форме *haitada*, а форма *hatton* образована от неё по аналогии с формами множественного числа прошедшего времени слабых глаголов [10:122]. Эти формы встречаются в древнеанглийском языке в значении как настоящего, так и прошедшего

времени наряду с активными формами того же глагола: *þa ea þa hatte Araxis* “та река, что называется Аракс”.

Будучи изолированным остатком системы флективного медиопассива, формы *hatte* и *hatton* не могут считаться органической составной частью системы глагола в древнеанглийском языке. Они стали особенностью одного единственного глагола, т.е. полностью лексикализировались.

В древнеанглийском не было особых пассивных форм глагола. Значение пассива передавалось синтаксически с помощью именного составного сказуемого, представлявшего собой сочетание глаголов-связок *beon* и *weorþan* с причастием II переходных глаголов. Как известно, значение пассивности свойственно самому причастию II от переходных глаголов, выступающему в функции предикативного члена. Именно это значение причастия и создавало специфическую пассивную окраску именного сказуемого, в состав которого оно входило [10].

Что касается различий между формами сказуемых с *beon* и *weorþan*, то они определяются различием в семантике этих глаголов-связок. Как известно, глаголы-связки лишь частично утрачивают своё лексическое значение и приобретают обобщённое грамматическое значение, однако их грамматическое значение не столь абстрагировано от лексического, как у вспомогательных глаголов, а потому и сохраняется различие в семантике этих сочетаний: *þær wearþ Ordheh cyninzes þezn ofslæzen* (Коттонская хроника) “там был убит Ордхех, слуга короля”; *þæt zeweorc zeworct wæs* “эта крепость была построена” [12].

Из этих двух форм, форма с *weorþan* передавала более чётко значение пассива. Этим объясняется количественный рост таких форм к концу древнеанглийского периода. Исследователи древнеанглийского пассива отмечают, что в начале периода употребление форм с *weorþan* составляло всего 10-13 %, а к концу периода – 35-40 % [8:168]. Составное сказуемое с *weorþan* + прич. II передавало только значение пассивного дей-я. Составное сказуемое с *wesan* (*beon*) и прич. II передавало: значение пассивного дей-я и состояния: *We synd āworpen e hider on þās deorpan dālo* “Мы были изгнаны сюда в эти глубокие долины”; *Ðær wæron bollan steape boren* “Сюда были принесены высокие сосуды”.

Функционирование пассивных оборотов в древнеанглийском было относительно ограниченным: пассивный оборот с глаголом *beon* (*wesan*) употреблялся только от переходных глаголов, а с глаголом *weorþan* – только от переходных предельных: *his zestreon beoð eall āspended* (Паркерская хроника) “всё его имущество израсходовано” (переходный предельный глагол); *lyft wæs onhrered* “воздух двигался” (переходный непереходный глагол).

В.Н.Ярцева отмечает, что пассивные обороты в древнеанглийском в основном употребляются тогда, когда активно действующее лицо неизвестно или когда о нём предпочитают не говорить [8:169]. Агенса действия при пассивном обороте выражен в редких случаях. Если исполнитель действия представлен в предложении, то он выражается существительным или

местоимением в дательном падеже с предлогом *from* или *of*: *him wære from drihtne sylfum heofonlīc zifu forziven* “ему был подарен самим господином небесный дар”.

Как альтернатива пассивным оборотам в случаях, когда конкретный источник действия неизвестен или по каким-либо другим причинам не указывается, в древнеанглийском языке употребляется активная конструкция с неопределённо-личным местоимением *man* (*men, me*) в роли подлежащего: *his broþur Horsa man ofsloz* (Коттонская хроника) “его брата Хорсу убили”.

В связи со спецификой значения и выражения пассивного значения, в древнеанглийском встаёт вопрос о том, можно ли считать, что в древнеанглийском существовали особые формы для выражения пассива – аналитические залоговые формы глагола. В англистике существуют два прямо противоположных мнения по этому вопросу. Сторонники наличия аналитических залоговых форм в древнеанглийском строят свои рассуждения на том факте, что обе формы могли быть употреблены в условиях, характерных для современного пассива, т.е. с показателями, подчёркивающими действие, процессуальность. Таких показателей отмечается обычно три: 1) наличие в предложении с пассивной формой глагола обстоятельств времени, места и образа действия; 2) наличие указания на исполнителя действия; 3) наличие соотносительных активных форм, выражающих действие. Эти три критерия, конечно, свидетельствуют о пассивном характере значения всего сочетания, но не могут быть решающими в определении того, имеет ли оно морфологический (аналитическая форма глагола) или синтаксический (составное глагольное сказуемое) статус. Для решения этого вопроса следует обратиться не только к анализу функционирования пассивной формы, сколько к анализу самой формы, ибо необходимо установить степень грамматической слитности её компонентов. Анализ той конструкции, с помощью которой передаётся пассивное значение действия в древнеанглийском, убеждает нас, что аналитических залоговых форм в древнеанглийском ещё не было [5].

Во-первых, в целом, для системы древнеанглийского глагола не характерно наличие аналитических форм. Древнеанглийский – это период по преимуществу синтетических средств выражения. Во-вторых, формы с *wesan* (*beon*) и *weorþan* различались по своему значению из-за специфики значения *wesan* (*beon*) и *weorþan*, которые в древнеанглийском выступали как связки, а не как вспомогательные глаголы. В-третьих, причастие II проявляет некоторую самостоятельность в пределах пассивной конструкции, что выражается в том, что предикативный член, как правило, согласуется в числе и роде с подлежащим: *we synd āworþene hider* “мы изгнаны сюда”. В данном случае причастие II *aworþene* выступает в форме им.п. мн. ч., т.е. согласуется в числе с подлежащим *we*.

Возможность согласования предикативного члена с подлежащим свидетельствует о наличии между ними непосредственной синтаксической связи, а это подтверждает самостоятельный статус причастия II на уровне членов предложения [6]. Наконец, немаловажным аргументом в пользу

синтаксического статуса пассивной конструкции в древнеанглийском является тот факт, что для членов пассивного оборота, как и для членов других словосочетаний в древнеанглийском, характерно дистантное расположение: *þāra heord him wæs þære neahte beboden* “стадо которого было ему в ту ночь поручено”; а также возможна препозиция предикативного члена по отношению к глаголу-связке: *hie þā ealle zezaderode wæron* “они все тогда собрались”.

Итак, анализ самого глагольного сочетания, состоящего из глаголов *beon (wesan)* и *weorþan* + прич. II показывает, что в древнеанглийском не было специальной аналитической формы для передачи залоговых отношений, а соответствующее значение передавалось составным именным сказуемым с более или менее чётко выраженными частями: глаголом-связкой и предикативным членом [8:170]. Признавая отсутствие аналитической формы пассива как элемента глагольной системы древнеанглийского языка, нельзя не отметить, что в отдельных случаях пассивные обороты древнеанглийского очень близки по значению, форме и характеру функционирования к формам современного аналитического пассива. Например: *þā wæs Hroðgare here-sped zyfen* (Песнь о Беовульфе) “тогда Хротгару была дарована военная удача”. Взятые изолированно, формы типа *wæron boren* могут рассматриваться как аналитические пассивные формы, так как причастие в них не согласуется с подлежащим. Однако примеры такого рода свидетельствуют лишь об определённой тенденции развития, о зарождении новой формы. Подобные формы малочисленны и не вступают в системные отношения с морфологическими глагольными формами [2].

Таким образом, древнеанглийская система глагола характеризуется отсутствием специальных форм залога. Значение пассивности передаётся при помощи свободных синтаксических сочетаний, которые не обладают достаточной слитностью компонентов и, следовательно, не являются аналитическими формами страдательного залога, соотносимыми с формами актива.

Рассмотрим формы залога в среднеанглийский период. А.И.Смирницкий указывает, что в среднеанглийский период пассивная конструкция используется шире по сравнению с древнеанглийским, хотя, по его мнению, в среднеанглийском ещё рано говорить о наличии аналитического пассива, параллельного активу и входящего в систему спряжения глагола [15:124]. Аргументируется это тем, что в среднеанглийском в пассивных конструкциях ещё нет единообразного способа выражения деятеля, необходимого для того, чтобы пассив вошёл в систему спряжения глагола как одна из аналитических форм. В среднеанглийском, в отличие от современного языка, для выражения деятеля всё ещё употребляются различные предлоги – *from, thurgh, of* и др.

Однако вышеупомянутое обстоятельство не мешает утверждать, что именно в среднеанглийский период происходит становление аналитических пассивных форм глагола. Процесс морфологизации бывших синтаксических конструкций связан с целым рядом изменений в организации пассивных

форм, которые происходили в это время. Дальнейший процесс грамматики приводит к полной утрате лексического значения глаголом-связкой и к превращению его во вспомогательный глагол. Этот процесс затрагивает как глагол *wesen* (*ben*), так и глагол *wurthen* (д.а. *weorþan*). Исчезает разграничение этих форм по значению, которое отмечалось в древнеанглийском. Одновременно с окончательной утратой глаголами *wesen* (*ben*) и *wurthen* своего лексического значения исчезает и согласование бывшего предикативного члена с подлежащим. В среднеанглийском причастие теряет падежные окончания и становится неизменяемой формой [15].

Благодаря этим двум важнейшим изменениям в среднеанглийском возникает аналитическая форма пассива, характеризующаяся неразрывной слитностью её частей, из которых первая полностью лишена своего лексического значения и которые в совокупности передают значение пассива: *and that was sayd in forme and reverence* (Chaucer) “и это говорилось вежливо и почтительно”; *noght was foryeten by th’ infortune* (Chaucer) “ничто не было обойдено несчастьем”.

Как видно из приведённых примеров, для среднеанглийского характерно контактное расположение членов аналитической глагольной формы. Это также рассматривается как одна из черт, свидетельствующих о появлении в этот период аналитической формы страдательного залога. Однако, постановка причастия II перед вспомогательным глаголом всё ещё возможна, но только в поэзии: *I wolde han told yow fulle the manere, How wonnen was the regne of Femenye by Theseus* (Chaucer) “Я хотел бы рассказать вам подробно, как было завоёвано Тезеем королевство амазонок”. Вновь возникшая аналитическая форма стремится занять своё место в системе глагольных форм. К концу периода появляются аналитические пассивные формы для всех времён группы Indefinite, для группы Perfect, а также пассивные формы инфинитивов этих групп: *The tresoun that to wommen hath ben do* “измена, которая была сделана по отношению к женщинам”; *with many a tempest, hadde his berd been shake* “его борода была овеяна многими бурями”; *He knew wel that Troye shoulde destroyed be* “Он хорошо знал, что Троя будет разрушена”; *I nolde to han be crowned quene of al the lond* (Chaucer) “Я не хотела бы стать коронованной королевой всей земли” [14].

Итак, с самого начала среднеанглийского периода уже существуют две параллельные аналитические формы пассива: «*wesen* + прич. II» и «*wurthen* + прич. II». Однако вторая форма была недолговечной, ибо глагол *wurthen* в течение среднеанглийского периода вообще перестал употребляться, сначала на севере и на востоке, а к концу периода – на юго-западе. У Чосера форма с *wurthen* не употребляется [8:172]. Исчезновение глагола *wurthen* в пассивных формах глагола связано с тем, что он перестаёт функционировать как самостоятельный полнозначный глагол. Исчезнув, он не сохраняется и в служебных функциях: в качестве вспомогательного глагола для образования форм пассива и будущего времени. К концу среднеанглийского периода

сохраняется только аналитическая пассивная форма глагола с вспомогательным глаголом *wesen (ben)*.

На всём протяжении истории английского языка некоторые черты синтаксиса, характерные для германских языков в целом, оказываются устойчивыми. Такими неизменными чертами английского предложения являются номинативность и глагольность. Номинативный строй предложения характерен для английского языка [7]. В древнеанглийском подлежащее в предложении выделяется особым падежом – именительным, независимо от характера сказуемого. В сказуемом основную роль играет глагол, без которого оно не может существовать; даже для именного сказуемого обязателен глагол-связка. Несмотря на устойчивость указанных синтаксических черт, номинативность и глагольность предложения в среднеанглийский период испытывают некоторые изменения, благодаря которым значительно изменяется сочетаемость пассивной формы глагола.

Первое из этих изменений – исчезновение форм дательного и винительного падежей существительного, переход к двухпадежной системе. Второе изменение является непосредственным следствием первого: исчезновение чёткого различия между переходными и непереходными глаголами. В результате появляются предложения со сказуемым, выраженным пассивной формой глагола, в которых подлежащее соответствует беспредложному косвенному дополнению или предложному дополнению активных конструкций: *þe duke Mylon was geven hys lyff* “герцогу Милону была дарована жизнь”; *þes oþir wordis of þis bischop ouzte to be taken hede to* “и на другие слова этого епископа нужно обратить внимание”.

Возможность употребления беспредложного косвенного дополнения активных конструкций в качестве подлежащего при пассивной форме глагола объясняется двумя причинами. Во-первых, отсутствие окончаний у существительных сделало невозможным разграничение прямого и косвенного беспредложных дополнений по формальному признаку. Во-вторых, переход к прямому порядку слов создал предпосылки к восприятию слова, стоящего на первом месте в предложении (перед глаголом в личной форме), в качестве подлежащего. Так, в предложении *þe duke was geven hys lyff* первое существительное не имело формальных признаков дополнения и было воспринято как подлежащее, так как оно стояло на первом месте в предложении, перед личной формой глагола [16].

Употребление предложного дополнения активных конструкций в качестве подлежащего при глаголе в пассивной форме объясняется не только установлением прямого порядка слов, но и возникшей в среднеанглийском и полностью развившейся в ранненовоанглийский период тенденцией к созданию глаголов с закреплёнными предлогами, у которых предлог больше связан с глаголом, чем с последующим существительным. Тенденция употребления предлога в послеглагольной позиции в отрыве от управляемого им существительного (местоимения) проявлялась ещё в среднеанглийский период, однако только с глаголами в активном залоге. В

ранненовоанглийском предлог стал употребляться в дистантном, по отношению к существительному, положении и в предложениях с глаголом в пассивном залоге. Так возникли конструкции типа *The doctor was sent for*.

Для сравнения можно проанализировать сходные конструкции в немецком языке. Для современного немецкого языка характерно использование так называемого одночленного (безличного) пассива, в котором не называется ни носитель, ни прямой объект действия, присутствует только само действие: *Für das Kind ist gesorgt*. “О ребёнке позаботились”. В данном предложении нет подлежащего; глагол *sorgen* (заботиться) является объектным непереходным, поэтому существительное *das Kind*, хотя и стоит в винительном падеже, выполняет роль *косвенного* дополнения, на это указывает и предлог – *für* [13:304]. В английском же языке наличие подлежащего обязательно: *The child has been taken care of*. Причём статус слова *of* в подобной ситуации можно понимать двояко: то ли оно является предлогом косвенного дополнения в финальной позиции, то ли послелогом при глаголе.

В XV в. такое употребление встречается всё чаще, однако преимущественно в письмах, т.е. там, где меньше сказывается влияние литературного стиля. С XVI в. эти предложения начинают использоваться в художественных произведениях. У Шекспира обе модели предложений представлены уже очень широко: *I was given a boke; This was look'd for at your hand; Let this fellow be look'd to*. (Shakespeare)

Одновременно с изменением содержания подлежащего в пассивной конструкции происходит и расширение правой сочетаемости пассивной формы: начиная с конца среднеанглийского периода глагол в пассивной форме может принимать прямое дополнение: *be duke Mylon was geven hys lyff* “герцогу Милону была дарована жизнь”. Таким образом, ранненовоанглийский период характеризуется важнейшими изменениями в функционировании пассивных форм: они начинают образовываться не только от переходных, но и от косвенно-переходных и даже от непереходных глаголов, управляющих предложным дополнением.

В среднеанглийском резко возрастает количество случаев употребления “агента” действия при глаголе в страдательном залоге. Расширяется и группа предлогов, вводящих “агент” действия – *of, from, by, mid, through, with*: *he was taught of a clerke* “его обучал клерк”; *he was with prestes shrive* “он был монахами исповедован” (Chaucer). Самым распространённым предлогом в течение среднеанглийского периода был предлог *of*; с конца XIV в. он начинает вытесняться предлогом *by*. В ранненовоанглийском, однако, оба предлога представлены весьма широко [8:174]: *We are merely cheated of our lives by drunkards* (Shakespeare). Полная замена предлога *of* предлогом *by* происходит лишь к концу этого периода и связана с тем, что основным грамматическим значением предлога *of* становится значение атрибутивности. В результате предлог *by* получает право на монопольное выражение грамматического значения “агенса” действия при пассиве. В среднеанглийский период происходит значительная

грамматикализация пассивных словосочетаний, т.е. за бывшими синтаксическими конструкциями *wesen/wurthen* (д.а. *bēon/weorþan*) + прич. II закрепляется статус аналитических глагольных форм. Коренная перестройка английского синтаксиса внесла существенные изменения в сами способы функционирования залоговых форм, тем самым ещё более интегрировав их в систему глагола.

Рассмотрим развитие залоговых форм в новоанглийском языке. Номинативность приобрела иной характер. Падеж подлежащего в современном языке не является именительным за исключением небольшой группы личных местоимений. Существительные утратили различие между именительным, винительным и дательным падежами; субъектно-объектные отношения перестали выражаться грамматической формой существительного. Номинативность выражается не в выделении подлежащего особым – именительным падежом, а в том, что его форма независима от активности или пассивности сказуемого.

Изменения в выражении подлежащего, а также глагола-сказуемого привели к перестройке безличных предложений. В древнеанглийском безличные предложения могли не иметь подлежащего: ср. да. *him þuhte* “ему казалось”. В новоанглийском в глаголе-сказуемом указание на лицо и число субъекта стало менее дифференцированным и чётким, поэтому в безличных предложениях появляется обязательное подлежащее, выражаемое формальным – безличным местоимением *it*: *it seemed to him* “ему казалось”.

С изменениями в выражении подлежащего связано также развитие предложений с подлежащим, обозначающим косвенный объект действия, и с прямым дополнением при глаголе в страдательном залоге. Как известно, в различных индоевропейских языках наблюдается определённый параллелизм между прямым дополнением активной конструкции и подлежащим пассива. Например, в русском языке: *Я читаю книгу* и *Книга читается мною*.

Для современного английского языка характерно иное соотношение: подлежащее пассивной конструкции может соответствовать не только прямому, но и косвенному дополнению актива. Ср.: *She gave the boy a book* “она дала мальчику книгу” и *The book was given to the boy* “книга была дана мальчику”, но и *The boy was given a book* “мальчику дали книгу”.

Предложения последнего типа появляются лишь в новоанглийском. Их развитие связано с утратой падежных различий у существительных, образованием формы общего падежа для выражения объектно-субъектных отношений, и дальнейшей фиксацией и грамматикализацией порядка слов [15:203]. Такое осмысление предложения, когда косвенное дополнение активной конструкции становится подлежащим в пассивной, было возможно потому, что в среднеанглийском ещё не было строгой фиксации порядка слов, характерного для современного языка, и косвенное дополнение со стилистическими целями (в эмоционально окрашенной речи) могло быть перенесено в начало предложения. Синтаксическая функция косвенного дополнения в данном случае выражалась не порядком слов, а формой самого слова: при замене существительного соответствующим местоимением

последнее ставилось в объектном падеже *Him was given a book* “ему была дана книга”.

Дальнейшее развитие английского языка приводит к строгой фиксации порядка слов: подлежащее – сказуемое – косвенное дополнение – прямое дополнение. В таких условиях происходит переосмысление конструкции *The boy was given a book*: прежнее косвенное дополнение (*the boy*), по своей форме не отличающееся от подлежащего (оба выражены общим падежом) благодаря занимаемому в предложении месту – в начале предложения, перед сказуемым, – начинает рассматриваться как подлежащее, а прежнее подлежащее (*a book*) осмысливается как прямое дополнение. В результате такого переосмысления даже в тех случаях, где была возможность дифференциации (противопоставление именительного и объектного падежа у местоимений), форма объектного падежа начинает заменяться формой именительного: *Him was given a book* заменяется на *He was given a book*. Так в современном английском языке развивается и получает распространение пассивная конструкция с подлежащим, обозначающим непрямым объект действия.

Подводя итог, заметим, что английский язык унаследовал двухграммемную категорию залога, общую для индоевропейских языков, из протогерманского языка-основы. Хотя уже в древнеанглийском языке так называемый синтетический медиопассив (аналог современного страдательного залога) был представлен лишь единичными реликтовыми формами.

Итак, можно сделать следующие **выводы**. Древнеанглийский период характеризовался использованием сочетаний глагола-связки и причастия II для выражения действия, совершаемого над подлежащим. Однако говорить о наличии в древнеанглийском аналитических форм страдательного залога ещё слишком рано. Этому есть несколько причин: 1) дифференцированное использование глаголов-связок *beon* и *weorþan* указывает на степень их грамматизации, недостаточную для признания этих глаголов вспомогательными; 2) причастие II имело относительную синтаксическую самостоятельность в рамках пассивной конструкции; это выражалось в согласовании причастия с подлежащим в числе и роде; 3) расположение членов пассивной конструкции в предложении допускало определённую дистантность и даже препозицию причастия по отношению к глаголу-связке. Всё это позволяет с большой долей уверенности считать конструкции “глагол-связка + прич. II” скорее синтаксическими образованиями, чем аналитическими залоговыми формами глагола. Тем не менее, сам вопрос о статусе подобных сочетаний до сих пор остаётся открытым.

В среднеанглийский период происходит становление аналитической формы пассива, которой присуща неразрывная слитность её частей, в совокупности передающих значение пассивности. Упрощение парадигм существительных в этот период объясняет возможность употребления беспредложного косвенного дополнения активных конструкций в качестве подлежащего при пассивной форме глагола, что является характерной чертой

среднеанглийского синтаксиса. Предложения подобного типа окончательно укоренились и получили широкое распространение в английском языке только в новоанглийский период.

Литература

1. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка / М.Я. Блох. – М.: Высшая школа, 2000. – 381 с.
2. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики / М.Я. Блох. – М.: Высшая школа, 1999. – 356 с.
3. Бондарко А.В. Грамматическая категория и контекст / А.В. Бондаренко. – Л.: “Наука”, 1971. – 194 с.
4. Бондарко А.В. Теория морфологических категорий / А.В. Бондаренко. – Л., “Наука”, 1976. – 211 с.
5. Гончаренко П.Г. Становление аналитических конструкций в английском языке (перфектные, пассивные и футуральные формы): [Текст]: автореф. дис. на соискание научной степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”/ Полина Георгиевна Гончаренко [Белгородский гос. ун-т]. – Белгород, 2009. – 21 с.
6. Долгова О.В. Синтаксис как наука о построении речи / О.В. Долгова. – М.: Высшая школа, 2000. – 165 с.
7. Зернов Б.Е. Взаимодействие частей речи в английском языке. Статико-динамический аспект / Б.Е. Зернов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 2006. – 125 с.
8. Иванова И.П., Чахоян Л.П. История английского языка [Учебник. Хрестоматия. Словарь] / И.П. Иванова, Л.П. Чахоян. – СПб.: Издательство “Лань”, 1999. – 353 с.
9. Ивашкин М.П. Синхронно-диахронический анализ переходных процессов в английском языке / М.П. Ивашкин. – М., 2008. – 171 с.
10. Ильиш Б.А. История английского языка: [Учебник] / Б.А. Ильиш. – М.: Астрель, 2000. – 192 с.
11. Ильиш Б.А. Строй современного английского языка (на англ. языке) / Б.А. Ильиш. – М.: Просвещение, 1995. – 397 с.
12. Иофик Л.Л., Чахоян Л.П. Хрестоматия по теоретической грамматике английского языка / Л.Л. Иофик, Л.П. Чахоян. – Л.: Просвещение, 1967. – 213 с.
13. Паремская Д.А. Немецкая грамматика / Д.А. Паремская. – М.: ВШ, 2000. – 350 с.
14. Расторгуева Т.А. История английского языка: [Учебник] / Т.А. Расторгуева. – М.: Высшая школа, 1983. – 278 с.
15. Смирницкий А.И. Лекции по истории английского языка (средний и новый период) / А.И. Смирницкий. – М.: “Добросвет”, 1998. – 223 с.
16. Типология германских литературных языков. – М.: Наука, 1976. – 249 с.

17. Хаймович Б.С., Роговская Б.И. Теоретическая грамматика английского языка (на англ. языке) / Б.С. Хаймович, Б.И.Роговская. – М.: Высшая школа, 1997. – 298 с.

Summary

The given article is dedicated to the development of Passive Voice in its historical perspective. The author states that modern English system of Passive Voice is characterized by some specific features which are a direct result of the language system development. These features occurred due to key events and facts in the earlier stages of the English literary language. Therefore, analysis of contemporary Passive Voice forms without studying them diachronically is impossible.

УДК 811.111'342.9:808.51(043.3)

ВАРИАТИВНОСТЬ СТЫКОВЫХ СОГЛАСНЫХ В АНГЛИЙСКОЙ СПОНТАННОЙ РЕЧИ

Иванова О.

Одесский государственный экологический университет

Вопрос о вариативности структуры сочетаний согласных звуков является одной из актуальных проблем при изучении английского консонантизма. Согласная фонемная комбинаторика, в частности, на материале британского варианта английского языка неоднократно становилась объектом исследования лингвистов [5; 7; 8; 9; 12]. В фундаментальном исследовании Г.П. Торсуева был определен примерный инвентарь теоретически возможных согласных кластеров, встречающихся как на стыках слов, так и в начале, в середине и в конце лексических единиц английского языка [3]. Дальнейшей разработке проблема определения фонетического инвентаря согласных сочетаний подверглась в работе Е.Г.Беляевской [1].

Однако при относительной исследованности состава согласных сочетаний проблема вариативности реализации их отдельных элементов продолжает оставаться актуальной. В особенности это относится к изучению структуры и «поведения» межстыковых кластеров, ввиду того, что в специальной научной литературе содержатся весьма скудные сведения по

данной проблеме, носящей комплексный характер. Как уже упоминалось выше, на различные, в том числе и фонетические процессы, действующие в спонтанном говорении, воздействуют сложные внешне- и внутриязыковые факторы, и влияние их на звуки речи во многих случаях приводит в итоге к частичному видоизменению систем гласных и согласных. В рамках данного исследования проблема конкретизируется и разрабатываются подходы к ее перспективному изучению.

Актуальность данной работы обусловлена недостаточной изученностью поставленной проблемы: несистематичность представления возможных случаев элизии стыковых консонантных сочетаний в специальной литературе и отсутствие сведений о причинах выпадения ряда стыковых согласных звуков, а также отсутствие экспериментальной базы данных о реализации межстыковых кластеров в различных фоностилистических условиях определяет необходимость детальной разработки данной проблемы.

Предметом исследования является вариативность стыковых согласных звуко сочетаний в спонтанной речи. В качестве объекта исследования выступают модификации конкретных звуковых сочетаний, рассматриваемые в непосредственной связи с процессом коартикуляции (то есть влияния фонетического окружения) в произносительной норме, реализуемой в речи принадлежащих к различным возрастным группам носителей британского варианта английского языка и обусловленной спецификой аутентичных спонтанно продуцируемых монологических текстов,

Основной целью исследования является изучение механизма элизии согласных в межстыковых согласных кластерах в спонтанной и квазиспонтанной речи женщин и мужчин - носителей британского варианта английского языка.

В соответствии с целью исследования предполагается решение следующих **задач**:

- рассмотрение возможных (с позиции фонотактики) стыковых скоплений английских согласных как комплекса относительно синхронизированных произносительных работ личных органов речи;
- исследование выделенных сочетаний на стыках слов в различных фонетических контекстах на предмет выпадения конечного согласного элемента в первом слове;

Научная **новизна работы** определяется тем, что впервые:

- вариативность стыковых согласных кластеров исследуется на материале слитной речи - спонтанно продуцируемого монолога;
- рассматривается степень воздействия гендерного и возрастного факторов на вариативность стыковых согласных кластеров;

Практическая ценность исследования состоит в том, что полученные данные о вариативности сегментных единиц могут представлять интерес не только для сугубо лингвистических, но и для прикладных и экспериментальных исследований.

Экспериментальный материал исследования (спонтанные высказывания) был записан в исполнении 4-х дикторов-англичан – мужчин и женщин, принадлежащим к трем возрастным группам. Возрастная дифференциация производилась на основе классификации, предложенной французским психологом Ж. Годфруа [6].

Согласно точке зрения Т.И.Шевченко [4], каждый говорящий обладает так называемым "социальным образом", который представляет собой единство территориальных и индивидуальных характеристик, определяющих речевое поведение языковой личности.

Все дикторы владеют стандартным произношением (дикторы первой возрастной группы 20-25 лет; дикторы второй возрастной группы 26-45 лет; дикторы третьей возрастной группы – 46-60 лет).

Исследования проблемы вариативности в стыковых согласных кластерах, и, в частности, элизии элементов этих сочетаний, проведенные на материале различных вариантов английского языка, показывают, что элизия конечного элемента в согласном сочетании, которое находится в коде слова, является универсальным масштабным и комплексным процессом. В исследованных вариантах английского языка наблюдаются довольно высокие показатели выпадения конечного элемента в согласных сочетаниях, как в мономорфемных, так и в биморфемных, особенно в тех случаях, когда за сочетанием следует согласный звук; перед гласным звуком и паузой в ряде случаев также наблюдается элизия, хотя и в меньшей степени. Лингвисты объясняют это явление взаимодействием грамматических и фонологических процессов - необходимостью выраженности морфологического признака, к примеру, видо-временной формы, и естественной тенденции речи к упрощению существующих в ней фонемных цепочек - как состоящих из гомогенных по принципу звонкости/глухости элементов (звонкий + звонкий), так и разнородных (звонкий + глухой). Упрощение согласных сочетаний также объясняют действием как внешних факторов, то есть межъязыковых контактов, так и факторов внутреннего влияния в конкретном языке, а именно ролью распознавания языковых единиц (когда языковая информация достаточна или избыточна для распознавания, в согласных кластерах возможно выпадение элементов, не несущих основной информации о фонетическом облике слова) [11].

Тем не менее, вышеуказанные источники ограничиваются, в основном, статистической информацией и не приводят конкретных экспериментальных данных об исследованиях физических характеристик (например, длительности) согласных, входящих в состав кластера - большинство имеющихся источников ограничено лишь списками (хотя и весьма обширными) примеров фонетических контекстов, в которых наблюдается элизия стыковых согласных, и теоретическим анализом данных групп слов. Согласные, подвергающиеся выпадению в составе рассматриваемых сочетаний, как правило, не классифицируются по типу (взрывные, сонанты либо аппроксиманты) применительно к частотности выпадения, или же анализ проводится исключительно с опорой на

морфологический фактор, без учета природы согласных звуков, входящих в состав данных словарных единиц. Подобные исследования, таким образом, не раскрывают в полной мере особенности вариативности на сегментном уровне и не отражают всей специфики данной реализации согласных звуков (элизия) в данном фонетическом окружении в спонтанной разговорной речи [2].

Обращение же к спонтанному говорению представляется в этой связи очень важным. Одной из наиболее ярких характеристик спонтанной речи является гораздо более широкая по сравнению с кодифицированным литературным языком вариативность ее звуковых единиц; тем не менее, именно фонетические изменения являются важнейшим условием языкового обновления. Наиболее глубокие из них влияют на внутреннюю структуру звуковой системы языка в целом, проявляясь в виде фонологических процессов, при этом одни процессы видоизменяют парадигматические отношения, другие - синтагматические. Фонетические синтагматические процессы заслуживают особого внимания, поскольку именно они лежат в основе различных фонетических и фонологических модификаций. Следовательно, анализ специфики реализации многих фонетических явлений слитной речи, в частности, стыковых сочетаний согласных, и выявление характера подобных модификаций способствуют более полной характеристике системы консонантизма современного английского языка в плане ее реализации в речи. Это также затрагивает такую существенную проблему, как соотношение кодифицированной нормы и позиционных произносительных вариантов в различных фонетических контекстах (важность сохранения целостности акустического облика слова при воспроизведении и распознавании реализаций аллофонов фонем). Наконец, подобные исследования могут внести значительный вклад в изучение культуры современной речи в рамках новых произносительных тенденций, наблюдаемых в Великобритании.

Второй стороной данного вопроса является изучение не только интралингвистических, но и экстралингвистических факторов, воздействующих на процесс элизии в стыковых согласных сочетаниях. Возраст и пол говорящего оказывают значимое влияние на процесс создания речевых отрезков и различные модификации звуков, возникающие в результате данной деятельности.

Результаты проведенного аудиторского эксперимента показали, что средний показатель процентного соотношения теоретически возможных случаев выпадения стыкового согласного и практически реализованных случаев в квазиспонтанной монологической речи составляет в среднем 41,5%, тогда как в спонтанных монологических высказываниях этот показатель составляет 48%. Это объясняется тем, что спонтанному говорению традиционно присущи большая степень нивелирования и большее количество модификаций, касающихся непосредственно звукового строя языка, ведь в этом случае речь не подвергается предварительной обработке, и

у говорящего практически нет времени на «отшлифовку» и коррекцию сказанного.

При детальном рассмотрении стыковых согласных сочетаний, в которых дикторы обоих полов трех возрастных групп допускают выпадение согласного звука, видно, что степень подготовленности говорения влияет в основном лишь на общее *число* упрощенных кластеров, а не на конкретную структуру кластера. Иными словами, в квазиспонтанной монологической речи дикторы обоих полов упрощают те же самые кластеры, что и в спонтанной речи, однако в меньшем количестве случаев.

Анализ непосредственно рассматриваемых стыковых согласных кластеров, в которых дикторами допускалось выпадение конечного элемента в первом слове, с точки зрения грамматической принадлежности входящих в данные словосочетания лексических единиц показывает, что дикторы в своей речи в основном отдают предпочтение одним и тем же вариантам элизии. Как в квазиспонтанном, так и в спонтанном монологе это в первую очередь:

- выпадение альвеолярного смычного взрывного /t/ в таких широко употребляемых словосочетаниях, как стянутые формы с отрицанием - *didn't want, wasn't usually, weren't very, don't remember, can't do, aren't next, haven't really, isn't too* и так далее;

- выпадение альвеолярных смычных взрывных /t/ и /d/ в словосочетаниях с модальными глаголами - *must seem, should get, could go, would become* и другие;

- выпадение согласных звуков в словосочетаниях, включающих в себя предлоги, артикли, вспомогательные глаголы, указательные и личные местоимения: *it was, lasts for, first of, at the, in the, with the, that there, at them, around me, at these, like you, with my, of my, in London, get that, like that, been there, in nine, all my, beside the, mind the, most of, come from, of those, what to* и многие другие.

Кроме того, в речи информантов наблюдается значительное количество случаев элизии альвеолярных смычных взрывных /t/ и /d/ в окончаниях Past Simple и Past Participle правильных и неправильных глаголов - *got really, bored there, went to, taught me, called the, passed that, used to, had to, noticed that, listened to, wanted to, lived there, found lots, learned pretty, started to, lasted for, made quite, played sports, seemed to, oriented towards, spent most, liked my, decided to, got to, realised that* и так далее.

Очевидно, выпадение элемента в стыковом кластере возможно здесь потому, что имеет место речевая избыточность - отрицательные формы, а также формы прошедшего времени с легкостью идентифицируются слушающими по наличию грамматических признаков (в основном, вспомогательных глаголов) и по контексту, который в данных случаях бывает весьма однозначен. Следовательно, полная реализация частицы *not*, а также окончания Past Simple и Past Participle не являются необходимыми для понимания общего смысла высказывания; смысл сочетаний с артиклями, предлогами и местоимениями также может быть распознан по контексту.

Анализ стыковых словосочетаний, где вторым элементом является полнозначное слово — нарицательное существительное (*first choice, strict school, next day, most people, last summer, last book, bad name, sent roses, last night*), имя собственное (*called Glenfield, think Moscow, of Europe, in February, England, York, about Mason, outside London, like Russia*), глагол (*just shout, even begin, England take, could choose, people want, just be, just like, would take, England play, just think*), личные или указательные местоимения *my, me, they, them, you, yours, that, this, these, those* и стыковых словосочетаний, где вторым словом является служебное слово - предлог *to, for, with, on, at, in, from* или определенный артикль *the* - показывает, что принадлежность второго элемента словосочетания к полнозначным или к служебным частям речи не оказывает существенного влияния на увеличение случаев выпадения конечного согласного первого слова кластера — в обеих группах лексических единиц наблюдалось значительное количество редуцированных кластеров на стыках слов - до 77% при полнозначных лексических единицах и до 80% при служебных словах. Очевидно, в данном случае правила организации звуков в цепочки, характерные для фонотактической системы английского языка, а также стремление говорящих к экономии усилий оказывают на процессы коартикуляции более существенное влияние, нежели морфологические связи между лексическими единицами.

Особым объектом исследования непосредственных случаев элизии стыкового согласного стали сочетания с одинаковыми звуками в конце первого и в начале второго слова (*гомогенные кластеры*). В данной позиции просматривается устойчивая тенденция к элизии конечного стыкового согласного - кластеры в данном фонетическом контексте упрощаются практически в 100% случаев как в квазиспонтанном, так и в спонтанном монологе - *went to, speak correctly, like cooking, favourite teacher, that teachers, with the, want to, put that, student to, first time, lot to, about twenty-nine, get to, difficult to, out to; different to, about ten, about twelve, with the, that time, different teacher, first time, just too, clarinet teacher, got to, want to, relate to, practical life, medium-sized detached, important to, different types, comfortable life* и так далее. Объяснением этому может служить практическое отсутствие в английском языке тенденции к геминации согласных (геминированные согласные, в основном сонанты и исключительно в интервокальной позиции, в небольшом количестве присутствовали лишь в древнеанглийском языке).

Полученные в ходе аудиторского эксперимента данные о количественном соотношении реализованных случаев элизии стыкового элемента в согласных кластерах в речи англичан (спонтанный монолог), были подвергнуты сравнительному анализу с целью выявить наличие или отсутствие влияния гендерного и возрастного факторов на упрощение согласных кластеров на стыках слов. В целом дикторы обоих полов трех возрастных групп обнаруживают определенные различия в реализации стыковых скоплений согласных.

Анализ данных, как в рамках каждой группы, так и по дикторам в рамках трех групп обнаруживает следующие закономерности. Во всех возрастных группах мужчины допускают несколько большее количество выпадений конечного стыкового элемента — в рамках первой группы показатели составляют 50% элизии у мужчин и 46% у женщин, то есть разница составляет 4%.

Во второй группе процент упрощения кластеров несколько ниже - 44,5% у мужчин и 38% у женщин (разница составляет 6,5%), что на 2,5% превышает разницу, имеющую место между дикторами первой возрастной группы.

Таблица 1.

Процент элизии конечного элемента в стыковых кластерах по трем возрастным группам

ДИКТОРЫ				
Первая возрастная группа		Вторая возрастная группа	Третья возрастная группа	Средний показатель
Мужчины	50%	44,5%	32%	42%
Женщины	46,5%	38%	30,5%	38%

При изучении элизии в ходе данного исследования был также проведен дополнительный эксперимент, целью которого являлась проверка предположения о том, что выпадение согласного звука на стыках слов встречается чаще при убыстрении темпа произнесения. В эксперименте принимали участие два информанта - жительницы Великобритании, принадлежащие к молодому поколению (девушки в возрасте двадцати и двадцати одного года), студентки престижных колледжей, что позволяет отнести их к среднему классу. Обе девушки - жительницы юга и юго-востока страны и являются носителями литературной произносительной нормы Великобритании (BBC English).

Для выявления возможной зависимости упрощения стыковых согласных кластеров от ускорения темпа речи информантам было предложено для прочтения два списка, которые состояли из 63-х следующих друг за другом фраз. Фразы были составлены преимущественно на основе нейтральной лексики и содержали в общей сложности около девяноста разнообразных стыковых согласных сочетаний, в которых предполагалась возможность выпадения элемента. Каждый из списков был прочитан информантами дважды - в ускоренном и замедленном темпе.

Результаты перцептивного анализа полученных звучащих текстов представляются достаточно информативными. Выразив в процентном соотношении количество случаев упрощения стыковых сочетаний согласных в речи информантов по сравнению с общим числом потенциальных случаев

элизии, можно убедиться в следующем. При ускоренном темпе речи первый информант допускает 67% случаев элизии межстыковых согласных, тогда как при замедленном темпе процентное соотношение достигает 63%; второй информант допускает 73% и 68% случаев элизии соответственно. Следует подчеркнуть, что такие высокие показатели являются результатом того, что все без исключения стыковые сочетания, встречающиеся в данных фразах, являлись потенциально возможными случаями реализации выпадения конечного стыкового согласного звука.

Очевидно, что разница в процентном соотношении случаев выпадения согласных при замедленном и ускоренном темпе речи относительно невелика (4% у первого информанта и 5% у второго).

При детальном сопоставительном анализе полученных образцов было выявлено три случая, где выпадение согласного звука имело место при замедленном темпе речи, тогда как при более быстром произнесении сочетание не подверглось элизии (губно-зубной щелевой звонкий /v/ в словосочетании *move your car* у первого информанта и альвеолярный взрывной звонкий /d/ (*a good test*, и заднеязычный взрывной глухой /k/ (*ask them*) у второго информанта). Кроме того, в отдельных сочетаниях элизия сохранялась и в тех случаях, когда слово, содержащее звук, который предположительно должен был подвергнуться выпадению, было эмфатически выделено нисходящим тоном либо отделено от второго компонента словосочетания паузой хезитации (альвеолярные смычные взрывные /t/ и /d/ в словосочетаниях *last word*, *last car*; *hold the dog*, *send the letter* в речи первого информанта; аппроксимант /l/ в словосочетании *in all frankness* и альвеолярный смычный взрывной глухой /t/ в словосочетании *the best car* у второго информанта). Следовательно, можно сделать вывод, что *ускорение темпа речи не всегда оказывает однозначно усиливающее воздействие* на упрощение фонемного состава согласных сочетаний, встречающихся в потоке речи на стыках слов. По всей видимости, решающее влияние на модификации стыковых согласных сочетаний оказывают такие факторы, как социофоническое варьирование и социальный статус говорящего, идеолектальные особенности — индивидуальные психологические и физиологические особенности конкретной личности, влияющие на произношение и определяющие речевые привычки, а также системные внутриязыковые факторы.

Итак, по результатам проведенного аудиторского эксперимента можно отметить, что процесс элизии конечного сегмента в стыковых согласных кластерах в речи англичан обоего пола и разных возрастных категорий в целом отличается масштабностью, хотя дикторы разных групп и обнаружили незначительные различия в реализации исследуемых сочетаний. Это объясняется двумя причинами: принадлежностью исследуемых отрезков к разным типам речи (квазиспонтанный и спонтанный монолог), а также тем, что дикторы относятся к разным возрастным категориям: 20-25 лет (категория, которая является наиболее восприимчивой к новым произносительным тенденциям в речи), 26-45 (более устойчивая по

сравнению с младшей группой категория, однако, отличающаяся достаточной мобильностью) и 46-60 лет (возрастная группа, представители которой наиболее консервативны). Отметим, что в рамках каждой отдельно взятой возрастной группы наблюдается практически полное сходство в оценках аудиторов.

Таким образом, данные о реализациях стыковых согласных сочетаний и выпадении конечного сегмента первого слова в различных фонетических контекстах, полученные в ходе перцептивного анализа аудиторами, позволяют говорить о наличии трех тенденций:

1. Возрастание процентного соотношения случаев элизии от квазиспонтанной речи к спонтанной: в квазиспонтанном монологе элизия в среднем составляет 41,5%, тогда как в спонтанных монологических высказываниях этот показатель равен 48%; таким образом, разница составляет 6,5%.

2. Возрастание процентного соотношения случаев элизии от группы дикторов старшего возраста к молодежной. В рамках первой (молодежной) группы показатели у мужчин равны 50%, а у женщин 46% (разница составляет 4%); во второй группе этот показатель составляет 44,5% у мужчин и 38% у женщин (разница составляет 6,5%), в третьей группе соотношение достигает 32% у мужчин и 30,5% у женщин (разница составляет всего 1,5%).

Данные, приведенные в пунктах 1 и 2, иллюстрируют тот факт, что квазиспонтанная речь характеризуется менее высокой степенью вариативности ее сегментных единиц. Подтверждается также устойчивое влияние признанной общеязыковой тенденции к большему распространению различного рода инноваций в речи более молодых носителей и отсутствие стремления к гиперкорректности и внятности речи.

3. Устойчивое увеличение процента выпадения конечного согласного на стыках слов в речи мужчин: на 4% в рамках первой группы, на 6,5% во второй группе и на 1,5% в третьей группе. Наличие разницы в количестве случаев элизии, реализуемых мужчинами и женщинами, может свидетельствовать о том, что тендерный фактор оказывает некоторое влияние на изучаемую произносительную модификацию. Однако воздействие тендерного фактора на упрощение кластеров в спонтанном говорении оказывается слабее, нежели влияние процессов коартикуляции, типичных для фонотактической организации английской речи.

Подводя итоги лингвистической интерпретации результатов аудиторского эксперимента, отметим, что при прослушивании речевых фрагментов, содержащих словосочетания, теоретически допускающие выпадение стыкового согласного элемента в различных фонетических контекстах аудиторы зарегистрировали наибольшее количество случаев элизии у дикторов молодежной группы как в квазиспонтанной, так и в спонтанной речи. Элизия во второй и третьей группах в процентном отношении выражена слабее. Дикторы-мужчины во всех трех возрастных группах допускают больший процент выпадения

конечных согласных на стыках слов, нежели дикторы-женщины. Данные, полученные в ходе эксперимента, проведенного в рамках настоящего исследования, могут способствовать дальнейшей разработке проблемы сегментации английской речи в ее динамике в целях автоматического распознавания и синтеза английской речи.

Литература

1. Белявская Е.Г. Фонотактические модели английского языка и возможности их применения в автоматическом распознавании речи. Дисс. канд. филол. наук. – М., 1975. – 202 с.
2. Бондарко Л.В. Фонетическое описание языка и фонологическое описание речи. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1981. – 200 с.
3. Торсуев Г.П. Строение слога и аллофоны в английском языке. – М.: Наука, 1975. – 239 с.
4. Шевченко Т.И. Теоретическая фонетика английского языка. – М.: Высшая школа, 2006. – 191 с.
5. Gimson A. An Introduction to the Pronunciation of English. – London: Arnold, 1989. – 364 p.
6. Godefroid I. Psychologie: Science humaine et science cognitive. – Brussels: De Boeck, 2008. – 1101 p.
7. Labov W. Principles of Linguistic Change: Cognitive and Cultural Factors (Language in Society). – London: Wiley-Blackwell, 2010. – 448 p.
8. Ladefoged P. Vowels and Consonants: An Introduction to the Sound of Languages. – Oxford: Blackwell, 2005. – 206 p.
9. Schreier D. Consonant Change in English Worldwide: Synchrony Meets Diachrony. – Hampshire: Palgrave Macmillan, 2005. – 248 p.
10. Tagliamonte A., Temple R. A manual of English phonetics and phonology. – Berlin: Auflage, 2005. – 169 p.
11. Trudgill P. English Accents and Dialects: An Introduction to Social and Regional Varieties of English in the British Isles. – London: Hodder Education, 2005. – 168 p.
12. Wells J.C. Accents of English. – Cambridge: CUP, 1982. – 212 p.

Summary

The article is dedicated to the investigation of consonant junction variation in English spontaneous speech. The results showed high level of elision in the speech of the youth group. Men more than women in all age groups assume high percentage of final consonant falls in the word junction.

АННА-ГАЛЯ ГОРБАЧ – ПЕРЕКЛАДАЧ І ПОПУЛЯРИЗАТОР УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Іваницька М.Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Серед постатей, котрі познайомили світ з українською літературою, особливе місце займає Анна-Галя Горбач – перекладачка, науковець, громадська діячка, популяризаторка української літератури на німецькомовних теренах. На жаль, її подвижницька діяльність залишається недостатньо поцінованою та відомою в Україні. Наразі є лише бібліографічний показник із супровідною статтею Я. Закревської, кілька статей у газетах та часописах (серед іншого – її колеги по перу П.Рихла), короткі відомості у Вікіпедії, на сайтах Інституту історії НАН України, Національної спілки письменників та на сайті „Українці в світі“. Більшість із них дають загальну інформацію про життя та діяльність А.-Г.Горбач, перераховуючи її переклади та літературознавчі розвідки. З точки зору перекладознавства її доробок іще не аналізувався. Разом з тим, висвітлення праці перекладачки видається нам доволі актуальним, оскільки її творчий шлях є відображенням потуг окремої особистості познайомити Німеччину з Україною, її соціально-політичним та культурним життям та з її літературою, а також віддзеркаленням міжлітературних контактів України та Німеччини і розвитку перекладацьких стратегій.

У цій статті поставимо собі за мету проаналізувати перший великий перекладацький проект А.-Г. Горбач, видану нею у 1959 р. антологію „Синій листопад“, та пов'язати її з рисами особистості перекладачки.

Анна-Галя Горбач народилася серед Карпат, у південно-буковинському селі Бродина, виросла в багатомовному краї, в освіченій родині Луцяк. Завдяки австрійським кореням її матері сім'я переїхала у 1939 році до Німеччини, де молода дівчина здала випускні іспити і розпочала студії романістики й славістики у Геттінгені, а пізніше – в Мюнхені, захистила дисертацію, одружилася зі славістом та земляком Олексом Горбачем. У час, коли про Україну на Заході взагалі не говорили, не виділяли її як таку у складі СРСР, Горбач поставила собі амбіційну мету – познайомити німецького читача з багатою та своєрідною українською літературою – і йшла до цієї мети, наполегливо працюючи над перекладами, в тому числі українського Самвидаву, зав'язуючи контакти з письменниками, підтримуючи репресованих діячів культури, а також заборонену в Радянському Союзі греко-католицьку церкву, зрештою, заснувавши видавництво Brodina для поширення української літератури в Німеччині. Вона видає цілу низку антологій української прози та лірики від початку 20-го століття до його кінця, публікує наукові розвідки про українську літературу, аналізує її контакти з німецькою (особливо постаті Л.Захер-

Мазоха та Оьги Кобилянської), готує для Німецького лексикону світової літератури Kindlers Literatur Lexikon статті про видатних українських письменників і пише для нього огляд про українську літературу, виступає на наукових конгресах та коференціях. Тільки той, хто сам хоч раз працював над укладанням книги, може уявити, наскільки багато праці потребував, наприклад, збір матеріалу для антологій чи Лексикону. Це при тому, що довгий час Україна та Німеччина були закриті одна для одної. Але як тільки стало можливим, А.-Г.Горбач почала відвідувати Україну, вона знайомилася із письменниками та громадськими діячами, а згодом почала підтримувати їх як матеріально, так і звертаючись до світової громадськості.

Вважаємо, що українське походження та патріотизм, але разом з тим, ґрунтовна освіта в Німеччині, самовідданість та цілеспрямованість дозволили А.-Г.Горбач стати на кілька десятиліть одною з ключових фігур українсько-німецького літературного зв'язку.

Початок перекладацької діяльності А.-Г.Горбач припадає на кінець 50-их років. У 1959 році у її перекладі у Гайдельберзі виходить об'ємна збірка творів українських авторів „Blauer November. Ukrainische Erzähler unseres Jahrhunderts“ . Епіграфом до цього видання А.-Г.Горбач вибрала слова О.Довженка: “— Тату!

— Що, синку?

— Що там за люди пливуть?

— То здалека, Орловські. Руські люди, з Росії пливуть.

— А ми хто? Ми хіба не руські?

— Ні, ми не руські.

— А які ж ми, тату? Хто ми?

— А хто там нас знає. Прості ми люди, синку. Хахли, ті, що хліб обробляють. Сказать би, мужики ми... Колись козаки, кажуть, були...” [Довженко, с. 49–50]. Другим епіграфом слугують розмірковування Вівді з твору Михайла Івченка, про те, що багато людської крові витекло, а пани zostалися. Тільки що старих панів замінили нові.

Вибором таких епіграфів А.-Г.Горбач відкрито демонструє мету публікації антології – показати, хто є українці, і як їм живеться після стількох визвольних змагань. У передмові до книги засновник видавництва, літературознавець та перекладач Вольфганг Роте звертає увагу на те, що німецький читач зовсім нічого не знає про своїх сусідів українців, бо велетень за Віслою – то для німців Росія, а Україна – лише Південна Росія. Він робить короткий географічний, етнографічний, історичний та мовознавчий екскурс, можливо, дещо тенденційний. Даючи різкі оцінки історичного розвитку України від Київської Русі аж до середини 20-го століття, він називає українців пасинками історії, неодноразово даючи читачам зрозуміти, в якому жалюгідному становищі опинялася Україна та її культура під чужим пануванням і тепер – за радянської влади [Blauer, S. 9–10]. Досить детально він оглядає розвиток української літератури від І.Котляревського, характеризує авторів та їхні твори, стиль, тематику, і зазначає, що тон антології „складається із багатьох голосів, але головним є

тон страждання. Десь він звучить різко, десь приглушеніше, але його можна почути завжди, у всіх оповідях. Терпіння, безконечне та безмірне, накинута людям східних просторів безжальною долею“ [Blauer, S. 16-17]. Але далі літературознавець вказує, що до цього тону додається ще ліричний тон української землі, неторканих природних джерел. Справді, серед його характеристик творів та авторів антології переважають дві тематичні групи: „нечувані страждання / невимовна розпука“ та „сповнений поезії /внутрішньої сили“. В. Руте порівнює мотиви оповідань між собою і робить висновок, що селяни М.Коцюбинського символізують вічне страждання, а постаті О.Довженка – силу, нездоланність та безсмертність цього селянського народу. „Хто пірне у широке епічне полотно цієї розповіді, хто прислухається до його часових вимірів, тому нагородою буде частинка поезії, найвної, невибагливої, що будитиме тугу за раєм. І тому читачеві, напевне, вдасться побачити глибини душі цього народу“. [Blauer, S.21]. Разом з тим, В.Руте порівнює образи Ю.Яновського із картинами Шагалла, вигукуючи: „Яка поезія!.. Ми, європейці, розпечені нашим новим філігранним мистецтвом, краще у цьому місці помовчимо“ [Blauer, S.21].

На нашу думку, саме прочитання вибраних А.-Г.Горбач творів вразило літературознавця до глибини душі, він відкрив для себе і читачів Німеччини цю прірву між поетичною душею українського народу та скрутою його соціально-політичного становища.

Зазначимо, що більшою мірою вибір авторів для збірки приходить на час розстріляного відродження (М.Хвильовий, В.Подмогильний, Г.Косинка). Серед старшого покоління А.-Г.Горбач подає два оповідання М.Коцюбинського та три В.Стефаника. Хоча книга вийшла 1959 року, серед повоєнних творів до антології увійшли лише три автори – О. Довженко, І.Вільде та І.Сенченко. В. Руте говорить з цього приводу: „видавець (Горбач) довго намагалася знайти твори вільного духу останніх років, однак навіть самі пошуки були марними“[Blauer, S.16]. Однак те, що вибране, він характеризує так: „у простій мові, якою написані оповіді цієї книги, сховано більше правди і більше поезії, ніж у догматичному авангардизмі деяких наших письменників... Ми, читачі, висловлюємо нашу подяку видавчині, котра походить з тої країни, образ якої – як ми сподіваємося – передано в цій книзі через її поетичну літературу“ [Blauer, S.26].

Чому ми зупинилися так детально на передмові до антології, стає зрозумілим з того факту, що це була, по суті, перша післявоєнна спроба дати характеристику українській літературі від початку століття до кінця 50-их років. На той час у ФРН вийшли книги „Українська лірика 1840-1940“ (H.Koch, Wiesbaden, 1955), „Українська література сучасності“ (J.Kossatsch, Regensburg, 1947), „Сучасна українська лірика“ (E.Kottmeier, Mannheim, 1957), у Парижі – „Розстріляне відродження“ (Ю.Лавріненко, 1959), у Нью-Йорку „Українська література. Студії визначних авторів“ (C.A.Manning, 1944) та в Торонто – „Літературна політика в Радянській Україні“ (G.-S.N. Luckyj, 1956). Наразі невідомо, наскільки в той час А.-Г.Горбач могла користуватися книгами, що видавалися в СРСР після війни, але те, що вона

опрацювала вище наведену та цілу низку довоєнної літератури, не викликає сумнівів.

У межах цієї статті проведемо детальний перекладознавчий аналіз двох оповідань антології і прослідкуємо перекладацькі стратегії А.-Г.Горбач.

В оповіданні „Він іде“ М. Коцюбинського, яке відкриває збірку, піднімається тема співжиття українців та євреїв у маленькому українському містечку. Тому на перший план виступає місцевий та національний колорит, який стає однією з інваріант перекладу.

На початку розповіді автор змальовує наростання неспокою перед можливим погромом. Він не експлікує тему єврейства, але імплікує її досить зрозуміло, вживаючи слова „погром“, „крамарі“, „містечко“, „чорносотенні панки“, „пуриці“, „кучеряві діти“. Перекладачка відтворює більшість із них еквівалентами: „Pogrom“, „Krämer“, „Städtchen“, „Puritzen“, „kraushaarige Kinder“, невідома для німецького читача реалія „чорносотенні панки“ нейтралізується перекладачкою та відтворюється через пояснення „junge, reaktionäre Herrchen“, хоча зменшувальна форма до Herr звучить для німецького вуха незвично, радше іронічно. І все ж перекладачка вважає, що імплікації недостатньо пояснили німецькомовному читачеві, що йдеться про єврейське населення. Тому вона вводить експлікаційний елемент „jüdische Droschke“, хоча в оригіналі фігурує лише вид брички – балагульська бричка, тобто, крита бричка з візником:

<i>велика балагульська бричка</i>	<i>eine große jüdische Droschke vor</i>
<i>підкочувалась під один з</i>	<i>einem der reichen Häuser</i>
<i>багатших домів</i>	<i>stehenblieb...S.27</i>

В оригіналі є ціла низка реалій, котрі характеризують побут євреїв, вони чужі як для української, так і для німецької мови, тобто, їх можна вважати екзотизмами. Автор вживає ці екзотизми частіше без пояснення, створюючи таким чином досить яскраво виражений колорит. Як відтворюються ці реалії перекладачкою для німецькомовного читача? При відповіді на це питання ми мусимо зважати на обставину, що не лише загальна дія відбувається в інших регіонально-національних умовах, далеких від цільового читача, але й переклад через півстоліття створив дистанцію у часі, котра ще більше віддаляє читача від хронотопу оригіналу.

Перекладачка користується різними стратегіями: частіше вона залишає екзотизми, транскрибуючи їх, сподіваючись, що контекст дасть пояснення незрозумілої лексики, але таким чином очужуючи текст. Так, вона залишає екзотизми Balabusten, Goj, котрі стоять в оригіналі в лапках („балабусти“), хоч для німецького читача перше слово нічого не значить, до речі, як і для сучасного українського, але, очевидно, український читач початку 20-го століття вільніше сприймав ці лексеми, особливо саме в тих маленьких містечках, котрі чи не на половину були єврейськими.

До стратегії збереження екзотизмів можна віднести вигуки: „Ай-вай!“ – „Oj! Wej!“, звертання „Бобе!.. бобе Естерко!“ – „Bobe... Bobe Esterka...“ Іноді вона знаходить німецький відповідник до реалії, котра звучить екзотизмом в оригіналі:

<i>В хаті старого шохата Абрума при світлі лойових свічок ішла нарада</i>	<i>Im Hause des betagten Schächters Abrum hielt man beim Licht der Talgkerze Rat. S. 28</i>
--	--

Звичайно, особливого колориту надають творові як в оригіналі, так і в перекладі імена, які А.-Г.Горбач зберігає, за винятком одного – *Мойше Цвейлібе* – яке в оригіналі звучить відповідно до мови їдиш, а в перекладі онімечене – *Moische Zwiebel*, що, в принципі, виправдано походженням цього прізвища.

Трапляється, що автор вживає нейтральне слово, а перекладачка залишається в ситуативному полі очуження:

<i>а він бачив перед собою лиш довгі поли чийогось халама.</i>	<i>Er sah vor sich nur die Rockschoße eines Kaftans. S. 33</i>
---	---

Деколи сам автор давав пояснення реаліям, цей метод перейняла перекладачка: „їхні „пуриці“, багатіші купці, ще зрання почали тікати“ – „*Puritzen, die reicheren Kaufleute...*“

Український колорит перекладачка теж частково нейтралізує, а імплікації розкриває, забезпечуючи таким чином розуміння німецькомовного читача. Особливо це стосується першого речення твору, де автор одразу ж натякає на підкуп станового, але нейтральне слово „взяв“ було б навряд чи зрозумілим у законослухняній Німеччині:

<i>Становий, здається, незадоволений був з того, що взяв, і хоч запевняв, що не допустить погрому, але йому вірили мало.</i>	<i>Der Polizeivorsteher, der bestochen war, schien plötzlich unzufrieden und obwohl er versicherte, es zu einem Pogrom nicht kommen zu lassen, schenkte man ihm keinen Glauben. S. 27</i>
<i>Найгірше було те, що ніхто напевно не знав, чи одмінять процесію з образом Снаса, яка мала відбутись завтра по церковній відправі.</i>	<i>Das Schlimmste war, daß keiner sicher wußte, ob der Prozessionzug mit dem Bilde des Heilands dem Gottesdienst folgen würde. S.27</i>

Цікаво, що А.-Г.Горбач іноді одомашнює текст, передавши, наприклад, „бублики і булки“ баварськими аналогами – „*Bretzeln und Semmeln*“.

Об'єктивні відмінності у семантичній картині мов перекладачка вирівнює шляхом гіперонімічної заміни:

<i>Снів стих, і почулось довге жальбне сякання носа.</i>	<i>Das Singen verstummte und man hörte ein langes, klagendes Geräusch. S.29</i>
---	--

або шукає ситуативного аналога, не зупиняючись перед творенням власних метафор, які можна вважати адекватними, оскільки вони передають усі три сторони мовного знака: зміст, форму та функцію:

<i>крізь вікно в хату влетіла стоока тривога</i>	<i>Eine hundertfache Unruhe drang in das Zimmer. S. 29</i>
---	---

З боку синтаксису помічаємо, що перекладачка іноді відходить від довгих складних речень М.Коцюбинського, оскільки для німецької мови

нанизування речень одне на одне не надто типово. Іноді вона випускає якусь деталь, з огляду, очевидно, на її лірично-метафоричну суть, також нетипову для німецької напруженої оповіді:

<i>А коли сонце сіло і прийшла ніч, як чорна дума землі, червоні гості щезли, й містечко зовсім завмерло...</i>	<i>Und als die Sonne versank und die Nacht anbrach, verschwanden die roten Gäste und das Städtchen erstarb nun völlig...S. 28</i>
<i>Всі говорили разом, бо всіх одно турбувало</i>	<i>Sie sprachen alle durcheinander. Alle bewegte nur eines. S. 28</i>
<i>Раптом Абрум почув, як щось звалилось на нього й розбіглося по тілу дрібними кольками. То серед тиші впали на голову дзвони і побігли по місту з високом й реготом.</i>	<i>Plötzlich schlug über ihm das Dröhnen der Glocken zusammen, ihre Töne liefen über die Stadt hin wie ein Gelächter. S.33</i>

Відтворюючи жорстоку картину сплеску міжнаціональної ненависті, перекладачка – швидше несвідомо – намагається хоч трохи пом'якшити сцену, генералізуючи сцену, упускаючи дієслова і залишаючи знаряддя, яким треба було розігнати ворогів:

<i>Треба оборонятись. Треба стріляти із револьверів і всіх перебити... Закидати дровами, бити дрючками, колоти ножами.</i>	<i>Man müßte sich verteidigen, man müßte schießen, sie auseinander treiben mit Holzschneiten und Knüppeln, Messern... S.32</i>
--	--

Експресію оповідання перекладачка посилює за допомогою зміни перспективи висловлювання: М.Коцюбинський веде оповідь з перспективи автора, котрий стоїть осторонь, перекладачка ідентифікує себе з персонажами:

<i>Знов встало питання - те саме, що і спочатку, - що ж мають робити?</i>	<i>Wieder war die Frage dasselbe: Was sollen wir tun? S. 29</i>
---	--

Друга новела Коцюбинського – Intermezzo, створена в дусі імпресіоназму, в чомусь перегукується з „Нотатками Мальте Лявридса Бригге“ Р.М.Рільке. Два твори писалися в той самий час, в обох йдеться про місце митця, в обох тематизуються рефлексії авторів: місто наче Молох, природа/село як протиставлення. В обох ліричний герой інтенсивно висловлює свої роздуми-враження, змальовуючи яскраві картини, обидва створені з мозаїчних картинок, що виткані з окремих переживань, думок і настроїв. Разом з тим, роман Р.М.Рільке здобув собі світову славу, новела ж М.Коцюбинського перекладена німецькою в кінці 50-их років, коли панував уже інший стиль та інші літературні вподобання.

Поглянемо на переклад на рівні образів: він характеризується орієнтацією на оригінал, в першу чергу це стосується близькості до його семантико-сміслової структури. А.-Г.Горбач переносить в текст перекладу авторські метафоричні образи, розгорнуті порівняння та символи, у більшості

випадків не змінюючи їх. Загальна образна картина оригіналу залишається збереженою, так само – настрої ліричного героя та його тон, навіть якщо деякі метафори звучать для німецького читача незвично, а тональність де-не-де – стилізовано. Але читач – відповідно до наших опитувань – сприймає це як даність оригінального твору та певну частову дистанцію, котра проявляється саме у метафориці та експресивному тоні оповіді напр.:

<i>Після того було молоко. Білий пахучий напій пінивсь у склянці, і, прикладаючи його до уст, я знав, що то вливається в мене м'яка, як дитячі кучері, вика, на якій тільки ще вчора цілими роями сиділи фіолетові метелики цвіту. Я п'ю екстракт луки.</i>	<i>Dann kam die Milch. Der weiße duftende Trank schäumte im Glase und wenn ich ihn an die Lippen führte, wußte ich, daß ich die Wicke trank, auf dem noch gestern die Blüten wie blaue Schmetterlinge leuchteten, weich wie die Locke eines Kindes. Ich trank den Saft der Wiesen. S. 43</i>
---	--

Бачимо, усі елементи розгорнутої метафори, за винятком „рій“, а також зв'язки між ними збережено, нехай в дещо видозміненій послідовності, але саме завдяки цьому метафору перекладу легко уявити, „побачити“, і це є критерієм її адекватності. Поетичний стиль автор створив і за допомогою іменника високого стилю „вуста“, який компенсовано іншою лексемою у високому стилі „Trank“. У іншому прикладі метонімічну заміну „сліди підшов“ – „сліди кроків“ та ситуативний відповідник до „тут вхід не вільний!“ – „лишіть мене самого!“ ми вважаємо також збереженням образу:

<i>і всі лишають на душі моїй сліди своїх підшов. Затулю вуха, замкну свою душу і буду кричати: тут вхід не вільний!</i>	<i>Und alle lassen sie in meiner Seele die Spuren ihrer Schritte zurück. Ich werde die Ohren zuhalten, meine Seele zuschließen, laßt mich allein! S.39</i>
--	--

Оскільки образи міста, людини, природи (сонця, полів) тощо вималювані М.Коцюбинським надзвичайно експресивно, але разом з тим – досить складними мовними фігурами, які спираються на асоціативну картину українського менталітету, цікаво прослідкувати, що відбувається з цими образами у перекладі. За нашими спостереженнями, А.-Г.Горбач завжди намагається зберігти центральний елемент образу, навколо якого групуються інші елементи, взяті з оригіналу, але ці елементи можуть опинитися у перекладі в інших взаємовідносинах, ніж в оригіналі. Так, імплікований автором зв'язок між посівом як вихідним моментом, і вівсом, ячменем і пшеницею як рівноцінними наслідками посіву, експлікується в перекладі, причому однорідними членами речення, що отримують розширення у формі підрядних означальних:

<i>Розплющую очі. Тепер я певний, що з того посіву зійшла срібна сітка вівсів, гнеться й блищить, мов шабля, довговусий ячмінь, пливе текуча вода пшениці.</i>	<i>Ich öffne die Augen. Jetzt bin ich sicher, daß aus dieser Saat das silberne Netzt des Hafers gewachsen ist, die schnurrbärtige Gerste, die sich wie eine Klinge biegt und glänzt, der Weizen, der wie ein Wasser dahinfließt. S. 43</i>
--	--

Горбач відносно рідко користується гіперо-гіпонімічними замінами або аналогами, намагаючись залишатися близькою до авторського замислу і способу його вираження, хіба що німецька мова (прототипна семантика, фразеологія) дає їй готовий ресурс, котрий знаходиться у тому ж семантичному полі, напр.:

<i>стійте собі на місці, спочивайте спокійно</i>	<i>Bleibt an eurem Ort, ruht euch im Frieden aus! S.38</i>
<i>Фактично стаєш невільником цього многоголового звіра</i>	<i>Man wird wirklich zum Sklaven dieses vielköpfigen Drachen. S.36</i>
<i>Спокійний, самотній, сідав десь на танку порожнього дому й дивився, як будувалась ніч. Як вона ставила легкі колони, заплітала сіткою тіней, зсувала й підносила вгору непевні, тремтячі стіни, а коли все се зміцнялось й темніло, склепляла над ними зоряну баню.</i>	<i>Still und einsam setzte ich mich auf die Bveranda des leeren Hauses und schaute, wie die Nacht ihre Zelte aufschlug. Wie sie leichte Säulen aufstellte, ein Netz von Schatten flocht, unsichere, zitternde Mauern aufhob, und als dieses alles fester und dunkler wurde, ließ sie ihre Sternenwelt darüber nieder. S.41</i>
<i>Мені докучило бути заїздом, де вічно товчуться оті створіння, кричать, метушаться і сміються.</i>	<i>Ich wurde zum Tummelplatz all dieser Wesen, die sich ewig herumtreiben, schreien, im Dreck wühlen. S. 37</i>

В останньому прикладі перекладачка змінює образ, що можна пояснити як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. В оригіналі це образ заїзду, в перекладі – „площі, де вічно товчуться, кричать та риються у смітті всі ці істоти“. Очевидно, еквівалент до „смітити“ – „Schmutz machen“ – виявився в німецькій мові надто узагальненим виразом, який до того ж не асоціюється у німецькомовного читача із образом гостя заїзду, тому „Gasthof“ – відповідник до „заїзд“, також не використано. Можна, звичайно, поставити під сумнів доцільність останнього елемента образу, особливо, якщо співвіднести його із тим, що місцем уявної дії є душа ліричного героя.

Як поводить перекладачка із лексикою низького стилю, що маркує соціальний колорит? А.-Г.Горбач іноді „підтягує“ стиль до літературного, в результаті чого може втрачатися соціальна диференціація. Так, у нижче наведеному діалозі ліричний герой говорить із бідним селянином. Засобом авторської характеристики селянина є лише його мовлення: „лутив воші“, „б'є морду“, „їдять пранці“, „жеруть один одного“. Після кожної фрази селянина ліричний герой підсумовує для себе почуте. Вживши двічі „Gesicht“, перекладачка нювелює різницю між мовою ліричного героя та селянина:

<i>Йому ще нічого: рік лутив воші в тюрмі, а тепер раз на тиждень становий б'є йому морду...</i>	<i>Ihm geht es noch gut. Ein Jahr nur haben ihn die Läuse im Gefängnis gefressen, und jetzt schlägt ihm der Wachtmeister einmal in der Woche ins</i>
--	--

"Раз на тиждень б'ють людину в лице"... Людей їдять пранці, нужда, горілка, а вони в темноті жеруть один одного. Як нам світить ще сонце і не погасне? Як можемо жити?	Gesicht. Einmal in der Woche schlagen sie den Menschen ins Gesicht... Krankheit, Elend, Schnaps frisst die Menschen und in der Finsternis fressen sie sich gegenseitig auf. Wie kann die Sonne uns noch leuchten? Wie nicht erlöschen? Wie vermögen wir noch zu leben? S. 45
---	---

Переклад вирізняється орієнтацією на оригінал і на лексико-граматичному рівні: більшість характеристик речень оригіналу переходить у переклад: довгі речення передаються довгими, сурядні – сурядними, певні синтаксичні фігури, паузи, виділення – такими ж засобами:

Ми таки стрілись на ниві - і мовчки стояли хвилину - я і людина.	Wir sind uns auf dem Feld doch begegnet – und einen Augenblick standen wir stumm voreinander – ich und ein Mensch. S. 44
Врешті стаю. Мене спиняє біла піна гречок, запашна, легка, наче збита крилами бджіл. Просто під ноги лягла співуча арфа й гуде на всі струни.	Endlich bleibe ich stehen. Mich hält der weiße Schaum des Buchweizens fest, duftend, leicht, als hätten ihn die Flügel der Bienen geschlagen. Eine klingende Harfe liegt zu meinen Füßen, all ihre Seiten tönen. S. 40

Там, де німецька мова вимагає чіткого використання часових форм минулого, перекладачка змінює Präteritum на Präsens: природний німецькомовний текст не визнає стрибків між часовими формами, Präteritum характеризує розповідний наратив, Präsens – актуальну дію чи узагальнення. Зазвичай в одному реченні ці два часи поруч не вживаються. Для введення минулої дії поряд з презенсом використовується форма Perfekt.

Орієнтація на оригінал проявляється також і в слідуванні граматичній формі майбутнього. Форма майбутнього, типова для української мови, майже завжди передається презенсом у німецькій, тим не менше, перекладачка використовує Futurum:

Я краще ляжу. Погашу лампу і сам потону у чорній нітьмі.	Ich werde mich legen. Werde das Licht löschen und selbst in die dunkle Finsternis versinken. S. 38
---	---

А.-Г.Горбач лише зрідка відступає від загального синтаксичного малюнку, притаманного оригіналові чи українській мові загалом (звичайно, мається на увазі не порядок слів у реченні чи дослівність). У 95 % випадків речення зберігає свою довжину разом з образно-лексичним наповненням. 5 % припадають на випущення, поділ довгого речення на частини або, навпаки, об'єднання коротких речень в одне, напр.:

Так протікали дні мого intermezzo серед безлюддя, тиші і чистоти. І благословен я був між золотим сонцем й зеленою землею	So rannten die Tage meines Intermezzos dahin. Menschenleere. Stille und Reinheit. Ich ging wie gesegnet zwischen der goldenen Sonne und der Erde.
--	--

	S. 44
<i>Десять чорних кімнат, налитих пільмою по самі вінця. Вони облягають мою кімнату.</i>	<i>Zehn finstere Zimmer, mit Dunkelheit bis in die fernsten Winkel gefüllt, umgeben meine Kammer. 38</i>
<i>Признаюсь - заздрю планетам: вони мають свої орбіти, і ніщо не стає їм на їхній дорозі. Тоді як на своїй я скрізь і завжди стрічаю людину. Так, ти стаєш мені на дорозі і уважаєш, що маєш на мене право. Ти скрізь. Се ти одягла землю в камінь й залізо. Се ти через вікна будинків - тисячі чорних ротів - вічно дихаєш смородом.</i>	<i>Ich gebe zu: ich beneide die Gestirne, sie haben ihre Bahnen und nichts stört ihren Weg. Auf meinem Wege begegne ich immer wieder und überall Menschen. Ja, du versperst mir den Weg und glaubst, du hättest ein Recht auf mich. Überall bist du. Du hast die Erde in Eisen und Stein gekleidet, du bist es dort hinter den dunklen Fenstern. S. 36</i>

В останньому прикладі перекладачка випустила елемент образу „дихаєш смородом“, хоча німецьке речення дозволило б такий варіант: „mit dem stinkenden Atem“, але це випущення не принципове для образу. Важливішим у цьому пасажі ми вважаємо перехід від оповіді про стан ліричного героя до риторично-апелятивного тону, котрий характеризує прямі звертання-звинувачення „Ти...“. Під цим займенником автор має на увазі узагальнену людину, про яку йшлося в минулому абзаці. А.-Г.Горбач випустила з уваги синекдоху, якою скористався автор, говорячи про людину, а не людей, в результаті чого перший абзац перекладу закінчується „Я зустрічаю людей“. А наступний абзац апелює „Ти стаєш мені на дорозі...“, в результаті чого читач губиться в здогадах, про кого, власне, йдеться. Звичайно, при такому масиві роботи перекладачка могла допуститися помилок на рівні розуміння, інтерпретації чи відтворення. Важливо інше: переклад функціонує як текст. Сучасний німецькомовний читач відзначає в ньому деякі чужі метафори та незвичні для сучасного формулювання конструкції, але в цілому оцінює текст як цікавий.

Упущення, котрі перекладачка робить свідомо, мають на меті зробити текст більш читабельним для німецькомовної аудиторії, адже розбіжності у мовному узусі роблять питомі українські речення чужими в потоці німецького мовлення. Яскравий приклад цьому – спроба перекладачки ущільнити структуру речення та використати звуконаслідувальний ресурс німецької мови:

<i>Біжу на подвір'я... А там бряжчать залізні цени і люто гвалтують собаки.</i>	<i>Ich laufe in den Hof. Ketten klirren, Hunde bellen. S. 39</i>
---	--

Можливо, засоби створення когезії та епітет „залізні“ в цьому уривку оригіналу надлишкові, але конденсований образ, створений перекладачкою, відповідає тону, заданому автором за допомогою дієслова „біжу“, відповідно,

вона відмовилася від вказівного займенника „там“ і обох епітетів заради динаміки.

Оскільки в антології А.-Г. Горбач поставила собі надзвичайно складне завдання – подати твори різножанрових авторів далекої та майже невідомої німецькому читачеві країни, перші з яких написані пістоліття тому, вона не могла розраховувати на широку аудиторію. Не можна випускати з уваги і психологічний момент: товста книга академічного формату, невідомі письменники, часова та політична дистанція не сприяли зацікавленню. Якщо звернутися до політики сучасних великих видавництв, то ніхто з них не візьметься за таку книгу, вважаючи її публікацію економічно ризиковою. Так, у своєму виступі у Європейському колегіумі перекладачів редактор німецького видавництва Kiepenhauer & Witsch Гельга Фрезе-Реш сказала, що треба мати надзвичайно вагомі аргументи, щоб взятися за публікацію перекладів творів минулих років. Зазвичай видавництво публікує переклади найсучаснішої літератури, котра викликала у своїй країні резонанс. (2013, записано під час доповіді). Звичайно, видавництво антології – інша категорія, але цільова аудиторія майже та сама – зацікавлений літературою читач. Антологія, укладена А.-Г. Горбач могла прислужитися славістам, але оскільки в Німеччині на той час україністики як такої не було, а русисти чи полоністи навряд чи пропонували своїм студентам українську літературу як додаткову, то основним читачем був, очевидно, український емігрант-патріот. Це також могли бути кола, близькі до Українського вільного університету в Мюнхені, чи літературознавці або політологи, що цікавилися Східною Європою. У будь-якому разі, антологія ширше прочинила двері до української літератури навіть для невеликого кола зацікавлених і рішуче відмежувала її від російської.

Отже, потрібно визнати безперечну заслугу першої антології А.-Г. Горбач у знайомстві німецької громадськості з Україною та її культурою. Нехай цей крок був розрахований на невелике коло зацікавлених, але він підготував ґрунт для подальших контактів. Переклад відзначається орієнтацією на оригінал, що виправдовувало мету укладачки, але разом з тим перекладачка використовує стратегії нейтралізації та контекстуальних замінів, які забезпечують читабельність, незважаючи на часову, територіальну та культурну дистанцію. У перспективі цікаво дослідити наступні перекладені А.-Г. Горбач твори та опубліковані нею збірки та прослідкувати етапи зближення між німецькою та українською літературами.

Література

1. Довженко О. За їхні «пуриці», багатші купці, ще зрання почали тікати чарована Десна: кіноповість. Україна в огні: кіноповість. Щоденник / О.П. Довженко — К.: Веселка, 1995. – 573 с.
2. Закревська Я. Життєвий і творчий силует Анни-Галі Горбач. // Анна-Галія Горбач. Бібліографічний покажчик. Упоряд.: М. Чікало; - Львів: НАН України. Ін-т українознав. ім. І.Крип'якевича., 1999. - 79 с.

3. Blauer November. Ukrainische Erzähler unseres Jahrhunderts. Übertragen und herausgegeben von Anna-Halja Horbatsch. – Heidelberg: Rothe Verlag, 1959. – 375 S.

Summary

The article examines translation works of A.-H. Horbach aimed at popularizing Ukrainian literature in Germany. The article analyses *Blue November*, an anthology of Ukrainian literature of the 20th century published by Horbach as her first translation project. Her translation solutions and approaches are studied on a number of examples.

IDIOMS AND THEIR POTENTIAL LEXICAL EXTENSION

Kavka S. J.

Ostrava University in Ostrava, Czech Republic

0. The scope of analysis.

In order to narrow down the scope of idiomatic expressions to be examined we only focus on those that syntactically perform the structure $\{V+NP_{\text{ext}}\} \rightarrow \{V+\text{Attr}+N\}$, e.g. *cry stinking fish*. (Section 1.) Determiners, namely articles and kindred expressions are disclosed from the present description because they are endowed with grammatical rather than lexical meaning. However, we cannot ignore them in the next step of the examination, namely once we shall ask questions about the potential attributive extension of idioms structured $\{V+NP_{\text{bare}}\} \rightarrow \{V+N'\}$, e.g. *chew the cud*, *pull one's leg*. As a matter of fact, it is just these that we zero in on first of all. (Section 2.) As for a corpus, we have to admit that it is difficult to rely on authentic cases of lexical variability since these are scarce; therefore we gathered two lists of some sixty idiomatic expressions in either, quoted by G. Nunberg et al. (1994), T. Nicolas (1992, 1995), C. Fernando (1989, 1996), and others, and we tested their potential lexical variability against the intuition of twenty native speakers (both British and American, mostly undergraduates), asking them for so-called 'introspective judgments'.

1. $\{V+NP_{\text{ext}}\}$ potential lexical modification.

Idiomatic expressions of the $\{V+NP\}$ -syntactic structure are mostly simple constructions, which, by the way, under certain stylistic conditions makes it possible for speakers to prefer concise formulations to lengthy descriptions. It does

not mean, however, that the NP cannot contain an attribute; what may be interesting is the fact that we can only sporadically come across expressions which have more than one attribute in their NP's strings, e.g. *have two left feet*, *(live in) cloud cuckoo land*. And, frankly speaking, the other attribute is mostly a kind of expressive one, such as *little*, *good*, or *old*, e.g. [...] *my little black book*, [...] *good bedside manner*, [...] *good old days*. However, a closer inspect into the topic will reveal that modifications can be more complex.

For further considerations it seems convenient to describe characteristics of attributes which are integral parts of idioms. To our best knowledge, there are no statistics to bring about information on the semantic categories of modifying attributes in idioms. Neither can we say much, from any official sources, about the ratio between the categories that we define as 'limiting' and 'descriptive'.

Note: In our classification [Kavka 1980], attributes are (1) Limiting, in the sense of Quantification or Placing on Scale, e.g. *take forty winks*; *put one's best foot forward*, and (2) Descriptive, in the sense of being Referential, e.g. *take French leave*, or Qualifying, e.g. *roll out the red carpet*.

Having once examined [Kavka 2003] several hundreds of idiomatic expressions we came to the conclusion that the attributes which appeared as their integral components represented practically all the categories as defined here-above. In other words, it seems that there are no constraints imposed on semantic categories to which attributes belong. Nevertheless, viewed statistically, Qualifying attributes prevail in number over Limiting ones. Qualifying characteristics involve all references, ranging from Time, Size (and other physical properties) to positive-negative evaluation. One distinct type of these is that of reference to Colour, offering figurative, non-literal interpretation. This holds true for our sixty expressions, too.

As we have mentioned, idiomatic expressions of our {V+NP_{ext}}-type mostly have no more than one attribute. Hence we could believe in a hypothesis postulating that further lexical modification is generally found impossible. And indeed, native speakers, being presented with a fairly long list of sixty {V+NP_{ext}}-idiomatic expressions and asked to fill in any additional attribute spontaneously sprung to their mind, gave negative answers almost unanimously. However, some of the respondents admitted that they would not mind, in certain co-situations, to add an adjective or an adverb (grammatically speaking) which expressed more or less subjective evaluation. These act as a kind of 'intensifiers' (in semantic terms). A few randomly selected examples will illustrate:

- (1) You've made a RIGHT / REAL dog's dinner of painting that door!
- (2) When's the GREAT happy event?
- (3) All this jargon is ABSOLUTE double Dutch to me.
- (4) He is the GENUINE fountain head of all truth.
- (5) She hired a FAMOUS private eye to find out reasons of her husband's trips.

(6) He's lived a THOROUGHLY clean life.

(7) I can't trace my SUPPOSEDLY noble family tree back further than my great-grandfathers.

(8) I had a REALLY close shave when I nearly collided with a big lorry.

The first question which flashes in one's mind is the choice between the forms of adjective and adverb. On the surface structure the answer seems to be simple: the adjective is used when it determines the whole NP_{ext}, as in

(9) Because of a FIERCE family feud they haven't spoken with each other for years.,

while the adverb is chosen if it is to relate to the NP's qualifying attribute, e.g.

(10) Missing the train is a REALLY lame excuse for your being late again.

Yet again, this simple answer does not always correspond to what native speakers consider as acceptable. We might wonder why only some respondents stopped to think about *keep a CLOSE eagle eye*, or why only some agreed with the adjectival *real* while others preferred the adverbial *really* in

(11) He took us on a REALLY / REAL wild goose chase.

Having examined thoroughly our idiomatic expressions, we came to a hopefully plausible conclusion, through certain inter-steps, of which one or two are worth mentioning. Namely, possibility of further modification is dependent largely on the overall construction of the given idiomatic expression: hence {V+NP_{ext}} has a lesser chance of being lexically further modified than {NP_{ext}}, i.e. one whose verb, if any at all, is not the expression's integral part. Thus respondents unanimously turned down any modification of [*I didn't expect him to*] cry [*0*] stinking fish, for instance, but they were inclined to accept [*He came out of the navy with an*] ABSOLUTELY clean sheet. Moreover, what we noticed and took for a significant feature, is the following: The more is the idiomatic expression sensed by the speaker as metonymical, the more possible it is for one to be modified by an additional attribute. Thus, for instance, in (4) the idiomatic *fountain head* can easily be accompanied with "intensifying" attributes such as *genuine*, or *absolute*, or perhaps *everlasting*, since *fountain head* is understood to mean 'source' or 'fount'. To a certain extent, *fountain head* behaves like *fountain pen*, defined as a compound, in which case lexical modifications are allowed yet insertion between the two components is banned. Similarly, *private eye*, as in (5), metonymically meaning 'detective', can go easily together with *famous* and even other attributes semantically compatible, e.g. *tough*, *new*, etc. On the other hand, no metonymic figure is sensed in [...with] *the naked eye*; therefore it would hardly be possible to say anything like **You won't see it with the BLUE naked eye*. Of course, not all idiomatic expressions are metonymical; yet what these and similar ones have in common is their non-compositionality. Briefly speaking, this characteristic means that the speaker understands the expression as a semantically indivisible unit. Expectedly, there must be idiomatic expressions which are compositional, namely, those in which one component is read in its literal meaning; some linguists will

refer to these as habitual collocations. What we can observe as a strong tendency is the following: The adjectival form of additional modification is generally preferred in case the respective original idiomatic expressions are sensed as non-compositional, i.e. if the speaker's conscious intention is to add to the phrase as a whole, as illustrated in (1) through (5) above. On the other hand, the adverbial form tends to be inserted if the speaker has in mind a deliberate modification of the attributive component of the idiomatic expression, which is compositional, as in examples (6) through (8) above. The criterion of compositionality is the primary, principle one, indeed, since it controls satisfactorily all the cases discussed here-above, supposing, of course, we concede speakers' subjectivity of view in terms of full, partial or loose semantic compositionality. In our conception, the feature of compositionality should be understood as a cline, the initial extreme point of which showing $\{V+NP_{ext}\}$ as an indivisible unit represents the expression's non-compositionality and hence its zero possibility of lexical extension. With the horn gradually opening, speakers seem to react to the fact by accepting further modification, preferring adjectival or adverbial forms of that further attribute in dependence of growing measure of compositionality. The examples under (1) and (10) show the distinction. Accepting the idea of a cline we cannot be surprised at some speakers' hesitation about proper attributive forms, as in (11). In any case, in terms of semantics such further attributive means seem to belong to that modifier type which is labelled "viewpoint": as a matter of fact they mostly express the speaker's subjective view and can be ranked easily among 'intensifiers' endowed with a certain amount of expressivity. In a way, the modification of $\{V+NP_{ext}\}$ -idiomatic expressions is external, namely, it does not change the expression's meaning.

2. $\{V+NP_{bare}\}$ lexical modification.

In the preceding section we dealt with potential attributive extension of already extended idiomatic expressions, namely, we wondered whether $\{(V+) Attr+N'\}$, such as *turn a blind eye*; *donkey's breakfast*, etc., can be "enriched" with another Attr. It shows that in appropriate contexts the further lexical modification is possible, although the additional attributive means does not affect the meaning of the expression but rather says something about the speaker's attitude or evaluation. The question, however, is whether identical, or at least similar, conclusions can be made about the lexical modification of such idiomatic expressions whose NPs are bare, i.e. they do not contain any attribute, e.g. *gild the lily*; *pass the bug*; *lose one's marbles*, and similar. As we showed in Section 1, even with NP_{ext} no further extension is normally accepted by native speakers once the meaningful verb is the integral part of the whole idiomatic expression. The illustrative example to epitomize the area of our concern was *cry stinking fish*. Now, when going to discuss NP_{bare} , we wonder, too, whether it matters if the character of the V is truly meaningful, as in *call the tune*, *pull strings*, *beat about the bush*, *break the ice*, or a "support"-type, e.g. *have a go*, *take a chance*, *make amends*, etc.

Our respondents were presented with another list of some 60 {V+ NP_{bare}}-idiomatic expressions in two different sets and they were asked to offer their opinions on their lexical variability. The first set contained original {V+NP_{bare}}-expressions, mostly in short yet full sentences in order to be located in appropriate contexts. The respondents were expected to add attributive modifiers which flashed readily in their minds, or to note down explicitly if they were uncertain that such extension was ever possible. The answers were not unanimous, quite expectedly: hesitations will depend on many circumstances, besides others, how much creative linguistically the native speakers are, to what extent they tolerate unusual turns, even which variety of English they speak, and the like. Thus some respondents left the entries unchanged, others proposed lexical variability in about one-third of the cases, and still others tried to add attributes at any cost, offering expressions which were very expressive, indeed, namely, so-called four-letter words. Nevertheless, even if we ignore these, lexical variability of {V+ NP_{bare}}-idiomatic expressions seems to be far more widespread than is commonly believed. Statistically, only three expressions were sensed unanimously as absolutely fixed:

(12) The opening of the new hotel has HUNG FIRE. I wish I got a job I could really SINK MY TEETH into. As they met after long years, they CHEWED THE FAT all night.

It may be interesting to note that some respondents proposed more than one attribute as suitable for one and the same idiomatic expression, as in

(13) She took TOTAL / RECLESS ADVANTAGE of my confidential information. I was unable to cover MY OWN / PREVIOUS / EARLIER / DEVIOUS TRACKS.,

and a few more, e.g. *make few / ample amends; make first / big / biggest splash; raise many / some / large eyebrows*, etc., which we shall discuss later in this Section, together with the most frequent cases of but one attribute extension. To conclude, the findings based on introspective judgements of the first set of {V+ NP_{bare}}-idiomatic expressions make us believe that lexical variability of these is really fairly high.

The other set of idiomatic expressions, also in fairly relevant contexts, consisted of already extended, namely lexically modified original {V+NP_{bare}}-constructions. Some of them were authentic, yet most of them were modified versions of the entries tested in the first set. Therefore the respondents were asked not to return to the first set once they had completed its entries in order not to be tempted to correct their previous guesses under the influence of the suggestive wording in the other set.

The analysis of the respondents' reactions, in terms of comparison of their answers in the first and the other set, showed fairly interesting results. Again, the answers were not unanimous: very often the native speakers' opinions on the acceptability or non-acceptability of modified expressions were opposite or even contradictory, which concerned not only "invented" but also authentic expressions.

Thus some accepted spontaneously whereas others rejected absolutely these lexically extended idiomatic expressions:

(14) The critics ate their OLD words. The deputy leader raised LABOUR eyebrows. The French doctors were the first to break the SOVIET DIPLOMATIC ice.

In two cases the speakers' reactions were hesitant, but not downright declining or negative; they found the attributes weird, though:

(15) Greenpeace is keeping ECOLOGICAL tabs on the starting of the new power station. I was unable to cover their DESIGN tracks.

In most cases, however, the answers were unanimous. None of the respondents doubted the acceptability of the following lexically modified idiomatic expressions:

(16) The Americans are making SLOWER headway penetrating the Japanese market. I wonder if this act passes CONSTITUTIONAL / DECENT muster. New members won their FIRST spurs by... The greenhouse effect made its FIRST / BIG splash in the mid-1950s. His presentation made PARTIAL / AMPLE / FEW amends for our disappointment. There was only one man who could fill that ACTUAL / REAL bill. Her salute raised MANY AN eyebrow // MANY / SOME / LARGE eyebrows. Those experiments will not carry much SCIENTIFIC / REAL weight. She took UNFAIR / COMPLETE / TOTAL / RECKLESS advantage of new legislation... . Mrs. Thatcher came a POLITICAL cropper over Europe.

Here also belong the examples frequently cited in Fernando 1996, namely *make rapid headway*; *leave no legal stone unturned*; *beat about the proverbial bush*.

The only unanimously rejected modified expression was

(17) *kick the RESIGNED bucket.

The partial conclusion based on respondents' opinions about the cases in the other set is in line with what we stated here-above; as a matter of fact, it confirms our conviction that the overwhelming majority of {V+NP_{bare}}-type idiomatic expressions are not entirely "frozen", petrified or fixed wholes which resist further lexical modification. As for the character of V, we are unable to say anything definite about the relation between modification acceptability and the V being meaningful, i.e. the integral component of the idiom, or just one of "support"-type. Both categories appeared in the set of discussed and unanimously accepted extended expressions. What matters here are rather semantic characteristics of the modifier and the head N' and the V, which should be compatible between themselves and with the context. At first sight, our respondents showed the least doubt of those cases where the given modifications were possibly interpreted as "manner" or "view", as we illustrate here further under (18). Then certain specific cases will be discussed in greater detail, namely those which were finally accepted as passable, or preferably turned down.

Interpretations in terms of “manner” or/and “view” can be made by means of adverbs or certain circumlocutions (periphrases), as in

(18) *make PARTIAL amends* > ‘make amends (only) partially’; *make RAPID / MUCH SLOWER headway* > ‘make headway rapidly / more slowly’; *make one’s FIRST splash* > ‘make one’s splash initially’; *take UNFAIR advantage* > ‘take advantage unfairly’; *call the POLITICAL tune* > call the tune, politically speaking’; *pass CONSTITUTIONAL muster* > ‘pass muster, from the constitutional viewpoint’; *keep ECOLOGICAL tabs* > ‘keep watch from the ecological viewpoint’; *come a POLITICAL cropper* > ‘come a cropper, viewed politically’.

While these represented no great problems in comprehension, with some others our respondents required yet larger contexts in order to be certain about their acceptability. Thus while only some native speakers agreed upon appropriateness of *break the DIPLOMATIC ice* (14) and none of them objected to *come a POLITICAL cropper* (16), they did not seem very well to understand the formally identical *break the MUSICAL ice* and *come an ITALIAN cropper*. As we mentioned above already, the explanation can be looked for in the fact of compatibility of semantics of the expression’s components and the plausibility of co-situation in which the expression can convey its reasonable sense. Let us try to offer some arguments now in order to explain the issue.

Although the number of some sixty entries presented to the respondents may not be found statistically relevant, we are convinced that they are significant enough to serve a valuable probe. Moreover, many attributive modifiers appeared recursively, which is also an important fact. Hence, at first sight, the modifiers we can refer to as ‘Limiting’ were used the most frequently, also because these must have been the first to flash in the respondents’ mind. However, allowing for smooth overlaps between the categories, the illustrations here in (19) can easily be treated together with those discussed further.

(19) Come on, it’s late, time we made [SOME] tracks. There’s no point in trying to curry [ANY] favour with the new boss. Let’s sit down a minute to catch our [SECOND] breath. The greenhouse effect made its [BIGGEST] splash in the mid-1950s.

As for the Descriptive attributes, concrete modifiers were so varied that it was difficult to sort them out, mainly in terms of prevalence of one category over the others. Yet it seems that our respondents were generally inclined to accept Qualifying attributes more readily, and they were reluctant to react positively to Referential ones. Thus we can witness, for example, *take UNFAIR / SWIFT / COMPLETE / TOTAL / RECKLESS advantage* and, of course, many more, as illustrated here-above in (16). On the other hand, we mentioned already the turned-down extended expression **cover one’s DESIGN tracks*: in the given context, the meaning of ‘design tracks’ was found queer. In the following we will test another three {V+NP_{bare}}-expressions, which contain a bit tricky deliberate modifications:

(20) raise LABOUR eyebrows,

as in *The deputy leader raised Labour eyebrows*, compared to versions under (16) containing both Limiting and Qualifying attributive modifiers ‘many (a) / some / large’. The respondents’ reactions were fairly spontaneous: in line with what we mentioned here-above, most of them understood the attribute as Limiting / Deictic rather than Referential, changing its form to *Labour’s* and only then did they agree with the extended expression. As a matter of fact, this is the only sensible reading of the idiomatic expression *raise eyebrows* in the given context, namely, ‘what the deputy said evidently caused disapproval on the part of Labour members’.

(21) come an ITALIAN cropper,

as in *Jean came an Italian cropper when her business failed*, compared to the generally accepted *Mrs. Thatcher came a POLITICAL cropper over Europe*, this being the extension by a Qualifying attribute, as shown in (16). Here it is not clear whether ‘Italian’ refers to place, in the sense ‘Jean experienced the mishaps in Italy’, or to nationality, saying something like ‘Jean was Italian’. Therefore the referential function is hardly imaginable. Neither can ‘Italian’ be a qualifying attribute; then it would have to suggest that ‘Jean came a cropper in an Italian way’, which, to our best knowledge, has no figurative reading. We learnt from other examples, which are not involved in this article, that Place-type attributive modifiers are generally the least acceptable. Thus the interpretation ‘in Italy’ is normally ignored and respondents try to look for a more proper meaning. If none is found, then the idiomatic expression is turned down as weird or even senseless - which is just this case.

(22) break the MUSICAL ice,

as in *I asked her to play the piano in order to break the musical ice*, as compared to finally accepted, hesitatingly though, *The French doctors were the first to break the Soviet DIPLOMATIC ice*, shown in (14). The potential *break the musical ice* is judged introspectively as anything from ‘Viewpoint’ to ‘Place’, while the first guess might well be ‘by means of music’, too. This ‘Instrumental type’, however, does not seem to be a proper candidate for modification [see also Nicolas 1995:239]. Hence some respondents admitted the acceptance of the extended expression, yet provided that it was understood in a much more complex way, namely, in terms of ‘Manner-type’ within the broadly Qualifying function of ‘musical’ in the sense ‘caused by music performed by someone else’. No wonder then, in everyday speech the concise expression *break the musical ice* will not be worth the effort of comprehending it in the sense we (and some of our respondents) proposed; any periphrases by means of even extended sentences will probably be preferred.

3. Conclusion.

Generally, our findings are in keeping with the opinion that idiomatic expressions, including those that are syntactically of {V+NP}-type, are mostly fixed, “frozen” entities, and therefore they can only hardly be further modified by another attribute. Nevertheless, as proved by introspective judgements offered by

native speakers, in certain situations such modification, or extension is possible, namely, it is acceptable at least. What we have in mind is not only external modification, expressing the speaker's subjective evaluation, but also, and surprisingly enough, internal modification, which brings about an additional piece of information. In practice, however, such lexical extension may very often come to be so concise a way of total meaning of the expression that, even in a broadly given context, it is normally avoided and a more comprehensible periphrasis is preferred.

Literature

1. Fernando, C. The emotions and their linguistic expression: joy and grief. In R. H. Mannell (ed.). *Working Papers of the Speech, Hearing, and Language Research Centre*. Sydney: Marquarie University, 1989.
2. *Idioms and idiomaticity*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
3. Kavka, S. *A book on idiomatology*. Žilina: Žilina University Publisher, 2003.
4. *Semantic Determinations within the Noun Phrase in Modern English and Spanish*. Praha: SPN, 1980.
5. Nicolas, T. Internal modification of English V-NP idioms. In M. Everaert, et al. (eds.). *Proceedings of the 2nd Tillburg*. Tillburg: ITK, 1992.
6. Semantics of idiom modification: Idioms, Structural and psychological perspectives. M. Everaert, et al. (eds.). Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers, USA, 1995.
7. Nunberg, G. and I. Sag and T. Wasow. Idioms. In *Language* 70, 1994 – p. 491-538.

Summary

It is commonly taken for granted that idioms as fixed chunks of words cannot be further modified lexically. The goal of the present modest study was meant to shed some light upon their occasional lexical variability by means of attributive insertion, thus offering, from the Prague School functional approach, certain objective linguistic reasons in order to verify some unexpected introspective judgements made by native speakers.

ЛЕКСИКОГРАФІЯ У ЇЇ СУЧАСНИХ ВИКЛИКАХ

Капранов Я. В.

Київський національний лінгвістичний університет

У контексті якісно нового рівня вивчення лексикографічної традиції як ніколи актуальною постає проблема визначення поняття “лексикографії” у науковій літературі. Лексикографію, за визначенням В. В. Дубічинського, на сучасному етапі її розвитку прийнято трактувати як розділ мовознавства, який вивчає принципи укладання різних типів словників [16, с. 8]. Особливий інтерес у цьому плані становить словник, над укладанням якого людство займається вже впродовж кількох тисячоліть [30, с. 9; 34, с. 7; 38, с. 64]. Проте і дотепер відкритим залишається питання про статус лексикографії як науки зі своєю теорією, методологією та інструментарієм.

Мета статті – проаналізувати проблему визначення статусу лексикографії у різних лінгвістичних традиціях.

Завдання:

- уточнити дефініції поняття “лексикографія” в різних лексикографічних джерелах і наукових працях;
- обґрунтувати доцільність розмежування практики лексикографії та теорії лексикографії, чи металексикографії;
- визначити й охарактеризувати дихотомію лексикографія – металексикографія.

Сам термін “лексикографія” має грецьке походження (λεξικός – те, що відноситься до слова, словниковий і γράφω – пишу) [25, с. 348], що підтверджується у визначеннях різних науковців. Так, В. В. Дубічинський називає лексикографію “scientia lexicographica” – “наукою, що займається створенням, вивченням і використанням словників” [16, с. 8]. Аналогічно Л. П. Ступін підкреслює, що лексикографія означає: “пишу слова” або “пишу словники”, вкладаючи загалом дещо ширший зміст у це поняття, коли говорить про теорію і практику укладання словників, зокрема мовних, лінгвістичних, на відміну від немовних, енциклопедичних [28, с. 5].

Доказом є теоретичні принципи, закони, постулати, розроблені багатьма теоретиками і практиками словникової справи, представлені у працях Ю. Д. Апресяна [2], В. Г. Гака [9], П. М. Денисова [13], В. В. Дубічинського [15], Ю. М. Караулова [20], В. В. Морковкіна [23], Л. В. Щерби [31], Y. Malkiel [42] та ін., що відіграє важливу роль у вдосконаленні та підвищенні рівня лексикографічного опису мовних одиниць. При цьому слід зазначити, що у сучасній лексикографії дедалі ширшого застосування набувають комп’ютерні технології укладання словників та проектування словникових баз даних на основі інформаційних лексикографічних моделей [3; 10; 20; 27].

Лексикографія як науковий термін не в усіх наукових довідникових джерелах має свою дефініцію. Наприклад, в “Энциклопедическом словаре Брокгауза и Ефрона” [17] немає статті на слово “лексикографія”, однак є стаття на слово “лексикологія”. Слід зазначити, що у статті на слово “словник” цього ж довідника використовується термін “лексикографія”, де він є синонімом словосполучення “словникова техніка” [28, с. 5]. Лише у 1916 році “Энциклопедический словарь братьев А. и И. Гранат” подає статтю на слово “лексикографія”, де ідеться про “наукові способи обробки словесного матеріалу мови для укладання лексикону” [18]. Аналогічно, за свідченням Л. П. Ступіна, у першому виданні “Большой советской энциклопедии” [4] “лексикографія” (грец.) розуміється як робота з укладання словників”. Натомість уже в другому [5] й третьому [6] виданнях цей термін інтерпретують значно ширше – як розділ мовознавства, що займається практикою і теорією укладання словників” [28, с. 5].

З іншого боку, за спостереженнями Л. П. Ступіна, статті на слово “лексикографія” немає ані в енциклопедії “Британіка”, ані в енциклопедії “Американіка”, хоча в обох виданнях є статті на слово “словник”. Відсутність цього терміна в таких сучасних довідниках, як британська й американська енциклопедії, аж ніяк не випадково. Це пояснюється, по-перше, дискусійним характером лексикографії як науки і, по-друге, тим, що навіть серед багатьох мовознавців досі ще точиться суперечка, чи є лексикографія наукою, точніше, частиною науки про мову, або ж вона просто є технікою укладання словників, а в кращому випадку, мистецтвом їх укладання [28, с. 6].

Іспанський лексикограф Х. Касарес у праці “Введение в современную лексикографию” стверджує, що “лексикографія – це техніка й мистецтво укладання словників” [19, с. 8]. Подібною є також позиція англійського лексикографа, автора довідників англійського та американського сленгу Еріка Патріджа, який присвятив все своє життя укладанню словників і невідповідно назвав свою останню працю “Благородное искусство лексикографии как объект занятий и опыт страстного его приверженца” – продукт багаторічних розвідок словникової справи [28, с. 6].

На думку Л. П. Ступіна, лексикографія – це не просто техніка, не просто практична діяльність з укладання словників і навіть не мистецтво, а самостійна наукова діяльність, яка має свій предмет вивчення (словники різних типів), свої наукові та методологічні принципи, свою власну теоретичну проблематику, своє місце серед інших наук про мову [28, с. 6]. Уперше цю точку зору у 1939 році висловив академік Л. В. Щерба у своїй доповіді “Опыт общей теории лексикографии”, виголошеній на засіданні Відділення літератури і мови АН СРСР, а згодом розширеній та опублікованій у виданні “Языковая система и речевая деятельность” [31, с. 265–304]. Свою доповідь Л. В. Щерба розпочав з такої тези: “хоча людство дуже давно почало укладати словники, однак якоїсь загальної лексикографічної теорії, очевидно, не існує ще й до сьогодні”. З огляду на таке твердження, Л. В. Щерба окреслив коло завдань теоретичної лексикографії: 1) типологія словників; 2) природа слова, його значення

і вживання, його зв'язки з іншими словами тієї ж мови, завдяки яким (зв'язкам) “лексика кожної мови у кожний конкретний момент часу творить систему”; 3) побудова словникової статті, виходячи з семантичного, граматичного і стилістичного аналізу слова [31, с. 265].

Після Л. В. Щерби до проблеми лексикографічної теорії звернувся В. В. Виноградов який уточнив завдання теорії лексикографії, з-поміж яких: “проблема омонімії, проблема фразеологічних сполучень слів, проблема структурних типів й різновидів значень слова, система словотворення в її внутрішніх зв'язках, чітке уявлення про всю розгалужену мережу зв'язків, а також відношень граматичних форм і додаткових лексичних значень [...]” [8, с. 264]. Визначаючи у такий спосіб основні завдання теорії лексикографії, В. В. Виноградов передбачає вихід лексикографії поза межі лексикології (проблема структурних типів і різновидів значень слова; система словотворення в її внутрішніх зв'язках; зв'язки і відношення граматичних форм). Проте на практиці вихід лексикографії з лексикології, зокрема, в українському мовознавстві, триває ще й зараз.

У радянському російському мовознавстві існують різні погляди, думки “за” і “проти” теоретичного vs. практичного характеру лексикографії. Наприклад, Б. Ю. Городецький свого часу помітив комплексний характер лексикографії як наукової дисципліни, яка включає: 1) *гносеологічну складову* – зумовлену сутністю словників як способу організації і представлення знань, накопичених суспільством; 2) *історико-філологічну*, пов'язану з вивченням типології словників та їх зв'язків з культурологією; 3) *семантико-гносеологічну*, яка стосується питання узагальнення словникових відомостей в аспекті моделювання плану змісту мови. Але все-таки визначальною рисою лексикографії є її прикладна орієнтованість [9, с. 9].

Найяскравішим представником погляду на теоретичну лексикографію є П. М. Денисов, який однозначно висловлюється “за” теоретичність і самостійність лексикографії. Так, на його думку, теоретична лексикографія узагальнює всю словникову практику в діяхронії й має власний предмет, методи і концептуальний апарат, що, по-перше, робить її самостійною, а по-друге, детермінує як науку: “теорія лексикографії – це теорія адекватного тлумачення, експліцитного опису і конструктивного подання всього словникового складу мови або його репрезентативної частини” [14, с. 19]. І, власне, таким твердженням учений окреслює також і завдання теоретичної лексикографії. Окрім того, П. М. Денисов не обмежується цим, а з'ясовує ще й її структуру, яка, на його думку, має складатися з типології словників і теорії семантизації, під якою розуміє “інтерпретацію і демонстрацію значень слів” [14, с. 19].

Якщо комплекс попередніх роздумів П. М. Денисова так чи інакше лежить у площині теорії словника, то логічно, що вчений наголошує на визначенні об'єкта лексикографії: “теорія лексикографії має свої ідеалізовані абстрактні об'єкти, які дозволяють показати її логічні межі й екстралінгвістичні обмеження” [14, с. 19]. І, власне, об'єктом у теорії

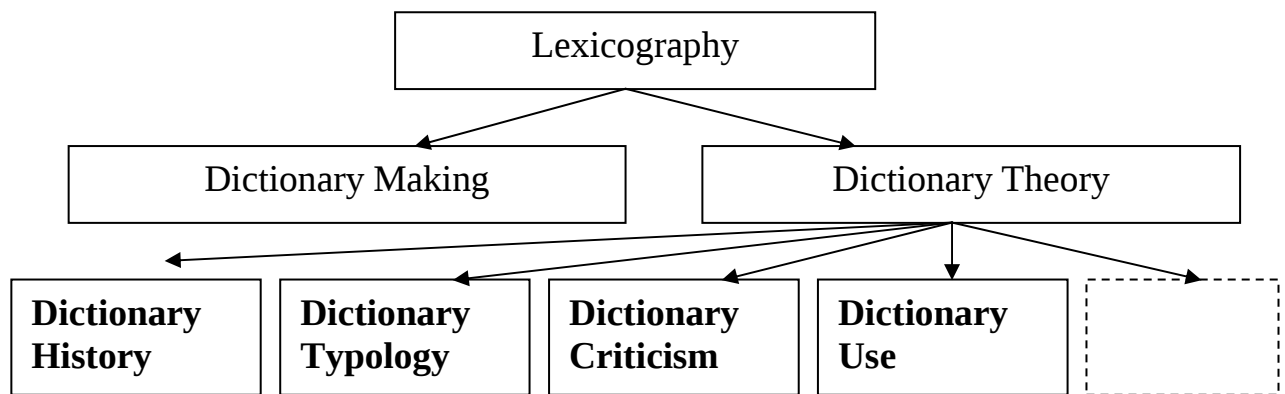
лексикографії є ідеальний абстрактний об'єкт – образ універсального словника. Лівою частиною такого словника має стати теоретично мислимий універсальний реєстр, а правою – вичерпне, адекватне універсальне тлумачення кожної одиниці реєстру, а також усіх зв'язків як між цими одиницями, так і цих одиниць з культурно-історичним тлом, яке “розгортається в універсальний формат словникової статті” [14, с. 20].

Своєю чергою Ю. Д. Апресян стверджує, що “відмінна риса всієї сучасної лексикографії – синтез філології та культури в широкому смислі слова” [1, с. 6]. В. В. Дубічинський додає, що лексикографію як синтез можна розглядати також у тому розумінні, що вона поєднує як теоретичні дослідження, так і практичні, прикладні аспекти наукових досягнень [16, с. 9–10].

У зарубіжній лексикографії теоретичний напрям заявив про себе лише в останні 15-20 років. Звичайно, цьому є пояснення. Якщо проаналізувати іномовні лексикографічні джерела (Advanced Learner's Dictionary of Current English by A. S. Hornby [32], Longman Dictionary of Contemporary English [41], Merriam-Webster's Collegiate Dictionary [43], Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [45] та ін.), то побачимо, що у всіх англomовних словниках термін “лексикографія” визначається як “практична діяльність”. Той же статус відводиться лексикографії у німецьких і французьких словниках: Kleines Wörterbuch Sprachwissenschaftlicher (“Короткий словник німецьких лінгвістичних термінів”) визначає лексикографію як “Abfassung von Wörterbüchern” (“укладання словників”) [40]; Dictionnaire De La Linguistique (“Французький словник з лінгвістики”) також підкреслює практичний характер лексикографічної діяльності, називаючи її як “l'élaboration des dictionnaires” (“укладання словників”) [35].

Якщо в 1989 році “Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language” визначає лексикографію як “the writing or compiling of dictionaries” (“написання або укладання словників”) [48], то вже в 1998 році маємо “Dictionary of Lexicography” by R. R. K. Hartman and Gregory James (“Словник із лексикографії”) [36], який розподіляє лексикографію на *теоретичну* (“включає теорію та історію укладання словників” [16, с. 10]) і *практичну* (“пов'язана з безпосереднім створенням словників або первинних словникових матеріалів” [16, с. 10]). Саме поняття “лексикографія” визначається як “professional activity” (“професійна діяльність”) і “academic field” (“академічна область діяльності”), що пов'язані зі словниками та іншими довідковими виданнями [36].

Слід згадати дві статті R. R. K. Hartmann: 1) “Lexicography as an Applied Linguistic Discipline” [37, с. 230–244] і 2) What is “Dictionary Research”, які висвітлюють лексикографічну діяльність в її науково-дослідному аспекті [39, с. 155–161]. У пешій статті R. R. K. Hartmann обґрунтовує теорію лексикографії (Dictionary Research) як багатоаспектну структуру, що включає історію словників (Dictionary History), типологію словників (Dictionary Typology), критичний аналіз (Dictionary Criticism) і використання словників (Dictionary Use). Схематично цю структуру автор представляє так [37, с. 238]:



Погоджуємося з Н. Е. Wiegand, який визнає теоретичний статус сучасної лексикографії, називаючи її *meta-lexicography*, де предметом загальної лексикографії (*the proper subject of a general theory of lexicography*) є сукупність трьох видів лексикографічної діяльності: 1) планування словника (*the dictionary plan*); 2) розробка основи (*the lexicographic file*); 3) написання тексту словника (*dictionary*) [50, с. 14].

Однак у польській лінгвістичній науці існують кардинально протилежні погляди на статус лексикографії, яку трактують або як ремесло, яке не має нічого спільного з лінгвістикою, або ж як самостійну науку з власною теорією. Тому у цій площині точиться жвава дискусія. Найяскравішим представником погляду на лексикографію як на ремесло, часто далеке або ж зовсім відірване від мовознавства, є В. Піотровський, який висловив думку, що словникарство – це самостійна, автономна галузь і що “у праці лексикографа існують елементи, які не підлягають науковому описові, а лише інтуїції, мовному чуттю, досвідові” [47, с. 11]. Учений у своїй праці зводить лексикографію до “техніки подання інформації”, йдучи за класиком теоретичної лексикографії L. Zgusta, який розглядає її як “репрезентацію (handling) великих обсягів інформації” [51, с. 130].

В. Піотровський заперечує “науковість” лексикографії, зводячи її завдання до а) специфічної техніки укладання й опису невеликого обсягу інформації з метою спрощення швидкого доступу до неї; б) укладання лексикографічних праць, чи укладання філологічних і енциклопедичних словників; в) укладання словників й енциклопедій загалом [47, с. 24–25]. Окрім того, вчений окремо говорить про *металексикографію*. Загалом, висловлюючись проти самостійного наукового статусу лексикографії, В. Піотровський намагається пояснити, чому традиційне мовознавство вважає лексикографію наукою: “вона відповідає лише певним критеріям, на підставі яких її можна зарахувати до науки, тобто окремим критеріям науковості” [47, с. 49].

Отже, саме В. Піотровський і започаткував так звану лексикографічну дискусію. Щодо тези про існування елементів, які лексикографи описують, послуговуючись винятково інтуїцією, мовним чуттям і досвідом, доволі категорично висловився В. Міодунка, який закидає В. Піотровському, що той “відриває лексикографію від мовознавства, забуваючи, що без мовознавчого

аспекту описувані словники перетворюються на збірники видавницьких пропозицій, зібрання домовленостей, які важно оцінювати”, і продовжує: “лексикографія, відірвана від мовознавства, втрачає будь-яке теоретичне й методологічне підґрунтя” [44, с. 74].

Натомість на захист В. Піотровського виступив М. Банько, який є одним із представників позиції надання лексикографії статусу швидше ремесла, ніж науки. М. Банько вважає, що критика В. Міодунки є занадто категоричною і такою, що не враховує термінологічно-понятійного аспекту. Інакше кажучи, відбувається сплутування термінів і понять. Так, за В. Піотровським, “лексикографія – це одночасно і теорія словників, і практика їх укладання” [47, с. 14–15], і лише для більшої точності, як зазначає М. Банько, вчений називає теорію лексикографії *металексикографією*, залишаючи термін *лексикографія* тільки для лексикографічної практики [33, с. 11]. Окрім того, на підтримку лексикографії як ремесла, про що йдеться у В. Піотровського, М. Банько висловлює аналогічну тезу про те, що “лексикографія – одне з найдавніших мистецтв, чи ремесел, оскільки словники постають, починаючи з античності” [33, с. 12].

Ще більш емоційними є погляди німецького лінгвіста Н. Е. Wiegand, який свою доповідь “On the Structure and Contents of a General Theory of Lexicography” на міжнародній лексикографічній конференції в Англії у 1983 році починає з досить “categorical statements” (“категоричних тверджень”), як-от: 1) лексикографія ніколи не була, не є і, швидше за все, не стане наукою; 2) лексикографія не є галуззю так званої прикладної лінгвістики; 3) лексикографія не є галуззю лексикології [50, с. 13]. R. R. K. Hartman, підтримуючи погляди Н. Е. Wiegand, стверджує: 1) “Lexicography is NOT a science, a craft, a part of Linguistics, applied Linguistics” (“Лексикографія – це НЕ наука, не мистецтво, не галузь лінгвістики, не прикладна лінгвістика”); 2) “Lexicography IS a calculable, analysable, checkable, manageable, testable and teachable practical process aimed at producing dictionaries to satisfy the reference, needs of their users” (“Лексикографія – це вимірюваний, аналізований, контрольований, керований, і такий, що підлягає перевірці, а також практичний процес викладу матеріалу, на меті якого – укладання словників для задоволення потреб їх користувачів”) [39, с. 156].

Навіть головний редактор “Webster’s Third New International Dictionary of the English Language” (1961 р.) Philip B. Gove у програмній статті “Успіхи лінгвістики і лексикографія” зазначає: “Лексикографія ще не наука. Мабуть, вона ніколи не буде наукою. Проте це складне і витончене мистецтво, яке потребує суб’єктивного аналізу довільних рішень й інтуїтивних доказів” [49, с. 18].

Очевидно, така категоричність учених (R. R. K. Hartmann, Philip B. Gove, Н. Е. Wiegand) лежить у площині чіткого розмежування *лексикографії* та *металексикографії*, де лексикографічна теорія становить суть *металексикографії*, а словникарство у вузькому значенні –

лексикографії. Так само, як і у В. Піотровського: “металексикографія – це теорія лексикографії, на відміну від практики лексикографії” [46, с. 225].

Дихотомію *лексикографія – металексикографія* наповнює змістом П. Жміродський, який послідовно розглядає *лексикографію* як дисципліну, до компетенції якої належать: 1) мистецтво укладання філологічних словників, оскільки воно охоплює методи і технічні засоби творення опису словникового складу (також окремі проблеми видання словників); 2) загал доступних словників певної мови або доступних на певній території; а *металексикографію* – як теорію і методологію лексикографічного опису; типологію словників та їхню типологічну характеристику, дослідження словників мови [52, с. 16].

Термін “металексикографія” (μετά – поза, понад, λεξικός – те, що відноситься до слова, словниковий і γράφω – пишу), за визначенням Н. Е. Wiegand, вживають у західній лінгвістичній традиції. Учений вважає, якщо західна лексикографія однозначно виводить дихотомію *лексикографія – мета лексикографія* [50, с. 15], то російська, не вдаючись до категоричності, говорить про те, що наука про принципи словникової справи називається *теоретичною лексикографією*, а її застосування, відповідно, *практичною лексикографією*; тимчасом українське мовознавство схильне говорити про теорію і практику укладання словників, не експлікуючи питання реальності / ірреальності теоретичної лексикографічної науки чи металексикографії. Це, передовсім, засвідчують дефінітивні описи самого терміна *лексикографія*: 1) визначення Л. А. Булаховського – “лексикографією називається наукова робота з укладання словників” [7, с. 139]; 2) визначення Л. С. Паламарчук – “лексикографія як окрема галузь лінгвістичної науки, що займається теорією і практикою створення словників, покликана, поряд з розв’язанням багатьох складних проблем теорії словникової справи, задовольнити практичну потребу суспільства в лексикографічних працях різного типу й призначення” [24, с. 3]; 3) визначення в підручнику “Сучасна українська літературна мова: Лексика і Фразеологія” – “лексикографія – це наука, що займається не лише розробкою теоретичних проблем укладання словників, але й призбируванням, упорядкуванням і описуванням різного роду словникових матеріалів” [29, с. 292]; 4) визначення О. Кровицької – “лексикографія – це розділ мовознавства, що визначає теоретичні принципи укладання словників, вивчає типи словників; це також процес збирання слів певної мови, їх упорядкування, опис словникового матеріалу; це також сукупність словників певної мови і наукових праць із цієї галузі” [21, с. 4].

Цілком погоджуємося з Л. П. Ступіним у тому, що ще за часів Л. В. Щерби було зрештою визначено лексикографію не тільки як практику укладання словників, але й як теоретичну наукову дисципліну. Таке твердження стало засадничим у формуванні відправних положень лексикографічної школи [28, с. 7], про що свідчить цитата В. В. Морковкіна: “досить сказати, що десь до половини п’ятдесятих років минулого століття незакінчена робота “Опыт общей теории лексикографии” Л. В. Щерби залишалася єдиною спробою піднятися над рівнем аналітичного

коментування вже прийнятих конкретних лексикографічних рішень і подивитися на лексикографію як на окрему наукову дисципліну” [22, с. 406].

Підсумовуючи викладене вище, зауважимо: 1) якщо у 1983 році Н. Е. Wiegand своїми категоричними твердженнями підкреслював, що лексикографія ще не стала академічною дисципліною [50, с. 13], то вже у 2008 році В. В. Дубічинський писав, що “творчий науково-аналітичний характер лексикографії зобов’язує нас сьогодні сприймати її не тільки як мистецтво, “науку” прекрасного, але і як окрему повноправну наукову дисципліну, яку, в першу чергу, необхідно розглядати разом із лінгвістикою” [16, с. 11]; 2) сучасна лексикографія – це наука як діяльність, що становить “пошук порозуміння (пояснення якогось аспекту реальності) за допомогою формулювання загальних законів або принципів, які можуть бути перевірені експериментально” [11, с. 33]; 3) термін *лексикографія* на сьогодні має три значення: а) наука, розділ мовознавства, який вивчає принципи укладання словників різних типів; б) практика словникової справи (укладання словників); в) сукупність словників певної мови [26].

Література

1. Апресян Ю. Д. Лексикографическая концепция НБАРСа / Юрий Дереникович Апресян // НБАРС. – М. : Русский язык. – 1993. – Т. 1. – С. 6–17.
2. Апресян Ю. Д. Толковый словарь нового типа как основа серии словарей / Юрий Дереникович Апресян // Современное состояние и тенденции развития отечественной лексикографии. – М. : Русский язык, 1988. – С. 14–16.
3. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику: Учеб. пособие / Анатолий Николаевич Баранов. – М. : УРСС, 2001. – 358 с.
4. Большая советская энциклопедия / [Гл. ред. О. Ю. Шмидт]. – 1-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1938. – Т. 36. – 832 с.
5. Большая советская энциклопедия / [Гл. ред. Б. А. Введенский]. – 2-е изд. – М. : Большая советская энциклопедия, 1953. – Т. 24. – 620 с.
6. Большая советская энциклопедия / [Гл. ред. А. М. Прохоров]. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1973. – Т. 14. – 624 с.
7. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський. – К. : Рад. школа, 1959. – 307 с.
8. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Наука, 1977 – С. 118–161.
9. Гак В. Г. Проблема создания универсального словаря / Владимир Григорьевич Гак // Национальная специфика языка и её отражение в нормативном словаре. – М. : Русский язык, 1986. – С. 119–125.
10. Герд А. С. Научно-техническая лексикография / Александр Сергеевич Герд // Прикладное языкознание: Учебник. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та., 1996. – С. 287–307.

11. Голдстейн М. Как мы познаем / М. Голдстейн, Н. Голдстейн. – М. : Знание, 1984. – 248 с.
12. Городецкий Б. Ю. Проблемы и методы современной лексикографии / Б. Ю. Городецкий // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1983. – Вып. XIV. – С. 5–23.
13. Денисов П. Н. Практика, история и теория лексикографии в их единстве и взаимообусловленности / Петр Никитич Денисов // Проблемы учебной лексикографии и обучение лексике. – М. : Русский язык, 1978. – С. 25–33.
14. Денисов П. Н. Словарь языка В. И. Ленина с точки зрения теории лексикографии / Петр Никитич Денисов // Советская лексикография. – М. : Русский язык, 1988. – С. 19–32.
15. Дубичинский В. В. Искусство создания словарей. Конспекты по лексикографии / Владимир Владимирович Дубичинский. – Харьков : ХГПУ 1994. – С. 18–23.
16. Дубичинский В. В. Лексикография русского языка. Учеб. пособие для вузов / Владимир Владимирович Дубичинского. – М. : Наука, 2008. – 432 с.
17. Энциклопедический Словарь Брокгауза и Ефрона [сост. И. Е. Андреевский]. – М. : Ф. А. Брокгауз – И. А. Ефрон, 1896. – Т. 17. – 482 с.
18. Энциклопедический словарь Гранат [сост. К. А. Тимирязев, М. М. Ковалевский и др.] – М. : Братья А. и И. Гранат и К°, 1917. – Т. 26. – 375 с.
19. Касарес Х. Введение в современную лексикографию / Хулио Касарес; [пер. с исп. Н. Д. Арутюнова]. – М. : Издательство иностранной литературы, 1958. – 555 с.
20. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Юрий Николаевич Караулов. – М. : Наука, 1981. – 366 с.
21. Кровицька О. Українська лексикографія : теорія і практика / О. Кровицька. – Л. : Інститут українознавства НАНУ, 2005. – 147 с.
22. Морковкин В. В. Система лексических минимумов современного русского языка / Валерий Вениаминович Морковкин. – М. : АСТ, 2003. – 768 с.
23. Морковкин В. В. Типология типологических словарей / Валерий Вениаминович Морковкин // Vocabulum et vocabularium. – Харьков : Издат-во Харьковс. ун-та 1994. Вып. 1 – С. 13–23
24. Паламарчук Л. С. Українська радянська лексикографія / Леонід Сидорович Паламарчук. – Київ : Наукова думка 1978. – 201 с.
25. Словарь-справочник лингвистических терминов. Изд. 2-е. [сост. Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова]. – М. : Просвещение, 1976 – 543 с.
26. Словарь современного русского литературного языка [сост. В. И. Чернышёв]. – М. : Издат-во АН СССР, 1957. – Т. 6. – 1045 с.

27. Соснина Е. П. Введение в прикладную лингвистику : Учебное пособие по курсу “Введение в прикладную лингвистику” для студентов направления “Лингвистика” / Екатерина Петровна Соснина. – Ульяновск : УлГТУ, 2012. – 110 с.
28. Ступин Л. П. Лексикография английского языка: Учеб. пособие для студентов ин-тов и фак. иностр. яз. / Леонид Павлович Ступин. – М. : Высшая школа, 1985. – 168 с.
29. Сучасна українська літературна мова : Лексика і Фразеологія / [відп. ред. М. А. Жовтобрюх]. – К. : Наук. думка, 1973. – 438 с.
30. Табанакова В. Д. Идеографическое описание научной терминологии в специальных словарях: дис. ... доктора филол. наук : 10.02.21 / Табанакова Вера Дмитриевна – Тюмень, 1999. – 198 с.
31. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Лев Владимирович Щерба Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.
32. Advanced Learner's Dictionary of Current English [ed. A. S. Hornby]. – London : Oxford University Press, 1963. – 1200 p.
33. Bańko M. Z pogranicza leksykografii i językoznawstwa. Studia o słowniku jednojęzycznym / Mirosław Bańko. – Warszawa : Wydział Polonistyki UW, 2001. – 336 s.
34. Burkhanov I. Lexicography: A Dictionary of Basic Terminology / Igor Burkhanov. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej Rzeszów, 1998. – 142 p.
35. Dictionnaire De La Linguistique [ed. G. Mounin]. – Paris : Presses universitaires de France, 1974. – 346 p.
36. Dictionary of Lexicografy [ed. R. R. K. Hartmann and Gregory James]. – London and New York : Rontledge, 1998. – 198 p.
37. Hartmann R. R. K. Lexicography as an Applied Linguistic Discipline / Reinhard Rudolf Karl Hartmann // Solving Language Problems from General applied Linguistics. – Exeter : University of Exeter Press, 1995. – P. 230–244.
38. Hartmann R. R. K. Teaching and Researching Lexicography / Reinhard Rudolf Karl Hartmann. – New York : Longman, 2001. – 211 p.
39. Hartmann R. R. K. What is “Dictionary Research?” / Reinhard Rudolf Karl Hartmann // International Journal of Lexicography. – Oxford : University Press, 1999. – Vol. 12. – № 2. – P. 155–161.
40. Kleines Wörterbuch sprachwissenschaftlicher [ed. E. Kleines]. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1978. – 306 p.
41. Longman Dictionary of Contemporary English [ed. Paul Proctor]. – М. : Русский язык, 1992. – 626 с.
42. Malkiel Y. A Typological Classification of Dictionaries on the Basis of Distinctive Features / Yakov Malkiel // Problems in Lexicography. – Bloomington : Indiana Univ. Press, 1962. – P. 3–24.
43. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary [ed. Merriam-Webster Editorial Staff]. – Massachusetts – Springfield: Merriam-Webster Incorporated, 1993. – 1559 p.

44. Miodunka W. Podstawy leksykologii i leksykografii / Władysław Miodunka. – Warszawa : Państwowe Wydawn. Nauk., 1989. – 268 s.
45. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [ed. A. S. Hornby]. – UK : Oxford University Press, 1989. – 1580 p.
46. Piotrowski T. Zrozumieć leksykografię / Tadeusz Piotrowski. – Warszawa : Wydawnictwo PWN, 2001. – S. 221–239.
47. Piotrowski T. Z zagadnień leksykografii / Tadeusz Piotrowski. – Warszawa : Wydawnictwo PWN, 1994. – S. 221–239.
48. Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language [ed. Rhr Press Author]. – New York : Portland House, 1989. – 2078 p.
49. Webster's Third New International Dictionary, Unabridged [ed. Philip B. Gove]. – USA : Merriam-Webster, 1961. – 2659 p.
50. Wiegand H. E. On the Structure and Contents of a General Theory of Lexicography / Herbert Ernst Wiegand // Proceedings Papers from the International conference on Lexicography. – Exeter: 9–12 September, 1983. – P. 13–20.
51. Zgusta L. Lexicography, its theory, and linguistics / Ladislav Zgusta // Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America. – Illinois : University of Illinois Press, 1992/93. – № 14. – P. 130–138.
52. Żmigrodzki P. Wprowadzenie do leksykografii polskiej / Piotr Żmigrodzki. – Katowice : Wy-wo Uniwersytetu Śląskiego, 2005. – 284 s.

Summary

The article deals with the problem of defining the status of lexicography in modern linguistics: dictionary making and dictionary theory. "Dictionary" is outlined as the central concept of lexicography, where the theoretical principles are described in the following approaches: dictionary history, dictionary typology, dictionary criticism and dictionary use. The different positions of theoretical and practical lexicography are mentioned and analyzed. The dichotomy lexicography – metalexicography is represented and characterized.

ТИПОЛОГИЯ СТИМУЛА РЕЧЕВОГО АКТА БЛАГОДАРНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДИСКУРСА)

Кивенко И. А.

Одесский национальный медицинский университет

Настоящее исследование представляет собой попытку классификации стимулов РА благодарности.

Объектом исследования является РА благодарности в англоязычном художественном дискурсе.

Предметом исследования послужили речевые и невербальные акты, поступки, стимулирующие выражение благодарности.

Цель работы – составление типологии стимулов речевого акта благодарности.

Из поставленной цели вытекают следующие задачи:

- описать коммуникативную структуру РА благодарности;
- классифицировать стимулы РА благодарности по характеру действия – вербальные и невербальные;
- классифицировать стимулы РА благодарности по степени бенефактивности для адресата;
- проанализировать прагматические ситуации реализации высказываний благодарности.

Актуальность исследования предопределена недостаточной изученностью моделирования РА благодарности и классификацией стимулов, инициирующих данный РА.

Материалом исследования послужили тексты 8 современных англоязычных художественных произведения общим объемом 2776 страниц, из которых было отобрано 272 ДЕ благодарности.

Для описания коммуникативной структуры исследуемого РА благодарности следует обратиться к конверсационному анализу, которому посвящены труды американских лингвистов Е. Щеглова и Х. Сакса, британских учёных М. Коулхарда, Дж. Синклера, Э. Цуи, М. Стаббса, Д. Бертон, И. Мишлер, М. Берри, др.

Под конверсационным анализом понимается «методика эмпирического исследования диалогической устной речи, которая применяется в социолингвистике и анализе дискурса <...> при помощи конверсационного анализа рассматриваются стандартизированные формы ведения разговора, обусловленные соответствующими примерами социальных действий, специфика и экстралингвистические факторы смены речевых ходов, привычные приёмы коммуникантов в разговоре, координация вербальных и невербальных средств коммуникации, а также моделирование течения общения, возможности управления поведением партнёра» [14, с. 245-246].

Э. Цуи, опираясь на учения Е. Щеглова и Х. Сакса о «смежной паре», а также исследования трёхшаговой структуры учебного дискурса М. Коулхарда и Дж. Синклера, определяет РА благодарности как позитивный реагирующий ход, которому могут предшествовать другие экспрессивные речевые акты [12, с. 152]. Она объясняет это тем, что «экспрессивы и их возможные ответы (в нашем случае, РА благодарности) обусловлены социальными нормами установления и поддержания социальных отношений, а также проявления уважения к сохранению своего лица» [12, с. 155].

РА благодарности может использоваться и как так называемый ход послесловия-одобрения или послесловия-признательности, выполняющее функцию номинации удовлетворения от обмена репликами, в речевых ситуациях просьбы или при запросе/сообщении информации, когда ответный (реагирующий) ход является позитивным [12, с. 201].

Российские лингвисты, чьи труды посвящены непосредственно изучению РА благодарности, рассматривают его как модель «стимул – реакция» (Э. Б. Адамакова, А. В. Имас, С. В. Сковородина, Ж. А. Тягунова).

В работе Ж. А. Тягуновой методологической основой для структурного анализа выражений благодарности послужила теория блендинга, согласно которой РА имеет две структурно-номинативные составляющие [8, с. 59-61]:

- 1) пропозитивный акт, т.е. акт, который предшествует собственно благодарности, конкретизирует значение интенции модусного глагола;
- 2) модусный акт, т.е. собственно благодарность, выраженная модусным глаголом *thank*.

Э. Б. Адамакова, опираясь на работы Э. Гоффман, В. Холли и др., относит РА благодарности к «подтверждающему» типу вежливых действий, функция которого одобрять всё позитивное [1, с. 38]. Т.к. основной признак подтверждающих действий – оценочность, из этого вытекает такая характеристика РА благодарности как последовательность, ведь оценивается то, что имело место быть, идёт последовательная операция стимул-реакция. Таким образом, для действий «подтверждающего» типа общим является следующий образец: это всегда второй шаг, сигнал о том, что предыдущее действие замечено, принято к сведению, т.к. любое высказывание, поддерживающее имидж одного, предполагает то же самое по отношению другого партнера [1, с. 39].

С. В. Сковородина рассматривает РА благодарности как триаду: стимул (бенефактивный для автора благодарения акт) – РА благодарности – реакция (оценка) [7, с. 30].

Следовательно, в нашей работе мы рассматриваем РА благодарности как трёхшаговую модель коммуникации, в которой первый шаг – стимул; второй шаг, т.е. реакция – вербально выраженная благодарность; третий шаг – факультативный, он включает реакцию-реплику на второй шаг, т.е. номинирует перлокутивный эффект РА благодарности. Также, РА благодарности может сам выступать в качестве третьего шага в диалогическом единстве, т.е. послесловия-одобрения/признательности, таким образом, номинируя удовлетворение от обмена репликами.

Конверсационный анализ показывает, что РА благодарности является вербальной реакцией на определенный коммуникативный стимул, без предварительного совершения которого данный РА не может состояться. Отечественный лингвист О.Г. Почепцов называет такие РА актами с жёсткой ретроспективной пресуппозицией [6, с. 48], под которой Н.И. Формановская понимает предварительные знания как условия возможного производства данного высказывания [9, с. 43]. Ж. А. Тягунова развивает данную мысль: «... акт выражения благодарности, как и любой другой речевой акт, имеет две структурно-номинативные составляющие. Прежде всего, это модусный акт, который собственно и составляет содержание благодарности, а второе – это пропозитивный акт <...> без него невозможно функционирование модусного речевого акта» [8, с. 59].

Следовательно, РА благодарности характеризуется зависимостью от коммуникативного стимула, который является важной составляющей в его коммуникативной структуре и влияет на степень искренности.

Согласно словарным дефинициям, под термином «стимул» понимается «причина, побуждающая к деятельности, создающая благоприятные условия для развития чего-нибудь» [15, с. 978].

В лингвистике понятие «стимул» появилось благодаря влиянию идей бихевиоризма (направление в психологии) на основоположника бихевиористической лингвистической концепции Л. Блумфилда, который под речевой деятельностью человека «понимал систему вербальных и эмоциональных реакций на стимулы внешней среды и отрицал тем самым участие сознания в коммуникативных процессах» [16, с. 75-76].

Современная лингвистическая прагматика отошла от данной схемы речевого взаимодействия, однако, термины «стимул» и «реакция» функционируют в ней и сегодня, получив новое осмысление. С.В. Сковородина утверждает, что взаимосвязь стимулов и реакций в коммуникации нецелесообразно рассматривать как неосознанное проявление общающихся, поскольку причиной коммуникативной реакции является не только появление в момент интеракции некоторого стимула, но и оценка собеседником данного стимула, понимание его смысла, выбор средств и способов реагирования, что требует активного участия сознания в развитии общения. Активные мыслительные операции характеризуют и автора коммуникативного стимула, анализирующего коммуникативную ситуацию как приемлемую или негативную для реализации его интенции [7, с. 26].

Тем не менее, говоря о речевой интеракции как взаимосвязи стимула и реакции на основе сознательных действий коммуникантов, не следует исключать из внимания определенный автоматизм, присущий им при выборе тех или иных форм реализации интенций [11, с. 50]. Данный операционный автоматизм характеризует стандартные (ритуальные или этикетные) ситуации общения, в которых определенному типу коммуникативного стимула соответствует определенный тип коммуникативной реакции. Чем своеобразнее ситуация общения, тем сложнее предугадать её развитие, тип коммуникативного стимула и его реакции.

В речевой коммуникации под стимулом рассматривают речевой акт или речевую ситуацию, которые целенаправленно или случайно вызывают некоторое ответное действие собеседника, определяемое в лингвистике как коммуникативная реакция [цит. 7, с. 27].

Разные лингвисты по-разному трактуют данный термин. Например, Е.В. Бобырёва понимает «стимул» как явление объективного мира, т.е. внешние условия и причины реализации того или иного РА [2, с. 133]. Л.П. Чахоян и Г.Д. Невзорова определяют его как результат когнитивных действий индивида, т.е. мотив, внутренний импульс [10, с. 17-21]. Ван Дейк описывает стимул как некоторый абстрактный РА, предшествующий исследуемому РА [3, с. 24].

Н.И. Формановская понимает под стимулом побудительную причину и цель адресанта как стремление к достижению результата сообщения, в котором актуализируется определенный участок предметной и мыслительной картины мира [9, с. 42].

О.С. Иссерс рассматривает стимул как «метод/приём, которым пользуется говорящий при «обработке» партнёра для достижения цели в течение всего цикла общения. Такие методы/приёмы, которые по отдельности или в комплексе ведут к достижению макроинтенции, являются конституентами речевых тактик и могут быть обозначены как коммуникативные ходы» [5, с. 110].

В интересующей нас коммуникативной ситуации стимул выступает облигаторным компонентом, который предшествует РА благодарности, а также является некоторым фоном, косвенным средством описания вербальной реакции с точки зрения её прагматического содержания (в нашем случае исследования РА благодарности – позитивная).

Следует отметить, что не только речевые акты могут выступать в качестве стимула благодарности. В данной роли могут выступать невербальные действия или целые коммуникативные ситуации, не сводимые к вербальному действию [11, с. 27]. Поэтому в нашей работе под коммуникативным стимулом мы понимаем не только некоторый вербальный акт или невербальное действие, но и коммуникативно-прагматическую ситуацию, предшествующую РА благодарности и провоцирующую его совершение.

Д. Вундерлих даёт характеристику стимулу акта благодарности как действию коммуниканта А, исполняемому в интересах коммуниканта Б [13, с. 26]. Следовательно, характер стимула РА благодарности представлен действиями или ситуациями, бенефактивными (т.е. полезными) для говорящего.

А. Имас, диссертационное исследование которой посвящено анализу выражения благодарности в немецком языке, описывает различные ситуации реализации коммуникативного намерения «благодарить», обозначая стимул исследуемого нами РА латинским символом BEN. Под ним она подразумевает «предварительное условие для «запуска» выражения благодарности – предмет/повод благодарности; то, за что благодарят» [с. 93].

По мнению А. Имас, стимул – это обязательный компонент речевой ситуации благодарности, её предварительное условие. Она выделяет четыре основные группы ситуаций-стимулов, предполагающих как следствие реакцию в виде вербальной и/или невербальной благодарности, распространённой за счёт проведения дополнительных действий [4, с. 52]:

I группа включает РА положительной оценки: комплимент, лесть, похвалу;

II группа предполагает следующие РА: признание, выражение почтения, одобрение/поддержка, пожелание, соболезнование;

III группа выражает вежливое предложение, приглашение и слова гостеприимства, которые требуют конкретного ответа.

IV группа включает ситуации получение подарка или оказания услуги/ помощи; в данных ситуациях реакция на стимул предполагает более убедительное вербальное действие, а не простое выражение благодарности, которое может актуализироваться при помощи высказываний, характеризующих или оценивающих объект благодарности, описывающих состояние адресата, т.к. он, совершив положительное действие по отношению к партнеру, вправе рассчитывать на дополнительное признание своего имиджа.

Интересная классификация стимулов РА благодарности была предложена К. Аймер. Она разграничивает каузаторы благодарения на материальные и нематериальные вещи. К материальным вещам она относит подарки, элементы сервиса (a cup of coffee, a glass of wine, a cigarette, food, drink), визиты, звонки, письма. Абсолютное число материальных вещей оказывается в сфере, относящейся к служебным обязанностям людей как носителей соответствующих профессиональных ролей. К нематериальным явлениям относятся комплименты, поздравления, добрые пожелания, выполнение желания, выражение заинтересованности в здоровье, предложения, обещания, приглашения, информирование, внесение предложения, например, закончить беседу. По данным К. Аймер, каузаторы в форме материальных вещей были употреблены 66 раз, при этом ведущими среди них оказались продукты питания и напитки. Каузаторы благодарности в сфере нематериальных явлений были зарегистрированы в 199 случаях, т.е. почти в 3 раза превышают в количественном отношении каузаторы благодарности в виде материальных вещей [цит. 8, с. 45-46].

Мы выделяет ряд критериев для классификации стимулов РА благодарности.

По характеру действия стимулы, бенефактивных для адресата, делятся на две группы: невербальные и речевые. К невербальным действиям относятся такие стимулы благодарности как получение подарков, оказание помощи/поддержки, спасение жизни, появление в нужное время в нужном месте и другие невербальные поступки, которые являются важными для адресанта и вызывают его искреннюю благодарность. Такие действия-стимулы РА благодарности могут быть представлены в диалогическом фрагменте художественного произведения в виде констатации совершенного

позитивного поступка в процессе общения или в виде комментария автора художественного произведения до или после диалога, что можно проиллюстрировать следующими примерами:

- *“Thanks for letting me stay last night. I appreciate it.”* [18, с. 188]
- *I moved to her side and set the glass of wine on the railing. <...> “Thank you,” she said.* [19, с. 51]

В нашем экспериментальном материале количество ДЕ, содержащих невербальные стимулы благодарности, составляет 33,5 %. Как правило, РА благодарности, инициированный невербальным стимулом, является нереактивным, что представлено в следующем речевом эпизоде: молодой человек провёл Джейн до машины под своим зонтом, укрыв её от дождя, через несколько дней она приходит поблагодарить его за это:

“I just wanted to come over and say hello, and to thank you again for walking me to my car.” [19, с. 47]

Речевые действия в качестве стимула благодарности представляют собой сообщения различной информации, необходимой или приятной для собеседника: совет, приглашение, предложение, собственно информирование, предостережение, обещание, комплимент, похвалу, одобрение, а также некоторые вербальные действия, имеющие ментальную основу: проявление доверия, понимания, сочувствия и т.д. В нашей сплошной выборке количество ДЕ, содержащих вербальные действия, составляет 66,5 %. Приведём примеры, в одном из которых речевым стимулом РА благодарности выступает РА комплимента, в другом – проявление доверия:

- *“You do look very pretty tonight, Sadie.”*
“Thanks.” [20, с. 126]
- *“I know you didn’t sleep with him,” he said.*
Julie nodded. “Thank you.” [18, с. 368]

Таким образом, наш анализ ДЕ, содержащих РА благодарности, показывает количественное преобладание речевых действий в качестве стимула изучаемого нами РА над невербальными действиями, что соответствует результатам исследований К. Аймер.

Ещё один критерий для классификации стимулов РА благодарности – степень бенефактивности (т.е. полезности) стимула для адресата. На этом основании речевые стимулы разделены на три группы: собственно бенефактивные действия, этикетные действия и небенефактивные поступки.

К собственно бенефактивным стимулам относятся ситуации сообщение важной информации, проявление уважения и привязанности, согласие помочь или выполнить просьбу, др. Высокая степень бенефактивности данных поступков определяется отношением к нему агенса благодарности и его привычной системой ценностей, т.е. объект референции благодарности является для него очень важным. Такие стимулы вызывают искреннюю благодарность и признательность, выраженную этикетными формулами *thank you* или *thanks*, а также оценкой достоинств адресата. Это можно

наблюдать в 21,5 % случаев нашего материала и продемонстрировать примером: Эдди сообщают о том, что его пожилая тётя упала в обморок, за что он выражает благодарность:

“Eddie, would you mind checking on Enid in a while? Angie’s with her. But she had a little funny turn.”

“Thanks for telling me. I’ll go check.” [20, с. 169]

Вторая группа стимулов – этикетные действия – отличается конвенциональностью и чёткой ролевой взаимообусловленностью РА благодарности и его стимула. В этом случае не учитывается личная оценка говорящим поступка собеседника с точки зрения его бенефактивности / небенефактивности. К конвенциональным стимулам благодарения относим поздравление, пожелание, вопрос о самочувствии, похвала, комплимент, совершение покупки, угощение, предложение помощи, а также контактоустанавливающие высказывания. Содержательная сторона пропозитивного акта является незначительной, но последующий РА благодарности является обязательным как проявление общепринятой вежливости. Такие РА благодарности носят формальный характер, т.к. становятся средством гармоничной коммуникации, по мнению Ж.А. Тягуновой. 58,6 % ДЕ благодарности в качестве стимула содержат этикетные РА. Приведём примеры:

- *“I saw Erik this morning <...> and he told me about Aimee getting accepted to Duke. So I wanted to offer up my congratulations.”*

“Yeah, thanks.” [17, с. 92]

- *“Well, well. Don’t you scrub up well?”*

“Thank you, Enid.” I bask in her praise like a schoolgirl. [20, с. 200]

В первом примере в качестве стимула выступает РА поздравления, во втором – РА похвалы.

Третья группа стимулов РА благодарности включает действия, небенефактивные для агенса благодарности: это случаи ироничной благодарности, когда происходит ретроспективное переосмысление пропозитивного РА, а следующий за ним РА благодарности используется как речевая импликатура, порождающая иронию/сарказм [12, с. 18], или отказа. В нашей выборке количество таких случаев составляет 19,9 %. Проиллюстрируем это примерами. В первом – Майк узнаёт, что девушка, в которую он влюблён, целовалась с другим парнем, будучи знакома с ним всего лишь несколько дней; его брат Генри замечает, что после поцелуя они стали явно ближе друг к другу, что совсем не радует Майка:

“Did he just kiss her?” Mike asked, his mouth hanging open. <...>

“That’s what it looked like to me,” Henry answered.

“They don’t even know each other.”

“They do now.”

“Thanks, Henry. You’re making me feel a whole lot better.” [18, с. 45]

Второй пример демонстрирует ситуацию отказа от угощения:

“Pain au chocolat, Sadie? Very yummy.”

“No thanks, Loretta.” [20, с. 244]

Таким образом, мы приходим к выводу, что РА благодарности напрямую зависит от стимула, который предшествует его свершению. По характеру действия стимулы исследуемого РА делятся на невербальные и речевые. Невербальные действия, как правило, инициирующие нереактивную благодарность, встречаются в 33,5 % проанализированных примеров. Речевые стимулы преобладают и составляют 66,5 % речевых эпизодов.

Критерий степени бенефактивности показывает, что в большинстве случаев (58,6 %) стимулом РА благодарности выступают этикетные РА. Собственно бенефактивные и небенефактивные стимулы встречаются реже (в 21,5 % и 19,9% случаев соответственно).

Речевой акт благодарности – неисчерпаемый источник для лингвистического изучения. Перспективой нашего исследования является анализ лексико-грамматических средств английского языка, характеризующих речевые акты благодарности.

Литература

1. Адамакова Э. Б. Семантико-прагматические свойства и контексты функционирования средств выражения благодарности в немецком языке / Э. Б. Адамакова – Дис. ... канд. филол. наук. – Пятигорск, 2005. – 172 с.
2. Бобырёва Е.В. Семантика и прагматика инициальных и финальных реплик диалога / Е. В. Бобырёва // Языковая личность: проблемы значения и смысла. – Волгоград, 1994. – С. 131-142.
3. Дейк Т.А. Ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. Ван Дейк. – М., 1989. – 307 с.
4. Имас А. В. Выражение благодарности в немецком языке (на материале литературных и лексикографических источников с XVII по XX вв.) /А.В. Имас. – Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Тверь, 2001. – С. 90-102.
5. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – с. 284
6. Почепцов О.Г. Речевой акт и организация дискурса / О.Г. Почепцов // Вестник Харьковского ун-та. – Вып. 339: Человек и речевая деятельность. – Харьков, 1989. – №339. – С.47-51.
7. Сковородина С.В. Прагматика реактивных речевых актов в немецком диалогическом дискурсе (концепты «благодарность» и «извинение») / С.В. Сковородина – Дис. ... канд. филол. наук. – Санкт-Петербург, 2004. – 219 с.
8. Тягунова Ж.А. Контексты функционирования и семантика выражений Thank you и Thanks (когнитивно-прагматический подход) / Ж.А. Тягунова – Дис. ... кан. филол. наук. – Пятигорск, 2002. – 169 с.

9. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М.: Русский язык. – 2002. – 216 с.
10. Чахоян Л.П., Невзорова Г.Д. Коммуникативная интенция в структуре речевого произведения / Л.П. Чахоян, Г.Д. Невзорова // Речевые акты в лингвистике и методике, межвуз. сб. науч. тр.: ПГПИИЯ, 1986. – С. 17-21.
11. Якубинский Л.П. О диалогической речи / Л.П. Якубинский // Избранные работы. Язык и его функционирование. – М., 1986. – С. 17-58.
12. Tsui A. English Conversation / A. Tsui. – UK: Oxford University Press, 1994. – 295 p.
13. Wunderlich D. Zur Konventionalitat von Sprechhandlungen / D. Wunderlich. Linguistische Pragmatik. – Wiesbaden, 1975. – P. 1-58.
14. Селиванова Е.А. Современная лингвистика. Терминологическая энциклопедия / Е.А. Селиванова – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
15. Ушаков Д.Н. Толковый словарь современного русского языка / Д.Н. Ушаков. – М.: Альта-Пресс, 2005. – 1216 с.
16. Ярцева Н.В. Лингвистический энциклопедический словарь / Н.В. Ярцева. – М., 1990. – 658 с.

Иллюстративные источники

17. Coben Harlan. Promise Me. – UK: Hachette Company, 2007. – 454 p.
18. Sparks Nicholas. The Guardian. – NY, Boston: Grand Central Publishing, 2004. – 494 p.
19. Sparks Nicholas. The Wedding. – NY: Vision, Hachette Book Group, Inc., 2004. – 276 p.
20. Williams Polly. How to be Married. – London: Headline Publishing Group, 2010. – 376 p.

Summary

The article presents the classification of stimuli of the gratitude speech act. It also includes the analysis of the communicative structure of the gratitude speech act and the description of the pragmatic situations of gratitude utterances realization.

INFINITIVKONSTRUKTIONEN UND DER REINE INFINITIV IN DER DEUTSCHEN SPRACHE

Козак Т. Б.

Тернопільський національний економічний університет

Heutzutage ist in deutschen Grammatiken dem Problem der Infinitivkonstruktionen eine besondere Aufmerksamkeit gewidmet worden. Im Deutschen treten viele Arten von Infinitivkonstruktionen auf, die kompliziert sein können. Diese Konstruktionen werden vom Standpunkt der deutschen Gegenwartssprache dargestellt.

Es ist festzustellen, dass sie den Lernenden viele Schwierigkeiten beim Erlernen bereiten können. Deswegen wird in dieser Arbeit die kontrastive Darstellung der Infinitivkonstruktionen geschildert. Es erleichtert uns, die Verwendung der Konstruktionen in der deutschen Sprache besser zu verstehen.

Es gibt verschiedene Vorschläge und Meinungen, die den Begriff der Infinitivkonstruktion zu erklären versuchen. Die Infinitive gehören zusammen mit den Partizipien zu der Gruppe der infiniten Verbformen. Es ist für die infiniten Verbformen charakteristisch, dass sie die Kategorien der Person, des Numerus und des Modus nicht ausdrücken [6, S. 30].

Es lässt sich auch feststellen, dass es einen Unterschied bei der Benennung dieser Konstruktionen gibt [6, S. 578], zum Beispiel (weite: z. B.) bezeichnen diese Konstruktionen als Infinitivkonstruktionen, während Griesbach sie Infinitivsätze nennt.

Die Infinitivkonstruktionen wurden wie folgt von Eisenberg definiert: «Unter der Bezeichnung Infinitivkonstruktion fassen wir informell eine Reihe von Ausdrücken zusammen, in denen ein Infinitiv eines Vollverbs als Satzglied oder als Kern eines Satzgliedes auftritt. Funktional handelt es sich also um Ergänzungen oder Adverbiale» [3, S. 370].

Ziel dieses Beitrages ist es, die Infinitivkonstruktionen in kontrastiver Sicht darzustellen und festzustellen, in welchem Umfang sie in deutscher Sprache realisiert sind.

Die Infinitivkonstruktionen können wegen des äußeren Anscheines zwischen den Satzgliedern und den Nebensätzen klassifiziert werden.

Die Infinitivkonstruktionen und die Nebensätze haben miteinander Ähnlichkeiten wie:

□ (...) dass die in ihnen stehenden Infinitive und Partizipien durch Objekte, Adverbialbestimmungen, andere Satzglieder und weitere Konstituentensätze erweiterbar sind;

□ dass ein Reflexivpronomen in der Konstruktion von dem (eliminierten) Subjekt der Konstruktion, nicht vom Subjekt des übergeordneten Matrixsatzes determiniert ist (wenn beide Subjekte differieren). Diese Merkmale sind primär [6, S. 573].

Zwischen Infinitivkonstruktionen und Nebensätzen bestehen Unterschiede wie:

1) dass sie in der Oberflächenstruktur kein Subjekt und kein finites Verb enthalten (das Subjekt wird – im Unterschied zum Nebensatz – eliminiert, das finite Verb in eine infinite Verbform – Infinitiv und Partizip – verwandelt);

2) dass sie in der Oberflächenstruktur vereinzelt möglich ist, Teile der Konstruktion an die Spitze des übergeordneten Matrixsatzes zu stellen.

Diese Merkmale sind oberflächlich [6, S. 573]. Infinitivkonstruktionen werden, vor allem aufgrund ihrer inneren syntaktischen Struktur, wie Sätze behandelt. Das bedeutet, dass «man sie wiederum nach Satzgliedern 1. Grades analysiert und nicht nach Gliedkern und Attribut» [10, S. 42]. Darum wird für diese Infinitivkonstruktionen auch der Begriff «nebensatzähnlich» verwendet. Nicht jeder Infinitiv bildet eine Infinitivkonstruktion. Es sollen ein paar Kriterien vorkommen. Es geht darum, dass komplexe Prädikate von Verb plus Infinitiv abgegrenzt werden (z.B. Peter droht, Maria zu verlassen. Das Haus droht einzustürzen).

Diese zwei Beispielsätze zeigen, dass es bei Infinitivkonstruktionen Unterschiede gibt. Im ersten Satz wurde ein Komma eingesetzt, denn: «Das Komma reflektiert den Unterschied zwischen Infinitivkonstruktionen und komplexen Prädikaten mit Infinitiv» [10, S. 46].

In beiden Beispielsätzen kommt das Verb „drohen“ vor, aber es wurde in unterschiedlicher Bedeutung verwendet. Im ersten Satz ist «es besteht die Gefahr» gemeint. Der zweite Satz kann ein komplexes Prädikat enthalten. Beim ersten Satz sollte die Default-Analyse durchgeführt werden, beim zweiten Satz die Analyse mit komplexem Prädikat [10, S. 46]. Es ist auch anzumerken, dass sie kein Subjekt haben [10, S. 47].

Es lässt sich feststellen: charakteristisch für Infinitivkonstruktion ist, dass der Subjektaktant nicht als grammatisches Subjekt zu diesem Verb enkodiert ist. Die Objektaktanten wohl. Der Infinitiv nimmt innerhalb einer Infinitivkonstruktion genau die Objekte, die das Verb auch sonst nimmt. Da das grammatische Subjekt fehlt, sprechen die Grammatiken manchmal vom logischen oder semantischen Subjekt zum Infinitiv [3, S. 371].

Nicht jeder Infinitiv kann eine Infinitivkonstruktion bilden, denn: «es müssen Kriterien der Satzwertigkeit erfüllt sein» [10, S. 44].

Es gibt einige Arten, wie ein Infinitiv in einem Satz verwendet werden kann. Eine von diesen Möglichkeiten beschreibt M. Rolland in ihrem Buch: Der Infinitiv kann im Satz einerseits als Element des Prädikats verwendet werden, z. B. zur Bildung des Futurs I: er wird *kommen*, also in der Rolle, die als einziger Wortart dem Verb ohnehin eignet. Hier ist der Infinitiv ein Flexionsbildungselement neben anderen (im Beispiel neben: *wird*), die zusammen als Ganzheit betrachtet werden müssen [8, S. 56].

Im Deutschen kommt nach Engel ein dreifaches Anschlussystem vor [4, S. 371]: reiner Infinitiv; *zu* als Universalsubjunktor mit Infinitiv; *um/ohne/anstatt zu* mit Infinitiv.

Eine der Arten der Anwendung des Infinitivs ist *der einfache Infinitiv (der reine Infinitiv)*. Der reine Infinitiv spielt in der deutschen Sprache eine marginale Rolle. Ob der Infinitiv mit *zu* oder ohne *zu* gebraucht werden kann, hängt von der Funktion oder der Satzstruktur ab, in der Infinitiv eingesetzt wird.

Man verwendet ihn nach den Modalverben, nach vereinzelt Bewegungsverben und nach einigen Infinitivverben wie *lehren* oder *lernen* und Wahrnehmungsverben wie *sehen* oder *hören* [4, S. 371].

Bei G. Helbig und J. Buscha werden aber noch mehr Verben genannt, die ohne *zu* vorkommen können:

- 1) die Modalverben: *dürfen, können, mögen, sollen, müssen, wollen*;
- 2) die Empfindungsverben: *hören, sehen, fühlen, spüren* (auch Wahrnehmungsverben genannt) [6, S. 97];
- 3) die Bewegungsverben: *gehen, kommen, fahren* u. a.;
- 4) die Verben: *werden, bleiben, lassen*;
- 5) in spezieller Verwendung die Verben *haben, finden, legen, schicken* u. a. (z. B. Er kann gut Englisch sprechen. Sie geht jetzt schlafen. Karl fährt Milch holen. Er wird heute seine Eltern besuchen. Er fand das Heft unter dem Tisch liegen) [6, S. 34].

Die Beispielsätze haben gezeigt, wie die Infinitivkonstruktionen ohne *zu* im Deutschen verwendet werden kann. Unter den genannten Verben hat nur das Verb *bleiben* positionelle Bedeutung [3, S. 371].

Bei G. Helbig und J. Buscha werden auch die Verben *lehren, lernen, helfen, heißen* genannt, die sich sowohl mit *zu* als auch ohne *zu* verbinden [6, S. 34].

Auch in der Duden-Grammatik werden solche Verben genannt, die ohne *zu* vorkommen (z.B. Sein Vater lehrt ihn Rad fahren) [2, S. 770].

Die Infinitive können ohne *zu* verwendet werden. Es wird auch erklärt, in welcher Verbindung das Verb *haben* vorkommen kann:

- 1) in Verbindung mit einer Ortsbezeichnung, die durch Verben ausgedrückt werden kann wie: *stehen, liegen, hängen, stecken* (z. B. Er hat die Hefte auf dem Schreibtisch liegen);
- 2) in der Bedeutung: *einfach ..., gut ...* (z. B. Er hat gut verspotten).

Es lässt sich feststellen, dass der einfache Infinitiv als Prädikatsteil den Stellungenregeln des Prädikats unterliegt. Er gehört immer zum 2. Prädikatsteil, alle übrigen Satzglieder stehen vor ihm.

Nach allen Verben, nach denen das Prädikat ohne *zu* vorkommt, steht der Infinitiv eher nach dem Prädikat (z.B. Er hat schnell zurückrufen müssen).

Die größte Bedeutung in der deutschen Sprache hat die Variante mit Infinitiv mit *zu* [4, S. 371]. Es lässt sich feststellen: 1) wenn eine Infinitivgruppe vorkommt, steht der Infinitiv mit *zu*; 2) wenn ein Infinitiv in der Rolle des Subjekts oder des prädikativen Nominativs steht, dann kann der Infinitiv mit oder ohne *zu* stehen.

Diese Variante mit Infinitiv und *zu* kommt nach allen Verben (mit Ausnahme der Verben, die ohne *zu* vorkommen) und nach Substantiven und Adjektiven (z. B. Sie haben vor, nach Polen zu fahren. Es ist schon, Musik zu hören).

Der Infinitiv steht meistens am Ende eines Satzes. Es ist aber möglich, dass der Infinitiv in zusammengesetzten Tempora und in Nebensätzen das unflektierbare Prädikat oder das ganze Prädikat ausweichen oder nach dem Prädikat stehen kann.

Der Infinitiv in Verbindung mit Modalverben steht am Ende des Satzes. Bei Perfekt, Plusquamperfekt, Futur II und Infinitiv-Perfekt steht ein so genannter «Ersatz-Infinitiv» des Modalverbs anstelle des Partizips II (z. B. Er wird nicht haben wollen kommen).

Auch das Verb *brauchen* verhält sich ähnlich (z. B. Das hatte er nicht zu lesen brauchen) [1, S. 57].

Nach G. Helbig und J. Buscha kann die Infinitivpartikel *zu* entweder vor dem Verb oder zwischen dem ersten Verbteil und dem Stamm des Verbs stehen [6, S. 35].

Die Infinitivpartikel hat im Unterschied zu den anderen Partikeln nur ein syntaktisches Signal und ist syntaktisch obligatorisch. Da sie den Subjunktionen, die einen Nebensatz einleiten, ähnlich ist, wird sie auch als Infinitiv-Subjunktion bezeichnet [6, S. 424].

Die Regel dafür, wie die Infinitivpartikel gebraucht werden, lautet: «Die Infinitivpartikel *zu* steht entweder vor dem Verb oder zwischen dem ersten Verbteil und dem Stamm des Verbs» [6, S. 35].

Vor dem Verb stehen die stammbetonten Verben und zwischen dem ersten Verbteil und dem Stamm des Verbs stehen die Verben, die auf dem ersten Verbteil betont sind [6, S. 34].

H. Genzmer stellt fest: «Bei zusammengesetzten Verben tritt *zu* als Infix auf: aufzumachen, hinzugehen, abzuschreiben ... aber auch Auto *zu* fahren, Zeitung *zu* lesen. Bei den untrennbaren zusammengesetzten Verben steht *zu* vor dem Verb» [5, S. 45].

Der Infinitiv kann als Satzglied oder als Attribut vorkommen (z.B. Es war seine Pflicht aufzupassen) [9, S. 94]. In diesem Satz ist der Infinitiv ein Attribut.

Wenn in einem Satz der einfache Infinitiv vorkommt, wird er nicht durch einen Beistrich abgetrennt (z.B. Er freut sich heimzukommen) [7, S. 169]. Der erweiterte Infinitiv wird durch Beistrich abgetrennt (z. B. Er freut sich, vor dem Gewitter heimzukommen).

Nach G. Helbig und J. Buscha kann sich die Infinitivkonstruktion in zwei Arten teilen [6, S. 578]: die valenzbedingten Infinitivkonstruktionen; die valenzunabhängigen Infinitivkonstruktionen.

Die valenzbedingten Infinitivkonstruktionen werden wie folgt beschrieben: «Die Infinitivkonstruktionen, die valenzbedingt sind und entsprechende Leerstellen der Wortarten (vor allem Verben, aber auch Adjektive und Substantive) im übergeordneten Satz ausfüllen» [6, S. 578].

Es geht also um jene Elemente im Satz, die bewirken, dass ein Satz grammatisch korrekt und komplett ist (z. B. Ich freue mich, ins Kino *zu* gehen).

Die Infinitive erscheinen nur mit *zu*, ihnen entspricht ein (expliziter) subjunktionaler Nebensatz mit *dass* [6, S. 578].

Es gibt auch valenzunabhängige Infinitivkonstruktionen. Darunter werden freie adverbiale Angabe verstanden, die keine Leerstellen von übergeordneten Wörtern ausfüllen [6, S. 578].

Die Infinitive erscheinen mit *(an)statt zu, um zu, oder ohne zu*; ihnen entsprechen subjunktionale Nebensätze (Adverbialsätze) mit *(an)statt dass, damit, als dass oder ohne dass* [6, S. 578].

Adverbialsätze können auch durch eine Infinitivkonstruktion vertreten werden. Es

geht um Adverbialsätze wie: 1) Finalsätze mit *damit* ($\rightarrow$ *um zu*); 2) Modalsätze des fehlenden Begleitumstandes oder negative Konsekutivsätze mit *ohne dass* ($\rightarrow$ *ohne zu*); 3) Substitutivsätze mit *anstatt dass* ($\rightarrow$ *anstatt zu*); 4) Konsekutivsätze mit *zu ... als dass* ($\rightarrow$ *zu ... um zu*), mit *genug ... dass* ($\rightarrow$ *genug...um zu*) und mit *so ...* ($\rightarrow$ *so ... zu*).

Es lässt sich allgemein feststellen, dass erweiterte Infinitive durch Beistrich abgetrennt werden sollen.

Zusammenfassung. Im Deutschen ist es mit einem dreifaches Anschlusssystem zu tun: reiner Infinitiv, *zu* als Universalsubjunktionswort mit Infinitiv, *um/ohne/ anstatt zu* mit Infinitiv. Wenn man aber genauer mit ihnen beschäftigt ist, kann man mehr Möglichkeiten bestehen, wo sie ihre Anwendung dabei finden.

Literatur

1. Altmann H. Syntax fürs Examen: Studien- und Arbeitsbuch. / H. Altmann, S. Hahnemann. – Wiesbaden : Westdt. Verl., 1999. – 199 S.
2. Drosdrowski G. Duden. Band 4. Die Grammatik / Günther Drosdrowski. – Mannheim u.a. : Dudenverlag, 1998.
3. Eisenberg P. Grundri. der deutschen Grammatik: Der Satz. / Peter Eisenberg Stuttgart : J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung. – 2., überarbeitete und erweiterte Auflage, 2004.
4. Engel U. Deutsch- polnische kontrastive Grammatik / Ulrich Engel. – Heidelberg : Groos, 1999. – 2 Bände. – 1349 S.
5. Genzmer H. Sprache in Bewegung: eine deutsche Grammatik / Herbert Genzmer. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1998. – 397 S.
6. Helbig G. Deutsche Grammatik : ein Handbuch für den Ausländerunterricht / G. Helbig, J. Buscha. – Berlin und München : Langenscheidt KG, 2001. – 654 S.
7. Meissner K. Grammatik und Rechtschreibung zum Lernen und Nachschlagen / Karl Meissner. – Bergisch Gladbach : Lingen, 1995. – 480 S.
8. Rolland M. T. Neue deutsche Grammatik. Wort, Wortarten, Satzglieder, Wortinhalt, Wortschatz, Bauplane, Satz, Text. / Maria Theresia Rolland. – Bonn : Ferd. Dummler Verlag, 1997.
9. Rötzer H. G. Auf einen Blick: Grammatik. Grundbegriffe, Beispiele, Erklärungen, Übungen / Hans Gerd Rötzer. – Bamberg : Buchners C.C. Verlag, 1997. – 224 S.
10. Welke K. Einführung in die Satzanalyse. Die Bestimmung der Satzglieder im Deutschen / Klaus Welke.– Berlin [u.a.] : Walter de Gruyter, 2007. – 374 S.

Резюме

У статті висвітлено та проаналізовано проблему інфінітива та інфінітивних конструкцій у німецькій мові. Розкрито правила вживання інфінітива з часткою і без частки «zu». Охарактеризовано так званий «чистий інфінітив».

УДК [811. 111+ 811.161. 2+ 811. 162. 1]’373, 2 : 551.589(045)

ВЖИВАННЯ МЕТАФОР У АНГЛІЙСЬКИХ, ПОЛЬСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ СИНОПТИЧНИХ ПОВІДОМЛЕННЯХ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ

Коломієць О. М.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки зростає роль комунікації та тексту як важливого посередника комунікації. Основну увагу в тексті привертають такі його важливі характеристики як образність, оцінність, фігуральність, яскравість висловленої думки, що допомагає читачу не лише відтворити та усвідомити явища оточуючої дійсності, а й створити відповідний настрій, найповніше змалювати їх в уяві та передати індивідуальність стилю написання. Особливо важливу роль вищезгадані характеристики відіграють саме в текстах публіцистичного стилю, оскільки вони мають на меті розкрити суть явища, доповнити його образністю, передати його важливі характеристики через призму алегоричності, завдяки чому розкривається смислова, емоційна та композиційна єдність тексту публіцистичного стилю.

Об’єктом дослідження цієї статті є синоптичні повідомлення, в яких інформація за допомогою метафор передається в зрозумілішій читачеві формі, розкривається повнота висловлення, власне ставлення автора до атмосферних явищ, в чому знаходимо відображення менталітету народу зокрема та традиції ставлення до погоди загалом. Голова українського Гідрометцентру М. І. Кульбіда зазначає, що далеко не всі розуміють як найбільш ефективно використовувати інформацію, якою володіють синоптики [6]. На нашу думку, процес правильного сприйняття тексту великою мірою залежить від стилістичних засобів та прийомів, які в ньому використовуються.

Провідну роль в газетних синоптичних повідомленнях відіграє метафора. Дефініція терміну “метафора”, аналіз його вживаності та дослідження класифікацій дозволить глибше усвідомити процеси

текстотворення та текстосприйняття англійських, польських та українських синоптичних текстів у публіцистичному стилі. На сьогодні не існує однозначного визначення терміну “метафора”: А. Річардс визначає метафору як всюдисущий принцип мови, тоді як М. Блек, який досліджував пізнавальні функції метафори, розглядав її як динамічне явище, яке формується під час руху думки та розвиває концептуальний апарат мови [2]. А. Данто, Д. Е. Купер, М. Хайдеггер, А. Н. Баранов, М. Блек, Д. Шон, Р. І. Гальперін, П. Хенле, Ф. Уїлрайт, Е. Джордан, М. С. Брідслі, Дж. Серль та ін. Розглядають метафору як засіб пізнання і вказують на її здатність виражати істинні знання про світ та створювати нові значення. Філософ А. Річардс вперше висловив думку про два аспекти метафори: по-перше, це слово або вираз, які ідентифікують метафору, по-друге, це слово, що використовується з метафоричним значенням, засіб, через який метафора знаходить своє втілення [2, с. 154]. Пізніше інший дослідник М. Блек удосконалив теорію двоякої суті метафори; саме він надав значенню метафори ширшого розуміння, пов'язав його з асоціаціями та визначив метафору як взаємозв'язок теми та образу. Перші лінгвістичні теорії стосовно метафори, що з'явилися у 1960 році, були семантичними. Точніше дослідження метафори було зроблене у 1988 році О. Левінсоном, в якому було прийнято до уваги компонентний семантичний підхід. З прагматичної точки зору, метафора розглядається як рівень розуміння значення висловлювання протилежне до образу висловлювання. Природа метафоричного висловлювання детальніше досліджувалась різними дослідниками та шляхами. Когнітивна теорія метафори Дж. Лакофф та С. Джонсона, що з'явилась у 1980, розглядала саме концептуально-семантичний підтекст метафори, а також метафоричних висловлювань [3].

Трьома найважливішими постулатами когнітивної теорії метафори стали:

- 1) метафора – це втілення людського досвіду;
- 2) концептуальна метафора – це тип гештальт структури;
- 3) концептуальна метафора є високо систематизованою за природою.

З огляду на це можна стверджувати, що завдяки когнітивним дослідженням з'явилась можливість інтеграції різноманітних підходів з метою опису метафори та метафоричності висловлювань як мовних явищ.

Одним з найменш вивчених аспектів в дослідженні метафори є її роль в організації конкретних текстів публіцистичного стилю. За рахунок використання метафор досягається змістова та емоційна єдність газетного синоптичного повідомлення. При чому особливий науковий інтерес становлять випадки, коли використовуються не лише стерті, традиційні метафори, а яскраві, індивідуально-авторські метафори, які створюють яскраві образи, допомагають читачеві не лише уявити змальовану картину дійсності, а й передати відповідний настрій. Метафора в таких випадках стає невід'ємною складовою системи мовного впливу на читача. Синоптичні тексти надзвичайно багаті метафорами, проте не було знайдено згадок про

синоптичну метафору, як окремий вид метафори за сферою вживання, тому вважаємо за необхідне визначити та обґрунтувати даний вид метафори за допомогою визначення сформованого Дж. Міллером, який пояснює метафору як скорочене порівняння [3, с. 260]. Даний вид метафори можна визначити як скорочену поліфункціональну єдність, що має на меті перенос людських характеристик на явища природи та навпаки.

Для того, щоб проаналізувати метафори англійських, польських та українських синоптичних повідомлень, слід звернутись до їх класифікації. За В. П. Москвіним, виділяють три основних типи класифікації: структурну, семантичну та функціональну. Семантична класифікація описує змістову структуру метафори та має декілька видів: за основним суб'єктом, за допоміжним суб'єктом, за формулою метафоричного переносу [4, с.64]. У своїй праці "Метафора в системі мови" Г. М. Скляревська пропонує класифікацію за формулою метафоричного переносу, вона пропонує такі складові:

- предмет – предмет;
- предмет – людина;
- предмет – фізичний світ;
- предмет – психологічний світ;
- предмет – абстракція;
- тварина – людина;
- людина – людина [7, с. 146].

В свою чергу, З. Ю. Петрова доповнює класифікацію наступними складовими:

- тварина – людина;
- рослина – людина;
- нежива природа – людина;
- артефакти – людина;
- міфічні істоти – людина;
- фізичні характеристики предметів та явищ, фізичні процеси – людина [8, с. 146].

Ми вважаємо за необхідне додати до поданих класифікацій ще одну складову людина – явище погоди та явище погоди – людина, оскільки такий перенос, став традицією англійських синоптичних текстів.

Н. Д. Арутюнова виділяє чотири типи метафор:

- номінативна, що слугує для найменування будь-кого класу предметів, утворюється у випадку заміни одного дескриптивного значення іншим. Метафоричний перенос утворюється за допомогою будь-якої зовнішньої ознаки;

- образна метафора, яку використовують у пошуках образу, створенні відповідного настрою з метою індивідуалізації. Основна мета даного виду метафори дати не ім'я, а характеристику, індивідуалізувати предмет;

- когнітивна метафора, що утворюється унаслідок уподібнення та присвоєння об'єкту чужих ознак. Мета даної метафори гносеологічна, спрямована на формування значень, яких не вистачає, а також за допомогою

цього виду метафори формується лексика абстрактних понять, ідей та процесів;

- генералізуюча метафора як кінцевий результат когнітивної метафори, що переносить ознаки від предмету до події, ідеї, думки, факту. Даний вид метафори дає мові логічні предикати, що позначають послідовність та причинність та призводить до генералізації понять [1, с. 203].

На сьогодні існує безліч класифікацій метафор, проте всі вони зводяться по суті до розподілу по семантичному, функціональному та структурному критеріям. Повертаючись до запропонованої нами формули “людина – явище погоди” та “явище погоди – людина”, хочемо зазначити, що цей вид метафори найчастіше вживається в довгострокових синоптичних текстах про погоду, оскільки має на меті передати узагальнену картину погодних явищ.

Аналіз метафор англійських, польських та українських синоптичних текстів вважаємо за необхідне здійснити за допомогою таких критеріїв:

- сформованість емоційно-оціннісного ставлення;
- наявність зорової домінанти;
- ступінь перенесення ознак;
- характер емоційного забарвлення

Запропоновані метафори можна віднести до образних за класифікацією Н. Д. Арутюнової, напр., англ. *Rain will reach Cornwall, Pembrokeshire and Anglesey by mid-morning and will extend eastwards to reach the rest of Wales, northwest England and the Wessex area by lunchtime. Later in **the day outbreaks of showery rain will reach** eastern England and the London, but Wales and western England should become drier by late afternoon, with some sunshine* [11, с. 30]. Метафори *rain will reach* та *the day outbreaks of showery rain will reach* характеризуються зоровою домінантою, перенесенням ознак людини на явище погоди, створенням образу дощу, що характеризує своєрідне романтичне ставлення до погоди.

Найповніше ілюструється запропонований вид метафора у синоптичному тексті, опублікованому в *The Sunday Times: Consignments can come two or three times in a week, on average we have about 20 deliveries a year. As **the cloud traveled** across the African coastline the airflow veered southerly, carrying the dust northwards above Portugal, northern Spain and the Bay of Biscay, before it eventually reached southern Britain on Wednesday afternoon* [14, с. 30]. Дане синоптичне повідомлення довгострокового характеру містить авторську метафору *as the cloud traveled...*, що створює не лише відповідний образ хмари, що перебуває в нестримному русі за допомогою перенесення ознак людини на явище природи, а й узагальнює очікувану погодні ситуацію.

Аналіз синоптичних повідомлень, опублікованих у *Financial Times* виявив такі яскраві авторські метафори, які можна класифікувати як образні, напр., *Norway will have rain but the rest of **Scandinavia will be fine and bright**. The Mediterranean will have **heavy rain moving fast**. Germany will be mainly dry but the **cloud will increase from the west**. Western Scotland and Northern Ireland*

will become overcast and windy with rain edging slowly eastwards [15, с. 16]. Запропоновані метафори несуть додаткове емоційне навантаження, акцентують увагу адресата на погіршенні погодних умов, створюють умови сприйняття погодних явищ та змін в розгорнутій динаміці, містять характеристики переміщення та руху.

Довгострокові синоптичні повідомлення, подані у *The Sunday Telegraph* відзначаються насиченістю метафор, що несуть позитивне емоційне забарвлення, створюють відповідний настрій у зв'язку з покращенням погодних умов, напр., *South-west England, Wales, the west and north Midlands and all of northern England will start dull and wet, but it should turn drier and brighter this afternoon. Scotland and Northern Ireland will have a brisk, blustery day after the overnight rain has gone* [12, с. 40]. Остання метафора через лаконічне вираження реалізує принцип мовної економії та крізь призму цього принципу передає авторське ставлення до дощу.

В польських синоптичних текстах знаходимо такі метафори: *Wówczas jednak był to tylko efektowny koniec zimy, a już po kilku dniach temperatura w większości naszego kraju przekroczyła 10 stopni na plusie. Znacznie cieplej było wówczas na południu, w Nowym Sączu pod koniec miesiąca termometry pokazały nawet 24 stopnie* [13]. Метафору *temperatura w większości naszego kraju przekroczyła*...та метафору *termometry pokazały* відносимо до стертих, в них не знаходимо створеного образу, проте відчувається перенесення ознак людини на явище природи, в даному випадку температуру повітря, що дозволяє класифікувати її як когнітивну. Метафора *Rok później zima urzędowała bardzo długo na wschodzie Polski* [13] відносимо до когнітивних, оскільки в даному випадку сформоване абстрактне поняття зими, якому властиві конкретні характеристики. В уривку синоптичного повідомлення *Dość powiedzieć, że jeszcze 7 kwietnia w Białymstoku było -6,6 stopnia, a wiosna przyszła dopiero pod koniec miesiąca* [13] знаходимо протиставлення стертих метафор, що має на меті підсилення емоційного ефекту, створення образу довгоочікуваної весни на противагу образу дощу та поганих погодних умов.

В метафорі *W południowej części kraju będzie całkowite i duże zachmurzenie, lokalnie mogą występować słabe, zanikające opady deszczu* [13] не знаходимо ознак вираженого зорового образу, проте наявне авторське позитивне ставлення до змін погодних явищ.

В українських синоптичних повідомлення містять метафори, в яких відчувається подібне перенесення ознак: *Увесь день небо буде ясным та хмари не будуть затьмарювати його своєю присутністю.. Хмари вкриють небо вже вранці та протримаються увесь день, розсіються ближче до вечора. Очікується ясна погода, в другій половині доби небо затягнеться хмарами, щоб до вечора знову стати чистим та ясным* [10, с. 8]. В українських синоптичних повідомленнях не знаходимо яскравих зорових образів, які характерні для англійських повідомлень про погоду. Проте синоптичні тексти також можуть містити метафори, які несуть емоційне забарвлення, створюють відповідний настрій та передають оціннісне ставлення автора, напр., *Хмари в Хмельницькому надовго займуть своє*

місце під сонцем, похмура погода протримається увесь день [9, с. 8]. Запропонована метафора акцентує увагу адресата на погіршенні погодних умов, що передається драматично, проте найточніше змальовує картину оточуючої дійсності.

Аналіз синоптичних повідомлень також виявив, що досить розповсюдженими є номінативні стерті метафори, напр., укр. *Як повідомляє Гідрометцентр..., Гідрометцентр оголосив..., як зауважують у Гідрометцентрі...* [9, с. 8]; англ. *The report from Grindelwald remarked..., The ski club said..., The report from from La Plange spoke of...* [11, с. 30]; пол. *W naszych prognozach pogody umieszczamy informacje o przedziałach czasowych, których dotyczy wysokość przewidywanych opadów atmosferycznych* [13].

Аналіз метафор англійських, польських та українських синоптичних повідомлень доводить, що англійські синоптичні тексти більш насичені метафорами ніж українські та польські з огляду на сформовану традицію ставлення до погодних явищ.

Співставлення синоптичних повідомлень англійської, польської та української мов показав, що метафори англійських синоптичних повідомлень є яскравішими, насиченішими, формують відповідне ставлення до поданої інформації та створюють відповідний настрій, а також є більш експресивними, фігуральними за значенням. Авторські метафори дозволяють передати синоптичне повідомлення в зрозумілішій читачеві формі, розкрити повноту висловлення, власне ставлення автора до атмосферних явищ, в чому знаходимо відображення менталітету народу зокрема та традиції ставлення до погоди загалом та вбачаємо подальший науковий пошук.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Функциональные типы языковой метафоры. // Изв. АН СССР. Серия Литературы и языка. Том 37. 1978. № 4.
2. Блэк Макс. Метафора // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 153-172.
3. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. М.: Эдиториал УРСС, 2004
4. Москвин В. П. Русская метафора: параметры классификации // Філол. Науки. – М., 2000. – № 2. – 318 с.
5. Москвин В.П. Русская метафора. Семантическая, структурная, функциональная классификация: Учеб. пособие к спецкурсу по стилистике – Волгоград: Перемена, 1997. – 185 с. Волгоград: Перемена, 1997. – 185 с.
6. Сегодня.ua. Украинцы не умеют пользоваться прогнозом погоды [Електронний ресурс]: за даними Сегодня.ua 2013 р. <http://www.segodnya.ua/ukraine/Ukraincy-ne-umeyut-polzovatsya-prognozom-pogody-Kulbida.html>

7. Складарская Г. Н. Метафора в системе языка / Отв. ред. Шмелев Д.Н.; РАН. Ин-т лингв. исслед. – СПб.: Наука, 1993. – 299 с.
8. Петрова З. Ю. Регулярная метафорическая многозначность в русском языке как проявление системности метафоры // Проблемы структурной лингвистики. 1985-1987.- М.: Прогресс, 1989. - 139 с.
9. Погода // Подільські Вісті. – 2012, 22 листопада. – с.8
10. Тимошук О. Погода // Подільські Вісті. – 2013, 18 квітня. – с. 8.
11. Alan Pickup. Weather and travel outlook // The Sunday Times. – 2003, 9 March. – p. 30.
12. Philip Eden. The weather week // The Sunday Telegraph. – 2003, 9 March. – p. 40.
13. Prognoza pogody. Wiosna w Europie [Електронний ресурс]: <http://pogoda.wp.pl/?ticaid=11071e#pogoda,20130420,cid,43116>
14. Scott Alistair. Weather and travel outlook // The Sunday Times. – 2003, 2 March. – p. 30.
15. Weather guide // Financial Times. – 2001, 2 May. – p.16.

Summary

The article introduces the notion of the metaphor, which is used as a key framing device in the newspaper synoptic messages. The article studies different approaches within a particular discourse over a certain period of time. The new type of metaphor used in the newspaper synoptic messages has been defined.

УДК 811.133.1'373

ЛЕКСИЧНІ ГІБРИДИ У РОЗРІЗІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КОНЦЕПТУ

Косович О.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У даній науковій розвідці ми вживаємо терміни *дери́вація* і *дери́ваційний* у широкому значенні слова, щоб позначити, загалом, процес творення нових лексем. З точки зору дери́вації, виникає запитання: яке місце в утворенні гібридів займають, з одного боку, дери́ваційні механізми і, з іншого боку, індивідуальна лексична креативність, яка зазвичай є відхиленням від традиційних схем, норм тощо?

Роль класичних гібридних парадигм підкреслюється більшістю науковців (повністю або частково конфіксальні гібриди, гібриди з

іншомовним префіксом). Навпаки, деякі лінгвісти розглядають гібриди як тип спонтанного запозичення, що, є, значною мірою, наслідком дії більш чи менш суб'єктивних та експресивних механізмів лексичної творчості. Такою, наприклад, є позиція К.Ажежа, який вивчає роль так званих “зайвих елементів” у формуванні деяких гібридів. Так, у лексемі **nahuatl** наявний гібрид з граматичною функцією **loke-len (ce que)**, складений з іспанського елемента **lo que (ce que)** та корінної бази **len**, який має таке ж саме значення [6, с.57]. Цю думку поділяє і Д.Батлер, згідно якої лексичні гібриди є результатом авторської неології [2; 3].

На нашу думку, визначення лексичного гібрида за новітніми дериваційними схемами зазвичай має суб'єктивний, okazіональний та індивідуальний характер (С.Hagège, D.Buttler), є обмеженням даного концепту; незважаючи на те, що багато авторів відносять до гібридів парадигматичні моделі, які є регулярними та продуктивними у мові. Приймаючи до уваги дані тези, рівень регулярності та парадигматичної продуктивності не є, на нашу думку, релевантним критерієм для диференціації даного концепту. Лексичний гібрид може включати як регулярні та традиційні утворення, так і такі неологічні утворення, що можуть інколи наближатися до okazіональних (утворених на випадок (*ad occasion*)).

Розглянемо інше питання, яке розділяє позиції лексикологів: чи можна розглядати як лексичні гібриди тільки ті утворення, схема побудови яких полягає у принципі “корінна основа + іншомовний афікс”, і чи включати до гібридів лексеми з протилежною дериваційною схемою побудови “іншомовна основа + корінний афікс”?

Деякі французькі лінгвісти (P.Guiraud 1968; J.Humbley 1974; P.Trescases 1983) дотримуються іншої думки. Проте, ми вважаємо, що деривати з корінним суфіксом, такі, як **kitchenette, mixer, tester, flirter**, яким би не був статус їхніх лексичних основ (чи запозичені прямо з іншої мови, як **kitchen-, mix-**, чи непрямо, як **test-, flirt**), не можуть кваліфікуватися, як гібриди, а радше, як асимільовані запозичення на дериваційному рівні. Цілком очевидним є те, що цей тип запозичень володіє певним рівнем гібридності, зважаючи на його структуру етимологічно контрастну, де присутня в тій чи іншій мірі альтернація запозичених елементів та корінних. Проте, поєднання іншомовних та корінних рис, що є властивим для будь-якого запозичення, інтегрованого в нову мовну систему, спостерігається не тільки в дериваційному плані, але й у фонетичному (наприклад, вимова “франгле” запозичення **top secret**), графічному рівні (фр. **bouledogue** / англ. **bulldog**), флективному (наприклад, можливість утворення множини за взірцем французької мови для англіцизмів типу **barmans**) тощо. Однак, не слід плутати *гібридність запозичень* та *гібридність*, яка характеризує неологізми, створені з допомогою іншомовних формантів. В першому випадку, гібридність, що спостерігається на різних мовних рівнях, витікає з адаптації запозичення до механізмів корінної системи. І, саме в дериваційному плані ця гібридність є найпомітнішою, звідси і тенденція окремих лінгвістів

називати такі запозичення *гібридами*. У другому випадку, гібридність є особливо пов'язана з твірним механізмом, що уможливлює створення нових лексем з допомогою різних морфологічних типів іншомовних формантів (конфікси: *néo-classique*, афікси: *couill-av*, слова, повністю з'єднані: *feld-maréchal*), що комбінуються або з корінною основою (*secondairement, étrangure assimilée*), або з іншомовним елементом (*somno-+gène*).

Резюмуючи, відзначимо, що у випадку справжніх гібридів, протиставлення: корінний/іншомовний (іншомовний А /іншомовний Б) є рисою, властивою, насамперед, для дериваційного механізму, який генерує лексичну одиницю з формантом (-ами) іншомовним(-ими), в той час, як у випадку запозичень, гібридність може не зачіпати дериваційний механізм. Якщо вона спостерігається в цьому плані, афіксальне утворення має іншомовну основу з корінним формантом. Механізм гібридизації є, таким чином, протилежним до механізму асиміляції запозичень на дериваційному рівні. Обидва протилежні дериваційні механізми можна проілюстровані наступним чином:

Таблиця 1

Дериваційні механізми запозичення (асимільованого) та гібриду

Запозиченість (іншомовність) спадна (низхідна)

іншомовна основа + корінний формант → запозичення (асимільоване)
mix- -er

корінний формант + іншомовна основа → запозичення (асимільоване)
sur- -booking

Запозиченість (іншомовність) зростаюча

корінна основа + іншомовний формант → гібрид
ramp- -ing

іншомовний елемент (мова А) + іншомовний елемент (мова Б) → гібрид
aéro- -duc

В даному випадку гібридизація — це процес лексичної креативності, який поєднує механізми деривації та запозичення. Цей процес призводить до зростаючої запозиченості деривата по відношенню до його лексичної основи, що є протилежним для механізму дериваційної асиміляції лексичного запозичення, який функціонує у протилежному значенні (запозиченість деривата по відношенню до лексичної основи є низхідною). Гібридизація, на нашу думку, відбувається тільки на рівні афіксації, що можна побачити у наступній таблиці:

Таблиця 2

Гібридизація, що знаходиться на рівні афіксації

корінна основа + іншомовний формант → гібрид
hypertension, bronzing

Запозичення гібридного форманта. Ми показали, що саме іншомовний характер форманта генерованої одиниці надає новому слову статусу гібрида. Оскільки запозичення морфемного елемента є варіативним поняттям з різним ступенем асиміляції даного елемента у мові, що запозичує, тому не завжди легко окреслити його межі. Стосовно створення гібридів, видається те, що один з критеріїв запозиченості форманта є неавтономія форманта у мові, що запозичує, на відміну від самостійності його еквівалента у мові, в якій запозичується. Іншими словами, йдеться про елемент прямо запозичений з іншої мови для того, щоб створити дериват-гібрид (J.Obara 1986). Цей критерій є важливим, особливо, щодо диференціації гібридів, створених з допомогою словоскладення (*feld-maréchal*; *Feld*: ім'я у німецькій мові), з допомогою повторного складення греко-латинського типу (*néoclassique*; *neos*: прикметник у грецькій мові), так само і для префіксальних гібридів (*subalpin*; *sub*: прийменник в латинській мові). Даний метод уможлиблює також диференціацію слів-гібридів серед подібних за формою структур, як деяких сучасних композитів або телескопізмів. Так, у гібриді *télévision*, *télé-* відзначаємо наявне пряме запозичення з грецької мови щодо форми і значення (*loin, de loin*), в той час як *télespectateur* є сучасним заново складеним словом (той самий елемент, взятий з апокопи лексеми *télévision*). *Interclasse* є словом-гібридом, оскільки елемент *inter-* — прямо запозичений з латинської мови, тоді як утворення *internaute* є телескопізмом, що з'явилося в результаті злиття двох слів, які раніше існували у французькій мові (*internet* + *astronaute*). Хоча деякі гібридні форманти можуть інколи мати певну автономію у французькій мові, проте вона не є того ж самого походження, як у мові-оригіналі (*ex* або *super*, прийменники в латинській мові, не відіграють аналогічної ролі у французькій мові). Ця автономія є результатом конверсії базового гібрида: *du supercarburant* → *du super*. Самостійність греко-латинського елемента може так само бути результатом іншого типу конверсії, тобто ад'єктивізації (*ce garçon est super*). Аналогічний механізм другорядної автономії гібридних формантів спостерігається також у випадку деяких конфіксів (*une automobile* → *une auto*, *une télévision* → *une télé*).

Запозичення гібридного форманта префіксального типу може бути виражена інколи через присутність у французькій мові свого самостійного еквівалента, утвореного регулярним еволюційним шляхом. Так, існують дублети на кшталт *ultra-* / *outré(-)*, *super-* (*supra-*) / *sur(-)* тощо (де обидва складники кожної пари мають спільний етимон) або типу *post-* / *après*, *sub-* (*infra-*) / *sous(-)* тощо (де кожен з членів має різне походження).

В обох випадках перший елемент дублету, позбавлений самостійності у французькій мові, здатний надавати деривату, який він формує з лексичною основою, статус гібрида. Так, *sub(alpin)*, *infra(rouge)* є гібридними префіксами, на противагу до *sous-(entendu)*; так само: *super(puissance)*, *supra(national)* (але *sur(estimate)*, *ultra(violet)* (але *outré(mer)*) тощо.

Саме диференціація суфіксальних гібридів складає найбільшу проблему, запозиченість суфіксів є найменш чіткою у порівнянні з

запозиченням інших типів формантів. Якщо для не суфіксальних гібридних формантів відповідний параметр запозичення може бути їхньою несамотійністю у французькій мові, на відміну до автономії їхніх еквівалентів у мові, в якій запозичуються, цей критерій не застосовується до суфіксів.

Ця відмінність, що дозволяє порівняти рівень запозичення різних типів одиниць, можна проілюструвати таким чином:

Таблиця 3

<i>Рівень запозичення різних типів одиниць</i>	
<i>Мова, в якій запозичується</i>	<i>Мова, яка запозичує (французька)</i>
самостійність	→ самостійність
<u>structura</u>	<u>structure</u> (повне незв'язане слово)
самостійність	→ несамотійність
<u>Feld</u>	<u>feld-</u> (повне зв'язане слово)
<u>mamma</u>	<u>mammo-</u> (конфікс)
<u>hyper</u>	<u>hyper-</u> (префікс)
несамотійність	→ несамотійність
<u>-ista</u>	<u>-iste</u> (суфікс)

Запозичення не суфіксальних форматів є особливо чіткою завдяки механізму конверсії, який характеризує процес їх запозичення: самостійність елемента у мові, в якій запозичується протиставляється несамотійності у мові, яка запозичує (***feld-***, ***mammo-***, ***hyper-***). Взамін, якщо іншомовні елементи зберігають свою самостійність у мові, в яку вони прийшли, вони асимілюються в лексичній системі цієї мови для того, щоб отримати статус корінних одиниць (***structure***). Дана конверсія не відбувається тоді, коли запозичуються суфіксальні елементи, оскільки запозичення їх еквівалентів є менш чітким (***-iste***).

Щодо суфіксальних утворень, зазначимо, що тут існують окремі випадки, коли спостерігається певний рівень гібридності. Насамперед, є важливим розрізнення запозичення суфіксів нелатинського походження.

Структури, які містять корінну основу, до якої приєднується ***-ing***, суфікс, запозичений з англійської мови (***ramping***), або ***-av***, суфікс циганської мови (***couillav***), мають добре виражений гібридний характер. Щоб визначити менш чи більш гібридний статус утворень, що містять суфікс латинського походження, слід звернутися до рішення Д.Батлер [2; 3], яка присвоює статус гібрида суфіксам, морфемна структура яких є атиповою або okazіональною чи неологічною, характеристика, яка виокремлює запозичення (*allogénéité*) суфікса по відношенню до корінної основи. У французькій мові, така гібридність характеризує дериваційну схему з незначною продуктивністю: основа + суфікс (***dégoûtation***, по відношенню до регулярного утворення, що містить такий самий суфікс: ***dégustation***). Ця дериваційна атипова модель зазначається Д. Корбен (4, с. 91).

Зважаючи на всі викладені вище критерії, вважаємо доцільним запропонувати визначення лексичного гібрида (дана дефініція може бути

також застосованою до структурного типу гібрида найбільш розповсюдженого, а саме двохкомпонентного гібрида).

Отже, лексичний гібрид — це неологічний тип, що насамперед, виходить з гібридизації: а) що, розглядається, як специфічний процес лексичної креативності, який поєднує механізми деривації та запозичення; б) що реалізується через приєднання іншомовного елемента (повністю зв'язане слово, конфікс або афікс), який прямо приходить з мови А; в) має корінну основу (*feld-maréchal*, *chocolatophilie*, *hypermarché*); г) має іншомовний елемент, що приходить прямо з мови Б (*aéroduc*).

Французька мова також запозичує гібриди в інших мовах, де вони формуються у відповідності з аналогійними гібридними механізмами (*monocle* — з латинської *monoculus*). В останньому випадку, запозичення зберігає свій статус гібрида. Гібридні форманти не мають самотійності у мові, що запозичує.

Отже, гібридизація є природнім результатом постійного зближення мов. Запозичуючи одна в одній певні одиниці, елементи, компоненти, мови, немовби притираються та пристосовуються одна до одної, виступаючи по чергово у ролі то бенефіціара, то бенефіціанта. Кількість гібридів у французькій мові значно перевищує їх наявність в інших мовах. Як показують результати дослідження, поєднання в гібридах можуть бути різноманітними, корінні афікси здатні поєднуватися з запозиченими коренями і, навпаки, наявні у мові корені — зі запозиченими афіксами, в одній і тій ж лексемі можуть одночасно “співіснувати” корінні та запозичені афікси тощо.

Таким чином, лексичний гібрид — це скалярний концепт, категорійні межі якого є інколи нечіткими, особливо стосовно суфіксальних гібридів на основі французької мови та “латинізованого” форманта. Гібридна неологія, як ми побачили вище, приймає різноманітні морфемні схеми. Окрім класичних гібридів греко-латинського походження, сьогодні активно створюються неологізми-гібриди, особливо, з допомогою, англо-американських елементів (*docu-soap*, *top-niveau*), і час від часу, з допомогою елементів інших мов, що і не заважає поширенню процесів греко-латинської конфіксації, зокрема, в науково-технічній термінології.

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що гібриди є невід’ємною частиною французької мови. Явище гібридизації, що супроводжувало французьку мову на всіх етапах її історії, продовжує розвиватися і в сучасній мові, що підтверджується наявністю гібридів та їх твірних серед неологізмів. Це дозволяє дійти висновку про те, що гібридизм є актуальним адаптаційним механізмом асиміляції іншомовного матеріалу, що характеризує і історичний розвиток французької мови, і сучасну словотворчість.

Література

1. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі / Н.Ф.Клименко, Є.А.Карпіловська, Л.П.Кислюк. — К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. — 336 с.
2. Buttler D. Formacje hybrydalne w różnych okresach rozwoju i warstwach słownikowych polszczyzny / Formacje hybrydalne w językach słowiańskich // D.Buttler. — Lublin: UMCS, 1986. — S. 24-31.
3. Buttler D. Hybrydy w nowym słownictwie polskim / Poradnik Językowy, 1990. — pp.145-150.
4. Corbin D. Morphologie dérivationnelle et structuration du lexique / D.Corbin. — Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1987. — 422 p.
5. Guiraud P. Les mots savants / P.Guiraud. — Paris, P.U.F., “Que sais je ?”, № 1325., 1968. — 120 p.
6. Hagège Cl. Voies et destins de l'action humaine sur les langues / Istvan Fodor, dir. La réforme des langues. Vol. 1. // Cl. Hagège. — Hamburg : Buske, 1983. pp.11-68.
7. Humbley J. Vers une typologie de l'emprunt linguistique. Cahiers de lexicologie. — Vol. 2, № 25. / J.Humbley. — Paris: Larousse, 1974. — pp. 46-70.
8. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation / H.Marchand. — München: Verlag C. H. Beck, 1969. — 545 p.
9. Obara J.): Hybrydy i pyłkalki na tle innych jednostek językowych obcego i rodzimego pochodzenia / J.Obara // Formacje hybrydalne w językach słowiańskich. — Lublin: UMCS, 1986. — ss.59-73.
10. Zwanenburg W. Productivité morphologique et emprunt. Étude des dérivés déverbaux savants en français moderne / Zwanenburg W. — Amsterdam/Philadelphia, 1983. — 199 p.

Summary

The article deals with definition of the categorial status of a lexical hybrid in modern French and hybrid-innovations' classification according to various typological criteria. A lexical hybrid has been defined as a neological type arising mostly as a result of hybridization, thus a specific derivational process being a combination of derivation and direct borrowing. Hybrid formatives are characterized by a lack of autonomy in the borrowing language. The division of hybrids is presented as follows: 1) derivational hybrids and hybrid-borrowings; 2) interferential hybrids; 3) nominative hybrids and authorial hybrids.

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА “ДИСКУРС”**Костюк А.В.***Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова*

Сучасна мовознавча наука досліджує багато аспектів, одним з яких є дискурс, який вона намагається описати та аналізувати, що, в свою чергу, дозволяє розглядати його як самостійну категорію комунікації. Проте на даний час визначення поняття “дискурс” є досі дискусійним, оскільки цей феномен як категорія комунікації трактується багатьма вченими по-різному, адже сфера вживання даної термінологічної одиниці дуже широка: лінгвістика, теорія комунікації, семіотика, логіка, філософія, дискурсологія, лінгвокультурологія та інші. Вивченню дискурсу присвячено багато досліджень, таким чином понятійний діапазон терміна “дискурс” дуже широкий, зокрема, виділяють три підходи до вирішення термінологічної проблеми: утотоження понять тексту і дискурсу, повне розмежування понять за характеристикою статика об’єкта (текст)/динаміка комунікації (дискурс) і залучення тексту до поняття дискурсу [3, с. 111].

Сам термін *дискурс* ввів Еміль Бенвеніст у 50-их роках ХХ ст. Він, розробляючи теорію висловлювання, послідовно застосовує традиційний для французької лінгвістики термін *discours* в новому значенні – як характеристику “мовлення, привласнювальне мовцем”, надавши даному поняттю термінологічності. До того у французькій лінгвістичній традиції дискурс позначав “мову в спілкуванні” або “промову, виступ”. Він протиставляв дискурс об’єктивній розповіді (*vecit*). У 1952 р. Зеліг Харріс публікує статтю “Discourse analysis”, присвячену методу дистрибуції по відношенню до надфразової єдності. Таким чином ці два авторитетних вчених закладають традицію тотожного позначення різних об’єктів дослідження: Е.Бенвеніст розуміє під дискурсом експлікацію позиції мовця у висловлюванні, в трактуванні З.Харріса об’єктом аналізу стає послідовність висловлювань, відрізок тексту, більший, ніж пропозиція [4].

Дотримуючись теорії Е. Бенвеніста французька лінгвістика розуміє дискурс як такий емпіричний об’єкт, який спонукає до роздумів про відношення між мовою, ідеологією і людиною.

У Лінгвістичному енциклопедичному словнику (1990) подано дефініцію Н.Д.Арутюнової: “Дискурс – зв’язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та ін. факторами; текст, узятий в подієвому аспекті ... Дискурс - це мова, “занурена в життя”” [1, с.136-137].

П. Серіо виділяє вісім значень терміна “дискурс”: 1) еквівалент поняття «мовлення», тобто будь-яке конкретне висловлювання, 2) одиниця, яка за розмірами перевершує фразу, 3) вплив висловлювання на його отримувача з урахуванням ситуації, 4) бесіда як основний тип висловлювання, 5) мова з

позиції мовця на противагу розповіді, яке не враховує такої позиції, 6) вживання одиниць мови, їх мовна актуалізація; 7) соціально або ідеологічно обмежений тип висловлювань, характерний для певного виду соціуму; 8) теоретичний конструкт, призначений для досліджень виробництва тексту [6, с.26-27].

Чернявська В.Є. пропонує 2 варіанти розуміння *дискурсу*: 1. Це – конкретне комунікативне явище, яке фіксується в письмових текстах, і мовленні, і здійснюється в певному когнітивно- і типологічно обумовленому комунікативному просторі. (Текст функціонує як представник певного типу текста. Комунікативна діяльність і продукти цієї діяльності – тексти – співвідносяться з певною ментальною сферою, яка концентрує в собі відповідні знання.); 2. Це – сукупність тематично співвіднесених текстів: тексти, поєднані в дискурсі, звернені так чи інакше до однієї загальної теми. Зміст (тема) дискурсу розкривається не одним окремим текстом, а інтертекстуально, в комплексній взаємодії окремих текстів. (З такої точки зору, дискурс є комплексним взаємозв'язком багатьох текстів (типів текста), які функціонують в межах однієї і тої ж комунікативної сфери) [8, с. 75-76].

На її думку “під *дискурсом* слід розуміти текст(и) у нерозривному зв'язку із ситуативним контекстом: у сукупності з соціальними, культурно-історичними, ідеологічними, психологічними та іншими факторами, з системою комунікативно-прагматичних та когнітивних цілеустановок автора, який взаємодіє з адресатом, який обумовлює особливу – ту, а не іншу – упорядкованість мовних одиниць різного рівня при втіленні в тексті.”. Дискурс характеризує комунікативний процес, який призводить до утворення певної формальної структури – текста. В залежності від досліджуваних задач дискурс в одному випадку означає окрему конкретну комунікативну подію, в іншому – під ним розуміють подію як інтегративну сукупність певних комунікативних актів, результатом якого є змістово-тематична спільність багатьох текстів [8, с. 77-78].

Сара Мілз пропонує наступне визначення поняття *дискурс*: це – “мовна комунікація як взаємодія між мовцем і слухачем, як міжособова активність, форма якої визначається її соціальною метою”. [9, с. 4]

За Ф.С. Бацевичем дискурс – інтерактивний і трансактивний тип комунікативної діяльності, який має різні форми вияву й відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюючись стратегіями і тактиками учасників спілкування; синтез когнітивних, мовних і позамовних чинників, які формують мовленнєві жанри і мовленнєві акти [2, ст. 27].

Сучасна дослідниця комунікації К. Серажим подає таке узагальнене визначення дискурсу: “Дискурс — це складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими (конститууючими чи фоновими) чинниками, по-друге, має “видиму” — лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та “невидиму” — екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету

адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, який “будується” впродовж розгортання дискурсу його репродуцентом (автором) та інтерпретується його реципієнтом (слухачем, читачем тощо). Дискурс — це, образно кажучи, життя тексту в нашій свідомості, це накладання інформації, яку ми отримуємо з цього тексту, і нашого знання про обставини, спонуки його породження на ментально-чуттєве інформаційне поле нашого індивідуального «Я» [5, с. 13].

За Ю.С. Степановим дискурс – це “мова у мові”, але представлена у вигляді особливої соціальної даності. Дискурс реально існує не у вигляді “граматики” і свого “лексикону”, як мова просто. Дискурс існує перш за все і головним чином у текстах, але таких, за якими постає особлива граматика, особливий лексикон, особливі правила слововжитку і синтаксису, особлива семантика, - в кінцевому рахунку – особливий світ. У світі будь-якого дискурсу діють свої правила істинності, свій етикет. Це – “можливий (альтернативний) світ”. [7, с. 44]

Аналізуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що незважаючи на численні лінгвістичні праці багатьох вчених, ще й досі немає остаточної універсальної та загально-визнаної дефініції терміна “дискурс”, адже дане поняття має широкий значеннєвий діапазон, який включає в себе соціальні, культурно-історичні, ідеологічні, психологічні та інші фактори; воно розглядається з погляду різних аспектів: і як текст, і як комунікативний процес, і як система, і як комунікативна подія. Але, не дивлячись на те, що всі ці підходи й базуються на різноманітних рисах і характеристиках, вони не виключають, а й суттєво доповнюють один одного. Та всупереч існуючій полеміці щодо даної проблеми, ми можемо зробити висновок, що дискурс – це однозначно ширше поняття, ніж текст, це і рух інформаційного потоку між учасниками, і “мова, занурена у життя”, і “мова у мові”, і “можливий (альтернативний) світ”, тобто, так би мовити, те, що ми “зчитуємо” між рядків, своєрідна “метамова мови”.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: “Советская энциклопедия”, 1990. – с. 136-137.
2. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генеології: Навчальний посібник. / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2006. – 248 с. (Альма-матер).
3. Колісник Ю. Текст і дискурс: проблеми дефініцій / Юлія Колісник // Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології” – 2010. – № 675. – С. 111–114.
4. Милевская Т. Дискурс и текст: проблема дефиниции [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.teneta.ru/rus/me/milevskat-discourseandtextdfn.htm>

5. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: [на матеріалах суч. газетн. публіцистики]: монографія / Катерина Степанівна Серажим. — К., 2002. — 392 с.
6. Серио П. Как читают тексты во Франции // Квадратура смысла. Французская школа анализа смысла / Пер. с франц. и португ. — М.: Прогресс, 1999. — с. 14-53.
7. Ю.С. Степанов Альтернативный мир. Дискурс, Факт и Принцип Причинности / Ю.С. Степанов // Язык и наука конца XX века: Сборник статей. — М.: РГГУ, 1995. — 432 с.
8. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: Проблемы речевого воздействия: Учебное пособие / В.Е. Чернявская. — М.: Флинта; Наука, 2006. — 136 с.
9. Mills, Sara. Discours: The New Critical Idiom. / Sara Mills. — London, New York: Routledge, 1997. — 192 p.

Summary

The article is devoted to the problem of defining the term “discourse” as the term used in different sciences: linguistics, theory of communication, philosophy, psychology, etc.

УДК: 81'342'42

ЕНЕРГЕТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИСЛОВЛЮВАНЬ, ЩО ВИРАЖАЮТЬ ТОЛЕРАНТНІСТЬ / НЕТОЛЕРАНТНІСТЬ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі німецької, української та російської мов)

Ларіна Е.В.

*Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського*

Інтенсивні політичні процеси в суспільстві ведуть до необхідності аналізу різних систем національних мов та їх ролі у прагматичному впливі на масову політичну свідомість. Увага лінгвістів до цієї проблематики пов'язана з особливостями політичної комунікації, у якій активно використовуються різні стратегічні засоби, тактики й прийоми комунікативного впливу на слухачів [3;4].

Просодичні параметри мовлення виступають одним із елементів інтенціонального плану висловлювань [5;6;7;8;9;10;13;15] і є у політичному

дискурсі важливим засобом формування перлокутивного ефекту толерантності/нетолерантності. Вирішення **актуальних** питань, які пов'язані з дослідженням функції просодії толерантності/нетолерантності поряд з іншими підсистемами мови в політичній комунікації, дозволяє визначити роль просодії як важливого фактора прагматичного впливу на політичну свідомість слухачів у конкретній соціокультурній і політичній ситуації.

Матеріалом дослідження слугували 480 звукових та аудіовізуальних записів виступів сучасних політичних діячів (180 для німецької мови, 150 для української й 150 для російської мов). Тривалість звучання виступів політичних діячів Німеччини (J.Rau, A.Schavan, R.von Weizsäcker, U.Voigt) склала 120 хвилин; України (В. Янукович, Ю. Тимошенко, В. Ющенко, О. Тягнибок) 107 хвилин; Росії (Д. Медведєв, В. Путін, Е. Лимонов, В. Жириновський) 128 хвилин.

До числа найважливіших ознак, спільних для трьох мов у плані інтонаційної диференціації значень толерантності / нетолерантності в мовленні політичних діячів Німеччини, України та Росії, належать характеристики енергетичного оформлення мовних реалізацій. Виявлення релевантних спільних й конкретно-мовних ознак просодії толерантності /нетолерантності в цьому аспекті на прикладі німецької, української та російської мов є **завданням** дослідження.

За даними аудиторського аналізу найбільш різко ці особливості проявляються в ядерному складі висловлювань. Характеризуючи істотність відмінностей зазначених мовних стимулів, аудитори вказали на значно вищу енергетичну наповненість висловлювань, які реалізують емоційні прояви нетолерантності (погроза, образа, звинувачення, грубе повчання, агресивне переконання), порівняно з толерантними (миролюбне твердження, дружелюбне переконання, тверда вимога) висловлюваннями.

При інструментальному вивченні інтонаційного оформлення фраз політичного дискурсу, у яких є прояви толерантності / нетолерантності, крім роздільного розгляду показників інтенсивності та тривалості, особливо важливим є дослідження сумарної енергії мовного сигналу як результату спільної дії зазначених вихідних акустичних характеристик мовлення.

Отримані експериментальним шляхом середньоарифметичні значення сумарної енергії складу переконливо свідчать про те, що в нетолерантних висловлюваннях цей показник значно перевищує величину сумарної енергії складу в толерантних висловлюваннях у всіх трьох досліджуваних мовах (таблиця 1).

Перевірка істотності зазначених відмінностей здійснювалася з використанням критерія Стюдента [1]. Її результати підтвердили гіпотезу про належність відповідних вибірок до двох різних генеральних сукупностей, що вказує на суттєвий характер відмінності сумарної енергії у висловлюваннях, які передають толерантне ставлення мовця в зіставленні з нетолерантним.

Таблиця 1

**Усереднені значення сумарної енергії складів в толерантних /
нетолерантних висловлюваннях (в.о.)**

Мова	Сумарна енергія		Коефіц. варіації		K _w
	тол.	нетол.	тол.	нетол.	
німецька	147	220	0,57	0,68	1,50
українська	125	180	0,45	0,75	1,44
російська	113	190	0,51	0,72	1,42

Сумарна енергія складів у двох типах мовленнєвої реалізації значно відрізняється в різних дикторів, що зумовлено їх індивідуальними особливостями. Ступінь зміни сумарної енергії в різних дикторів можна охарактеризувати такими даними: коефіцієнт варіації сумарної енергії в німецькій мові для толерантних фраз становить 0,57, а для нетолерантності – 0,68; в українській мові відповідні значення коефіцієнтів варіації для нетолерантних реплік становлять 0,75, для фраз толерантного змісту – 0,45; у російській мові – 0,72 і 0,51 відповідно. Варіативність енергетичних характеристик істотно знижується при переході до відносних величин (таблиця 2).

Таблиця 2

**Середньоарифметичні значення сумарної енергії складів в толерантних /
нетолерантних висловлюваннях (в. о.)**

МОВА	Сумарна енергія		K _w
	толерантно	нетолерантно	
німецька	0,81	1,22	1,51
українська	0,82	1,18	1,44
російська	0,79	1,12	1,42

З точки зору диференціації толерантності / нетолерантності в усному мовленні важливі не абсолютні значення сумарної енергії, а співвідношення енергетичних характеристик $K_w = W_{\text{інтол.}} / W_{\text{тол.}}$.

Середньоарифметичні значення коефіцієнтів K_w більш стабільні в різних дикторів порівняно з абсолютними значеннями сумарної енергії, і характер розподілу цієї величини симетричний, близький до нормального. Межі варіювання цього коефіцієнта в німецькій мові 1,30-1,77 в.о., в українській мові 1,20-1,63 в.о., у російській мові 1,18-1,60 в.о.

Стабільна і суттєва відмінність від одиниці значення K_w в досліджуваних мовах свідчить про важливу роль сумарної енергії для розрізнення толерантних та нетолерантних мовленнєвих актів у політичному дискурсі. Цей висновок підтверджують результати аудиторського аналізу, який показав, що, при сприйнятті мовленнєвих актів, які передають значення нетолерантності, сприймаються як більш енергетично місткі порівняно з толерантними. Граматична структура фраз певним чином впливає на величину відношення K_w . В еліптичних фразах співвідношення K_w відхиляється від одиниці дещо більше, ніж у повноскладних. Однак, як показує статистична перевірка з використанням критерію Стюдента, відмінність зазначеного показника в толерантних та нетолерантних мовленнєвих актах залишається істотною за будь-якої граматичної будови реплік (таблиця 3).

Таблиця 3

Залежність середньої сумарної енергії складу толерантних / нетолерантних висловлювань від їх комунікативного типу (в.о.)

Комунікативний тип фрази	Сумарна енергія		K _w
	тол.	нетол.	
німецька мова			
оповідні	0,80	1,18	1,46
спонукальні	0,87	1,33	1,53
риторичні запитання	0,76	1,04	1,37
українська мова			
оповідні	0,76	1,09	1,43
спонукальні	0,81	1,25	1,49
риторичні запитання	0,79	1,10	1,39
російська мова			
оповідні	0,86	1,20	1,39
спонукальні	0,90	1,28	1,43
риторичні запитання	0,78	1,09	1,40

При аналізі експериментальних фраз залежно від їх комунікативного типу (оповідні та спонукальні; риторичні запитання) на матеріалі німецької, української та російської мов було відзначено таку закономірність: найбільшим значенням сумарної енергії в зіставляваних мовах характеризуються спонукальні репліки толерантного (*Umso entschiedener müssen wir uns überall auf der Welt für Religionsfreiheit einsetzen! J.Rau*) й нетолерантного характеру (*Пусть жену свою учат щи варить! В. Путин*), тоді як риторичні запитання здебільшого мають меншу енергійну наповненість (*Ist Deutschland noch zu retten? U.Voigt*).

Проте суттєвий характер відмінностей між енергетичною наповненістю складів толерантних (*Я вірю в те, що цей парламент згуртується і буде працювати. В. Янукович*) та нетолерантних фраз (*Народ — быдло! В. Жириновский*) зберігається в усіх комунікативних типах висловлювань у трьох зіставляваних мовах. Це підтверджує також результат перевірки статистичної гіпотези про неістотність відмінностей сумарної звукової енергії у двох типах мовленнєвої реалізації.

Поряд із вивченням середньоарифметичних значень сумарної енергії складу для фрази в цілому заслуговує на увагу питання про порівняння енергетичної наповненості ядерного, перед'ядерних і заядерних складів і про її залежність від досліджуваного конотативного значення фрази (толерантності / нетолерантності).

Таблиця 4

Енергетична наповненість ядерних, перед'ядерних і заядерних складів фраз при передачі толерантності / нетолерантності (в.о.)

Мова	Перед'ядерна частина			Ядерна частина			Заядерна частина		
	Сум. енергія		K _w	Сум. енергія		K _w	Сум. енергія		K _w
	тол.	нетол.		тол.	нетол.		тол.	нетол.	
німецька	0,82	1,24	1,51	0,88	1,45	1,65	0,66	0,88	1,33
українська	0,76	1,09	1,44	0,94	1,40	1,49	0,70	0,98	1,40
російська	0,79	1,13	1,43	0,91	1,43	1,57	0,76	0,99	1,30

Як видно з таблиці 4, енергетична наповненість різних ділянок фрази характеризується подібними рисами в німецькій, українській та російській мовах. Максимум сумарної енергії зазвичай локалізований у ядрі або перед'ядерній частині висловлювання, а в заядерній частині енергетична наповненість знижується. Зазначений характер зміни абсолютних значень сумарної енергії протягом фрази зберігається в толерантних та

нетолерантних репліках. Отже, локалізація максимуму сумарної енергії не належить до ознак, які диференціюють два типи мовної реалізації.

Відмінності з енергетичної наповненості фраз при передачі толерантності та нетолерантності є більш-менш помітними в кожній із частин фрази. Однак найбільш яскраво ці відмінності проявляються в ядерному складі (для німецької мови $K_w = 1,66$ в.о., для української мови $K_w = 1,55$ в.о., для російської $K_w = 1,42$ в.о.), а найменш значними вони є для перед'ядерної частини висловлювання (для німецької мови $K_w = 1,33$ в.о., для української мови $K_w = 1,31$ в.о., для російської - $1,32$ в.о.).

Як показує статистичний аналіз, для всіх частин фрази, включаючи і перед'ядерну, відмінності у сумарній енергії толерантних і нетолерантних фраз є істотними. Такі висновки справедливі для фраз, що мають різну акцентну структуру та граматичну будову: вибірки окремих енергетичних параметрів, які характеризують фрази різної синтаксичної і акцентної структури, належать до однієї генеральної сукупності, про що свідчать результати перевірок статистичних гіпотез щодо однорідності зазначених вибірок за критерієм Стюдента.

Проведене дослідження демонструє, що енергетична наповненість складів фрази в цілому і всіх її частин є важливою дистинктивною ознакою, котра відрізняє висловлювання при переданні толерантних і нетолерантних реалізацій як у німецькій, так і в українській та російській мовах.

Таким чином, основними висновками при аналізі енергетичних характеристик толерантних та інтолерантних реплік у мовленні німецьких, українських і російських політиків, є такі:

1. Енергетична наповненість складів нетолерантних висловлювань у середньому в півтора рази перевищує аналогічний показник у толерантному мовленні.

2. Велика енергетична наповненість відрізняє всі сегменти (перед'ядерний, ядерний і заядерний) нетолерантних фраз від толерантних. При цьому найбільш різко такі відмінності проявляються в ядерному складі, найменш значними вони є між показниками сумарної енергії заядерної частини висловлювань.

3. Протиставлення толерантних та нетолерантних висловлювань за ступенем енергетичної наповненості спостерігається в усіх випадках, незалежно від комунікативної спрямованості та акцентної структури фраз.

4. Характер локалізації максимальних значень сумарної енергії в аналізованих репліках збігається при вираженні толерантності та нетолерантності. Тому цей показник не належить до ознак, які диференціюють два досліджувані типи мовної реалізації.

Отже, дані експериментально-фонетичного дослідження просодичних характеристик толерантності/нетолерантності в мовленні сучасних політиків трьох країн на рівні енергетичних характеристик інтонації надалі можливість виявити релевантні спільні й конкретно-мовні засоби актуалізації їх дистинктивних характеристик.

Вирішальна роль просодичних засобів толерантної мовленнєвої поведінки комунікантів у конфліктних ситуаціях очевидна. Сучасна теорія і практика толерантного спілкування будується на основі безперервної адаптивної моделі толерантної мовної комунікації, яка сприяє формуванню прагматичної толерантної компетенції сучасного суспільства, тому перспектива наукових досліджень полягає в розширенні кола досліджуваних емоційно-модальних значень ФСП толерантності/ нетолерантності в політичній комунікації.

Література

1. *Бровченко Т.А.* Метод статистического анализа в фонетических исследованиях / Бровченко Т.А., Варбанец П.Д., Таранец В.Г. – Одесса: Изд-во ОГУ, 1976. – 101 с.
2. *Бровченко Т.О.* Методи експериментального вивчення просодичної структури тексту / Т.О. Бровченко // Наукові праці МДГУ ім.Петра Могили. Філологія. – Миколаїв.–Т.55. - 2006. - вип.42 – С.53-55.
3. *Бут Н.А.* Просодические характеристики ситуативно обусловленных иллокутивных актов группы “минативов” (экспериментально-фонетическое исследование на материале современного немецкого языка) : дис. на соискание уч.степени канд.филол.наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Н.А. Бут. - Тамбов, 2004. - 185 с.
4. *Вербич Н.С.* Інтонація переконування в публічному мовленні (експериментально-фонетичне дослідження) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол.наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.С. Вербич. - Київ, 2007. – 204 с.
5. *Григорьев Е.И.* Прагматический аспект речевой просодии: автореф. дис. на соискание уч.степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.И. Григорьев. - М., 1996. - 48 с.
6. *Дубовский Ю.А.* Вопросы просодии устного текста / Ю. А. Дубовский. - Минск: Вышейш.шк., 1975.- 295 с.
7. *Карандеева Л.Г.* Ситуативно обусловленная вариативность просодических характеристик директивных иллокутивов: экспериментально-фонетическое исследование на материале современного немецкого языка :дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Карандеева Людмиоа Георгиевна. - Тамбов, 2006. - 201 с.
8. *Кодзасов С.В.* Исследования в области русской просодии / С.В.Кодзасов. - М.: Языки славянских культур, 2009. – 496 с.
9. *Королева Т.М.* Интонация модальности в звучащей речи / Т.М.Королева. – К.; Одесса: Выща шк. Головное изд-во, 1989. – 147 с.
10. *Цеплитис Л.К.* Анализ речевой интонации / Л.К.Цеплитис. – Рига: Зинатне, 1974. – 137 с.
11. *Essen O. von.* Hochdeutsche Satzmelodie / O. von Essen // Zft. Für Phonetik, Bd. 9, Hft.1, 1956. – S. 75–85.

12. *Fiukowski H.* Sprecherzieherisches Elementarbuch / H.Fiukowski. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1984. – 474 S.
13. *Gutenberg N.* Hören und Beurteilen / N. Gutenberg. - Frankfurt/Main: Scriptor, 1984. - 208 S.
14. *Wunderlich, D.* Der Ton macht die Melodie - Zur Phonologie der Intonation des Deutschen / Wunderlich D. // Intonationsforschungen. – Tuebingen: Hrsg. von Hans Altmann, 1988. – S. 1 – 37.
15. *Zillig, W.* Bewerten: Sprechakttypen der bewertenden Rede / W. Zillig. – Tübingen: Niemeyer, 1982. – 318 S.
16. *Zwirner, E.* Probleme der Sprechmelodie / Zwirner E. // Zft. fuer Phonetik. – 1952. – S. 1– 12.

Summary

The article deals with the prosodic characteristics of tolerance / intolerance in the speeches of politicians representing Germany, Ukraine and Russia at the level of power parameters. Common regularities and essential differences within the power characteristics of corresponding speech acts are identified.

THE ROLE OF A COMMON SEMANTIC FEATURE AND A DIAGNOSTIC FRAME IN THE PROCESS OF THE LINGUISTIC DATA COLLECTION

Leláková Eva

University of Žilina in Žilina, Slovakia

1. Introduction

As our linguistic research deals with the lexico-semantic field (LSF) of the nouns denoting *happiness*, one of its partial aims was to obtain a lexical stock of this field. To meet this aim we set the following criteria:

- a. Consulting OTE for the purpose to find out all the synonyms of the noun *happiness*.
- b. Setting a common semantic feature for all the collected nouns – *pleasant feeling*.
- c. Consulting OED for the purpose to find a common semantic feature *pleasant feeling* in the meanings of the collected synonyms of happiness.
- d. Setting a diagnostic frame to diagnose a semantic feature *pleasant feeling* and verify the rightness of the choice of the nouns.

2. The process of linguistic data collection

The Oxford Thesaurus of English (OTE) offers 45 synonyms of the noun/headword *happiness* (e.g. contentment, pleasure, satisfaction, merriment,

cheerfulness, gaiety, joy, etc.) interchangeable or semantically identical in some context. Each of the nouns of the 45-member-synonymic row has its own synonymic row, too (e.g. merriment has got 44 synonyms, pleasure 34, satisfaction 39 and contentment 22 synonyms including happiness). The meanings of the chain members diverge more or less from the main headword. To collect all the synonyms of the noun *happiness* would be therefore a very complicated process without setting a common semantic feature of the observed nouns. As a unified principle we have selected a seme *pleasant feeling* and tried to find it in the meanings of all collected synonyms of the noun *happiness*.

3. Common semantic feature

Generally, a semantic feature is a further unanalysable semantic component of meaning obtained by the componential analysis. It defines a specific LSF (semantic space) and so is essential for its lexico-semantic (L-S) analysis. A common semantic feature semantically interrelates meanings of the specified group of lexemes (e.g. near-synonyms of happiness), is used in comparative L-S analysis of these synonyms and obtained by observation and selection of the meanings which are closely semantically related. It is also a unified principle for the selection of the research sample. A common semantic feature is also called a dominant seme/archiseme and is present in the semantic spectrum of all the lexemes under study. In our linguistic research it was set by:

- a. dictionary observation,
- b. componential analysis and
- c. a diagnostic method.

4. Dictionary observation

In the process of the research sample collection we consulted a monolingual explanatory dictionary – Oxford English Dictionary (OED) for the purpose to find a common semantic feature *pleasant feeling* in the meanings of the nouns under study. Let us illustrate the observation process on the following examples:

Joy

*A vivid emotion of pleasure arising from a sense of well-being or satisfaction; the **feeling** or state of being highly **pleased** or delighted; exultation of spirit; gladness, delight.*

Gratification

*The state of being gratified or pleased; enjoyment, satisfaction, **pleasurable feeling**.*

Satisfaction

*With reference to desires or **feelings**: satisfied or contented state of mind; now usually, gratification or **pleasure** occasioned by some fact, event, or state of things.*

Thrill

*A subtle nervous tremor caused by intense emotion or excitement (as **pleasure**, fear, etc.), producing a slight shudder or tingling through the body; a penetrating influx of **feeling** or emotion.*

At least one of the meanings of the nouns joy, gratification, satisfaction and thrill referred to a common semantic feature. On the other hand, when we studied

the meanings of the nouns **cheerfulness** and **love**, we could not find a semantic reference to *pleasant feeling* in spite of the fact that these near synonyms of the noun happiness refer to it:

Cheerfulness

Of persons, their dispositions, etc.: Gladsomeness, joyousness, alacrity, readiness.

As shown in the countenance: Liveliness.

transf. Bright and inspiring appearance; freedom from gloom.

Love

That disposition or state of feeling with regard to a person which manifests itself in solicitude for the welfare of the object, and usually also in delight in his or her presence and desire for his or her approval; warm affection, attachment.

5. Diagnostic frame /context

And so as non-native users of English limited by the contents of both OED and OTE dictionaries, we decided to apply simultaneously also a criterion of a diagnostic frame in order to verify the rightness of our choice. A diagnostic frame is a routine element in the non corpus based semantic analysis and an organizing principle of the lexicon (Fillmore, 1978; Cruse, 1986; Lyons, 1977). Its purpose is to diagnose a specific semantic feature/component and isolate specific semantic relations.

The diagnostic frame used for a diagnosis of the semantic feature *pleasant feeling*:

After spending the evening with her idol Thomas, Becky felt _____.

After setting a diagnostic frame, the process of its completion with all the collected “nouns of happiness” started. Each of the nouns under observation was thus tested if it semantically fit the frame. 102 sentences which resulted from the completion and substitution process had to have the following meaning: *Becky had pleasant feeling after spending the evening with her idol Thomas*. In the following seven examples English nouns of happiness both fit the frame and semantically refer to the same *pleasant feeling*:

*After spending the evening with her idol Thomas, Becky felt **joy**.*

*After spending the evening with her idol Thomas, Becky felt **gratification**.*

*After spending the evening with her idol Thomas, Becky felt **gaiety**.*

*After spending the evening with her idol Thomas, Becky felt **cheerfulness** / **thrill** / **merriment** / **love**.*

In comparison, e.g. the nouns **luck** and **radiance** neither fit the frame nor semantically refer to *pleasant feeling*:

Luck (a synonym of happiness)

1a Fortune good or ill; the fortuitous happening of events favourable or unfavourable to the interests of a person; a person's condition with regard to the favourable or unfavourable character of some fortuitous event, or of the majority of the fortuitous events in which he has an interest. Also, the imagined tendency of chance (esp. in matters of gambling) to produce events continuously favourable or

continuously unfavourable; the friendly or hostile disposition ascribed to chance at a particular time.

1b In generalized sense: Chance regarded as a cause or bestower of success and failure. Sometimes personified

1c Predicatively, it is good or bad luck= 'it is good or bad omen'(to do so-and-so)

2a Good fortune; success, prosperity or advantage coming by chance rather than as the consequence of merit or effort. Phrase: to have the luck = to be so fortunate as (to be or do something)

2b A piece of luck or good -fortune. Sc

2c occas. In appellations of objects on which the prosperity of a family, etc., is supposed to depend

*After spending the evening with her idol Thomas, Becky felt **luck**.*

(Becky could not feel luck, she could only have luck)

Radiance (a synonym of joy)

1. a. Light shining with diverging rays; hence, brilliant light, vivid brightness, splendour.

b. Brightness of the eye or look.

2. = radiation.

3. The radiant flux emitted by unit area of a source into unit solid angle.

*After spending the evening with her idol Thomas, Becky felt **radiance**.*

(Becky could not feel radiance; it is a quality that shows in sb's face.)

Her face glowed with radiance//joy.

6. Conclusion

And so finally a set of 102 English synonyms of the noun of happiness with a high emotive charge and an emotive component has been collected. They are lexemes interconnected by a common semantic feature *pleasant feeling* as well as elements of the lexical stock of the LSF of the nouns denoting happiness in English. Setting a common semantic feature and a diagnostic frame is essential for:

- a. quantitative and qualitative analyses of lexical and seme stocks of LSF of the nouns denoting happiness in English,
- b. subsequent comparative analysis of these stocks with their correspondents in Slovak language and
- c. universality, reliability, validity and repeatability of the carried out linguistic research.

Literature

1. Burchfield, R.W., Quirk, R. and comp. Oxford English Dictionary. 2nd Edition on CD-ROM. Version 3.1. - Oxford: OUP, 2004.
2. Cruse, D.A. Lexical Semantics. - Cambridge: CUP, 1986. -310 p.
3. Фабіан, М. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах. -Ужгород: Інформаційно-видавниче агентство "ІВА", 1998. - 255 p.

4. Fillmore, C. On the organization of semantic information in the lexicon. In: Papers from the parasession on the lexicon. - Chicago: The University of Chicago, 1978. pp. 148-173.
5. Lyons, J. Semantics 1. - Cambridge: CUP, 1977. -336 p.
6. Oxford Thesaurus of English. 2nd revised edition. - Oxford: OUP, 2006. - 988 p.

Summary

The present paper deals with the importance of setting a common semantic feature and a diagnostic frame for the linguistic data collection as well as for the overall research of a concrete lexico-semantic field (LSF). It transparently presents all individual steps by which the lexical stock of LSF of the nouns denoting happiness in English was formed and points out the universality, validity and reliability of this procedure.

УДК 811.111'373.611-115

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СПОЛУЧУВАНOSTІ, ЧАСТОТИ ВИКОРИСТАННЯ І ТЕРМІНОТВОРЧОЇ ПОТЕНЦІЇ СУФІКСІВ АНГЛІЙСЬКОГО СЛОВОТВОРУ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Ляшина А.Г.

Закарпатський державний університет

Кожна мова характеризується своєю особливою граматичною будовою, особливим словниковим складом, особливою звуковою системою, що складають її три основні сторони, кожна з яких підлягає самостійному теоретичному дослідженню. Теорія словотвору германських мов, як відомо, сформувалась у межах системно-структурної моделі опису мови, яка домінувала в період становлення і початкової стадії розвитку кожної окремої галузі лінгвістичних досліджень [21, с.35].

Самим яскравим та визначальним процесом у розвитку лексики мови виступає постійне та інтенсивне збагачення її за рахунок нових, раніше не відомих слів [28, с.252]. Цей процес відбувається постійно, відображаючи зміни у навколишньому світі, відповідаючи потребам носіїв мови. Отже, однією з основних функцій словотворення є поповнення словникового запасу

мови. Проблема вивчення функціонально-стильових характеристик системи суфіксації тісно пов'язана з проблематикою функціонального стилю. Загальновизнаним є той факт, що в сучасному суспільстві наука займає особливе місце. Із розширенням сфери наукової діяльності виникає потреба у використанні таких засобів, які б відповідали потребам комунікації саме у цій сфері спілкування. Словотвірна система постійно розвивається, видозмінюється, збагачується. Зміни відбуваються в інвентарі словотворчих афіксів – одні афікси відмирають, інші виникають, змінюються продуктивність та активність словотворчих моделей, уживаність лексичних одиниць, створених за певними моделями, додаються нові значення до вже наявних словотворчих моделей.

Важлива роль у формуванні похідних належить дериваційним афіксам. Сучасна дериватологія, як зазначає у своїй статті В.В. Німчук, що остаточно оформилася як окрема галузь мовознавства, багато уваги приділяє проблемам, пов'язаним із механізмами афіксального словотвору [17, с.26].

Лінгвістичні та соціальні причини виявлення інтересу до вивчення суфіксів далеко не випадкове явище. Прискорений розвиток науки і техніки та необхідність, що виникла у результаті цього, у найменуванні нових наукових та суспільних понять – усі ці факти, очевидно, привели до активізації ролі суфіксів у системі словотворення.

Однак ефективність вивчення словотвірного процесу пов'язана перш за все зі зверненням до сучасного матеріалу. Адже інвентарний опис, який проводиться на основі словникових виборок, хоча і важливий, та не дає уявлення про характер функціонування системи, тобто не може виявити внутрішні закономірності взаємодії окремих її складових частин у процесі комунікації.

У запропонованій статті розглядається одне з питань, що стосуються особливостей функціонування системи суфіксації у сучасній англійській мові у тому вигляді, як вона реалізується у текстах наукового стилю.

Наша мета – представити результати дослідження особливостей сполучуваності, частоти використання і термінотворчої потенції суфіксів системи англійського словотвору в науковій літературі. Матеріалом дослідження стала суцільна вибірка суфіксальних похідних із текстів англійської та американської наукової літератури з юриспруденції, економіки, медицини обсягом 1,5 млн. слововживань. Проведене дослідження дало змогу виявити цілу низку кількісних і якісних характеристик системи суфіксації, які проявляються при аналізі наукових текстів. Було проаналізовано 63 суфікси і побудованих за їх участю 47687 суфіксальних похідних і суфіксальних утворень.

Як показало дослідження, індекс суфіксації, який обчислюється кількістю суфіксальних конструкцій у тексті з 1000 слів, для наукових текстів з юриспруденції складає 103,5, з економіки – 95,3, з медицини – 67,2. Це свідчить про те, що суфіксальні похідні складають важливу частину лексики наукової літератури. Крім загальновживаних слів у процесі дослідження була виявлена частотність тих чи інших суфіксальних термінів.

Текст кожної тематичної орієнтації має виражену тенденцію надавати перевагу вживанню тих чи інших суфіксів при утворенні суфіксальних загальноновживаних слів і термінів. Відзначимо також те, що не всі суфікси, які відзначаються високими показниками частоти використання, беруть активну участь у термінологічному словотворенні в межах мови кожної галузі науки. Так, наприклад, дуже вживаними виявилися суфікси -able/-ible₂, -ness (відповідно 1085 та 1275 разів у 500-тисячній вибірці з економіки); -ant/-ent₂ (991 раз у 500-тисячній вибірці з юриспруденції); -ic, -ive₂ (відповідно 2149 та 2226 разів у 500-тисячній вибірці з медицини), але в утворенні термінів вони використовуються рідко. Наведені дані показують, що високі показники вживаності того чи іншого суфікса в певному тематичному контексті далеко не відповідають його високій термінотворчій потенції. З іншого боку, досить активними в утворенні термінів у різних галузях знань виявилися менш уживані суфікси : -age₁; -ary, -cy₁, -ism₁, -ist; -ory₂; -ship₃. Так, наприклад, у текстах з економіки обсягом 500 тисяч слововживань суфікс -age₁ бере участь в утворенні термінів 421 раз, а в утворенні загальноновживаних слів – тільки 12 разів; суфікс -ship₃ використовувався в термінологічному вживанні 140 разів, а в загальноновживаних словах – 18 разів. У текстах з юриспруденції обсягом 500 тис. слововживань суфікс -ary бере участь в утворенні термінів 296 разів, а загальноновживаних слів – 20 разів; суфікс -ist бере участь в утворенні термінів 407 разів, а загальноновживаних слів – 40 разів (див.рис.4). У медичних текстах суфікс -age₁ бере участь в утворенні термінів 376 разів, а загальноновживаних слів – 8; суфікс -ory₂ використовувався в термінологічному вживанні 440 разів, а в загальноновживаних словах – лише 8 (див. рис. 5). Спостерігається подібне співвідношення термінологічного й нетермінологічного вживання інших суфіксів у досліджених текстах наукової літератури (див. рис. 3, 4, 5).

Отже, зіставний аналіз уживаності і термінотворчої потенції суфіксів необхідний для уточнення нашого уявлення про їхню функціональну характеристику. Коли мова йде про те, що певні суфікси переважно вживаються в тому чи іншому тематичному контексті, це ще не означає, що всі вони беруть активну участь у термінологічному словотворенні.

У результаті дослідження виявилось, що суфікси в сучасній англійській мові дійсно відіграють значну роль у системі словотворення. Особливо це стосується текстів наукової літератури, де вони дуже широко використовуються для передачі різних значень. Головними особливостями функціонування суфіксів, виявленими в цьому дослідженні, є ті їхні ознаки, за якими можна визначити належність тексту до одного із стилів, а в межах наукової літератури – до текстів тієї чи іншої тематичної належності.

Література

1. Беляева Т.М., Хомяков В.А. Суффиксальное словообразование в американском просторечии // Системное описание лексики

- германских языков: Межвуз. сб.. – Вып. 4. – Ленинград: Изд-во гос. ун-та. – 1981. – С. 45-50.
2. Винокуров А.М. Субстандартная суффиксация в английском языке США: Автореф. дисс... канд. филол. наук: 10.02.04. – Калинин, 1981. – 16 с.
 3. Винокурова В.Н. Заимствованные адъективнообразующие суффиксы в системе современного английского языка : Дисс. ... канд. филол. наук. – Минск, 1985. – 196 с.
 4. Вишнякова О.Д. Слова на –able в стиле научного изложения (на материале английского языка). – ФН, 1985. - №3. – С. 49 – 54.
 5. Габриэльян О.А. О специфике сложно-суффиксального словообразования в системе современного английского языка // ИЯШ, 1981. - №5. – С. 13-15.
 6. Говердовський В.І. Про суфіксальну експлікацію конотації іменників. – Мовознавство. – 1988. - №3. – С.54-59.
 7. Долидзе Н. Суффиксальное образование имен в современном английском языке /Словообразовательные суффиксы абстрактных имен существительных/: Автореф. дисс... канд. филол. наук: 10.02.04. – Тбилиси, 1973. – 23 с.
 8. Железная С.М. О словообразовательных значениях адъективных суффиксов –able и –ous в современном английском языке // Вестник Киевского ун-та. Романо-германская филология, 1980. – Вып.14, с.28-30.
 9. Зятковская Р.Г. Суффиксальная система современного английского языка. – М: Высшая школа – 1971ю – 186с.
 10. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В'ячеслав Іванович Карабан. □ Київ: Наукова книга, 2002. – 564 с.
 11. Карпіловська Є.А. Формальне варіювання суфіксів у сучасній українській мові // Мовознавство, 1993. - №5. – С.35-43.
 12. Карпухина И.К. Имена лица на –is, -al в современном английском языке // ВФ, 1974. – Вып.4. – С. 40-50.
 13. Кубрякова Е.С. Словообразование // Общее языкознание. Внутренняя структура языка. – М.: Наука, 1972. с.344-393.
 14. Ли А.В. Формально- семантические особенности суффиксального словообразования имен существительных, выражающих состояние в современном английском языке // Сб. научн. трудов. Ташк. ун-т, 1982. - № 685. – С. 96-103.
 15. Маневская Е.Д., Лях Т.И. О месте морфемі –ly в системе современного английского языка // Вестник Харьк. Ун-та, 1979. - №185. – Иностр. яз.- Вып.12. – С. 93-96.
 16. Нешко С.І. Афіксальне вираження конотації в англійській мові: Автореф. дис. ... канд. наук: 10.02.04 / Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2002. – 19 с.

17. Німчук В.В. До питання про афіксальний словотвір // Мовознавство. – 1984 - №6. – С.26-32.
18. Нуруллова С.Ш. Прагматические аспекты функционирования словообразовательных аффиксов английского языка. Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. - М., 1991. – 158 с.
19. Огоновська О.В. Походження і вживання суфікса –ly в сучасній англійській мові // Іноземна філологія. – Міжвід респ. зб.- Львівський ун-т. – Вип.2, 1965. – С. 50-55.
20. Перева А.В. Система суффиксации в современном английском языке. Дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1976. – 178 с.
21. Полюжин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 239 с.
22. Пономарева О.Б. Глагольное суффиксальное словообразование в современном английском языке (на материале субстандартной лексики): Автореф. дисс. канд. фил. наук: 10.02.04. – Калинин, 1985. – 16 с.
23. Рудницкая В.А. Прилагательные с суффиксами –ful и – less в современном английском языке: Автореф. канд. филол. наук: 10.02.04. – Л., 1981. – 18 с.
24. Словотвір як транскріпція мовної системи / С. М. Єнікєєва // Ювілейні ІV Каразінські читання, присвячені 200-річчю Харківського національного університету "Людина. Мова. Комунікація": матеріали міжнар. науково-метод. конф. (1-2 листопада 2004 року) / Харківськ. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2004. – С. 88–90.
25. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови / С. М. Єнікєєва // Монографія. – Запоріжжя: Запорізьк. нац. ун-т, 2006. – 303 с. (Швачко С. О. Рецензія на монографію С. М. Єнікєєвої "Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови" (Запоріжжя , 2006. – 303 с.) // Культура народів Причорномор'я: Научний журнал. – Симферополь: Кримск. науч. центр нац. акад. наук и мин. образ. и науки Украины, 2008. – Т. 1, № 142. – С. 452–454.
26. Сытель В.В. К истории суффикса прилагательного –fast в английском языке // Некоторые проблемы грамматических категорий и семантики единиц языка. Пятигорск, 2003. – С.48-51.
27. Хаскина Е.М. Продуктивные способы словообразования в современном английском языке. (суффиксация и префиксация) // ИЯШ, 1953. - №6. – С. 20-29.
28. Шанский Н.М. Очерки по русскому языкознанию. – М., 1968. – С.252.
29. Шахрай О.Б. К вопросу о суффиксальной полисемии и омонимии (на материале субстантивного суффикса –er в современном английском языке) // Научные доклады высшей школы. – ФН, 1969. - №6. – С. 131-135.
30. Mascull B.L. Key Words In Business/ Harper Collins Publisher. □ Bedfordshire. – 2001. □ 206 pp.
31. Stein G. John Ayto. Twentieth Century Words // International Journal of Lexicology. –Vol. 14, -# 2. – June 2001. – Pp. 145-148.

32. Quinion M. – ee. A schizophrenic suffix explored. [http:// www. worldwide words. org./](http://www.worldwide-words.org/) 2001.

Summary

The article deals with some peculiarities of the functioning of suffixation in scientific texts in Economics, Jurisprudence and Medicine.

It has been found out that some suffixes are used in specific context but not all of them form terms. It should be mentioned that studying suffixation specificity in scientific style plays an important role in the process of learning terminology.

УДК 811. 131. 1: 811. 161. 2: 81'38

МОТИВАЦІЙНА ОСНОВА ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ІТАЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Макарова О. С.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. У процесі мовної та когнітивної еволюції заслуговує на увагу таке поняття як «внутрішня форма», що виражає сукупність двох лінгвістичних явищ: співвідношення твірної і похідної основи та ознаку, яка пояснює вибір звукової оболонки, тобто ознаку, покладену в основу вибору назви та «мотивованість», які тісно пов'язані між собою [4 : 174].

В аспекті номінації проблема дослідження мотиваційних механізмів на вербальному та когнітивному рівні та визначення мотиваційної основи між змістом і формою слова є однією з найбільш складних і дискусійних у сучасному мовознавстві [7].

Проблема вмотивованості або, навпаки, довільності зв'язку між змістом і формою слова розглядається від античної філософії до наших днів. Відома дискусія Платона про те, чи імена даються речам «за природою» останніх, чи «за угодою» між самими мовцями [5 : 402]. Для того, аби наблизитися до коректного її розв'язання, необхідно відокремити тлумачення цих понять: *мотивованість*, *мотиваційна основа* та *внутрішня форма слова* від цілого ряду суміжних термінів і явищ.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Мотивація була об'єктом вивчення вітчизняних та зарубіжних мовознавців та розглядалася під різними кутами зору. Так, зокрема у формально-структурному аспекті (В. Звегінцев, О. Смирницький), семантичному (Г. Винокур, Т. Черданцева), структурно-семантичному (О. Селіванова, О. Земська, І. Улуханов, В. Лопатін, О. Блінова, Н. Клименко та ін.).

Дискусійним питанням є дефініція мотивації. Різні тлумачення цього поняття відмінні як стрижневим поняттям, покладеним в основу, так і аспектом, який воно охоплює. Ключовими словами дефініції мотивації обрано процес, результат або явище. Поряд із мотивацією у лінгвістиці функціонують терміни «мотивованість», «мотивування», «мотивація». На думку українського мовознавця О. Селіванової ці терміни звичайно ототожнюються з мотивацією, але їх існуванню ускладнює проблему у науковому обігу й не вносить нічого нового до аналізу мотиваційних відношень [6 : 480]. Під мотивованістю у мовознавстві розуміють: 1) відповідність значення слова до його звучання; 2) структурно-семантичну властивість слова, що дає змогу створити раціональні зв'язки та звукову оболонку слова на основі їх лексичної й структурної зіставленості; 3) співвідношення між внутрішньою формою та лексичним значенням мовних одиниць [4 : 174].

Однак, російський мовознавець О. Блінова тлумачила поняття мотивація, як «структурно-семантичну властивість слова, що дає змогу усвідомити раціональність зв'язку значення та звукової оболонки слова на підставі його лексичної та структурної співвідносності» [6 : 481].

Зазначимо, що термін мотивація в різні часи дослідження та в різних аспектах трактування дістає вагомий інтересу до свого об'єкту вивчення. Утім, О. Селіванова запропонувала нову концепцію мотиваційних процесів, класифікувала та описала типи мотивації, залежно від статусу мотиватора, саме такі як: пропозиційно-диктумна, асоціативно-термінальна, інтеграційно-порівняльна, модусна й змішана мотивація та розширила тлумачення поняття терміну мотивація [6 : 483-484].

Отже, мотивація – 1) у традиційному словотворі процес формування семантичного й формального зв'язку похідного слова із твірним у межах знакового коду мовної системи; 2) у теорії номінації формальний і семантичний зв'язок між словами як знаками (відносний план), що встановлюється при творенні слів; 3) у сучасній когнітивній ономазіології наскрізна у процесі творення номінативної одиниці лінгвопсихоментальна операція встановлення семантичної й формальної залежності між мотиватором і похідною номінативною одиницею (мотивованим знаком) на підставі зв'язків різних компонентів структури знань про позначуване в етнічній свідомості [6 : 481]. На нашу думку, ця позиція відкриває нові можливості для розуміння специфіки *мотивації, мотиваційної основи та внутрішньої форми слова*.

Метою статті є визначення специфіки мотиваційної основи в аспекті когнітивної лінгвістики, що зумовлює розв'язання таких **завдань**:

- обґрунтувати необхідність розмежування термінів мотивація, мотиваційна основа;
- проаналізувати мотиваційну основу лексичних інновацій в італійській та українській мовах.

Наукові результати. Дослідження мотиваційних змін дає змогу поглибити уявлення про еволюційні операції концептуальної та мовної картин світу, про зміну світосприйняття речей, їхнього понятійного осмислення й мовного позначення [6]. Специфічною ознакою мовного знака є непаралельність плану вираження і плану змісту, що отримало в мовознавстві назву асиметричного дуалізму мовного знака (термін С. Карцевського), коли позначувальне (позначання) прагне мати інші функції, а позначуване (значення) прагне виразитися іншими засобами [2 : 177].

Л. С. Ніколаєнко, посилаючись на Д. Болінджера, вказує, що слова утворюються не для того, щоб вилучити значення з їхніх елементів, а потім зіставляти для отримання нового смислу. Все починається саме з нового значення, а мовець шукає найкращий спосіб його позначення [3]. Саме сучасному стану української та італійської мов ЗМІ притаманні такі яскраві способи передачі слів та їхніх значень. Автори вдаються до цікавих лексичних новоутворень та семантичних переосмислень, яким характерна поняттєва місткість, емоційно-оцінна виразність, стилістична гнучкість та семантична багатогранність.

З огляду на це, розглянемо мотиваційну основу лексичних інновацій в українській та італійській мовах ЗМІ, а саме у теорії номінації та у процесі творення номінативних одиниць лінгвопсихоментальної операції, яка їм характерна.

Як відомо, кожній мові притаманна своя мовна система з певними знаками, кодами, певними схемами, моделями словотворення. Враховуючи специфіку мовного знака таку як абсолютна довільність і вмотивованість, слід погодитися з висновком шведського лінгвіста Б. Малберга, що «жоден мовний знак не є абсолютно довільним, але не є абсолютно вмотивованим» [2 : 175-176].

Отже, мотивація, як стан породження слова, якій слугує мотивувальна основа. За О. Селівановою термін *мотивувальна основа* – це твірна основа слова, що є структурною й семантичною базою для іншої (мотивованої) основи. Мотиваційна основа може бути немотивованою чи мотивованою [6 : 480].

Говорячи про мотивованість та внутрішню форму, які безпосередньо пов'язані, І. Панько зазначає, що внутрішня форма зумовлена тільки семантикою компонентів мовної одиниці. Щодо принципу зв'язку семантики твірного і похідного слів, український дериватолог В. Горпинич виділяє чотири типи мотивації. Перший тип – *метафоричний*, де похідне слово включає в себе семантичний компонент «подібного до того, кого чи що названо словом переносного значенням». Другий тип мотивації – *метонімічний*, коли похідне слово формується на базі мотивуючого й містить

семантичний компонент метонімічного змісту (перенесення за суміжністю). До третього типу відноситься мотивація *периферійна* зі звуженням чи розширенням змісту слова, що ґрунтується не на основних семах лексеми, виражених морфами, а на периферійних, які не мають морфемного вираження. До останнього, четвертого, відноситься *фразеологічний* (ідіоматичний) тип мотивації, коли одна частина семантики мотивована значеннями морфем, а інша, прирощена – позамовними факторами [6 : 482].

Враховуючи визначені типи мотивації за В. Горпиничем, а саме за принципом зв'язку семантики твірного і похідного слів, розглянемо детальніше перших два типи мотивації: *метафоричний*, *метонімічний*, які притаманні лексичним одиницям сучасного медіа-дискурсу та спробуємо визначити мотиваційну основу лексичних інновацій на прикладах з соціально-економічних, суспільно-політичних статей української та італійської періодики.

Розглядаючи перший тип мотивації, а саме метафоричний, слід звернутися до класифікації А. Чудінова, який дослідив системи метафоричних моделей в російських політичних текстах та визначив наступні три основні метафоричні моделі, які ми розглянемо детальніше на прикладах статей української та італійської періодики та проаналізуємо мотиваційну основу лексичних інновацій. Перша метафорична модель – це однотипна, яка притаманна українському та італійському медіа-дискурсу. Наприклад: «Влада – як ГМО», «Вчительська робота – це театр одного актора», «...мова Сковороди – це свого роду *шифр*...», «ЄС вам не *циганський табір*» [УМ]. «*Il Paese è sgomento, c'è disagio morale*», «*Stato-mafia, spiati tutti i pm*», «Ma con il cellulare il servizio non va. *La connessione gratuita è un caos*» [CS, LR]. Такі моделі зустрічаються частіше в назвах статей періодики досліджуваних мов. Заголовок – це елемент сильної позиції, особливий вид тексту. Він репрезентує текст, розкриває його загальний зміст, налагоджує контакт між автором та читачем, зацікавлюючи своєю тематикою чи цікавою, оригінальною структурою [1 : 174].

До наступної, другої метафоричної моделі регулярної багатозначності відносяться лексико-семантичні групи чи семантичні об'єднання, у яких семи первинного значення актуалізуються у вторинному значенні. Наприклад: «...я просто *зайшов* на сайт...», «...після перерви робота *закипіла*, але в іншому руслі...», «...Сковорода писав так, щоб на той час не дуже в ньому *колуналися*...» [УМ]; «2012, la tv batte tutti I record con 26 milioni di spettatori», «...il premier *attacca* durante una intervista radiofonica...» [LR].

До третьої метафоричної моделі з різними ознаками відносяться:

- антропоморфозна метафора, де аналізуються лексичні інновації, які відносяться до сфер “Анатомія і фізіологія”, “Недуги та хвороби”, “Сім'я” тощо. Наприклад: «...люди...*зондують* ґрунт для можливої його участі у довиборах у Верховну Раду...», «...на околиці Сімферополя *заклали капсулу* на місці будівництва першого в Криму комплексу з переробки відходів...», «...*золото* з ... “ногами” менш ніж за дві хвилини з ломбарду винесли сейф із коштовностями...» [УМ]; «...I punti critici della fusione sotto la lente della

nuova *vigilanza* sulle assicurazioni...» [LR], «Adesso Berlusconi guarisca dal *virus della mediazione* e ritrovi il decisionismo» [Pan], «...la linea del governissimo produce fortissimi *mal di pancia* anche tra i parlamentari bolognesi...» [CS];

- метафора природи – модель, джерелами якої слугують понятійні сфери тваринного та рослинного світу. Наприклад: «...скандал із *липовим* контрактом на будівництво газового терміналу...», «...*природа* нинішнього *політичного режиму* дуже хитра... демократична, ...автократична...» [УМ]; «...I tempi sono mature, le fabbriche limano I progetti: tra *orsetti intelligenti* e occhiali alla Robocop...» [LR];

- соціальна метафора, в якій досліджуються лексичні інновації, які відносяться до сфер “Війна”, “Злочинність”, “Спорт”, “Театр”: «...такі фінансові махінації *переслідують* тільки представниками опозиції...», «...на мою думку, об’єднання так званих *нішевих каналів* було б комерційно вигідним для їхніх власників...» [УМ]; «...*атака* ізраїльтян у відповідь виявилася “холостою”, тоді як київський клуб уже з гри, за 20 секунд до сирени...» [УМ]; «...*abiti larghi e armi di fortuna* così noi donne di New Delhi ci proteggiamo dal branco», «...il lavoro non va *a gonfie vele* per i liberi professionisti...» [LR];

- артефактна метафора, яка включає понятійні сфери “Механізми”, “Дім”, “Будівля”. Наприклад: «...політологи почали *будувати схеми* на наступну президентську кампанію...», «...протираковий союз називають 4 лютого днем *розвінчування міфів* щодо його захворювання...» [УМ]; «...tutto il resto del corpo sia un insieme di “*pezzi di ricambio*” è stata contestata da filosofi...», «...filosofi come Jonas negano che il *cervello* sia *ente supremo* di tutto il corpo...», «...il cervello sia *il supremo integratore* dell’organismo...» [LR].

Відмінною від вищезазначених моделей, за А. Чудіновим, в нашому дослідженні була визначена ще одна нова метафорична модель з ознаками гастрономічного характеру, елементами кулінарії, типових продуктів харчування для апеннінського півострова. Адже італійці надають великого значення приготуванню та споживанню їжі, що є невід’ємною частиною їх менталітету. Наприклад: «...l’esperienza è *un antipasto* preparato da qualcun altro. Si può *assaggiare* o rifiutare, e in ogni caso non bisogna consumarne troppo.non è riservato...» [CS], «...magari nelle ultime tre gare si vedrà pure Giuseppe Rossi. Sarebbe *la ciliegina su una torta* già buonissima. Oggi Pepito si è allenato ancora a parte...» [LR], «...*un prosciutto* allora era *un’ icona di ricchezza*, come può essere ora un anello di Cartier...» [LR], «...il problema delle “pressioni” del centrodestra ha riguardato anche gli altri giornali cittadini. “Tanta gente in questa città si è stesa *una grossa fetta di prosciutto sugli occhi*, ...l’ex cronista di Polis- e ha fatto finta di non vedere quello che succedeva...» [LR].

До другого типу мотивації відноситься метонімічний тип, про який ми вже зазначали раніше. Це тип мотивації, в якому похідне слово формується на базі мотивуючого й містить семантичний компонент метонімічного змісту, тобто переосмислення. Наприклад: «...у цій справі *поставлено останню*

крапку...», «...проблема торгівлі зіллям у мережі Інтернет...», «...от вийшов прокол, але нічого – завтра піднімемо ціни і все компенсуємо...», «...їхньому злочинному бізнесу потрібен дах...», «...nìd гарячу руку Шевцова потрапили футболісти обох команд...» [УМ]; «...via alle panchiere separate un patentino solo per il vivaio...», «... Italia al top per il peso delle tasse...», «...le Borse brindano all'accordo USA...» [LR].

Необхідно зазначити, що функціонування метафори у публіцистичному дискурсі є досить складним явищем, яке розглядається з різних сторін, як з позицій когнітології, де метафора виступає як явище не лінгвістичне, а як ментальний феномен, в якому мовний рівень лише відображає процеси мислення так і з лінгвокультурології, відображаючи національну культуру, менталітет. Зокрема, в нашому дослідженні було визначено ще одну відмінну метафоричну модель з ознаками італійської кухні типову для країни, мову якої ми досліджуємо.

Отже, виходячи з аналізу наведених мовних ситуацій у текстах італійських та українських періодичних видань, зробимо такі висновки, щодо порівняльної характеристики мотиваційної основи лексичних інновацій. По-перше, показовим виявляється аналіз складників мотиваційної основи, що містяться в цих номінаціях. Внутрішня форма лексичних інновацій на певній стадії функціонування в мові-реципієнті мотивована лише завдяки семантичному перенесенню. По-друге, мотиваційною основою лексичних інновацій є мовно-культурний простір. По-третє, для найменування того чи іншого поняття враховано семантичні зв'язки між компонентами найменування та явищем переусвідомлення.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

Коректне розрізнення *мотивації, мотиваційної основи та внутрішньої форми слова*, на нашу думку, можливо передусім на базі такої мовної одиниці, як слово, а в нашому випадку лексичні інновації, оскільки вони, на відміну від інших мовних одиниць, можуть керуватися *мотивацією* та мати яскраву *мотиваційну основу*, а саме семантичну. Лексичні інновації є засобом яскравого, образного втілення авторської думки, результатом контактування та взаємодії мов, культур, що несе в собі лінгвокультурну інформацію.

Мотивація – це наскрізна лінгвопсихоментальна операція встановлення семантичної й формальної залежності між мотиватором і похідною номінативною одиницею у процесі творення номінативної одиниці, на підставі зв'язків різних компонентів структури знань про позначуване в етнічній свідомості. *Мотиваційна основа* – це встановлення зв'язку між *семантикою слова та внутрішньою формою похідних та твірних слів*.

На даному етапі дослідження сучасного словотвору та нових мовних одиниць у неспоріднених мовах, а саме в італійській та українській, проблема визначення мотивації є актуальним питанням та є подальшою перспективою нашого дослідження.

Література

1. Богуславская В.В. Моделирование текста: лингвокультурная концепция. Анализ журналистских текстов. Изд. 4-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2013. – 280 с.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. – К.: Видавничий центр "Академія", 2010. – 464 с.
3. Ніколаєнко Л.С. Ніколаєнко Л.С. Мотиваційна основа аксіологічно маркованих композитних номінацій в англійській і українській мовах. Дис. канд. філол. наук: 10.02.17 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2009.
4. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
5. Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зябдюк М.П. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.: іл.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 716 с.
7. Селіванова О.О. Когнітивна концепція словотворчої мотивації. Режим доступу:
http://selivanova.net/downloads/Cognitivna%20concepia%20slovotvor_motyvaciyi.doc
8. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991-2000). Екатеринбург, 2001. – 238 с. Режим доступу:
<http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-01.htm#10>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Україна молода (УМ). – 2013. – № 18 (4458); 2013. – № 33 (4473)
2. Corriere della Sera (CS). – 2011. – № 136; 2012. – № 59; 2013. – № 15. Режим доступу: <http://www.corriere.it/>
3. La Repubblica (IP). – 2013. – № 2. Режим доступу: <http://www.repubblica.it/>
4. Panorama (Pan). – 2011. – № 38 (2366).

Summary

The article deals with motivation form of English borrowings in Ukrainian and Italian languages. The research was based on the socio-political periodical texts of Ukrainian and Italian editions.

НІМЕЦЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ У ГАЗЕТНО-ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ

Марковська А.В.

Миколаївський національний аграрний університет

Фразеологія як галузь загального мовознавства протягом останніх десятиліть привертає до себе все більшу увагу словесників, дослідників-мовознавців, істориків, етнологів, лінгвістів, літераторів, мистецтвознавців, педагогів, журналістів. Вона, як і мова, є скарбницею народу, здобутком його мудрості та культури, узагальнюючи багатий матеріал про історію певного суспільства, боротьбу з гнобителями й нападниками, про звичаї, ідеали, мрії та сподівання. Особливу роль у втіленні національно-культурної самосвідомості народу та його ідентифікації відіграють фразеологізми, що виникають на основі образного уявлення про дійсність і відображають побутово-емпіричний, соціально-історичний та духовний досвід мовного колективу (О.А. Зубач [5], М.Л. Ковшова [7], Н.В. Любчук [9], Ф. Краас [18], J. Sternkopf [20]).

Мета статті визначити особливості функціонування німецьких фразеологізмів з національно-культурним компонентом на матеріалі сучасних газетно-публіцистичних текстів. Стаття присвячена дослідженню семантики німецьких фразеологічних одиниць (далі – ФО), в яких до процесу семіозису залучено образ, пов'язаний з етнокультурно специфічним фрагментом життєвого світу німецькомовного суспільства.

Газетні та журнальні тексти мають активну комунікативну, стилістичну та прагматичну значимість і дозволяють дослідження стійких словесних комплексів у комунікативному контексті. Газетно-публіцистичні фразеологізми найбільш наглядно демонструють спосіб життя, географічне положення, історію народу, традиції тої чи іншої суспільності, яка об'єднана однією культурою. Фразеологічні звороти у сучасній пресі віддзеркалюють культурний досвід народу, виконуючи роль культурних стереотипів.

Лінгвісти завжди розглядали фразеологізми як систему різноструктурних та різноманітних стійких сполук (Ш. Бали [1], В.В. Виноградов [4]). Дослідження І.І. Чернишової зроблено відносно ФО німецької мови загалом, його теоретична вагомість має безпосереднє відношення і до газетно-публіцистичних стійких словосполучень зокрема. Згідно з її класифікацією розрізняють три класи фразеологізмів, що активно функціонують у пресі [14, с. 39]: а) фразеологічні єдності; б) фразеологічні вислови; в) фразеологічні сполучення. Інші сталі словосполучення І.І. Чернишова відносить до стійких словесних комплексів нефразеологічного типу. До них, на її думку, належать: 1) лексичні єдності; 2) фразеологізовані утворення, що відрізняються від фразеологічних одиниць не одиничною, а серійною з'єднуваністю та структурою семантики (у їх специфіку можна

пояснити наявністю у дієслова особливого лексико-семантичного варіанта); 3) модельовані (типові) утворення. W. Fleischer [17] дотримується аналогічної думки. Він вважає врахування багатоплановості феномену фразеологізму важливішим за розподіл згідно з якоюсь класифікаційною системою. Критерії класифікації він виводить із суті фразеологізму. Зі сторони ідіоматичності він розрізняє абсолютно ідіоматичні, частково ідіоматичні та неідіоматичні фразеологізми преси. За ступенем стабільності науковець виділяє фразеологізми з унікальним компонентом і без нього. Окремо W. Fleischer аналізує прислів'я та крилаті вислови. Семантична структура як власне фразеологізмів, так і багатьох прислів'їв та приказок містить вище згаданий «національно-культурний компонент значення», який виражається національно-культурними маркерами: безеквівалентною, конотативною та фоною лексикою. Крім цього, багато цих є національно-маркованими на рівні всього змісту цих одиниць. Прислів'я, що вживаються у німецькомовній пресі, впливають на читача конкретною інформацією, яка по суті є результатом колективного досвіду поколінь.

Як стверджує Г.Я. Солганик, для газетно-публіцистичного стилю характерне прагнення до створення фонду специфічних фразеологічних засобів [12, с. 68]. Дослідник розробив структуру газетної лексики, засвоєння якої стає важливим для вивчення фразеологізмів преси, що займають значне за вагомістю місце у складі газетної лексики. Таким чином, газетну та журнальну фразеологію і лексику складають наступні розряди: 1) суспільно-політична фразеологія (суспільно-політична лексика); 2) позитивно-оцінні ФО, негативно-оцінні ФО, модально-оцінні ФО (газетно-оцінна лексика); 3) фразеологія, яка пов'язана з позначенням часу та місця подій (газетно-неоцінна лексика).

Так, Н. Burger [16], W. Fleischer [17] та інші, взявши за основу своїх досліджень аналіз фразеології в аналітичних статтях мас-медіа, дійшли висновку, що фразеологізмам, які зустрічаються у газетно-публіцистичному стилі, як вже зазначалося раніше, притаманні всі ознаки загальнономовних ФО. Аналогічної думки у дослідженні фразеологізмів німецької мови Т.М. Зикова [6], Н.Г. Лисецька [8], а також фразеологізмів австрійського варіанту німецької мови В.Г. Малигін [10] та інші. Рушійною силою розвитку будь-якої системи, у тому числі й мовної, є внутрішні та зовнішні чинники. Під внутрішніми розуміють лінгвальні ознаки виникнення ФО, а під зовнішніми – екстралінгвальні, що знаходяться за межами мови як такі, що потрапляють із навколишнього середовища і є пов'язаними перш за все зі специфікою історичного розвитку суспільства, зміною форм спілкування, прогресом культури та техніки тощо.

Когнітивний напрям у лінгвістичних дослідженнях породив розуміння мови як явища мисленнєвого, адже мова, як широко відомо, не тільки виникає як наслідок роздумів соціума про себе та навколишнє середовище, але й уособлює (зберігає, накоплює та передає) інформацію про світ (тобто мовну картину світу певного соціуму), а у своєму реальному вияві (тобто у мовленні) вона ще і формує мислення індивіда [2; 15]. Фразеологічне

значення містить як понятійний зміст, так і категоріальне значення, а також має й третій чинник – суспільне відображення. У процесі створення фразеологізму, який зумовлений переосмисленням вільного словосполучення, відбувається семантична перебудова сполучуваних слів, унаслідок чого компоненти ФО позбавляються предметної співвіднесеності та частково або повністю втрачають властиве їм раніше лексичне значення й номінативну функцію. Деактуалізація лексичних значень компонентів призводить до їхньої десемантизації [3, с. 26]. У результаті цього процесу фразеологізм починає набувати семантичного значення в цілому, тобто створюється його цілісне фразеологічне значення. При цьому відзначається така закономірність: чим більше фразеологічні компоненти втрачають предметну співвіднесеність, тим меншу лексичну самостійність вони мають і, таким чином, тим цілісніше значення такого фразеологізму, й навпаки.

Фразеологічне значення відрізняється від лексичного значення слова насамперед своєю своєрідністю, що виявляється у вторинному відтворенні картини світу, збагаченому досвідом інтелектуально-емоційного освоєння носіями мови відповідної дійсності. Щодо внутрішньої форми фразеологізмів, то це – не складова частина фразеологічного значення, а цілком самостійне, етимологічне значення, що існує разом із актуальним. Традиційно під внутрішньою формою розуміється «мотивуюча ознака, що лягла в основу назви предмета чи явища» та «саме внутрішня форма робить фразеологізми образними одиницями мови» [13, с. 5]. Із поняттям внутрішньої форми ФО тісно пов'язане поняття вмотивованості ФО. В.М. Угринюк визначає вмотивованість ФО як «кількісну та якісну характеристику внутрішньої форми», а також він зауважує, що «вмотивованість – суто синхронне явище, пов'язане з переосмисленням та втратою початкового трактування фразеологізму, вона може змінюватися з часом і цим вона відрізняється від етимології» [13, с. 6].

Отже, фразеологічне значення витлумачено в роботі як ментальну сутність, що активується у свідомості носіїв мови інформацією, безпосередньо пов'язаною з мовною формою (мотиватором значення). Вмотивованість фразеологізмів має образну природу. Центром образа, що утворює мотиваційне підґрунтя ФО, є його внутрішня форма, яка відіграє роль «посередника» між вторинними значеннями мовних одиниць і втіленим у знаках первинного найменування колективним досвідом народу.

Етнокультурна проблематика стає надзвичайно актуальною саме для антропоцентрично зорієнтованої фразеології, оскільки вона стосується того шару значення ФО, котрий традиційна фразеологія вважає компетенцією психології та логіки. Етномаркованими є фразеологізми, що характеризують денотат шляхом апеляції до уявлень носіїв мови про той або інший феномен національної культури – духовної або матеріальної. Елементом, що визначає етнокультурну специфіку ФО, є їх внутрішня форма, яка, фіксуючи в семантичній структурі фразеологізму вербальні асоціації, викликає образне уявлення про позначуване.

Таким чином, особливу увагу дослідники сьогодні звертають на одну із важливих складників мовного образу світу – фразеологічну. Словосполучення «фразеологічний образ світу» або «фразеологічна картина світу» скоріше наукова модель, аніж термін, що позначає певний фрагмент дійсності. Фразеологічна система будь-якої мови має національно-культурну специфіку. Той чи інший об'єкт у певній культурі існує у специфічному оточенні властивому лише даній культурі, має культурно обумовлені асоціативні зв'язки.

Фразеологічний фонд мови загалом і газетно-публіцистичного стилю зокрема зазнає впливу національної культури, субкультури, культури інших народів. Німецькі фразеологізми з національно-культурним компонентом відображають найрізноманітніші звичаї, традиції, вірування та побут німецькомовного суспільства: професійну діяльність, військову справу, мореплавство, науку, мистецтво, літературу тощо. Наведемо приклади.

*Auf plötzliche Einfälle könne man nur bauen, wenn **der rote Faden** sitze* (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 16./ 17. Februar 2008, S. 7).

Фразеологізм **der rote Faden** ("Grundmotiv" [19, S. 206]) походить з твору відомого німецького письменника Й.В. фон Гете «Фауст», має значення «провідна ідея, основна думка, лейтмотив» [11, т. 1, с. 190].

***Der blaue Engel.** Mythos Marlene Dietrich. Der einzige deutsche Weltstar ist als preußische Madonna im Kino auferstanden. Das umstrittene Werk mit Katja Flint läuft am 24. März an* (Die Woche, 12.03.00, S. 32).

Der blaue Engel – "betrunkenes Mädchen" (п'яна дівчина) [21, S. 207]. Цей фразеологізм у німецькій мові пов'язаний із художнім фільмом "*Der blaue Engel*" (перший звуковий німецький фільм, створений за романом Г. Манна "*Professor Unrat*" (1905) режисером Джозефом фон Штенбергом. Зі стрічкою німецька публіка познайомилася 1-го квітня 1930 р.). Наведена словникова дефініція свідчить про те, що фразеологізм **der blaue Engel** побудований, на нашу думку, на концептуальній метафорі, що сучасна жінка не є янголом. Наявність компоненту *blau* у складі зазначеної фразеологічної одиниці пояснюється тим фактом, що однією з мотивуючих ознак нового найменування є «п'яний», а компонент *blau* має у своєму конотативному макрокомпоненті таку ознаку. У сучасній німецькомовній пресі цей фразеологізм вживається також як описове ім'я Марлен Дітріх, відомої німецької кіноактриси, яка виконала першу свою роль, роль головної героїні зазначеного фільму.

*Dieser Kollege geht ganz in seiner Funktion auf. Warum im Büro persönlich werden? Hier geht es doch vor allem um die Sache! Die **beherrscht** er allerdings auch **aus dem Effeff**, was seine E-Mails unterstreichen sollen* (Wirtschaftswoche, 2.02.2008, S. 13).

Фразеологізм **beherrschen aus dem Effeff** (etw. hervorragend beherrschen, die Wendung stammt aus Kaufmannssprache und gibt die Aussprache von "ff" wieder. [19, S. 182]) має значення «зуби з'їсти», тобто «добре розбиратися» [11, т. 1, с. 163]. Цей фразеологізм визначається своїм національномовним забарвленням, оскільки його походження пов'язане з комерсантською, торгівельною діяльністю, а саме із вимовою слова *Kaufmännisch*

(«комерційний / торгівельний») у німецькій мові та слова *fein* («гарний / чудовий / багатий / знатний»), звідси і поєднання двох літер “ff” в слово «ефееф» (Kaufmännisch = sehr fein; f = fein), що є яскравим прикладом національного німецькомовного фразеологізму у пресі.

Наприклад, прислів’я ***eine Schwalbe macht keinen Sommer*** (ein einzelnes positives Anzeichen, ein hoffnungsvoller Einzelfall lässt noch nicht auf eine endgültige Besserung der Situation schließen [19, S. 691]) відоме у різних країнах та слов’янських мовах (наприклад, укр. мова) звучить як «одна ластівка весни не робить» [11, т. 2, с. 181], а в німецькій мові – Sommer, тобто «літа», хоча виник фразеологізм із міфології (з оповідань Езопа) та має інтернаціональне розповсюдження. Але у цьому прислів’ї дуже яскраво відображається національна німецькомовна картина світу: в позначенні пори року «літа» замість «весни». Поясненням цього факту може бути те, що до Німеччини ластівки прилітають у травні та в’ють гнізда у найбільш спекотні місяці літа, тобто в червні та липні, а на територію України перші ластівки прилітають у квітні. Наведемо приклад вживання зазначеного фразеологізму: *Hätte Senor Catalejo die Regel ausgelegt, wie es Kollegen taten, hätte er Grosso wegen einer Schwalbe gelb zeigen müssen, aber eine Schwalbe keinen Sommer macht, entschied er Elfer, als wäre er ein Deus ex Maschina im letzter Sekunde – für Totti und Italia, das obenauf war unds die Soccerroos Down Under* (Die Presse, 28.06.2006, S. 11).

До німецьких ФО з національно-культурним потенціалом також відносимо фразеологізми, що утворилися в німецькомовних країнах. Наприклад, в Австрії вони мають своє національномовне забарвлення.

Übrigens was sich William Faulkner der heiklen Balance durchaus bewusst, die sein Werk in der Schwebe hielt (Die Zeit, № 26, 19 Juni, 2008, S. 49).

Фразеологічна одиниця ***in der Schwebe halten*** утворилася шляхом розширення компонентного складу фразеологізму австрійського походження ***in der Schwebe*** (österr.): noch nicht entschieden, noch offen [19, S. 694], «що-небудь залишається нерозв’язаним, невирішеним»; «що-небудь висить у повітрі» [11, т. 2, с. 182].

Або, наприклад, фразеологізми, що мають швейцарське походження. Особливо це стосується досліджуваних одиниць із газети “Neue Zürcher Zeitung”.

Die Schwelle des Anstandes wird immer mehr heruntergeschraubt. Heute finden es manche nicht mehr anständig, Ihnen einen Schlötterling anzuhängen. Das war früher anders (Neue Zürcher Zeitung, 15.06.2003, S. 87).

Фразеологізм ***einen Schlötterling anhängen*** (schweiz. mundartnah. “Schlötterling” ist die Schweizer mundartnahe Bezeichnung für eine anzügliche Bemerkung) – jmdm. Übles nachreden [19, S. 673], має значення «про когось злословити, говорити погане».

До німецьких національномовних фразеологізмів відносяться також ФО зі стилістично-зниженим забарвленням. Наведемо приклади.

Die Rosa Liste bekommt vor allem im Wahlkampf viel Unterstützung. Bei den letzten Stadtratswahlen kämpften stets 80 rosa Kandidatinnen um die wenigen erwartbaren Mandate (Tageszeitung, 15.09.2009, S. 5).

Фразеологічна одиниця **die Rosa Liste** у сучасній німецькомовній пресі є назвою громадського руху сексуальних меншин Німеччини. Використання компонента *Rosa* цілком очевидне, оскільки рожевий вважається кольором деяких сексуальних меншин. Аналізована фразеологічна одиниця, на нашу думку, виникла за аналогією утворення вже існуючої *die schwarze Liste* – «список злодіїв, розбійників» (Aufstellung verdächtiger missliebiger Personen [19, S. 693]) та безпосередньо має національне, німецькомовне забарвлення. Але окрім власної культури на становлення фразеологічного фонду впливали життя та культура інших народів, із якими контактували німці.

Rotlicht ist legal [заголовок] ... *Amsterdam ist seit über 100 Jahren für seinen Rotlicht-Bezirk bekannt, auch wenn Prostitution in den Niederlanden erst seit dem Jahr 2000 legal ist* (Süddeutsche Zeitung, 20.12.2007, S. 14).

Rotlicht ist legal є яскравим прикладом фразеологічного виразу з національномовним стилістично-зниженим компонентом, має значення «проституція легальна», «район червоних ліхтарів» (*Rotlicht-Bezirk*) в Амстердамі давно вже був місцем будинків розпусти, тому «червоне світло» та «червоні ліхтарі» асоціюються в німецькомовних країнах з проституцією.

Розвиток мови є наслідком взаємодії зовнішніх (соціальних) і внутрішніх (системних, власне мовних) закономірностей. Відповідно, і чинники, що визначають розвиток мови, також поділяються на внутрішні й зовнішні. Безумовно, слід мати на увазі, які внутрішні чинники, що сприяють розвитку мови, теж визначені соціальною природою мови, тільки їм властива більша самостійність. Внутрішні чинники – це можливості, які мова має у своєму розпорядженні для забезпечення нових потреб суспільства. Зовнішні чинники – це «соціальне замовлення» на нові мовні одиниці, ті вимоги, що суспільство ставить перед мовою, й умови, в яких вона функціонує та розвивається. Як результат цих процесів постає потреба в номінуванні нових реалій матеріального та духовного світу. Газети, журнали, Інтернет-видання стають найбільш чутливими регістраторами нових тенденцій у мові, в тому числі й появи фразеологічних новоутворень. Засоби масової інформації породжують велику кількість фразеологічних інновацій з національно-культурним потенціалом. Наведемо приклад.

Blaue Zone hat Zukunft. Im Kreuzviertel wurden zwei Drittel der Verkehrsschilder eingespart. Den Schilderwald sollte sie auslichten und den Verkehrsteilnehmern wieder mehr Eigenverantwortung übertragen. Mit großen Erwartungen trat die sogenannte Blaue Zone im Herbst 1997 in Teilen der Altstadt an (Süddeutsche Zeitung, 10.01.01, S. 36).

Фразеологічне новоутворення **blaue Zone** позначає в столиці Баварії місце для паркування власного транспорту біля дому лише для мешканців цього дому. Поява фразеологізму в пресі стала можливою завдяки ініціативі мешканців центральної частини Мюнхена, які позначають цю зону дорожніми знаками синього кольору.

Наприклад, фразеологічна інновація ***Und das ist gut so*** – пішла від Клауса Воверайта (соціал-демократична партія), бургомістра Берліна, який ужив це висловлювання у своїй першій промові (після того, як офіційно оголосив, що він гомосексуаліст).

Doch spätestens nach der Wahl wird die nächste Gesundheitsreform kommen. Und das ist auch gut so (Tagesspiegel, 28.06.01, S. 12).

Фразеологічна інновація ***Schwarz-Rot-Gold*** у наступному контексті не виступає як позначення трьох кольорів прапора Німеччини, а як назва країни «Німеччина». Отже, замість назви країни (Deutschland), яка відома всім, автор використовує фразеологізм ***Schwarz-Rot-Gold*** для створення прагматичного впливу на читача. Якщо автор писав би тільки (Deutschland) у статті, це не впливало б на читача, тобто не сприяло б викликати у нього патріотичне піднесення настрою, емоції: *Keine Frage Grün ist in. Und Schwarz-Rot-Gold rennt dabei an der Spitze. So bedrohlich die Berichte über den Klimawandel sind, für den Standort Deutschland erwächst daraus* (Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung, 8.04.2007, S. 17).

Таким чином, газетно-публіцистична фразеологія в кожній мові визначається своєю національно-культурною забарвленістю. У проведеному дослідженні проаналізовані приклади функціонування німецьких фразеологізмів з національно-культурним потенціалом у сучасних газетних та журнальних текстах: 1) ФО з національно-культурним компонентом, які відображають найрізноманітніші звичаї, традиції, вірування та побут німецькомовного суспільства: професійну діяльність, військову справу, мореплавство, науку, мистецтво, літературу тощо; 2) ФО з національно-культурним потенціалом, що утворилися в німецькомовних країнах; 3) національно-мовні ФО зі стилістично-зниженим забарвленням та 4) фразеологічні інновації з національно-культурним компонентом. Фразеологічний склад кожної мови можна класифікувати не тільки з боку структури, семантики, стилістичного забарвлення, походження фразеологізмів, а й з боку відбиття у фразеології національної мовної картини світу. Особливості національного світосприйняття передаються у системі фразеологізмів як комплексно, так і окремими своїми компонентами, їх первісним значенням, їх загальним змістом, пов'язаним з особливостями побуту, звичаїв, історії, культури, умов життя певного народу.

Нові аспекти взаємодії лінгвістики, когнітології, культурології, філософії розширили межі змісту аналізу мовних явищ, чим зумовили ефективність семантичних досліджень. Національно-культурна інформація, зафіксована у газетно-публіцистичних фразеологізмах, стосується моральних, етичних, релігійних поглядів, традицій та практичного досвіду. Кожна мова містить фразеологізми, що органічно пов'язані з історією, традиціями, звичаями, різноманітними проявами життя того чи іншого народу. Цілісний пласт мовного розмаїття шліфується упродовж століть та формується у фразеологізмах. Виступаючи в ролі експонентів культурних знаків, фразеологізми сучасної німецькомовної преси не лише зберігають пам'ять про образну вмотивованість значення, а й відтворюваність із

покоління в покоління, «передають» відтворене в їх культурних конотаціях світорозуміння носія мови. Отже, перспективним є подальше вивчення специфіки фразеологізмів з національно-культурним потенціалом, які допомагають визначити певні культурні компоненти у їх значенні та простежити формування нового значення фразеологізмів у сучасному житті країни – усе це стає актуальним зараз, у зв'язку зі зростаючим інтересом мовознавчих наук всебічно вивчати етнокультурні та національно-мовні особливості різних народних спільнот.

Література

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы фразеологии языка : пер. с фр. / Балли Ш. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 416 с.
2. Беляевская Е. Г. Когнитивные основания изучения семантики слова / Е. Г. Беляевская // Структуры представления знаний в языке. – М. : ИНИОН, 1994. – С. 87–110.
3. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : Курс лекций по английской филологии / Болдырев Н. Н. – Тамбов : Изд-во Тамбов. ун-та, 2001. – 123 с.
4. Виноградов В. В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины / В. В. Виноградов // Лексикология и лексикография : избр. тр. – М. : Наука, 1977. – С. 118–139.
5. Зубач О. А. Національно-культурна своєрідність семантики фразеологічних одиниць з колористичним компонентом у сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / О. А. Зубач. – Д., 2007. – 22 с.
6. Зыкова Т. Н. Лексикографическое описание глагольных фразеологизмов в толковых словарях современного немецкого языка : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Т. Н. Зыкова. – К., 1992. – 19 с.
7. Ковшова М. Л. Культурно-национальная специфика фразеологических единиц (Когнитивные аспекты) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 „Теория языка” / М. Л. Ковшова. – М., 1996. – 22 с.
8. Лисецька Н. Г. Фразеологічні інновації в сучасній німецькій мові: когнітивний та функціональний аспекти : дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.04 / Лисецька Наталія Григорівна. – Л., 2003. – 218 с.
9. Любчук Н. В. Німецькі фразеологізми з етнокультурологічним компонентом та проблеми їх відтворення при перекладі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Любчук Наталія Володимірівна. – К., 2004. – 298с.
10. Малыгин В. Т. Австрийская фразеология в социокультурном аспекте : монография / В. Т. Малыгин. – Санкт-Петербург : Образование, 1999. – 198 с.

11. Німецько-український фразеологічний словник / [авт.-уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. – в 2 т. – К. : Рад. школа, 1981. – Т. 1. – 416 с.; Т. 2. – 382 с.
12. Солганик Г. Я. Лексика газеты / Г. Я. Солганик. – М. : Высшая школа, 1981. – 114 с.
13. Угринюк В. М. Типологія вмотивованості фразеологічних одиниць сучасної німецької мови (кількісні та якісні характеристики) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / В. М. Угринюк. – К., 1993. – 16 с.
14. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка / Чернышева И. И. – М. : Высшая школа, 1970. – 200 с.
15. Шемякина Н. В. Авторська репрезентація у мові сучасної французької преси (структурно-семантичний та комунікативно-прагматичний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Н. В. Шемякина. – К., 2000. – 18 с.
16. Burger H. Phraseologie / Burger H. – Berlin : Erich Schmidt Verlag GmbH & Co., 1998. – 224 S.
17. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / Fleischer W. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1997. – 299 S.
18. Kraas F. Idiome und Schriftsprache im Widerstreit. Sprache als Symbol überkommener Enge und Ausdruck ethnolinguistischen Selbstbewusstseins bei den Rätoromanen Graubündens / Kraas F. // Sprache, Symbole und Symbolverwendungen in Ethnologie, Kulturanthropologie, Religion und Recht. – Berlin, 1993. – S. 479.
19. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage / [Hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion : M. Wermke, K. Kunkel-Razum, W. Scholze-Stubenrecht]. – Band 11. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 2008. – 959 S.
20. Sternkopf J. Bedeutungsschichten in phraseologischen Einheiten / J. Sternkopf // Deutsch als Fremdsprache. – 1992. – H. 2. – S. 95–99.
21. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache / [H. Küpper]. – Stuttgart : Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung GmbH, 1995. – 960 S.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Die Presse, 28.06.2006.
2. Die Zeit, № 26, 19 Juni, 2008.
3. Die Woche, 12.03.00.
4. Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung, 8.4.2007
5. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 16./ 17. Februar 2008.
6. Neue Zürcher Zeitung, 15.06.2003.
7. Süddeutsche Zeitung, 10.01.0120, 12.2007.
8. Tageszeitung, 15.09.2009.
9. Tagesspiegel, 28.06.01.
10. Wirtschaftswoche, 2.02.2008.

Summary

This article is devoted to the study of German phraseologisms in the newspaper style. It focuses on the semantic and stylistic peculiarities of German phraseologisms with national cultural component. The functioning aspect of ethno-culturally marked phraseological units in German press has been shown. This article deals with the questions of phraseological meaning, inner form of phraseologisms and the formation of phraseological innovations with national potential in German press. Phraseological units with national and cultural potential in modern German press are characterized with the purpose of studying a language picture of the world.

УДК 81' 253

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД МІЖМОВНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Матвійшин О.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Постановка наукової проблеми та її значення. Переклад як особливий вид міжмовної та міжкультурної комунікації, наділений багатограним характером і відповідно може оцінюватися з різних точок зору, перш за все як неминучий чинник спілкування між представниками різного лінгвокультурного простору, як фактора зближення народів, взаємозбагачення їхніх культур. Переклад творів художньої літератури – це один з важливих засобів збагачення скарбниці національних літератур, що доповнює літературний процес, його тематичні, жанрово-змістовні, естетичні межі. Теоретичні питання співвідношення художнього перекладу, вихідної та цільової культур досліджувалися в історії перекладу, починаючи від Й.-В.Гете і Ф. Шлейєрмахера на початку XIX століття, до сучасних концепцій Е. Паунда та С. Басснетт у XX столітті (О. Каде, Дж. Кетфорд, Ю. Найда, А. Федоров, Я. Рецкер, С. Ковганюк, О. Чередниченко, Р. Зорівчак та ін.). Однак в царині перекладознавчої науки і досі залишається низка не до кінця вивчених факторів міжкультурного характеру перекладу, що й зумовлює *актуальність* статті.

Мета розвідки полягає у визначенні художнього перекладу як чинника міжмовної та міжкультурної комунікації. *Об'єктом* дослідження є художній переклад в діалозі двох культур, а *предметом* аналізу – ідіолект перекладача.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Роль перекладу склалася історично і зумовлена належністю всіх людей до однієї цивілізації. Саме тому в культурі кожного народу тісно поєднується національне й інтернаціональне, причому в наш час процес інтернаціоналізації культури набрав нового розмаху. З огляду на це, особливого значення набуває дослідження функціонування перекладів, передовсім художніх, у конкретному соціально-історичному і національному контексті. Мовне і культурне розмаїття сьогодні є визнаним багатством людської цивілізації, і саме переклад працює на його збереження, він слугує засобом захисту національних мов і культур, даючи імпульси їхньому саморозвиткові й водночас уберігаючи їх від надмірного іншомовного впливу.

Особливість перекладу виявляється передовсім в тому, що він є діалогом двох культур – культури оригіналу й культури цільової літератури. Яскраве пояснення сутності такого діалогу дає М. Бахтін: «Чужа культура тільки в очах іншої культури розкриває себе повніше і глибше... Один смисл розкриває свої глибини, зустрівшись і доторкнувшись до іншого, чужого смислу: між ними починається ніби діалог, який долає замкнутість і односторонність цих смислів, цих культур. Ми ставимо чужій культурі нові запитання, які вона сама собі не ставила, ми шукаємо в ній відповіді на ці запитання, і чужа культура відповідає нам, відкриваючи перед нами нові сторони, нові смислові глибини... За такої діалогічної зустрічі двох культур вони не зливаються, кожна зберігає свою єдність і художню цілісність, але вони взаємно збагачуються» [1, с. 335].

Той факт, що переклад є одним із різновидів комунікації, в якому спілкування відбувається шляхом ідентифікації окремих, знайомих для відправника і реципієнта рис репрезентованої ситуації, робить можливим сам процес міжмовної комунікації, дозволяючи перекладачеві і реципієнту перекладу свідомо інтерпретувати й аналогічно сприймати художній твір на основі власного життєвого досвіду, загального рівня освіченості і ерудиції.

Питання про те, що переклад не зводиться тільки до співвідношення двох мовних структур, а є фактом співвідношення двох культур порушив французький лінгвіст Ж. Мунен. Вчений слушно зазначав, що позамова ситуація культури є тим чинником, який може нейтралізувати розбіжності мовних структур, компенсувати відсутність тих чи інших елементів у мовній картині світу [5, с. 25]. Представники комунікативної моделі перекладу (О. Каде, А. Найберт, Л. Латишев та ін.) розглядають процес перекладу як акт двомовної комунікації, що ґрунтується на обміні закодованою інформацією через певні інформаційні канали зв'язку між «передавачем» та «одержувачем» [3, с. 69]. Таким чином, проблема перекладу зводиться до проблеми зміни кодів. У такий спосіб відправник кодує повідомлення та відправляє його відповідним каналом; перекладач, що здійснює

перекодування з вихідної мови оригіналу на код мови перекладу, виступає з'єднувальним ланцюжком між «передавачем» повідомлення та його «одержувачем».

Обґрунтовуючи концепції своїх попередників, російський перекладознавець А. Швейцер формулює свою комунікативну ситуацію, згідно якої визначає переклад, по-перше, як однонаправлений і двофазний процес міжмовної й міжкультурної комунікації, при якому на основі підданого цілеспрямованому (перекладацькому) аналізу первинного тексту створюється вторинний текст (метатекст), що заміняє первинний в іншому мовному й культурному середовищі; по-друге, це процес, який характеризується установкою на передачу комунікативного ефекту первинного тексту, частково модифікований розходженнями між двома мовами, між двома культурами й двома комунікативними ситуаціями» [9, с. 75]. Отже, комунікативна модель А. Швейцера ґрунтується, з одного боку, на мовах оригіналу і перекладу, а з іншого, – на двох культурах, двох предметних ситуаціях, двох комунікативних ситуаціях.

Спираючись на визначення словацького теоретика перекладу А. Поповича, можна стверджувати, що бікультурна модель перекладу – це явище, яке передбачає подвійну спрямованість комунікації, коли переклад є носієм взаємодоповнення двох культур: культури оригіналу і культури перекладу [6, с. 31-32].

У питанні щодо двомовної перекладацької комунікації О. Чередниченко доходить висновку, що між текстами оригіналу та перекладу встановлюються складні взаємозв'язки, опосередковані комунікативним ланцюгом, який складається з блоків автора оригіналу, перекладача та одержувача тексту [8, с. 163]. Блок автора – відправника вихідної інформації, – охоплює позамовну дійсність, репрезентовану в тексті мовою оригіналу (затекст), а також культурну традицію (контекст), до якої належить автор. Саме вона значною мірою зумовлює авторське світобачення та стилістику першотвору.

Блок перекладача – першого одержувача вихідної інформації, – має, на думку автора, три основні складові: 1) зорове сприйняття та розуміння оригіналу шляхом його девербалізації; 2) перекодування девербалізованого змісту; 3) редагування перекладеного тексту з метою якнайточнішого відтворення затексту, стилістики оригіналу та забезпечення сприйняття кінцевим одержувачем.

У третьому блоці комунікативного ланцюга реалізується мета перекладу, як виду комунікації. Одержувач перекладеного повідомлення може бути як індивідуальним, так і колективним, маючи власну культурну традицію, мову та перебуваючи в характерних для нього соціокультурних умовах. Перекладач повинен зважати на ці аспекти, намагаючись адаптувати текст перекладу для сприйняття одержувачем – носієм певної мови і культури [8, с. 164].

Отже, при комунікативному підході до перекладу, тобто в рамках міжмовної комунікації, переклад розглядається як процес і результат

перекладу, при цьому враховується сукупність мовних та позамовних чинників, що визначають можливість і характер комунікації між людьми, що належать до різного лінгвокультурного простору. Іншими словами, переклад, як особливий вид міжмовної та міжкультурної комунікації, характеризується мовними та культурними чинниками.

Говорячи про посередницьку місію перекладу, ми, звичайно, вживаємо метафору, оскільки посередником у міжмовному і міжкультурному спілкуванні завжди був і буде перекладач, який виступає посередником не лише між автором–адресантом певного повідомлення та його кінцевим реципієнтом, але й між двома мовами та культурами. Така особливість перекладу висуває відповідні вимоги до професійної компетентності перекладача – високий ступінь білінгвізму та бікультуризму [8, с. 174].

При дослідженні проблем художнього перекладу, в тому числі і як особливого виду міжмовної та міжкультурної комунікації, варто розглянути проблему особистості перекладача, його ідіолекту. Автори підручника «Теорія і практика перекладу (німецька мова)» Т. Кияк, А. Наumenко, Д. Огуй наголошують на двох значеннях категорії ідіолекту в галузі перекладу: індивідуальний стиль перекладача як митця та індивідуальний стиль перекладача як перекладача – дві іпостасі в одній особі перекладача. Ці чинники мають суб'єктивно-об'єктивний характер: суб'єктивні вони через те, що за логічною суттю перекладу як іншомовного переоформлення оригіналу їх не повинно бути в перекладі; об'єктивними – тому, що не можуть не впливати на переоформлення і не залишати свого очевидного відбитка на перекладі [4, с. 378]. Суб'єктивно-об'єктивна діяльність перекладача як посередника у двомовній комунікації є фактором множинності перекладів, ступінь якої залежить від жанру тексту, його часових та просторових характеристик, розвиненості перекладацької традиції та рецептивних можливостей цільової мови і культури.

Знайомство з елементами культурного фонду відбувається безпосередньо: через художній текст чи через перекладений варіант цього тексту. Коли йдеться про переклад, ні автор оригіналу, ні читач тексту перекладу не в змозі перевірити, наскільки фактори культурного фонду, які представлені у перекладі, відповідають реальному положенню речей, оскільки обидва вони знаходяться по різні сторони культурного бар'єру. У такому випадку всю відповідальність несе перекладач, який виступає в якості експерта відносно обох культур. Перед ним постає важке завдання: з одного боку, він повинен зберегти авторські культурні маркери, а з іншого боку, допомогти реципієнту впізнати маркери іншої культури, адаптуючи їх, роблячи їх прийнятними для сприйняття реципієнта.

Р. Зорівчак розглядає творчу індивідуальність перекладача в контексті збагачення й розвитку літератури певного народу: «Саме завдяки індивідуальності перекладача (а не кодексу міжмовних відповідників чи трансформаційних правил) перекладений твір стає надбанням народу, для якого робиться переклад, збагачує його літературу. Саме індивідуальність перекладача значною мірою сприяє тому, що оригінал продовжує своє життя

у часі і просторі» [2, с. 11-12]. Обґрунтовуючи сутність перекладу як важливого чинника міжкультурної комунікації, завдання перекладача полягатиме не в тому, щоб перекласти, тобто, перенести з книги в книгу художній твір, а втому, щоб «пересадити» його на новий ґрунт, де розпочнеться нове буття.

Етнолінгвокультурологічні концепції розглядають перекладацьку діяльність в ракурсі тріади «етнос-мова- культура», що є вельми актуальним для художнього перекладу. У межах цього напряму процес перекладу визначається як перетворення тексту оригіналу у відповідності зі специфікою іншолінгвомовного середовища. Теоретичною базою існування етнолінгвокультурологічної концепції перекладу стали, з одного боку, гіпотеза Сепіра-Уорфа, з іншого боку, надбання суміжних дисциплін: етнолінгвістики, психолінгвістики, лінгвокультурології, теорії міжкультурної комунікації. Таким чином, адресат цільового тексту повинен максимально наблизити власну рецепцію перекладеного оригіналу до сприйняття першотвору адресатами вихідної культури. Причому завдання перекладача полягатиме у переключенні не тільки мовних кодів, а й у знятті бар'єрів між двома етнічними культурами з урахуванням складних категоріальних відношень у ланцюгу «етнос-мова-культура-онтологія» [7, с. 82].

Висновки. Підбиваючи підсумок викладеним міркуванням, варто зазначити, що з огляду на забезпечення міжкультурної комунікації творча діяльність перекладача має спрямовуватися на примирення двох суперечливих тенденцій: збереження мовної норми рецептивної культури в перекладі, з одного боку, та її гармонізацію з нормою оригіналу як феномена вихідної культури, з іншого. Перекладач повинен володіти професійною компетентністю, тобто, в умінні використовувати різні типи перекладацьких стратегій для вирівнювання міжмовної та міжкультурної асиметрії.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні мовної картини світу, що є засобом міжкультурної комунікації і сприяє відображенню отриманої інформації через мову. Аналіз німецькомовних перекладів української класичної прози служитиме яскравим взірцем для виявлення ментальних особливостей українського та німецькомовного народів.

Література

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
2. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози) / Роксолана Петрівна Зорівчак. – Львів : Вид-во при ЛДУ, 1989. – 215 с.
3. Каде О. Проблемы перевода в свете теории коммуникации // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: сб. ст. / Отто Каде. – М.: Междунар. отношения, 1978. – С. 69–90.

4. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Кияк Т. Р. , Науменко А. М. , Огуй О. Д. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 592 с.
5. Мунен Ж. Переводчик, слово и понятие // Перевод – средство взаимного сближения народов / Ж. Мунен. – М.: Прогресс, 1987. – С. 136–141.
6. Попович А. Проблемы художественного перевода / Антон Попович; [пер. со словацкого И. Бернштейн и И. Чернявской]. – [под ред. П. М. Топера]. – М. : Высш. школа, 1980. – 199 с.
7. Селиванова Е. А. Модель перевода в парадигмальном пространстве современной лингвистики / Е. А. Селиванова // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 29. – С. 79–83.
8. Чередниченко О. Про мову і переклад / Олександр Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
9. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы аспекты / Александр Давидович Швейцер. – М.: Книжный дом «Либроком», 2009. – 216 с.

Summary

The specificity of translation as a specific aspect of the interlingual and intercultural communication is analyzed. The communicative models of translation which are presented in the works of the authoritative specialists are investigated. The factors influencing the translation as the communicative activities have been considered.

УДК 81'23 : 159.93 (327)

ОСОБЕННОСТИ ВОСПРИЯТИЯ ЦЕРЕМОНИАЛА В КОММУНИКАТИВНОЙ СИТУАЦИИ “ОБСУЖДЕНИЕ ВОПРОСОВ ЦЕРЕМОНИАЛА ПРЕДСТОЯЩЕЙ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ ВСТРЕЧИ” (НА МАТЕРИАЛЕ ДНЕВНИКОВЫХ ЗАПИСЕЙ Г. ШАССИРОНА)

Машкина Е. Н.

Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова

Расширение дисциплинарных границ языкознания в свете усиливающихся тенденций интегративности определило мультипарадигмальный и междисциплинарный характер современных лингвистических исследований, что открывает перед учеными широкие перспективы, связанные с использованием методологического аппарата нелингвистических дисциплин.

Указанные процессы предопределили рост интереса языковедов к таким пограничным вопросам как, например, проблемы перцепции (Л. В. Лаенко, И. Г. Оконешникова, А. С. Штерн, Т. Н. Чугаева и др.), традиционно считавшимся объектом внимания психологов (Дж. Андерсон, В. А. Барабанщиков, Х. Гейвин, В. П. Зинченко, А. Р. Лурия, У. Найссер и др.). Одной из ключевых, с нашей точки зрения, проблем перцепции, не получивших на данный момент должного освещения в работах лингвистов, является проблема объективации восприятия в языке и дискурсе.

Настоящая статья посвящена исследованию особенностей восприятия феномена церемониала в коммуникативной ситуации “Обсуждение вопросов церемониала предстоящей дипломатической встречи”, реализованных в дневниковом тексте, что и составляет актуальность данной работы.

Материалом исследования послужили дневниковые записи Гюстава Шассирона “Notes sur le Japon, la Chine et l’Inde”, в которых автор описывает первые официальные переговоры между Францией и Японией в середине XIX века.

Цель работы – исследовать особенности восприятия церемониала в коммуникативной ситуации “Обсуждение вопросов церемониала предстоящей дипломатической встречи”.

Поставленная цель предполагает решение следующих задач:

- определить теоретические основы изучения коммуникативной ситуации в структуре перцептивного процесса;
- охарактеризовать историко-политический контекст коммуникации как одной из детерминант характера перцепции;
- определить особенности дипломатического церемониала как особого способа организации коммуникации;
- исследовать вербальное отражение перцепции коммуникативной ситуации “Обсуждение вопросов церемониала предстоящей дипломатической встречи”;
- установить особенности восприятия церемониала в коммуникативной ситуации “Обсуждение вопросов церемониала предстоящей дипломатической встречи” представителем французской культуры XIX века.

Объект исследования – средства вербализации коммуникативной ситуации “Обсуждение вопросов церемониала предстоящей дипломатической встречи” в дневниковых записях Гюстава Шассирона “Notes sur le Japon, la Chine et l’Inde”.

Автор записей барон Шарль Гюстав Мартин де Шассирон, начавший дипломатическую карьеру в 1848 году, был секретарем главы французской дипмиссии в Японии 1858 года. Руководитель миссии – французский посол Жан-Батист Луи Гро (1793 – 1870) – был опытным и успешным дипломатом, успевшим к тому времени заключить договор с Китаем (Тянь-Цзиньский договор), участвовал в миссиях Франции в разных странах и как член посольства, и как его глава.

Особо подчеркнем, что дневниковые записи члена дипмиссии тесно связаны с дипломатической коммуникацией и даже могут рассматриваться как вид дипломатической документации [3, с. 66–67].

Середина XIX века стала для Японии переломным моментом в ее истории. В 1852 году родился император Японии Муцухито, или Мэйдзи (Мэйджи), по имени которого называют период открытия Японии западными странами после догой изоляции, ознаменовавшийся глубокими переменами во всех сферах жизни страны – эпоха Мэйдзи. Увиденная французскими посланниками Япония была феодальной страной, правительство которой отчаянно сопротивлялось попыткам “иностраннх варваров” [15], которыми японцы считали чужеземцев, заставить страну вступить в дипломатическое общение и склонить к торговле. Япония переживала кризис, усиливаемый иностранным давлением.

К тому моменту, когда корабли французской дипломатической миссии прибыли в Симоду, Япония более двух веков находилась в изоляции, отказавшись от дипломатического общения практически со всеми странами. Иностранцы обладали сравнительно скудной информацией о Японии, что в определенной степени повлияло на характер перцепции.

Особо оговорим, что в данной работе мы рассматриваем термины “восприятие” и “перцепция” как синонимы. Исследователи выделяют следующие основные параметры восприятия: процессуальность, динамичность, необратимость и взаимосвязь с предыдущим опытом. Взаимосвязь с предыдущим опытом предполагает постоянную модуляцию схем в процессе перцептивной активности индивида, уже имеющих в его когнитивной базе. Последовательность отражения воспринимаемых событий в дневниковом тексте делает возможным рассмотрение феномена перцепции как процесса с учетом его динамики. В этом смысле, дневник чем-то похож на речевую деятельность говорящего, который, по справедливому замечанию И. Гофмана “... как бы воспроизводит магнитофонную запись прошлого опыта” [7, с. 613], поскольку автор дневника, проигрывает прошедшие события для самого себя в процессе написания. Опираясь на идеи В. фон Гумбольдта о влиянии “характера языка на субъективный мир” [8, с. 380], полагаем, что исследование текста дневникового характера позволяет выявить особенности языкового отражения восприятия, обусловленные ментальностью воспринимающего. Таким образом, дневниковый текст, представляя собой вербализованный результат восприятия, наилучшим образом отвечает основным параметрам феномена перцепции.

Структурация дневникового текста, по нашему мнению, тесно взаимосвязана со структурой самой перцепции. Записи в дневниковом тексте, как правило, поданы в хронологическом порядке, однако важным организующим фактором здесь является событие, значимость которого определяется самим автором дневника.

Соглашаясь с мнением В. Н. Барabanщикова о взаимосвязи перцепции и коммуникации [2, с. 185] предполагаем, что основным организующим

ядром перцептивного процесса, детерминированного общением, может рассматриваться **событие**, на основании которого нами выделяется такая структурная единица как **коммуникативная ситуация** (далее – КС), определяемая в данной работе как *завершенный отрезок коммуникативного процесса, объединенный определенной темой, в совокупности со всеми имеющими отношение к процессу материальными и нематериальными контекстами*. Перцепция КС вербализуется в дневниковом тексте и может быть организована как отдельная запись или как часть другой, более обширной записи. Границы КС задаются самим автором (эксплицитно либо имплицитно) и определяются на основании широкого контекста.

Перцепция КС, последовательно вербализованная в дневниковых записях, отражает движение перцептивной системы. Система КС, объединенных определенной темой, может быть представлена как макроединица процесса перцепции, обусловленного коммуникацией – **перцептивно-коммуникативный комплекс**, под которым мы понимаем *макроситуацию перцептивно-коммуникативного процесса или отрезок процесса перцепции (перцептивный комплекс), детерминированный коммуникацией, объединенный определенным смысловым ядром и четко ограниченный темпорально*).

КС, в свою очередь, также имеет свою структуру, которую, на наш взгляд, логично строить, отталкиваясь от модели коммуникации. В данной работе, основываясь на модели коммуникации Р. О. Якобсона, нами выделяются следующие структурные элементы КС: коммуниканты (основные и фоновые), контекст ситуации (локальный, материальный, темпоральный) и сообщение [26].

Описание рассматриваемой КС представляет собой реализованную в дневниковом тексте перцепцию процесса обсуждения особенностей церемониала будущей дипломатической встречи.

В условиях международного взаимодействия при столкновении различных культур коммуникативные неудачи могут иметь катастрофические последствия, и жесткая регламентация коммуникации выступает своего рода “страховкой” от ошибок, которые могут привести к фатальным результатам для целых государств. Кроме того, регламентация взаимодействия различных миров, “своего” и “чужого” выступает своего рода способом институционализации, одобрения такого взаимодействия (например, церемониал обмена верительными грамотами). В дипломатическом общении постизоляционной Японии и западных держав, дипломатические порядки которых имели достаточно существенные различия, возникали трудности в международном общении.

Дипломатический церемониал понимается исследователями как “система правил, традиций и условностей в дипломатической практике” [14, с. 275].

Термин церемониал соотносится в широком смысле с такими понятиями как “обряд”, “ритуал”, “церемония”, “этикет”, а в более узком с понятиями “протокол”, “порядок” и по сути своей восходит к феномену легитимности.

Как справедливо отмечает В. Н. Нечипуренко, “корни легитимности ... следует искать в первую очередь в ритуале” [17, с. 107], поскольку “... всякий ритуал в действительности представляет собой акт институционализации” [там же, с. 107]. В широком смысле, под легитимностью понимается “признание, объяснение и оправдание социального порядка, действия, действующего лица или события” [5, с. 547]. По нашему мнению, сходную функцию институционализации выполняет и церемониал. В дипломатической коммуникации последний выступает одновременно в роли схемы, задающей общение и формы его одобрения.

Коммуниканты с японской стороны представлены двумя людьми: основным коммуникантом *Bou-gno* (здесь и далее цитируется по [27, с. 84-87]) и сопровождающим его офицером.

Его роль в коммуникации между японской и французской стороной определяется автором как *premier intendant*. В характеристике основного коммуниканта присутствует описание внешности: *sa figure est ouverte et riante, son œil intelligent*. Данное описание имеет положительную оценку, все эпитеты обладают положительными коннотациями, с точки зрения представителя французской культуры прилагательные *ouverte, riante* – согласно толковому словарю, “*Qui annonce de la gaieté, de la joie, Agréable à la vue, qui plait aux yeux*” [28, с. 662].

Рассмотрение межкультурного взаимодействия в целом и в дипломатической коммуникации в частности обуславливает особое внимание к принципам организации человеческого общества [20, с. 31]. Неоднородность общества предполагает определенную структуризацию, которая, представляя собой социальную реальность “по отношению к каждому индивиду оборачивается совокупностью ниш (или предуготованных социальных ролей)” [24, с. 20].

Исследователь Р. Линтон, разграничивает понятия статус и статус личности, считая, что статус индивида представляет сумму всех статусов, им реализуемых и является, в упрощенном смысле, совокупностью прав и обязанностей [29, с. 113]. Также Р. Линтон выделяет роль, считая ее динамическим аспектом статуса [там же, с. 114].

В данной работе, под статусом мы понимаем “положение, занимаемое человеком в социальной группе и сопрягаемое с совокупностью прав и обязанностей (социальная роль), которая принимается им и “разыгрывается” [18, с. 637].

Необходимо отметить высокую важность информации о титуле, соответственно и о статусе коммуниканта для французской стороны: *Ce soir, à cinq heures, est arrivé à bord le Bou-gno qui, le premier, s'était présenté à notre arrivée sur la rade de Yeddo, et que le baron Gros n'avait pas cru devoir recevoir avant d'être plus informé sur ses titres et qualités*. Отказ принять японского чиновника объясняется незнанием его статуса, трудностями его **социальной идентификации**. Данный термин вслед за Вепревой И. Т. мы понимаем как “сложный комплексный феномен, включающий разные основания для классификации, но в инвариантной основе идентификации человека с

определенным социальным объектом лежит базовая дихотомия “свой” – “чужой” [4, с. 278]. Обратим внимание на то, что основанием для идентификации социального положения партнера по коммуникации для французской стороны является озвученный статус, невербальная информация не воспринимается как достаточное для этого основание. Таким образом, для представителей французской стороны именно статус коммуниканта определяет возможность или невозможность коммуникации. По справедливому замечанию О. А. Леонтович, “равенство социальных статусов коммуникантов продуцирует симметричное общение; результатом статусного неравенства становится асимметрия” [12, с. 220]. Заметим, что французский посол очень внимательно относится к соблюдению симметрии в коммуникации. Показателем особой значимости статуса партнера по коммуникации является отсутствие имени и упоминание о статусе прежде антропологических характеристик.

Японский чиновник начинает коммуникацию с приветствий французскому послу: *Notre Japonais, une fois admis chez l'Ambassadeur, a débuté par donner comme motifs de sa visite les compliments qu'il croyait de son devoir d'apporter au grand personnage qui allait être hôte de L'Empereur à Yeddo*. Гюстав Шассирон стремится подчеркнуть сохранение достоверности сказанного *Bou-gno*, выделяя его слова на письме курсивом (в данной работе передается жирным шрифтом. – Е. М.), что свидетельствует об особом внимании к словам партнера по общению. Подчеркивание высокого значения коммуникации с японским императором привлекает внимание автора. Как указывает А. Н. Мещеряков, на тот момент японские императоры “не встречались с иностранцами больше тысячи лет” [15, с. 176]. С 1156 года в Японии началась эпоха “феодалов правителей и военной аристократии” [21, с. 49] и фактически страной управлял сёгунат – военная верхушка, а император играл роль скорее первосвященника, чем реального правителя, выполняя в большей степени жреческие функции, не требовавшие включения во внешнюю политику.

Поэтому для страны, долгое время изолированной от международного общения, встреча иностранцев с императором, была из ряда вон выходящим событием. Для французской культуры ничего сверхъестественного в данной ситуации не было, видеть французского правителя не возбранялось, в то время как японского императора было позволено видеть очень немногим, и, даже, несмотря на эпоху глубоких перемен, первое время при встречах с посланниками лицо Мэйдзи было скрыто [там же, с. 93, 176-177], что имело вполне определенную мифологическую подоплеку [там же, с. 263].

Приветствия автор рассматривает как обычные: *Jusque-là le langage du Bougno se renfermait dans les limites ordinaires indiquées par les convenances et par la situation*. Речевое поведение коммуниканта расценивается как находящееся в пределах нормы: *dans les limites ordinaires*, соответствующее этикету и регулируемое им: *indiquées par les convenances et par la situation*.

Однако автор не рассматривает приветствия барону Гро как достаточное основание для визита: *il me paraissait bien singulier que le susdit*

Bougno eût, presque à la nuit tombante, fait trois milles en rade pour apporter des congratulations banales ou faire des questions sans intérêt pressant. Je ne me trompais pas. Француз указывает на асимметрию заявленной и реальной целей визита, противопоставляя неудобства, доставляемые путешествием: *à la nuit tombante, fait trois milles en rade* – временной и локальный контексты указывают на трудность такого посещения и важность цели: *apporter des congratulations banales ou faire des questions sans intérêt pressant*. Выделенные лексемы несут коннотации маловажности.

Настоящей целью приезда японского чиновника была просьба об отказе французской стороны от салюта при схождении на берег французского посла. Таким образом, наблюдается несоответствие заявленной и реальной целей визита, что отмечается Гюставом Шассироном. Сама просьба оценивается отрицательно. Речевой акт *Bou-gno* Шассирон называет *tirade*. Данная лексема, согласно словарю Французской Академии трактуется как “*Il se dit quelquefois, en mauvaise part. Des lieux communs qu’on emploie avec quelque développement, et qui n’ont qu’un rapport éloigné au sujet de l’ouvrage*” [28, с. 845] и имеет отрицательные коннотации. Автор также указывает на то, что речевое действие было начато раньше определенной культурной нормы: *d’entrée une fois débitée*, что отражает внимание как к вербальному, так и невербальному поведению.

В тексте также подчеркивается неискренность в поведении японца: *il a fait demander à l’Ambassadeur, de sa voix la plus douce, et à titre de prière des autorités de Yeddo*. Недоверие вызывает также мотивация просьбы: *motivant cette prière sur ce que le bruit de l’artillerie produirait certainement de l’émotion dans la population et viendrait troubler le deuil et le recueillement où elle est plongée à l’occasion de la mort du Tai-goun; étrange raison, à la distance de terre où nous sommes mouillés, et si l’on compte surtout avec l’indifférence parfaite qui distingue les populations de l’extrême Orient en matière d’affection ou d’enthousiasme politique*. Недоверие автора передано при помощи словосочетания *étrange raison* и логических аргументов, с опорой на известную информацию о ментальных особенностях всех дальневосточных народов: *l’indifférence parfaite qui distingue les populations de l’extrême Orient en matière d’affection ou d’enthousiasme politique*. Отметим также, что японцы рассматриваются как часть группы (народы Дальнего Востока): *les populations de l’extrême Orient*.

Обратим внимание на обсуждение такого элемента церемониала как салют.

Оговорим, что салют является неотъемлемым и очень важным элементом военно-морского церемониала в частности и дипломатического общения в целом, маркером статуса, престижа государства, представленного посланниками. Нарушение церемониала может повлечь за собой очень серьезные дипломатические последствия, например, в XVII веке капитаны английских кораблей должны были принуждать встречные суда к салюту под страхом суровых наказаний [9, с. 202]; Петр I запрещал приветствовать иностранные суда приспусканием флага (салют флагом) даже под страхом

смерти, поскольку это могло быть расценено как сдача в плен [там же, с. 203].

Салют корабельными пушками был традиционным военно-морским ритуалом [22, с. 21]. Изначально смысл пушечного салюта состоял в признании “своего судна как бы временно лишенным огневой мощи, поскольку корабельные орудия в то время были всегда заряжены ... и их перезарядка ... требовала много времени” [9, с. 202]. Салют как особый знак призван утвердить статус делегации, вынужденный отказ от салюта рассматривается французской стороной как понижение их статуса, что, в свою очередь может рассматриваться как понижение статуса переговоров в целом, а в перспективе – может послужить поводом для сомнений в легитимности заключенных договоров. Учитывая переломный для Японии момент – ослабление сёгунта и усиление позиций императора, вопрос о легитимности договора был для иностранной дипломатической миссии в Японии крайне важным.

Согласие с просьбой японских властей об отказе от салюта осмысливается как существенная уступка и оценивается отрицательно: *Ces points une fois arrêtés, on s'est séparé en apparence satisfait de part et d'autre; je dis en apparence d'un côté du moins, car je suis bien convaincu, et ce n'est pas sans motif que je pense ainsi, que le baron Gros, pour être conséquent, sacrifie, à son corps défendant, une forme qui par tout a sa valeur, et que certainement il sent, tout comme moi, que cette nouvelle exigence des Japonais n'est au fond qu'un moyen détourné, tout à fait dans l'esprit du pays, de lui faire immoler un usage qui, dans les deux hémisphères, consacre invariablement force et dignité aux yeux des populations.* Использование экспрессивно окрашенной лексики: *sacrifie, à son corps défendant* указывает на резко отрицательное восприятие автором этой ситуации. Самому же знаку – салюту придается большое значение, его роль трактуется как повышающая статус: *un usage qui, dans les deux hémisphères, consacre invariablement force et dignité aux yeux des populations.* Автор подчеркивает повсеместность обычая: *dans les deux hémisphères*, используя прием гиперболы, чтобы придает ему еще большее значение.

Таким образом, результаты исследования можно представить следующим образом:

Основываясь на утверждении о взаимосвязи перцепции и коммуникации, делаем вывод об особой роли события в организации перцептивного процесса и выделяем дискретную единицу исследования – коммуникативную ситуацию; определяя ее место в структуре дневникового текста и перцепции, указываем способ структуризации самой коммуникативной ситуации.

Характеристика исторического контекста процесса перцепции, отраженного в исследуемых дневниковых записях позволяет сделать вывод о его сильном влиянии на характер перцептивной деятельности и позволяет утверждать, что исследование объективированных в тексте результатов перцепции невозможно без его рассмотрения.

Рассмотрение явления дипломатического церемониала и смежных с ним понятий позволяет говорить об институционализационном характере феномена церемониала, об особой значимости присущей ему функции легитимации, и тесной взаимосвязи со способом организации человеческого общества.

В восприятии церемониала в контексте дипломатического общения, можем отметить высокую значимость не только собственно статуса для французской стороны, но и симметрии социальных статусов коммуникантов сторон, ведущих переговоры. Последнее связано, по-видимому, со стремлением соблюсти легитимность переговоров, определяется реальным историческим контекстом рассматриваемого переговорного процесса и его особой важностью. Восприятие коммуникативного поведения японцев в данной КС оценивается негативно, характеризующие его лексемы имеют коннотации нечестности, неправдивости, отрицательно оцениваемые автором. Наблюдается обобщение – оценка поведения переносится и на страну.

Особое внимание Гюстав Шассирон уделяет салюту, что обусловлено его важной ролью статусного маркера в дипломатическом общении.

Как можно заключить, церемониал в своей глубинной сути восходит к феномену легитимности, а потому играет важную роль в коммуникации в целом и в дипломатическом общении в частности.

Перспективы дальнейших исследований связаны с разработкой теоретической базы описания и анализа характера перцептивного процесса, объективированного в автодокументальных текстах.

Литература

1. Андерсон Дж. Когнитивная психология / Джон Андерсон ; [пер. с англ. С. Комаров]. – СПб. : Питер, 2002. – 496 с. – (Серия “Мастера психологии”).
2. Барабанщиков В. А. Системность. Восприятие. Общение / В. А. Барабанщиков, В. М. Носуленко. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – 480 с.
3. Борунков А. Ф. Дипломатический протокол в России / Анатолий Филиппович Борунков. – М. : Междунар. Отношения, 2000. – 240 с.
4. Вепрева И. Т. Языковая рефлексия в постсоветскую эпоху / Ирина Трофимовна Вепрева. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 384 с.
5. Всемирная энциклопедия: философия / [Главн. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов]. – М. : АСТ, Мн. : Харвест. – Современный литератор, 2001. – 1213 с.
6. Гейвин Х. Когнитивная психология / Хелен Гейвин ; [пер. с англ.]. – СПб. : Питер, 2003. – 272 с.
7. Гофман И. Анализ фреймов: эссе об организации повседневного опыта / Ирвинг Гофман ; [пер. с англ. Г. Батыгин; ред. Л. Козлова]. – М. : Институт социологии РАН, 2003. – 752 с.

8. Гумбольдт фон В. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт ; [пер. с нем. яз. ; сост., общ. ред. и вступ. статьи А. В. Гулыш, Г. В. Рамишвили]. – М. : Прогресс, 1985. – 456 с.
9. Дыгало В. А. Откуда и что на флоте пошло / В. А. Дыгало М. : “Крафт+”, 2000. – 384 с.
10. Зинченко В. П. Теоретические проблемы психологии восприятия / В. П. Зинченко // Инженерная психология . – М. : МГУ, 1972. – С. 150–210.
11. Лаенко Л. В. Восприятие как составляющая процесса коммуникации / Л. В. Лаенко // Известия СПбГЭТУ “ЛЭТИ”. Сер. : Гуманитарные науки. – 2005. – № 1. – Изд-во СПбГЭТУ. – С. 18–22.
12. Леонтович О. А. Введение в межкультурную коммуникацию : [учебн. пособие] / Ольга Аркадьевна Леонтович. – М. : Гнозис, 2007. – 368 с.
13. Лурия А. Р. Лекции по общей психологии / Александр Романович Лурия. – СПб. : Питер, 2006. – 320 с. – (Серия “Мастера психологии”).
14. Международное публичное право : учеб. / Л. П. Ануфриева, Д. К. Бекашев, К. А. Бекашев, В. В. Устинов и др. ; [отв. ред. К. А. Бекашев]. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 784 с.
15. Мещеряков А. Н. Император Мэйдзи и его Япония / Александр Николаевич Мещеряков. – М. : Наталис ; Рипол Классик, 2006. – 736 с.
16. Найссер У. Познание и реальность. Смысл и принципы когнитивной психологии / Ульрих Найссер ; [пер. с англ. В. В. Лучкова]. – М. : “Прогресс”, 1981. – 232 с.
17. Нечипуренко В. Н. Ритуал (опыт социально-философского анализа) / В. Н. Нечипуренко. – Ростов н/Д : Изд-во Ростовского ун-та, 2002. – 290 с.
18. Новая философская энциклопедия : в 4-х т. / [Научно-ред. совет: предс. В. С. Степин, заместители предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин; уч. секр. А. П. Огурцов]. . – М. : Мысль, 2010. – Т. 3. – 692 [2] с.
19. Оконешникова И. Г. Роль модусов восприятия в формировании фрагментов сознания и в смысловой системе организации речевого произведения / И. Г. Оконешникова // Речевая деятельность. Языковое сознание. Общающиеся личности : XV Междунар. симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации (Москва, 30 мая – 02 июня 2006 г.) : [тезисы докладов]. – М. : Эйдос, 2006. – С. 204–205.
20. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Юрий Евгеньевич Прохоров. – М. : КомКнига, 2006. – 224 с.
21. Ратти О. Тайны древних цивилизаций. Самураи / О. Ратти, А. Уэстбрук. – М. : Эксмо, 2007. – 640 с.
22. Серых В. Д. Воинские ритуалы / Владимир Дмитриевич Серых. – М. : Воениздат, 1981. – 160 с.

23. Чугаева Т. Н. Перцептивный аспект звукового строя английского языка : [монография] / Татьяна Николаевна Чугаева / Екатеринбург ; Пермь : ПНЦ УрО РАН, 2007. – 246 с.
24. Шкаратан О. И. Социология неравенства. Теория и реальность. / О. И. Шкаратан. – М. : Изд. Дом Высшей школы экономики, 2012. – 526 с.
25. Штерн А. С. Перцептивный аспект речевой деятельности : [монография] / Алла Соломоновна Штерн. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 1992. – 236 с.
26. Якобсон Р. О. Язык и бессознательное / Роман Осипович Якобсон ; [пер. с англ., франц. К. Голубович, Д. Епифанова, Д. Кротовой, К. Чухрукидзе, В. Шиворсикина; составл. вст. слово К. Голубович, К. Чухрукидзе ; ред. пер. – Ф. Успенский]. – М. : Гнозис, 1996. – 248 с.
27. Chassiron G. Notes sur le Japon, la Chine et l' Inde par le Bon Ch. Chassiron. – 1858. – 1859. – 1860 [Электронный ресурс] / Charles Gustave Martin Chassiron. – P. : E. Dentu, libraire-éditeur; Ch. Reinwald lib.-éditeur, 1861. – 362 p. – Режим доступа : <http://www.archive.org/details/notessurlejapon 00degoog>.
28. Dictionnaire française-japonais [Электронный ресурс]. – Tokyo : Imprimerie Rikkyo Gakun Press, 1905. – V. 2. – 1085 p. – Режим доступа : <http://www.archive.org/details/DictionnaireFranaisJaponais2>.
29. Linton R. The study of man / R. Linton. – New York : D. Appleton-century-crofts Inc., 1936. – 503 p.

Summary

The article deals with the analysis of the outstanding characteristics of the phenomenon of ceremonial in communicative situation “Negotiating the problems of ceremonial of the forthcoming diplomatic meeting” in negotiations between France and Japan in the middle of XIX c.”. Theoretical foundations of the research of communicative situation are designated; historical and political framework of communication is characterized, it is concluded about its dramatic impact on the character of perception, the defining features of the phenomenon of ceremonial as a special way of organization of communication are defined, the special features of perception of the phenomenon of ceremonial in communicative situation “Negotiating the problems of ceremonial of the forthcoming diplomatic meeting” in the sketchbook of Gustave Chassiron “Notes sur le Japon, la Chine et l’Inde” are determined.

THE METHODS OF LINGUISTIC TERMINOLOGY FORMATION IN ENGLISH AND UKRAINIAN

Ostapova T.O.

*National academy of the state border guard service of Ukraine
named after Bohdan Khmelnytsky*

The problem of word formation has long been discussed in scientific circles as it is the basis for language development in all its aspects. The development of linguistic thought resulted in a great number of works devoted to this issue. Word formation is a part of such branch of linguistics as lexicology.

So, among the scientists who investigated this field are famous lexicologists as Verba L. G., Arnold V. I., Artrushina V. G., Afanaseva O. V., Morozova N. N., Ginzburg R. S. and Korunets I. V., and some others (Kochergan M. P., Semchyts'kyi S. V. etc.).

Nevertheless, when talking about the investigation of linguistic terminology formation the works are not numerous and mostly treat this problem in general terms or in terms of technical terminology formation, e.g. Sager J. C. in "Term formation" or Kostas Valeontis in a number of works as "The linguistic dimension of terminology: principles and methods of term formation" and "The "analogue rule" a useful terminological tool in interlingual transfer of knowledge", whose works are of paramount importance in modern science. But the principles of linguistic term formation and technical term formation are very alike, yet not investigated. The obtained data allows us to state the sources of linguistic term formation and thus to discover the basis for development of linguistics as a science.

Thus, the aim of this article is to determine, classify and analyze the methods of term formation and discover the principles of linguistic term formation in the English and Ukrainian languages.

The science which deals with word in general and word formation in particular is lexicology.

Lexicology (from Gk *lexis* 'word' and *logos* 'learning') is the part of linguistics dealing with the vocabulary of the language and the properties of words as the main units of language [5, p. 9].

As long as we investigate the principles of term formation we should note the definition of the notions "term" and "terminology" the origin of which appeared to be rather disputable.

According to Webster's Dictionary **term** is a word or phrase having a limiting or definite meaning in some science. But the primary meaning was absolutely different according to the Etymological Dictionary of the English Language.

Term - early 13c., *terme* "limit in time, set or appointed period," from Old French *terme* "limit of time or place" (11c.), from Latin *terminus* "end, boundary

line," related to termen "boundary, end". Sense of "period of time during which something happens" first recorded c.1300, especially of a school or law court session (mid-15c.) [4].

The meaning "word or phrase used in a limited or precise sense" is first recorded late 14c., from Medieval Latin use to render Greek *horos* "boundary," employed in mathematics and logic. Meaning "completion of the period of pregnancy" is from 1844. The verb meaning "to give a particular name to" is recorded from mid-16c. *Term-paper* in U.S. educational sense is recorded from 1931 [4].

So we can see that the notion *term* itself underwent some changes to become a part of terminology.

Hence, **terminology** is the terms or a system of terms used in a specific science (Webster's Dictionary).

According to the Etymological Dictionary **terminology** – 1801, from German *Terminologie* (1786), a hybrid coined by C.G. Schütz of Jena, from Medieval Latin *terminus* "word, expression" (see **terminus**) + Greek *-logia* "a dealing with, a speaking of" [4].

As we can see the basis for these two words is the same – the Latin word *terminus* that meant "word, expression".

According to Valeontis K. the term "*ορολογία*" (terminology) has two meanings:

1. the scientific field pertaining to the study of relations between concepts and their designations (terms, names and symbols) and the formulation of principles and methods governing these relations in any given subject field; and the task of collecting, processing, managing and presenting terminological data in one or more languages, as well as
2. the set of terms belonging to the special language of a specific subject field [3].

Valeontis K. states that "fundamental for the theory of terminology is the distinction between objects, i.e. entities in the external world, concepts and designations of concepts, which can be terms, names and symbols" [3].

Each term undergoes a special process which is called unification to actually become a term. **Terminology unification** (standardization or normalization) is a common process taking place deliberately or automatically in every subject field since hundreds of years [1].

Regardless of disagreements among researchers as to whether or not terminology is an autonomous academic field or rather a set of methodological tools for processing terminological data, its interdisciplinary character is recognized by all according to Sager [3]. Not only because terminology is the intersection of various fields of knowledge, but mainly because it borrows the fundamental instruments and concepts of several different disciplines (e.g. logic, ontology, linguistics, information science, and others), adapting them accordingly in order to cover its own specific requirements [3].

Consequently, the theory of terminology is defined with relation to three different **dimensions**:

1. *the cognitive dimension*, which examines the concept relations and thereby how the concepts constitute structured sets of knowledge units or concept systems in every area of human knowledge, as well as the representation of concepts by definitions and terms,
2. *the linguistic dimension*, which examines existing linguistic forms as well as potential linguistic forms that can be created in order to name new concepts, and
3. *the communicative dimension*, which examines the use of terms as means of transferring knowledge to different categories of recipients in a variety of communicative situations and covers the activities of compilation, processing and dissemination of terminological data in the form of specialized dictionaries, glossaries or terminological databases, etc [3].

The linguistic aspects of term formation are of interest not only to terminology specialists, terminologists and subject field specialists, but also to translators and interpreters, in particular when the latter, due to a lack of dictionaries and glossaries in less widely used languages, are obliged to go beyond the call of duty as a translator and become namers and/or neologists [3].

There exist different methods of term formation that allow us to coin new terminology in both English and Ukrainian languages. Due to linguistic and extralinguistic reasons the methods which serve the basis for term formation can be different for English and Ukrainian languages.

In this item we shall investigate what methods serve the basis for term formation for English and Ukrainian linguistic terminology and compare the results.

As the basis for our investigation of both English and Ukrainian linguistic terminology we shall take the above mentioned classification, here belong:

1. creating new forms
2. using existing forms, and
3. translingual borrowing [2].

The analysis of these methods of term formation allows us to discover the main mechanism of term creation and evolvement.

We started analyzing the composition of English linguistic terminology from interlingual borrowings as it excludes foreign elements in the rest two categories.

According to our investigation of basis for etymological composition of English linguistic terminology we can state that 89,27% of English linguistic terms are borrowed from other languages (French, Latin, Greek and other languages). Hence we can make the conclusion that the method used in term formation is the interlingual borrowing.

There also exist two types of interlingual borrowings: direct and indirect (or loan borrowing). The both types are used in term formation.

1. Direct. The borrowed term can differ in the borrowing language from that in the source language, in terms of pronunciation, spelling and

declination, e.g. *gradation* (from M.Fr. *gradation* (16c.) and directly from L. *gradationem*), *etymology* (from O.Fr. *et(h)imologie* (14c., Mod.Fr. *étymologie*), from L. *etymologia*, from Gk. *etymologia*).

2. Loan Borrowing. The morphological elements of a term or whole words from the source language are translated literally ("word for word") in order to form a new term in the target language, e.g. *semicolon* (a hybrid coined from L. *semi-* + Gk. *kolon* "limb, part").

The rest 10,73% of terms belong such methods as creating new terms and using existing forms. The peculiar is that all of them belong to the method of using existing forms as the terms of native origin are short but meaningful they do not take derivation, compounding or abbreviation.

All of the terms belong to the submethod of terminologization and the term, namely the two parts of this term separately, belong to the submethod of transdisciplinary borrowing: *organs of speech* – organ (medicine) and speech (rhetorics). There are also no examples of conversion.

Although there exist many terms that are created with the help of derivation, e.g.

verb + *-al* = *verbal*,
indicate + *-ive* = *indicative*,
semi- + *bound* = *semibound*,
trans- + *position* = *transposition*.

compounding

e.g.

complex terms (hyphen): *semantic-stylistic aspect*, *future-perfect-in-past*
(fusion): *headword*, *headline*
(no join): *common case*, *imperative mood*, *auxiliary verb*

and abbreviation (creating new forms),

e.g.

full form: *page*, *et cetera*, *exemplia gratia*

initialism: *p.*, *etc.*, e.g.;

full form: *target language*, *source language*, *target text*, *source text*

initialism: *T.L.*, *S.L.*, *T.T.*, *S.T.*

conversion,

e.g.

transfer of meaning (NOUN) to transfer the meaning (VERB)

terminologization

e.g.

agent

General language: *a person or thing that acts or is capable of actin.*

Grammar: *the subject (or the doer) in the sentence is called an agent of the action.*

and transdisciplinary borrowings (using existing forms)

e.g.

Table 1

The example of a transdisciplinary borrowing

Sound	Phonetics	Physics
	Identifiable noise, tone, vocal utterance, etc.	Vibrations in air, water, etc. that stimulate the auditory nerves and produce the sensation of hearing.

we cannot consider them to belong to these methods of term formation as their origin is not native but foreign that makes them part of interlingual borrowing according to the above mentioned classification.

We can make a conclusion that terms are able to be coined with the help of two methods. On this basis we may suggest adding one more category to the existing ones – the complex or mixed type method of term formation that would include at least two of any submethods that belong to different methods of term formation.

We shall start analyzing the methods of linguistic term formation in Ukrainian from the method of interlingual borrowings as well.

According to our investigation of the basis for etymological composition of Ukrainian linguistic terminology we can state that 52,94% of Ukrainian linguistic terms are borrowed from other languages (French, Latin, Greek and other West European languages). Hence we can make the conclusion that the method used in term formation is the interlingual borrowing.

There also exist two types of interlingual borrowings: direct and indirect (or loan borrowing). The both types are used in term formation.

1. Direct, e.g. *лінгвістика* (from Eng. *linguistics*), *аблатив* (from Eng. *ablative*), *предикат* (from Eng. *predicative*), *ад'єктив* (from Eng. *adjective*).
2. Loan Borrowing, e.g. *граматична конструкція* (from Eng. *grammatical construction*), *семантичне поле* (from Eng. *semantic field*).

The rest 45,1% of Ukrainian linguistic terms are or consist only of native (common Slavonic) origin and nevertheless we cannot consider them all to belong to the first two types of methods (creating new forms and using existing ones) as there are terms that, from our point of view, are considered loan borrowing: e.g. *не/пряма мова* (direct/indirect speech), *допоміжне дієслово* (auxiliary verb), *не/наголошений склад* (stressed/unstressed syllable), *перестановка слів* (transposition), *наказовий спосіб* (imperative mood), *губний/зубний/проривний/моцно звук* (labial/dental/plosive sound) etc. The percentage of such terms is 15,34% of all Ukrainian linguistic terms. That means that the percentage of interlingual borrowings increases to 68,28%.

The rest 29,76% of terms belong to the first two methods of term formation. According to our calculations 18,6% of all Ukrainian linguistic terms were coined with the help of the method of creating new forms: e.g. *прикметник* + *-ов* + *-ий* = *прикметниковий* from *прикмета* (a characteristic feature of something), *не* + *доконаний вид* = *недоконаний вид*, from *доконати*, *конати* (to finish, to fulfill,

to see through to the end; to die) and 11,16% of all Ukrainian linguistic terms were coined with the help of the method of using existing forms: e.g.

Table 2

The illustration of the method of using existing forms

	<i>Grammar</i>	<i>Psychology</i>	<i>Law</i>
<i>Ос оба</i>	<i>A characteristic, as of pronouns and verbs, indicating whether a given utterance refers to the speaker(s), the one(s) spoken to, or the one(s) spoken about; also, an analytic category based on this characteristic.</i>	<i>Mortal, character, individuality, personage, personality, personal identity.</i>	<i>An entity, thing or object, being.</i>

Hence, we can make the conclusion that English and Ukrainian languages use the same methods of term formation although the frequency of use of each separate method is different due to the fact that the Ukrainian language is syntactical, whereas the English language is analytical and this fact serves the reason why the usage of derivation or compounding (the method of new term formation) in Ukrainian linguistic term formation is more frequent than in English. Although the complex or mixed type method of English linguistic term formation can be suggested. The further analysis of linguistic terminology in the Ukrainian and English languages under different aspects of linguistics can discover the stages of the development of linguistics as a science.

References

1. History of the unification and standartization of terminologies [Електронний ресурс] : International Information Centre for Terminology. – Режим доступу : http://www.infoterm.info/standardization/history_unification_standardization_terminologies.php.
2. Kostas Valeontis. The “analogue rule” a useful terminological tool in interlingual transfer of knowledge / Kostas Valeontis [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://www.eleto.gr/download/BooksAndArticles/AnalogueRuleOfNaming-Ed2_EN_EAFT_handout.pdf.
3. Kostas Valeontis. The linguistic dimension of terminology y: principles and methods of term formation / Kostas Valeontis, Elena Mantzari [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://translation.hau.gr/telamon/files/HAU-speechValeontisMantzari_EN.pdf.
4. Online Etymology Dictionary [red. Douglas Harper] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : etymonline.com.

5. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / И.В. Арнольд. – 3-е изд., перераб. и доп. / И.В. Арнольд. – На англ. яз. – М. : Высш. шк., 1986. – 295 с.

Резюме

Стаття присвячена проблемам формування термінології. Зокрема автор статті розглядає загальні методи творення термінів та зосереджує свою увагу на дослідженні методів формування лінгвістичних термінів та їх походження в англійській та українській мовах, користуючись статистичним методом визначає кількісні характеристики лінгвістичної термінології обох мов.

ENGLISH AS LINGUA FRANCA IN CONTRAST TO HEBREW AND ARABIC LANGUAGE INFLUENCE IN THE MIDDLE EAST PEACE NEGOTIATION PROCESS

Ivana Pastiriková

University of P. J. Šafárik, Košice, Slovakia

Abstract. English language as an officially chosen and accepted language for communication and negotiation at international assemblies with a status of Lingua Franca implies to bring also an English (western) process of decision-making in peace talks in American-Israeli-Arabic relations reflected in the Middle East conflict resolution. Therefore, it calls for a comparison of a mechanism necessarily involved into the process. Limits of English with its representations and consequent interpretations are investigated throughout an article. A review is considerably based on a study of the Middle East Negotiation Lexicon and a comparative study of English, Hebrew and Arabic language by Raymond Cohen, a professor of negotiation studies at the Hebrew University in Jerusalem.

English as Lingua Franca. English language has been appointed as an international language for diplomacy and decision-making at political, diplomatical negotiating sessions in the Middle East (ME). „One of the reasons why English is so readily adopted as a second language is because it continues to enjoy high status. It is associated with many positive values, such as objectivity, professionalism, trendiness, authority, and globalisation (Crystal, 2003). Another explanation for English language supremacy is that „English is regarded as a neutral, flexible, direct, and emotionless language, and has gradually become the language of international [communication]“ (Radbout Repository,

Face and Identity Management in Negotiation, 2002). With material objects like is a table, interpretations in other languages are not as crucial as abstract notions of „peace,“ „conflict,“ „reconciliation,“ „justice,“ „safety,“ „aspiration“ etc. In addition, „words and their translations are not just interchangeable labels denoting some given, immutable feature of the world but keys opening the door onto different configurations of the world“ (Cohen, 2001b). To find a common ground for a relevant diplomatical comprehension in the ME, references to a historical origin of significant words, codes and phrases are necessary. Studies done in a field of peace negotiation process in the past mostly leant on a culture matter. Nowadays, an orientation in the ME peace negotiation process is led to an analysis and understanding the mechanism of lingua franca users who are influenced by their own lingual, mental competencies and historical approach to the interpretations. Based on a premise that „language and culture are inseparable; language reflects culture and culture is reproduced by language“ (Cohen, 2001a), a generally held idea of English language supremacy is; thus, questioned, especially with reference to Hebrew and Arabic additions. The reason for importance of lingua franca language versus culture lies in the implication that language expresses evidently different nuances of the same objects in dependence on a particular way of thinking.

To reflect a division according to which an analysis is done in regard to a historical impact on three languages, Cohen's model of terminology of conflict resolution has been adopted (Cohen, 2001a). As far as English concerns it is: a) industrial relations, b) engineering c) Christian terminology and d) sports and games. The Arabic aspiration reflects: a) honor b) Islamic ethics. For Hebrew orientation it is: a) legal terminology, b) military terminology (Cohen, 2001a). Concerning Arabic language I would also include the Quaran tradition and Islamic religious terminology and referring to Hebrew language, the Biblical heritage of the Torah and prophets with Judaistic religious terminology will be contained.

„When negotiation takes place across languages and cultures the scope for misunderstanding increases. So much of negotiation involves arguments about words and concepts that it can not be assumed that language is secondary and all that "really" counts is the "objective" issues at stake. Can one ever speak of purely objective issues? When those issues include emotive, intangible concepts such as "honor", "standing", "national identity", "security", and "justice" can we really take it for granted that the parties understand each other perfectly? And if not, what can be done to overcome language barriers?“ (Cohen, 2001b). The language users of lingua franca have a tendency to cover things by word codes and make them appear lighter. It serves to avoid real or terror striking words as codes but also its potential meanings, which in an English interpretation can be counted as definite or stative. In a conflict issue, the articulation that „language is also a window how people organize both their understanding and expression of conflict, often in keeping with cultural patterns and ways of operating“ (Lederach, 1996 In: Cohen, 2001a) simply denotes to an importance of tracing a root. It is a language as a general system of codes used for encoding and decoding expressions dealing with diplomatic schemes and resulting in adequate final comprehension. English as

the political and diplomatical directive with its own code system in the ME region is used to meet that expectations. For example, the phrase „fighter for freedom“ is not an exact ME equivalent to English „suicide bombers.“

Language and peace negotiation process in the Middle East. Negotiation as stated by the professor Raymond Cohen, classifies „negotiation [as] an exercise in language and communication, an attempt to create shared understanding where previously there have been contested understandings“ (Cohen, 2001a). Moreover, Kamel S. Abu Jaber, a president of Jordan Institute for Middle Eastern Studies, an Arabic counterpart to Israeli Cohen lyricizes that „diplomatic language is the child of the language of communication. Its formalisation into special patterns, with a chosen cadence and sometimes repetitive pattern is, and has been designed to oil the joints of relationship between people and nations.“ (Jaber, 2001). Both sides refer to setting an environment pragmatically comprehensible for all parties involved. Language becomes a tool and a directive.

The semantic interpretations of very basic concepts of negotiation terminology (*conflict*, *peace*, *compromise*) in English, Hebrew and Arabic language will serve as the theoretical ground for a further analysis. An English version operates and differentiates two words – *dispute* and *conflict*. A *dispute* can be a basis for a „conflict“ but it does not have to necessarily mean the conflict itself. *Conflict* is viewed differently in Hebrew. Since in a Hebrew notion it names major and minor situations from disruption to hostility „the word has less fateful connotations than „conflict“ (Cohen, 2001a). A Hebrew equivalent *sichsuch* is a part of the natural order of things, but there is the implication that the same methods of reasoned persuasion used for tackling a minor quarrel are equally appropriate for settling a major case of strife (*ibid*). An Arabic counterpart of *niza* as well as the Hebrew word *sichsuch* covers both meanings of a minor dispute or a major conflict. Additionally, the Arabic use of *niza* „as the term of choice for "conflict" indicates it to be treated as a soluble "dispute" through negotiations“ (Alon, 2010). *Peace* in English understanding influenced mostly by the Christian terminology reflects a state of no war, fighting nor conflict (Longman dictionary of contemporary English, 2001). In other words, „a relationship established by treaty between states concluding war, an ideal prophetic vision of harmony and tranquility“ (Cohen, 2001b). A Hebrew expression *shalom* has multiple meanings. Generally it refers to „wholeness and completeness, well being, wellbeing, health, greetings, safety“ (*ibid*). An Arabic *salam* also covers a semantic field of „peace, safety, security, health, wellbeing.“ On the contrary, Arabs distinguish between two subwords of *salam*, which are *salm* and *sulh*. *Salm* in political and international contexts denotes a formal state of contractual peace and formal peace between, usually, non-Arabic nations and governments, while *sulh* marks a situation of a true reconciliation between people following the conclusion of *salm* (*ibid*). *Compromise* is a situation for finding a mutual ground, a certain settlement when both sides are willing to lose something to gain a more complex and an expected peace mode. *Pshara* in Hebrew is more identical to English compromise than Arabic phrases. The concept of making compromise is not welcomed in the Arabic world, since it implies a kind of submission, losing face and „if there is to

be a workable solution, neither party must be shamed“ (*ibid*). Socially this status indicates „win, win“ conclusion to any niza. Instead, the Arabic situational applying to the negotiation process does not hint that direction.

Words as frames and mechanism of negotiation. People in the ME peace talks might speak, negotiate and communicate in English but they think in Hebrew and Arabic, their mother tongues. From a cognitive linguistic point of view these references are entitled as „mind frames“ (e.g.: Lakoff, van Dijk). Some authors, like Cohen, uses a computerized term „programming“ for creating mind maps, frames in an interpreting system: „It is the programming of the human system – the software – that translates potential to actuality. Here the diversity is enormous. Human cultural software is made up of ideas, meanings, conventions, and assumptions. It moulds our perceptions, it shapes our actions, defining the rules for interaction, meeting, parting, and bestowing hospitality, trading, begging, giving, and negotiating“ (Cohen, 1993). Using English as lingua franca in the ME region with Hebrew and Arabic influences, communication in a social situation is more burdened for senders and recipients and their ability to appropriately code and decode a content. Bearing in the mind own frames of meanings, Szalay, whose model was used, points out that „the idea itself does not really travel, only the code; the words, the patterns of sound or print. The meaning that a person attaches to the words received will come from his own mind. His interpretation is determined by his own frame of reference, his ideas, interests, past experiences, etc. – just as much as the meaning of the original message is fundamentally determined by the sender’s mind, his frame of reference“ (Szalay In: Cohen, 1997). In the crucial ME peace talks, it is not only semantic meanings of terms, but also its social understanding with historical and religious impacts. „For a message to be correctly understood there must be sufficient similarity, if not identity, between the intention of the sender and the meaning attributed by the receiver. Put another way, the content encoded by the sender must be consistent with the content decoded by the receiver. If the parties involved are able to draw upon similar semantic assumptions, if they both use the same sort of code to convey a certain meaning, then they will be able to communicate successfully with each other“ (Cohen, 1997).

Conclusion. Using English as a lingua franca in the ME peace process with unsolvable results over more than four decades is a proof that the study needs to be taken into a deeper, linguistic analysis than to reducing it only to cultural interpretations of cultures (Israeli, Arabic) of the region. The honor cause, islamic ethics of dignity and standing with a face are thoroughly infiltrated into linguistic representations of the Arabic peace process reality. Israeli willingness for dispute, debate, polemic, discussion shows a positive attitude displayed by a rich and varied vocabulary of argumentation. The USA as a mediator with English linguistic realm of thinking and its dimension creates a mental and lingual frame for a systematic constructive communication in the ME peace process. However, its mental and social limits are required to be taken into serious consideration for productive results.

Bibliography

1. Alon, I. 2010. *A Linguistic Analysis of the 2002/2007 Arab Peace Initiative Documents*. The Joseph and Alma Gildenhorn Institute of Israel Studies, available at <http://israelstudies.umd.edu/articles/linguistic-analysis-Alon.pdf>, last visited April 2013
2. Cohen, R., In: Garcha A., (n.d.). *Diplomatic Culture or Cultural Diplomacy: The role For culture in international negotiation?*, available at http://www.culturaldiplomacy.org/content/pdf/icd_diplomaticculture_of_cultural_diplomacy.pdf, last visited April 2013
3. Cohen, R. 1997. *Negotiating Across Cultures: International Communication in An Interdependent World*, available at http://books.google.sk/books?id=nhTXHKk3EsC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, last visited February 2013
4. Cohen, R. 2001a. *Language and Conflict Resolution: The Limits of English*, available at http://translating-cultures-networking-development.com/img/upload/390/documents/language%20and%20conflict%20resolution_1332353345550.pdf, last visited January 2013
5. Cohen, R. 2001b. *Language and Diplomacy. Language and Negotiation: A Middle East Lexicon*. Jerusalem, available at <http://www-test.bc.edu/content/dam/files/centers/boisi/pdf/f09/Language-and-Negotiation.pdf>, last visited January 2013
6. Crystal, D. 2003. *English as a Global Language*. (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
7. Jaber, A. 2001. *Language and Diplomacy*. Malta: DiploProjects, available at http://www.ati.usacademy.org/Books/Language_and_Diplomacy.pdf, last visited April 2013
8. Lederach, J. P. In: Cohen, R. 2001a. *Language and Conflict Resolution: The Limits of English*, available at http://translating-cultures-networking-development.com/mg/upload/390/documents/language%20and%20conflict%20resolution_1332353345550.pdf, last visited January 2013
9. *Longman dictionary of contemporary English*. (2001). London: Pearson Education Limited.
10. *Radbout Repository. Face and Identity Management in Negotiation*. 2002, available at http://repository.ubn.kun.nl/bitstream/2066/19187/1/19187_faceanidm.pdf, last visited March 2013
11. Szalay, R., In: Cohen, R., 1997, *Negotiating Across Cultures: International Communication in An Interdependent World*, available At http://books.google.sk/books?id=nhTXHKk3EsC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, last visited February 2013

КОМПАРАТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ІНТЕНСИВНОСТІ РУХУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Патен І.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка

Простір і час входять до числа універсальних понять, за допомогою яких людина сприймає та осмислює оточуючу реальність і які знайшли вираження практично в усіх мовах світу. На сучасному етапі розвитку мовознавства велика увага приділяється дослідженням саме таких категорій (Н.Д. Арутюнова, В.Г. Гак, І.О. Голубовська, О.М. Кагановська, І.М. Кобозєва, Н.Б. Мечковська, О.В. Тищенко, В.М. Топоров, С.М. Толстая, Т.В. Цив'ян).

Постановка проблеми в загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Вважається, що існують три основні процеси у просторі: рух – будь-який активний процес у просторі, переміщення – перехід з одного місця в інше (у тому числі за допомогою транспорту) та позиціювання – зміна площини (горизонтальної, вертикальної, похилої), позиції (стоячої, лежачої, сидячої, висячої), форми положення (лінійної, колоподібної тощо) та напрямку (уверх, униз, уперед, назад, до себе, від себе, наліво, направо тощо) [5, 163]. У сучасній філософській науці рух розглядається у зв'язку з феноменами простору, часу та енергії. У самому загальному смислі рух означає зміну як таку. В науці розрізняють фізичну, хімічну, біологічну та суспільну форми руху. У контексті європейської культури поняття руху є аксіологічно акцентованим, що знаходить вираження в його семантичній диференціації (рух як “зміна взагалі”; спрямований рух як розвиток; прогрес і регрес як варіанти розвитку тощо) [2, 197]. У нашій розвідці розглядаються такі форми руху, які пов'язані з переміщенням у просторі та знайшли вираження у системі фразеологічних порівнянь англійської та української мов.

Фразеологічні порівняння функціонально спрямовані на пізнання людиною предметів/явищ об'єктивного світу завдяки зіставленню спільних ознак цих предметів/явищ. Стійкі порівняльні звороти виступають засобом освоєння дійсності, що пізнається емпірично [4, 241], являють собою перетворену форму діяльності, характерної для даної спільноти, і містять оціночні еталони тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти [6, 120]. Як зазначала В.М. Телія, еталон – це характерологічна образна підміна ознак людини або предмета якоюсь реалією-персоною, натуральним об'єктом, річчю, які стають знаком домінуючої в них, з точки зору побутово-культурного досвіду, властивості [4, 242]. Дослідниця відносить систему образів-еталонів, зафіксованих у стійких порівняннях, до джерел культурно значущої інтерпретації фразеологізмів, під якими розуміє відтворювані із покоління в покоління семіотичні системи, що моделюють результати власне

людської самосвідомості – архетипової і прототипової – і виступають як свого роду шаблони культурно-національного світорозуміння, як надбання групової свідомості [4, 239]. Таким чином, еталон є образною формою вираження характеристик категорії *руху* через певну реалію. Образність виникає завдяки тому, що в мові порівняння відноситься до іншого класу предметів, явищ або осіб, які позначають його другий компонент [1, 268]. Семантика звороту пов'язана з певною концептуальною структурою, що є одиницею свідомості й об'єднує вербальну і невербальну інформацію, набуту шляхом сприйняття й усвідомлення ситуації, дії, явища, ознаки, предмета тощо п'ятьма психічними функціями: відчуттями, почуттями, мисленням, інтуїцією, трансценденцією [3, 19]. Зіставний аналіз компаративних фразеологічних одиниць дає уявлення про специфіку світобачення англійського та українського етносів, про особливості їхнього пізнавального досвіду. У статті аналізуються КФО, об'єднані спільною семантикою *руху*, оскільки саме в них зафіксована система образів-еталонів аналізованої категорії.

Метою статті є дослідити національну специфіку вибору образного засобу порівняння для характеристики категорії *руху* в двох мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- виявити напрямки концептуалізації порівняльних фразем на позначення інтенсивності руху (*швидкий / повільний*) в англійській та українській мовах;
- з'ясувати образно-сміслову і мотиваційну структуру характеризуючих і оціночних фразем з огляду на донорські сфери їх маніфестації, набір когнітивних сценаріїв та образів-еталонів;
- описати фразео-семантичну групу на позначення рис характеру людини (*жвавість/повільність*), пов'язаних з її фізичною активністю та сприйняттям, способом руху і т.ін;
- висвітлити національно-культурну специфіку та символіку фразеологічних знаків в межах відповідних фразео-семантичних груп, встановити їхній зв'язок з елементами духовної культури, побуту, обрядовістю, міфологією, стереотипами поведінки, артефактним, соматичним, зооморфним та фітоморфним кодами.

Матеріалом дослідження стали дієслівні, адвербіальні та ад'єктивні компаративні фразеологічні одиниці (КФО) англійської (37 од.) та української (73 од.) мов. Аналізовані фразеологічні одиниці функціонально ґрунтуються на порівнянні як розчленованому поєднанні двох концептосфер, на відміну від метафори, що є їх нерозчленованим сполученням [3, 52] і мають посилення на донорську концептосферу, яка, сполучаючись із контекстом, постачає власний зміст реципієнтній зоні [3, 53]. Компаративні звороти створюють свою семантику на підставі а) еталонів чуттєвого й емоційно-оцінного сприйняття світу, їх прагматична функція – “унаочити” абстрактну категорію *руху*, вони прив'язані до реалії; б) стереотипних сценаріїв етносу [3, 53], що стають підґрунтям порівнянь. Мотивованість вибору образу-еталона, який лягає в основу образно-мотиваційної структури фразеологічного порівняння, зумовлюється тим, яка з ознак у ньому

актуалізується. В залежності від того, яка саме семантична ознака є основою зіставлення, аналізовані КФО класифікуються на певні семантичні групи.

В англійській та українській фразеосистемах фіксуються КФО на позначення швидкого та повільного руху, відповідно, виокремлюються фразео-семантичні групи (ФСГ) ‘Швидкий рух’ та ‘Повільний рух’. ФСГ ‘Швидкий рух’ української мови поділяється на підгрупи ‘швидко бігати’, ‘утікати’, ‘поспішати’, англійської – на підгрупи ‘швидко бігати’, ‘швидко рухатись’ та ‘утікати’.

Фразеологічні одиниці української мови, що представляють фразео-семантичну підгрупу ‘швидко бігати’, мають структуру дієслівного словосполучення з головним словом-дієсловом руху (*бігати, гнати, летіти, нестися, носитися*). Фразеологізми *жене, як куля* [УП, 161], *летить, як стріла* [ССНП, 148], *жене, як вітер* [УП, 161], *біжить, мов навіжений* [ССНП, 99] містять назви реалій, з якими український етнос асоціює швидкий рух: *куля, стріла, вітер* (зазначеним реаліям швидкість пересування у просторі притаманна інгерентно), *навіжений* (відбиває уявлення про швидкість пересування психічнохворої, неврівноваженої людини). Донорською зоною виступають сфери АРТЕФАКТИ, ПРИРОДА, ХВОРОБИ.

Фразеологізми, що вживаються з дієсловом *бігати*: *як смалений півень* [ФС, 129], *як жеребець по городу* [ФС, 129], *як порося бішене* [ФС, 251], *як заяшина собака* [ФС, 289], а також КФО *гасати, як сто чортів; носитися, як чорт на колесниці* [ФС, 332], містять, окрім семи ‘дуже швидко’, додаткову сему ‘не перестаючи’ [ФС, 332]. Утворення таких порівняльних зворотів – результат спостереження за поведінкою тварин у певних обставинах (так, *заяшина собака* – це “гонча, яка привчена гнати зайця” [ФС, 289]), або ж відображення стереотипних уявлень народу про спосіб пересування такої міфічної істоти, як чорт (“Маленькі, чорненькі, *вертляві* ... вони були всюдисущі ...” [СС, 29]. Отже, зазначені еталони постачаються концептосферами ТВАРИНИ та МІФОЛОГІЯ.

Аналіз КФО, які будуються на підставі стереотипних сценаріїв (ситуацій), уможливив висновок про те, що швидкий біг пов’язується українською свідомістю з певною метою: *біжить, наче до хати; біжить, наче до каші; біжить, як по свячену воду* [УП, 147]; *біжить, як на пожежу* [ССНП, 119] – “дуже швидко біжить”, або може бути наслідком якихось дій: *біжить, як щось загубив; біжить, наче з ціпу зірвався; біжить, наче його хто жене* [УП, 147]; *біжить, як окропом ошпарений* [ССНП, 105]; *біжить, мов з шибениці зірвався* [ССНП, 166]; *побіг, як ногу вломив* [ССНП, 102] – “дуже швидко біжить”. Сценарії для таких порівнянь запозичені з концептосфер ПОБУТ і ТВАРИНИ, вони відображають уявлення етносу про ситуації, учасники яких змушені дуже швидко рухатись (уникнення смерті, тілесне ушкодження, переслідування, необхідність притулку (*хата*), захисту (*свячена вода*), їжі тощо). КФО *летіти (нестися) як з Лисої гори* [ФС, 94] ґрунтується на віруванні в те, що Лиса гора – це місце, де збирається вся нечисть, відповідно, людині треба якомога швидше звідти утікати.

В англійській мові також виокремлюється невелика група КФО на позначення швидкого бігу: *run like a deer* [TETM, 107], *run as quick as a lamplighter* [IS, 374], *run like mad* [IS, 375], *run as quick as a squirrel* [IS, 378], *run as swiftly as a greyhound / long-dog* [IS, 377]. Образами-еталонами швидкого бігу виступають тварини, яким притаманна швидкість пересування у просторі: *олень, білка, хорт*; людина, неприродна швидкість рухів якої спричинена хворобою (божевільність) та людина певної професії – ліхтарник (для того, щоби вчасно запалити всі ліхтарі, йому доводилось дуже швидко рухатись), запозичені із концептосфер ТВАРИНИ, ХВОРОБИ, ПРОФЕСІЇ.

Наступна група англійських фразеологічних порівнянь представляє підгрупу ‘швидко рухатись’, оскільки, на відміну від українських КФО, не містить фіксованого стрижневого дієслова, яке чітко визначає вид руху, а може вживатись із різними дієсловами типу *go, fly, run, move, travel, leave, rush* тощо. Швидкий рух пов’язується в свідомості англійців з:

а) явищами природи: *as quick as flash* [IS, 378], *as quick as light* [IS, 380], *as quick as lightning* [TETM, 213], *as swift as wind* [IS, 374] – “very quickly”;

б) артефактами: *swift as a cannon ball* [TETM, 43], *swift as an arrow (from the Tartar’s bow)* [IS, 376], *as swift as a bullet* [IS, 374], *like shot out of shovel* [TETM, 144], *like a shot* [TETM, 43] – “quickly, promptly”;

в) міфічними істотами: *as swift as Mercury* [IS, 374], *like a bat out of hell* – “fast and impetuously” [TETM, 432];

г) тваринами: *as swift as a swallow* [IS, 378], *fast as a scalded cat to the cat-hole* [TETM, 293] – “very quickly”.

Отже, для характеристики семантичної ознаки ‘швидкий рух’ в англійській мові використовуються порівняння зі спалахом світла, блискавкою, вітром, що представляють донорську зону ЯВИЩА ПРИРОДИ; гарматним ядром, стрілою, кулею, пострілом, лопатою піску, запозичених із сфери АРТЕФАКТИ; посланцем богів Меркурієм (згідно міфологічним оповіданням, боги подарували йому крилаті сандалії, завдяки яким він міг миттєво долати великі відстані), кажаном із пекла (кажани асоціювались із відьмами та окультними науками, вважалось, що вони породжувались у казанах пекла. Оскільки кажани літають швидко і метушливо, порівняння *like a bat out of hell* має додаткову семантичну ознаку, що характеризує рух, – “стрімкий, поривчастий” [TETM, 432]) – донорська зона МІФОЛОГІЯ; ластівкою та обвареною кішкою – донорські сфери ПТАХИ і ТВАРИНИ.

Серед КФО на позначення швидкого руху в обох мовах виокремлюється фразео-семантична підгрупа ‘утікати’, представлена дієслівними словосполученнями з головним українським дієсловом *втікати*, що має значення – “швидко відходити, відбігати, намагаючись уникнути якоїсь небезпеки, врятуватись від переслідування” [СУМ10, 512], та англійськими дієсловами *run away, rush away* зі значенням “to go away, as by running; leave, escape” [СГИ, 521].

Українські фразеологізми, що утворюють дану підгрупу, будуються, переважно, на стереотипних сценаріях етносу, які ґрунтуються:

1) на чуттєвій сфері свідомості, а саме:

а) соматичних відчуттях: сильний жар – *втікає, як від вогню* [ССНП, 102]; *вискочив, як із жару* [ССНП, 55]; *тікає, ніби під ним земля горіла* [УП, 158]; *втік, як опарений пес* [УП, 158]; біль – *втікав, аж йому п'яти терпли* [УП, 158]; *втікав, мало ноги не втратив* [УП, 158];

б) зорових: *втік, аж за ним закурилось* [УП, 158], об'єднаних спільним значенням – “швидко втік”;

2) на ритуальних формах народної культури, зокрема, міфах: *втікає, як чорт від свяченої води* [ССНП, 163]; *курить, як чорт од кукуріку* [НП, 163]; *утікає, як чорт від ладану* [ССНП, 163]; *тікає, як дідько від хреста* [УП, 158]. Згідно слов'янської мфологічної традиції чорт боїться хреста, співу півня [СМ, 498], а також атрибутів церкви – ладану, свяченої води. Відповідно, значення, що об'єднує фразеологізми даної групи – “дуже швидко, перелякано втікає” [ССНП, 163];

3) на стереотипних мисленневих структурах: *втік, як заць* [УП, 158]; *тікає, як собака від мух* [УП, 158]; *втікає, як від лихого пана* [УП, 158] зі спільним значенням “швидко втікає”.

Відповідна англійська підгрупа представлена КФО *run away like a long-dog, run away like a mad dog* – “quickly gone” [ТЕТМ, 464]; *rushed away – like an arrow from the bow* – “very quickly” [ТЕТМ, 38]. Процес втечі асоціюється в англійській свідомості зі швидкістю руху хорота, сказаної собаки та стріли, що випущена з луку, відповідно, донорські зони таких порівнянь – ТВАРИНИ й АРТЕФАКТИ.

Окрему підгрупу в українській мові утворюють фразеологічні порівняння сценарного типу зі стрижневим дієсловом *спішити* – “швидко йти, бігти, пливати, їхати і т. ін., прагнучи якнайшвидше потрапити, вчасно прийти, не спізнитися кудись” [СУМ9, 533], *бігти, летіти*. КФО цієї групи мають значення “швидко біжить, поспішає”. Стереотипні мисленнєві структури, на яких ґрунтуються такі порівняння, відображають побутовий досвід народу: *побіг, як голий купатися* [ССНП, 38]; *спішить (несеться), як голий до бані* [ССНП, 38]; *спішить, як голий на воду* [ССНП, 38]; професійний – *біжить, як швець з чобітьми на базар (на місто, на торг)* [ССНП, 165]; ритуальний – *біжить (летить), як дурний до образу* [ССНП, 52]. У цій підгрупі виокремлюються і порівняння парадоксального характеру: *біжить (спішить), як німий на суд* [ССНП, 100]; *спішить, як голий на вулицю* [ССНП, 38] зі значенням “недоречно поспішає”.

Фразео-семантична група ‘Повільний рух’ представлена фразеологізмами, що мають спільне значення “повільно рухатися”. В залежності від того, яке додаткове значення реалізується в КФО, українські порівняння поділяються на підгрупи:

1) ‘рухатися дуже повільно’. Стрижневими дієсловами у цій підгрупі виступають *іти, ходити, лізти, повзти, дибати, тягтися*. Уявлення про надто повільний рух пов'язується українцями з:

а) характером руху певних тварин: *повзе, як черепаха* [ССНП, 151]; *лізе, як слимак* [ССНП, 138]; *лізе, як рак* [ССНП, 125]; *лізе, як муха по соломі* [ФС,

98]; *дибає, як муха в сметані* [ССНП, 97] – “дуже повільно рухається”. Відповідно, черепаха, слимак, рак і муха виступають еталонними носіями аналізованої категорії;

б) фізичним виснаженням через голод: *ходить, мов сім днів не їв* [ССНП, 44]; *ходить, як неначе три дні хліба не їв* – “ледве пересувається” [ССНП, 44] або старий вік: *тягнут сі, як діди до Милятина* [ССНП, 47]. Сценарій переходу людей похилого віку з одного місця до іншого уможлиблює актуалізацію в останньому порівнянні ще однієї ознаки – ‘рухатись не поспішаючи’, отже ця КФО має значення “рухатись не поспішаючи, помалу” [ССНП, 47];

в) густими в’язкими субстанціями: *ідуть, неначе в мед* [ССНП, 90]; *іде, наче смолу тягне* [ССНП, 140]; *іде, як мішок з дьогтем* [ФС, 209], що мають спільне значення “дуже повільно рухається”;

2) ‘рухатися незграбно’. Порівняння цієї групи містять реалії оточуючого середовища, що в свідомості українців пов’язуються з незграбністю у рухах: *ходить, як вальок* – “повільно, вайлувато рухається” [ССНП, 19] (*вальок* – “грудка мокрої, замішаної з соломною глини для спорудження глиняних будівель або обмазування стін” [СУМ1, 287]); *повертається, як дрофа* – “про товсту, повільну людину” [ФС, 50]; *тігне сі як вужище* – “повільно, незграбно рухається” [ССНП, 32] – порівняння утворені на основі аналогізації рухів людини з рухами тварин;

3) ‘рухатися ліниво’. Повільний, лінивий рух аналогізується в українській етносвідомості зі стереотипною поведінкою тварин та протяжним колисковим співом: *лізе, як жаба по болоті* [ССНП, 53]; *йти, як лельом-полельом* – “повільно, ліниво рухатися” [ССНП, 82]. Слово *лельом-полельом* походить з польської мови (*lelum polelum*); спочатку означало, мабуть, часте повторення приспіву, який виконувався повільно і протяжно (зокрема при колисанні дитини) [ЕС, 219];

4) ‘рухатися обережно’: *іти, як по стерні босяком* – “обережно, повільно” [ФС, 296]. Порівняння ґрунтується на сенсорному процесі – тактильному відчутті – та образі, що сформувався на підставі цього процесу: по колючій стерні людина іде повільно, обережно переставляючи ноги, аби уникнути больових відчуттів.

В англійській мові ідея повільного руху представлена у сценарних порівняннях жартівливого характеру: *fast as a donkey’s gallop* – “not very fast” [ТЕТМ, 124] (букв. “швидко, як галоп віслюка”) – інтегральний зміст фразеологізму базується на ірреальності суміщення тварини з поведінкою, їй не властивою. Уявлення про уповільнений рух також пов’язується в англійській етносвідомості з густими в’язкими субстанціями: *quick as a snail crawling through tar!* – “very slowly” [ТЕТМ, 232] (букв. “швидко, як слимак, що повзе по смолі”) – підсилення значення відбувається за рахунок поєднання в одній одиниці двох денотатів: повільного руху (*слимак*) та в’язкої субстанції (*смола*). Високий ступінь емоційно-оцінного забарвлення в обох КФО досягається за рахунок контрасту інтеграційного змісту (“slowly”) і значень складників (*fast / donkey’s gallop; quick / snail, tar*).

Дуже повільний рух пов'язується з ідеєю нерухомості: *slower than a jell-poke / jill-poke* (колода, що застрягла у мулі озера або річки) – “very slowly” [TETM, 76]; інтеграційний зміст цієї одиниці базується на зіткненні реального і гіперболізованого, оскільки предмет, до якого уподібнюється повільний характер руху, не ворухнеться взагалі.

Швидкість і повільність – це не тільки показники ступеня інтенсивності фізичного руху. У фразеологічних фондах обох мов присутні КФО на позначення таких рис характеру людини, як жвавість та повільність.

В українській мові на позначення швидкої й активної людини вживаються ад'єктивні КФО *швидкий, як в'юн* [ССНП, 33], *швидкий, як електромітла* (ФС, 126), *прудка, як дзига* [УП, 121], *прудкий, як заєць* [УП, 121], *швидкий, як хорт* [УП, 2001], *швидка, як козуля* [УП, 121], *прудкий, як іскра* [УП, 121], *швидка, як блискавка* [УП, 121], *швидкий, як таракан на жиру* [ФС, 302], *швидкий, як чорт на мітлі* [ССНП, 334], які мають спільне значення “дуже швидкий”. Еталони швидкого руху співвідносяться з зоонімами *заєць, хорт, козуля, в'юн, таракан*, артефактами *дзига, електромітла*, природними явищами *іскра, блискавка* та міфемою *чорт*. Фразеологізми *швидкий (бистрий), як муха у воді* та *швидкий, як муха в (на) окропі* окрім спільної з попередніми ФО семи ‘швидкий’ містять додаткову сему ‘метушливий’ [ССНП, 99], оскільки побудовані на сценарії потрапляння комах в екстремальну ситуацію, з якої вона прагне вибратись якомога скоріше.

В англійському фразеологічному фонді фіксуються такі КФО, що характеризують швидку, жваву людину: *fast as a lizard* [TETM, 170], *quick as an eel* [TETM, 170], *quick as a bee* [TETM, 170], *quick/swift as a cat* [IS, 377]. Стереотипна поведінка тварин і у цьому випадку стає підґрунтям утворення порівнянь, що мають значення “дуже швидка людина”. Семантична ознака ‘рухливість’ уможливорює порівняння людини запального характеру з мексиканським бобом в американській КФО *jumpy as a Mexican bean* – “nervous, easily startled”, оскільки неспокійна вдача часто виявляється в неспокійних рухах. Такий біб є насіниною молочаю, що росте у Мексиці, в якій відкладає свої личинки міль виду *carpocapsa saltitans*. Личинки ворухаються всередині насінини, змушуючи біб підстрибувати [TETM, 342].

Низка КФО вживається на позначення швидкості пересування людини: *as swift as the roe* [IS, 377], *as swift as an eagle* (потужний політ орла давно увійшов у прислів'я та приказки і згадується уже у Старому Заповіті) [IS, 378]. КФО *swift as an adder* вживається, як правило, зі словом *leap* (“стрибати”), утворюючи своє значення на метафоричному переосмисленні властивості гадюки миттєво кидатись уперед, нападаючи. Таким чином, швидкі рухи та пресування асоціюються в англійській свідомості з рухом певних тварин, риб і комах, а саме ящірки, в'юна, бджоли, кицьки, орла, козулі та гадюки.

Українська КФО парадоксального характеру *швидкий, як віл у плузі* набуває жартівливого значення за рахунок контрасту загального змісту “повільна, нешвидка людини” [ССНП, 23] і значень складників (*швидкий / віл*

у плузі). Про “вайлувату, незграбну людину” кажуть *швидкий, як ведмідь за мухами*; *швидкий, як ведмідь до перепелиць* [ССНП, 20]. Виникнення таких порівнянь – результат спостереження етносу за поведінкою тварин.

В англійському фразеологічному фонді повільна людина асоціюється зі слимаком: *slow as a snail*, [TETM, 232]; із густою, в'язкою субстанцією, схожою на сироп, – чорною патокою (амер. мелясою), що є супутнім продуктом переробки цукрової тростини або буряку на цукор: *slow as molasses in January / winter* – “slow” (оскільки, чим холодніша зима, тим більш в'язкою є патока [TETM, 347]). Народні вірування відбиває англійське порівняння *slow as the seven-year itch* (букв. “повільний, як семирічна сверблячка”). Вважається, що висип, спричинений отрутою плюща, повертається кожні сім років [TETM, 316]. Ідея повільності ґрунтується на темпоральній ознаці, що експлікується у комплексі *seven-year itch*.

Наукові результати; висновки та перспективи подальших досліджень. У фразеологічних фондах обох мов наявні порівняння на позначення інтенсивності руху (швидкий / повільний) та рис характеру людини (жвавість / повільність), пов'язаних з її фізичною активністю. Зіставний аналіз засвідчив, що швидкий рух в англійській та українській етносвідомостях асоціюється з предметами, явищами і об'єктами, що постачаються спільними концептосферами: ТВАРИНИ, АРТЕФАКТИ, СУБСТАНЦІЇ, ПРИРОДНІ ЯВИЩА, ХВОРОБИ, ПРОФЕСІЇ, МІФОЛОГІЧНІ ПЕРСОНАЖІ, але денотати, з якими співвідноситься семантична ознака ‘швидкий рух’, як правило, різні. Так, в англійській мові швидкість руху пов'язується з такими тваринами, як *ящірка, бджола, кішка, білка, олень, хорт, козуля, орел, ластівка, гадюка, в'юн*; в українській – *засць, в'юн, тарган, козуля, муха, собака*, причому більшість порівняльних зворотів української мови з зоонімічним компонентом представляє сценарні структури поведінки тварин, що використовуються як стереотипні на позначення швидкого руху. Спільні для обох мов еталони – *в'юн, козуля і собака (хорт)*. Із концептосфери АРТЕФАКТИ українська свідомість вибирає такі еталони порівняння, як *куля, стріла, дзига*, англійська – *куля, стріла, гарматне ядро* (спільні еталони – *куля і стріла*). Такі природні явища, як вітер, спалах світла, блискавка співвідносяться зі швидкістю руху в обох мовах. В обох мовах фіксується порівняння швидкого руху з рухом божевільної людини; наявні звороти, пов'язані з професійною діяльністю, але професії представлені різні: *швець* – в українській мові, *ліхтарник* – в англійській. Міфологічні персонажі також відрізняються: в українських фразеологізмах – *чорт*, в англійських – *кажани з пекла, Меркурій*. Підґрунтям досить великої кількості українських компаративних фразеологічних одиниць стали стереотипні сценарії побутового досвіду, вірувань, забобонів і традицій, що не мають відповідників в англійській мові.

Повільний рух асоціюється в обох мовах з певними тваринами, в'язкою субстанцією, відповідно, донорські зони ТВАРИНИ та СУБСТАНЦІЇ постачають еталони порівняння аналізованих КФО: *черепаха, слимак, рак, вуж, муха, віл, дрохва, ведмідь, жаба* – в українській мові; *слимак, віслик* – в

англійській (спільний еталон – *слимак*). Такі густі субстанції, як *мед* і *смола* в українській мові, *смола* і *чорна патока* – в англійській, стають об'єктом порівняння фразеологічних одиниць. Українська мовна свідомість додатково виокремлює такі причини уповільненого руху, як фізична виснаженість, голод, похилий вік.

У разі, коли семантична ознака 'швидкий рух' або 'повільний рух' співвідноситься з однаковим денотатом, стійкі порівняння обох мов є повністю еквівалентними (співпадають план вираження і план змісту): (*as quick as an eel* / *швидкий, як в'юн*). Але більшість англійських та українських компаративних одиниць, що зіставляються у межах однакових семантичних груп і характеризують інтенсивність руху, є фразеологічними аналогами: вони мають спільну семантику, оскільки в них експлікується одна й та ж ознака, але співвідносяться з різними денотатами, мають різну внутрішню форму, що виражається у відмінностях компонентного складу відповідних КФО: *бігає, як смалений півень* / *run like a deer*.

Найбільш поширеним в обох мовах є тип порівняння, побудований на зіставленні з тваринами (23 од. в українській мові, 17 од. – в англійській). Людина розглядає сценарії свого буття та дій за схожістю з існуванням інших живих істот, які оточують її, є архетипами колективного позасвідомого, стереотипами та символами культури народу [3, 43].

В системах еталонів порівняння інтенсивності руху англійської та української мов існують суттєві відмінності, оскільки носії відповідних мов оперують різними системами образів, що зумовлюється особливостями культури двох етносів і пов'язано з реаліями, характерними для життя українців і англійців, та традиціями цих народів.

Подальшим кроком лінгвокультурологічного зіставлення фразеологічних та паремійних одиниць з ідеєю руху та переміщення в різноструктурних мовах слід вважати аналіз фразем з огляду на категоризацію фізичного прямолінійного руху, руху об'єктів у воді й повітрі, руху об'єктів по колу, зворотнього і циклічного руху, уповільненого руху, припинення руху, перешкоди на шляху руху, відсутність руху тощо.

Література

1. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Высш.шк., Дубна: Изд. центр "Феникс", 1996. – 381 с.
2. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
3. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
4. Телия В.Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1996. – 288 с.

5. Тошович Б. Глаголы каузации положения в пространстве / Тошович Б. // Логический анализ языка. Языки пространств. Ред. Арутюнова Н.Д., Левонтина И.Б., 2000. – С. 163-178.
6. Шмелева Т.В. К проблеме национально-культурной специфики “эталона” сравнения (на материале английского и русского языков) // Этнопсихоллингвистика / Отв. ред. Ю.А. Сорокин. – М.: Наука, 1988. – С. 120–124.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. ЕС – Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Під ред. О.С. Мельничука та ін. – К.: Наук. думка, 1989. – Т. 3. – 552 с.
2. СМ – Славянская мифология. Энциклопедический словарь. – М.: Междунар. отношения, 2002. – 512 с.
3. СГИ – Словарь глагольных идиом. – М.: Рус. яз., 1986. – 734 с.
4. СС – Словник символів / Під ред. О.І. Потапенка, М.К. Дмитренко. – К.: “Народознавство”, 1997. – 111 с.
5. ССНП – Словник стійких народних порівнянь. – Х.: Основа, 1993. – 176 с.
6. СУМ 1 – Словник української мови: В 11 т. / Укл. І.К. Білодід та ін. – К.: Наукова думка, 1970. – Т. I. – 799 с.
7. СУМ 9 – Словник української мови: В 11 т. / Укл. І.К. Білодід та ін. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. IX. – 916 с.
8. СУМ 10 – Словник української мови: В 11 т. / Укл. І.К. Білодід та ін. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. X. – 658 с.
9. УП – Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток / Упряд. М.М. Пазяк. – К.: Наук. думка, 2001. – 392 с.
10. ФС – Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу / Укл. В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – 5-е вид., перероб. й доп. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 348 с.
11. Intensifying Similies in English / Ed. By T. Hilding Svartengen. – Lund Aktiebolaget Skåmska Centraltryckeriet, 1918. – 512 p.
12. TETM – A Thesaurus of English Traditional Metaphors / Ed. by P.R. Wilkinson. – L. & N.Y.: Routledge, 1993.

Summary

The article focuses on the contrastive analysis of the comparative phraseological units denoting motion intensity in the English and Ukrainian languages. The set of image-standards participating in comparative phraseological units formation is singled out and compared, the profound connections between phraseology and national mentality are established.

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОГО ВПЛИВУ У ДІЛОВІЙ НІМЕЦЬКОМОВНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Пєшкова Т.В.

Хмельницький національний університет

Розуміння мовленнєвого впливу пов'язане з розумінням мовленнєвого спілкування. Якщо розглядати мовленнєве спілкування, як складний багатоплановий процес встановлення контакту між адресатом та адресантом, який здійснюється за допомогою засобів мови [1: 12, 2: 3], тоді кожний акт спілкування відносно його направлення на ті чи інші зміни суб'єктивних характеристик адресата, може визначатися як мовленнєвий вплив [3, 4], а такі зміни суб'єктивних характеристик – як ефект мовленнєвого впливу.

Проблема мовленнєвого впливу (або ефекту мовленнєвого впливу) вивчається вченими вже давно, ще Аристотель писав про мовленнєвий вплив. Цією проблемою в різний час займалися Воробьева О.П., Баранов А.Г., Величковський Б.М., Блинникова И.В, Киселева Л.А., Леонтьев А.А., Дж.Серль та ін. У зв'язку з цим актуальність обраної теми дослідження пов'язана з загальним зростаючим інтересом до проблеми системи мовленнєвих дій, загальною метою якої є проникнення у глибинні, приховані смисли тексту. Для дослідження мовленнєвого впливу ми обрали тексти ділової кореспонденції та ділових розмов. Діловій комунікації притаманні такі загальні стилістичні риси, як точність, стандартизованість вираження, логічність, об'єктивність, не емоційність, стереотипність, конкретність, безособовість, ясність, строгість. Основною комунікативною функцією ділової комунікації є встановлення взаємовідносин двох сторін, тому аналіз даної статті має на меті певні тенденції розгортання та особливості типів мовленнєвих дій у діловій німецькомовній комунікації. У запропонованій статті ми зосереджуємо увагу на трьох типах мовленнєвих дій: прямому, непрямому та прихованому.

Отже, об'єктом дослідження є ділова комунікація, як письмова, так і мовленнєва; предметом виступають граматичні, композиційні та змістові категорії.

В наш час лінгвістичні дослідження мовленнєвого впливу мають декілька напрямків: теорію аргументації, теорію мовленнєвих жанрів, теорію мовленнєвого впливу.

Прагмалінгвістичному підходу до тлумачення мовленнєвого впливу найбільш близькі підходи теорії мовленнєвого впливу. Відповідно до цих підходів, мовленнєвий вплив, як одна з складових мовленнєвого спілкування має свою кінцеву мету: побороти захисний бар'єр адресата. Що ж ми розуміємо під захисним бар'єром адресата? В процесі спілкування люди взаємодіють один з одним та координують свою мовленнєву поведінку згідно умов конкретної ситуації, своїх намірів та потреб. Адресант впливає на

адресата для того, щоб другий отримав ту чи іншу позицію в спільній чи індивідуальній діяльності комунікантів. [5: 222-223; 6: 21-27]. Адресат має свої особисті наміри і тому не завжди готовий вести себе у відповідності з планами адресанта. Для того щоб не зашкодити своїм інтересам та не підпасти повністю під виконання планів адресанта, адресат захищає себе та свої інтереси ,так званим, захисним бар'єром. Подолання цього бар'єру адресантом та вплив на поведінку адресата, виконується на основі вербальних знакових систем і є, згідно з вищезазначеною теорією, мовленнєвим впливом. Мовленнєвий вплив є системою мовленнєвих дій, що виконуються адресантом з метою впливу на адресата. У зв'язку з тим , що цілі адресанта можуть бути прямими, непрямими та прихованими [8: 12], мовленнєвий вплив також поділяють на прямий, непрямий та прихований.

Прямий мовленнєвий вплив відповідає відкритій (прямій) меті та намірам адресанта. В процесі спілкування прямий вплив характеризується наявністю мовних засобів, що звертаються до адресата та спонукають його до відповідної реакції. Наприклад, присудок, що представлений дієсловами у наказовому способі, означає дії до яких адресант спонукає потенційного адресата.

- *Fräulein Albrecht, Sie bearbeiten den Auftrag Izmir für eine Gasreinigungsanlage. Wie ist unsere Preisstellung für diese Anlage?*
- *Den der Türkei hergestellten Teil der Anlage liefern wir frei Baustelle. Die Maschinen und Apparate aus deutscher Fertigung frei Grenze BRD oder alternativ fob deutscher Nordseehafen.*
- *Was wiegt denn die ganze Anlage?*
- *Etwa siebenhundert Tonnen.*
- *Das ist keine Kleinigkeit!*
- *Ja, und einige Teile haben Übermaße.*
- *Da müssen Sie rechtzeitig mit dem Spediteur Verbindung aufnehmen, damit er die Genehmigung für Lademaßüberschreitungen einholen kann. Wir können also per Bahn und auf dem Seeweg liefern.*
- *Theoretisch auch per LKW, aber das kommt ja bei siebenhundert Tonnen Liefergewicht kaum in Frage.*
- *Bei einer Ladekapazität von zirka fünfundzwanzig Tonnen pro Waggon müssen wir mit fast dreißig Waggons für diese Lieferung rechnen. So gesehen wäre eine Verschiffung vielleicht doch die bessere Lösung...*
- *Dann müßte ich natürlich versuchen, eine größere Partie zusammenzustellen, damit wir eine günstige Seefracht bekommen.*
- *Ja, sicher. Am besten rechnen Sie die Sache durch. Bei Versand per Bahn könnte man Transportkosten einsparen.*

В письмовому діловому тексті поряд з відкритими інформацією, оцінкою та закликом до дій, можуть міститися непрямі інформація, оцінка та заклики, за допомогою яких автор здійснює непрямий мовленнєвий вплив [8: 12; 7: 62]. Якщо автор тексту обирає для непрямого мовленнєвого впливу мовні засоби, він керується, прийнятими в суспільстві мовленнєвожанровими

нормами. Ці засоби, зазвичай, відомі адресату. Але для того щоб інтерпретувати ці засоби, адресат повинен здійснити додаткові дії(наприклад, аналіз мовних засобів, автор може відсилати адресанта до його асоціативного тезаурусу, будуючи асоціативні зв'язки між дійсностями). Розуміння непрямого мовного впливу тісно пов'язане з розумінням непрямой комунікації. Під непрямою комунікацією, у таких випадках розуміється змістовно ускладнена комунікація, в якій розуміння змісту того чи іншого висловлювання піднімається до розуміння змісту, що потребує додаткових інтерпретаційних зусиль зі сторони адресата.

-Denken Sie an das mehrmalige Umladen der Waren im Hafen von Hamburg und das Entladen im Hafen von Izmir. Das verursacht Kosten, die uns bei Bahntransport nicht entstehen.

-Natürlich, da hätten wir nur eine Beladung und eine Entladung.

-Es käme hinzu, daß wir bei Seetransport auch eine seemäßige Verpackung vorsehen müßten, und die ist wesentlich teurer als die bahnmäßige Verpackung. Hat der Kunde es mit der Lieferung eilig?

-Ja, sogar sehr eilig.

-Dann wird er sich auf jeden Fall für den Bahntransport entscheiden. Bei einer Verschiffung müßten wir die Ware erst nach Hamburg befördern, dazu käme die Zeit für den Umschlag, und von Hamburg nach Izmir ist auch ein langer Weg. Mit der Bahn haben wir das Material in vier Tagen in der Türkei.

-Mit dem Schiff würden wir sicher zehn Tage brauchen ... Ich schreibe dem Kunden einen Brief und erkläre ihm die Vor- und Nachteile der Verschiffung im Vergleich zum Bahntransport.

Так в наведеному прикладі, співрозмовники обговорюють тему, згадуючи типові ситуації, дають поради використовуючи граматичну форму Конюнктив (умовний наказовий спосіб). Дуже цікавим є той факт, що зазвичай у таких ділових розмовах першій частині діалогу притаманний прямий мовленнєвий вплив, а другій – непрямий.

Аналізуючи мовні засоби для прямого та непрямого мовленнєвого впливу, адресант задає правила читання-розуміння тексту та створює ряд можливостей для його інтерпретації. В такому випадку кінцева інтерпретація тексту адресатом залежить від його творчої участі: досвіду, освіти, настрою та інших суб'єктивних факторів; адресат, сам стає джерелом змісту, накладаючи свою особисту схему інтерпретації.

Що стосується прихованого мовленнєвого впливу, то воно відноситься до неусвідомленої та стереотипної актуалізації автором тексту мовних знаків. Це поняття тісно пов'язане з мовленнєвою поведінкою адресанта тексту, і саме тому потрібно вивчати типи мовленнєвих впливів в рамках визначених типів комунікацій. Так, наприклад в листі-запиті використовуються стереотипні звертання, вирази.

Betr.: Frachtanfrage

Sehr geehrte Herren!

Wir bitten um Angabe der niedrigsten Frachtrate für 7000 t Eisenerz von Bone, Algerien, nach Lübeck, Verschiffung November. Teilen Sie uns bitte gleichzeitig mit, welches Schiff Sie uns zur Verfügung stellen können. Falls es Ihnen möglich ist, die erste Hälfte des kommenden Monats für die Verladung festzusetzen, wären wir Ihnen besonders dankbar.

Mit freundlichen Grüßen

Проведений аналіз ділової кореспонденції та комунікації уможливив прослідити особливості характеру мовленнєвих впливів. Таким чином, можна зробити висновок, що в діловій кореспонденції переважають прямий та прихований мовленнєвий впливи, а в ділових розмовах – прямий та непрямий.

Перспективним напрямком у подальших дослідженнях виступає вивчення мовленнєвої діяльності та мовленнєвої поведінки ділової німецькомовної комунікації.

Література

1. Баранов А.Н. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход): автореф.дис. – доктора филол. наук. АН СССР Ин-т. Рус.яз. – М., 1989. – 48с.
2. Васильева С.А. Синтез смысла при создании и понимании текста. – К.: Наукова думка, 1988. –С.239.
3. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата. – К.: Вища школа, 1993. –200с.
4. Жуков Ю.М. Введение в практическую социальную психологию / Под ред. Ю.М. Жукова и др. – М.: Смысл: Изд. Центр « Академия», 1996.
5. Грайс Г.П. Логика и речевое общение/ Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск 16. Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. - С.217-237
6. Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. Пер. с англ./ Сост. В.В. Петрова; Под ред. В.И. Герасимова; Вступ. ст. Ю.Н. Караулова и В.В. Петрова // Когнитивные и речевые стратегии выражения этнических предубеждений / Пер. с англ. О. А. Гулыги. – М.: «Прогресс», 1989. - С.278.
7. Матвеева Г.Г. Диагностирование личностных свойств автора по его речевому поведению/ Матвеева Г.Г.; Дон. юрид.ин-т. – Ростов-на Дону: Дон.юрид.ин-т, 1999
8. Фирсова Е.В. Национально-культурная специфика речевого поведения русских и немецких авторов: синтактико-прагматический аспект: Дисс....канд.филол.наук; РГПУ. – Ростов-на Дону, 2003

Summary

The article aims at investigating speech influence in the framework of Modern German business communication. It provides the description of direct, indirect and latent speech influences, examines specific character of their influences on business correspondence and conversations, analyses their peculiarities.

МІСЦЕ ЕРГОНІМА У ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ АПАРАТІ СУЧАСНОЇ ОНОМАСТИКИ

Позніхіренко Ю. І.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Постановка проблеми в загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Розвиток будь-якої науки завжди супроводжується формуванням і вдосконаленням понятійно-термінологічного апарату. Ономастика – не є виключенням. Останніми роками ономастика як наука значно розвинулась і теоретично зміцніла, що зумовило появу нових термінопонять, деталізацію раніше існуючих, їх повні або часткові зміни. В результаті цей процес призвів до «понятійних і термінологічних новацій» [2, с. 4]. Сьогодні «для багатьох власних назв уже сформовані термінологічні системи, за прикладом яких можна створювати термінологію для інших секторів ономастичного поля» [3, с. 46].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ономастичній термінології, її формуванню та застосуванню приділяється увага в світовому масштабі, про що свідчить існування різних типів ономастичних термінологічних словників і низки робіт, присвячених зазначеній проблематиці [такі, як: Alhaug, 2002; Aljoksjina, 2001, 2002; Brylla, 2001; De Stefani, 2004; Dorion, Poirier, 1975; Frydrich, 1966a, 1966b; Helleland, 2001; Kaleta, 1998; Karaś, 1968; Kiviniemi, Pitkänen, Zilliacus (ред.), 1974; Kuba, 1997; Majtán, 1976, 1979, 1989; Miodunka, 1971; Німчук, 1966; Olivová-Nezbedová, 1998; Petr, 1969; Pleskalová, 2000; Подольская, 1988; Room, 1996; Rzetelska-Feleszko, 1993; Schmidt, 1981; Smith, 1967; Sonderegger, 1985; Strandberg, 2001, 2002; Svoboda, 1961a, 1961b, 1964; Svoboda, Šmilauer et al., 1973; Šmilauer, 1976; Šrámek, 2000, 2003; Vasil'eva, 1998; Walther, 1998; Witkowski, 1964, 1995; Zgusta 1966, 1967, 1995, 1996, 1998]. Першим досвідом у створенні термінологічного словника з ономастики стала праця Н. В. Подольської «Словник російської ономастичної термінології» (1978). Це видання отримало широкий резонанс. Тому десятьма роками пізніше, врахувавши недоліки попереднього випуску, вийшло у світ друге видання, перероблене й доповнене. Головною метою, за словами авторського колективу, стала «подальша систематизація й уточнення дефініцій» [2, с. 6]. Значний внесок у розвиток ономастичної термінології зробили А. В. Суперанська, Ю. О. Карпенко, О. Т. Молчанова, Є. С. Отін та ін.

Основною метою цієї статті є визначення місця ергоніма в сучасній ономастичній термінології.

Завдання статті: 1) уточнити статус ергоніма в системі ономастичних терміносистемі.

Одним із невідкладних завдань сучасної ономастики є «... необхідність упорядкування термінології, яка надто строката, а точніше, не відзначається

чіткістю й однозначністю її тлумачення» [5, с. 37]. У цьому питанні можна виділити декілька класичних принципів утворення термінів. В своїх спостереженнях схиляємось до думки Н. В. Подольської про те, що «позначення певним терміном конкретного поняття – річ умовна» [2, с. 11]. По-перше те, що з розвитком будь-якої науки той чи інший термін має здатність трансформуватися чи взагалі змінювати своє значення. По-друге, «новоутворення в термінології створюються на базі національної мови або на базі запозичень» [2, с. 11]. Важливим аспектом сучасного термінознавства є - використання слів іншомовного походження для позначення нового поняття, серед яких першорядне місце посідають слова з грецькими та латинськими коренями. По-третє, варто відзначити, що нові терміни можуть бути створені на основі або ж за зразком уже існуючих (наприклад, в ономастиці на основі терміна *онім* було створено нові: *гідронім*, *хрононім* та ін.) Новоутворені терміни можуть бути більш або менш успішними відповідно до їх загальновідомості або маловідомості. І останнє, найважливіше серед усього переліченого, – існування певних критеріїв для створення нового терміна:

а) однослівний термін є прийнятнішим, ніж багатослівний (наприклад, *хрематонім*);

б) важливим компонентом терміна є грецькі або латинські терміноелементи, що становлять його основу (наприклад, фальсифікатоніми від лат. *falsificatum* – підробка);

в) необхідним є врахування існування певної моделі, згідно з якою утворюється новий термін – для однослівних термінів головним є існування типових морфем [2, с. 21].

Розглянемо детальніше терміни, що позначають розділи ономастики:

- топоніміка вивчає власні імена географічних об'єктів (Україна, Чорне море, Новгород, Невський проспект, річка Ловать, озеро Байкал, Куликове поле);

- антропоніміка досліджує власні імена людей (Петро Миколайович Амехін, Іван Калита, Ігор Кію, Рюрик);

- космоніміка аналізує найменування зон космічного простору - сузір'їв, галактик, як прийняті в науці, так і народні (Чумацький Шлях, Плеяди, Галактика Андромеди). Вельми часто термін "космонім" вживають як синонім "астроніми"[3];

- астроніміка вивчає назви космічних об'єктів, або окремих небесних світил-наприклад, Сонце, Місяць, Юпітер, Зарянка, комета Галлея, мала планета (астероїд) Веста, карликова планета Церера, зірки Толіман або Сіріус;

-зооніміка вивчає власні іменами тварин, їх клички (Шарик, Мурка, Квадрат, Зірочка, Донгуз);

- хрематоніміка вивчає власні імена предметів матеріальної культури (алмаз "Орлов", меч Дюрандаль, гармата "Гамаюн");

- теоніміка вивчає власні імена богів і божеств будь-якого пантеону (Стрибог, Зевс);

- карабоніміка вивчає власні імена кораблів, суден і катерів (Аврора, Варяг, Бородіно, Пам'ять Меркурія і т. д.). Термін запропонував

Г. В. Алексушин на противагу запропонованим раніше термінам наутоніміка і кароніміка;

- ергономіка вивчає найменування ділових об'єднань людей. Наприклад, емпороніми - назви магазинів, фірмоніми - назви фірм. Сюди ж відносяться назви перукарень, барів, кафе, більярдних клубів, благодійних організацій та ін.;

- прагматоніміка вивчає найменування товарів та інших результатів практичної діяльності людей. Наприклад, парфюмоніми - назви парфумерної продукції, ароматів ("Chanel", "J'adore", "Lauren"), чоконіми - назви шоколадної продукції ("Кара-Кум", "Метелиця", "Ластівка") [6].

Сучасне термінування власних назв не завжди відповідає вимогам чіткості, компетентності й послідовності. Під час детального та поглибленого вивчення предмета «неминуче відбувається дроблення понять» [2, с. 10] на значно дрібніші, що надалі призводить до термінування новоутворених понять. Пропонуємо детально розглянути цей процес на прикладі розряду ергонімів.

Ергонім - термін, закріплений Н.В. Подольською для позначення найменування ділового об'єднання людей, а ергонімія - для позначення всієї сукупності назв ділових об'єднань людей. Під «діловим об'єднанням людей» дослідник має на увазі будь-які союзи, організації, установи, корпорації, підприємства, суспільства, закладу, гуртків [2].

В області «ергоніма» дослідники виділяють такі поняття, як: ойкодомоніми - найменування, закріплені за певними будівлями, при обов'язковій наявності вивіски; НКП - «назва комерційного підприємства»; найменування ділових об'єктів; емпороніми - виключно торгові підприємства. Дану тенденцію пояснює Н.В. Подольська: «Нові поняття виникають при будь-якому творчому процесі, в будь-якій сфері наукового пізнання. При поглибленому вивченні предмета, встановленні внутрішніх зв'язків і взаємозалежності неминуче відбувається дроблення поняття на більш приватне, що супроводжується термінованістю цих більш приватних понять» [2].

Інший напрямок у сучасній лінгвістиці - об'єднання в наукових дослідженнях ергонімів з онімами, розташованими з ними поруч у ономастичному просторі, в першу чергу по виконуваних функціях.

І.В. Крюкова пропонує загальний термін «рекламне ім'я», до якого відносить «не тільки словесні товарні знаки (прагматоніми), але і назви підприємств (ергоніми), засобів масової інформації (гемероніми), фестивалів, конкурсів концертів (геортоніми), транспортних засобів (порейоніми)» [1]. На думку автора, їх ріднить прагматична спрямованість і приналежність до мови реклами, дослідник виявляє і аналізує основні етапи входження рекламних імен в сучасну мову, описує семантичні модифікації та функції на кожному з етапів. Розвиває цю ідею Е.А. Трифонова і об'єднує під терміном ергонім власні імена будь-яких ділових об'єктів незалежно від їх правового статусу та наявності / відсутності місця постійної дислокації, які штучно створюються іменують суб'єктом з метою прагматичного впливу на адресата [4].

Відрізняється від зафіксованої в словниках дефініція терміна *ергонім* у А. О. Білецького це “річ, твір” – “Війна і мир” Л. М. Толстого, “Останній день Помпеї” К. Брюлова, “Місячна соната” Л. ван Бетховена. Підкласи *ергонімів* (річ, предмет, начиння) належать, за термінологією вченого, до класу *технонімів* (назв матеріальних результатів людської праці, цілеспрямованої трудової діяльності). Зроблено вченим зауваження щодо правопису ергонімів – учений вважає неекономним їхнє виділення за допомогою одночасно і лапок, і великої літери. Непослідовний правопис і в передаванні так званих *епохонімів* – назв епох. «Чому Відродження (Ренесанс) пишемо з великої літери, а неоліт – із малої? » [7] Актуальним на сьогодні є висновок А. О. Білецького що, «...вся справа в недоторканності філологічної традиції, навіть якщо вона зберігається всупереч здоровому глузду»[7].

Зазначені тенденції можна позначити як опозиційні: одна група дослідників відмовляється від терміна ергонім, інша- виділяє і позначає нові розряди власних імен в ергонімічному полі ономастичного простору різних типів ономастичних термінологічних словників і низки робіт, присвячених зазначеній проблематиці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На сучасному етапі є протиріччя, що полягає в необхідності визначення ергоніму, визначення основних розрядів власних імен, що входять в ергонімічне поле, і позначення цих розрядів поняттями, які б органічно входили в існуючу в ономастиці терміносистему, і відсутністю робіт, що пропонують шляхи вирішення зазначених проблем.

Література

1. Крюкова И.В. Рекламное имя: от изобретения до прецедентности. Волгоград: Перемена, 2004. 228 с.
2. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Наука, 1988. – 186 с.
3. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови: Монографія. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 548 с.
4. Трифонова Е.А. Названия деловых объектов: семантика, прагматика, поэтика (на материале русских и английских эргонимов). Автореф. дис. канд. филол. наук. Волгоград, 2006. 20 с.
5. Antiquorum/<http://www.timeway.ru/articles/antiquorum/>.
6. <http://znaimo.com.ua>
7. <http://term-in/index>

Summary

The article deals with the problems of modern onomastic terminology, focusing on the issues of coining in onomastics.

ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОРАНІЧНИХ ФОРМУЛ У ГАЗЕТНО-ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

Покровська І. Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Протягом останніх років активізувалися дослідження в контексті нового міждисциплінарного напрямку – теолінгвістики, завдання якої полягає у вивченні інтеракції мови та релігії, що ґрунтується в першу чергу на “інтеграції теологічного знання в світогляд та культуру” [4; 5]. Об’єкт дослідження зазначеного наукового підрозділу може значно різнитися з точки зору лінгвіста, для якого на першому плані стоять зміст та значення релігійної лексики, і релігієзнавця, у свідомості якого “теолінгвістичне буде певним синонімом “синергійного”, містично тотожного Фаворському світу” [1; 10]. Проте, на наш погляд, цілком закономірно предметом вивчення теолінгвістики стають як власне релігійні тексти, так і позбавлені прямого культового значення тексти й контексти з елементами релігійної свідомості та символіки. Протягом останніх років теолінгвістика, підґрунтям якої можна вважати герменевтику й релігійну філософію, а засновником Й.-П. Ван Ноппена, розвивається динамічно (А. Вагнер, О. К. Гадомський, В. І. Постовалова) і стає “полем взаємодії богослів’я та світських наук” (О. К. Гадомський). Про її взаємозв’язок саме з лінгвокультурологічними дослідженнями зазначає і В. А. Маслова, яка проблему “мова і релігія” відносить до найбільш перспективних напрямків лінгвокультурології [3].

Актуальність цього дослідження ґрунтується на широкому потенціалі вживання коранічних формул у текстах газетно-публіцистичного стилю й набуття ними в певних випадках позбавлених культового значення вторинних номінацій, незафіксованих у тлумачних і фразеологічних словниках сучасної турецької мови.

Мета дослідження полягає у визначенні словотворчого та фразеотворчого потенціалу коранічних формул у текстах газетно-публіцистичного стилю. Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких **завдань**, як встановлення відмінності значень коранічних формул у тексті Корану й газетно-публіцистичних повідомленнях, виявлення афіксів, які сполучаються з коранічними формулами, фіксація та аналіз словосполучень, розповсюджених у заголовках й текстах публіцистики.

Об’єктом дослідження є ключові коранічні формули, **предметом** – їх прагматичний потенціал, а **матеріалом** – тексти провідних турецькомовних газет (“Єні Шафак”, “Заман”, “Кайсері Олай”, “Міллієт”, “Стар”, “Хаберлер”, “Хуррієт”) за 2010 – 2013 рр.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українській тюркології розглядається вторинна номінація формул коранічного походження в турецькомовному газетно-публіцистичному стилі.

Коранічні формули – це вирази, які вперше були використані в Корані (тур. *Kuran-ı Kerim*) – “святій книзі, посланій земному посланцю Аллаха – Пророку Мухаммеду через ангела Гаврила протягом двадцяти трьох років” [20; 766].

До найбільш розповсюджених коранічних формул, які знайшли своє відображення й у світській мовній картині, ми віднесли вирази *bismillah*, *inşallah*, *maşallah*, складовим компонентом яких є теонім *Аллах* і які в Корані використовуються для звеличливого й шанобливого ставлення до Аллаха. У сучасній турецькій мові вони поруч зі своїм винятково релігійним значенням набули етикетної семантики й в першу чергу відіграють суттєву комунікативну функцію.

Коранічна формула *bismillah* (або *besmele*) є скороченою формою арабського вислову *Bismillahirrahmanirrahim* (тур. *Rahman ve Rahim olan Allah adıyla*) – ‘В ім’я Аллаха, милостивого та милосердного’ (1:1) [15; 1]. У християнській релігії аналогом цієї фрази можна вважати вираз ‘В ім’я отця, і сина, і святого духа’, її змістові відповідники присутні й в багатьох інших релігіях – іудаїзмі, індуїзмі [9; 15]. У конфесійному стилі компонент *besmele* увійшов до складу таких сталих виразів, як *besmele çekmek* (букв. тягнути “бесмеле”), *besmele demek* (букв. казати “бесмеле”) – ‘промовляти фатіху – першу суру Корану’, ‘промовляти молитву, молитися’, у текстах інших функціональних стилів має значення – ‘братися за нову справу’ [6; 43]: *Laik dünya görüşü, iş yaparken besmelesiz olmaktır. Lâik olmakla olmamak arasındaki fark besmeleli olmakla olmamak arasındaki fark kadardır.* – ‘Світський погляд на життя полягає в тому, щоб не **молитися богу** при виконанні певних справ. Різниця між світським та несвітським життям така сама, як і **між промовлянням фатіхи та відмовою від неї**’ [13].

Лексична одиниця *besmele* має значний словотворчий потенціал. Поєднуючись з прикметниковим афіксом *-li*, входить до складу таких виразів, як *besmeleli insan* – ‘чесна людина’, *besmeleli yemek* – ‘дозволена, благословенна їжа’; у сполученні з афіксом *-siz* утворює прикметник *besmelesiz* – ‘нечесний, неправдивий’: *besmelesiz insan* – ‘аморальна людина’, *besmelesiz haberler* – ‘найжахливіші, “найбожественніші” новини (вбивство, аварії, згвалтування), *besmelesiz eğitim* – ‘світська освіта’).

У газетно-публіцистичному стилі сучасної турецької мови вислів *bismillah* набуває досить різноманітних форм й різновидів як з семантичної, так і з структурної точки зору. В одинарному використанні досить часто означає згоду й благословення на виконання певного завдання: *Ak Parti Beykoz İlçe Teşkilatı, Beykoz'daki 35 bin üyesini ziyaret etmek için 10 Kasım 2012 tarihi itibarıyla çalışmalarını başlatmak üzere “Bismillah!” dedi* – ‘Районна адміністрація партії “Ак Парті” в Бейкозі **затвердила початок** робіт з 10 листопада 2012 року, спрямованих на відвідання усіх 35 тисяч своїх членів у районі Бейкоз’ [12].

Редупліковане використання формул *bismillah* вживається для позначення підсилення побажання вдачі: *Havluları kimin alacağı konusunda tartıştılar, sonra havluları almak için paravanın arkasından yanıma gelen bir*

kadın “Bismillah Bismillah” diyerek havluyu alıp hemen paravanın arkasına geçti – ‘Вони сперечалися щодо того, хто забере рушники. Жінка, яка вийшла з-за ширми до мене за рушниками, взяла їх зі словами “У добрий шлях, з Богом” і відразу зайшла за ширму [18].

Для досягнення вказаного вище значення функціонує й сполучення з компонентом *Аллах* і вигуком *уа*, який може мати різні позиції в складі новоутвореного словосполучення: *Ya Allah bismillah*; *Bismillah ya Allah*; *Allah ya bismillah*. У газетному заголовку в газеті “Міллієт” (тур. “Milliyet”). Наведені сталі вирази виступають зі значенням ‘початок, закладення основи, фундаменту’: 2013 *Akdeniz Oyunları için temel atma töreni (Ya Allah, bismillah)* – ‘Закладення фундаменту (Величне благословіння) для Середземноморських ігор 2013 (найбільших спортивних змагань Турецької Республіки)’ [14].

Bismillah поєднується й з виразом на звеличення Аллаха – *Allahuekber*, чи *Allahu Ekber* (укр. Аллах найвеличніший). У межах побутового вживання вираз *Bismillahi Allahu Ekber* використовується на бійнях для отримання дозволеного для споживання мусульманами м’яса (тур. *helalet*) [9; 107-108], а в політичних текстах газетно-публіцистичного стилю є лозунгом Націоналістичної партії руху (тур. *Milliyetçi Hareket Partisi*, МНР): ‘*Ya Allah bismillah Allahuekber*’, ‘*Şehitler ölmez, vatan bölünmez*’ sloganları atan grupları engellemek için polis Kazım Yurdalan Mahallesi’nin çevresinde etten duvar ördü – ‘Для того, щоб перешкодити групам, які вигукували лозунги “З допомогою Аллаха вперед”, “Шахіти не помруть, батьківщина не буде розподілена”, поліція навколо квартала Казим Юрдалан створила живу стіну’ [16].

Важливе місце в Корані займає й формула *Maşallah* (тур. *Allah’ın yaratıcısı ifadesi ile gerçekleşen* (18/39) [297], що в перекладі з арабської означає ‘Те, чого бажає Аллах’. У турецькій пресі використовується з метою вираження захоплення чиймись успіхами: *Maşallah maşallah! Adnan Hoca’nın kızlarından Ceylan Özbudak terfi etti* – ‘От молодець, от молодець! Одна з доньок Аднана Ходжі – Джейлан Озбудак – просунулася по кар’єрі’ [19].

Вираз *maşallah* позначає схвалення, добрі наміри й побажання успіхів у майбутньому, це значення й представлене у ФО *Kırk bir (büçuk) kere maşallah!* (букв. Сорок один (з половиною) разів бережи його бог!) – ‘Велика подяка та шана’, ‘Успіхів і вдачі’ [21; 855]. У текстах газет *maşallah* використовується як в його усталеному вигляді (*Bize de 41 kere maşallah demek düşünüyor artık. Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, Konservatuar Müdürlüğü, Şehir Tiyatrosu görevlileri mesailerinin büyük bölümünü bu etkinlik için harcıyorlar.* – ‘І нам же слід висловити багато слів подяки. Відділ культурних та соціальних справ муніципалітету, Управління консерваторії, міський театр витрачають більшу частину свого часу на ці заходи’ [10]), так і числівниково-трансформованому вигляді, що пов’язується з кількістю учасників газетного повідомлення: *101 kere maşallah. Beyaz sakallı, zayıf bacaklı ve 52 kilo olmasına rağmen 101 yaşındaki eski atlet Fauja Singh, koşmaya devam ediyor. Düzenli olarak antrenman yapan ve görenleri şaşkına çeviren Hintli atlet bu şekilde nasıl yaşadığını anlattı* – ‘Сто і

один раз нехай йому щастить. 101-річний колишній атлет Фауджа Сінгх, незважаючи на свою сиву бороду, худі ноги та вагу в 52-кілограми, продовжує бігати. Індійський атлет, який регулярно тренується і вражає оточуючих, розповів про своє життя [8]; **1000 kere maşallah. Beş yıldır hafta içi her gün yayınlanan Unutma beni 2008'den bu yana neredeyse hiç değişmeyen kadrosuyla yoluna devam ediyor. Dizinin 1000'inci bölümünün başkentteki kutlamalarına katıldık – ‘1000 разів бажаємо успіхів.** Серіал “Не забудь мене”, який вже п’ять років транслюється кожного дня, з 2008 року по сьогоднішній день продовжує свій шлях з незмінними кадрами. Ми ж взяли участь у святкуванні з нагоди 1000-серії зазначеного серіалу’ [11].

Вираз *maşallah* має значний словотворчий потенціал: *maşallah + li*, *maşallah + lık* – ‘чудовий, прекрасний’ (*maşallahlı video* – ‘чудове відео’, *maşallahlık bir kız* – ‘хороша дівчина’, *maşallahlık bir yağmur* – ‘рясний дощ’).

Коранічна формула *İnşallah* (тур. Allahü teâlâ dilerse olur) (37/102) [15; 448], яка буквально перекладається, як ‘якщо Аллах захоче’, у розмовній мові вживається зі значенням ‘сподіваємось, маємо надію’. Досить частотним є її використання й в газетних заголовках, які можна класифікувати відповідно до тематики самих повідомлень: політика (*İnşallah onurlu bir barış gerçekleşir* – ‘Сподіваємось на достойний мир’; *İnşallah anayasa 1 Nisan şakası olmaz* – ‘Сподіваємось конституція не буде жартом 1-го квітня’), економіка (*İnşallah asgari ücrete mahkum olasın* – ‘Принаймні мінімальну зарплату ти маєш отримати’), спорт (*İnşallah Fenerbahçe Finale gider* – ‘Маємо надію, що Фенербахче вийде до фіналу’), *İnşallah o kupayı bir gün kazanacağız* – ‘Сподіваємось виграти цей кубок’), метеорологія (*Havalar da açıyor inşallah* – ‘Маємо надію, що погода прояснюється’).

У сталє редуплікативне словосполучення зливаються коранічні формули *inşallah maşallah*, які виражають побажання щодо здійснення певних намірів і дій [7: 370]. У мові газет, вживаючись з післяйменником *ile* як у спільному, так і окремому написанні, набуває значення ‘зі сподіванням на диво’, ‘без докладання зусиль’ (*inşallahla maşallahla, inşallah maşallah ile*): *Lezzetli olacak mı sorusuna inşallah diye cevap veren yarışmacıyı, inşallahla maşallahla olmaz bu işler diyeyek azarlamak* – ‘Учасника змагань, який на запитання: ‘Чи буде смачно?’ відповідає: ‘Як Бог дасть (сподіваюсь)’, слід висварити, оскільки ці справи, не робляться без планувань і докладання певних зусиль’ [17].

Отже, популярні в тестах турецьких газет коранічні формули в переважній більшості втратили своє первинне значення. Основною причиною цього слід за В. Г. Гаком вважати “тенденцію до десакралізації сакрального” [2; 60], у результаті чого релігійні вирази можуть передавати абсолютно відмінне від свого первинного значення аж до іронічного й жартівливого. Журналісти вдаються до використання релігійних за походженням формул з метою наблизити своє мовлення до народно-розмовного, зробити його більш зрозумілим, виразним й експресивним. Коранічні формули досить часто вижаваються в текстах заголовків для привернення уваги читачів до різнотипних повідомлень. Крім того, у текстах

публіцистики розглянуті сполуки релігійного походження набувають здатність поєднуватися зі значною групою слів та контекстів у різних газетних рубриках від політики до прогнозів погоди. Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі вторинних номінацій коранічних формул в інших функціональних стилях і підстилях турецької мови.

Література

1. *Гадомский А. К.* О филологических и нефилологических направлениях изучения религиозного языка в русской и польской теолингвистике // Ученые записки ТНУ. – Т. 22 (61) 1. – 2009. – С. 204-214.
2. *Гак В. Г.* Особенности библейных фразеологизмов в русском языке (в сопоставлении с французскими библеизмами) // Вопросы языкознания. В. 5. – 1997. – С. 55-65.
3. *Маслова В. А.* Введение в лингвокультурологию. Учебное пособие // В.А.Маслова. – М.: Наследие, 1997. – 208 с.
4. *Назаров В. Н.* Введение в теологию: учебное пособие / В. Н. Назаров. – М.: Гардарики, 2004. – 320 с.
5. *Постовалова В. И.* Теолингвистика в современном гуманитарном познании: истоки, основные идеи и направления [Электронный ресурс] // Magister Dixit, № 4 (12). – 2012. – Режим доступа: <http://md.islu.ru>
6. *Сорокін С. В.* Практичний курс перекладу з турецької мови. Частина 1. Переклад газетно-інформаційних текстів / С. В. Сорокін. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2010. – 294 с.
7. *Akyalçın N.* Türkçe İkilemeler Sözlüğü / N. Akyalçın. – Ankara: Anı Yayıncılık, 2007. – 694 s.
8. 101 kere maşallah // “Vatan”, 23.02.2013.
9. *Altun A.* Besmelenin sırları / A. Altun. – İstanbul: Cihan Yayınları, 2011. – 160 s.
10. *Altuntaş İ.* 41 kere maşallah // “Kayseri Olay”, 12.02.2013.
11. *Barlas H. C.* 1000 kere maşallah // “Star”, 11.01.2013.
12. *Başlantı A.* Ak Parti “Bismillah” dedi! // “Milliyet”, 11.11.2012.
13. *Besmele, Laik Mantiğı* Protestodur [Elektronik Kaynak]. – Siteye giriş şekli: <http://www.fecir.net/besmele/besmele-laik-mantigi-protestodur.html>.
14. *Çelik T.* 2013 Akdeniz Oyunları için temel atma töreni // “Milliyet”, 20.01.2012.
15. *Elmalı H. Y.* Kuran-ı Kerim ve mealı / H.Y.Elmalı – İstanbul: Murat Yayınevleri, 2004. – 604 s.
16. *Erzurum’da* Olaylı Nevruz Kutlaması // “Haberler”, 17.03.2013.
17. *Karabıyık S.* Metaforlar aracılığıyla öğretim // “Yeni Şafak”, 26.04.2013
18. *Kınalı M.* Hristiyan olduğu için spor merkezinden kovuldu // “Hürriyet”, 17.03.2004.
19. *Maşallah* maşallah! // “Vatan”, 02.03.2013.

- 20.(TBTS) *Türkçe* Bilim Terimleri Sözlüğü. Sosyal Bilimler / [yayın sorumluları: Dr. M. Çetin Gülovalı, A. Odabaş]. – Ankara: TÜBA, 2011. – 1333 s.
- 21.(TS) *Türkçe* Sözlük /Başkan Prof. Dr. Hasan Eren. – Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi: 1988. – 745 s.
- 22.Wagner A. Theolinguistik? – Theolinguistik! / A. Wagner // Internationale Tendenzen der Syntaktik und Pragmatik, Acten des 32. Linguistischen Kolloquims in Kassel 1997. – 1999. – S. 507-512.

Summary

This article is devoted to the pragmatic potential of the major Qur'anic formulas in newspaper and journalistic texts of modern Turkish. There are argumentically proved, that the Qur'anic formulas significantly change their value, while providing the imagery and animation in the mentioned texts. The titles of the newspaper notes on the political and economic topics with these symbolic language signs attract attention of the readers and provide the growth of public interest in the public life.

УДК 811.111

ФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ И РЕЧЕВЫЕ ПРОЯВЛЕНИЯ АФФЕКТА (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

Попко Е.А.

Одеський національний університет ім. І.І. Мечнікова

Настоящее исследование посвящено лингвистическому осмыслению аффекта, представляющего собой кратковременное сильное эмоциональное состояние, сопровождающееся внутренними физиологическими и психическими изменениями и характеризующееся болезненным возбуждением чувств, включением воли, вместе с тем сильным ослаблением ясности мышления.

В современной науке речь в состоянии эмоциональной напряженности, в основном, изучается психологами и психолингвистами. Обладая целым рядом отличий от речи в нейтральном состоянии, эмоциональная речь заслуживает отдельного внимания современной лингвистики. Актуальность данного исследования заключается в необходимости комплексного описания эмоциональной речи на всех речевых уровнях.

Целью данного исследования является систематизация основных лексических, грамматических и стилистических средств реализации аффекта.

В соответствии с поставленной целью могут быть выделены следующие задачи: дать определение эмоциональной речи в целом; обозначить функции эмоций; дать определение эмоциональному состоянию аффекта; выделить основные уровневые средства реализации аффекта в англоязычном художественном дискурсе.

Материалом исследования послужили аффективные высказывания, отобранные методом сплошной выборки из современных англоязычных романов.

Эмоциональная сфера человека является особым классом психических процессов и состояний, которые отражают непосредственные переживания индивида, ситуаций, внешних и внутренних раздражителей и отражают их смысл и отношение к потребностям человека [8, 163]. Эмоции — это реакции субъекта на воздействующий раздражитель или на результат собственных действий. Эмоции связаны со всеми жизненными функциями организма, но в первую очередь они оказывают влияние на психику человека. Сильные и кратковременные эмоциональные переживания, наступившие в результате воздействия определенных раздражителей, в психологии именуются аффектами [3, 31].

Эмоции выражают оценку условиям и ситуациям, побуждают субъекта к сохранению благоприятных для его жизнедеятельности условий или к устранению неблагоприятного воздействия или состояния. До середины прошлого столетия влияние эмоций на речевую деятельность изучалось в основном психологами, но уже полвека интерес к эмоциональным состояниям проявляют такие известные психологи, лингвисты, культурологи, как М.Г. Апресян, М.Я. Блох, К.Е. Изард, Р.С. Лазарус, Я. Рейковский, В.И. Шаховский, А.Н. Леонтьев, Э.А. Нушикян, П.М. Якобсон и многие другие. Эмоциональное воздействие посредством речи оказывается в основном за счет эмоционально-экспрессивных средств на всех уровнях языковой структуры.

Аффективное состояние относят к измененным состояниям сознания. По мнению психологов, аффект (от лат. *affectus* – *душевное волнение, страсть*) определяется как сильные эмоциональные переживания, которые возникают в критических условиях при неспособности найти выход из опасных и неожиданных ситуаций и которые сопряжены с выраженными двигательными и органическими проявлениями [7, 62]. Аффект также определяется как эмоциональный процесс взрывного характера, который может дать не подчинённую сознательному волевому контролю разрядку в действии [11, 324].

В основе аффекта лежит переживаемое человеком состояние внутреннего конфликта, которое порождается либо противоречиями между влечениями, стремлениями, желаниями, либо противоречиями между требованиями, которые предъявляются человеку (или он сам себе их предъявляет) [1, 138].

По мнению Д.А. Леонтьева, говорящий прибегает к аффекту в критических условиях, при неспособности субъекта найти адекватный выход из опасных, травмирующих, чаще всего неожиданно сложившихся ситуаций [3, 18].

Аффект оказывает существенное влияние на психическую деятельность человека, дезорганизуя ее и затрагивая высшие психические функции. Мышление утрачивает гибкость, снижается качество мыслительных процессов, что обуславливает осознание лицом только ближайших целей своих действий, а не конечных. Внимание целиком концентрируется на источнике раздражения. То есть у лица в силу сильного эмоционального напряжения ограничивается возможность выбора модели поведения. Из-за этого происходит резкое снижение контроля над действиями, что приводит к нарушению целесообразности, целенаправленности и последовательности действий.

Физиологической особенностью аффекта является освобождение подкорковых центров от сдерживающего и регулирующего влияния коры, что приводит к яркости внешнего проявления переживаемого аффекта. Находящийся в данном состоянии человек не может сдержаться, не думает о результатах своей реакции, оказывается настолько поглощенным своим состоянием, что плохо оценивает характер и значение содеянного.

Будучи кратковременной, бурно протекающей, чрезвычайно интенсивной эмоциональной реакцией, аффект имеет огромную силу, способную изменить обычные установки личности человека, модифицировать систему его ценностей.

Многое из происходящего воспринимается в совершенно ином освещении, происходит ломка привычного поведения. Обладая свойствами доминанты, аффект тормозит не связанные с ним психические процессы. В состоянии аффекта сужается объем сознания: оно направлено на ограниченный круг воспринимаемых предметов и представлений, связанных с переживанием. Для состояния аффекта характерно сужение сознания, при котором внимание субъекта целиком поглощается породившими аффект обстоятельствами и навязанными им действиями [10, 49]. Нарушение сознания может привести к неспособности впоследствии вспомнить отдельные эпизоды вызвавшего аффект события, а в случаях исключительно сильного аффекта – завершиться потерей сознания и полной амнезией, когда человек совершенно не помнит действий, совершенных им в состоянии аффекта [4, 21].

Состоянию аффекта посвящены работы таких лингвистов, как Д.А. Леонтьев, Е.Н. Мажар, В.А. Безруков, К.Э. Изард и др. Согласно данным исследователям, речь, порожденная в состоянии эмоциональной возбужденности, по целому ряду характеристик существенно отличается от речи людей в нейтральном состоянии. Пределом такого возбуждения является аффект. Эти отличия прослеживаются в характере выбора слов, в специфике грамматического оформления высказывания, в особенностях кинетического поведения говорящего и в просодической организации речи.

Являясь стремительным и резко измененным состоянием, аффективное состояние представляется нам интересным с точки зрения лексического наполнения, синтаксических особенностей, а так же интонационного оформления.

В речи аффект проявляется посредством характерных деформаций на всех уровнях языковой структуры, которые придают речи яркую эмоциональность, оценочность и категоричный характер. Речь говорящего при этом подчинена единой коммуникативной обстановке – «выплеснуть» переполняющие его эмоции, заразив ими окружающих и добившись от них определенной реакции [6, 139].

В состоянии эмоциональной напряженности затруднения, которые испытывает человек в формировании мыслей и выборе слов, проявляются в увеличении количества пауз хезитации, поисковых слов, семантически нерелевантных повторений, заполненных пауз, поисковых и описывающих жестов, сопровождающих речь [9, 88]. Кроме того, снижается словарное разнообразие речи, увеличивается количество слов-паразитов, клише; незавершенных высказываний, возрастает число некорректируемых ошибок.

В состоянии аффекта, когда речевые реакции примитивизируются вследствие торможения воздействия коры головного мозга, говорящий почти всегда склонен сначала выразить свое внутреннее состояние междометными выкриками, и лишь затем, в случае необходимости, описать его.

В качестве типических признаков аффективной речи выделяются:

- междометия и усилительные частицы;
- повторы;
- паузы хезитации;
- поисковые и описывающие жесты, сопровождающие речь;
- отрицательные и неопределенные местоимения (*nothing, nobody, everything, everybody, all*) и наречия (*ever, never*);
- инвективная лексика.

Приведем примеры аффективных высказываний, иллюстрирующих данные положения, во-первых, с использованием междометий:

- Rachel: **Oh my God!**
Phoebe: *Chandler and Monica!*
Rachel: **Oh my God!**
Phoebe: **Oh! My eyes! My eyes!** [13].

Междометия ***ah!, oh!, my God*** по своей семантике относятся к эмоциональным междометиям, выражающих непосредственную эмоциональную реакцию на то или иное явление действительности. Эмоционально-оценочное междометие ***my eyes!*** относится к высокоидиоматичным междометиям яркой стилистической окраски и выражает пренебрежение к словам говорящего [5,98].

Проиллюстрируем также употребление неопределенных наречий и отрицательных местоимений, как лексических маркеров эмоциональной речи:

- "Come on, now, Wild Bill," I said, and yanked Wharton to his feet. "Little walky-walky." "Don't you ever call me that!" Wharton screamed shrilly, and I think that for the first time we were seeing real feelings, and not just a clever animal's camouflage spots. [15] (неопределенное наречие);
- You are shallow and stupid. My God! How mad I was to love you! What a fool I have been! You are nothing to me now. I will never see you again. I will never think of you. I will never mention your name. You don't know what you were to me, once. Oh, I can't bear to think of it! I wish I had never laid eyes upon you! You have spoiled the romance of my life. How little you can know of love, if you say it mars your art! What are you without your art? Nothing. [17] (отрицательные местоимения и наречия).

Важным сигналом аффективности на лексическом уровне следует также признать инвективную лексику:

- Violet reached into her handbag and pulled out a thick brown envelope, 'and take it into an agent who can show me a property that isn't about to fall down around my ears, and who might not be so rude and sexist as to assume that my assistant is the one in charge, when it is my business, my money, my name above the door, and my name on the papers that I won't be signing unless you pull your fucking finger out [16].

В состоянии высокой эмоциональной напряженности говорящий теряет способность логически рассуждать, снижается словарное разнообразие его речи, увеличивается количество повторов ключевых слов. Например, в следующем речевом эпизоде повторение глагола **know** в параллельных конструкциях свидетельствует о сильном эмоциональном напряжении говорящего и способствует нарастанию экспрессивности высказывания:

Rachel: Phoebe! Phoebe! It's okay! It's okay!

Phoebe: No! They are doing it!

Rachel: I know! I know!

Phoebe: You know?

Rachel: Yes, I know! And Joey knows! And Ross does know, he does know so you have to stop screaming!

Ross: (entering) What's going on? [13].

В следующем контексте используется анафорический повтор наречия *right*, интенсифицирующего повод для волнения говорящего:

Henderson: I'm quitting.

Starkey: What do you mean you're quitting? **Right** now? **Right** in the middle? **Right** -

Henderson: **Right** before I have to fly to Minnesota and be killed! [14].

Наблюдения над выборкой позволяют заключить, что использование повторов сопровождается нарастанием.

Проиллюстрируем употребление пауз хезитации, свидетельствующих о волнении говорящего:

Honey (Quite hysterical): You... you can't... do ... this! [12].

Поисковые и описывающие жесты, сопровождающие речь, которые говорят о напряженности говорящего, описаны автором произведения в следующих контекстах:

- *Serafina: (She moves about helplessly, not knowing what to do with her big stricken body.)... Band, band, already – started. – Going to miss – graduation [18].*
- *John [his fists clenched, tries to advance on his brother]: How dare you insult my wife! [19]*

В каждом из приведенных примеров, как видим, средства разных уровней языка используются в концентрированном виде.

Таким образом, аффективная речь обладает рядом отличительных свойств на всех речевых уровнях. Отличие аффективной речи от других эмоциональных состояний мы видим в том, что в каждом контексте аффективной речи средства разных уровней языка используются в концентрированном виде, а эмоциональное напряжение характеризуется нарастанием.

Перспективой данного исследования является классификация средств просодии, реализующих состояние аффекта.

Литература

1. **Александрова Ю.В.** Основы общей психологии. — М.: НОУ, 1999. — 805с.
2. **Изард К.** Психология эмоций. — СПб.: «Питер», 1999. — 464 с.
3. **Леонтьев Д.А.** Очерк психологии личности. — М.: Смысл, 1993. — 43с.
4. **Лурия А.Р.** Основные проблемы нейролингвистики. — М.: Прогресс, 1975. — 156 с.
5. **Ляшенко А.П.** Русско-английские интеръекционные параллели [Текст]: учеб. пособие по спецкурсу «Сопоставительное изучение русского и английского языков» / А.П. Ляшенко. — Самарканд, 1975.
6. **Мажар Е.Н.** Аффективно-манипулятивный компонент ораторской речи на материале английского языка: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. — М., 2005. — 177с.
7. **Мещеряков Б., Зинченко В.** Большой психологический словарь. — М.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. — 620с.
8. **Новая философская энциклопедия:** В 4 тт. М.: Мысль. Под редакцией В. С. Стёпина. 2001.
9. **Олинчук В.В.** Семантика та просодія фонаційних компонентів комунікації, що виражають емоції жінок та чоловіків // Лінгводидактика та лінгвостилістика на зламі століть: питання теорії та практики. — Львів: Всесвіт, 2004. — 97с.
10. **Петровский А.В., Ярошевский М.Г.** Краткий психологический словарь — М.: Политиздат, 1985. — 431 с.

11. **Рубинштейн С.Л.** Основы общей психологии. – Спб.: Питер, 2000. – 712 с.

Иллюстративные источники

12. **Albee E.**, Who's Afraid of Virginia Woolf? – N.Y. – 1962.
13. **Friends.** - Warner brothers - 1994.
14. **Heller J.**, We Bombed in New Haven. – N.Y. – 1967.
15. **King S.**, The Green Mile. - Pocket Books. – 1999. – 544 p.
16. **Ruston J.**, To touch the stars. – London: Headline Review, 2010. – 442 p.
17. **Wilde O.**, The Picture of Dorian Grey. – Random House: Modern Library, 1998. – 254 p.
18. **Wilder T.**, Our Town – N.Y. – 1938.
19. **Williams T.**, The Rose Tattoo – N.Y. – 1951.

Summary

This paper is a contribution to the investigation of physiological and speech peculiarities of affect. The aim of the paper is to arrange the basic lexical, grammatical and stylistic devices of the realization of affect. The investigation has been carried out on the basis of modern English novels and movies.

UDK 811.111 - 342

THE ENGLISH DIALECTS: AN ANALYSIS OF THE BASIC PECULIARITIES

Prysyazhnyuk Oksana

I'lla Mechnikov Odessa national university

The aim of this article is to dwell on the English dialects and to give a detailed characteristic of them. Dialects are linguistic varieties which differ in pronunciation, vocabulary and grammar from each other and from Standard English (which is itself a dialect).

Dialects can be usefully defined as "sub-forms of languages which are, in general, mutually comprehensible". British linguists distinguish dialect from accent, which refers only to pronunciation. Thus, any educated English speaker can use the vocabulary and grammar of Standard English, but different speakers use their own local words for everyday objects or actions, regional accent, or Received Pronunciation, which within the U.K. is considered an accent distinguished by

class rather than by region. Many linguists, however, include pronunciation differences as part of the definition of regional or social dialects [Trudgill 1983; Crystal 1990]. The combination of differences in pronunciation and use of local words may make some English dialects almost unintelligible from one region to another.

English is actually an unusual language. Already a blend of early Frisian and Saxon, it absorbed Danish and Norman French, and later added many Latin and Greek technical terms. In the US, Canada, Hawaii, Australia, New Zealand, South Africa, and elsewhere, it absorbed terms for indigenous plants, animals, foodstuffs, clothing, housing, and other items from native and immigrant languages. Plus, the various dialects, from Cockney to Jamaican, and innumerable sources of slang, from Polari to hip hop, continue to add novel terms and expressions to the mix. It is no surprise to hear from people learning English that English has too many words!

I. British English

1) Southern

Southern English engages in r-dropping, that is, r's are not pronounced after vowels, unless followed by another vowel. Instead, vowels are lengthened or have an /r/ off-glide, so fire becomes /faɪr/, far becomes /fɑːr/, and so on.

- 1) regular use of "broad a" (/ɑː/), where GA (General American) would use /æ/;
- 2) "long o" is pronounced /uː/, where GA uses /ou/;
- 3) final unstressed i is pronounced /i/, where GA uses /iː/;
- 4) t between vowels retained as /t/ (or a glottal stop, in its variants), where GA changes it to /d/.

The English of well-bred Londoners, especially graduates of the public schools (e.g. Eton and Harrow) and "Oxbridge" universities, was the origin of "the Queen's English," also known as Received Pronunciation (RP), BBC, or "posh" [Crystal 1990; Trudgill 1984].

2) Cockney

Originally the dialect of the working class of East End London.

- 1) initial h is dropped, so house becomes /aus/ (or even /a:s/);
- 2) /th/ and /dh/ become /f/ and /v/ respectively: think > /fɪŋk/, brother > /brəvər/;
- 3) t between vowels becomes a glottal stop: water > /wɔʔi/;
- 4) diphthongs change, sometimes dramatically: time > /toim/, brave > /braiv/, etc. [Wells 1982].

Besides the accent, it includes a large number of slang words, including the famous rhyming slang: have a butchers -- take a look [from butcher's hook = look]; north and south -- mouth; plates -- feet [from plates of meat = feet]; boat race -- face; skin and blister -- sister; trouble -- wife [from trouble and strife = wife]; dustbin lids -- kids / children; whistle -- suit [from whistle and flute = suit]; oily rag -- fag = cigarette; jam jar -- car; mince pies -- eyes; pen and ink -- stink; porkies -- lies [from pork pies = lies]; titfer -- hat [from tit for tat = hat]; apples and pears -- stairs; Jimmy -- urinate [from Jimmy Riddle = piddle]; Bertie Woofter -- gay man [from Bertie Woofter = poofter]; China -- mate / friend [from China plate =

mate]; Khyber -- buttocks [from Khyber Pass = ass]; rabbit and pork -- talk; tea leaf -- thief; taters -- cold [from potato mold = cold]; dog and bone -- phone; loaf -- head [from loaf of bread = head]; brown bread -- dead; elbows and knees -- trees; gold watch -- Scotch; pride and joy -- boy; current bun -- Sun; dicky -- shirt [from dicky dirt = shirt]; pots and pans -- hands; jugs -- ears [from jugs of beers = ears]; ones and twos -- shoes; daisies -- boots [from daisy roots = boots]; bird -- prison [from bird lime = time, as in doing time] [<http://www.krysstal.com/cockney.html>].

3) Estuary English

From London down the Thames and into Essex, Sussex, and even Kent, a new working and middle class dialect has evolved and is rapidly become "the" southern dialect. It combines some of the characteristics of Cockney with RP, but makes much less use of Cockney slang.

4) East Anglian

This dialect is very similar to the Southern: t between vowels usually becomes a glottal stop; /ai/ becomes /oi/: time > /toim/; RP yu becomes u: after n, t, d... as in American English.

5) East Midlands

The dialect of the East Midlands, once filled with interesting variations from county to county, is now predominantly RP. R's are dropped, but h's are pronounced. The only signs that differentiate it from RP: ou > u: (so go becomes /gu:/); RP yu becomes u: after n, t, d... as in American English [Trudgill, Hannah 1994].

6) The West Country

r's are not dropped;
initial s often becomes z (singer > zinger);
initial f often becomes v (finger > vinger).
vowels are lengthened.

7) West Midlands

This is the dialect of Ozzie Osbourne! While pronunciation is not that different from RP, some of the vocabulary is: are > am; am, are (with a continuous sense) > bin; is not > ay; are not > bay.

8) Brummie is the version of West Midlands spoken in Birmingham.

9) Lancashire

This dialect, spoken north and east of Liverpool, has the southern habit of dropping r's. Other features: /æ/ > /u/, as in luck (/luk/); /ou/ > /oi/, as in hole (/hoil/).

10) Scouse is the very distinctive Liverpool accent, a version of the Lancashire dialect, that the Beatles made famous. Peculiarities: the tongue is drawn back; /th/ and /dh/ > /t/ and /d/ respectively; final k sounds like the Arabic q; for is pronounced to rhyme with fur.

11) Yorkshire

The Yorkshire dialect is known for its sing-song quality, a little like Swedish, and retains its r's; /æ/ > /u/, as in luck (/luk/); the is reduced to t'; initial h is

dropped; was > were; still use thou (pronounced /tha/) and thee; aught and naught (pronounced /aut/ or /out/ and /naut/ or /nout/) are used for anything and nothing.

Northern

The Northern dialect closely resembles the southern-most Scottish dialects. It retains many old Scandinavian words, such as bairn for child, and not only keeps its r's, but often rolls them.

The most outstanding version is **Geordie**, the dialect of the Newcastle area. Peculiarities: 1) -er > /æ/, so father > /fædhæ/; 2) /ou/ > /o:/, so that boat sounds like each letter is pronounced; 3) talk > /ta:k/; work > /work/; 4) book > /bu:k/; 5) my > me; 6) me > us; 7) our > wor; 8) you plural > youse.

II. Wales

Welsh English is characterized by a sing-song quality and lightly rolled r's. It has been strongly influenced by the Welsh language, although it is increasingly influenced today by standard English, due to the large number of English people vacationing and retiring there [English Intonation in the British Isles].

III. Scotland

Scotland actually has more variation in dialects than England! The variations do have a few things in common, though, besides a large particularly Scottish vocabulary: 1) rolled r's; 2) "pure" vowels (/e:/ rather than /ei/, /o:/ rather than /ou/); 3) /u:/ is often fronted to /ö/ or /ü/, e.g. boot, good, muin (moon), poor ... [Aitken, McArthur 1999].

There are several "layers" of Scottish English. Most people today speak standard English with little more than the changes just mentioned, plus a few particular words that they themselves view as normal English, such as to jag (to prick) and burn (brook). In rural areas, many older words and grammatical forms, as well as further phonetic variations, still survive, but are being rapidly replaced with more standard forms. But when a Scotsman (or woman) wants to show his pride in his heritage, he may resort to quite a few traditional variations in his speech.

1) First, the phonetics:

/oi/, /ai/, and final /ei/ > /i/, e.g. oil, wife, tide...

final /ai/ > /i/, e.g. ee (eye), dee (die), lee (lie)...

/ou/ > /e/, e.g. ake (oak), bate (boat), hame (home), stane (stone), gae (go)...

/au/ > /u/, e.g. about, house, cow, now... (often spelled oo or u)

/o/ > /a:/, e.g. saut (salt), law, aw (all)...

/ou/ > /a:/, e.g. auld (old), cauld (cold), snaw (snow)...

/æ/ > /a/, e.g. man, lad, sat...

also: pronounce the ch's and gh's that are silent in standard English: nicht, licht, loch ... [Catford 1980].

2) Plus, the grammar [Hughes, Trudgill 1996]:

- i) Present tense: often, all forms follow the third person singular (they wis, instead of they were);

- ii) Past tense (weak verbs): -it after plosives (big > biggit); -t after n, l, r, and all other unvoiced consonants (ken > kent); -ed after vowels and all other voiced consonants (luv > luvd);
- iii) Past tense (strong verbs): come > cam, gang > gaed and many more;
- iv) On the other hand, many verbs that are strong in standard English are weak in Scottish English: sell > sellt, tell > tellt, mak > makkit, see > seed, etc.;
- v) Past participle is usually the same as the past (except for many strong verbs, as in standard English);
- vi) Present participle: -in (ken > kennin);
- vii) The negative of many auxiliary verbs is formed with -na: am > amna, hae (have) > hinna, dae (do) > dinna, can > canna, etc.;
- viii) Irregular plurals: ee > een (eyes), shae > shuin (shoes), coo > kye (cows);
- ix) Common diminutives in -ie: lass > lassie, hoose > hoosie ...;
- x) Common adjective ending: -lik (= -ish);
- xi) Demonstratives come in four pairs (singular/plural): this/thir, that/thae, thon/thon, yon/yon;
- xii) Relative pronouns: tha or at;
- xiii) Interrogative pronouns: hoo, wha, whan, whase, whaur, whatna, whit;
- xiv) Each or every is ilka; each one is ilk ane;
- xv) Numbers: ane, twa, three, fower, five, sax, seeven, aucht, nine, ten, aleeven, twal ... [http://www.electricscotland.com/tourist/sh_gram.htm].

And finally, the many unique words: lass, bairn (child), kirk (church), big (build), bonny, greet (weep), ingle (household fire), aye (yes), hame (home) ... As you can see, Scottish English in its original glory is as near to being different language as one can get, rather than simply another dialect of English.

There are also several urban dialects, particularly in Glasgow and Edinburgh. The thick dialect of the working class of Edinburgh can be heard in the movie 'Trainspotting'.

In the Highlands, especially the Western Islands, English is often people's second language, the first being Scottish Gaelic. Highland English is pronounced in a lilting fashion with pure vowels [Chambers, Trudgill Dialectology 1998].

IV. Ireland

English was imposed upon the Irish, but they have made it their own and have contributed some of our finest literature. Irish English is strongly influenced by Irish Gaelic:

- i) r after vowels is retained;
- ii) "pure" vowels (/e:/ rather than /ei/, /o:/ rather than /ou/);
- iii) /th/ and /dh/ > /t/ and /d/ respectively.

The sentence structure of Irish English often borrows from the Gaelic:

- i) Use of *be* or *do* in place of *usually*: I *do* write... (I usually write);
- ii) Use of *after* for the progressive perfect and pluperfect: I was *after* getting married (I had just gotten married);
- iii) Use of progressive beyond what is possible in standard English: I was *thinking* it was in the drawer;

- iv) Use of the present or past for perfect and pluperfect: She's dead these ten years (she has been dead ...);
- v) Use of *let you be* and *don't be* as the imperative: *Don't be* troubling yourself;
- vi) Use of *it is* and *it was* at the beginning of a sentence:
it was John has the good looks in the family;
Is it marrying her you want?;
- vii) Substitute *and* for *when* or *as*: It only struck me *and* you going out of the door;
- viii) Substitute the infinitive verb for *that* or *if*: Imagine such a thing *to be* seen here!
- ix) Drop *if*, *that*, or *whether*: Tell me did you see them;
- x) Statements phrased as rhetorical questions: Isn't he the fine-looking fellow?
- xi) Extra uses of the definite article: He was sick with *the* jaundice;
- xii) Unusual use of prepositions: Sure there's no daylight *in* it at all now [Douglas-Cowie 1988].

As with the English of the Scottish Highlands, the English of the west coast of Ireland, where Gaelic is still spoken, is lilting, with pure vowels. It, too, is particularly pretty [Jarman, Cruttenden 1986].

V. Australian English

Australian English is predominantly British English, and especially from the London area. R's are dropped after vowels, but are often inserted between two words ending and beginning with vowels.

The vowels reflect a strong "Cockney" influence: The long a (/ei/) tends towards a long i (/ai/), so pay sounds like pie to an American ear. The long i (/ai/), in turn, tends towards oi, so cry sounds like croy. Ow sounds like it starts with a short a (/æ/). Other vowels are less dramatically shifted [Crystal 1990].

Even some rhyming slang has survived into Australian English: Butcher's means look (butcher's hook); hit and miss means piss; loaf means head (loaf of bread); Noah's ark means shark; Richard the third means turd, and so on [Crystal 1995].

Like American English has absorbed numerous American Indian words, Australian English has absorbed many Aboriginal words:

- i) billibong -- watering hole
- ii) coolabah -- a type of tree
- iii) corroboree -- a ceremony
- iv) nulla-nulla -- a club
- v) wallaby -- small kangaroo
- vi) wombat -- a small marsupial
- vii) woomera -- a weapon
- viii) wurley -- a simple shelter

... not to mention such ubiquitous words as kangaroo, boomerang, and koala!

Aborigine and colonialist myths blended easily, and there are a number of fearsome creatures. For example, the bunyip lives near bilibongs and eats children.

Also living in bilibongs is the mindi, a hairy snake. A yowie is the Australian version of Sasquatch. And the min-min light is their version of a will-o-the-wisp.

Many common words refer to the traditions of the bushman or bushie -- the early explorers and settlers of the outback (wilderness). You can find many of these in Australia's national song, *Waltzing Matilda*. For example: billy -- tin pot for making tea; cooe -- call used in the outback; dingo -- native dog; jackaroo -- young station hand; joey -- young kangaroo; jumbuck -- sheep; matilda -- backpack; never-never -- the far outback; squatter -- rancher; station -- ranch; swagman -- bushman or tramp; tucker -- food.

Colorful expressions also abound: like a greasespot -- hot and sweaty; like a stunned mullet -- in a daze; like a dog's breakfast -- a mess; up a gumtree -- in trouble; mad as a gumtree full of galahs -- insane; happy as a bastard on Fathers' Day -- very happy; dry as a dead dingo's donger -- very dry indeed [Trudgill 1983].

Another characteristic of Australian English is **abbreviated words**, often ending in -y, -ie, or -o: aussie -- Australian; chalky -- teacher; chewie -- chewing gum; chockie -- chocolate; coldie -- a cold beer; cossie -- swimming costume (swimsuit); footy -- football (Australian rules, of course); frenchie -- condom; frostie -- a cold beer; garbo -- garbage man; lavvy -- lavatory; lippie -- lipstick; lollies -- sweets; mossie -- mosquito; mushies -- mushrooms; oldies -- one's parents; rellies -- one's relatives; sammie -- sandwich; sickie -- sick day; smoko -- cigarette break; sunnies -- sunglasses.

And, of course, there are those peculiarly Australian words and expressions, such as g'day (gudhoy to American ears), crikey, fair dinkum, no worries!

VI. New Zealand

New Zealand English is heard by Americans as "Ozzie Light." The characteristics of Australian English are there to some degree, but not as intensely. The effect for Americans is uncertainty as to whether the person is from England or Australia. One clue is that New Zealand English sound "flatter" (less modulated) than either Australian or British English and more like western American English.

VII. South Africa

South African English is close to RP but often with a Dutch influence. English as spoken by Afrikaaners is more clearly influenced by Dutch pronunciation. Just like Australian and American English, there are numerous words adopted from the surrounding African languages, especially for native species of animals and plants. As spoken by black South Africans for whom it is not their first language, it often reflects the pronunciation of their Bantu languages, with purer vowels. Listen, for example, to Nelson Mandela or Bishop Tutu.

Some peculiarities:

- 1) i - as in bit is pronounced 'uh';
- 2) long /a:/ in words like 'past', 'dance';
- 3) t in middle of words pronounced as d's ('pretty' becomes '/pridi:/');
- 4) fundi - expert, from Xhosa and Zulu umfundi (student).

Dialects also varies slightly from east to west: In Natal (in western South Africa), /ai/ is pronounced /a:/, so that why is pronounced /wa:/.

On top of all this, the dialects of the ethnic group referred to in South Africa as "Coloured" (i.e. of mixed racial backgrounds) have a dialect quite distinct from the dialects of "white" South Africans.

VIII. Canada

Canadian English is generally similar to northern and western American English. The **one outstanding characteristic** is called Canadian rising: /ai/ and /au/ become /œi/ and /œu/, respectively. Americans can listen to the newscaster Peter Jennings -- one of the best voices on the telly! -- for these sounds.

One unusual characteristic found in much Canadian casual speech is the use of sentence final "eh?" even in declarative sentences.

Most Canadians retain r's after vowels, but in the Maritimes, they drop their r's, just like their New England neighbors to the south.

Newfoundland has a very different dialect, called Newfie, that seems to be strongly influenced by Irish immigrants: 1) /th/ and /dh/ > /t/ and /d/ respectively; 2) am, is, are > be's; 3) I like, we like, etc. > I likes, we likes, etc.

IX. American English

American English derives from 17th century British English. Virginia and Massachusetts, the "original" colonies, were settled mostly by people from the south of England, especially London. The mid Atlantic area -- Pennsylvania in particular -- was settled by people from the north and west of England and by the Scots-Irish (descendents of Scottish people who settled in Northern Ireland). These sources resulted in three dialect areas -- northern, southern, and midland. Over time, further dialects would develop [Shevchenko 1999].

The Boston area and the Richmond and Charleston areas maintained strong commercial -- and cultural -- ties to England, and looked to London for guidance as to what was "class" and what was not. So, as the London dialect of the upper classes changed, so did the dialects of the upper class Americans in these areas. For example, in the late 1700's and early 1800's, r-dropping spread from London to much of southern England, and to places like Boston and Virginia. New Yorkers, who looked to Boston for the latest fashion trends, adopted it early, and in the south, it spread to wherever the plantation system was. On the other hand, in Pennsylvania, the Scots-Irish, and the Germans as well, kept their heavy r's.

On the other hand, vocabulary in America was much more open to change than back in the old country. From the Indians, we got the names for many North American animals and plants, and thousands of place names. Here is a partial list: abalone -- Costanoan aulun; bayou -- Choctaw bayuk; chipmunk -- Algonquian chitmunk; hogan -- Navajo Hogan; how [greeting] -- Dakota háo, Omaha hau; moccasin -- Natick mohkussin; moose -- Natick moos; muskrat -- Natick musquash + 'rat'; opossum -- Powhatan aposoum; papoose -- Algonquian papoose; squaw -- Massachuset squa; toboggan -- Micmac toba:kan; totem -- Ojibwa ninto:te:m; wigwam -- Abnaki wikewam; woodchuck -- Algonquian otchek [<http://www.zompist.com/indianwd.html>].

The slave trade brought many new words from the Caribbean: barbecue -- Carib barbricot; caiman -- Carib acayuman; canoe -- Caribbean; cassava -- Taino caçábi; chigger -- Cariban chigo; guava -- Caribbean; hammock -- Taino; hurricane -- Carib huracan 'his one leg'; iguana -- Arawak iwana; maize -- Carib mahiz; mangrove -- Taino mangle; papaya -- Carib; pawpaw -- Carib (same source as papaya); potato -- Taino batata; savannah -- Taino zabana; tobacco -- Arawak tzibatl.

From the Indians of Mexico, American English adopted many other words, some through Spanish and others directly: avocado -- Nahuatl ahuatl; chile, chili -- Nahuatl chilli; chocolate -- Aztec xocolatl; cigar -- Maya sik'ar 'smoke'; cocoa, cacao -- Nahuatl cacahuatl; coyote -- Nahuatl cóyotl; guacamole -- Nahuatl ahua-molli 'avocado sauce'; mescal -- Nahuatl mexcalli; mesquite -- Nahuatl mizquitl; mole -- Nahuatl -molli 'sauce'; ocelot -- Nahuatl ocelotl; peyote -- Nahuatl peyotl; shack -- Nahuatl xacalli 'thatched cabin'; shark -- Maya xoc; tamale -- Nahuatl tamalli; tomato -- Nahuatl tomatl.

From slaves, we got another set of words, all the way from Africa: goober -- Bantu -- guba; gumbo -- Bantu -gombo 'okra'; okra -- Ashante nkru; yam -- Fulani nyami 'to eat'.

Speaking of slaves, southern speech in particular was influenced by slave speech habits, which in turn were based in part on original African languages and in part on the creoles which spread from the African coast and the West Indies. When southerners say "I done lost it," they are using a slave creole construction.

More willing immigrants added to other dialects. The Germans and the Irish had a huge impact on the colonies and early states. The dialects of central Pennsylvania, Minnesota, and the Dakotas were strongly influenced by the Germans, while the city dialects of the north were influenced by the Irish.

New York City became the door to the United States in the 1800's, and we see the impact of other immigrants, such as Jews and Italians: words such as spaghetti, pasta, pizza, nosh, schlemiel, yenta; expressions such as wattsamatta and I should live so long. The absence of the th sounds in the original Dutch of NYC, as well as in Italian and Yiddish and the English dialect of the Irish, led to the distinctive dese and dose of New York -- only now starting to diminish.

There is also a western dialect, which developed in the late 1800's. It is literally a blend of all the dialects, although it is most influenced by the northern midland dialect. Although there are certainly differences between the dialects of, say, Seattle, San Francisco, Phoenix, and Denver, they are far less distinct than, for example, the differences between Philadelphia and Pittsburgh!

Out west, there were also the influences of non-English speaking people, notably the original Spanish speaking populations and the immigrant Chinese (mostly Cantonese). Although they did not influence pronunciation or syntax, they provided a huge number of words. In the domain of food alone, we find tacos, tamales, frijoles, and burritos, chow mein, lo mein, fu yung, and chop suey. Many words from Mexico were actually already adopted from Mexican Indian languages: tomato and coyote spring to mind.

The dialects of the United States (with approximate areas):

I) Northern

- 1) Northern New England (Maine and New Hampshire)
- 2) Boston area (eastern Massachusetts, Rhode Island)
- 3) Northeastern (Connecticut, western Massachusetts, Vermont, upstate New York, lower Michigan, northern Illinois)
- 4) New York City area (including most of Long Island and northern New Jersey)
- 5) North central (upper Michigan, Wisconsin, Minnesota, the Dakotas)

II) Northern midland

- 1) Philadelphia area (inc. eastern Pennsylvania, southern New Jersey, Delaware, and the Baltimore area)
- 2) Pittsburgh area (western Pennsylvania)
- 3) Ohio-Plains (Ohio, Indiana, Illinois, Iowa, Missouri, Nebraska, Kansas ...)

III) Southern midland

- 1) Appalachia (western Virginia, West Virginia, eastern Kentucky, eastern Tennessee)
- 2) Arkansas-Oklahoma

IV) Southern

- 1) Virginia (eastern)
- 2) North Carolina (eastern)
- 3) South Carolina
- 4) Georgia-Florida
- 5) Mississippi-Gulf (including Alabama, Louisiana, eastern Texas, western Tennessee, western Kentucky)
- 6) West Texas

V) Western (Montana, Wyoming, Idaho, Colorado, Utah, New Mexico, Arizona, Nevada, California).

Peculiarities of:

I) Southern and south midland:

1) "drawl" [lengthening, fronting, and raising vowels]; 2) /ai/ > /æ:/ in find, mind; 3) /oi/ > /o/ in boil, oil; 4) /u:/ > /yu:/ in due, Tuesday; 5) au/ > /æu/ in out, doubt; 6) /e/ > /ei/ in bed, head; 7) /e/ > /i/ in pen, ten; 8) greasy > greasy; 9) carry > tote; 10) dragged > drug; 11) you > you all, y'all.

II) Southern: help, bulb, wolf > /hep/, /bœb/, /wuf/.

III) Southern vs south midland:

1) drop r's -- strong, sometimes retroflex, r's; 2) wash: /wa:sh/ -- /wosh/, /worsh/; 3) think: /think/ -- /theink/; 4) egg: /eg/ -- /eig/; 5) moon: /mu:n/ -- /mü:n/; 6) snake doctor -- snake feeder; 7) snap beans -- green beans; 8) goobers -- peanuts.

IV) Northern vs north midland:

1) fog, hog: /fag/, /hag/ -- /fog/, /hog/; 2) roof: /ruf/, /huf/ -- /ru:f/, /hu:f/; 3) cow, house: /kau/, /haus/ -- /kæu/, /hæus/; 4) wash: /wa:sh/ -- /wosh/, /worsh/; 5) darning needle -- snake feeder; 6) pail -- bucket; 7) teeter-totter -- see-saw; 8) fire-fly -- lightning-bug.

V) Eastern New England, Boston area, NYC area:

1) drop r's; 2) insert transitional r's, as in law'r'n awdah.

VI) Eastern New England, Boston area, Virginia area:

1) /æ/ frequently becomes /a/, e.g. in aunt, dance, glass; 2) Mary-marry-merry (/eɪr/-/æɪr/-/er/) distinctions preserved only in r-less areas, rapidly disappearing from American speech

VII) NYC and north midland, and spreading rapidly

1) loss of voiceless w: which > /wɪk/; 2) loss of voiceless y: human > /yum'n/.

A simplified way of differentiating the dialects is based on the words for two American favorites: the submarine sandwich and the soft drink:

i) Submarine sandwich -

- 1) New York: hero
- 2) Philadelphia: hoagy
- 3) Boston: grinder
- 4) Southern: poor-boy

ii) Soft drink -

- 1) Boston: tonic
- 2) Northern and North Midland, east of the Susquehanna: soda
- 3) Northern and North Midland, west of the Susquehanna: pop
- 4) South and South Midland: cold drink

(not to mention soda pop and soda water, and even coke in Rhode Island!)

The old cities of the eastern US each have their own peculiarities. **New York** is famous for its addition of central off-glides: pier becomes /pi:ʔ/, pair becomes /peʔ/, poor becomes /poʔ/. The aw (/o/) sound is raised and has a central off-glide as well: ball and coffee approach /buʔl/ and /cuʔfi:ʔ/. And her becomes /höʔ/!

South-central **Pennsylvania** is a great location for hearing various eastern accents. There are actually five in Pennsylvania. In the northern tier, near upstate New York, the accent is **Northern**. In **Pittsburgh** and the surrounding area they say /stɪl/ and /mɪl/ instead of steel and meal. In the **south**, near West Virginia, you hear Appalachian, and people still say you'uns and refer to their grandparents as Mammaw and Pappy! And, in the **center** of the state is what is called the Susquehanna accent, which is a variation on the Philadelphia area dialect, with a lot of German and Scots-Irish influences.

And we can't forget the **Philadelphia** accent itself:

- 1) /i/ often becomes /i:/, as in attitude and gratitude
- 2) /i:g/ > /ɪg/, as in the Philadelphia Eagles, pronounced /ɪg'lz/
- 3) /eɪg/ > /eg/, so plague is pronounced /pleg/
- 4) /u:r/ > /or/, so sure sounds the same as shore
- 5) /aʊl/ > /al/, e.g. owl
- 6) /aʊr/ > /ar/, so our sounds like are
- 7) mayor > /meɪr/
- 8) /æ/ > /iæ/, so Ann sounds like Ian
- 9) very and ferry become /vœri:/ and /føeri:/
- 10) /st/ > /sht/ at the beginning of words, so street is /shtri:t/

- 11) l is always "dark," that is, pronounced in the back of the throat [http://www.citypaper.net/articles/081497/article008.shtml].

In the **Lancaster** area (part of the Susquehanna dialect), the Pennsylvania German influence is obvious in some of the words and sentence structure: We red up the room, outen the light, and throw the cow over the fence some hay. We say that the peanut butter is all, the road is slippy, and I read that wunst (once). A slide is a sliding board, sneakers are all Keds, vacuum cleaners are sweepers, little pieces are snibbles, and if you are looking a bit disheveled, you are furhuddled. And at any local restaurant, they will ask you: Can I get you coffee awhile?

Dialects typically vary in their status. In the colonial and revolutionary times, a Boston, New York, or Virginia accent marked you as a gentleman or lady. In the early part of the 1900's, the accent of suburban New York was tops: Listen to the recordings of Franklin Delano Roosevelt, for example. Unlike "General American" (the radio and television reporter's accent), FDR dropped his r's and drawled his vowels luxuriously.

General American is a rather innocuous blend of Northern and Northern Midland dialect, with none of the peculiar words or pronunciations of any particular area. Today, the Western dialect has established itself, via the entertainment industry, as equal. Even Southern and Southern Midland English, long scorned by Northerners, have reestablished their status, especially after the presidencies of Jimmy Carter and Bill Clinton.

Two dialects are still seen as being substandard by many Americans: **Appalachian** and **Black English**. Unlike other dialects, they have considerable grammatical differences that make them sound to the mainstream as simply horrible English.

In Appalachia, for example, they say us'ns and you'ns. Both Appalachian dialect and Black English speakers often double negatives (he ain't got none), double comparatives and superlatives (more bigger, most biggest, gooder, bestest), over-regularize the past tense (stoled or stealed), and over-regularize plurals (mouses, sheeps, childrens).

Although the prejudice against people from Appalachia is real enough, the long tradition of prejudice against black Americans has been very difficult to eliminate, and that includes the disrespect accorded Black English. Despite some attempts to consider it another language (the Ebonics movement), it is in fact a variation on the Southern dialect, with input from Gullah and other slave creoles, plus the constant creation of slang, especially in northern urban areas.

Sources

1. Aitken A.J., McArthur T. Language of Scotland / A.J. Aitken, T. McArthur. – Edinburgh, 1999. – 230 p.
2. Catford J.C. The linguistic survey of Scotland / J.C. Catford. – Cambridge University Press, 1980. – 218 p.
3. Chambers J.K., Trudgill P. Dialectology / J.K. Chambers, P. Trudgill P. – 2nd edn. – Cambridge University Press, 1998. – 201 p.

4. Crystal D. The English Language / D. Crystal. – London: Penguin Books, 1990. – 288 p.
5. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 370 p.
6. Douglas-Cowie E. Linguistic code – switching in a Northern Irish village: social interaction and social ambition / E. Douglas-Cowie // Sociolinguistic patterns in British English [ed. P. Trudgill]. – London: Arnold, 1988. – P. 37 – 51.
7. [Electronic resource]. – Режим доступа: [http:// www.citypaper. net/ articles/081497/article008.shtml](http://www.citypaper.net/articles/081497/article008.shtml). – Mode of access.
8. [Electronic resource]. – Режим доступа: [http:// www. electricscotland. com/tourist/sh_gram.htm](http://www.electricscotland.com/tourist/sh_gram.htm). – Mode of access.
9. [Electronic resource]. – Режим доступа: [http://www. krysstal. com/ cockney.html](http://www.krysstal.com/cockney.html)). – Mode of access.
- 10.[Electronic resource]. – Режим доступа: [http:// www. zompist. com/ indianwd.html](http://www.zompist.com/indianwd.html). – Mode of access.
- 11.English Intonation in the British Isles [Electronic resource]. – Режим доступа: [http://www. phon. ox. ac. uk /~ esther /ivy web/](http://www.phon.ox.ac.uk/~esther/ivyweb/). – Mode of access.
- 12.Hughes A., Trudgill P. English accents and dialects: An introduction to social and regional variants of British English / A. Hughes, P. Trudgill. – 3rd edn. – London: E. Arnold, 1996. – 142 p.
- 13.Jarman E., Cruttenden A. Belfast intonation and the myth of the fall / E. Jarman, A. Cruttenden // Journal of the International Phonetic Association, 1986. – № 6. – P.4 – 12.
- 14.Shevchenko T.I. The Sociocultural Value of Fo-Variation in British and American English / T.I. Shevchenko // Proceedings of the XIV th International Congress of Phonetic Sciences. – San Francisco: The Regents of the University of California, 1999. – Vol.2. – P.1609 – 1612.
- 15.Trudgill P. On dialect: Social and Geographical Perspectives / P. Trudgill. – New York: New York University Press, 1983. – 240 p.
- 16.Trudgill P. Language in the British Isles / P. Trudgill. – Cambridge University Press, 1984. – 587 p.
- 17.Trudgill P., Hannah J. International English. A guide to varieties of Standard English / P. Trudgill, J. Hannah. – 3rd edn. – London, New York, etc.: Arnold, 1994. – 156 p.
- 18.Wells J.C. Accents of English / J.C. Wells. – Cambridge: Cambridge University Press, 1982. – Vol.2: The British Isles. – 465 p.

Summary

The aim of this article is to dwell on the English dialects and to give a detailed characteristic of them. English is actually an unusual language: a blend of early Frisian and Saxon, it absorbed Danish and Norman French, and later added

many Latin and Greek technical terms. In the US, Canada, Hawaii, Australia, New Zealand, South Africa, and elsewhere, it absorbed terms for indigenous plants, animals, foodstuffs, clothing, housing, and other items from native and immigrant languages. Plus, the various dialects, from Cockney to Jamaican, and innumerable sources of slang, from Polari to hip hop, continue to add novel terms and expressions to the mix.

УДК 821.512.161-3

БІОГРАФІЧНИЙ МОДУС У ТУРЕЦЬКІЙ ДРАМАТУРГІЇ ПОСТМОДЕРНОЇ ДОБИ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ «ТЕНЦИНГ»)

Прушковська І.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У 80-ті, 90-ті рр. ХХ ст. драматургія Туреччини переживала тематичну кризу жанру на тлі політичних та економічних проблем. Складні політичні умови спричинили викоренення драматургічних творів, які торкалися важливих соціальних питань. Зі сцен театрів почали зникати трагедії, натомість основний репертуар складався з водевілів та бульварних гуморесок. Ставилися також історичні драми Турана Офлазоглу «Божевільний Ібрагім», «Селім III», Орхана Асени «Гюррем Султан», п'єси на неполітичну тематику Реджепа Більгінера, Октая Араїджи, Октая Ріфата. Також з'являлися й нові, молоді драматурги, такі як Муратхан Мунган, Ерхан Гьокгюджу, Адем Атар, Улькю Айваз, Тургай Нар, Ерман Джанатан, Йилдирай Шентюрк, Мемет Байдур, мистецькі пошуки яких схилялись до біографічної тематики.

Опрацювання біографічного модулу постмодерної доби у турецькій драматургії є порівняно **новим** для українського сходознавства, спеціальних наукових розвідок з цього питання наразі не існує, і цим зумовлюється **актуальність** обраної теми. **Об'єктом** дослідження є художньо-біографічна п'єса турецького драматурга Мемета Байдура.

Літературна рецепція драматургії Мемета Байдура (1951-2001) у площині біографічних образів є досить фрагментарною, можна назвати лише кілька прізвищ турецьких науковців, які торкалися проблем розвитку біографічної літератури, а саме Джеват Чапан, Севгі Граф, Севда Шенер.

Поява на драматургічній арені Мемета Байдура умовно відсунула на другий план театральну кризу. З 1982 по 2000 рр. Мемет Байдур написав двадцять три п'єси, кожна з яких приваблює своїм комізмом і водночас

трагізмом. Автор досить вдало завуальовує трагічні моменти своїх творів під комічною поведінкою героїв. У п'єсах Мемета Байдура «Лимон» (1982), «День-ніч» (1982), «Гра – смерть» (1982), «Іграшки самотності» (1984), «Жіноча станція» (1987), «Республіканська дівчина» (1988), «До обіду» (1988), «Орхідеї на місці пожежі» (1989), «Ноги кохання» (1992), вимальовується повноцінна система образів, наділених індивідуальними рисами, за допомоги яких митець висловлює своє ставлення до життя. Палітра образів турецького драматурга має не лише індивідуальне й узагальнено-пізнавальне значення, але й значення повчальне: уособлюючи в художньому образі свою відразу до того, що відбувається в суспільстві, намагається звернути увагу на існуючі проблеми.

До біографічної тематики Мемет Байдур звертається у п'єсах «Володимир Комаров» (1990) і «Тенцинг» (1993). У драмі «Володимир Комаров» задіяні класичні ресурси біографічної драми, тоді як у п'єсі «Тенцинг» автор не намагається сакраментально-ціннісно відтворити життєві колізії протагоніста, а навпаки, прагне зобразити біографічного героя амбівалентно, подекуди квазібіографічно. У такий спосіб на основі біографії створено образ, який втілює культурний тип зі своїми власними кодами і нормами – узагальнений тип людини цієї культури.

В одному зі своїх есе Мемет Байдур розкриває причини, які надихнули його на написання п'єси «Тенцинг». У 1992 році він летів у Париж і в літаку в газеті «Ле Монде» прочитав статтю на дві сторінки, яка була присвячена сорокаріччю з дня сходження на гору Еверест. У статті згадувалося ім'я Едмонда Гіллари як людини, яка першою ступила на вершину найвищої гори. Статтю прикрашало фото Гіллари й Тенцинга «невисокого, з розкосими очима, гарної статури» [5, с. 33].

Події п'єси розгортаються у 1993 р. Едмонда Гіллари запросили на збори, присвячені сорокаріччю підкорення Евересту. На зборах присутня молода кореспондентка на ім'я Лейла, яка намагається дізнатися правду, хто ж саме першим ступив на вершину гори – Гіллари чи Тенцинг. За сюжетом Гіллари на зустрічі з кореспондентами заявив, що сорок років тому саме він ступив на вершину першим, а не Тенцинг, як було оголошено раніше:

Лейла: Сорок років тому, коли ви зійшли з Евересту, на вас чекали сотні людей... Ви... сказали їм, що першим на вершину ступив Тенцинг Норгай.

Едмунд: Так. Саме так і було.

Лейла: За сорок років ...сьогодні... ви стверджуєте, що першим були ви.

Едмунд: Так.

Лейла: То сорок років тому ви сказали неправду?

Едмунд: Ні, я ніколи не казав неправду [4, с. 681].

З автобіографії Тенцинга відомо, що питання про те, хто саме першим дістався вершини Евересту, турбувало тисячі людей і носило політичний характер. Тому 22 червня 1953 р. у канцелярії прем'єр-міністра Непала Тенцинг і Гіллари підписали заяву, у якій говорилося, що вони обоє майже

одночасно ступили на вершину. Згодом Тенцинг зізнався, що першим ступив саме Гілларі: «Трохи не доходячи до вершини ми з Гілларі зупинились. Ми поглянули нагору, пішли далі. Нас з'єднував канат довжиною з десять метрів, однак я тримав більшу його частину змотаною в руці, отже, нас розділяло не більш, ніж два метри. Я не думав про "першого" і "другого". Я не казав собі: "Там лежить золоте яблуко. Зараз відштовхну Гілларі й вхоплю яблуко перший". Ми рухалися повільно, але вірно. І ось ми дісталися вершини. Гілларі став на неї перший, я за ним» [3].

Деякі літератори, незалежно від місця їх перебування, хоча й намагаються зберегти свої національні духовні цінності, майже не налаштовані антизахідно, що можна пояснити не лише багатолітністю Заходу, його особливістю притягувати й відштовхувати, але й характером життєвого досвіду й світобаченням літераторів. Інші бачать у Заході агресора, який намагається нав'язати народам Сходу свої правила й принципи [1, с. 7]. У передмові до п'єси автор зазначає, що він усім серцем полюбив свого протагоніста, але зненавидів Едмонда Гілларі [4, с. 676]. Тенцинг є внутрішнім голосом, совістю Едмонда упродовж всієї п'єси, його ніби не бачать інші герої п'єси, але він всюди й завжди переслідує англійського альпініста. Негативні почуття автора відчуваються і в репліках героїв його п'єси, їхній поведінці й ставленні один до одного. Найчіткіше прослідковуються натяки автора на довготривале зверхнє ставлення людини з Заходу до людини Сходу, гегемонію європейських уявлень про Схід і, як результат – негативне ставлення східної людини до білої:

Тенцинг: Гілларі! Гілларі! Біла людина... занадто самотня. Раніше білі люди занадто багато пили, говорили забагато всіляких дурниць. А зараз... самотні... Змагатися... Це смисл життя кожної білої людини. Обов'язково хтось має перемогти, а хтось програти. Так вони не тільки один з одним змагаються, вони ж і з природою, і зі світом, і з небосхилом змагаються. І, як не дивно, завжди перемагають. Едмунд прийшов до мене сорок років тому і каже: «Проведи мене до вершини Евересту?». Я погодився. Є й інші гори, але ж білі люди захотіли саме Еверест, бо вона – найвища [4, с. 680]. ... Мене завжди дивувала глибока ненависть білих людей до природи. Вони намагалися її побороти... стати володарем природи, підкорити своєму «Я». І це вони називали цивілізацією, розвитком, технологією. Вони намагалися бути сучасними [4, с. 697].

Едмунд: Так, найвища гора! Треба ж було комусь стати першим, хто б її підкорив. Необхідно було довести, що людина сильніша за гори [4, с. 689].

Едвард Саїд у праці «Орієнталізм» зазначає, що відносини між Заходом і Сходом – це відносини сили, домінації, розмаїтих ступенів складної гегемонії [2, с. 16]. Мемет Байдур досить глибоко відчуває наслідки таких відносин, адже свого часу європейські культурні й літературні канони ледве не силою захопили турецьку літературу, внаслідок чого відбулися неминучі трансформації, які були більш негативними, аніж позитивними. Підтвердженням цього є думка одного з найяскравіших представників літературного світу Туреччини першої половини ХХ ст. Джеміля Меріча:

“Насилля – бог Європи” [6, с. 207]. “Осучаснення – це новий вид імпорту з християнської Європи, як кокаїн та ЛСД... Це отрута, яка паралізує мозок... Це – просто вилізти зі шкіри, забути про достоїнність рідної країни і податися у рабство, чи не так? Ми – діти зовсім іншої цивілізації, більш старої, більш людяної. Осучаснитися – це означає стати блазнями, гявурами...”[6, с. 97].

У згадуваній вище автобіографії Тенцинг висловлює своє ставлення до білих людей, а саме до англійців, яке є ще одним підтвердженням наявності бінарної типології передових і підлеглих культур і народів: «факт, що англійці зазвичай більш стримані й манірні, ніж представники відомих мені інших народів; особливо ж це проявляється, на мою думку, стосовно людей не їхньої раси. Можливо, річ у тім, що вони так довго правили на Сході, можливо, це закладено в їхній природі, в усякому разі, це факт, який ми, шерпи, мали можливість спостерігати не раз, адже упродовж багатьох років ходимо в гори з людьми багатьох національностей» [3].

Літературний портрет головних героїв п’єси «Тенцинг» малюють самі герої, характеризуючи один одного:

Гіллари: ...Тенцинг! Тенцинг! Як мені вже набрид цей мужик... Він був хорошим другом... Просто собі «сардар». Серйозний, тихий, філософ, гарний альпініст... Кілька разів життя мені врятував... Східний філософ, селяк [4, с. 693].

Тенцинг: Я завжди бачив у ньому товариша. І зараз ставлюся до нього по-дружньому. Він трохи самозакоханий, якимось дивно інтерпретує поняття «цивілізація»... Він відрізнявся від тих англійців, з якими я раніше вже був знайомий. Він більш упертий і здоровий тілом. Рішучий... Він йшов так гучно, наче вколював палі, був налаштований на перемогу. Я намагався йому пояснити, що ми не змагаємося. Але він не розумів... [4, с. 680]. Не думайте, що я виставляю його в негативному світлі. Тенцинг любить Гіллари. Я не ображався на нього, навіть коли всі казали, що я просто його... сардар, шерп. Я просто намагався зрозуміти його, його та інших білих людей [4, с. 698].

Мемет Байдур, відходячи від канонів класичної біографічної драми, будує атмосферу можливого діалогу протагоніста з Гіллари щодо болючого питання долі Евересту після його підкорення. Тенцинг, як внутрішній голос Гіллари, намагається переконати його в тому, що лише він і тільки він може врятувати гору від тих масштабних негативних наслідків, які спричинені діями багатьох людей після 1953 року:

Тенцинг: Як на мене, то забудь вже те, що сталося сорок років тому, подумай про те, як врятувати Еверест. Поводься, як справжній альпініст ... [4, с. 711]. Стільки бруду! Вони вкрали в Евереста аж два метри! Це дуже важливо. Нема вже пантер, зникають рослини. Там тепер лише кока-кола, гамбургери, пластикові пляшки, целофанові пакети і ціла армія розкішно вбраних людей, які лишають все це сміття на схилах гори [4, с. 710].

Гіллари: Так, необхідно рятувати Гімалаї... Від альпіністів, туристів, фотографів, журналістів... За рік там накопичується сорок тисяч тонн

сміття. Вони вбивають природу, ліс, тварин і що найважливіше – Еверест! Це треба спинити, поки не пізно [4, с. 690].

Мемет Байдур продуктивно користується прийомами авторської здогадки, припущення, домислу, інтуїції, хоча подекуди відчувається намагання дотримуватися максимальної достовірності. Отже, дія відбувається 1993 року, за сорок років після підкорення Евересту. Гілларі 74 роки, але Тенцинг немає вже дев'ятнадцять років, тоді як насправді він помер дев'ять років тому. Відомо, що Тенцинг шість разів намагався піднятися на гору Еверест і його підйом з Гілларі був сьомою спробою, тоді як герой М. Байдура Гілларі каже таке:

Едмунд: Ми зупинилися. Він намалював пальцем на блакитному снігу чотири шляхи і запитав, яким саме шляхом я хочу йти. Я запитав у нього, звідки він знає ці шляхи. Він відповів, що одним шляхом йшов його дідусь, іншим – батько, а два останніх він сам винайшов. Він не сказав, скільки разів сходив на цю гору. Я запитав, а він відповів, що не знає. Потім ми разом порахували. Цілих двадцять дев'ять разів він сходив на цю гору! Уявляєте? Це ще до мене, а після мене ще п'ять разів! Він сходить на неї, коли йому заманеться. А я лише раз! І моє ім'я потрапило до енциклопедій, до шкільних підручників [4, с. 714].

Елементом домислу автора є й найважливіша мить в житті обох альпіністів – момент, коли вони опинилися на вершині. З документальних джерел відомо, що Тенцинг і Гілларі майже одночасно дісталися вершини, обійнялися, потиснули один одному руки. Тенцинг розгорнув прапори, підняв їх угору, Гілларі дістав фотоапарат і зробив кілька знімків. Герой п'єси Гілларі запевняє, що дістався вершини сам:

Едмунд: За сто метрів до вершини Тенцинг сів на сніг, зняв рюкзак і вказав пальцем на вершину, потім сказав: «Лізь-но». Я почав видиратися на вершину. Час від часу я обертався, а він сидів і спостерігав за мною, усміхаючись. Він надихав мене на перемогу. Я дістався вершини, встромив у сніг прапор. І вже з тієї вершини я його не бачив. Йшов сніг. Я забув, що він там... Був лише я. Був Еверест, була Англія! [4, с. 715].

Отже, сегменти біографічного поля протагоніста чітко окреслені автором п'єси. Тенцинг – це самодостатній, самобутній літературний образ, відмінною рисою якого є біографічність і високий ступінь психологізації. Аналіз біографічного модусу постмодерної турецької драми на прикладі «Тенцинга» Мемета Байдура відкриває простір для подальшого вивчення заявленого питання в українському сходознавстві.

Література

1. Восток – Запад: притяжение, отталкивание: [коллект. труд / наук. Ред. Прохогина С.В.]. – М.: Институт востоковедения РАН, 1998. – 193 с.
2. Саїд Е. Орієнталізм / Едвард Саїд; [переклад з анг. В. Шовкун]. – К.: Основи, 2001. – 511 с.

3. Тенцинг Норгей. Тигр снегов / [Переклад з англ. Л. Л. Жданова. Електронний ресурс]. – М.: наука, 1988. – 252 с. – Режим доступу: <http://www.lib.ru/ALPINISM/TENCING/tigrsnegov.txt>.
4. Baydur M. Tiyatro oyunları / Memet Baydur. – İstanbul: İletişim, 2009. – 869 s.
5. Baydur M. Yazmak / Memet Baydur. – İstanbul: İletişim, 2002. – 58 s.
6. Meriç C. Bu Ülke / Cemil Meriç – İstanbul: İletişim yayınları, 1975. – 340 s.

Summary

This article analyzes the literary-biographical representation in the context of postmodern drama "Tenzing" of Memet Baydur, the features of postmodern biographical drama that make it significantly different from the classic biographical drama. In the article literary methods of author in creating an image of the main hero were considered.

УДК 81'373:811.112.2

ГНІВ І ЙОГО ВЕРБАЛІЗАЦІЯ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПРОПОВІДЯХ МАЙСТЕРА ЕКГАРТА

Романова Н.В.

Київський національний лінгвістичний університет

Проблема вербалізації емоцій загалом і гніву зокрема є відносно новою на теренах вітчизняної германістики [4, с. 10-12]. Питання ускладнюється й тим, що смисл і семантичні межі емоцій є рухомими та зазнають змін у часі й просторі [16, с. 61-71]. У цьому зв'язку особливої **актуальності** набуває всебічне вивчення німецькомовної емотивної семантики в текстах різних типів і жанрів.

У проповіді як типові тексту відображається мовна й пізнавальна особистість автора, який намагається пояснити навколишній світ крізь призму сакрального й біблійного водночас. Процес вибирання об'єкта пізнання носить не хаотичний, випадковий характер, а в певній мірі підпорядковується дії основних конфліктів епохи: духовних, релігійних, культурних, соціальних, ідеологічних, психологічних тощо [9, с. 5]. Отже, проповідь є продуктом вибирання "негативного фрагмента реальної дійсності", що зіставляється з "позитивним фрагментом сакрально-біблійної

реальності" й реалізується як відповідний життєвий матеріал морального імперативу.

Інваріантною ознакою проповіді є образ автора, який формується за формулою "церква – людина" [7, с. 267]. Стверджують, що лексичний контекст у проповіді не завжди відображає її специфіку. Йдеться про кваліфікацію лексичних одиниць, у тому числі: "книжна лексика", лексика високого стилю, архаїзми, "квазітермінологія", або "біблеїзми, конфесійна лексика, церковні реалії, сакральні топоніми й антропоніми" [5, с. 74].

До лексичного реєстру, як бачимо, не входить емотивна лексика. Її "ігнорування" може бути пов'язане з лексико-семантичними особливостями (кодифікація емоційного), функціями (емотивність, експресивність), тематикою проповіді, інтенціями й установками автора тощо.

Метою цієї статті є вивчення особливостей номінації емоції гніву за допомогою лексичних одиниць у німецькомовних проповідях Йоганна фон Екгарта (Майстер Екгарт (1260—1328)).

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) розглянути поняття "гнів" у розрізі теорії диференціальних базових емоцій (К. Е. Ізард); 2) окреслити конфігурацію й лінгвістичне наповнення проповіді найвідомішим німецьким містиком кінця XIII—першої половини XIV ст.; 3) вибрати словоформи, що позначають емоцію гніву в німецькомовних проповідях №№ 1-27; 4) визначити частиномовну домінанту названих словоформ.

У психології (К. Е. Ізард) гнів є однією із найважливіших базових емоцій, виявленням інстинкту самозбереження. Універсальним його активатором вважають обмеження свободи (фізичної чи вербальної), оскільки людина не може досягти бажаної цілі. Джерелом гніву може стати й думка про допущену помилку, несправедливість чи незаслужена образа [6, с. 240-251]. Отже, причиною гніву є біль — фізичний, фізіологічний, моральний і/чи соціальний, негативний учинок із погляду інтерпретатора, результат розмірковування.

Фізіологічним механізмом гніву вважають "підвищення процесів збудження в корі головного мозку, викликаних певними негативними подразниками" [13, с. 37]. Психічний стан гніву супроводжується послабленням вольового й розумового контролю людини над своєю свідомістю й своїми діями.

Гнів має специфічні зовнішні вияви в різних рухах, міміці, жестах, словах. Крос-культурні дослідження показують, що зціплені зуби й міцно стиснені губи є універсальним способом вираження гніву. Передбачають, що така міміка виникає в процесі соціалізації і є модифікацією генетичної мімічної реакції гніву (оскалу зубів). Міцно стиснуті губи дають змогу приховати інтенсивну злість, що певною мірою нейтралізує емоційний сигнал [6, с. 251].

Імпліцитно виокремлюють "праведний" і "неправедний" гнів. "Праведний" гнів релевантний суб'єктивним цінностям, візирцям, нормам і правилам, "неправедний" — об'єктивним відповідно. Тут важлива не стільки

емотивна ситуація, скільки її інтерпретація. Принагідно зазначимо, що в аналізованих нижче текстах гнів синтезують професійно (теолог, філософ), конфесійно (неоплатонізм) і науково (магістр теології). Сукупність цих різних поглядів не може не відбитися на лексичній емотивній семантиці. Оскільки будь-який проповідник намагається якимось способом уплинути на духовний і/чи фізичний стан слухача, то враховуємо й емоційність, або "якість мовлення, що спричиняється психічним станом того, хто говорить" [12, с. 29].

Метафорично гнів характеризують як стихію вогню чи термальність останнього. У розгніваної людини "закипає кров", пашить обличчя, м'язи напружені. Тобто вона є досить агресивною й надміру активною. Дозволимо собі нагадати, що вогонь — це амбівалентний образ фізичної сили, що руйнує будь-які форми буття й очищує їх від небуття [15, с. 246-248]. Очевидно, що природа енергії вогню адекватна енергії гніву.

Відомо, що представники психолінгвістичного підходу (О. О. Потебня) ототожнюють вогонь із психікою (душа), первинними інстинктами (голод), волею (бажання), вихідними почуттями (любов), емоційними станами (смуток, радість, гнів) [11, с. 7]. У цьому світлі гнів є проявом психічної енергії, яка поєднує "зовнішнє і внутрішнє середовище життєдіяльності людини" [3, с. 13]. Зрозуміло, що джерелом появи гніву є дисгармонія між цими середовищами, асиметричний перерозподіл інформації, що знаходиться на різних рівнях психіки — "свідомості, передсвідомості й підсвідомості" [3, с. 12]. Свідомості тут відводять другорядну роль, а передсвідомості й підсвідомості — першорядну. Зауважують, що за допомогою розуму й знань налаштуватися та проникнути в матрицю Всесвіту сучасній людині практично не можливо. Але, якщо розум "вимкнено" й замість нього починає діяти сенсорне пізнання, "емоції, передсвідомість і підсвідомість", головний "мозок уподібнюється понадчуттєвому приймально-передавальному пристрою, що реагує на космічні реалії і діє в єдності з ними" [3, с. 15]. Таким чином, визнають вселенську глобальність інформаційно-енергетичної природи людини і її емоційного стану, а також автономність розуму. Базові емоції на тлі сказаного є механізмом трансформації первинного буття у вторинне.

Зазвичай, із гнівом активізуються й такі негативні емоції як огида та презирство. Тоді формується комплекс негативних емоцій, що називають **тріадою ворожості**. Ця тріада може траплятися в різних ситуаціях і навіть призвести до низки сварок між людьми чи внутрішнього конфлікту індивіда. Крім того, вона провокує бажання в людини "розправитися" з неприємним об'єктом, напасти на нього і фізично знищити. Розрізняють гендерний аспект тріади ворожості: чоловіча й жіноча агресії. При цьому більш агресивною й послідовною є жінка, що пов'язують із її біологічною й психічною природою.

Хоч гнів, огида й презирство тісно взаємодіють одне з одним, кожна з перелічених емоцій має свої характерні особливості і вносить щось "своє" в когнітивні структури й поведінку людини. Контролювати таку тріаду дуже

складно й проблематично. Результатом неконтрольованого впливу цих емоцій на мислення й поведінку є серйозне порушення адаптації і розвиток психосоматичних симптомів.

Експериментально доведено, що в тріаді ворожості презирство є найменш "небезпечним": воно не викликає в людині агресії, менше активізує печаль, провину й страх. Сюди додають і позитивні риси емоції презирства, а саме: почуття задоволення [6, с. 252-289].

Таким чином, гнів співвідносять із двома різновидами: так званим "чистим" і "комбінованим". У "чистому" вигляді гнів лежить у трьох площинах: психічній, соціальній і соціально-психологічній. У структурі ж тріади ворожості — це психічне, когнітивне, соціальне, соціально-психологічне і фізіологічне. Поєднує ці площини суб'єктивно-об'єктивна оцінка, яка впорядковує, організує, систематизує буття людини [12, с. 14].

Перш ніж розглядати вербалізацію гніву лексичними засобами в німецькомовних проповідях Й. фон Екгарта, лаконічно охарактеризуємо ці тексти (№№ 1-27 — 46427 словоформ).

Цікаво, що всі тексти проповідей рейнського містика німецькою й латинською мовами розглядають як поетику. Поетика визначається двома основними категоріями — естетичністю й емотивністю [2, с. 133], що почасти наближає її до емотивної семантики. Естетичність характеризується відносною постійністю й зорієнтована на античні принципи Краси, Міри й Гармонії [1, с. 978]. Щодо емотивності, то ця категорія має широкий спектр виявів і є навіть способом розмежування різних типів поетичного мовлення: конвергентного й дивергентного [18, р. 24].

Відзначають також "особисте відношення" автора "до позаособистих способів побудови тексту", що є "двоповерховою будівлею". Перший поверх цієї будівлі ототожнюють із теонімами, неологізмами, синтаксичними структурами, риторичними фігурами. Теоніми ведуть своє походження від позитивних і негативних методів та шляхів суперлативності, неологізми — від словотвірних процесів. На другому поверсі "розміщують" численні зразки алегорій, тропів: розгорнуті порівняння, паралелі, okazіоналізми й художні образи [14, с. 47-48].

Неабияке значення має і варіативність форми викладення писемних проповідей Й. фон Екгарта. Йдеться про авторський і слухацький варіанти. Перший чи авторський концентрує увагу адресата на самій концепції. Тоді як другий чи слухацький — це передусім співавторство, інтерпретація й адаптація вихідної інформації на загальнокультурному рівні розвитку адресата, деформація на всіх рівнях мови. Ефект сприймання такого тексту визначає не тільки авторська концепція, а й повнота її відтворення, співвідношення оптимальності коментування й цитування, еквівалентність вихідних і кінцевих мовних одиниць, потреба в протоінформації і її вибір, орієнтація похідної концепції на іншу аудиторію тощо. У зв'язку з обсягом статті ми не ставимо за мету провести чіткий вододіл між авторським і слухацьким, первинним і вторинним. Важливо те, що емотивна лексика актуалізується в обох варіантах писемної проповіді.

Розглянемо тепер вербалізацію гніву лексичними засобами у фактологічному матеріалі.

Зафіксовано повнозначні частини мови: **іменник** (*zorn* 5, *zornlichkeit*, *zürnerin*, *irascibilis*), **прикметник** (*zornic* 3, *zürnendes*), **дієслово** (*erzürnen*, *zürnen*), **прислівник** (*in zorn* 2) і **займенник** (*er*). Серед зазначених словоформ домінують іменникові (8) з назвою гніву. При цьому чітко виражені пряме й переносне значення. У прямому вжитку зберігається відтінок психічного і фізичного, в переносному — сакрального, духовного, естетичного й/чи морального. Частота поширеності аналізованих лексем є низькою — 16 чи 0,034% вивчення масиву. Тобто 34 одиниці на 10000.

Гнів розуміють комплексно, з одного боку, як сакральність і найвище вихідне почуття — любов, з іншого — як психічну категорію з компонентом страждання: *Dar umbe ist der zorn gotes ûz der minne, wan er âne lîden zûrnet* [17, s. 42]. — "Тому **гнів** божий зумовлений любов'ю, якщо **він** не виникає через страждання" (тут і далі переклад українською мовою наш. - Н. Р.). У наведеному прикладі гнів — це іменник (*zorn*) й особовий займенник (*er*). Іменник *zorn* уживається з означеним артиклем і визначається іншою словоформою в родовому відмінку (*gotes*), якій властивий цей емоційний стан. Оскільки гнів тут мислиться в повному своєму обсязі, то можна розглядати його як явище, єдине в своєму роді, а вербальне його втілення — як дещо унікальне. Стосовно особового займенника *er*, то він є словом-замінником *zorn*, виконує функцію повторної номінації і відіграє анафоричну роль у тексті проповіді. Цей займенник експлікує значення внутрішнього переживання, що є особистим психічним станом стражденної людини.

Похідний іменник *zornlichkeit* зі значенням "розгніваність" уживається в сильній чи фінальній позиції синтагми, що позначає три групи денотатів: розум, волю й емотивну процесуальність: *Diu sêle hat driu krefte: verstentnisse, wille unde zornlichkeit* [17, s. 78]. — "Душа має три сили: розум, волю і **розгніваність**". Відсутність артикля перед названим дериватом указує не на абстрактність поняття, а категорію емоційного, що є рівноправною в лінійному ланцюгові розгортання семантики речення.

Вираження гніву об'єктом засвідчує дієслівна словоформа в третій особі однини *zürne*. Неозначений займенник *man* є досить важливим для формування наряду дії на носія емоційного стану: *Einem menschen sol niht leit sîn, daz man ime zûrne, im sol leit sîn. daz ez den zorn verdienet* [17, s. 106]. — "Людина не повинна страждати через те, що її **гнівають**, вона має страждати через те, що заслуговує на цей **гнів**". Тут психічне (страждання) є похідним від соціального. Негативна дія деактуалізується негативною предметністю. Конвергенція синсемантичної лексики в препозиції до негативних словоформ *zürne* і *zorn* є засобом нейтралізації негативу. До названих засобів можна віднести й маркери інтенсивності (*deste mêt*) перед модальними дієсловами, що модифікують зворотні вербативи (*sich geziehen*): *Dar umbe daz er in desten mêt müge an sich geziehen, daz er sînes zornes vergezze* <...> [17, s. 219]. — "Ісус мусить глибше проникати в свою сутність, щоб забути про свій **гнів** <...>". У наведеному прикладі імпліцитно

актуалізується семантика "свого/чужого" гніву, який зображений через когнітивну дію й поступається їй за просторовими параметрами глибини. З позицій етноцентризму "своє" оцінюється завжди позитивно, оскільки воно "правильне", постійне, істинне [8, с. 37-40]. За таких обставин гнів змінює негативний знак модальності на позитивний.

Виділяємо також обсяг сакрального гніву: *Sît des gewis bî der êwigen wârheit, daz ez ein alsô grôzer gotes zorn ist* [17, s. 277]. — "З того часу як пізнаєш істину, вона стає великим **гнівом** божим". Через неозначений артикль *ein* утілюються різновиди справедливості, число яких залишається відкритим. При цьому гнів постає як нове, невідоме, характерне для поведінки Бога-Отця.

Внутрішній прояв гніву передбачає наявність близького за духом оточення. При цьому просторові параметри його поширення — безмежні: *Nû sprechent die meister, noch sî ein nâher zorn dan daz sînen friunt haben wil sînen friunt selben und allez, daz er hat. Diu sêle sprichet, daz ir zorn sô unmêzic sî, daz er sich mit ir niht versûnen mûge* [17, s. 542]. — "Тепер Майстер говорить, є ще ближчий **гнів**, тому друзі Бога хочуть мати це в своїх друзів і у всьому, що є в Бога. Душа говорить, що її **гнів** такий безмірний, що Бог не може примиритися з нею". Сюди додаємо й волюнтатив-уподібнення з сакральним: *Der dritte zorn der sêle ist, daz si got wolde sîn unt laz enkein créâtûre nirendert werc, als dâ got was in sîner êwikeit, ê daz er ie créâtûre geschuof, dur daz si gotlîcher nâtûre in der einekeit gebrûchen mûhte als er ê tet* [17, s. 543]. — "Третій **гнів** душі — це бажання бути Богом і не допустити жодне творіння до перетворення, як це було в первні, до того як Він створив кожную істоту, й цим душа хотіла б зламати божественну природу як Він це колись зробив». Структурування емоційного в математичних термінах свідчить про те, що вибір іменника *zorn* на позначення психічного є соціально маркованим і культурно зумовленим.

Уживання іменника *zorn* як предикатива вказує на існування родовидових відношень із підметом, чия семантика втілює ідею негативного вчинку з погляду релігійно-моральних догм: *Der fünfte schade ist zorn. Prûeve, lieber mensche, waz dû ie getete in dîme zorne mit Worten oder mit werken, daz soltû bezzeren mit senftmüetigen Worten. Wizzist, dû mahl daz Wort geret hân in dînem zorn, bestest dû da mite, dû wirst ein kint des ewigen tôdes* [17, s. 450]. — "П'ятий гріх — **гнів**. Слідкуй, любя доню, щоб ти **в гніві** не скривдила ні словом, ні ділом, образу виправляй лагідними речами. Знай, що раз сказане тобою слово **в гніві**, знищить тебе як людину". Прислівник способу дії *in zorne* 2 характеризує емоційний стан кривної особи в комунікативному акті. Динаміку дії забезпечують тут імперативні форми дієслів у другій особі однини *Prûeve* і *Wizzist* та синтаксичні конструкції із модальним дієсловом *soln*, що виражає спонукування й непряме побажання. Периферійними компонентами емотивного значення названих дієслів є оцінка, емоційність, інтенсивність.

Крім того, емоція гніву вимірюється ступенем духовності, що є динамічним і змінним утворенням, підпорядковується негативному

емоційному станові — депресії і ототожнюється з хвилюванням: *Des mac sich ein geistlich mensche wol schamen, daz er sô lihte gewandelt wirt an betrüepnisse, an **zorne** und an ergerunge* [17, s. 154]. — "Праведнику має бути соромно, що він перетворює радість у сум, **гнів** і хвилювання". Медіальна позиція іменника *zorne* в синтагмі наведеного прикладу активізує функціонування емотивного загальнопсихічного гіпероніма *engerunge* й модифікує чи посилює семантику гіпоніма *betrüepnisse*. Дистанція між позитивним і негативним нівелюється діяльністю індивіда в рамках морально-етичних норм поведінки в суспільстві (*mac sich ... wol schamen*).

Іменникова словоформа в родовому відмінку однини *zornes* означає фізичний біль у кількох іпостасях: емотивній, духовній, якісній, аксіологічній: *Diu êrste geburt bringet kinder des **zornes** unde diu ander kinder der minne* [17, s. 369]. — "При перших пологах народжуються діти **гріха**, а при других — кохання". У такий спосіб тілесне не лише нумерується, але й упорядковується, хронологізується за віковим цензом і сукупністю, диференціюється гендерно та частково десакралізується.

Трапляються й німецько-латинські паралелі з позначенням гніву, що містить одночасно інтенсивність й експресивність: *Diu ander kraft heizet diu **zürnerin**, irascibilis; an der soll dû hân ein vingerlin, daz ist dîn fride* [17, s. 339]. — "Інша сила називається **гнів**, *irascibilis*; ти це повинен знати, це — твій спокій". Зміст лівобічної частини цього прикладу вказує на те, що похідний емотивний іменник *zürnerin* експлікує значення відомого різновиду фізичної енергії. Правобічна його частина передає енергію "живих" знань людини, що слугують своєрідним механізмом переходу між фізичним і ідеальним планами земного буття. Інакше кажучи, на фізичному плані гнів очолює скалярну лінійку, на тонкому — змішується на порядок, ототожнюється із запозиченим латинським полісемом *irascibilis* — "гнів, лють, роздратування" [10, с. 374] й отримує статус внутрішньої рівноваги.

Прикметник *zornic* позначає негативний емоційний стан людини, що зводиться формально до рангу рис характеру й девіантної поведінки: *Gesiget aber daz fleisch dem bluote an, sô wird der mensche hôchvertic, **zornic** und unkiusche unde hât alle untugent an ime* [17, s. 179]. — "Якщо тілесне переважає над психічним, то людина стає гордовитою, **розгніваною** й зухвалою та порочною". Медіальна позиція аналізованого прикметника в синтагмі залежить від логіки слідування її компонентів, семантичних, когнітивних і прагматичних чинників.

Як предикатив прикметник *zornic* реалізує нову семантику дієслова-зв'язки, вказує на факт вираження негативного емоційного стану й на те, що існує межа між суб'єктом дії і сферою його переживань і емоцій: *Diu minnende sêle **wirt zornic** von ir selbes bekentnisse. Si hât ein antlitze enpfangen kreftecliche und ist rot unde **zornic** umbe daz überblîben, daz ir in got blîbet, daz si altez daz niht enist, daz got ist von nâtûre, unde daz si allez daz niht enhat, daz got hat von natûre* [17, s. 542]. — "Любляча душа **гнівається** від своєї сповіді. У неї є обличчя і воно червоне й **сердите** через не виокремлення, і що в неї немає того, що є в Богові". У наведеному прикладі емоція гніву

детермінована змістом негативно-оцінної інформації щодо якості життя людини в соціумі. Форма викладу цієї інформації апелює до обряду покаяння в гріхах перед священиком. Тут емоційне є обов'язковою складовою культових дій, семантичний перехід якого забезпечує метонімія.

Підсумовуючи, зазначимо, що вербалізація гніву лексичними засобами представлена двома типами слів: питомими й запозиченими. Питома лексика поділяється на узуальну й okazіональну. Запозичена є стереотипною. Названі різновиди лексем корелюють зі змістом проповіді, її тематикою, емотивною ситуацією, авторською установкою, стратегією й тактикою. За критерієм переживання номінація гніву є амбівалентною: негативною й позитивною. Домінує негатив предметного характеру. Назва емоції гніву реалізується в називному й родовому відмінках однини. Підвалини номінації є поняттєвими й категорійними. Спостерігаємо симетрію вживання емотивних дієслів і прислівників способу дії (індекс частоти "2"). Прикметник має неповне лексико-граматичне вираження в аналізованих текстах, тобто вживається у вихідній формі.

Серед проблем, що чекають на своє подальше вивчення, є питання етимології базових емоцій, словотвору емотивної семантики в синхронії і діяхронії, функціонування емотивної семантики гніву в художній літературі тощо.

Література

1. Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории / Аристотель. — Мн.: Литература, 1998. — 1392 с.
2. Белехова Л. І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний погляд / Л. І. Белехова. — М.: ООО "Звездопад", 2004. — 376 с.
3. Бойко В. В. Психознергетика / В. В. Бойко. — СПб.: Питер, 2008. — 416 с. — (Серия "Краткий справочник").
4. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць: на матеріалі німецької мови / М. В. Гамзюк. — К.: Вид. центр КДЛУ, 2000. — 256 с.
5. Демецька В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми / В. Демецька. — Херсон: Норд, 2007. — 346 с.
6. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард; пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева. — СПб.: Питер, 2008. — 464 с.
7. Крылова О. А. Можно ли считать церковно-религиозный стиль современного русского языка разновидностью газетно-публицистического? // Стереотипность и творчество в тексте. — Пермь: Пермский университет, 2001. — С. 259—267.
8. Кузнецова Т. В. Концепт "свій – чужий" в лінгвокультурологічних дефініціях // Вісник СумДУ. Сер. філологія. — Суми: СДУ, 2007. — № 2. — С. 37—40.
9. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. — М.: Просвещение, 1988. — 192 с.

10. Латинско-русский словарь / Сост. А. М. Малинин. — М.: Гос. изд-во иностр. и национальных словарей, 1961. — 764 с.
11. Потебня А. А. О нѣкоторыхъ символахъ въ славянской народной поэзіи / А. А. Потебня. — Х.: Издатель М. В. Потебня, 1914. — 234 с.
12. Приходько Г. І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові / Г. І. Приходько. — Запоріжжя: ЗДУ, 2001. — 362 с.
13. Психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. — К.: Вища шк., 1982. — 216 с.
14. Реутин М. Ю. Религиозная философия Майстера Экхарта: автореф. дисс. ... доктора филос. наук: 09.00.03 "Ист. филос." / М. Ю. Реутин. — М., 2011. — 55 с.
15. Тресиддер Дж. Словарь символов / Дж. Тресиддер; пер. с англ. С. Палько. — М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. — 448 с.
16. Тронова Е. В. Гнев в английской лингвокультуре // Язык, сознание, коммуникация. — М.: МАКС Пресс, 2009. — Вып. 37. — С. 61—71.
17. Deutsche Mystiker des vierzehnten Jahrhunderts: in 2 Bd. Zweiter Bd. Meister Eckhart / hrsg. von Franz Pfeiffer. — Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht, 1906. — 687, [3] S.
18. Tsur R. Toward a Theory of Cognitive Poetics / R. Tsur. — Amsterdam Elsevier Science Publishers, 1992. — 549 p.

Summary

The article focuses on the verbalization of emotions of anger by lexical means in German sermons by J. von Eckhart. The psychological status of the anger in light of the differential theory of basic emotions (C. E. Izard) is clarified. The specifics of the sermon as text-type are offered.

УДК 811.112+81'42

СТРУКТУРА СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ІНТЕРВ'Ю В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Саламатіна О.О.

Миколаївський національний аграрний університет

Зміщення фокусу наукових пошуків з «іманентної» структури мови на розуміння її як діяльності, що супроводжується ментальними процесами та слугує засобом реалізації інтенцій індивіда, зумовлює актуальність залучення текстів масової інформації до орбіти лінгвістичних досліджень, до розгляду їх структурних і стилістичних відмінностей. Сучасна лінгвістична наука характеризується тенденцією до вивчення публіцистичних текстів різних

жанрів як одного з головних джерел одержання суспільно важливої інформації: газетного спортивного дискурсу (А.В. Кікало [6]), науково-технічного реферату (В.Ю. Миронова [10]) тощо. Однак саме інтерв'ю вважається одним із найяскравіших мовленнєвих жанрів узагалі та публіцистичних зокрема, що сприяють поширенню соціальної інформації на масову й дистантно розташовану аудиторію і мають чітко виражену комунікативну організацію та прагматичний потенціал.

Об'єктом аналізу лінгвістів виступали функціонально-стилістичні особливості інтерв'ю преси (М.П. Подолян [13], Г.Я. Солганік [16], S. Heusinger [21], Ü. Püschel [22]), зокрема у співвідношенні з іншими типами дискурсу (Т.В. Бухінська [2], W. Fleischer [20]); емотивні й оцінні характеристики публіцистичного інтерв'ю (К.В. Олександренко [12], B. Volek [24]); його комунікативно-прагматичні ознаки (Н.Є. Гапотченко [3]).

Незважаючи на велику популярність інтерв'ю та спроби його дослідження, слід констатувати недостатню увагу науковців до розгляду структурних і семантичних ознак інтерв'ю сучасної німецькомовної преси саме у зв'язку з особливостями їх фреймового моделювання.

Мета статті полягає у виявленні структурно-семантичних параметрів організації жанру «інтерв'ю» у сучасній німецькій мові, а також у його лінгвокогнітивному моделюванні з огляду на образ і функцію адресанта й адресата.

Як відомо, окрім змісту реальної розмови журналіста і респондента публіцистичне інтерв'ю вміщує ту додаткову інформацію, яку інтерв'юєр вважає за потрібне повідомити читачеві. Аналіз 515 текстів інтерв'ю, опублікованих у німецькомовних газетах та журналах у 1998–2012 роках, дозволив визначити різноплановий характер цієї інформації. Додаткова інформація інтерв'юєра включає відомості про інтерв'ю, інтерв'юєра, респондента та проблему, що обговорюється в інтерв'ю. Додаткова інформація може бути вкраплена в основну частину тексту-інтерв'ю або зосереджена виключно у його вступній частині. Елементи змісту публіцистичного інтерв'ю нашаровуються один на одного.

Для аналізу семантики тексту-інтерв'ю сучасної німецькомовної преси у даній розвідці є доцільним використання моделі «семантична капсула» [11, с. 450]. Ця модель дає змогу відобразити ефект нашарування різних елементів змісту публіцистичного інтерв'ю. Модель «семантична капсула» дозволяє виокремити в семантичному просторі інтерв'ю преси дві семантичні зони: ядро, що передає зміст інтерв'ю, і периферію, яка вміщує додаткову інформацію про сам текст [7, с. 120].

Розглянемо приклад. У тексті-інтерв'ю “*Netanyahu: Wir machen israelische Gesellschaft weniger geteilt*” (Politische Studien, 3/2001) інформація про основний зміст інтерв'ю утворює сферу (зону) семантичного ядра. Ядрова семантична зона цього тексту включає відомості, отримані інтерв'юєром від респондента під час інтерв'ю, а саме: респондент висловив свої погляди щодо економіки (... *so kommen die Veränderung der Produktion und der Handel im Ergebnis der Computerrevolution der israelischen Arbeitskraft*

wie die Hand im Handschuh heran. Es ist der schöne Wettkampf ...), населення країни (*...die Bevölkerung wird wegen der Immigration [...] wachsen*), регіональної економічної інтеграції (*Ich denke, dass Sie drei Wirtschaften auf Nahem Osten ... haben. Da wir Frieden haben, die arbeitsintensiven Industriezweige Israels werden in die Nachbarstaaten versetzt*).

Периферію цього тексту складає інформація, пов'язана з респондентом: рішення прем'єр-міністра Ізраїлю зробити перерву у перевантаженому розкладі політичних та ділових зустрічей на високому рівні (*Israelischer Ministerpräsident Bendzhamin Netanyahu erholte sich vom dichten Zeitplan der politischen und geschäftlichen Treffen des hohen Niveaus*).

Розглянемо семантичні характеристики ядрової зони сучасного німецькомовного публіцистичного інтерв'ю. Ядрова зона такого типу тексту описує стереотипну ситуацію, що дозволяє застосувати для семантичного опису тексту німецькомовного інтерв'ю поряд з моделлю «семантичної капсули» також фреймове моделювання.

Фреймове моделювання неодноразово застосовувалося для семантичного опису прототипових текстів та стереотипних ситуацій [1; 19]. Фреймом вважається структура даних, в якій відображено набуті досвідним шляхом знання про певну стереотипну ситуацію і про текст, що описує цю ситуацію [9, с. 47]. Фрейм можна уявити собі у вигляді мережі, що складається з вузлів і зв'язків між ними. Він формується або кількома предикатами при одному суб'єкті, або шляхом встановлення реляцій між кількома суб'єктами, поєднаними у рамках стандартної ситуації [5, с. 68; 9, с. 7].

Найдокладніший опис теорії фреймів було зроблено Ч. Філмором [18]. Ч. Філмор розглядає теорію фреймів як корисний інструмент лексичної семантики, граматичної семантики і семантики тексту [18, с. 53]. На його думку, фрейм – це система концептів, які співвідносяться так, що для того, щоб зрозуміти будь-який із них, потрібно зрозуміти всю структуру, до якої входить той чи інший концепт: якщо один концепт цієї структури вводиться в текст або дискурс, то решта концептів автоматично стають доступними. Таким чином, слова, що стоять за цими концептами, семантично пов'язані одне з одним і здатні вказувати на одну і ту саму «сцену», розглядаючи її під різними кутами зору [18, с. 54].

Теорія фреймів була напрацьована, щоб пояснити швидкість сприйняття й мислення людини, а також фактичну відсутність ментальних явищ, що піддаються спостереженню і супроводжують ці процеси. Фрейми реалізують різні способи репрезентації знань, які отримали активізацію у процесі мисленнєвої діяльності людини. Через типові ситуації та події вони розкривають способи розгортання концепту [4, с. 5].

Як зазначає М.М. Полюжин, прототипи й стереотипи виступають складовими частинами (слотами) фрейму. За допомогою прототипу явище розпізнається й називається, тобто певний фрейм активізується у свідомості та має відповідний лінгвістичний корелят – мовний знак. Далі стереотипні (спільні для багатьох) знання про явища й предмети навколишньої дійсності

складають основний кістяк фрейму й дозволяють людям порозумітися та взаємно пристосуватися до спільних дій [14, с. 120].

Окрім стереотипних, у свідомості виділяють також індивідуальні знання, пов'язані з особистим досвідом суб'єкта, його інтелектом та ерудицією. Фрейми, позначувані одним і тим самим знаком, розрізняються у свідомості різних мовних особистостей з урахуванням як стереотипних, так і індивідуальних знань про те чи інше явище. Так утворюються сценарії – знання про вміння вести себе у кожній окремо взятій ситуації [15, с. 77]. Як відомо, відмінності в знаннях, визначаючи й різні сценарії діяльності (вчинки), є причиною когнітивного дисонансу, що веде до неузгодженості дій [4, с. 7; 8, с. 56].

Фреймова модель, набувши широкого поширення у когнітивній лінгвістиці, виступає єдиною теорією психологічної пам'яті людини та її свідомості. Виходячи з того, що кожна мова є носієм лише її властивих когнітивних структур, фрейми як когнітивні моделі виконують організаторську функцію стосовно мовних структур, породжують не лише мовленнєві висловлювання, але й розуміння їх адресатом [14, с. 120].

Для моделювання семантичного ядра інтерв'ю сучасної німецькомовної преси у даній розвідці використано сценарій, що ґрунтується на предметно-центричному фреймі, запропонованому С.А. Жаботинською [5, с. 68]. Цей сценарій включає слоти: SOLCH (ТАКИЙ), JEMAND (ХТОСЬ ІСНУЮЧИЙ), MACHT ETWAS (РОБИТЬ ЩОСЬ), HIER (ТУТ), (JETZT) ZARAZ, де слоти JEMAND MACHT ETWAS (ХТОСЬ РОБИТЬ ЩОСЬ) розкривають текстову подію як таку і виступають центральною інформаційною ланкою, навколо якої розгортаються інші слоти.

Наприклад, текст-інтерв'ю *“Es wäre richtig, Guantanamo zu schließen”* (Die Presse, 4/2000) – це інформація про те, що Ursula Plassnik [JEMAND (ХТОСЬ ІСНУЮЧИЙ) – РЕСПОНДЕНТ], міністр зовнішньої політики Австрії (Österreichs Außenministerin) [SOLCH (ТАКИЙ)], вимагає [MACHT ETWAS (РОБИТЬ ЩОСЬ)], щоб США та Іран вели між собою прямі мирні переговори щодо атомної війни (*Die USA und der Iran sollen im Atomstreit direkt miteinander verhandeln*).

Аналіз мовного матеріалу досліджуваних інтерв'ю сучасної німецькомовної преси, вилучених шляхом суцільного добору, дозволив виокремити такі варіанти заповнення слотів:

1) DER BEFRAGTE MACHT ETWAS/ РЕСПОНДЕНТ РОБИТЬ ЩОСЬ (21,36% досліджуваних інтерв'ю);

2) SOLCHER BEFRAGTE MACHT ETWAS/ ТАКИЙ РЕСПОНДЕНТ РОБИТЬ ЩОСЬ (78,64% досліджуваних інтерв'ю).

Це вказує на факультативність слоту SOLCH (ТАКИЙ) та обов'язковість слотів DER BEFRAGTE (РЕСПОНДЕНТ) і MACHT ETWAS (РОБИТЬ ЩОСЬ), що займають центральну позицію під час відображення семантики тексту.

Дослідження визначило, що поряд зі слотом MACHT ETWAS (РОБИТЬ ЩОСЬ) центральна позиція у сценарії публіцистичного інтерв'ю належить

слоту DER BEFRAGTE (РЕСПОНДЕНТ), який називає особу, що дає інтерв'ю.

Аналіз 515 німецькомовних інтерв'ю виявив, що слот DER BEFRAGTE (РЕСПОНДЕНТ) називає респондента, якщо його *der Name/ ім'я* широко відоме, і його досить для того, щоб привернути увагу читача (25,44% досліджуваних інтерв'ю), наприклад: *Benazir Bhutto* (Bild, 179(31)/2008), *Bill Clinton* (Internationale Politik, 10/2005), *Gerhard Schröder* (Politische Studien: Sonderheft, 8/2007).

Якщо особа, яка дає інтерв'ю, не дуже відома, до слоту DER BEFRAGTE (РЕСПОНДЕНТ) додається семантичний складник *das Amt/ посада* (64,85% досліджуваних інтерв'ю): *Lennart Johansson, Uefa-Präsident* (Deutschland, 4/2006), *President Flavio Cotti* (Live, 6/2000), *Österreichs Außenministerin Ursula Plassnik* (Die Presse, 4/2000).

Результат дослідження інтерв'ю сучасної преси виявив, що слот DER BEFRAGTE (РЕСПОНДЕНТ) включає також семантичний складник *die Tätigkeit/ рід занять* (9,71% досліджуваних інтерв'ю), який надає респонденту статус компетентної особи і пов'язаний із темою інтерв'ю, наприклад: *Schauspielerin Selma Blair* (Gala, 39/2004), *Polemiker und Schriftsteller Karl-Markus Gauß* (Österreich Spiegel, 5/2007).

Отже, слот DER BEFRAGTE (РЕСПОНДЕНТ) не лише вказує на джерело інформації, але й має прогнозуючу функцію щодо теми інтерв'ю [17, с. 13].

Наше дослідження дозволило виокремити складники факультативного слоту SOLCH (ТАКИЙ), що належить до ядрової семантичної зони сучасного німецькомовного публіцистичного інтерв'ю.

1. *Das Alter/ вік* (18,64% досліджуваних інтерв'ю): *Toni Garrn, 16* (Die Woche, 12.03/2000); *Max Tidof, 47* (Bunte, 24/2008); *Andrei Illarionov, 45 Jahre alt* (Der Spiegel, 17/2007).

2. *Das Alter und der Familienstand/ вік і родинний стан* (15,73% досліджуваних інтерв'ю): *Arnold, 36, und ledig...* (Frankfurter Rundschau, 25.03/2004).

3. *Die Leistungen/ досягнення* (19,03% досліджуваних інтерв'ю): *der plastische Chirurg aus Los Angeles, der fünf Artikel nach dem Thema "Botox" geschrieben hat* (Bild der Wissenschaft, 4/1999); *der Wirt, der mit dem Proviant das weibliche Restaurant versorgt* (Live, 10/2005).

4. *Das Aussehen/ зовнішність* (9,70% досліджуваних інтерв'ю): *Es ist der gut aussehende Bursche mit einem weichen Händedruck, sehr angenehm* (Live, 10/2005).

5. *Die Charakteristik/ характеристика* (15,54% досліджуваних інтерв'ю): *erfolgreichste der rechten Führer Europas und der ernste Kandidat für die Ministerpräsidenten auf den zukünftigen Wahlen* (Bild 182(34)/2008).

Таким чином, слот SOLCH (ТАКИЙ) хоча і є факультативним, однак відіграє в інтерв'ю преси важливу роль, оскільки характеризує респондента й рід його діяльності, а також робить інтерв'ю яскравішим та привабливішим для читача.

Слот **MACHT ETWAS (РОБИТЬ ЩОСЬ)** займає центральну позицію у сценарії тексту інтерв'ю разом зі слотом **JEMAND (ХТОСЬ)**. У результаті аналізу інтерв'ю сучасної німецькомовної преси виокремлено різновиди цього слоту, притаманні публіцистичним інтерв'ю, а саме: слоти **BERICHTET ETWAS (ПОВІДОМЛЯЄ ЩОСЬ)** та **MEINT ETWAS (ВБАЖАЄ ЩОСЬ)**.

Слот **BERICHTET ETWAS (ПОВІДОМЛЯЄ ЩОСЬ)** містить повідомлення про події або факти реальної дійсності, якщо респондент має безпосереднє відношення до питання, що обговорюється. У цьому випадку його репліка є відповіддю на пряме запитання інтерв'юера, наприклад:

– *Trinken Sie, Milton?*

– *Ich war eine Zeit Trinker. Ich bin heute zufrieden, meinen Mund mit Tee zu befeuchten. Ich habe ein Mitleid zu den Menschen, die trinken. Aber verzweifeln Sie nicht!* (Bunte, 52/2007)

У досліджуваному прикладі респондент розповідає про власну поведінку. Пряме запитання інтерв'юера свідчить про те, що відповідальність за «правильну інформацію» несе респондент. Репліка респондента є повідомленням фактів.

Якщо респондент не має прямого доступу до інформації, то він виражає свою точку зору щодо певної проблеми. Повідомлення респондента, яке містить його погляди, слід віднести до слоту **MEINT ETWAS (ВБАЖАЄ ЩОСЬ)**. Репліка респондента, що виражає його точку зору, є відповіддю на запитання з епістемічною рамкою [23, с. 362]. Вони містять дієслова *glauben, meinen, sich merken, versichert sein*, наприклад:

– *Wie meinen Sie, wird die Verkündigung des europäischen Gesetzes über die Nahrung die dauernden Streite zwischen Europa und die USA nach den mit der Nahrung verbundenen Handelsproblemen verringern?*

– *Meiner Meinung nach, es wird lange dauern* (Politische Studien, 2/2001).

У наведеному прикладі запитання інтерв'юера містить епістемічну рамку *Wie meinen Sie*. Характер запитання інтерв'юера та відповіді респондента вказують на те, що респондент не має точної інформації з питання, що обговорюється. Інтерв'юер і не сподівається почути достовірну інформацію, а лише пропонує респонденту висловити свою точку зору.

Якщо запитання стосується не респондента, а третьої сторони, то його відповідь також виражає погляди на проблему, наприклад:

– *Also, warum ist der Fußball für die Männer so wichtig?*

– *Ich denke, dass der Fußball für die Männer eine Sprache, ein Coda, eine geteilte Erfahrung ist* (Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 6/1998).

У згаданому прикладі респондентка пояснює, чому футбол займає важливе місце у житті чоловіків. Оскільки респондентка не належить до чоловічої статі, запитання інтерв'юера стосується не її, а третьої особи (у цьому випадку – чоловіка), її репліка виражає погляд на проблему. Те, що інтерв'юер застосував пряме запитання, цікавлячись поглядами співрозмовниці, свідчить про її «привілейований» [23, с. 367] доступ до

інформації: вона працювала кореспонденткою спортивного журналу і написала книгу про погляди жінок на футбол, тому може вважатися експертом у цій сфері.

Отже, інтерв'ю сучасної німецькомовної преси розкривають погляди респондента: DER BEFRAGTE MEINT ETWAS/ РЕСПОНДЕНТ ВВАЖАЄ ЩОСЬ, повідомлення респондента: DER BEFRAGTE BERICHTET ETWAS/ РЕСПОНДЕНТ ПОВІДОМЛЯЄ ЩОСЬ, повідомлення і погляди респондента: DER BEFRAGTE BERICHTET ETWAS, MEINT ETWAS/ РЕСПОНДЕНТ ПОВІДОМЛЯЄ ЩОСЬ, ВВАЖАЄ ЩОСЬ.

Периферійна зона тексту інтерв'ю, до якої входить додаткова інформація, нашаровується на його семантичне ядро. Доцільно назвати такі тематичні складники периферійної зони німецькомовного публіцистичного інтерв'ю: der Interviewer/ інтерв'юер (81,55% досліджуваних інтерв'ю), der Befragte/ респондент (84,66% досліджуваних інтерв'ю), der Experte/ експерт (52,04% досліджуваних інтерв'ю). У кожному складнику периферії виокремлено декілька підтем.

До складника der Interviewer/ інтерв'юер слід віднести такі підтеми: ім'я та прізвище, спеціалізація, інші інтерв'ю. Складник der Befragte/ респондент включає: приватне життя, спосіб життя, хобі, поведінка під час інтерв'ю, обставини проведення інтерв'ю. Складник der Experte/ експерт представлений у розвідці підтемами: вік та професія/ рід діяльності.

Наприклад, у тексті-інтерв'ю “...beim neuen Topmodel” (Die Woche, 12.03/2000) інформація про інтерв'юера (тематичний складник «інтерв'юер») включає ім'я (*Inse Schwarz*), професійний статус (*Journalistin*) та характеристику (*Hübsches, wohlgestaltetes Mädchen*).

Розглянемо тематичний складник der Befragte/ респондент. Слід зазначити, що інформація про респондента, яка належить до периферійної зони, є «додатковою», тобто, ця інформація не подається інтерв'юером як така, що була отримана під час інтерв'ю. Додаткова інформація про респондента могла бути отримана з інших джерел до або після інтерв'ю. Периферійна зона також вміщує інформацію, пов'язану з респондентом, яку інтерв'юер отримав під час інтерв'ю, але яка не увійшла в основну частину тексту, що передає зміст інтерв'ю. Така інформація передається не у формі відповіді респондента на запитання, а у формі звіту інтерв'юера. Автор не має матеріалів усного інтерв'ю, але у периферійній зоні текстів-інтерв'ю міститься інформація про скорочення вихідних текстів, наприклад:

Im Norden Deutschlands ist sie längst ein Star. Jetzt will Sängerin und Moderatorin Inna Müller, 42, ganz Deutschland erobern. Nach dem Erfolg ihres ersten Albums “ weiblich, ledig, 40” ist sie zurück mit einem neuen Album (“Liebe macht taub“).

Ein Auszug aus dem Gespräch (NDR, 31.5 um 0.15 Uhr) (Bunte, 23/2008).

У периферійній зоні німецькомовного публіцистичного інтерв'ю може міститися інформація про елементи усного дискурсу, що існували у вихідному дискурсі, наприклад:

– *Und, um jetzt die blöde Frage zu stellen...*

– *(lacht)... Bitte, fragen Sie...*

Ремарка у вищенаведеному прикладі вказує на паралінгвістичний феномен, що існував у вихідному дискурсі.

– *Warum hat das so lange gedauert?*

– *(betrückt)... weil er eine Freundin hatte (Gala, 39/2004).*

Підкреслена ремарка є коментарем інтерв'юера щодо мовлення респондента.

Слід зазначити, що ремарки у тексті-інтерв'ю не завжди несуть інформацію, що є «слідом» вихідного дискурсу. Інтерв'юер може надавати у ремарках додаткову інформацію про респондента, що має зробити мовленнєвий хід респондента більш інформативним для читача, наприклад:

– *Wie haben die anderen europäischen Länder auf die PISA-Studie reagiert?*

– *Insgesamt eher gelassen (Frankreich und Italien haben ähnliche Probleme).*

Nationen wie Finnland sind es gewohnt, dass der Output des Bildungssystems regelmäßig überprüft wird, um die Resultate zu optimieren (Deutschland, 3/2003).

Підкреслена ремарка несе додаткову інформацію для читача про те, що Франція та Італія так само, як і Німеччина, мають погані результати тестування. Таким чином текст-інтерв'ю збільшується в обсязі за рахунок повідомлення інтерв'юера. Розширення мовленнєвого ходу будь-якого комуніканта за рахунок додаткової інформації, поданої у ремарці, свідчить про похідну природу інтерв'ю.

Розглянемо приклад тематичного складника der Experte/ експерт. Проблема, що обговорюється у публіцистичному інтерв'ю *“Das angenehme Gift”* (Bild der Wissenschaft, 4/1999) – новий засіб від зморшок. Надаючи інформацію про цей засіб, інтерв'юер наводить слова особи, Дж.Бессі, яка не бере участі в інтерв'ю. Дж.Бессі отримує статус «експерта» з проблеми, що обговорюється в інтерв'ю, оскільки вона випробувала новий препарат на собі (*In 1994 wendete Bassey an das Toxin, der den potentiell tödlichen Botulismus der Lebensmittelvergiftung herbeiruft*) і може поділитися враженнями (*Es zwingt Ihre Person unglaublich auszusehen*). До периферійної зони цього тексту входить також інформація про експерта, що включає відомості про вік (*Jennifer Bassey, 54*).

Отже, аналіз семантичного простору публіцистичного інтерв'ю здійснено на матеріалі сучасної німецькомовної преси за допомогою моделі «семантична капсула», що спирається на виокремлення двох семантичних зон: периферійної, яка вміщує додаткову інформацію про текст, та ядрової, яка передає основний зміст інтерв'ю та описує стереотипну ситуацію, що дозволяє застосувати для його семантичної характеристики фреймове моделювання. Для моделювання семантичного ядра тексту інтерв'ю використано сценарій, що ґрунтується на предметно-центричному фреймі, де слоти JEMAND (ХТОСЬ) та MACHT ETWAS (РОБИТЬ ЩОСЬ) розкривають текстову подію як таку і виступають головною інформаційною ланкою, навколо якої розгортаються інші слоти. В ході дослідження виведено такі варіанти заповнення слотів: DER BEFRAGTE MACHT ETWAS/РЕСПОНДЕНТ РОБИТЬ ЩОСЬ та SOLCHER BEFRAGTE MACHT ETWAS/

ТАКИЙ РЕСПОНДЕНТ РОБИТЬ ЩОСЬ. Це дозволяє зробити висновок про обов'язковість слотів DER BEFRAGTE (РЕСПОНДЕНТ) і MACHT ETWAS (РОБИТЬ ЩОСЬ), що займають центральну позицію під час відображення семантики тексту, та факультативність слоту SOLCH (ТАКИЙ). Слот DER BEFRAGTE (РЕСПОНДЕНТ) вказує на джерело інформації, виконує прогнозуючу функцію щодо теми інтерв'ю і містить такі семантичні складники: der Name/ ім'я, das Amt/ посада, die Tätigkeit/ рід занять респондента. Найчастіше до слоту DER BEFRAGTE (РЕСПОНДЕНТ) входить семантичний складник «посада». Семантичний складник «рід занять» уживається в текстах інтерв'ю менше, ніж інші складники. Слот SOLCH (ТАКИЙ) розкриває фізичні та духовні характеристики респондента, створює його образ. До нього відносяться: das Alter/ вік, das Alter und der Familienstand/ вік і родинний стан, die Leistungen/ досягнення, das Aussehen/ зовнішність, die Charakteristik/ характеристика. У сучасних німецькомовних публіцистичних інтерв'ю «зовнішність» як семантичний складник слоту SOLCH (ТАКИЙ) зустрічається дуже рідко, а складник «досягнення», навпаки, вживається досить часто. Слот MACHT ETWAS (РОБИТЬ ЩОСЬ) представлений двома підвидами: BERICHTET ETWAS (ПОВІДОМЛЯЄ ЩОСЬ) та MEINT ETWAS (ВБАЖАЄ ЩОСЬ) залежно від того, чи відображає інтерв'ю повідомлення респондента про факти, чи розкриває його погляди стосовно певної проблеми. Периферійна зона тексту інтерв'ю, до якої входить додаткова інформація, нашаровується на його семантичне ядро. Тематичними складниками периферійної зони інтерв'ю сучасної німецькомовної преси виступають: der Interviewer/ інтерв'юер (ім'я та прізвище, видання, спеціалізація, характеристика, інші інтерв'ю); der Befragte/ респондент (приватне життя, спосіб життя, хобі, поведінка під час інтерв'ю, обставини проведення інтерв'ю); der Experte/ експерт (вік, професія/ рід діяльності). Найбільше додаткової інформації в інтерв'ю містить у собі складник «респондент», оскільки інтерв'юер, готуючись до інтерв'ю, зазвичай збирає попередню інформацію про респондента, використовуючи різноманітні джерела. У результаті ця інформація часто згадується безпосередньо у самому інтерв'ю. Тематичного складника «інтерв'юер» у публіцистичному інтерв'ю журналіст торкається не так часто, в основному читач дізнається про ім'я та прізвище інтерв'юера, а також про видання, на яке він працює. Найменшу кількість додаткової інформації забезпечує тематичний складник «експерт».

Одержані результати дослідження можуть бути використані для подальших розвідок у мовознавстві щодо структурно-семантичних та когнітивних особливостей текстів різних типів.

Література

1. Анопіна О. В. Концептуальна структура англомовної реклами косметики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / О. В. Анопіна. – Черкаси, 1997. – 18 с.

2. Бухінська Т. В. Розмір та частота вживання різних типів речень у німецькій мові (на матеріалі художньої прози та публіцистики) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Бухінська Тетяна Вікторівна. – Ч., 2007. – 250 с.
3. Гапотченко Н. Є. Структурні та жанрово-стилістичні особливості текстів інтерв'ю в сучасній французькій пресі (комунікативно-прагматичний аспект) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Гапотченко Надія Євгеніївна. – К., 2005. – 206 с.
4. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика : принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинская // Лінгвістичні студії : зб. ст. – Черкаси : Сіяч, 1997. – Вип. 2. – С. 3–11.
5. Жаботинская С. А. Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных (на материале современного английского языка) / Жаботинская С. А. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1992. – 216 с.
6. Кікало А. В. Комунікативно-прагматичні особливості спортивного тексту французької преси : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Кікало Анжеліка Василівна. – Ужгород, 1995. – 154 с.
7. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика / Кобозева И. М. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
8. Лассан Э. О соотношении основных единиц когнитивной лингвистики / Э. Лассан // Когнитивная лингвистика конца XX века : науч. конф., 23–24 мая 1997 г. : тезисы докл. – Минск, 1997. – С. 55–56.
9. Минский М. Фреймы для представления знаний / Минский М. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
10. Миронова В. Ю. Лингвистическая характеристика речевого жанра научно-технического реферата (на материале немецких научно-технических реферативных журналов) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / В. Ю. Миронова. – М., 1975. – 20 с.
11. Мороховська Е. Я. Основи граматики англійської мови : теорія і практика : навч. посіб. / Мороховська Е. Я. – К. : Вища школа, 1993. – 454 с.
12. Олександренко К. В. Екстралінгвістичні фактори створення експресивності у газетній комунікації / К. В. Олександренко // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. пр. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – Вип. 3. – С. 94–96.
13. Подолян М. П. Публіцистика як система жанрів / Подолян М. П. – К. : Наукова думка, 1998. – 220 с.
14. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення : монографія / Полюжин М. М. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с.
15. Селіванова О. О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Селіванова О. О. – К. : Вид-во укр. фітосоціол. центру, 1999. – 148 с.

16. Солганик Г. Я. К проблеме классификации функциональных стилей на интралингвистической основе / Г. Я. Солганик // Основные понятия и категории лингвостилистики : межвуз. сб. науч. тр. – Пермь : Пермский ун-т, 1982. – С. 43–52.
17. Тищенко В. М. Интервью в газете : теория и практика развития жанра : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.10 „Журналистика” / В. М. Тищенко. – М., 1980. – 23 с.
18. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 52–92.
19. Ямчинская Т. И. Лингвистические особенности текстов рекламных аннотаций художественных произведений современной англоязычной прозы : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ямчинская Тамара Ивановна. – К., 1997. – 197 с.
20. Fleischer W. Stilistik der Deutschen Gegenwartssprache / Fleischer W., Michel G., Starke G. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern : Peter Lang, 1996. – 341 S.
21. Heusinger S. Texterzeugung, Textanalyse; Stilgestaltung und Stilwirkungen in der sprachlichen Kommunikation / Heusinger S. – Frankfurt am Main : Lang, 1995. – 162 S.
22. Püschel Ü. Die Zeitung – das altjunge Medium / Ü. Püschel // Kommunikation und Lernen mit alten und neuen Medien / [unter Leitung von B. Rüschoff, U. Schmitz]. – Frankfurt/M. : Peter Lang, 1996. – S. 28–38.
23. Roth A. L. Social epistemology in broadcast news interviews / A. L. Roth // Language in Society. – 2002. – Vol. 31, № 3. – P. 355–381.
24. Volek B. Die Kategorie der Emotionalität in der Sprache / B. Volek // Papiere zur Linguistik. – 1977. – № 18. – S. 123–148.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Bild, 179(31)/2008; 182(34)/2008.
2. Bild der Wissenschaft, 4/1999.
3. Bunte, 52/2007; 23/2008; 24/2008.
4. Der Spiegel, 17/2007.
5. Deutschland, 3/2003; 4/2006.
6. Die Presse, 4/2000.
7. Die Woche, 12.03/2000.
8. Frankfurter Rundschau, 25.03/2004.
9. Gala, 39/ 2004.
10. Internationale Politik, 10/2005.
11. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 6/1998.
12. Live, 6/2000; 10/2005.
13. Österreich Spiegel, 5/2007.
14. Politische Studien, 2/2001; 3/2001.
15. Politische Studien: Sonderheft, 8/2007.

Summary

The article is devoted to analyzing of the semantic sphere structure in modern German publicistic interview. The semantic analysis is made by means of the model "semantic capsule". It is based on allocation of two semantic zones in modern interview: the peripheral zone which comprises the additional information about the text and kernel zone which contains its basic information. The kernel zone of modern German interview describes a stereotypic situation that allows using of frame modeling for its semantic characteristics. Thematic components in the kernel, peripheral zones of the publicistic interview and frequency of their use in the German language are defined.

УДК:[811.111'25'42:811.161.2] :94 (477.6)

ФУНКЦІОНАЛЬНА ВАГОМІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ СОЦІАЛЬНО-СТАНОВОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Сливка М.І.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Активізація лінгвокультурологічних та лінгвокогнітивних досліджень, зокрема тих, що стосуються відображення в мові явищ культури в найширшому значенні цього слова, спостерігається протягом останніх десятиліть. Сучасне перекладознавство, слідом за лінгвістикою, дедалі більше виходить за межі сприйняття мови як суто комунікативного знаряддя і дедалі глибше занурюється в вивчення когнітивних аспектів цього феномена.

Нині серед дослідників немає цілковитої одностайності з низки питань, пов'язаних із взаємодією лінгвокультурних параметрів тексту оригіналу та його перекладу. Існує нагальна потреба в упорядкуванні й унормуванні правил іншомовного відтворення українських реалій і власних назв, оскільки нинішня практика книжкових і періодичних видань свідчить про існування значних розбіжностей у цій сфері. Такому впорядкуванню має передувати різнобічне вивчення реалій та їх функціонально-когнітивних відповідників як у теоретичній, так і в прикладній площині. Цим зумовлюється **актуальність** теми запропонованої статті, що є спробою комплексного аналізу реалії соціально-станової структури суспільства з використанням прийомів і

методів лінгвоконцептології, що віддзеркалює тенденцію перекладознавства розглядати переклад як різновид пізнавальної діяльності.

Об'єкт дослідження – українські реалії соціально-станової структури суспільства як ключовий елемент національного лінгвокультурного коду. **Предметом** дослідження є лінгвокогнітивна природа українських реалій в оригінальних і перекладних текстах англійською мовою, а також функціональні особливості реалій в контексті історико-культурного дискурсу.

Джерела досліджуваного **матеріалу** – енциклопедичні видання Encyclopedia of Ukraine, Ukraine. A Concise Encyclopedia, оригінальні та перекладні публікації із зарубіжних періодичних видань Harvard Ukrainian Studies, Journal of Ukrainian Studies; монографічні праці англійською мовою, англійські переклади творів М.Грушевського тощо.

Метою дослідження є виявлення й перекладознавчий аналіз та опис когнітивних і функціональних особливостей реалії соціально-станової структури суспільства, а також дослідження етноспецифічних констант мовної свідомості представлених в українському історико-культурному дискурсі, та їх відображення англійському перекладі.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: інтерпретація поняття “реалія” з позицій когнітивної лінгвістики; вивчення лексико-семантичного оточення досліджуваних одиниць у мові оригіналу та фонової семантики їх відповідників у мові перекладу; оцінка способів відтворення реалій з погляду адекватності відображення в перекладі їх когнітивного потенціалу.

Філологічні дослідження мовних носіїв національного колориту, насамперед реалії, що найвиразніше реалізують свою функціональну специфіку у перекладі як посереднику між двома національними культурами, не втрачають актуальності, хоча з часу першого у перекладознавстві використання А.В.Федоровим терміна "реалія" у такому плані (1941 р.) зроблено чимало для увиразнення його суті й перекладознавчого статусу. Вивчення функціональної вагомості реалій та їх стилістичної реалізації у конкретних текстах на рівні співвідношення "оригінал - переклад" триває і нині. В українському перекладознавстві термін "реалія" вперше вжитий О.Л.Кундзічем у праці "Перекладацька мисль і перекладацький недомисл" [6], далі розроблений І.В.Корунцем [4], О.Жомнір [2], В.В.Коптіловим у зв'язку з проблемою стилізації в перекладі [3] та іншими українськими філологами, що торкаються різних аспектів цієї складної проблеми. Найгрунтовнішим дослідженням реалії як перекладознавчої категорії, що ґрунтується на бінарній опозиції одиниць неспоріднених мов - української та англійської - є монографія Р.П.Зорівчак "Реалія і переклад. На матеріалі англійських перекладів української прози" [1]. Але навіть у цій ґрунтовній праці не охоплено всіх аспектів реалій у перекладі. Йдеться, насамперед, про тематичну диференціацію реалій української історії і культури, про взаємовідношення історичних й етнологічних термінів з власне реаліями, про способи фіксації англійських відповідників українським номінаціям історичних подій,

документів тощо в англomовних лексикографічних, енциклопедичних джерелах і в текстах функціональних стилів, до яких вони мають найближчий стосунок.

Протягом останніх десятиліть національно специфічна лексика стала об'єктом вивчення низки дисертаційних робіт написаних як в Україні, так і в інших державах на пострадянському просторі, зокрема: А.В.Волошина, Н.П.Чепель, С.П.Запольських, І.О.Голубовська, Н.І.Кушина, Н.А.Чабан, О.В.Коваленко, Г.В.Бестолкова, Г.Р.Дьяконова, Ю.А.Зеленкова, Н.А.Мартынова, А.А.Гойман, О.В.Поликовский та ін.

Багато вчених давали визначення реалії, але, на нашу думку, найповнішою і зрозумілою є дефініція знаного філолога та перекладознавця Роксолани Петрівни Зорівчак: «Реалії – це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови сприймача» [1, с.58]. Системне вивчення історико-культурних реалій відкриває можливість для уточнення суті й обсягу терміна *реалія* як власне лінгвістичного, а не тільки перекладознавчого поняття, з особливою увагою до його функціональних та когнітивних аспектів у текстах опублікованих англійською мовою науково-історичних, етнографічних і т. п. праць - як оригінальних так і перекладних.

У перекладі історико-культурних текстів особливого значення набуває близькість понять *термін* і *реалія*, яку відзначає Р.П.Зорівчак. Пропоноване дослідницею поняття *терміни-реалії*, що відбиває кореляцію реалій з термінами як мовними знаками, які репрезентують наукові поняття спеціальної професійної галузі знань, є одним з найважливіших лінгвістичних і перекладознавчих інструментів лінгвокогнітивного дослідження національно-маркованої лексики в історико-культурному дискурсі. Інтерпретація реалії з позицій когнітивної лінгвістики дає змогу уточнити природу і багатоманітні вияви цього поняття. Аналіз наявного фактичного матеріалу показує, що когнітивний потенціал українських реалій може бути розкритий з достатньою повнотою тільки через призму системних зв'язків, що виявляються в сукупності контекстних реалізацій у межах не лише окремого тексту, а відповідного дискурсу на загал.

Широке коло реалій-історизмів складають найменування, що відображають специфіку соціальної стратифікації давньоукраїнського суспільства часів середньовіччя. Навіть для сучасного масового читача в Україні термінологічне наповнення значної частини відповідних слів є маловідомим, хоча звучання цих слів і їхня належність до давньоруського періоду усвідомлюється більшістю носіїв української мови. Деякі з цих термінів можуть мати часткові сигніфікативні аналоги в інших історико-культурних системах, але їхня національна атрибуція - належність до давньоруського періоду конкретної національної культури - залишається комунікативно вагомим фактором, що заслуговує на першочергову увагу при відтворенні в іншомовному дискурсі.

Саме увагою до національного колориту та когнітивних особливостей цих термінореалій зумовлена висока частотність їх уживання в

транскрибованій формі як у складі оригінальних публікацій на історичну тематику, так і в перекладних текстах. Характерною особливістю англомовного науково-історичного дискурсу на українську тематику є своєрідний лінгвокогнітивний дуалізм при позначенні реалій. Він виявляється в співіснуванні й частковому дублюванні національно маркованих елементів і семантично кореферентних термінів-універсалій.

Черговість слідування цих елементів у тексті буває різною. За даними нашого корпусу дещо переважає уживання інтернаціонального терміна в препозиції і доповнення його калькованим варіантом української реалії в дужках чи як елементу текстового коментаря: "the elder (viit)" [16, p.55]; "Zvenyhorod's boyars and members of the prince's retinue (*druzhyna*) lived here" [14, p.16]; "The vast majority of population consisted of peasants, or *smerdy*" [19, p.45]; "The retainers of the princes, senior and junior members of the *druzhyna*, and the local elites formed the boyar, or noble class, also referred to as the *muzhi*" [19, p.45]; "Below the boyars were the urban patricians, or *liudy* as they were called, often described as the Kievan middle class. ... The *molodshi liudy* or younger men – were the petty merchants, shopkeepers, and skilled craftsmen ... who were organized into trade associations" [19, p.45].

Зокрема такий спосіб подання реалій є дуже характерний для популярної на Заході і в Україні монографії О.Субтельного, хоча в її тексті нерідко зустрічаються й випадки протилежного типу, уживання транскрибованої реалії в препозиції, наприклад: "Lowest on the urban social scale was the *chern* or proletariat, people who owned no property and who hired themselves as manual laborers" [19, p.45].

Для енциклопедичних видань більш характерним є уживання на першому місці транскрибованої форми: "The prince's *druzhynnyky* (men-at-arms)" [21, p.585]; "*zakupy* (indentured laborers)" [21, p.597]; "The first problem of the new system was that of the princely *izhoi* - the princes without domains" [21, p.597]. Така особливість пояснюється жанровою специфікою енциклопедичного тексту, призначеного дати пояснення маловідомим, а часто й екзотичним для англомовного читача номінативним одиницям.

Термін *князь* у абсолютній більшості випадків передається його лексичним аналогом *prince* або *duke*, якщо мова йде про великого князя у контексті литовської чи польсько-литовської термінології: "Vyhovs'kyj lost control of the Moscow-sponsored hetmancy, but he became Grand Duke of Ruthenia and Palatine of Kiev under Polish-Lithuanian sponsorship ..." [11, p. 254-255].

Суфіксальні похідні від слова *князь*, а також інших подібних реалій, (наприклад, *княжата*, *панята*) що також є історично-культурними реаліями зі специфічним змістовим наповненням, як правило відтворюються шляхом транскрипції: "The highest class was the princes (the so called *kniazhata*) and the lords (*paniata*) ... They enjoyed great privileges; they could be tried only by the court of the Grand Duke ... Below this class was the nobility (*shliakhta*) which consisted of the descendants of the less rich old boyar families" [21, p.624-625].

Окрему підгрупу соціально-станових реалій становлять одиниці, які називають форми правління, органи влади та способи її успадкування в епоху українського середньовіччя. Це насамперед такі колективні владні та дорадчі органи як віче і боярська дума, що також подаються у транскрибованому вигляді з відповідним коментарем: "This period ... expressed most clearly ... the ideas of ... popular representation in the form of the *viche* or council" [21, p.564]; "We need to examine the institutions through which power was exercised. Of these, the most important were the office of prince, the boyar council (*duma*), and the town assembly (*viche*)" [19, p.43]. В українській історії XIX-XX ст. слово *віче* повернеться в суспільний обіг, але в дещо зміненому значенні. Збереження його національної форми, що вказує на історичну спадкоємність соціальної традиції, і в цьому випадку залишається актуальним, тому в англійському тексті застосовується поряд із англійським поясненням і транскрибований варіант назви: "In 1880... they called the first mass meeting (*viche*) of Ukrainians to discuss the state and needs of Ukrainian" [19, p.321]; "In order to attract public support, all the parties resorted to the *viche*, public gatherings called by party activists in the countryside to discuss and debate issues of general concern" [19, p.328].

Мовна картина світу віддзеркалює як соціальну, так і пізнавальну діяльність різних груп людей. Вона знаходить своє відображення в семантичних полях, у мотивації змін значень в процесі розвитку слова, навіть у частотності слововживань. Як відомо, вербалізуючи об'єкт вивчення, людина водночас конструює його. Особливу роль у конструюванні знання про об'єкт відіграє система мови, що є проекцією пізнаного людиною, рефлексом його міркувань про світ і мову [5, с. 22]. До розряду найбільш частовживаних номінацій, використання яких в англійському дискурсі виявляє їх національну специфіку, належать такі слова як *поміщик*, *пан*, *дворянин*, *шляхтич*.

Найменування представників панівної верстви мали часто не тільки соціальний зміст а й вказували на їхню належність до польського чи російського етносів, що особливо позначається на їхньому сприйнятті як національно маркованих елементів дискурсу. У таких випадках цілком мотивованим є застосування транскрипції щодо зазначеної лексичної одиниці: "His antagonism towards Poles even provoked him to a rare defense of Mykhailo Hrushevsky, when in summer of 1917 he overheard some "Polish pany" speaking very critically about the president of the Rada in a Zhytomyr restaurant [12, p.136]. У більш нейтральному контексті соціальний концепт, який передається українським словом *пан*, не набуває етнокультурної маркованості в англійському тексті й передається його англійським лексичним відповідником: "Let them satisfy the landlords" [19, p.249]. Тільки переклад англійського тексту на українську мову виявляє прототип англійського слова *landlords*: "Хай вони задовольняють панів" [7, с.223].

Завдяки високій частотності номінативних одиниць на позначення представників панівної верстви їх національна специфіка в багатьох контекстах виявляється в уявленні авторів відповідних публікацій

нерелевантною і не відображається в тексті, наприклад: "Viktor Andriievsky (b. 1885), the son of a Poltava landowner, described the impact ..." [8, p. 29]; "The Skoropadsky family was one of the oldest Ukrainian Cossack clans... The Skoropadsky family had intermarried over the centuries with the other prominent Cossack gentry families" [12, p. 119-120].

Назви таких соціальних категорій, як *чумак*, *бурлака*, *уходник*, *добичник* тощо у більшості випадків передаються шляхом транскрипції, найчастіше в супроводі авторських ремарок чи коментарів: "the *chumak* (salt-carrier) songs" [21, p.364], "the songs of the *burlakas* – landless peasants" [21, p.364], "the empty steppes of the region also attracted Ukrainian **ukhodnyky* or *dobychnyky*, who engaged primarily in beekeeping, fishing, and hunting" [10, p.753].

Аналогічним способом передаються в більшості випадків національно специфічні назви поселень - *хутір* і *слобода*, що містять інформацію не тільки про географічні параметри місць проживання селян, але й про особливості їхнього соціального та майнового становища: "To make their offers more attractive, the magnates offered the lands as *slobody* (that is, areas that were freed from all obligations and rents for periods of fifteen to thirty years)" [19, p.88], "... At the end of the 16th century a series of peasant revolts broke out ... and the inhabitants of the *slobodas* took an active part in them" [21, p.628]; "In general, Kozaks were free, with the exception of those who had lost their Kozak rights and had been made serfs; they lived in their own homesteads (*khutirs*) in the provinces of Chernihiv and Poltava" [21, p.668].

Мешканці хуторів часто були досить заможними, а після встановлення комуністичної влади в Україні їх земельні наділи зазнали перерозподілу так само, як і поміщицькі землі. Хоча назви поселень належать радше до географічної, ніж до соціальної номенклатури, але в певних контекстах вони можуть виступати функціональними аналогами соціально-станових термінів, наприклад: "After the October Revolution, Soviet land redistribution affected gentry landowners and khutir owners alike" [9, p.498]. Словосполучення *gentry landowners* і *khutir owners*, що називають землевласників-поміщиків і землевласників-хуторян, попри лексико-семантичні відмінності, належать до однієї соціально-історичної парадигми.

Заслуговує на увагу спектр різноманітних описових способів пояснення реалії *хутір* у англійських виданнях і перекладах. Наведене вище "their own homesteads (*khutirs*)", можна доповнити такими прикладами: "They lived in villages consisting of several groups of farms (*khutirs*)" [21, p.626] та "khutir (outlying farms)" [13, p.187].

У перекладі монографії О.Субтельного основними відповідниками концепту "дворянство, поміщики", що передають його сигніфікативне значення, є *gentry*, *nobles* та *lords*: "These works were well received by the Ukrainian gentry" [19, p.226] → "Усі їхні праці схвально зустріло українське дворянство" [7, с.204]; "For many Ukrainian nobles this interpretation was convenient and convincing" [19, p.226-227] → "Для багатьох українських дворян така інтерпретація була зручною й переконливою" [7, с.204]; "... A law stipulated that peasants who left their lords forfeited their property they had

left behind..." [19, p.184] → "Закон 1727 р. передбачав, що лишаючи своїх феодалів, селяни втрачали право на майно, яке належало їм на старому місці..." [7, с.169]. Подібним чином відтворюється ця реалія й у інших авторів та перекладачів.

Пов'язані з зазначеним концептом слова *панщина*, *оброк* відтворюються найчастіше комбінованим способом, що включає транскрибовану форму і англійський лексичний аналог відповідного терміна чи його дескриптивне пояснення: "The settlers obtained freedom for fifteen to twenty years from *panshchyna* (corvée)" [21, p.660]; "... ligations (*obrok*) by earning money in the commercial enterprises ..." [19, p.179]; "In fertile Ukraine, in contrast, nobles generally demanded labor obligations (*barshchina*) [19, p.179] ... вимагали від селян відробляти панщину [7, с.164]. Як показує останній з наведених прикладів, окремі автори для позначення концепту в історичних умовах відповідної доби (перебування українських земель під російським пануванням), подають транскрибований російський термін. Додатковим мотивом для вибору такої форми є те, що західні дослідники пострадянського простору, які становлять значну частину читацької аудиторії, більше знайомі з російськими транскрибованими формами реалій, що є спільними для різних народів у відповідному соціально-історичному контексті.

Значного поширення набув зазначений вище спосіб відтворення для спільних в українській та російській мовах реалій, що стосуються радянського періоду історії відповідних народів. Здебільшого словарадянізми утворювалися російською мовою, а потім калькувалися чи запозичувалися мовами народів СРСР. У мови західноєвропейського ареалу, зокрема у сферу професійної термінології, деякі з цих реалій потрапляли в російській формі.

У деяких авторів засвідчуємо паралельне використання української та російської транскрибованих форм. Це стосується, зокрема слова *куркуль*. О. Субтельний, обравши основною форму *kulak*, спорадично доповнює її транскрипцією українського слова *куркуль* з відповідним ремаркуванням: "However, defining just who was a kulak (Ukrainian *kurkul*) was not a simple matter" [19, p.409]. "The Ukrainian peasantry came to consist of the relatively rich, called *kulaks* (Ukrainian: *kurkuli*); those of average means, called *seredniaky*; and poor peasants of *bidniaky*" [19, p.263]. Як показує останній приклад, додатковим мотивом для використання української форми може бути вживання поруч інших реалій з відповідної лексико-тематичної групи, що не мають усталених аналогів у англійській традиції, і тому транскрибуються з української мови. Слово *kulaks* вживається в тексті переважно без виділення курсивом і з англійським формантом множини: "The party also expanded its old policy of forming Committees of Poor Peasants (*komnezamy*) in order to neutralize the influence of the kulaks in the village" [19, p.376].

У інших джерелах форма *kulak* вживається також з англійським формантом множини, однак виділення курсивом подекуди зберігається: "...peasants, including the *kulaks*, who owned prosperous farms..." [20, p. 60].

Подібним чином відтворюються і деякі інші “радянізми”: “We ate what *kolhozniks* gave us” [8, p.40].

Протилежну пропорцію використання зазначених транскрибованих форм бачимо в Енциклопедії українознавства: основним терміном виступає *kurkul*: “In 1926, from 3 to 4 per cent of all peasant households in Ukraine were classified as *kurkul* (Russian *kulak* – rich peasant) households” [21, p.815]; “The *kurkul* farms carried a heavy tax burden” [21, p.815].

Характерні для зазначених вище джерел тенденції зберігаються і при утворенні похідних форм. Слово *розкуркулення* О.Субтельний подає в транскрипції з російського прототипу “The “*dekulakization*” process reached its high point in the winter of 1929-1930” [19, p.410]. У енциклопедії українознавства знаходимо дериват *підкуркульник*, що передається в українській транскрипції і англійським поясненням у дужках: “*pidkurkulnyk* (an accomplice of *kurkuls*)” [21, p.816].

Як українські, так і західні автори та перекладачі надають значну увагу відтворенню української звукової форми соціально-станової реалії, виявляючи розуміння того, що це важливий лінгвокогнітивний елемент, який зберігає специфіку національно-мовної картини світу. Наприклад, Марк фон Гаген вважає недостатнім перекласти українське слово *хлібороб* його англійським лексичним відповідником, а подає (як додаткову інформацію) ще й українську транскрипцію” “On 29 April 1918 a congress of Ukrainian agrarians (*khliboroby*) proclaimed Skoropadsky hetman of Ukraine” [12, p.121]. Подібним чином подає українське слово *незаможник* С.Плохій: “unprosperous peasants (*nezamozhnyky*)” [15, p.366]. Н.Шостак подає транскрипцію як українських так і російських форм згадуваних вище термінів *куркуль*, *розкуркулювання* та українську транскрипцію термінів *середняк*, *хазяїн* (останні збігаються чи майже збігаються з російськими звуковими формами): “Noll suggests that the traditional terminology, widely used dealing with the period of collectivization, be reconsidered. For example, the words *kurkul* (Ukrainian) or *kulak* (Russian), *rozkurkuliuvannia* / *raskulachivanie* (de-kulakization), and *seredniak* (middle peasant) should be used with caution, since all of these terms were invented by urban-based ideologues who required a conceptual framework and system of references for their collectivizing efforts in the countryside. Noll suggests that in order to deal with the true course of collectivization in the Ukrainian village, researchers should rely on the peasants' vocabulary for the social and civic norms that were practices at the time. He makes it clear that the term *kurkul*/ *kulak* was unknown among villagers prior to collectivization. Instead, *khaziain* (master) was used, and *khaziainy* were well respected and recognized. No class distinction was made between a *khaziain* and other villagers, especially when *khaziainy* were a majority in a village” [18, p. 198-199].

У радянський період зазнало зміни лінгвокогнітивне наповнення терміна *інтелігенція*, який і в дореволюційний період мав відчутну національну специфіку, на що, зокрема, звертає увагу О.Субтельний: “In Eastern Europe these “new people” were called the intelligentsia, a term only

roughly equivalent to the West European “intellectual”. First introduced in Russia ... the term intelligentsia was used in the broad sense to designate the relative few who possessed a higher education. But in the narrower and historically more significant sense, “intelligentsia” referred to those individuals who committed themselves out ideological conviction to the social, cultural, and political improvement of the masses, that is, the peasantry” [19, p.223]. По відношенню до соціальної структури радянського суспільства набув поширення складений термін *трудова інтелігенція*. Прикметник *трудова* суттєво модифікував зміст терміносполуки, акцентуючи увагу на тому, що це якісно нова соціальна група, яка є частиною трудящих мас. Радянські соціологи навіть не застосовували терміну “клас” по відношенню до *трудової інтелігенції*, а називали її “прошарком”, маючи на увазі, що вона є похідною від трудящих класів, тобто *робітничого класу і колгоспного селянства*. У перекладі, що здебільшого є напівкалькою (прикметник калькується а іменник транскрибується), значна частина соціального підтексту втрачається: “Another was the government’s commitment to act as the representative of the workers, peasants and ‘toiling intelligensia’”... [19, p.361]. Хоча слово *toiling* містить вказівку на те, що радянська інтелігенція – це не експлуататорський клас, але воно не несе інформації про соціальні корені цього поняття, зокрема його генетичну спорідненість із *трудящими масами*. Складність перекладу багатоосновних термінів, полягає в тому, що в певному сенсі вони є концептуальними об’єднаннями, що підкреслюють і уточнюють появу нових диференційних ознак у складі базового поняття. Коректне сприйняття читачем змісту такого терміна можливе тільки завдяки оволодінню ним усім лінгвокогнітивним наповненням соціально-історичного дискурсу відповідної епохи і відповідного національного середовища.

Ідентифікація реалій української історії у текстах, включаючи художній, та віднайдення найдоцільніших способів відтворення їх функцій у перекладі мусить опиратися на добрі лексикографічні джерела, на тлумачні та енциклопедичні словники, що фіксували б їх національно-інформативні аспекти й уможливлювали б вибір оптимальних перекладацьких рішень. На жаль, тлумачні словники найчастіше не відповідають цим вимогам. Вивчення референцій стосовно таких реалій-термінів у статтях двотомної англomовної енциклопедії про Україну, підготовленої Науковим товариством імені Т.Шевченка у Львові та виданої у Канаді, свідчить про те, що детальний опис, роз’яснення та можливі варіанти передачі таких українських номінацій англійською мовою уможливорює вибір функціонально релевантних замінників відповідно до функціонально-стилістичної специфіки тексту та особливостей адресата перекладу, тобто читача, на якого він розрахований. Але перекладачам треба бути особливо обережним при виборі способів передачі реалій. Тому саме ця група слів вимагає подальшого вивчення і особливого підходу з боку перекладача.

Література

1. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад. На матеріалі англомовних перекладів української прози.— Львів: Видав. при Львів. ун-ті, 1989 - 215 с.
2. Жомнір О.В. Реалії в перекладах «Кобзаря» англійською мовою // Мовознавство. – 1969. - №5. – С. 36-41.
3. Коптілов В.В. Актуальні питання українського художнього перекладу. – К.:Дніпро, 1977. – 132 с.
4. Корунець І.В. Українське художнє слово для англомовного світу // Всесвіт. – 1985. - №8. – С.136-140.
5. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – М., 2004. – 560 с.
6. Кундзіч О.Л. Творчі проблеми перекладу. – К.:Дніпро, 1973. – 264 с.
7. Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Ю.Шевчука. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.
8. Andriewsky O. Making of the generation of 1917 // Journal of Ukrainian Studies. - Vol. 29. - No 1-2. – Toronto, 2004. – p. 22-41.
9. Encyclopedia of Ukraine. - Vol. 2. - Toronto, 1988. – 737 p.
10. Encyclopedia of Ukraine. - Vol. 4. - Toronto, 1993. – 864 p.
11. Frick. D. A. The Circulation of Information about Ivan Vyhovs'kyj // Harvard Ukrainian Studies. - Vol. XVII. - No 3/4. – 1993. – P. 251- 278.
12. Hagen M. von. "I Love Russia, and/but I Want Ukraine, or How a Russian General Became Hetman of the Ukrainian State, 1917-1918 // Journal of Ukrainian Studies. - Vol. 29. - No 1-2. – Toronto, 2004.
13. Hrushevsky M. History of Ukraine-Rus. – Vol. 7. – The Cossack Age to 1625 / Trans. by Struminsky B. – Canada: Institute of Ukrainian Studies Press, Edmonton, 1999. - 548 p.
14. Kovalev R. K. Zvenyhorod in Galicia: An Archaeological survey (Eleventh-Mid- Thirteenth Century) // Journal of Ukrainian Studies. - Vol. 24. - No 2. 1999. - P.7-36.
15. Plokhyy S. Bourgeois Revolution or Peasant War // Journal of Ukrainian Studies. - Vol. 29. - No 1-2. – Toronto, 2004. - P.345-369.
16. Rustemeyer A. Ukrainians in Seventeenth-Century Political Trials. / Journal of Ukrainian Studies. - Vol-24. - No 2. - 1999. - P. 37-58.
17. Shevelov G. Y. The Language Question in the Ukraine in the Twentieth century (1900-1941) // Harvard Ukrainian Studies. - Vol. X. - No 1/2. – 1986. – P. 71-163
18. Shostak N. A Pioneering Oral History of Collectivization // Journal of Ukrainian Studies. - Vol. 25. - No 1-2, - Toronto, 2000. - P.195-199.
19. Subtelny O. Ukraine: a history. – Toronto, 1994. – 692 p.
20. Ukraine and Ukrainians throughout the World. A Demographic Guide to the Homeland and Its Diaspora. – Toronto, Buffalo, London, 1995. - P.508.
21. Ukraine. A Concise Encyclopaedia. – Vol. 1. – Toronto, 1963 – 1185 pp.

Summary

The process of translation of historico-cultural nominations is complicated and multilateral. This article is dedicated to the analysis of the translator's decisions based on the specific features of nationally – biased words. The translator is a mediator between the original text and the reader. The professional competence of the translator includes practical and theoretical knowledge of the language, as well as background cultural knowledge. The commonest way of rendering the historico-cultural nominations is the combination of transcription and the TL lexical or descriptive equivalent (including the calques). In most cases it is the linguistic awareness of the author (or translator), along with his/her conceptual historical outlook, which determine the choice between the possible options.

УДК: 81'37: 811.111

ФОРМАЛІЗОВАНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ ЯК СПОСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ АКСІОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

Сорока Т.В.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

Характерною рисою сучасної лінгвістики є зростання наукового інтересу до питань лексичної семантики, взаємодії лінгвальних та екстралінгвальних чинників у структурі значень лексичних одиниць, оскільки на сьогодні незаперечним є положення про примат мовного змісту над формою, про первинність лексичного в слові та можливість застосування саме семантичного підходу до формалізованого аналізу всіх рівнів мови.

У межах авторського наукового дослідження мовної об'єктивної аксіологічних категорій духовної культури англійського народу, яка репрезентована філософсько-світоглядними, науковими, громадсько-політичними, соціальними, моральними, релігійними, правовими та естетичними цінностями, метою статті є розкриття сутності процедури формалізованого аналізу лексичної семантики та виділення її найхарактерніших ознак.

У сучасному мовознавстві формалізовані дослідження структури і системи мови проводяться з метою розв'язання практичних потреб – створення систем інформаційного пошуку, побудови штучного інтелекту, машинного перекладу тощо. Вперше формалізовані основи семантичної класифікації лексики були сформульовані й обґрунтовані науковими

співробітниками відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України на чолі з відомим вітчизняним ученим М. М. Пешак [2]. Саме звідси пішли дослідження теоретичної та прикладної лінгвістики на матеріалах лексикографічних джерел, де найвиразніше розмежовуються явища мовлення і мови, а лексичні значення слів визначаються як мовні факти.

Оскільки слово, будучи знаковою одиницею мови, характеризується формою вираження і змістом, то їхнє співвідношення найяскравіше можна представити тлумачними словниками.

Лексикографічна практика укладання тлумачних словників націлювала дослідників на вивчення лексичного значення слова не як ізольованого, а органічно-поєднаного елемента системи мови. Відповідно, тлумачні словники, котрі володіють найповнішими банками інформації слів, дозволяють здійснити аналіз мовних засобів їхнього вираження у «термінах семантичних складників» [6].

Матеріалом авторського наукового дослідження виступають організації аксіономенів¹ сучасної англійської мови, які кваліфікуються як ціннісно-обумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру.

Для вибору матеріалу дослідження системно-структурних особливостей лексичної семантики, вводимо формальний, суто мовний критерій – віднесеність слів, які аналізуються, до однієї частини мови – іменника, що дає змогу визначити й описати їхню семантику за допомогою: матричного аналізу семної структури аксіономенів при побудові таблиці на першому етапі класифікації матеріалу; моделювання схеми лексико-семантичного поля (ЛСП) на основі матриці, під якою в математиці розуміють прямокутну таблицю чисел [1, с. 33], а в лінгвістичних дослідженнях місце чисел займають знаки (+), що вказують на відношення еквівалентності; аналізу поля за математичною теорією графів; опису та комплексного аналізу співвідношень аксіономенів сучасної англійської мови, їхніх зв'язків та особливостей.

Цю методику слідом за М. М. Пешак та її учнями поглибила М. П. Фабіан, зокрема при дослідженні етикетної лексики в українській, англійській та угорській мовах [7, с. 19].

Матричний метод представлення семантичних відношень між аксіономенами сучасної англійської мови служать у нашому дослідженні метамовою для опису об'єктів аналізу, а матриця – моделлю систем семантичних зв'язків, з одного боку, та семантичною структурою аксіолексики, з іншого. Ця модель фіксує семантичні зв'язки між словами на позначення цінностей у вигляді стовпчиків та рядків однакової довжини, де плюсом (+) позначається співвідношення аксіономенів та їхніх значень.

¹ Аксіономен (від грецького *ἀξία* – "цінність" і латинського – *nomen* – "ім'я, назва") є робочим терміном, упровадженим у науковий обіг автором для позначення найменування цінності.

Місця аксіономенів у матриці строго фіксовані: слова з найвищим і середнім ступенем полісемії розташовані в густо заповнених її частинах, а моносеманти – в рідко заповнених місцях. Разом з тим функціональне навантаження мають як заповнені, так і незаповнені клітини матриці, а також віддаль між реєстровими словами та напрямком розміщення останніх.

Оскільки лексема виступає зовнішнім відображенням слова, то його внутрішній бік представлений семемою, яка є найменшою одиницею лексико-семантичного ярусу і рівнозначною окремому значенню слова. У парадигматичному аспекті семема вже не є найпростішою й неподільною, оскільки має свою структуру і містить ряд компонентів.

На позначення компонентів змісту семеми використовуються різноманітні терміни: *маркер* (Дж. Катц, Дж. Фодор), *фігура* (Л. Ельмслев), *диференційна ознака* (І. Арнольд), *семантичний множник* (Л. М. Васильєв, О. К. Жолковський), *семантична ознака* (Г. А. Уфімцева), *семантичний примітив* (Г. Вежбицька) та інші. У нашому дослідженні вводимо термін *генералізована сема*, під якою розуміємо семантично-похідну ознаку, яка має скорочено-узагальнений зміст, що виводиться логічним шляхом з вихідної семеми і застосовується у моделюванні горизонтальної площини матриці.

Структурування аксіолексик сучасної англійської мови передбачає виділення її складу й внутрішньої організації, внаслідок чого відбувається поділ досліджуваної лексики на ЛСП, мікрополя, лексико-семантичні угруповання та встановлюються синтагматичні й парадигматичні зв'язки між ними.

Процедура збору фактичного матеріалу і виділення семного складу лексичних значень аксіоіменників полягає в таких послідовних етапах:

1) з тлумачних словників англійської мови за допомогою прийому суцільної вибірки виписуються іменники, у формулах тлумачення яких містяться експліцитні та імпліцитні вказівки на форми і засоби передачі аксіологічного знання, в результаті чого укладається картотека мовного матеріалу. Отримані в такий спосіб лексеми (*life, truth, love, progress, sovereignty, honour, God, law, beauty* тощо) піддаються аналізу за методом ступінчастої ідентифікації [4], який «дозволяє визначити лексико-семантичну групу слів як сукупність одиниць, що тлумачаться через одні й ті ж слова-ідентифікатори» [5, с. 107]. Процедура ступінчастої ідентифікації як засіб виявлення вербальних маніфестаторів семантичних компонентів значень полягає в послідовному зведенні слів через типові ідентифікатори (термін Е.В. Кузнецової [3]) до слів з максимально узагальненим характером і проводиться до тих пір, поки в зіставляваних тлумаченнях не виникне ситуація взаємної ідентифікації, яка сигналізує про те, що подальший розклад значень за допомогою слів тієї ж мови неможливий. Кінцеві ідентифікатори приймаємо за лексико-семантичні одиниці на позначення цінностей, що містять стійкі комплекси семантичних компонентів, які існують в інших аксіономенах;

2) за одержаною в такий спосіб картотекою аналізується кількісний та якісний склад слів на позначення цінностей, а також їхня семантика;

3) на основі аналізу словникових дефініцій моделюється матриця, по горизонталі якої розміщується семний склад значень аксіономенів (генералізовані семи), а по вертикалі – їхній лексичний склад; наявність у лексичних значеннях спільної семи позначається знаком (+);

4) списки слів та генералізованих сем у матриці групуються по спадній залежності від кількісного вираження сем, що сприяє максимальній концентрації слів на позначення цінностей в одному з кутів матриці і протиставленню цього кута протилежному по діагоналі як найменш заповненому;

5) за матрицею моделюється схема ЛСП аксіолексик у вигляді графа, за допомогою якого від аналізу семної і лексичної структури як автономних мікросистем переходимо до вивчення співвідношень аксіономенів. При цьому ЛСП виступає як система, а слова на позначення цінностей – як її складники;

6) одержане ЛСП аксіономенів англійської мови вивчається як самостійне системно-структурне об'єднання слів, що характеризуються тісними взаємовідношеннями.

Описана методика дослідження поєднується з описовим, зіставним та типологічним методами, компонентним аналізом, польовим підходом, процедурою ступінчастої ідентифікації, статистичними підрахунками, математичною теорією множин, графів і моделювання. Різноманітність методів нашого дослідження обумовлена складністю та багатоаспектністю аксіономенного фрагмента лексико-семантичної системи англійської мови, що вимагає розробки спеціальної методики їхнього комбінованого представлення. У результаті застосування матричного методу картина польової структури аксіолексик значно ускладнюється, розкриваються внутрішні механізми й динаміка змістових взаємодій аксіономенів під впливом екстралінгвальних чинників. Це дає змогу визначити семантичні закономірності формування аксіолексик в досліджуваній мовній системі.

Література

1. Кемени Дж., Снелл Дж. Конечные цепи Маркова. / Дж. Кемени, Дж. Снелл – М. : Наука, 1970. – 271 с.
2. Клименко Н. Ф., Пещак М. М., Савченко І. Ф. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики / Н. Ф. Клименко, М. М. Пещак, І. Ф. Савченко. – К. : Наукова думка, 1982. – 251 с.
3. Кузнецова Э. В. Категория типичных идентификаторов как основа для выделения лексико-семантических групп (на материале глаголов русского языка) / Э. В. Кузнецова // Актуальные проблемы лексикологии. – Новосибирск : Новосибирский гос. ун-т, 1971. – С. 110 – 112.
4. Кузнецова Э. В. Ступенчатая идентификация как средство описания семантических связей слов / Э. В. Кузнецова // Вопросы

- металінгвістики. – Л. : Ленинградский гос. ун-т им. А.А.Жданова, 1973. – С. 84 – 95.
5. Попова З. Д., Стернин И. А. Лексическая система языка / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 148 с.
6. Скороходько Э. Ф. Семантические сети и автоматическая обработка текста. / Э. Ф. Скороходько. – К. : Наукова думка, 1983. – 218 с.
7. Фабіан М. П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах : [монографія] / Мирослава Петрівна Фабіан. – Ужгород : Інформаційно-видавниче агентство “ІВА”, 1998. – 256 с.

Summary

The article is dedicated to the characteristics of the procedure of formalized analysis of lexical semantics as a way of investigation of the nouns denoting English axiological categories.

УДК 811.112.2'25(075)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЯВИЩА «МАГІЯ» У БРИТАНСЬКІЙ МОДЕЛІ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ПАРЕМІЙ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Тараненко О.Г.

Східноукраїнський національний університет ім. В.І. Даля

У сучасній лінгвістиці постає нагальне питання розв'язання проблеми так званих «мовних універсалій», до яких, безперечно, можна віднести концепт. Існує чимало концептуальних теорій і науковців, що працюють у цій галузі мовознавства (С.Г. Воркачов, А.С. Зеленько, Дж. Лакофф В.А. Маслова, З.Д. Попова, Ж.П. Соколовська, Ю.С. Степанов, Й. А. Стернін та багато інших) [2;3].

Особливу увагу дослідники приділяють етноконцептам, тобто, національно специфічним особливостям, що притаманні кожній культурі у сприйнятті носіїв певного етносу. Учені А.С. Зеленько, Й. А. Стернін, З.Д. Попова у своїх роботах доводять, що аналіз концептів можливий за допомогою семного аналізу [2].

У пропонованій розвідці нами буде досліджено фрагмент концепту «мудрість» у британській лінгвокультурі на паремійному матеріалі.

Згідно проведеному авторкою дослідженню, за основу розподілу сем у вищеозначеному концепті взято дані авторитетних британських та американських лексикографічних джерел [6; 7;8].

На їх основі було виділено наступні семми у складі мудрості: ‘common sense’, (‘ здоровий глузд ’) ‘experience’(‘ досвід ’), ‘intellect’(‘ розум ’), ‘magic’ (‘магія’). [6 с. 1642; 7, с. 1648; 8, с.1128].

Саме семему ‘magic’ (‘ магія ’) і будо проаналізовано у представленому дослідженні.

Семема ‘ Magic ’ (‘магія’) (7,69%) унікальна, специфічна. Вона притаманна лише британській концептосфері в рамках концепту „мудрість”. Архісему виражено так: ‘магія як частина давньої мудрості’.

Недарма кажуть, що фортуна має багато спільного із жінкою – вона примхлива, мінлива, підступна, але водночас може робити царські подарунки. Саме цю особливість й ілюструє маргінальна сема ‘фортуна – жінка’ за допомогою таких паремій: *Fortune gives her hand to the bold man* [1, с. 355] („доля любить сміливих”); *Fortune favours the bold* [4, с. 296] („доля любить сміливих”); *Fortune is good to him who knows to make good use of her* [1, с. 355] („фортуна схильна до тих, хто може нею скористатися”); *Fortune is easily found, but hard to be kept* [5, с. 77] („щастя легко знайти, але важко утримати”). Конотація позитивна, з відтінком суму, бо зазвичай характер жінки-Фортуни дуже нелегкий і примхливий. Але все ж таки, якщо будеш сміливим та інколи навіть нахабним, то можна скористатися її дарами.

Ця думка підкреслюється пареміями *Fortune gives her hand to the bold man* („доля любить сміливих”) та *Fortune favours the bold* („доля любить зухвалих”), що мають майже однаковий переклад. Треба додати, що британці завжди цінили сміливість та відважність у представників чоловічої статі як вирішальний фактор, який допоможе бути щасливим обранцем Дами-Фортуни.

Семантично близькою до попередньої є маргінальна сема ‘примхи долі’: *every bullet has its billet* [5, с. 60] („у кожного своя доля”); *Fortune is variant*

[4, с. 296; 1, с. 355] („фортуна мінлива”); *he dances well to who Fortune pipes*

[4, с. 296; 5, с. 94] („щасливий той, до кого прихильна доля”). Конотація позитивна.

Маргінальну сему ‘кожен має щасливий шанс’ представлено таким чином: *Fortune knocks once at least at every man’s gate* [4, с. 296; 1, с. 355] („кожен має свою щасливу годину”). Конотація позитивна.

Маргінальну сему ‘дурням таланить’ представлено так: *Fools have fortune*

[4, с. 290] („дурням завжди таланить”). Конотація негативна. Вважають, що дурні зовсім не заслуговують на те щастя, яке трапляється в їхньому житті, тоді як розумні повинні всього досягати тяжкою працею.

Маргінальну сему ‘передбачливість – добре’ виражено такими пареміями: *hope for the best and prepare to the worst* [5, с. 112] („сподівайся на краще, але готуйся до гіршого”); *Prevention is better than cure* [5, с. 187] („краще попередити, ніж лікувати”); *danger foreseen is half avoided* [5, с. 44] („передбачити небезпеку – наполовину її уникнути”); *forewarned is forearmed* [5, с. 76] („попереджений – озброєний”); *let every man praise the bridge he goes over* [5, с. 136] („не плюй у колодязь”). Конотація повчальна, дидактична. Маргінальну сему ‘прислухайся до інтуїції’ представлено такою паремією: *the face is an index of the mind* [5, с. 68] („обличчя – дзеркало душі”), *actions speak louder than words* [5, с. 7] (букв.: „про людину говорять її вчинки”). *a man is known by the company he keeps* [5, с. 150] („скажи мені, хто твій друг, і я скажу тобі, хто ти”) Конотація в наведеному прикладі застережлива, попереджальна. Треба бути уважним, щоб уникнути фатальних помилок у житті, та помічати навіть незначні деталі у виразі обличчя чи у поведінці.

Прислухання до голосу розуму завжди було ознакою мудрих. Це відображає маргінальна сема ‘треба зважати на здоровий глузд’, представлена такими пареміями: *venture a small fish to catch a great one* [1, с. 986] („варто ризикнути малим задля великого”), *if you run after two hares, you’ll catch neither* [5, с. 119] („за двома зайцями поженешся – жодного не спіймаєш”), *example is better than precept* [5, с. 67] („приклад – найкраще повчання”); *measure thrice and cut once* [5, с. 153] („сім разів відміряй, один відріж”); *Score twice before you cut once* [4, с. 662] („сім разів відміряй, один відріж”). Останні два приклади мають однаковий переклад. Зазначені паремії закликають до певної виваженості дій та розважливості при прийнятті важливого рішення. Конотація в цілому повчальна та застережлива.

Маргінальну сему ‘доцільні поради’ проілюстровано такими пареміями: *don’t count your chickens before they are hatched* [5, с. 49] („курчат рахують восени”); *better the devil you know than devil you don’t know* [5, с. 26] („вибирай з двох лих найменше”); *of two evils choose the least* [5, с. 172] („вибирай з двох лих найменше”); *every man to his traid* [5, с. 64] („не пхай носа до чужих справ), *it is no use crying over spilt milk* [A5, с. 127] („зробленого не повернеш”); *God helps them that help themselves* [5, с. 83] („Господь допомагає тим, хто сам собі допомагає”); *fast bind, fast mind* [1, с. 323] („покладеш далеко – знайдеш близько”). Конотація повчальна.

Як висновок маємо констатувати, що у світосприйнятті пересічного представника британського етносу магія є багатозначним феноменом, що відображено за допомогою наступних маргінальних сем, виділених при аналізі паремійного мовного матеріалу: ‘фортуна – жінка’, ‘примхи долі’, ‘кожен має щасливий шанс’, ‘дурням таланить’, ‘передбачливість – добре’, ‘прислухайся до інтуїції’. У кожній семі присутній аксіологічний компонент та емотивне наповнення – позитивне чи негативне. Велику роль відіграє конотація та частотність вживання наведених вище паремій.

Література

1. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр. – К. : Т-во „Знання”, КОО, 2005. – 1056 с.
2. Бабушкин А. П. Концепты разных типов в лексике и фразеологии и методика их выявления / А. П. Бабушкин // Методические проблемы когнитивной лингвистики : науч. изд. / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2001. – 178 с.
3. Зеленько А. С. Різновиди моделей світу і місце мови у процесі пізнання (від семи до моделі світу) / А. С. Зеленько // *Studia methodologica*. – Тернопіль : ТДПУ, 1998. – № 4. – С. 34 – 38.
4. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / лит. ред. М. Д. Литвинова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Руск. яз., 1984. – 942 с.
5. Словарь английских пословиц и фразеологических выражений. – Смоленск : Русич, 2001. – 560 с.
6. Longman Language Activator. The World's First Production Dictionary. – Longman Group UK Limited, 1998. – 1587 p.
7. Mcmillan English Dictionary. – Oxford : Bloomsbury Publishing Plc, 2002. – 2076 p.
8. New Webster's Dictionary and thesaurus of the English Language. – Danbury : Pearson by Lexicon Publications, CT, 1993. – 1248 p.

Summary

In the above article the author is concentrated on the emotive and denotative semes' interaction as a constituent part of “ magic ” that represents one of the concept “wisdom” ’s components analyzed on the British fairy proverbs basis.

УДК 811.111'342.1:792.028

ВАРИАТИВНОСТЬ ПРОСОДИЧЕСКИХ ПРИЗНАКОВ В АКТЕРСКОЙ РЕЧИ

Тихонина С. И.

Одесская национальная морская академия

Оптимизация процесса обучения нормативному произношению и совершенствование методов работы над диалектным произношением актера – важный аспект решения проблемы диалекта в актерской речи.

Другой аспект заключается в том, что вышеназванная проблема остается одной из наименее разработанных в современной социофонетике.

В связи с этим **актуальность** представленной работы заключается в необходимости исследования интонационных особенностей речи актеров, представляющих британский и американский варианты английского языка и определения номенклатуры тонов и шкал, участвующих в идентификации территориальной принадлежности говорящего.

Новизна исследования определяется тем, что впервые в качестве объекта сравнительного анализа избирается актерская речь в двух вариантах английского языка, британском и американском, в аутентичном исполнении в контексте художественного фильма.

Цель работы состоит в изучении восприятия аутентичной британской и американской интонации в контексте художественного фильма.

Данная цель предполагает решение следующей **задачи**: обосновать ведущую роль мелодических и темпоральных характеристик в идентификации речи актера по территориальному и гендерному признакам.

Материалом для анализа послужили видеозипизоды из фильмов «Королева» (2006, производства Великобритании), «Гордость и предубеждение» (2005, производство Великобритании) и «Боец» (2010, производство США). Было отобрано по 4 видеозипизода из каждого фильма каждый продолжительностью 1 минута.

Американский фильм «Боец» (2010) режиссёра Дэвида О. Расселла, основан на реальных событиях, истории двух братьев-боксёров — действующего и бывшего, — преодолевших глубокие личные драмы, сплотившись вокруг цели завоевания мирового чемпионского титула. Основными персонажами являются братья Микки Уорд и Дикки Эклунд в исполнении Марка Уолберга (Массачусетс, США) и Кристиана Бэйла (Уэльс, Великобритания).

«Гордость и предубеждение» - фильм 2005 года английского кинорежиссера Джо Райта, по мотивам одноименного романа Джейн Остин. Исследовалась речь Элизабет Беннет, которую сыграла британская актриса Кира Найтли (Лондон) и Лидии Беннет, роль которой исполнила американская актриса Джена Мэлоун (Северная Калифорния).

Британский фильм «Королева» - биографический фильм 2006 года режиссера Стивена Фрирза. События картины описывают жизнь британской семьи в первые несколько дней после трагической гибели принцессы Дианы. Роль королевы Елизаветы в фильме исполнила Хелен Миррен, английская актриса, уроженка Лондона. Роль Филиппа сыграл американский киноактер Джеймс Оливер Кромвелл (Лос-Анджелес, США).

В основу методики изучения просодических особенностей британского и американского вариантов английского языка, как и в большинстве украинских и российских трудов по экспериментальной фонетике, был положен комплексный метод экспериментально-фонетического изучения интонации, разработанный Л.К. Цеплитисом [13], В.А.Васильевым [7], Л.В.Златоустовой [8], А.И. Багмут [3], Т.А. Бровченко, В.Г. Волошиным [5;6].

Фонетическая система языка имеет многоуровневый характер (сегментный уровень, сверхсегментный уровень). Сверхсегментный уровень языка и речи представляет собой сложный комплекс составляющих его фонетических единиц: слог, акцентная структура слова, интонационная структура фразы и текста. Интонация как сверхсегментная характеристика звучащей речи включает в себя целый комплекс лингвистически релевантных изменений в высоте голосового тона, громкости произнесения, акцентной выделенности, ритмической и темпоральной организации и тембральной окрашенности голоса [22]. Каждый из указанных параметров интонации обладает сложными сверхсегментными внутрипараметровыми свойствами. Весь комплекс сверхсегментных характеристик речи, составляющий интонационную картину высказывания, накладывается на лексико-грамматическую канву последнего.

Из всех компонентов интонации наибольшее внимание уделялось исследователями мелодическому компоненту, а в мелодическом компоненте - системе терминальных тонов в силу их коммуникативной значимости [3;12;19].

Украинские и российские исследователи [2;3;4;10;11] сочетают методы слухового (аудиторского) анализа с инструментальным (интонографическим или спектральным) анализом, благодаря чему воспринимаемые качества интонации рассматриваются с точки зрения их фонетической природы. Характерным является системный подход, при котором интонация определяется как единство мелодического, динамического, темпорального и тембрального компонентов, каждый из которых, в свою очередь, представляет собой системное образование [1].

Согласно выводам Т.И. Шевченко, сделанным на основании сопоставления мелодических характеристик в РР и социально-территориальных типах произношения, типологической чертой всех региональных типов произношения является сужение диапазона (причем за счет его верхней части); региональными чертами в мелодике являются ограниченность инвентаря мелодических средств, повышение частотности волнообразных и ровных шкал, восходяще-нисходящих, восходящих и ровных тонов [16].

Степень проявления региональных особенностей зависит от социального статуса говорящего, его профессиональной принадлежности, возраста, социально-культурного уровня в целом. Так, в частности, произнесение постепенно нисходящей шкалы требует высокой культуры владения голосом для расширения диапазона и достижения плавного изменения мелодики, в отличие от прерывистого контура волнообразной шкалы. Эти два типа контура представляют собой социо-культурную и народно-разговорную традиции в интонации английского языка [14].

Сведения по оценке индивидуальных темпоральных показателей весьма противоречивы. Хотя ускоренный темп, по данным психолингвистов, свидетельствует о высокой активности, динамизме и силе, с точки зрения «приятности» оценивается нормальный темп речи [21]. Исследования

показывают, что наше мнение о говорящем зачастую зависит от скорости его речи: отмечается прямая связь между быстрым темпом речи и высокой компетентностью говорящего [17]. Напротив, люди говорящие медленно, считаются тугодумами и характеризуются весьма негативно. Субъективный характер подобных суждений очевиден, потому что они не учитывают особенностей социального варьирования темпоральных характеристик.

Разумеется, каждый человек способен говорить быстрее или медленнее, чем обычно: ускорение темпа может свидетельствовать о радостном или возбужденном состоянии говорящего и, напротив, замедление темпа зачастую связано со снижением эмоционального настроя. Вариативность темпа зависит, таким образом, от эмоционального состояния говорящего в момент разговора, а также от личностного фактора, который может служить объяснением, почему носители одного и того же языка или диалекта в аналогичной ситуации используют разный темп речи.

Социальное и региональное, находясь в постоянном диалектическом единстве, в характеристиках отдельных групп говорящих сложным, опосредованным путем преломляется в интонации. Интонационный контур в совокупности своих мелодических и темпоральных характеристик представляет собой социокультурную, территориально и исторически обусловленную категорию.

В американском варианте английского языка установлена меньшая степень выделенности ударных слогов относительно безударных, в основном за счет долготных характеристик. Это существенно влияет на характер ритма, лишает его чеканности, свойственной ритму британского стандарта [16].

Специфическими признаками американской речевой культуры, в отличие от британской нормы можно считать:

- преимущественное употребление сильноконечного контура, в котором слова с максимальной степенью акцентной выделенности с большей частотностью занимают финальную позицию;
- использование многовершинных синтагм, имеющих два или три слова максимальной степени акцентной выделенности, что соответствует волнообразному и скользящему движению мелодики;
- повышение роли длительности по отношению к мелодическому компоненту, которой является ведущим в британской просодической норме [9].

Согласно результатам исследования В.А. Артемова, в американском варианте наблюдается большая предсказуемость дистрибуции фразовых ударений. В структурном плане отмечается сглаживание как межакцентных, так и внутриакцентных контрастов, особенно по темпоральным и динамическим характеристикам, что приближает американский ритм к слогосчитающему (английский вариант - тактосчитающий) и ослабляет редуцированность безударных слогов [2].

Американские фонетисты, Дж. Хартман и Г. Труби, пытаются опровергнуть стереотипное мнение о том, что на Юге люди говорят медленнее, чем в других регионах. Г. Труби демонстрировал своим

студентам спектрограммы, доказывающие, что длительность гласных у южан не имеет отклонения от нормы, однако студенты отнеслись к его доказательствам скептически. Г. Труби считал, что причиной этого является качество гласных, в частности дифтонгизация, которая создает эффект растянутости звуков. Дж. Хартман высказывает мнение, что эффект замедленной речи следует отнести к удлинению пауз, а не к собственной длительности звуков. При этом оба фонетиста подчеркивают роль индивидуальности, неповторимости каждой личности: удлинение пауз, например, может быть у одного южанина, но отсутствовать у другого.

Различия в просодических характеристиках мужчин и женщин наблюдаются в области мелодики, высотного диапазона и темпоральных характеристик. Так, например, имеется существенное различие в частотности употребления нисходящих тонов. Женщины значительно опережают мужчин в общей тенденции к увеличению числа нисходящих тонов. Тональный уровень в речи английских женщин выше, но диапазон, тем не менее, более узкий, чем у мужчин. Тоны, как и весь мелодический контур, реализуются у женщин в относительно узком диапазоне, поэтому они уступают мужчинам в крутизне тонов. Темп и паузация у мужчин и женщин различаются тем, что женщины несколько ускоряют темп за счет укорачивания пауз и синтагм. Количество пауз и синтагм в тексте у женщин увеличивается, но общая их длительность меньше, чем у мужчин, поэтому женщины прочитывают один и тот же текст быстрее, в более ускоренном темпе, чем мужчины [15].

В интонационном плане, у британских женщин отмечается тенденция к употреблению восходящих тонов; хотя некоторые индивидуумы в женской группе испытуемых тяготеют к реализации нисходящих тонов, характерных для интонации мужчин, а часть – к реализации регионально-окрашенных тонов [20].

В аудиторском эксперименте участвовали две группы аудиторов: 1) аудиторы-эксперты, родным языком которых являлся английский и 2) аудиторы-филологи, владеющие английским языком как иностранным. Перед проведением аудиторского эксперимента аудиторов ознакомили с процедурой анализа, картами аудиторского анализа и порядком их заполнения. Непосредственно перед проведением аудиторского эксперимента разъяснялась задача, поставленная перед аудиторами.

Материал, предложенный аудиторам, представлял собой видеоэпизоды из фильмов «Боец», «Гордость и предубеждение» и «Королева», в которых могли проявиться различные особенности просодического плана, поскольку мелодика речи, ударение, ритм и темп, как просодические компоненты, могут служить показателями социально-территориального типа произношения [16].

В аудиторском анализе принимали участие десять аудиторов, имеющих высшее филологическое образование, в том числе аспиранты факультета РГФ Одесского национального университета им. И. И. Мечникова, специализирующимися в области фонетики. Все аудиторы

изучали язык как специальность и владели английским языком как иностранным.

Аудиторам было предложено определить:

- 1) направление тона в синтагме;
- 2) характер мелодического диапазона (широкий, средний, узкий);
- 3) темп речи в синтагмах.

В основу классификации шкал положено общее направление движения тона в шкале: нисходящее, восходящее или ровное.

В мелодике ударных слогов ядерной части просодического контура были выделены:

- 1) простые тоны – нисходящие, восходящие или ровные;
- 2) сложные тоны – нисходяще-восходящие и восходяще-нисходящие.

Результаты аудиторского анализа по территориальному признаку.

В таблице 1.1 представлена территориальная принадлежность актеров, чья речь была отобрана для анализа.

Таблица 1.1

Актеры	
мужчины	женщины
американцы	
Марк Уолберг (Массачусетс, США)	Джена Мэлоун (Северная Калифорния)
Джеймс Оливер Кромвелл (Лос-Анджелес, США)	
британцы	
Кристиан Бэйл (Уэльс, Великобритания)	Кира Найтли (Лондон)
	Хелен Миррен (Лондон)

Марк Уолберг.

В речи данного актера аудиторы определили узкий мелодический диапазон, ровное движение тона в синтагме, быстрый темп речи и восходяще-нисходящий терминальный тон.

Кристиан Бэйл.

В речи британского актера, исполняющего роль американца, южанина, аудиторы определили широкий мелодический диапазон, восходящее движение тона в синтагме, медленный темп речи и частотность низкого нисходящего терминального тона, что позволяет нам предположить, что принадлежность человека к определенной социальной группе непосредственным образом влияет на формирование его речевого репертуара – набора интонационных средств, их которых говорящий осуществляет выбор в соответствии с ситуацией общения.

Джеймс Оливер Кромвелл, американский актер, исполняющий роль принца Филиппа.

В речи данного актера преобладает узкий мелодический диапазон, нисходящее движение тона в синтагме, замедленный темп речи и низкий нисходящий терминальный тон.

Джена Мэлоун

Американская актриса демонстрирует узкий мелодический диапазон, восходящее движение тона в синтагме, быстрый темп речи и высокий восходящий терминальный тон, что с одной стороны, объясняется ситуацией общения, а с другой стороны, показывает, что актриса демонстрирует в речи набор интонационных средств, характерных для речи британцев.

Кира Найтли

Британка, исполняющая роль английской аристократки демонстрирует в речи средний мелодический диапазон, частое использование ровного тона в синтагме, средний темп речи и низкий терминальный тон.

Хелен Миррен

В речи британской актрисы преобладает средний мелодический диапазон, ровное движение тона в синтагме, средний темп речи и ровный терминальный тон. На наш взгляд такой набор просодических средств характерен для той роли, которую исполняет актриса в фильме - роль королевы Великобритании, чья речь размеренна, дикция четкая, голос уверенный, паузы максимально выразительны. Подобная организация речи отражает специфику профессиональной деятельности актера, требует «гибкости», адаптации речевого поведения к требованиям речи.

Результаты анализа выявили вариативность некоторых просодических характеристик речи в зависимости от гендерной принадлежности говорящего. Это, в первую очередь относится к характеру мелодического диапазона в синтагме. В отличие от мужчин женщины демонстрируют более широкий диапазон. Самый широкий диапазон в мужской группе демонстрирует представитель Уэльса актер Кристиан Бейл; средний диапазон отмечен у актрис из Лондона. У американских актеров наблюдается сужение диапазона, самый узкий диапазон речи отмечен у актрисы Джены Мэлоун.

Анализ направления движения тона в синтагме выявил наметившиеся тенденции расширения и сужения диапазона. В отличие от мужчин, женщины демонстрируют более широкий диапазон. Почти у всех британских актеров в мелодическом контуре преобладает нисходящее движение основного тона, что считается общеанглийской характеристикой интонации.

Следующей просодической характеристикой, рассмотренной в ходе аудиторского анализа, стал темп речи. В большинстве женских региональных групп отмечено убыстрение темпа речи относительно мужской речи. Так, например, актеры американцы демонстрируют быстрый темп речи, британец - средний темп речи, в то время как у женщин отмечен быстрый темп.

Таким образом, результаты проведенного исследования позволяют нам заключить, что профессия актера, принадлежит к сфере повышенной речевой ответственности. От профессиональной речи актера требуется соблюдение орфоэпической нормы, четкости дикции, гибкости и адаптированности

голоса, умелое структурирование текста при помощи различных просодических средств, выделение наиболее важных компонентов за счет целого комплекса просодических приемов. Тем не менее, речь актера сохраняет признаки территориальной принадлежности, что на наш взгляд, подтверждает данные, представленные исследованиях У. Лабова, Т. И. Шевченко и др.

Литература

1. Антипова А.М. Система речевой интонации. – М.: Высшая школа, 1979. – 131 с.
2. Бабушкина Е.А. Территориальная вариативность просодии английской речи в США (экспериментально-фонетическое исследование речевого континуума по оси север – юг): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 2000. – 19 с.
3. Багмут А. І., Борисюк І. В., Олійник Г.П. Інтонія як засіб мовної комунікації. – К.: Наукова думка, 1980. – 125 с.
4. Багмут А.І., Бровченко Т.А., Борисюк І.В., Олійник Г.П. Інтоніційна виразність звукового мовлення засобів масової інформації. – Київ: Наукова думка, 1994. – 190 с.
5. Бровченко Т.А., Волошин В.Г. Методические указания по математической обработке и анализу результатов фонетического эксперимента. – Одесса: ОГУ, 1986. – 48 с.
6. Бровченко Т.А., Волошин В.Г. Обобщенный интонационный контур как форма изображения речевого сигнала // Тезисы докладов на Всесоюзной школе-семинаре АРСО – 13 (г. Новосибирск, 23-28 июля 1984 г.). – Новосибирск, 1984. – С. 15 – 17.
7. Васильев В.А. Учебное пособие по организации, проведению и анализу итогов экспериментального исследования по фонетике английского языка. М., 1976. – 74 с.
8. Златоустова Л.В. Интонация и просодия в организации текста // Звучащий текст. – М., 1983. – С. 78 – 80.
9. Красильникова Е. М. Особенности просодического оформления информационных сообщений в американском варианте английского языка. – Волгоград, 2004. – С. 374-378.
10. Савина И.М. Просодический компонент культуры речи в британском варианте английского языка (экспериментально-фонетическое исследование на материале квазиспонтанной монологической речи): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1999. – 24 с.
11. Скуланова Г.М. Региональная вариативность интонации / экспериментально-фонетическое исследование на материале англ. языка в Шотландии /: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1987. – 22 с.

12. Торсуева И.Г. Современная проблематика интонационных исследований // Вопросы языкознания, 1984. – № 1. – С. 116 – 126.
13. Цеплитес Л.К. Анализ речевой интонации. – Рига: Зинатне, 1975. – 270 с.
14. Шевченко Т.И. Взаимодействие социального и индивидуального в мелодике речи // Сб. научн. трудов МГПИИЯ им. М. Тореца. – М., 1985. – Вып. 248. – С. 96 – 105.
15. Шевченко Т.И. Социальная вариативность английской интонации: Учебное пособие. – М.: МГПИИЯ им. М. Тореца, 1986. – 122 с.
16. Шевченко Т.И. Социальная дифференциация английского произношения. – М.: Высшая Школа, – 1990. – 144 с.
17. Giles H. Speech Tempo // The Oxford International Encyclopedia of Linguistics. – Oxford: Oxford University Press, 1992. – 655 p.
18. Labov W. Studies in Sociolinguistics by William Labov. Beijing: Beijing Language and Culture University Press, 2001. – 324 p.
19. O'Connor J.D. Phonetics. – London: Penguin Books, 1991. – 320 p.
20. Pellowe J., Jones V. On intonation variability in Tynesyde speech / Sociolinguistic Patterns in British English / Ed. P. Trudgill. – London: E. Arnold, 1978. – P. 101 – 121.
21. Scherer K.R. Personality markers in speech // Social markers in Speech / Eds. K.R.Scherer, H.Giles. – Cambridge: Cambridge University Press, 1979. – P. 147 – 210.
22. Vishnevskaya G. M., Levina T. V. English Suprasegmental Phonetics. – Ivanovo, 2007. – 140 p.

Summary

The article is dedicated to the study of actors' intonation speech peculiarities. It deals with melodic and temporal components of intonation, nomenclature of tones and scales that take part in identification of speakers' territorial belonging. For the first time authentic actors' speech in the two variants of English, British and American, is investigated as the object of phonostylistic analysis in the feature film's context.

LANGUAGE UNITS VERBALIZING THE CONCEPT POWER (based on an idiomatic fund)

Томенюк О.С.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

The modern anthropocentric approach to the analysis of data reinforced the attention of scholars to the representation of the reality in the consciousness of a person. The scholars investigate the means of the representation of knowledge, the processes of mental activity of a person.

The cognitive approach to the analysis of the language gives a linguist a possibility to investigate various features of language units in discourse and treats *concept* as unit of the individual activity reflecting the sociocultural knowledge about the phenomenon. The new insights into the system of conceptual structuring in language that have been coming from the relatively recent tradition of cognitive linguistics have rested on the methodologies already standard in the field of linguistics overall: introspection in conjunction with theoretical analysis.

The topicality of the research is predetermined by the study of phraseological units.

Despite the considerable amount of works, problems of verbalization particularities still need to be resolved. Today, the term “concept” is widely used in various fields of linguistics. It has entered into the notional system of cognitive, semantic, and cultural linguistics. The study of the concept in modern linguistics is of the paramount importance. However, any attempt to comprehend the nature of the concept is associated with a number of the most diverse points of view. The intensive research of it in the field of cognitive linguistics has demonstrated a great disparity in the understanding of the term “concept”. Discrepancies cause ambiguity and terminological confusion. Thus the term “concept” is an umbrella term for several scientific directions: first of all for cognitive psychology and cognitive linguistics, dealing with thinking and cognition, storing and transforming information, as well as for cultural linguistics, which is still defining and refining the boundaries of the theory formed by the postulates and basic categories.

In cognitive linguistics, the concept, in contrast to a word, has a more complicated structure. The content of the concept is divided into linguistic meaning and cultural sense. That is why it is often called a unit of knowledge, an abstract idea or a mental symbol [2].

Concepts as elements of consciousness are quite independent in the language. According to V. Evans, concepts are intermediaries between the words and extralinguistic reality [3, p. 53]. They are fundamental units of knowledge central to categorization and conceptualisation. Concepts inhere in the conceptual system, and from early in infancy are redescribed from perceptual experience through a process termed perceptual meaning analysis. This process gives rise to the most rudimentary of concepts known as an image schema. Concepts can be encoded in a language-specific format known as the lexical concept. While

concepts are relatively stable cognitive entities they are modified by ongoing episodic and recurrent experiences [3, p. 31].

One of the language means of verbalization of the concept POWER is an idiom.

Idioms have always aroused the curiosity of linguists, and there is a long Whereas the original tradition in the study of idioms, especially within the fields of lexicology. An important development marks the last few decades of idiom research. Whereas originally idioms were the focus of only small part of the research of a few individuals whose concern it was wheather idioms could be dealt with in a more general framework, model or theory, they now represent an important research theme for a significant group of researchers. This may be due to the fact, that linguists have come to realize that idioms and idiomlike constructions make up a large part of our knowledge of language and are persistent feature of language.

The Aim of the Research. The main aim of the research is to present main meaning of the language units verbalizing the concept POWER.

The analysis of the idioms verbalizing the concept POWER showed that those lexical means may be divided into thematic groups:

1. being in a position of power, e.g.:

- run the show (informal) [1] – *to be in charge of an organization or an activity; e.g. No player in the state will be counted on as much as Sobolewski. He needs to run the show and score enough to keep the Redwings in games against much taller, deeper and athletic teams (Time, Dec. 15, 2007);*
- call the shots/tune [1] – *to be the person who makes all the important decisions and who has the most power in a situation, e.g. Price said. "They're a player, an important player, but they don't call the tune any more (New York Times, May 28, 2009);*
- set the agenda [1] – *to decide what subjects other people should deal with in a way that shows you have more authority than them, e.g. While Obama is no longer the wonderkid who vaulted from obscurity to seize the 2008 Democratic nomination from pre-race favorite Hillary Clinton, he has: # The power of the presidency, with the ability that office brings to set the agenda and dominate the headlines. (Telegraph, May 4, 2008)*
- have the upper hand [1] – *to have a position of power and control over someone else, e.g. At least on PBS you could watch interviews and political debates featuring the politicians themselves without being subjected to the constant assault from the political committees that have a lot of money to deceive the public. De-funding CPB is just another way the wealthy will have the upper hand in the next election. (Newsweek, Aug. 15, 2007);*
- big fish in a small pond [1] – *this term is used to refer to an important or highly-ranked person in a small group or organization. , e.g. When*

compared to Vienna, life in Salzburg was almost innocent for Mozart. In Salzburg, he was a big fish in a small pond, and in Vienna a middle-size fish in a very big pond (Telegraph, September 14, 2009).

2. showing your power, e.g.:

- *throw your weight around [1] – to behave in a way which shows that you are more important or powerful than other people , e.g. Every now and then on ' NYPD Blue,' I do a fight scene with an actor who is playing a criminal. You come across these actors who need the reality of being pushed around. You have to physically battle with them. And you really do get into blows. You really have to throw your weight around. (Newsweek, Aug. 25, 2009);*
- *flex your muscles [1] – to take some action to show people how powerful you are, e.g. If you really want to save time, don't hang around and compare war stories, don't flex your muscles in the mirror, don't stop at the juice bar for an apple-carrot spritzer. Get into your shorts, get working, then go home. You'll be amazed at how much more economically your valuable exercise minutes are being spent (Guardian, Sept. 24, 2005);*

3. people in powerful positions

- *the powers that be [1] – the people who control things but who are not known, e.g. I took it as part of the natural dynamic between the media and the powers that be in Mexico,' Mr. Riva Palacio said, adding that the incident was quietly resolved." That's how things work here. (Guardian, Nov. 24, 2006);*

- *a big cheese (humorous) / a big gun/noise (informal) [1] – an important or powerful person in a group or organization, e.g. The Badgers have played a gooey schedule. Still, they've needed last-second field goals by Matt Davenport to beat Indiana and Northwestern, and a late-game touchdown plunge by quarterback Mike Samuel saved the day against woeful Boise State. Not the stuff of a big cheese (Time, Dec. 15, 2006);*

- *the movers and shakers [1] – people who have a lot of power and influence, e.g. What a great time to be alive! ", I was reminded of yet another thing that I am thankful for --- the incomparable teachers who have enriched my life. There is no higher vocation than that of an educator. # Themovers and shakers of our civilization can do what they do because their teachers showed them how. (Telegraph, May 4, 2008);*

4. controlling and influencing people

- *twist/wrap sb around your little finger [1] – to be able to persuade someone to do anything you want, usually because they like you so much, e.g. Mr. Derick was twisted around her little finger and that's all because his decision of purchasing the company was far from being his own (New York Times, June 8, 2006);*

- have sb in the palm of your hand [1] – to have so much control over someone that they will do whatever you want them to do, e.g. *When you're detailed in every aspect, you can tell a player how he can be a better player. Then you have him in the palm of your hand because better players make more money and all that stuff. (Newsweek, September 5, 2003);*

- have friends in high places [1] – to know important people who can help you get what you want, e.g. *Colorado Republicans are mixed about whether Norton's friends in high places help or hurt her candidacy, but most pundits agree she has A-list support in what was a B-list primary before she jumped in. (Guardian, Nov. 24, 2004);*

5. **thinking you are more important than you really are**

- be too big for your boots (informal) [1] – to behave as if you are more important or clever than you really are, e.g. *Hey, honey, you have to watch out for a while – don't you think that you are too big for your boots? What do you think you're doing here? (Newsweek, Aug. 15, 2005);*

- delusions of grandeur [1] – the belief that you are more important or powerful than you really are, e.g. *They are just unique. " // Blase self-confidence? Arrogance, even? Accuse Liverpoolians of having delusions of grandeur and they'll point out that they have more museums and galleries than any other city in Britain except for London, that their port shaped the British empire and that their music scene produced the greatest band the world has ever known. (Guardian, Nov. 14, 2005);*

6. **pleasing people in authority**

- do sb's bidding (old-fashioned) [1] – to do what someone tells or asks you to do, e.g. *When I tried to tell him I might be right, this person was furious, I did his bidding, no matter what – I had to do this in spite of my personal beliefs (New York Times, April 18, 2005);*

- lick sb's boots (very informal) [1] – to try too hard to please someone important, e.g. *Swilling beer, licking boots, and ignoring the natives with one of Jim Baker's finest (Newsweek, October 5, 2006);*

- bow and scrape [1] – to try too hard to please someone in a position or authority, e.g. *Where I grew up you had to bow and scrape to the nearest man and keep your mouth shut (Telegraph, July 15, 2003).*

So, the analysis of idioms verbalizing concept POWER showed that they may be divided into thematic groups showing the position of the subjects of the action, describing their actions and intentions.

The meaning of the language units verbalizing the concept POWER in English reflect the personal and general sociocultural content of the power phenomenon in the society that the person gets in the process of the socialization.

Literature

1. Cambridge Advanced Learner's Dictionary, The. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 1562 p.
2. Encyclopaedia Britannica [Електронний ресурс]. – 2008. –1 електрон. опт. диск (DVD-ROM). – Систем. вимоги : Pentium-266; 32Mb RAM; DVD-ROM; Windows 98/2000/NT/XP/Vista; MS Word 2000-2007. – Назва з контейнера.
3. Evans V. A Glossary of Cognitive Linguistics / V. Evans. – Edinburgh : Edinburgh University, 2007. – 239 p.

Резюме

Стаття «Мовні засоби вербалізації концепту POWER (на матеріалі фразеологічного фонду)» присвячена розгляду мовних засобів вербалізації актуального для англomовної картини світу концепту POWER. В даній роботі проаналізовано ідіоматичні засоби вербалізації концепту POWER. В результаті аналізу виявлено, що ідіоми можна поділити на тематичні групи, які показують позицію предмету чи дії, що описують їх дії чи наміри. Концепт показано як комплексний феномен, який відіграє важливу роль в лінгвокультурі британського суспільства.

DIE ABKÜRZUNGEN UND KURZWÖRTER IM BEREICH DES GESUNDHEITSWESENS

Uherová Z.

Universität Prešov, Institut für Sprachkompetenzen, Slovakia

Der Fachwortschatz und die Terminologie der Medizin sind von der lateinischen und griechischen Sprache beeinflusst. Medizinische Terminologie bilden Nomina anatomica und die Krankheitsbezeichnungen. Jedes Fach im Bereich der Medizin hat noch auch seine spezifischen Begriffe und Abkürzungen. Im Bereich des Gesundheitswesens treten sehr oft verschiedene Abkürzungen auf. Die Dokumentation der Patienten in der Ambulanz, in der Klinik oder im Krankenhaus kann verschiedene Abkürzungen oder Kurzwörter enthalten z.B.: Pat. (Patient), RR (Blutdruck), P (Puls), Temp. (Temperatur), BB (Blutbild), Rö (Röntgen), E (Eingriff), tgl. (täglich), stdl. (stündlich), VW (Verbandwechsel), EKG (Elektrokardiogramm), i.m. (intramuskulär), i.v. (intravenös), s.c. (subcutan), o.B. (ohne Befund oder ohne Besonderheiten), vorz. (vorzeitig), BB (Blutbild), Hkt. (Hämatokrit), usw.

Die Blutwerte K (Kalium), Na (Natrium), Ca (Calcium) spricht man ganz aus, die Abkürzungen benutzt man nur beim Schreiben. Thrombos (Thrombozyten), Leukos (Leukozyten), BZ (Blutzucker) benutzt man dagegen auch beim Sprechen als Abkürzung [1]. Die Fachkräfte, die in der Notfallmedizin arbeiten, kennen bestimmt das sogenannte 5-W-Schema. Dieses Schema besteht aus den Fragen, die die verantwortliche Person den Verletzten stellen sollte, wenn sie eine professionelle Erste Hilfe sichern will. Diese Fragen beginnen mit dem Buchstabe „W“: 1.Wo ist es passiert?, 2.Was ist passiert?, 3.Wie viele Personen sind betroffen, also verletzt oder krank?, 4.Welche Symptome liegen vor?, 5.Warten Sie auf Rückfragen! Als Hilfe zur Kontrolle der Vitalfunktionen wird z.B. das BAK- Schema benutzt: B-Bewusstsein, A-Atmung, K-Kreislauf. Die wichtigsten Regeln zur verbalen und nonverbalen Zuwendung zum Betroffenen lassen sich in vier S-Merksätzen alternativ auch in der Formel PAKT zusammenfassen: P-Präsenz zeigen, A-Abschirmen, K-Kommunizieren, T-Teilnehmen [2]. Im Fach Gynäkologie und Geburtshilfe können sich die Hebammen in den Kliniken und auf den Abteilungen mit folgenden Abkürzungen treffen. An der Universitätsfrauenklinik Göttingen werden z.B. diese Abkürzungen verwendet [3]:

Abkürzung	Fachbegriff
AIS	Amnioinfektionssyndrom
BU	Bauchumfang
CTG	Cardiotokogramm
Cx	Cervix
EA	Entbindungsabteilung
Epi	Episiotomie
ET	Entbindungstermin
FB	Fruchtblase
FFTS	Fetofetales Transfusionssyndrom
FW	Fruchtwasser
HT	Herztöne
ICSI	Intracytoplasmatische Spermieninjektion
ITN	Intubationsnarkose
IUFT	Intrauteriner Fruchttod
IVF	In-vitro-fertilisation
NG	Neugeborenes
OGTT	Oraler Glucosetoleranztest
PDA	Periduralanaesthesie
QL	Querlage
SSW	Schwangerschaftswoche
U 2	zweite Vorsorgeuntersuchung des Neugeborenen
US	Ultraschall
VE	Vakuumextraktion
VW	Verbandwechsel
WT	Wehentätigkeit

Im Bereich des Gesundheitswesens gibt es verschiedene Fächer und für jedes Fach sind typisch auch bestimmte Abkürzungen und Kurzwörter.

Literatur

1. Firnhaber-Sensen U., Schmidt G. Deutsch im Krankenhaus. Langenscheidt KG, 1994. -168 s. ISBN 3-468-49426-2.
2. Karutz H., Buttlar M. Kursbuch Erste Hilfe. Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, München. -242 s. ISBN 978-3-423-34491-3
3. Materialien aus der Universitätsfrauenklinik Göttingen, 2010

Zusammenfassung

In der medizinischen Terminologie werden verschiedene Abkürzungen aufgetreten. Viele von ihnen stammen von der englischen Sprache. In der Gegenwart erweitern sich die Kenntnisse in der Medizin ständig, darum entstehen immer neue Abkürzungen und Kurzwörter, die oft nur für einen Bereich bekannt sind und in anderen Fächern können sie andere Bedeutungen haben. Am meisten werden die Abkürzungen und Kurzwörter in der Fachkommunikation (Ärzte, Pflegekräfte), aber auch in der Fachdokumentation des Patienten verwendet.

УДК 347.78.034: 81'373.46:355.457.1

СУЧАСНА ПРИКОРДОННА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Цвяк Л.В.

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

На сьогодні військовий переклад є окремою лінгвістичною дисципліною у зв'язку з високими вимогами до якості і точності перекладу, помилки в якому в кращому випадку призводять до мимовільного і суб'єктивного тлумачення тексту і непорозуміння у процесі перемовин, а в гіршому випадку можуть навіть вартувати комусь життя або тягнути за собою суттєві матеріальні витрати. Він вимагає бездоганного володіння не лише іноземною військовою термінологією, але й адекватною українською,

яка регулярно поповнюється за рахунок впровадження нових видів зброї, інновацій у галузі матеріалів і постачання, появи нових стратегій і методів ведення бою.

Враховуючи той факт, що більшість військових відомств України, переймаючи досвід зарубіжних колег, трансформувалися на правоохоронні, зокрема і Державна прикордонна служба України, відбулися зміни і в навчально-виховному процесі підготовки майбутніх правоохоронців, і в назві та змісті навчальних дисциплін, і у вимогах до знань, умінь та навичок випускників – охоронців-кордону. Так, навчальна дисципліна «Військовий переклад» отримала назву «Спеціальний переклад», оскільки обсяг навчального матеріалу не обмежується вивченням структури збройних сил, тактико-технічних характеристик бойових машин та одиниць зброї. Основний акцент ставиться на формуванні готовності прикордонника виконувати усний та письмовий переклад текстів за професійним спрямуванням, прикордонного та правоохоронного характеру, які насичені військовою, прикордонною, юридичною лексикою. Крім того, курсанту – майбутньому перекладачу необхідно мати глибокі знання з культурології, оскільки підхід до правоохоронної справи в різних країнах має суттєві відмінності, що проявляються як в структурі військових статутів, так і в стилі подачі матеріалу. Спеціальний переклад охоплює всі види й способи перекладу, від письмового перекладу статутів і документів до усного перекладу під час радіообміну, не виключаючи і двосторонній переклад під час бесіди на прикордонні та юридичні теми, синхронний переклад.

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що лінгвістичних досліджень у галузі спеціального перекладу проводиться, на нашу думку, недостатньо, враховуючи швидкість, з якою з'являються новітні розробки в галузі озброєння, розширюється сфера компетентності правоохоронних підрозділів, змінюється їхня структура і повноваження. Ці процеси вимагають постійного поновлення термінологічного вокабуляру у всіх мовах.

Об'єктом нашого дослідження є вивчення особливостей спеціальної (прикордонної, правоохоронної) лексики сучасної німецької мови, а **предметом** ми обрали способи утворення та перекладу німецьких прикордонних термінів на українську мову.

Метою нашої статті є дослідження лексичних особливостей прикордонних та юридичних термінів сучасної німецької мови, їхньої структури, способів утворення та шляхів передачі на українську мову.

Вивчення спеціальних мов, які обслуговують професійну діяльність людини, набуває у наш час особливої актуальності в зв'язку зі збільшенням потоку інформації та активним розвитком прикордонної науки і техніки. Підтвердженням того є поява нової навчальної дисципліни в Національній академії Державної прикордонної служби України (НАДПСУ) – прикордоннології. Важливою складовою спеціальних мов залишається термінологія, яка, як і раніше, вважається однією з найскладніших сфер, що перешкоджають успішній міжмовній комунікації.

Розвиток прикордонної термінології відбувається паралельно з розвитком прикордонного відомства. Під термінологією в нашому випадку ми розуміємо систематизовану сукупність термінів, які забезпечують комунікацію між фахівцями певної галузі науки і техніки [2, с. 43]. Система понять кожної науки знаходить своє мовне вираження в термінах. До прикордонної термінології ми відносимо:

1) слова і сполучення, які позначають військові поняття, тобто поняття, що безпосередньо пов'язані зі збройними силами, воєнною справою, війною і т.д.;

2) науково-технічні терміни, які вживаються у зв'язку з військовими поняттями (наприклад, *Panzerung* – *броня*, *Maschinenpistole* – *автомат, пістолет-кулемет*, *Mannschaftstransportwagen* – *бронетранспортер*);

3) юридичні терміни, знання яких є необхідним сучасному прикордоннику як представнику правоохоронної структури;

4) слова і сполучення, які хоча й не позначають власне військових чи прикордонних понять, однак вживаються майже виключно у військовій сфері, а в загальному вживанні є маловідомими (наприклад, *eiserne Portion* – недоторканий *запас харчів*, *Schiffchen* – *пілотка*, *Armzeichen* – *шеврон*);

5) деякі іноземні запозичення, різні жаргонізми, емоційно забарвлені елементи військової лексики, які виступають стилістичними синонімами відповідних військових термінів.

Терміни в більшості робіт з мовознавства визначаються як слова з чітко визначеним значенням; на протилежність від слів загальнонародної мови, для яких є характерною багатозначність, терміни в основному однозначні. Такої думки дотримуються багато радянських лінгвістів (Л.А.Булаховський, Р.О.Будагов, І.В.Арнольд, Е.Г.Різель та інші).

Однак кожний, хто занурюється у вивчення термінології будь-якої науки, не може не помітити, що є ряд термінів неоднозначних, термінів, для з'ясування значень яких потрібний контекст.

Таким є, наприклад, термін «право», тлумаченню його значень в словнику юридичних термінів присвячено 19 статей. У тлумачному словнику прикордонних термінів значення слова *Aufenthaltstitel* передається як *Visum*, *Aufenthaltserlaubnis*, *Niederlassungserlaubnis*, *Erlaubnis zum Daueraufenthalt-EG* [9, с. 42].

Умовно виділяють такі групи багатозначних юридичних термінів німецької мови:

1) «неістинна» багатозначність німецьких юридичних термінів;

2) «істинна» або «фактична» багатозначність німецьких юридичних термінів;

3) терміни-синоніми, які виникають у результаті користування німецько-російськими загальними словниками – «хибні синоніми»;

4) абсолютні синоніми в сучасній юридичній термінології [3].

Формування будь-якої термінології здійснюється, як правило, на базі продуктивних моделей конкретної мови. В німецькій мові одним із

найпродуктивніших способів словотворення (відповідно – термінотворення) є складання основ [6, с. 67], [11].

Постійно зростаюча потреба в найменуванні нових спеціальних понять зумовлює високу продуктивність і повторюваність певних термінотворчих елементів, тобто формування власне термінологічного інформаційно-словотворчого фонду.

Поширюваність словоскладання в німецькій прикордонній термінології підтверджує і матеріал, який ми досліджуємо. Правоохоронна і юридична термінологія має системний характер і чітку структуру, що дозволяє будувати продуктивні терміни. Навчальні матеріали зі спеціального перекладу НАДПСУ дозволили проаналізувати термінологічне поле і виявити значний пласт німецьких складних слів (переважно іменників, а також невелике включення ряду лексичних одиниць у вигляді сполучень прикметника, прислівника та іменника) як об'єкт для аналізу їх структур дво-, трьох- і чотирьохчленного складу з відсутністю або наявністю з'єднувальних елементів та перекладу складових частин з послідовним синтезованим змістом смислових значень окремих складових частин у загальне значення всього складного слова.

Терміни, які ми досліджуємо, є елементами терміносистеми, що належить до прикордонної науки, і їхній концептуальний зміст визначається місцем у системі. Кожний термін має свою дефініцію серед інших термінів у тій самій галузі. Терміни в межах цього термінополя є однозначними і пов'язані з результатами наукових досліджень та їхнім теоретичним осмисленням.

Спираючись на синтаксично-семантичні відношення між компонентами складних сполучень, дослідники німецької мови зазвичай класифікують їх на означальні та сурядні.

В німецькій систематизованій термінології мають місце лише означальні або детермінативні складні слова, які являють собою один з найпродуктивніших типів у сфері іменного словотвору. До специфічних засобів термінотворення, які характеризуються особливою інформаційною ємкістю, належать складні терміни. Їх перевагою є економна і одночасно семантично ємка структура, яка дозволяє створювати стислі за формою і об'ємні за змістом терміни-ознаки. Інформативність цих термінів пояснюється насамперед тим, що вони мотивовані необхідною кількістю відповідних ознак.

Складні терміни, які складаються з двох, трьох, чотирьох і навіть п'яти компонентів, є особливо характерними для німецької термінології. Відомо, що німецька мова може субстантивувати буквально все: від фонему до фрази і речення. Складні слова-терміни в більшості випадків складаються з двох основ. Перша визначає другу, яка є носієм родової ознаки. Вона несе в собі основне значення слова. А перший компонент вказує на ознаку: *Grenzstreife* – *прикордонний патруль*, де основне значення належить слову «*Streife*» – *патруль*, а значення слова «*Grenz*» – *прикордонний* є означальним. Те саме відбувається і зі словами *Grenztruppen* – *прикордонні війська*, *Grenzverkehr* –

прикордонне сполучення, Grenzvorwissen – прикордонний інцидент, Grenzzeichen – прикордонний знак, Grenzzone – прикордонна зона.

Характерною рисою складних термінів у німецькій мові є утворення груп, об'єднаних родовою ознакою з однорідним першим або другим компонентом. При чому група може налічувати значну кількість термінів. Наприклад, із загальним першим компонентом виділяють: Grenzdelikt – *порушення кордону*, Grenzdienst – *прикордонна служба*, Grenzgewässer – *прикордонні води*, Grenzoffizier – *офіцер-прикордонник*, Grenzmarkierung – *маркування кордону*, Grenzregelung – *регулювання кордону*, Grenzschleuse – *прикордонна переправа (для нелегального перетину кордону)*, Grenzüberflug – *переліт через кордон*, Grenzüberschreitung – *перехід через кордон*, Grenzstreifen – *прикордонна смуга*, Grenzverletzung – *порушення кордону*, Grenzanlage – *прикордонна споруда*, Grenzpfahl – *прикордонний стовп*, Grenzrecht – *прикордонне право*, Grenzvertrag – *прикордонна угода*.

Існує група і з загальним другим компонентом, який називає прикордонне поняття, що характеризується різними ознаками, які передаються першим компонентом: Staatsgrenze – *державний кордон*, Seegrenze – *морський кордон*, Landgrenze – *сухопутний кордон*.

Крім двохкомпонентних відмічається певна кількість трьохкомпонентних і чотирьохкомпонентних складних термінів. Але хоча такі композити складаються з трьох або чотирьох компонентів, за своєю термінотворчою структурою вони двохкомпонентні, оскільки також складаються з опорного слова (яке може бути складним) і означального слова: Grenzmeldenetz – *мережа прикордонних ліній зв'язку*, Grenzstreckenabschnitt – *ділянка між кордоном і контрольно-перепускним пунктом*, Grenzübergangsstelle – *прикордонний контрольно-перепускний пункт*, Grenzschutzgruppe – *група прикордонної охорони (ФРН)*, Grenzlinienfunkbake – *прикордонний радіомаяк*.

Розглядаючи складні прикордонні терміни, слід відмітити, що в якості першого компоненту можуть виступати основи різних частин мови, але останнім компонентом завжди є іменник, що підкреслює їх придатність до використання в термінологічній системі. Процес дослідження і осмислення взаємозв'язків і взаємозалежностей в структурі поля словоскладання німецьких термінів зі спеціальності правоохоронного вищого навчального закладу дозволив встановити багато словотворчих моделей. На першому місці ми знаходимо складні терміни типу іменник + іменник, наприклад, Verkehrspolizei – *дорожня поліція*, Gewaltkriminalität – *насильницька злочинність*, Straftat – *злочин*, Polizeivollzugsbeamte – *службовець виконавчих органів поліції*, Luftrettungsdienst – *повітряна рятувальна служба*, Mannstunde – *людино-година*, Verbrechensbekämpfung – *боротьба зі злочинністю*, Rauschgifthandel – *торгівля наркотиками*. На другому місці – компоненти, утворені по типу прикметник + іменник, наприклад, Sonderverband – *спеціальний підрозділ*, Tiefwasserhafen – *глибоководний порт*, Nahkampfffeuer – *вогонь з ближньої дистанції*, Fernflugkörper – *ракета дальньої дії*, Großmaschinenabwehr – *крупнокаліберний кулемет*.

Лише окремі терміни мають першим компонентом прислівник або числівник: *Zwischenstellung* – *проміжна позиція (рубіж)*, *Erstvernehmung* – *первинний допит*, *Außenpanzerung* – *зовнішня броня*, *Außenhilfe* – *надання військової допомоги (іншій державі) за міжнародною угодою*, *Innendienstvorschrift* – *статут внутрішньої служби*.

Незважаючи на те, що більшість німецьких прикордонних термінів – складні слова, зустрічаються також і термінологічні сполучення (*unerlaubte Ausfuhr von Betäubungsmitteln* – *незаконне вивезення наркотичних засобів*, *Bundesamt für Migration und Flüchtlinge* – *Федеральне управління міграції та біженців*, *Erwerbstätigkeit von Ausländern* – *трудова діяльність іноземців*). Значного поширення в німецькій прикордонній термінології отримали усічені терміни-словосполучення. Такі терміни служать для позначення багатофункціональних понять, які складаються з декількох складних слів, що мають один спільний для всіх компонент. Він зберігається найчастіше лише в останньому слові словосполучення, а в попередніх словах його відсутність позначається дефісом. Обов'язковим компонентом усічених термінів-словосполучень є сполучник *und* (наприклад, *Staats- und Verfassungsschutz* *охорона держави і конституції*, *Staats- und Verfassungsrecht* *державне й конституційне право*, *Lade- und Messgerät* *зарядно-вимірювальний пристрій*, *Rücklauf- und Vorholeinrichtung* *противідкотний пристрій*). У всіх жанрах правоохоронної та юридичної літератури зустрічаються і скорочені терміни [10].

Військовому спеціалісту для формування професійної компетентності необхідно читати сучасні автентичні інформаційні військові тексти. Ця вимога висувається до офіцера сучасним суспільством. Особливо важливим це є для перекладача. Він повинен уміло вилучати необхідну інформацію як з військово-наукових текстів і військово-технічних матеріалів (інструкції з експлуатації бойової техніки і озброєння, описи нових зразків зброї), з військово-інформаційних та текстів за професійним спрямуванням (статей в журналах, газетах, у довідковій літературі) іноземною мовою. Саме цей вид літератури є особливо актуальним, оскільки дозволяє поповнити спеціальні знання в галузі охорони кордону і бути в курсі появи нових термінів і понять. Така література характеризується насиченістю термінологічної лексики та скороченими позначеннями – основними носіями спеціальної інформації.

Особливо важким є переклад складних іменників і, зокрема, складних термінів. На думку перекладознавців, єдиний правильний шлях, який забезпечує адекватність перекладу спеціального терміну, – це повне занурення в зміст іншомовного тексту. Переклад є найменш трудомістким і економним прийомом семантизації лексики, зокрема і термінології. Переклад, як і інші способи, не є універсальним шляхом семантизації термінології. Але відмовлятися від перекладу не варто, оскільки це ускладнює пояснення значень багатьох слів, які не можуть бути семантизовані іншими способами. Інколи потрібен переклад-роз'яснення, тобто опис, тлумачення вихідною мовою. Цей прийом застосовується до тих

слів, які не мають точного перекладу, а також в тому випадку, коли поняття, що передається новим словом, невідоме курсантові (слухачеві).

Німецький складний іменник не завжди перекладається українським складним іменником. У прикордонній термінології спостерігається переважання складних іменників над простими і похідними.

В підручниках з граматики і теорії перекладу рекомендуються традиційні способи перекладу складних німецьких іменників, які можна застосовувати і для перекладу спеціальної термінології:

1) простим українським іменником (*Seehafen порт, Neuregelung реорганізація, Staatsanwaltschaft прокуратура, Ermittlungsvorgang дізнання*);

2) складним українським іменником (*Gesetzgebung законодавство, Rechtsprechung правосуддя (судочинство), verfassungswidrig антиконституційний*);

3) словосполученням українського прикметника та іменника (*Wasserschutzpolizei водна поліція, Strafverfolgung кримінальне переслідування, Zollverwaltung митне управління, Schleuserkriminalität нелегальна переправна діяльність*);

4) двома українськими іменниками, один з яких у родовому відмінку (*Jugendkriminalität злочинність неповнолітніх, Nachrichtendienst служба інформації, Freizügigkeit право вільного пересування та повсюдного проживання*);

5) українським іменником з прийменниковою групою (*Verbrechensbekämpfung боротьба зі злочинністю, Datenschutzbeauftragte уповноважений з охорони даних, Asylrecht право на притулок*).

Крім цих прийомів, при перекладі спеціальної термінології слід застосовувати й інші, коли, наприклад, компоненти складного німецького іменника в перекладі не відповідають повністю або частково українським компонентам. Наприклад, *Kfz-Verschlebung нелегальна торгівля транспортними засобами*, хоча *Kfz – транспортний засіб, Verschlebung – переміщення*. Інші приклади: *Grenzübergangsstelle контрольно-пропускний пункт, Betätigungsfeld сфера діяльності, Grossaufgriff великомасштабна операція, Führerreserve резерв командного складу, Dienstanzug повсякденна форма одягу*.

В деяких випадках складний іменник перекладається словосполученням, яке складається з більш ніж трьох слів: *Urkundendelikt злочин, пов'язаний з піддробкою документів, Fahndungsaufgriff затримання осіб, що знаходяться в розшуку, Beamtenrecht сукупність норм, що регулюють правове положення державних службовців, Schutzanzug захисний комплект при використанні його у вигляді комбінезону*.

Слід відмітити, що головна помилка при перекладі подібних термінів німецьких оригінальних текстів полягає в тому, що перекладачі інколи намагаються знайти буквальний відповідник іноземному терміну в українській мові. Такий підхід є не зовсім правильним, оскільки стирається специфіка реалій іноземної армії, а також можуть виникнути помилки через

те, що ці терміни виражають поняття, характерні лише для західних армій, і тому не відповідають реаліям, прийнятим в Державній прикордонній службі.

Висновки:

1) наше дослідження розширило уявлення про прикордонну термінологію як певний вид терміносистем;

2) у результаті дослідження лексичних особливостей текстів прикордонного характеру встановлено, що в німецькій мові одним із найпродуктивніших способів словотворення прикордонної термінології є складання основ;

3) термінологічна інформація сприяє подальшому розвитку адекватного розуміння сучасних термінів прикордонної науки і поглибленню лінгвістичних знань;

4) вибір прийому перекладу залежить від структури терміна. Найбільш поширеними прийомами перекладу простих і складних (багатокомпонентних) прикордонних термінів німецької мови є лексико-семантичні заміни, калькування, описовий переклад.

У подальших розвідках варто дослідити типологію та способи утворення аббревіатур, якими насичені німецькі тексти прикордонного характеру, а також вивчити способи та основні труднощі перекладу скорочень, що зустрічаються при роботі з текстами за професійним спрямуванням.

Література

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов. – 7-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 384 с.
2. Володина М. Н. Термин как средство специальной информации. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 80 С.
3. Галанза Л. П. Немецкая юридическая терминология и особенности ее перевода (на материале терминологии уголовного права) // Правоведение. – 1996. – №1. – С. 120-126.
4. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. – М.: Высшая школа, 1987. – 296 с.
5. Колгушкин А. А. Лингвистика в военном деле. – М.: Воениздат, 1970. – 173 с.
6. Левковская К. А. Теория слова, принципы ее построения и аспекты изучения лексического материала. – М.: Просвещение, 1962. – 176 с.
7. Парпаров Л. Ф., Артемов А. П., Азарх Л. С. Немецко-русский военный словарь. – М.: Воениздат, 1978. – 1192 с.
8. Райко В. В., Цвяк Л. В., Палагнюк М. Г. Державно-правова система і Федеральна поліція Німеччини: Навчальний посібник (МОН). – Хмельницький: Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького, 2008. – 159 с.

9. Schott Tilmann. Grenzpolizeiliches Wörterbuch (Aufenthaltsrecht und Ausweisrecht) für den grenzpolizeilichen Vollzugsdienst der Polizeien des Bundes und der Länder. – Lübecker Medien Verlag. – Lübeck 2007. – 205 S.
10. Zwjak L.V. Arten der Kurzwortbildung von Militär- und Grenzschutztermini // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Випуск 29. – Кам'янець-Подільський: «Аксиома», 2012. – С. 282-285.
11. Zwjak L.V. Wortbildung der grenzpolizeilichen Termini in der deutschen Sprache // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць / наук. ред. Левицький В.В. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 531: Германська філологія. – С. 81-94.

Summary

The article is devoted to the investigation of lexical peculiarities of border and law terms of modern German, their structure, ways of formation and ways of translating them into Ukrainian.

It was found out that in the German language one of the most productive methods of word-formation of border terms is combining of stems, but choosing the way of translation depends on the term's structure.

УДК 811.111 = 115:811.161.2

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ КОНЦЕПТІВ В ОРИГІНАЛІ Й ПЕРЕКЛАДАХ

Чендей Н. В.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

В кінці 90-х років минулого століття вперше було порушено питання про тісний взаємозв'язок когніції та емоцій [9]. З того часу спостерігається велика кількість досліджень, пов'язаних із відображенням емоцій у мові, з емоційними характеристиками слова і тексту, емотивними смислами й емоційними домінантами тексту, емоційними концептами і метафорами [3; 4; 5; 8]. Однак вивчення емоцій крізь призму когнітивної лінгвістики залучає низку проблем, зумовлених дуалістичною природою самої емоції, що, з одного боку, розглядається як універсальний психофізіологічний феномен, а

з іншого, – характеризується специфічним культурно-маркованим осмисленням і особливими засобами вираження у мові.

Лінгвокультурологічне вивчення емоційних переживань людини дозволяє виявити особливості культурних уподобань і домінант, специфіку будови психічного, внутрішнього ментального світу представників певної етнічної й мовної спільноти. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених емоційній стороні комунікації, всі вони переважно зводяться до розгляду проблеми номінації емоцій [8]. Варто зауважити, що такий підхід залишає поза увагою лінгвокультурологічні та когнітивні аспекти емоцій, що значною мірою утруднює вивчення структури цих номінацій та їхнє функціонування у різних мовах і культурах, а також усвідомлення ролі емоцій у відображенні дійсності й формуванні мовної картини світу. Водночас дані різних мов засвідчують те, що номінації емоцій є структурними компонентами багатьох метафоричних описів, які у свою чергу розкривають існування прихованих зв'язків між різними явищами. Саме тому аналіз емоційних метафор сприяє виявленню лінгвокогнітивного механізму діяльності свідомості людини. Асоціативний характер мислення проявляється у вербальному встановленні формальних та функціональних подібностей й аналогій, що пов'язують явища суб'єктивної та об'єктивної дійсності, причому ці асоціативні відношення є завжди культурно обумовленими [3].

Актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, необхідністю більш повного і всестороннього опису картини світу, один з фрагментів якого відображає внутрішній світ людини і представлений сукупністю емоційних концептів, а з іншого, – недостатнім вивченням останніх як структурно-сміслових утворень, що мають переважно універсальний характер, але різняться в окремих мовах засобами їхньої вербальної презентації та способами метафоричного переосмислення.

Метафора розкриває сутність емоційного концепту, дозволяючи здійснити складний когнітивний процес розпізнавання останнього носіями мови [7]. На цій підставі метафоризація розглядається як один з найважливіших способів представлення емоційних концептів у картині світу кожної лінгвокультурної спільноти.

Метою статті є опис натурморфних метафор, які представляють результат концептуалізації внутрішнього світу людини через природні стихії в оригінальних поетичних текстах Дж. Г. Байрона та їхніх українських перекладах.

Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань:

- виявлення ролі метафоризації у формуванні емоційної поетичної картини світу;
- встановлення метафор, які фіксують емоційний стан людини та їхня систематизація на основі базових емоційних концептів.

Емоції формують мотиваційну основу діяльності людини, будучи включеними в структуру її свідомості й мислення. Базові емоції слугують

основою для утворення відповідних концептів, які представлені різними мовними одиницями, що складають номінативне поле концепту.

Одним з найважливіших способів формування емоційної картини світу є процес метафоризації, в результаті якого виникають метафоричні концепти, що відображають емоційний стан людини. З одного боку, емоційні метафори репрезентують емоційні концепти, які є універсальними й існують в усіх мовах, а з іншого, – в межах однієї і тієї ж метафоричної моделі в англійській та українській мовах спостерігаються варіанти, що обумовлені національно-культурною специфікою мовної свідомості відповідного етносу.

Особливого значення в англійських текстах Байрона набуває базовий метафоричний концепт (далі – БМК) LOVE IS WATER. Поет часто будує метафоричні образи із залученням принципу динаміки води, що переноситься на сферу внутрішнього світу: *“When Fortune changed – and Love flowed far”* [10, с. 199]. Персоніфікований суб’єкт Love – Кохання стає рідиною, що виражає метафоричний присудок *“flowed”*, експлікуючи „протікання” почуття. Вода одночасно проектується в українських текстах на позначення мінливості часу й кохання. Так, метафоричний ланцюг ЛЮБОВ – ЧАС – ВОДА, виражений через метафоричне порівняння: *„І любов швидкоплинна, як час”* [2, с. 63], експлікує незворотність почуття, його мінливу природу.

Всепоглинаюча пристрасть ототожнюється в англійських поетичних текстах зі стрімким потоком через механізм погіршення концептуального змісту концепту-кореляту базової метафори, актуалізуючи переосмислений метафоричний концепт (далі – ПМК) AFFECTION IS A GUSH: *“Affection’s heart-drops, gushing o’er, Had flowed as fast – as now they flow”* [10, с. 129]. Метафоричний образ вибудовується навколо лексем *“affection”, “gushing”, “flowed”*, що уможлиблює трактування сильного всеохоплюючого почуття, яке, втім, є нетривким, скороминучим (це значення реконструюється з метафоричного порівняння *“flowed as fast – as now they flow”*). В українських текстах цей образ представлено через емоційний ПМК ПРИСТРАСТІ Є ПОВІНЬ, наділений ще сильнішим ефектом завдяки уподібненню емоційного стану людини з найсильнішою стихією води: *„Ті пристрасті – як струмів твоїх і гнів, То в повінь розливаються безкраю То до тісних вертають берегів”* [1, с. 130]. Компоненти метафоричної моделі в цьому випадку зближує негативне конотативне значення концепту царини джерела (повінь – стрімкий неконтрольований рух величезного об’єму води, який має руйнівну природу) й мети (пристрасті – сильне емоційне збудження, пов’язане зі станом афекту, втратою самоконтролю).

TEAR/СЛЬОЗА пов’язана з актуалізацією емоційних метафоричних концептів, спрямованих на вираження внутрішнього переживання людини, її страждань. Симбіоз двох стихій (води і вогню) у межах цієї мережі слугує створенню метафоричних картин всепоглинаючого почуття. СЛЬОЗА в просторі українських поетичних текстів представлена більш розгорнуто порівняно з англійськими. Так, окрім ПМК TEAR IS A FIRE та TEAR IS A DEW, наявних в англійській ліриці Байрона, у перекладах до метафоричної концептуалізації активно залучається коштовний камінь, який визначає

побудову метафоричного ланцюга СЛЮЗА – РОСА – КОШТОВНИЙ КАМІНЬ.

МК TEAR IS A FIRE реалізується в англійських та українських поетичних текстах в атрибутивній метафоричній конструкції: англ. *“the tear which now burns on my cheek”* [10, с. 155]; укр. *„сльоза, що обпалює щоки мені”* [2, с. 85]. Метафоричне значення сльози актуалізується у метафоричному присудку *“burns”* – *„обпалює”*, демонструючи таким чином трансформацію значень за напрямом *„вогонь”* – *„вода”*. Водночас досліджувана метафорична модель доповнюється в українських текстах образом іскринки, що визначає побудову ПМК СЛЮЗА Є ІСКРИНКА: *„Лиш іскринка сльози впаде На твою ледь зблідлу красу”* [там само, с. 53]. Основою метафоричного переносу слугує не тільки подібність за формою компонентів метафоричного комплексу, а радше на перший план виступає їхня температурна характеристика, спрямована на зображення сили почуття, емоцій.

Наявність реконструкція метафоричного ланцюга СЛЮЗА – РОСА – КОШТОВНИЙ КАМІНЬ свідчить про домінування ціннісного компонента в українській культурній традиції. Так, образи адаманту і сапфіра не просто доповнюють метафоричну картину, а суттєво її розширюють, вносячи значення *„коштовності”* сльози, душевного переживання: *„адамант сльози Затмарює блакить... спалахом сапфір Сяйне з тремтливих вій”* [2, с.11]. Значення першого кохання імпліцитно виражає барвінок, з яким воно асоціюється в українському фольклорі: *„Краплина росна від грози В барвінку мерехтить”*. Зауважимо, що образ квітки в цьому значенні в англійському тексті теж присутній, однак за англійською фольклорною традицією фіалка символізує юне кохання: *“And then methought it did appear A violet dropping dew”* [10, с.167].

Для англійського поета традиційним є ототожнення сльози з росою за функцією, тобто людина плаче слізьми, а квітка росою, переймаючись її настроєм. У такий спосіб автор прагне зобразити гармонію людини з природою, вказати на їхнє неподільне ціле.

MOON в англійській поетичній традиції найчастіше виступає супутником людини, її поведарем: *“Once – as the Moon sways o’er the tide, It rolled in air, the warrior’s guide”* [10, с. 186]. Метафоричний концепт реалізується у метафоричній номінації, де місяць інтерпретується стороннім спостерігачем, хоча для англійських текстів характерна додаткова асоціація нічного світила з сумним, меланхолійним настроєм ліричного героя. У цьому випадку нічне світило виступає метафорою почуттів. При цьому емоційний компонент метафоричного образу завжди закладений у віршах імпліцитно й часто виражається через контраст: *“I deemed the heavenly light Shone sweetly on thy pensive eye: Now Thyrsa gases on that moon – Alas, it gleams upon her grave”* [там само, с. 132]. Так, у наведеному тексті позитивне конотативне тло лексем на позначення місячного світла *“heavenly light”, “shone sweetly”* контрастує з контекстом його вживання *“it gleams upon her grave”*. У зв’язку з

цим образ могили, над якою світить місяць, наділяє вірш особливим настроєм, що викликає відчуття невимовної втрати.

В українських текстах на перший план виступає асоціація МІСЯЦЯ з вогнем, що визначає побудову метафоричної предикативної конструкції „*місяць палає нічний*” [2, с. 40]. Метафорична трансформація значень здійснюється з метою експлікації насиченого саява нічного світила, вираженого присудком „палає”. Натомість у генетивній метафоричній конструкції „*у місячній ватрі Сріблить узбережжя Аттичний розліт*” [там само, с. 49] ПМК МІСЯЦЬ Є ВОГОНЬ будується за принципом „випромінювання світла” й представляє трансформацію значень у межах парадигми „небесне світило” – „штучний вогонь” через механізм покращення концептуального змісту базової метафори.

Найпоширенішою моделлю *метафоричної мережі SKY/НЕБО* в оригіналі виступає переосмислена метафора VENGEANCE IS A SKY: “*And angry clouds are pouring fast The vengeance of the skies*” [10, с. 109] (метафорична трансформація значень здійснюється у межах парадигми „повітря” – „абстрактне поняття”). На перший погляд, генетивна метафорична конструкція “*the vengeance of the skies*” пов’язана із зображенням поетичної картини негоди, проте в ній приховано глибший зміст, що виражає значення відплати неба з сильним емоційним ефектом. В українських текстах досліджуваний ПМК закладено в метафоричне порівняння: „*Грізні хмари негоду ллють Як задавнену помсту неба*” [2, с. 51]. Образ дощу в цьому випадку слугує своєрідним „інструментом” здійснення помсти, тим часом в англійських текстах він реалізується імпліцитно й на перший план не виступає. До того ж в українських текстах реконструюється зооморфний ПМК БУРЯ Є ЖИВА ІСТОТА: „*І гнівно хмари мчать учвал, І дишуть мстою бурі*” [1, с. 58]. Так, якщо в оригіналі образ бурі формує асоціативне тло вірша, то в перекладах вона персоніфікується. Отже, помсту здійснює не небо за допомогою бурі, а сама буря. Інакше кажучи, в англійському поетичному тексті буря виступає „інструментом” покарання, а в українських – його безпосереднім виконавцем.

Отже, аналіз номінацій емоцій як елементів метафоричних дескрипцій в оригінальних поетичних текстах та їхніх перекладах виявляє як риси подібності, так і відмінності у представленні багатьох образів. При цьому спостерігаються особливості метафоричної вербалізації емоцій, характерні для індивідуальної та національної свідомості, що проявляються у виборі мотивів та мовних засобів їх реалізації.

Перспективним є виявлення усієї палітри мовних засобів вираження емоцій в оригінальних текстах Байрона та їхніх українських перекладах.

Література

1. Байрон Дж. Г. Лірика / Дж. Г. Байрон; [упор. і пер. з англ. Д. Паламарчук]. – К.: Дніпро, 1982. – 150с.
2. Байрон Дж. Г. Твори / Дж. Г. Байрон ; [пер. з англ. В. Богуславської]. – К.: Дух і Літера, 2004. – 366с.

3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – М.: Русские словари, 1996. – 411с.
4. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / Анна Вежбицкая – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288с.
5. Клобуков П. Е. Метафора как концептуальная модель формирования языка эмоций // Язык. Сознание. Коммуникация. М., 1997. – Вып. 2. – С. 41 – 47.
6. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Академия, 2001. – 204с.
7. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М. : Наука, 1998. – С. 173 – 204.
8. Фесенко С. Л. Лингвокогнитивные модели эмоций в контексте национальных культур: автореф. дисс. ...канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / С. Л. Фесенко. – М., 2004. – 22 с.
9. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций / В. И. Шаховский. – М.: Гнозис, 2008. – 416 с.
10. Byron G. Selections From Byron. Lyrical Verse / G. Byron. – Moscow: Progress Publishers, 1979. – 520 p.

Summary

The article deals with the metaphorical verbalization of emotions in Byron's original poetical texts and their Ukrainian translations. The analysis done shows that regardless to the same amount of metaphorical concepts both in Byron's original and translated poetical texts, the components of metaphorical models differ due to national and cultural differences in representing figurative information.

УДК 811.111

МЕЛОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧИ АМЕРИКАНЦЕВ РАЗЛИЧНЫХ ВОЗРАСТНЫХ ГРУПП

Чеснокова М.В.

Одесская национальная морская академия

Настоящее исследование представляет собой экспериментально-фонетический анализ мелодических характеристик речи американцев различных возрастов.

Данное исследование находится в русле социофонетики, изучающей фонетические характеристики речевого поведения человека в различных социальных группах и социальных ситуациях. Антропоцентрический подход

в лингвистике, ориентированный на коммуникативные потребности и возможности современного человека и получивший развитие в проведенном нами исследовании, требует изучения звучащей речи одновременно в двух аспектах: с точки зрения продуцирования речи и с точки зрения ее восприятия. В настоящем исследовании мы попытались реализовать оба подхода, рассмотрев возрастные просодические особенности процесса речепроизводства, с одной стороны, и специфику восприятия американской речи, с другой.

Выбор американского варианта английского языка в качестве материала исследования объясняется наибольшей распространенностью данного варианта в мировом сообществе. Говоря о степени изученности американского варианта английского языка в целом, необходимо отметить, что его произносительный стандарт отличается полицентричностью, обусловленной историко-географическими условиями существования социума. Данный вариант достаточно подробно описан с точки зрения произносительных особенностей гласных, согласных и тенденций ритмико-интонационной организации речи [2; 5].

Актуальность данного исследования определяется тем, что выявление связи просодического оформления синтагмы с возрастными характеристиками говорящего является необходимым условием не только для более полного и глубокого изучения процесса овладения родным языком, но и для развития личностно ориентированного подхода к обучению иностранному языку.

Новизна исследования заключается в том, что впервые рассматривается проблема воздействия личностно обусловленного возрастного фактора на фонетическую форму высказывания: на мелодику американской речи.

Цель исследования заключается в выявлении наиболее частотных мелодических конфигураций речи американцев, представляющих четыре возрастные группы (юность, молодость, зрелость, пожилой возраст).

В соответствии с целью работы была поставлена следующая задача: проведение аудиторского анализа мелодических конфигураций терминальной части синтагмы, произнесенной информантами-американцами различных возрастов, с использованием системы фонетической разметки, принятой и усовершенствованной коллективом кафедры теоретической и прикладной фонетики английского языка ОНУ имени И.И.Мечникова.

Таким образом, объектом исследования являются мелодические характеристики неподготовленной монологической речи жителей США различных возрастов.

Предмет изучения можно определить как динамику изменения мелодического оформления речи американцев в зависимости от возраста говорящего.

В современном обществе биологический возраст, измеряемый общим количеством прожитых лет с момента рождения, служит официальным индикатором занимаемого человеком положения в социальной структуре

общества. Однако биологический возраст приобретает социальную значимость только в совокупности с общественными событиями, пережитыми человеком в течение жизни и рассматриваемыми в качестве накопленного им социального опыта. Определенные годы или периоды жизни человека могут играть первостепенную роль для дальнейшего развития, так как связаны с трансформацией личности (*sweet sixteen*), с приобретением прав и полномочий (достижение совершеннолетия), с изменениями религиозного статуса (крестины, венчание), социальной роли (достижение школьного возраста, выход на пенсию), семейного положения (замужество, первый ребенок), физиологического развития (возрастные гормональные изменения в организме). Эти и многие другие события в большинстве случаев связаны не столько с конкретным биологическим возрастом человека, сколько с определенным периодом жизни: детством, подростковым возрастом, ранней зрелостью, зрелым или пожилым возрастом. Таким образом, этапы жизни человека являются гораздо более значимыми в социальном плане по сравнению с биологическим возрастом говорящего [8].

Изучение возраста с лингвистической точки зрения может быть ориентировано на историю развития общества или на возрастные периоды жизни индивида. Таким образом, возрастная стратификация лингвистических переменных может отражать изменения речи целого сообщества с течением времени (исторические изменения) или изменения в речи его отдельных представителей на разных этапах жизни (возрастные изменения). П. Экерт выделяет 2 типа возможностей изучения изменений в речи сообщества или индивида:

1. Продолжительное наблюдение и изучение речи одного и того же сообщества / индивида в течение длительного времени с последующим выявлением речевых изменений (*panel study*).

Изучение речевых особенностей представителей различных сообществ / индивидов на определенном этапе их развития и выявление изменений в речи различных возрастных групп (*trend study*).

Для проведения экспериментального исследования настоящей работы был выбран второй метод изучения просодических изменений в речи в зависимости от возраста говорящего.

Еще одной важной проблемой исследования возраста как социолингвистической переменной является вопрос об адекватном членении жизненной траектории на статистически значимые промежутки времени, охватывающие основные события в жизни человека. Современная социолингвистика выделяет 2 подхода к решению данной проблемы - «этический» и «эмический» (*etic & emic approaches*) [1]. Первый подход заключается в разделении жизненного пути на равные временные отрезки, в большей степени, зависящие от биологического возраста говорящего [9; 10]. Согласно второму подходу, экспериментальные данные группируются по основным периодам жизни участников исследования, при этом учитывается

не только биологический возраст, но и накопленный жизненный опыт говорящего [8].

Необходимо отметить, что большая часть экспериментальных исследований ориентирована на речь представителей зрелой возрастной группы, которая считается наиболее статичной в плане возрастных изменений [8]. Изучение детской речи ориентировано преимущественно на изучение процесса социализации, речь подростков и молодых людей - на процесс вступления во взрослую жизнь, речь пожилого поколения - на изучение причин физиологического и психологического угасания. Следовательно, только люди зрелого возраста рассматриваются как основные пользователи языком, а не те, кто приобретает, или теряет его. Главный акцент в исследовании речи молодой и пожилой возрастных групп ставится на изучение когнитивных и физических возможностей человека, обусловленных возрастом, в то время как в основе исследования речи представителей зрелого возраста лежит изучение возрастных форм социального взаимодействия.

Широкий корпус звучащего материала для проведения аудиторского анализа составили 10 отрывков неподготовленной монологической речи американцев бытового характера, каждый продолжительностью звучания приблизительно 20 секунд, представляющие собой ответы на вопросы во время интервью по следующей тематике: семья, работа, увлечения, планы на будущее и т.п. Таким образом, выдержана единая стилистическая направленность текста, а именно монологическая часть интервью, и его тематическая ориентированность, представляющая собой рассказ автобиографического содержания.

В задачи аудиторского анализа входило описание частотности регистра и конфигураций терминальных тонов. Результаты данного этапа исследования имеют первостепенное значение для составления речевого просодического портрета личности американцев различных возрастов.

Нисходящие терминальные тоны

Общее: Нисходящие тоны составляют наибольшую часть терминальных тонов в речи представителей всех возрастных групп, что объясняется монологическим характером исследуемого текста, а также отсутствием ярко выраженной эмоционально-экспрессивной окраски речи информантов (частотность употребления нисходящих тонов по сравнению с другими терминальными тонами равна 43% без учета возрастных особенностей). Во всех возрастных группах, кроме юной, процент их использования максимально высок. Отметим, что общее количество нисходящих тонов в речи увеличивается пропорционально возрасту говорящего и повышению его социального статуса: 33% — в юной группе, 46% - у молодежи, 51% - у людей зрелого возраста и 45% - у пожилых американцев.

Характерной особенностью речи представителей всех возрастных групп является и то, что больше половины от общего числа нисходящих тонов составляют высокие нисходящие терминальные тоны (всего 23% без

учета возраста): 17% - в речи представителей юной группы, 24% - в речи молодежи, 28% - у информантов зрелого возраста и 24% - у пожилых американцев: Данное наблюдение может быть связано с тем, что высокий нисходящий тон наилучшим образом отражает дружелюбное отношение к собеседнику, оживленность беседы и вовлеченность в нее говорящего. Наиболее нейтральный **средний нисходящий** тон (12% без учета возраста) и **низкий нисходящий** тон (8% без учета возраста), в целом не очень характерный для разговорной речи, имеют гораздо меньшую частотность употребления в неподготовленной монологической речи. Здесь были получены следующие результаты: 7% и 8% для среднего и низкого нисходящих тонов - в юной группе, 17% и 5% соответственно - в группе молодежи, 8% и 14% - в речи представителей зрелого возраста, 16% и 5% - у пожилых людей.

Данные о преобладании нисходящих терминальных тонов, в синтагме полностью соответствуют выводам, сделанным в ходе предыдущих исследований просодии американской речи. Большинство фонетистов, изучающих американскую просодию, указывают на превалирование нисходящего тона в терминальной части высказывания в спонтанной монологической речи [3; 4; 5; 7].

Специфическое: Лидирующее положение по количеству нисходящих тонов в речи занимает группа американцев зрелого возраста (51%), что вполне объяснимо влиянием высокого социального статуса, приобретенного к 50 годам, на четко выработанный стиль речевого поведения, а также на более уверенную и авторитетную манеру вести беседу. Наименьшее количество нисходящих тонов отмечено в группе юных информантов (33%), где лидирующим является ровный тон.

Восходящие терминальные тоны

Общее: Частотность употребления восходящих тонов в конце синтагмы значительно ниже по сравнению с количеством нисходящих тонов в том же положении (частотность их употребления по сравнению с другими терминальными тонами равна 14% без учета возраста). В анализируемых монологических отрывках восходящий терминальный тон, безусловно, носит апеллятивный характер, используется для поддержания разговора при обращении к собеседнику, тем самым реализуя коммуникативную функцию, поскольку исследуемый звучащий материал представляет собой отрывок из интервью. Так, юные американцы используют восходящий тон как терминальный в 15% случаев, молодежь - в 11%, американцы зрелого и пожилого возрастов завершают им фразу в 10% и 20% случаев соответственно. Сравнительно небольшое количество восходящих тонов, зафиксированных в речи информантов, свидетельствует о монологическом характере исследуемого текста, завершенности большинства синтагм и, следовательно, о беседе, тематика которой не представляла, особой сложности для восприятия и порождения речевого высказывания говорящими.

Согласно результатам, полученным в ходе проведения настоящего исследования, употребление высокого восходящего тона было зафиксировано, лишь в единичном случае (в речи одного из представителей молодежной группы), поэтому сложно делать, какие-либо выводы о частотности употребления высокого восходящего терминального тона в спонтанной монологической речи американцев разных возрастов. Следовательно, в ходе нашего эксперимента не подтвердилось существование описываемой в зарубежной литературе тенденции к использованию высокого восходящего тона в утвердительных высказываниях, в том числе и молодыми американцами. **Средний и низкий восходящий терминальные тоны** (всего 5% и 8% без учета возраста) американцы разного возраста используют в следующем соотношении: 3% и 11% - показатели частотности употребления среднего и низкого восходящего тона в речи представителей юной группы, почти равное соотношение 6% и 5% соответственно - в группе молодежи, 1% и 9% - у информантов зрелого возраста, 12% и 8% - у пожилых людей.

Специфическое: Наибольшее количество восходящих терминальных тонов отмечено в речи юных (15%) и пожилых американцев (20%). Возможным объяснением данного явления может служить неуверенность в себе, а также неумение авторитетно и категорично высказываться, что в целом характерно для юношеского возраста. В пожилом возрасте неуверенность, выраженная восходящим терминальным тоном связана с выходом на пенсию и, как следствие, с кардинальным изменением образа жизни, со снижением социального статуса и общественной значимости человека, а также с утратой многих возможностей самореализации.

Ровные *терминальные* тоны

Общее: Как известно, американская речь характеризуется использованием большого количества ровных тонов [2] что нашло подтверждение и в проведенном нами исследовании (частотность употребления ровных тонов по сравнению с другими терминальными тонами равна 30% без учета возраста). Так, юные американцы используют ровный терминальный тон в 47% случаев, молодежь — в 24%, люди зрелого возраста — в 32%, а пожилые жители США - в 16% случаев.

Еще одной особенностью мелодики терминальной части синтагмы, отмеченной в речи представителей всех возрастных групп, является то, что для большей части ровных тонов характерен средний уровень начала (24% из 30% без учета возраста: 39%, 17%, 22% и 13% случаев в каждой группе соответственно). Низким ровным тоном (5% без учета возраста) заканчивают синтагму юные информанты в 6% случаев, в 4% - молодежь, в 7% - представители зрелого возраста к всего в 2% - пожилые американцы. Употребление высокого ровного терминального тона было зафиксировано лишь в отдельных случаях (2% без учета возраста), что, по нашему мнению, связано, прежде всего, с его высокой степенью эмоциональности. Здесь было выявлено следующее процентное соотношение возраста и частотности употребления: 2% у представителей юной группы и зрелого возраста, чуть

больше показатель у молодежи — 3%, пожилые люди очень редко используют высокий ровный терминальный тон, всего в 1% случаев.

Специфическое: Лидирующее положение по количеству ровных терминальных тонов, безусловно, занимает юная группа информантов (47%), что объясняется неуверенностью в себе и неумением четко и однозначно формулировать мысль даже в пределах бытовой тематики. Данный вывод полностью подтверждается результатами экспериментального исследования В.В. Яскевича [7]. Наименьшее количество ровных тонов было отмечено в группе пожилых жителей США (16%).

Определенные выводы можно сделать и в отношении употребления говорящими сложных и составных терминальных тонов.

Сложные и составные терминальные тоны

Общее: Согласно данным предшествующих экспериментальных исследований американской просодии, сложные тоны, а именно сложный нисходяще-восходящий тон имеют высокую частотность употребления в американской речи [2; 6], что не подтвердилось в ходе нашего эксперимента. Как показали результаты проведенного нами аудиторского анализа, в неподготовленном монологе американцы гораздо реже употребляют сложные и составные терминальные тоны по сравнению с простыми тонами, что естественным образом вытекает из спонтанного характера исследуемого звучащего материала.

Так, сложные терминальные тоны (всего 8% без учета возраста) были отмечены в речи представителей различных возрастных групп в следующем количестве: сложным нисходяще-восходящим тоном (7% без учета возраста) завершают синтагму юные американцы в 2% случаев, молодежь — в 13%, люди зрелого возраста - в 4%, и пожилые жители США - в 9% случаев. На долю сложного восходяще-нисходящего тона приходится только 1% использования без учета возрастных особенностей. Его употребление в терминальной части синтагмы было зафиксировано в количестве 2% лишь в речи юной и зрелой возрастных групп, поэтому не представляется возможным делать какие-либо выводы относительно частотности его появления в речи в зависимости от возраста говорящего.

Количество составных терминальных тонов, отмеченных в речи информантов различных возрастов, не превышает 5% без учета возраста, что составляет минимальную часть от общего количества терминальных тонов в анализируемом звучащем материале. Таким образом, составной нисходящий+восходящий терминальный тон (3% без учета возраста) был зафиксирован у представителей различных возрастных групп в следующем процентном выражении: 1% - в речи юных информантов, 3% - у молодежи, 2% - у американцев зрелого возраста и 6% - в речи пожилых людей. Частотность употребления **составного восходящего+нисходящего** терминального тона (2% без учета возраста) имеет схожее процентное соотношение: 1% выявлен в речи юных информантов и представителей зрелой возрастной группы, 2% - у молодежи и 4% - у пожилых американцев.

Специфическое: Как показали результаты аудиторского анализа, большее количество сложных и составных терминальных тонов присутствует в речи молодежи (12% сложных и 5% составных терминальных тонов) и частично сохраняется у представителей пожилого возраста (9% и 10% соответственно). Наличие данной тенденции, по нашему мнению, связано с умением представителей старшего поколения целесообразно использовать весь репертуар просодических моделей для выражения мыслей и эмоций.

По результатам аудиторского анализа частотности, регистра и конфигураций терминальных тонов, американскую монологическую речь неподготовленного характера в целом, а также возрастные особенности ее просодического оформления можно охарактеризовать следующим образом:

1. В американской монологической речи неподготовленного характера преобладают нисходящие терминальные тоны (43%), больше половины из которых составляют высокие **нисходящие тоны** (23%). Как и следовало ожидать, ровные тоны, характерные для американской речи в целом, были выявлены в речи информантов в значительном количестве (30%), большая часть из них имеет **средний уровень** начала (24%). Низкая частотность восходящих конфигураций, а также сложных и составных терминальных тонов позволяет сделать вывод о том, что тоны данного типа не являются характерными для спонтанного монолога в американском варианте английского языка.

2. **Юношеская группа** информантов лидирует по количеству ровных терминальных тонов, используемых в монологе и придающих речи оттенок неуверенности и незавершенности (47%). Несмотря на низкую частотность восходящих тонов в целом, юные американцы используют их в достаточно большом количестве по сравнению с представителями других возрастных групп (15%). Результатом неуверенности в себе и неумения четко формулировать мысль явилось также наименьшее количество нисходящих тонов, зафиксированных в речи юных информантов (33%).

3. **Молодежная группа** заметно отличается от юношеской по некоторым особенностям мелодического оформления высказывания. Молодые американцы гораздо шире используют нисходящие конфигурации (46%), что говорит о наличии у них определенной степени уверенности в себе и в своих словах, а также о приобретении ими навыков владения собственным голосом. Молодые информанты расширяют свой репертуар мелодических конфигураций использованием сложных и составных терминальных тонов (12% и 5% соответственно), что, безусловно, делает их речь богаче и разнообразнее в мелодическом плане.

4. Речь **американцев зрелого возраста** характеризуется наибольшим набором просодических моделей и, следовательно, наиболее богатым мелодическим рисунком. Информанты зрелого возраста употребляют больше всего нисходящих терминальных тонов (51%) и меньше всего восходящих (10%), что связано с приобретением высокого социального статуса, престижной и высокооплачиваемой работы, уважения коллег и, как

следствие, уверенной и авторитетной манеры ведения беседы. Разнообразие мелодического рисунка проявляется в использовании сложных и составных конфигураций, которые характерны для речи представителей старших возрастных групп.

5. **Пожилые американцы** частично сохраняют разнообразие мелодического рисунка, в их речи присутствуют основные просодические конструкции, включая сложные и составные терминальные тоны (9% и 10% соответственно). Речь пожилых информантов характеризуется использованием наибольшего количества восходящих тонов (20%) и наименьшим количеством ровных тонов (16%) по сравнению с речью представителей других возрастных групп, что, скорее всего, связано со снижением активности и с частичной утратой уверенности в себе.

Литература

1. Баранов А.М., Добровольский Д.О., Михайлов М.И., Паршин М.Б. Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике. – М.: Изд-во Российской АН Института Русского языка им. В.В.Вернадского, 2003. – 626 с.
2. Жаворонкова И.А. Система терминальных тонов в американском варианте английского языка (экспериментально-фонетическое исследование). Автореф. дисс...канд.филол. наук. – М., 1990. – 20 с.
3. Постникова Л.В. Просодия и политический имидж оратора (на материале речей американских президентов). Дисс.канд...филол.наук. – М., 2003. – 196 с.
4. Углова Н.Г. Специфика мелодики и темпа дикторской речи (экспериментально-фонетическое исследование на материале информационных программ американского телевидения). Автореф. дисс.канд...филол.наук. – М., 2006. – 18 с.
5. Шарандаченко А.С. Вариативность вокализма и консонантизма в американских средствах массовой информации (экспериментально-фонетическое исследование на материале дикторской речи). Дисс.канд...филол.наук. – Одесса, 2011. – 180 с.
6. Шахбагова Д.А. Фонетические особенности произносительных вариантов английского языка. – М.: Высшая школа, 1982. – 128 с.
7. Яскевич В.В. Взаимодействие факторов фонетического варьирования (в чтении и спонтанной речи взрослых и подростков в американском варианте английского языка). Автореф. дисс.канд...филол.наук. – Минск: Учреждение образования "Минский государственный лингвистический университет", 2007. – 20 с.
8. Eckert P. Age as a Sociolinguistic Variable // In Coulmas F. (ed.) the Handbook of Sociolinguistics. – Oxford: Blackwell Publishers, 1997. – P. 151-167.
9. Labov W. Principles of Linguistic Change. – V. 2: Social factors. – the USA: Blackwell Publishers, 20017. – 572 p.

10. Trudgill P. The Social Differentiation of English in Norwich. – Cambridge: Cambridge University Press, 1974. – P. 186-187.

Summary

The present paper presents an experimental analyses of the melodic characteristics of the Americans of different age groups. It has been found out that falling nuclear tone prevails, half of which is high falling tone. Level tone is presented mostly in the youth group, while Americans of middle and old age tend to use falling tone in speech.

УДК 811-11(540)

ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ДУМКИ ДАВНЬОЇ ІНДІЇ: ПРАЦЯ ПАНІНІ “ВОСЬМИКНИЖЖЯ”

Швед Е. В.

ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

Людство з найдавніших часів цікавили питання походження мови, виникнення та існування багатьох мов. Відома давня легенда розповідає про задум людей збудувати у місті Вавілоні вежу, що сягала б неба. Люди, будуючи цю вежу, прагнули возвеличити себе, а не Бога і тому Бог зіслав на них “вавілон” (замішання).

У результаті цього, вони почали розмовляти різними мовами, не розуміли один одного і тому не могли вести далі спорудження цієї вежі. Майже у кожного народу знаходимо свої міфи та казки про дар слова, розмаїття мов.

Перші зразки наукових досліджень мови зустрічаємо під час аналізу пам’яток давнього Єгипту. Система давньоєгипетського письма сформувалась близько другої половини IV тисячоліття до н. е. Із всіх країн світу саме Єгипту належить найдовша писемна історія. Їй не була приділена належна увага дослідників, і тільки у 1822 р. французький дослідник Жан Франсуа Шамполіон опублікував дані, які стосуються розшифрування єгипетських ієрогліфів.

Центром давньої культури була Месопотамія, яку населяв давній культурний народ шумери. Із шумерського письма (приблизно 3200 р. н. е.) розвинувся клинопис, який запозичили асирійці, вавілоняни, перси. Із III тисячоліття до н. е. до нас дійшли зразки еламського, протоіндійського,

кріто-мінойського. Всі ці зразки свідчать про зацікавлення, хоча і в дуже примітивній формі, проблемами мови.

Ці та інші цивілізації стали базою для розвитку найдавніших наукових традицій, зокрема, давньоіндійської.

Стародавню Індію справедливо вважають колискою науки про мову, її традиція нараховує близько 2500 років. Найстарішою пам'яткою давньоіндійської літератури були веди (санскр. *Veda* – знання) – збірка релігійних гімнів. Час написання їх невідомий, більшість дослідників схильні вважати, що збірка була укладена приблизно 1500 р. до н. е. Складалася вона із чотирьох книг:

- а) *Рігведа* – книга гімнів;
- б) *Самаведа* – книга віршів;
- в) *Яджурведа* – книга жертвоприношень;
- г) *Атхарведа* – книга заклинань.

Веди шанувалися давніми індійцями, подібно як давніми греками “Іліада” та “Одісея”. Найважливішою та найдавнішою була Рігведа. Написані веди класичною давньоіндійською мовою – санскритом (*sanskṛta* – опрацьована). З часом санскритська мова вед почала відрізнятися від живої розмовної мови – пракриту (*prakṛta* – неопрацьована). Тому для того, щоб зберегти точну вимову санскриту, забезпечити розуміння як мови вед, так і всієї давньоіндійської літератури, нормалізувати її, бо саме вона була мовою ведійської релігії і базою освіти, індійці почали досліджувати санскрит. Ця практична потреба стала поштовхом до розвитку науки про мову у стародавній Індії. Тому для неї характерна емпіричність та описовість.

Ще у найдавніших ведах-ведангах розроблялися окремі питання мовознавства. Одна із веденг Шикша розмірковує про фонетику і орфоепію, друга Чханда – про метрику і віршування, третя В'якарана присвячена питанням граматики, а четверта Нірукта – етимології і лексиці. Ці веданги визначили основні напрямки, за якими розвивалась давньоіндійська наука про мову. Ці розділи про мову досліджувались індійськими авторами. Вже в V ст. до н. е. індійський дослідник мови Яска уклав коментарі до мови вед, в яких підсумував досягнення своїх попередників. Його праця під назвою “Нірукта” присвячена дослідженню питань етимології.

Найвизначнішим мовознавцем Індії був Паніні (IV ст. до н. е.). Він є автором найвідомішої граматики класичного санскриту “*Aṣṭādhyāyī*” (“Восьмикнижжя”). Достовірних відомостей про Паніні не збереглося. Припускають, що народився він у Шалатурі (сучасн. Махор), що розташований у північно-західній частині Індії. Його граматика складається із восьми книг і містить чотири тисячі (точніше 3996) коротких віршованих правил – сутр (сутри – правила читання і розуміння вед у школах). Сутри пояснюють фонетику, морфологію, словотвір і синтаксис санскриту. На початку першої книги “Восьмикнижжя” знаходяться так звані Шива-сутри. Причину такого розташування матеріалу пояснює легенда, що дійшла до нас. Не досягнувши успіху в навчанні, Паніні покинув школу і день і ніч протягом декількох років молився до Шиви, за що той подарував йому 14 “Шива-сутр”, що лягли в

основу всієї граматичної системи Паніні. Вони є своєрідним ключем до розгадки всього змісту сутр.

Структура та специфіка цих сутр стали причиною досить пізнього знайомства із граматиною Паніні. За своєю будовою сутри близькі до алгебраїчних формул, насичені мнемотехнічними засобами та скороченнями, але водночас сутри побудовані так, що легко запам'ятовуються. Вибравши таку методику укладання, Паніні, очевидно, прагнув досягти стислості та лаконічності викладу.

Тому граматика Паніні досить компактна, її можна розмістити на 150 сторінках нашого друкованого тексту. Однак через формалізацію викладу цій праці довгий час не приділялась належна увага європейських лінгвістів. Першим її зрозумів і пояснив О. Бетлінгк (1887 р.). Паніні дає глибокий аналіз граматичної системи класичного санскриту. У першій книзі подається визначення граматичних термінів, правила їх пояснення, друга – присвячена складним словам і відмінковим закінченням, в третій – суфікси та правила їх приєднання до дієслівних основ, четверта і п'ята книга розглядає суфікси, що приєднуються до не дієслівних основ, шоста і сьома книга розглядає правила наголосу і фонетичних змін і восьма – питання альтернації та фонетичні зміни.

Автор приділяє достатню увагу діалектним особливостям індійської мови сходу країни, звертає увагу на ряд особливостей розмовної мови. Його праця є першою нормативною граматиною індійської мови. Відомий російській індолог А. П. Баранніков називає Паніні “класиком давньоіндійської науки про мову” [1, с. 48]. Зараз важко судити кому належить метод такого скрупульозного підходу до питань мови. Можливо, Паніні використовує деяку частку матеріалу, залишену його попередниками, на що він вказує і сам, перераховуючи багато імен та окремі граматичні школи.

Структура “Шива-сутр”

(1) a i u Ṇ	(8) jh bh Ṇ̄
(2) ṛ ḷ k	(9) gh ḍh dh Ṣ
(3) e o N	(10) j b g
(4) ai au C	(11) kh ph ch ṭh th c ṭ t V
(5) h y v r	(12) k p Y
(6) l N	(13) ś ṣ s R
(7) ñ m ṇ ṇ̄ n M	(14) h L

Порівнюючи мову вед та санскрит, Паніні не надто велику увагу приділяє дослідженню фонетики: він аналізує сандхі (фонетичні зміни), проблема наголосу його цікавить виключно з прикладних міркувань – для правильного читання та декламації. Більш детально він зупиняється на проблемах морфології (особливо під час розгляду дієслова), аналізує часи дієслів, інфінітивні форми. У своїй праці Паніні зіставляє мову вед та санскриту за всіма можливими параметрами, включаючи словотвір та

почасти синтаксис. Це дало підставу А. П. Бараннікову, що займався детальним вивченням цієї праці, дійти висновку, що Паніні “вперше в історії індійського мовознавства дав зразки порівняльного методу [1, с. 50], точніше, подав елементи порівняльно-історичного методу. Як стверджує А. П. Баранников, Паніні лише констатує факти, не роблячи належних висновків, у нього відсутнє розуміння історичного розвитку мови. Метод порівняння він застосовує на матеріалі мов, спорідненість яких на той час була очевидною. Інколи розбіжності у ведичній мові та санскриті трактуються ним як неправильність. Підхід Паніні до вивчення мовних явищ свідчить про його розуміння мови як системи. Недарма автор відомого дослідження Паніні і його “Восьмикнижжя” Д. П. Димрі називає граматику цього лінгвіста “одним із найранніших зразків послідовного системного опису мови” [2].

Про велике значення праці Паніні свідчить той факт, що вона майже протягом двох тисячоліть була джерелом вивчення граматики класичного санскриту. Праця користується великою пошаною на батьківщині Паніні і в наш час. Шанують її дослідники мови багатьох країн як зразок скрупульозного та системного вивчення явищ мови. Варто згадати і те, що запропонований Паніні аналіз слова за його морфологічним складом використовується дослідниками у наш час.

Література

1. Баранников А. П. Элементы сравнительно-исторического метода в индологической лингвистической традиции // Вопросы языкознания. – 1952. – № 2.
2. Димри Д. П. Панини и его “Восьмикнижие” // Народы Азии и Африки. – 1973. – № 6.

Summary

The article deals with the development of linguistics in Ancient India. The research presents the analysis of the work by famous Indian grammarian Pannini “Восьмикнижжя” and its influence on the further development of linguistics.

ДІАЛОГІЧНІСТЬ ЯК КОГНІТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМУНІКАТИВНОГО ДИСКУРСУ

Шевченко М.Ю.

Донбаський державний педагогічний університет

Зростаючий інтерес до вивчення дискурсу та його широке використання в різних контекстах сміливо може вважатися відмінною рисою лінгвістичної ситуації кінця XX — початку XXI ст. Сьогодні вживання терміна «дискурс» настільки масове, що виявляється полісемія цієї термінологічної одиниці. Спостерігається поширення цього терміну як на рівнях самої лінгвістики, так і в різних галузях гуманітарного знання. Але саме в лінгвістиці цей концепт вперше застосовується в якості самостійної категорії. Бельгійський учений Е. Бюїссанс увів його в науковий лінгвістичний обіг у своїй роботі «Мова і дискурс». У бінарну опозицію «мова / мовлення» Бюїссанс додав третій член — дискурс, який являв собою механізм перекладу мови як знакової системи у живе мовлення. Хоча в лінгвістиці аж до 1960-х рр. це поняття використовувалося як синонім тексту та мови. Значний внесок у розробку структурно-лінгвістичного підходу у вивченні дискурсу внесла французька школа дискурс-аналізу. Цей напрямок представлено насамперед роботами Мішеля Пеше. Важливим інтелектуальним витоком трактування дискурсу Пеше стала концепція ідеології як соціокультурної структури, що визначає місце людини в суспільстві, розроблена структуралістом Луї Альтюссером. Особливістю трактування дискурсу Пеше стало поєднання лінгвістичного та ідеологічного структурних підходів в дискурс-аналізі конкретних текстів.

Творчість Пеше вплинула на формування концепцій представників сучасної французької школи дискурс-аналізу, серед яких слід назвати П. Серіо, Ж.-Ж. Куртін, Д. Мальдідьє, Е.П. Орланді.

Патрік Серіо ототожнює дискурс з мовою конкретного висловлювання. Аналіз дискурсу в рамках теорії висловлювання або прагматики передбачає наявність суб'єкта, адресата, моменту та певного місця висловлювання. Дискурсивність визначається системою норм, що накладаються на необмежену кількість висловлювань згідно певної соціальної або ідеологічної позиції (наприклад: "феміністичний дискурс", "адміністративний дискурс") [13, с. 26].

У лінгвістику застосування поняття «дискурс» впровадив З. Харріс, автор дистрибутивного методу, який в 50-ті роки використав поняття «дискурс» та «аналіз дискурсу» для вивчення дистрибутивного коду не тільки окремих речень, але й текстів, розглядаючи їх у контексті соціокультурної ситуації. Трохи пізніше у французькій лінгвістичній традиції терміном «дискурс» позначали мову і мовлення взагалі (у перекладі з французької *discours* — «мова, виступ»). Згодом «дискурс» асоціювався з

«лінгвістикою тексту», вивченням закономірностей формування і функціонування текстів. А вже в 80-90-ті роки поряд з іменем Т. А. ван Дейка домінує трактування дискурсу як «связного текста в совокупности с экстралингвистическими — т. е. прагматическими, социокультурными, психологическими и другими факторами (знания о мире, мысли, цели, установки адресата и т. д.)» [2, с. 136].

У вітчизняну лінгвістику термін входить разом з науковими роботами у перекладі, сміливо починає дрейфувати між поняттями текст, контекст, функціональний стиль, підтекст, мова, діалог. Проблемі співвідношення понять дискурс і текст, дискурс і мова, дискурс і мова, дискурс і комунікація присвячено чимало уваги у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці, про що свідчать роботи М. К. Бісімалієвої, О. Г. Ревзіної, К. С. Серажим, Ф. С. Бацевич, О. В. Александрової, Ж. Гійому, Д. Мальдідье, М. Пеше та інших.

Однак, незважаючи на значну кількість досліджень у цій галузі, проблема визначення дискурсу досі залишається актуальною, насамперед через відсутність єдиної думки з приводу того, що все ж таки слід розуміти під аналізом цієї термінологічної одиниці.

Об'єктом дослідження в роботі є реально існуючий комунікативний процес міжособистісної і соціально значущої комунікативної взаємодії, форми комунікативної організації і самоорганізації соціуму в діалогічній природі дискурсу та комунікативної взаємодії. Предметом дослідження виступає прояв вербальної та невербальної комунікації в повсякденному дискурсі, що має діалогічну природу. Основною метою дослідження є аналіз природи комунікації та дискурсивних практик, доказ присутності діалогу в будь-якому дискурсі. Досягнення поставленої мети здійснюється шляхом виявлення діалогічної специфіки мовлення та її дискурсивного характеру. Актуальність дослідження підтверджується необхідністю вивчення мовотворчої комунікативної діяльності людини та обґрунтуванням діалогічного потенціалу в текстах різних сфер, в яких діалог є не тільки формою збалансованої соціально-комунікативної системи, а й фактором її динамічного розвитку.

Сучасні форми соціальної комунікації формують особливий субкультурний аспект, що реалізується у середовищі соціальних і повсякденних, особистісних дискурсів. А це свідчить про наявність сформованої за допомогою соціальної комунікації специфічної диференціації.

Т. М. Ніколаєва зазначає: «Дискурс — многозначный термин лингвистики текста, употребляемый рядом авторов в значениях, почти омонимичных. Важнейшие из них: 1) связный текст; 2) устно-разговорная форма текста; 3) диалог; 4) группа высказываний, связанных между собой по смыслу; 5) речевое произведение как данность (письменная или устная)» [7, с. 467].

Звернення до діалогу як однієї з форм дискурсу, представленому у списку, визначає його наявність на будь-якому дискурсивному рівні.

Виявлення й акцентування подібної характеристики дискурсу як діалогічності призведе до більш прозорого його розуміння і, можливо, допоможе вирішити проблему визначення цієї термінологічної одиниці.

"Толковый словарь иноязычных слов" вказує на те, що термін «дискурс» походить від англ. discourse, який, в свою чергу, бере свої корені від лат. discursus «беседа, разговор» [5, с. 8]. А «Webster's New World Thesaurus» у якості синонімів до слова «дискурс» пропонує «dialogue, talk, chat, conversation, discussion, speech» [19, с. 21].

Як бачимо, в обох випадках підкреслюється комунікативна функція дискурсу, яка, перш за все, виявляється в діалозі, обміні висловлюваннями. Підтверджує цю думку і О. Г. Ревзіна, яка, аналізуючи роботи Е. Бенвеніста, П. Серіо, М. Фуко, дійшла висновку, що одиницею дискурсу є висловлювання, яке функціонує як матеріальна сутність [12, с. 27]. Це перегукується також з думкою М. Пеше, що дискурсивність — це не що інше як «упорядоченное пространство рассеяния высказываний» [8, с. 327].

Отже, доводиться говорити про дискурс як про ряд висловлювань, інтерсуб'єктивну комунікацію або діалог. Останній розуміється у своєму прямому значенні, тобто як послідовність взаємопов'язаних мовних актів, кожен з яких передбачає не менше двох учасників (адресат та адресант).

Діалогічне спілкування являє собою не просто вид мовленнєвої діяльності, а мовленнєвий акт, обмін інформацією, де мова і слухання нерозривно пов'язані між собою. Основними ознаками діалогу є: намір, цілеспрямованість, чіткі розмовні правила. Цілеспрямованість мовленнєвої дії в діалозі — це очевидна чи прихована мета мовця (слухача), повідомлення про щось, питання, наказ, порада, обіцянка. Для того, щоб досягнути мети кожний із співрозмовників реалізує свій намір, спонукаючи партнера до певних мовленнєвих дій. Для діалогу характерні наступні розмовні правила: послідовне повідомлення інформації, відповідність повідомлення певній темі розмови, контексту, дискурсу.

На думку М. М. Бахтіна, саме пізнання іншої людини стає невід'ємною рисою інтерсуб'єктивного спілкування, яке завжди діалогічно. Тут активність людини, яка отримує інформацію, поєднується з активністю суб'єкта певного висловлювання: «субъект (личность) не может восприниматься и изучаться как предмет, потому что как предмет он не может быть безмолвным. Поэтому познание его может быть только диалогичным» [3, с. 363].

Діалог інтерсуб'єктивності є центральним поняттям у відомого німецького філософа, яскравого представника комунікативної філософії, дослідника дискурсу — Юргена Хабермаса. Філософ трактує діалог як вид комунікативного впливу, «взаимодействие как минимум двух способных говорить и действовать субъектов, вступающих (с помощью вербальных или невербальных средств) в межличностные отношения. Действующие субъекты ищут взаимопонимания относительно ситуации действия с целью взаимосогласованного координирования своих планов действия, а, следовательно, и своих действий» [15, с. 11].

Дискурс вільної громадськості здатен обговорювати — рефлектувати, робити реконструкцію, критикувати передумови соціального буття (практичний дискурс).

Досвід безпосередньої комунікації, побудований на діалогічному принципі, згідно трактування Ю. Хабермаса, повинен стати основною комунікативною формою діяльності. Діалог є вільною формою взаємодії індивідів, у якому індивідуальність не пригнічується, а, навпаки, проявляється в усьому її колориті. Саме в такій комунікації особистість задовольняє свою першочергову потребу в спілкуванні, у трансляції своїх думок, поглядів, цінностей, уявлень, прояві чуттєвих вражень. Це передбачає наявність певної комунікативної поведінки, культури спілкування, діалогу, а також етики комунікації. Усі ці умови сприяють формуванню поваги до думки іншої людини, розумінню і врахуванню позицій та поглядів усіх учасників діалогової комунікації.

Основними рисами дискурсивного спілкування, згідно В. М. Чугуєнко, виступають прагнення учасників до істини і порозуміння, взаємне урахування поглядів, зрілості суб'єктів, відсутність інших інтересів, крім прагнення досягти консенсусу [16, с. 95].

У публіцистиці прикладом такого виду дискурсу (інтерсуб'єктивного діалогу) стає інтерв'ю кореспондента з суб'єктом, що дає це інтерв'ю. Але це не єдиний вид діалогу, який можна виявити в дискурсі.

Н. Д. Арутюнова трактує дискурс як «связный текст в совокупности с экстралингвистическими, прагматическими, социокультурными, психологическими и другими факторами, текст, взятый в понятийном аспекте; речь, рассматриваемая как целенаправленное социальное действие, как компонент, участвующий во взаимодействии людей и механизмах их сознания (когнитивных процессах). Дискурс — это речь, погруженная в жизнь. Поэтому термин «дискурс», в отличие от термина «текст», не применяется к древним и другим текстам, связи которых с живой жизнью не восстанавливаются непосредственно» [1, с. 137].

Виходячи з позицій когнітивної лінгвістики О. В. Александрова під дискурсом розуміє «именно когнитивный процесс, связанный с реальным речепроизводством, созданием речевого произведения, текст же является конечным результатом процесса речевой деятельности, выливающимся в определенную законченную (и зафиксированную) форму» [6, с. 17].

А. Ю. Попов у роботі «Основные отличия текста от дискурса» (2001) аналізує дискурсивність тексту, протиставляючи спонтанний дискурс впорядкованому. Серед характерних рис природи дискурсу автор визначає динамічність, націленість дискурсу на прояв реакції співрозмовника, часову обмеженість дискурсивного поля, підпорядкованість конкретній ситуації, яким протиставляються статичність тексту, закрита комунікативна текстова система, безмежна довжина твору, обмеженість вибору вербальних і невербальних засобів, складна ситуація сприйняття тексту. Вчений натякає на фокусування дискурсу на живу аудиторію, в той час як текст зорієнтований на абстрактну аудиторію.

Дослідник зазначає: «Дискурс — живой, он рождается, живет и умирает, когда предмет, который обсуждается, теряет свою актуальность... Текст — вечен (рукописи не горят)... дискурс — текст (несвязных текстов в природе не существует). Письменный текст некогда был дискурсом... Текст — средство и единица коммуникации. Дискурс — форма, в которой эта коммуникация протекает. Текст дает пищу для размышлений, дискурс — эксплицитно выраженное размышление» [10, с. 131].

Трактування тексту як дискурсу можливо, лише коли він реально сприймається і потрапляє в поточну свідомість — сприйняття людини, бо дискурс — це не тільки мова в активному вживанні, але й концепт поєднання ментальних процесів, що неодмінно відіграють значну роль в процесі комунікації.

Отже, в даному контексті можна говорити про дискурс як про діалог твору або тексту з людською свідомістю. Згідно М. Фуко, дискурс має відношення до способів мислення і говоріння у різних аспектах реальності: «Дискурс представляет собой совокупность высказываний относительно той или иной области, и структурирует способ говорения на ту или иную тему, о том или ином объекте, процессе» [18, с. 6-7].

Постмодерніст М. Фуко зумів переступити через кінцеві форми вербальної діяльності — усну розмову, текст, твір одного чи багатьох авторів різних історичних епох. Він поєднав їх разом і дозволив подивитися на ті спільності, які реально виділяються в цьому динамічному просторі.

Діалогізм постмодерністського дискурсу виявляється не тільки в багатогранності суджень суб'єктів, амбівалентності, поліфонізмі міфів, а і в ідеях суб'єктів, та в одночасному існуванні у поліфонічному тексті мов далеких історичних культур [9, с. 349].

Дискурс поєднує сукупність загальних припущень, які можуть легко сприйматися свідомістю індивіда.

Таким чином, можна говорити про третій тип дискурсу — діалог всередині історичного часу, складну ієрархію знань, що поєднує особистісний досвід носіїв мови, мотивуючи до розвитку індивідуальних знань, установок і намірів, почуттів та емоцій. У публіцистиці це може бути як власне діалог, так і діалог з існуючою культурною традицією. Останній може проявлятися в аспекті змісту (актуальна, злободенна тематика), а також через відображення в мові культурних цінностей певного історичного періоду.

Наприклад, зараз спостерігається тенденція включення розмовних елементів у дискурси різних сфер, а також запозичення модних слів, що характеризують певний історичний період. Ряд вчених вказують на швидкість процесу асиміляції сленгізмів в літературній мові.

І. Р. Гальперін зазначає такі слова як kid, snob, sky-scraper, sweater [4, с. 112]. Н. М. Раєвська наводить такі приклади як to cut — to drop an acquaintance; fizzing first — rate or splendid; plucked or ploughed — defeated or turned back at the examination; skull — the head or the master of the college [11,

с. 257]. А також bet, bore, chap, donkey, graft, fun, humbug, hitch-hiker, mob, odd, pinch, shabby, sham, sawbones, trip [1, с. 249].

Отже, була обґрунтована діалогічна природа дискурсу і визначено три форми прояву діалогу в дискурсі: дискурс як інтерсуб'єктивний діалог; дискурс як діалог зі свідомістю людини; дискурс як внутрішньо темпоральний діалог з попередньою або існуючою культурною традицією. У роботі на матеріалі художніх текстів з прикладами вживання сленгу доведено, що діалог в тій чи іншій формі (а іноді й у всіх одночасно) обов'язково присутній у будь-якому дискурсі. Виходячи з цього можна стверджувати про наявність такої невід'ємної і сутнісної характеристики дискурсу як діалогічності. Якщо в першому випадку говорили про діалог абсолютно виправданий з точки зору лінгвістики, то в інших двох випадках зверталися до позицій когнітивізму і філософії. Ці аспекти потрібно враховувати при будь-якому аналізі такого складного і неоднозначного процесу, як передача інформації, яка є найбільш загальною категорією, що налічує не тільки лінгвістичні, але й екстралінгвістичні фактори цілісного й гармонійного світосприйняття.

Література

1. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1959. – 249 с.
2. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энц., 1990. – С. 136-137.
3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М., 1979. – 363 с.
4. Гальперин И.Р. О термине сленг // Вопросы языкознания, 1956, №6. – С. 107-114.
5. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. – М.: Рус. яз., 1998. – 8 с.
6. Кубрякова Е.С., Александрова О.В. Виды пространств текста и дискурса // Категоризация мира: пространство и время: Материалы научной конференции. – М, 1997. – С. 17- 23.
7. Николаева Т.М. Краткий словарь терминов лингвистики текста // Лингвистика текста / Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. VIII. – Сост., общ. ред. и вступ. ст. Т.М. Николаевой. – М.: Прогресс, 1978. – С. 467-472.
8. Пеше М. Контент-анализ и теория дискурса // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса. – М.: ОАО ИГ «Прогресс», 1999. – С. 302-336.
9. Покровская Е.А. Русский синтаксис в XX веке: лингвокультурологический анализ. – Ростов-на-Дону, 2001. – 349 с.
10. Попов А.Ю. Формы экономических текстов и дискурсов // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса: сборник научных статей. СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2001. – С. 130-137.

11. Раевская Н.М. Лексикология английского языка. – Киев: Высшая школа, 1979. – 257 с.
12. Ревзина О.Г. Язык и дискурс // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. 1999. №1. – С. 25-33.
13. Серио П. Как читают тексты во Франции // Квадратура смысла. – М., 1999. – С. 12-53.
14. Степанов Ю.С. Дискурс // Язык и наука конца 20 века: Сборник статей. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1995. – С. 36-46.
15. Хабермас Ю. Отношения к миру и рациональные аспекты действия в четырех социологических понятиях действия / Пер. с нем. Т. Тягуновой // Социологическое обозрение, 2008. Т. 7. №1. – 11 с.
16. Чугуенко В.М. Дискурс як субстанція демократизації та гуманізації суспільства // Філософська думка, 2001. – №5. – С. 37-96.
17. Штерн І.Б. Вибрані тропіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енцикл. словник для фахівців з теоретичних гуманіт. дисциплін та гуманіст. інформатики. – К.: «Артек». 1996. – С. 87-93.
18. Kress G. Linguistic processes in socio-cultural practice. Victoria, Australia: Deakin University Press, 1985. – С. 6-7.
19. Webster's New World Thesaurus, prepared by Charlton Laird. – New York: Prentice Hall Press, 1985. – 21 с.

Summary

The article deals with the problem of defining the term «discourse». As a result of studying this term in the aspects of linguistics, cognitology, philosophy, linguistics, the dialogical aspect is proved to be one of discursive essential characteristics. Dialogical nature of discourse is revealed and three forms of dialogue in discourse are identified. Versatile dialogical features of discourse should be taken into account as the methods of analyses in the process of information transmission.

ДЕРИВАЦІЯ ТА СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРИКМЕТНИКІВ КОЛЬОРУ В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

Шегедин Н. М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасній лінгвістиці накопичено цінний досвід теоретичного обґрунтування результатів аналізу будови та функціонування морфемної і словотвірної систем мов. Дериватологія на всіх етапах розвитку пов'язана з вивченням структурних особливостей похідних слів. Аналізу відношень (синонімічних, антонімічних, омонімічних) між лексичними одиницями, особливостей використання афіксів у процесах творення ад'єктивів присвячено дослідження С. А. Шведова [16], Л. В. Щерби [17], М. М. Покровського [8], І. І. Ковалика [3], О. С. Кубрякової [5], В. О. Горпинича [2] та ін.

Словотворенню притаманна певна замкнутість і автономність. У цій статті йтиметься про семантику словотворення, якою не надто переймаються сучасні теорії мови, одночасно і словотворення не робить значного впливу на сучасні лінгвістичні теорії. Слід зазначити, що словотвірна семантика має тісний зв'язок із семантикою тексту і взаємодіє з ним на різних його рівнях. Словотворення як явище поліфункціональне виконує декілька функцій, що перебувають між собою у відношеннях ієрархічної залежності: функцію утворення похідних, функцію розбудови лексичного складу мови, функцію зв'язку між частинами мови і функцію класифікаційно-пізнавальної діяльності людини [2, 3].

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Вагомий внесок в історичну лексикологію зробив М. М. Покровський, який вважав першочерговим завданням вивчати історію суфіксів. Способи семантичних змін слів часто визначаються законами розвитку морфологічних та словотворчих категорій. Учений накреслив «загальні тенденції у розвитку латинських та грецьких абстрактних віддієслівних іменників і прикметників та принципи їх переходу у назви більш конкретних понять» [1, 88]. У своїх працях М. М. Покровський стверджує, що словотворчі категорії мають вужче узагальнення, ніж граматичні. Учений відкидає семантичний паралелізм в історії суфіксальних формувань із спільним вихідним значенням [1, 90]. Мотиваційну основу словотворення визначають два моменти: 1) забезпечення процесу номінації та його результатів; 2) створення потенційних передумов для вираження новою мовною одиницею ставлення мовця до позначуваного. Тому можна визначити дві основні функції словотворення: номінативну та експресивно-стилістичну. Експресивності на словотвірному рівні досягають за допомогою словотворчих засобів, які надають лексичним утворенням значення пестливості, здрібнілості, згрубілості, зневажливості, поваги. Експресивність формується не окремо

взятим афіксом чи основою, а створюється семантичним значення усіх формантів слова і його внутрішнім контекстом.

Існують два принципово різних підходи до визначення значення неграматичних афіксальних морфем, на яких акцентує увагу М. А. Кронгауз. Він вважає доцільним у межах словотворення говорити про «словотвірне значення» [4, 177]. При першому підході словотвірне значення певного афікса встановлюється на основі зіставлення мотивувальної і похідної основ та визначається як різниця між їхніми значеннями. Другий підхід ґрунтується на семантичному аналізі цілої низки слів, які утворені за допомогою певного афікса. Словотвірним значенням у такому випадку називають інваріант значення, який є у семантиці членів усієї низки. Ми вважаємо, що саме за допомогою семантичного аналізу цілого ряду слів можна встановити найточніший інваріант значення афікса.

Першим кроком на шляху вивчення морфемної семантики є встановлення значення самої морфеми, тобто опис значення окремого афікса, взаємодія афікса з твірною основою і, нарешті, взаємодія його з ширшим контекстом. Це вивчення має ієрархічний характер і дає можливість поступово перейти до глибинних проблем семантики лексеми загалом. Семантичний опис афікса подібний до семантичного опису лексеми, однак при цьому слід ураховувати семантику контексту та семантику твірної основи.

Учені-латиністи і романісти сходяться на думці, що латинські прикметникові деривати утворюються найчастіше за допомогою словоскладання й афіксації [6, 146; 7, 126]. Основна словотвірна частина слова – це коренева морфема, яка є обов'язковим елементом побудови слова. Морфологічним заповненням словотвірних моделей М. Д. Степанова називає включення в ту чи іншу модель первинних основ [10, 101]. Для словотвірної структури похідних основними елементами є корінь слова й афікси (префікс, суфікс). Найпродуктивнішим словотвірним типом прикметника вважають дериваційну систему номінації, у якій, як зазначає С. Шведов, «словотвір розуміється як процес утворення в мові цілісних одиниць, тобто слів із самостійним лексико-граматичним значенням» [16, 1]. Цю думку підтримує О. С. Кубрякова, зазначаючи, що «похідне слово проходить шлях від знака-повідомлення до знака-назви, від мотивувального судження про позначуване до його номінації, при творенні або використанні в тексті кожне похідне слово набуває своїх власних функцій» [5, 392].

Мета статті – з'ясувати роль афіксів у семантичній структурі прикметників кольору в латинській мові; здійснити опис дериваційних значень морфем прикметника, способи їх з'єднання та функціонування.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Серед дериватів у лексико-семантичному полі прикметників кольору переважають суфіксальні похідні над префіксальними. Але і ті, й інші відіграють важливу роль у процесі інтенсифікації ознаки. Інтенсифікація ознаки є важливим чинником у формуванні семантики експресивності. Насправді багато дослідників вважають категорію

інтенсивності якісно-кількісною семантичною категорією. Основною ознакою інтенсивності є її суб'єктивна інтерпретація. Засоби інтенсифікації (у нашому випадку афікси) звертають увагу на посилення вияву ознаки й тим самим інтенсифікація стає експресивним засобом. «Це досягається завдяки тому, що інтенсифікація ознаки дозволяє виділити який-небудь референт з класу однакових референтів» [9, 8]. Інтенсифікація виражається у мові фонетичними, лексичними, словотвірними, морфологічними, синтаксичними засобами. За допомогою різних словотвірних афіксів чи їхніх сполучень можна виразити значення посилення ознаки в прикметникових лексемах і тим самим привернути увагу на ситуацію, яку виділяє автор.

Словотвір є одним з компонентів семантики, і похідні слова мають не лише словотвірне значення, а й лексичну семантику. Вони функціонують, змінюються, розвиваються за загальними законами лексики. Дериваційні процеси, як зазначає С. А. Шведов, пов'язані з явищем конверсії, «яка є частиною транспозиційного процесу, що не супроводжується афіксацією, тому називається також фонетико-морфологічним способом словотвору, але фонетичні зміни в основі слова не є обов'язковими» [16, 2]. У латинській мові розрізняють конверсію з повним збігом основ і флексій та конверсію зі зміною флексій при збігу основ. Повний збіг основ і флексій спостерігаємо при переміщенні партиципа у прикметник, наприклад: *albens* adj. білий від *albens* part. praes. той, що біліє; *fulgens* adj. сяючий, блискучий від *fulgens* part. praes. той, що сяє, блищить; *flagrans* adj. сяючий від part. praes. *flagrans* той, що сяє; *micans* adj. сяючий від part. praes. *micans* той, що сяє; *nitens* adj. сяючий, блискучий від *nitens* part. praes. той, що сяє, блищить; *pallens* adj. блідий, блідо-жовтий від part. praes. *pallens* той, що блідо-жовтий; *vibratus* adj. сяючий від part. rf. *vibratus* той, що осяяний; *virens* adj. зелений, від *virens* part. praes. той, що зеленить.

Словотворчі суфікси можуть виражати як суб'єктивно позитивну, так і негативну оцінку. Кожна з них ґрунтується на комплексі певних емоцій – чи то позитивних, чи то негативних – зі всіма їхніми відтінками. При аналізі словотвірних компонентів у формуванні позитивного значення важливими є і словотвірні суфікси, і твірні основи, а у вираженні негативного значення головна роль належить лексичному значенню твірної основи.

До питання про словотвірні можливості латинського прикметника з оцінними суфіксами мовознавці виявляли інтерес протягом усього періоду розвитку мови. Найдокладніше класифікують суфікси за семантичними ознаками Я. М. Боровський, А. В. Болдирев, В. Н. Ярхо та В. Н. Лобода [6, 7]. Ми розглядаємо лише ті форманти, які фіксуємо у ПК, та визначаємо їхню семантику.

Найпродуктивнішим словотворчим суфіксом є *-idus* зі семантичним значенням 'такий, що виражає постійну властивість'. Синтагматичні характеристики цієї морфеми є «латентними та увиразнюються в результаті спостереження за групами афіксальних дериватів, оскільки вони лежать не на поверхні семантичної структури, а на її глибинному рівні» [14, 240]. Аналізований суфікс уживається не просто для оцінювання предметів чи

явищ, а надає лексемам емоційності, експресивності, що створює суб'єктивність оцінки в негативному або позитивному плані. Таким чином у сукупності семантик твірної основи і суфікса формується семантика слова. «Інтенсивність (яскравість) одного того самого слова відмінна в різних ситуаціях, реакція різних адресатів на один і той самий емотив також різна залежно від ситуації» [15, 43]. Прикметник *albidus* має значення «білуватий колір»; *calidus* – «гарячий»; *aridus* – «блідий, безколірний»; *candidus* – «білий»; десубстантивні прикметники *floridus* – «квітучий»; *fumidus* «задимлений»; *lucidus, perlucidus* – «ясний»; *sordidus* – «забруднений»; *liquidus* – «прозорий»; *lividus* – «синій»; *luridus* – «блідо-жовтий» *nitidus* – «блискучий»; *squalidus* – «брудний»; *splendidus* – «блискучий»; *umidus* – «імлистий».

Семантичне значення морфеми *bundus* – «підсилення вираження якості». Описуючи словотвірне значення дериваційної морфеми, ми спостерігаємо сильне її положення, оскільки немає морфемного оточення, яке б могло вплинути на її значення. Знаходимо одиничний випадок його використання у слові *pudibundus*. У значенні прикметника створено за допомогою суфікса стилістично заданий тон сорому, і як наслідок отримуємо виняткову дериваційно-стилістичну гнучкість фрази, наприклад: «*pudibunda ora* – засоромлені уста». Важлива роль належить і естетичному фактору. Варіант із суфіксом *-bundus* позначений поетичністю, небуденністю і функціонує у високоестетичних метафоричних побудовах.

У словотвірній структурі прикметників, які вказують ознаку речовин (металів, рідин, предметів і т. п.), відбито семантичне відношення похідного слова, яке вказує на відносну ознаку, та твірного слова, що позначає предмет. Це відношення можна назвати взаємоконкретизуючим, коли афікс конкретизує твірну основу й водночас твірна основа конкретизує афікс. «Саме морфологічна природа і характер словотвірної основи як невід'ємного складового елемента словотворчого типу в багатьох випадках обумовлює те чи інше лексичне, а разом з тим і деривативне значення слова» [3, 3].

Продуктивною виявилась у латинських прикметниках морфема *-eus*. Характерною особливістю її є те, що вона вказує на матеріал чи речовину, з якої щось виготовлено, наприклад: *argenteus* (срібний), *aureus* (золотий), *aeneus* (мідний), *caeruleus* (лазуровий), *corneus* (роговий), *croceus* (шафрановий), *eburneus* (кольору слонов'ячої кістки), *ferreus* (залізний), *flumineus* (річковий, прозорий), *fulmineus* (сяючий як блискавка), *gramineus* (кольору трави, зелений), *lacteus* (кольору молока), *luteus* (золотисто-жовтий, шафрановий), *marmoreus* (мармуровий), *niveus* (білосніжний), *piceus* (чорний як смола), *roeniceus* (пунійський, червоний), *purpureus* (пурпуровий), *roseus* (рожевий), *sanguineus* (кольору крові), *sidereus* (сонячний, зоряний, небесний), *vitreus* (прозорий). Сприятливі умови реалізації словотвірного значення у форманта *-eus* є його кінцева позиція.

Градація відносних прикметників ускладнюється семантикою основи, яка несе питому вагу семантики цілого слова: поряд співіснують семантичні значення «такий, що містить у собі певний матеріал» і «подібний до чогось».

Так можна говорити про контекстне значення морфеми, яке «припадає на її долю у певному внутрішньому ... контексті» [12, 91]. «Семантична характеристика і семантична класифікація прикметників пов'язані з труднощами, бо з'являється певна нечіткість поняття *ознака, якість, здатність*» [11, 202], оскільки аналізовані прикметники є відносними, тобто утвореними від певних субстантивів. За певних умов вони переходять у розряд якісно-відносних, що відбувається, як зазначає М. Д. Степанова, «через метафоричне переосмислення» [10, 203]. У наведеному ряді ми виділяємо слова *corneus, eburneus, gramineus, lacteus, sidereus, vitreus* із стилістично нейтральною варіативністю; *argenteus, aureus, aeneus, caeruleus, croceus, ferreus, flumineus, fulmineus, marmoreus, niveus, piceus, poeniceus, purpureus, roseus, sanguineus* – як такі, що позначені експресією та поетичністю. Слід зазначити, що перехід прикметника з одного розряду в інший відбувається з урахуванням комплексу семантичних та стилістичних зрушень. Наприклад, у слові *gramineus* 'кольору трави' визначення кольору, про який говорить автор, опирається на лінгвістичні, контекстуальні та позамовні фактори (напр., про яку саме пору року йдеться). Багатоплановість лексичних значень стилістично маркованих прикметників залежить від широти лексичної бази похідних основ і семантичної багатогранності суфікса. Вивчаючи значення афіксів, можна говорити про контекстне їх значення. Тобто лексична зміна відбувається передусім в окремих контекстах, де вона може зупинитися або звідки може бути перенесена в інші контексти. «Контекстне значення розглядають, з однієї сторони, як контекст який творить мотивуюча основа, а з іншого – як контекст, який формується усіма афіксами, що входять до складу слова» [19, 127]. Виникнувши на певних етапах історичного розвитку мови з різних інтралінгвістичних та екстралінгвістичних причин, деривати проходять стадію стилістичного осмислення, унаслідок чого розширюється суб'єктивно-оцінна та емоційна ємність лексеми.

Відіменникові утворення прикметників за допомогою форманта *-osus* позначають вияв «ознаки імені у високому ступені». Наприклад, *herbosus* – покритий великою кількістю трави, трав'янистий від *herba, ae f* (трава); *limosus* – «каламутний, з великою кількістю бруду» від *limus, i m* (болото, бруд); *tenebrosus* – темрявий від *tenebrae, arum f* (темнота); *umbrosus* – тінистий від *umbra, ae f* (тінь). При такій дериваційній інтерпретації основа слова є базою семантики слова, а суфікс створює семантичний відтінок насиченості.

Латинський фомант *-lentus* засвідчений тільки в слові *sanguinolentus* – криваво-червоний. Враховуючи низьку продуктивність цього суфікса у прикметниках кольору можна говорити, що він функціонував у наведеному прикладі як суфікс, який указував на наявність ознаки у високому ступені. Зіставляючи лексичне значення *sanguinolentus* – криваво-червоний і його твірної основи *sanguis, inis m* (кров), бачимо, що семантика твірної основи посідає центральне місце, а морфема займає сильну позицію. Семантичне

значення афікса наповнене експресією. Емоційна оцінка, закладена в лексичному значенні прикметника має негативний характер.

Префікс, на відміну від суфікса, приєднується не до основи, а до цілого слова, і створює нові слова на основі вже наявних. Він не здатен суттєво впливати на формальні перетворення кореневої морфеми, одночасно префікс не відчуває і значного впливу з боку кореня. Префікс як морфема, що займає слабку позицію, своєю семантикою увиразнює семантичне значення цілого слова. Звідси виникає семантична відокремленість у структурі слова. Вважаємо, що префікс не може трансформувати одну частину мови в іншу, а лише змінювати семантику наявного слова.

Ми зафіксували префікси *ex-*, *in-*, *ob-*, *per-*, *prae-*, які надають прикметникам кольору певних відтінків значення: *exsanguis* (безкровний, блідий), *inauratus* (позолочений), *incanus* (сивий, стародавній), *obscenus* (гидкий), *ob(s)trusus* (обрамлений чорним), *perlucens* (прозорий), *perlucidus* (прозорий), *praenubilus* (дуже похмурий).

Префікс *ex-* (без-) уносить у семантичне значення прикметника *exsanguis* ознаку 'повна відсутність крові' або 'позбавлений кольору крові'. Префікс також стає підсилювальним компонентом. Сам формант указує на стилістичну маркованість лексичної одиниці з негативною ознакою. Лексична одиниця з таким префіксом властива поетичній мові й уживається метафорично. Йдеться не так про відсутність крові, як про смертельно-блідий колір шкіри.

Ускладнюючи прикметник *praenubilus* префіксом *prae-* (надто), що модифікує семантику твірного слова, виділяємо нове словотвірне значення найвищого ступеня якості: 'дуже похмурий', 'надзвичайно похмурий'. Семантичне значення префікса розвиває яскраво виражене значення, яке вносить у структуру лексичного значення слова семантику вищого ступеня вияву основної якості.

Зазвичай префікс *in-* (в-, на-) має семантичне значення 'спрямований на предмет'. Словоформи *canus* і *auratus*, отримуючи такий префікс, виражають посилення основної якості: *incanus* (повністю сивий, білий) та *inauratus* (золочений). Такі авторські, індивідуально-стилістичні інновації надають образності поетичному тексту. Завдяки такому словотворчому афіксу колір поширюється на весь предмет і виражає абсолютність ознаки.

Прикметники *obscenus* (гидкий) та *ob(s)trusus* (прикрашений чорною облямівкою) виражають естетично неприємні метафоричні значення. Тому ми говоритимемо про реалізацію негативного семантичного значення формантом *ob-* (до, перед, за). Оскільки префікс переважно властивий для дієслів, то одиничні зафіксовані випадки використання цієї морфеми у прикметниках указують на посилення семантичного значення, що стилістично увиразнює поетичну мову.

Деривати *perlucens* і *perlucidus* утворені суфіксально-префіксальним способом. У них словотворчий формант *per-* 'наскрізь' відзначається одноманітністю значення: на семантичному рівні він стає підсилювальним, але додаткових елементів семантичного значення немає.

Префікс *prae-* (дуже) є підсилювальним і виражає високий ступінь якості без потреби порівняння цього предмета з іншими. «Градація якісних прикметників, – як зазначає Є. І. Френкель, – великою мірою ускладнена категорією оцінки, тобто якісно-градуальні прикметники виражають не тільки інтенсивність ознаки, а й оцінку мовцем певного предмета або явища» [13, 56]. Прикметник відіменникового походження *praenubilis* 'дуже похмурий' (одиничний випадок) має експресивно-стилістичне забарвлення завдяки префіксу-інтенсифікатору. З погляду семантики, значення прикметника концентрується навколо семантики компонента основи, тоді як префікс має підсилювальне значення і надає слову метафоричного переосмислення.

Аналізуючи поведінку префіксальних морфем у похідних словах ми приходимо до **висновку**, що використання афіксів у прикметниках кольору є явищем частотним. Стилїстичні функції дериватів, які утворені за допомогою суфіксів та префіксів, обумовлені потенціалом внутрішньої валентності афікса. З урахуванням семантичних факторів як афікса, так і твірної основи формується нове похідне слово, у якому акумулюються семантичні значення усіх словотворчих формантів.

Семантичні зміни словотвірних категорій слів мають не лише лексико-морфологічний характер, а й соціологічний, психологічний та культурно-історичний. **Перспективним** продовженням дослідження дериваційних процесів у прикметниках будуть розвідки у цих аспектах.

Література

1. Безбородько Н. І. Питання семантики та словотвору в працях академіка М. М. Покровського / Н. І. Безбородько // Іноземна філологія. Вип. 9. Питання класичної філології. – 1966. – № 5. – С. 87–92.
2. Горпинич В. О. Словотворення і словотвір української мови / В. О. Горпинич. – К. : Наук. думка, 1995. – 68 с.
3. Ковалик І. І. Вчення про словотвір / І. І. Ковалик. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1961. – С. 83.
4. Кронгауз М. А. Семантика : учеб. для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений / М. А. Кронгауз. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Изд. центр «Академия», 2005. – 352 с.
5. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова ; РАН. Ин-т языкознания. – М. : Яз. славян. культуры, 2004. – 560 с.
6. Латинский язык / под ред. Я. М. Боровского, А. В. Болдырева. – М. : Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1949. – 439 с.
7. Латинский язык : учеб. для фак. иностр. яз. пед. ин-тов / под ред. В. Н. Ярхо, В. И. Лободы. – М. : Просвещение, 1969. – 384 с.
8. Покровский М. М. Избранные работы по языкознанию / М. М. Покровский. – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – 382 с.

9. Родионова С. Е. Семантика интенсивности и ее выражение в современном русском языке [Электронный ресурс] / С. Е. Родионова. – Режим доступа : http://www.iling.spb.ru/grammatikon/mater/ps_rodionova.pdf
10. Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики (на материале современного. немецкого языка) / М. Д. Степанова. – М. : Высш. шк., 1968. – 200 с.
11. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка / М. Д. Степанова. – М. : Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1953. – 375 с.
12. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания/ И. С. Улуханов. – М. : Наука, 1977. – 256 с.
13. Френкель Е. И. О степени интенсивности оценочных единиц в современном английском языке / Е. И. Френкель. – М. : Наука, 1982. – 64 с.
14. Чус О. Ф. Синтагматичний компонент значення в семантичній структурі суфіксальної морфеми / О. Ф. Чус // Науковий вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2010. – № 8. – С. 238–241.
15. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 190 с.
16. Шведов С. А. Дериватологія і латинська мова [Електронний ресурс] / Сергій А.натолійович Шведов. – Режим доступу : <http://www.franko.lviv.ua/faculty/inomov.new>
17. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.
18. Nam-Shin Cho. Соотношение деривационных морфем и семантика мотивированных основ / Nam-Shin Cho // Svetlana Mengel (Hrsg.) Slavische Wortbildung: Semantik Und Kombinatorik. – Münster ; London ; Hamburg, 2002. – S. 125–137.

Summary

Some segments of words have their own meanings, which form their semantics. The morphemic analysis provides a description of derivational meanings of adjective's morphemes, ways of its combination and functioning. In this article the author explores the problem of semantic shifts in Latin adjectives of colour, basing on the morphemic analysis.

СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ МЕНТАЛІТЕТ ТА ЙОГО ЗВ'ЯЗОК ІЗ ТРІАДОЮ ЕТНОС – МОВА – КУЛЬТУРА

Шутова М. О.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Сучасна лінгвокультурологія продовжує вивчення культурної семантики мовних знаків, яка зумовлена впливом на мовну систему звичаїв, обрядів, вірувань, побуту тощо, – всього того, що формує загальну культуру й менталітет кожного етносу. Уже в цій останній фразі, яка стала стереотипною, можна говорити про те, що менталітет тісно пов'язаний із етносом. На підтвердження цієї думки наведемо погляд М. Шиміної, яка у своїй статті “Менталітет як соціологічна категорія” зазначає, що хоча це і є “дивним, проте менталітет більше відносять до етносу, ніж до інших соціальних утворень. І його так само важко визначити, як і етнос. На це свого часу звертав увагу Л. Гумільов [11, с. 48], припускаючи, що етнос скоріше втілений у відчуттях, аніж у поняттях” [35, с. 115].

Для того, щоб глибше зрозуміти, як відбувається відображення національно-культурної самобутності етносів у мовних знаках, спробуємо проаналізувати сутність поняття менталітету в його широкому і вузькому розумінні.

Мета статті – визначити структуру поняття менталітет з огляду на його зв'язок із такими категоріями, як етнос, мова (код), культура.

Завдання:

- проаналізувати словникові значення лексеми *менталітет* у різних європейських мовах;
- вибудувати ієрархію таких термінів, як “колективне несвідоме”, “культурний код”, “національна самосвідомість”, “етнічна традиція” “психологічні особливості етносу”, що є дотичними до поняття менталітету;
- виявити змістовий об'єм поняття менталітет і на цій основі встановити його ядро, навколоядерну зону і периферійне поле.

Покликаючись знову на М. Шиміну, відзначаємо, що поняття *менталітет* є запозиченням із зарубіжної соціології [35]. Власне термін *менталітет* сягає пізньолатинського слова *mens, mentis* – “свідомість, мислення, розум”, про що йдеться в кожному латинському словнику, і активно вживається в багатьох європейських мовах [35]. Зокрема, у німецькій – *die Mentalitat* – “образ думки, склад розуму” [35]; в англійській – *mentality* – 1) “образ думок, сукупність розумових навичок, світосприйняття, рівень свідомості, характерний для певної суспільної групи culture; 2) інтелект, розум”; у французькій – *mentalite* – “напрямок думок, склад розуму тощо”. Ці словникові дефініції свідчать про етимологічний зв'язок внутрішньої форми лексем лат. *mens, mentis*, нім. *die Mentalitat*, англ.

mentality, фр. *mentalite* з людською свідомістю, мисленням, розумовою діяльністю і т.ін.

За спостереженнями дослідників [1, 13, 23, 31, 35 та ін.], які присвятили висвітленню цієї проблеми свої фундаментальні праці, в англійській науковий обіг термін менталітет був уведений із середини XIX ст., у німецьку наукову термінологію – з другої половини XIX ст. Проте, першість глибокого осмислення цього феномену належить французьким ученим Марку Блоку і Люсьєну Февру (30-і роки XX ст.) [35, с. 112 – 113].

Серед російських учених, що вивчали проблеми, пов'язані з національним менталітетом, слід назвати Ю. Безсмертного, М. Бердяєва, Г. Гачева, Л. Гумільова, А. Гуревича, В. Дубова та ін.

В україністиці дослідження національного менталітету розпочалося ще у XIX столітті у працях М. Костомарова, І. Нечуя-Левицького; про особливості українського характеру писав Т. Шевченко. Продовжили ці дослідження вчені різних поколінь, зокрема і сучасні: О. Кульчицький, Д. Чижевський, В. Русанівський та ін., які намагалися виявити ті основні риси, які характеризують український менталітет і знайти засоби для його аналізу [5, с. 4].

Українські вчені розробляли проблеми менталітету в таких аспектах: *генетичному* (М. Грушевський, М. Костомаров), *теологічному* (Г. Сковорода, П. Юркевич), *лінгвокультурному* (Ф. Бацевич, Т. Бесєдіна, С. Болтівець), *політичному* (Л. Архипенко, Г. Євсєєва, І. Кресіна), *філософському* та *соціально-економічному* (В. Андрущенко, В. Бебик, Р. Додонов, В. Жмир, С. Кримський, О. Майборода, Л. Шкляр, В. Школьник, М. Шульга та ін.).

Незважаючи на спільність поглядів щодо широкого розуміння поняття менталітет, все ж таки вже попередній огляд наукових праць свідчить про дифузність його змістового об'єму, а відтак, і про відсутність певної монолітності у чіткому визначенні як міждисциплінарного явища. Необхідність продовження вивчення цього поняття об'єктивно існує, адже на сьогодні маємо різноманітні суміжні терміни “колективне несвідоме”, “культурний код”, “національна самосвідомість”, “етнічна традиція” “психологічні особливості етносу” тощо [6, с. 134], які вживаються у значенні поняття менталітет. Але найголовнішу проблему становить те, що всі ці поняття логічно не систематизовані, а головне, не вибудовано їхню ієрархію.

Як показує науковий досвід, вище згадані суміжні терміни пов'язані не стільки зі свідомістю людини, скільки з підсвідомістю. Спробуємо це прокоментувати. На думку, А. Верем'єва, “поняття менталітет наближається до таких термінів, як архетип, світогляд, ціннісна орієнтація тощо” [7, с. 48]. Утім, як стверджує М. Шиміна, “менталітет, не дивлячись на таку близькість, не зводиться до жодного зі згаданих термінів і не вичерпується навіть за їхнього поєднання. Порівнюючи менталітет з архетипом, М. Шиміна відзначає, що “спільним у них є позначення групових уявлень людей, їх своєрідну пам'ять, які за своїм змістом занурені у несвідомий шар душі людини” [35, с. 115]. Архетипи як колективне несвідоме є відображенням

досвіду попередніх поколінь, зображеного у структурах мозку. Цей досвід зберігається в так званих культурних архетипах – споконвічних уявленнях про світ, що лежать в основі загальнолюдської психіки і знаходять своє вираження в міфах, віруваннях, сновидіннях, творах літератури і мистецтва та багатьох інших галузях духовного життя людини. Архетипова матриця, що формує діяльність фантазії і творчого мислення, перебуває біля витоків повторюваних мотивів людських міфів, казок, традицій і звичаїв, вічних тем і образів світової культури [36].

Збіг архетипу і менталітету досліджується крізь призму національних архетипів [17, с. 395–411]. Менталітет як специфічна форма колективного свідомого впливає на оцінку подій, і в цьому простежується його зв'язок із ціннісними орієнтаціями і світоглядом.

З одного боку, менталітет має синкретичний характер, є ширшим за своїм змістовим обсягом, основу якого, окрім іншого, становлять також і архетипи, світогляд, ціннісні орієнтації. А з іншого, – менталітет як динамічне явище має диференційний характер, адже різні соціальні спільноти не є повністю однаковими, а значить, їх менталітет не буде цілком однаковим. Тимчасом етнічні (культурні) архетипи (етнокультурні архетипи) – це константи національної духовності, які виражають і закріплюють основоположні властивості етносу як культурної цілісності. При цьому в кожній національній культурі домінують свої етнокультурні архетипи, що визначають особливості світогляду, характеру, художньої творчості та історичної долі народу [36].

Етнокультурні архетипи тісно пов'язані із поняттям культурних кодів, які розпізнаються або несвідомо відтворюються лінгвокультурою [8]. У працях О. Березович, В. Красних, В. Телії код культури виступає як знакова реалізація архетипів свідомості. Код культури В. Красних уподібнює до “сітки”, яку культура “накидає” на навколишню дійсність, членує, категоризує, структурує й оцінює її [15, с. 5]. Коди культури співвідносяться з давніми архетиповими уявленнями людини і, власне, вони ці уявлення “кодують”. На думку дослідниці, коди культури за своєю природою є універсальними, бо властиві людині як *homo sapiens*. Проте їх прояви та питома вага кожного в певній культурі, а також метафори, в яких вони реалізуються, національно детерміновані й зумовлені конкретною культурою [15, с. 5].

Ф. Бацевич також вважає, що коди культури [3] формують систему координат, яка містить і відтворює еталони культури [3]. Код культури, за О. Селівановою, [26] репрезентується в семіотичних системах мови, обрядах, звичаях, віруваннях, а також у нормах моралі, у поведінці членів етнічного угруповання [25, с. 248].

Коди утворюються і здійснюють свої функції у культурі. Культуру можна розглядати як семіотичну систему, в якій синтезуються знаки і смисли. Знаки (знакові тіла) для втілення своїх смислів культура запозичує з рослинного і тваринного світу, артефактів, з внутрішнього й зовнішнього світу людини. Таким чином, код культури можна розглядати як знаряддя для

вираження смислів, що мають різні формальні “обличчя” [4, с. 341]. Різними способами кодований ціннісний смисл утворює систему кодів культури і в цілому картину світу, яка розкриває світогляд того чи іншого соціуму.

Якщо прийняти за вихідне положення про те, що код культури – це система знаків (знакових тіл) матеріального і духовного світу, що стали носіями культурних смислів [9, с. 9], то впливає, що код передбачає вторинне використання знаків, які вже мають закріплене за собою первинне значення. Природа первинних знаків відрізняється: це можуть бути природні об’єкти (тваринний, рослинний коди), речі (предметний код) та інші прояви дійсності.

Дослідники (О. Березович) розділяють коди на субстанційні й концептуальні. Перший вид виокремлюється на основі спільності плану вираження – матеріальної природи знаків, які складають код, другий – на основі смислової спільності елементів (концептів, ідей, мотивів), які можуть співвідноситися з різними матеріальними втіленнями смислу (рослинний, тваринний, харчовий тощо). Будь-який концептуальний код одночасно може втілюватися в кількох субстанційних кодах [4].

До культурних кодів Р. Барт залучає текст, вважаючи, що будь-який текст сплетений з безлічі ввібраних у нього культурних кодів. За Р. Бартом, культурний код – “це перспектива безлічі цитацій, міраж, зітканий з різноманіття структур; одиниці, утворені цим кодом, є відлуннями чогось, що вже було читане, бачене, зроблене, пережите: код є слідом цього “вже” [2, с. 39–40]. Зітканий з безлічі кодів, ніби з ниток, текст, своєю чергою, сам стає уплетеним у тканину культури; він – її “пам’ять”.

Порівнюючи менталітет з архетипом, вище уже йшлося про те, що спільною у них є своєрідна пам’ять, то і для культурних кодів остання також є характерною властивістю. Очевидно, як і у випадку з архетипами, можемо говорити, що менталітет є ширшим поняттям, в основі якого лежать культурні коди етносу.

Ще одним суміжним терміном, без якого неможливо розуміння менталітету, це поняття національної свідомості.

Неоднозначність трактувань сутності національних феноменів породжена їх складністю і віртуальним характером. Зв’язок національної культури і національної свідомості простежується при аналізі різних подій, процесів і явищ, пов’язаних із національним характером буття певного народу. Коли говорять про національну свідомість, то йдеться про достатньо однорідний духовний феномен, змістом якого є насамперед певний спосіб світосприйняття, корені якого слід шукати в етнічній традиції, яку також пов’язують з поняттям менталітету етносу. Національна свідомість відбиває спосіб буття національної спільноти і значною мірою визначає його.

Перші наукові тлумачення національної самосвідомості з’явилися в зарубіжній науковій літературі, зокрема у працях О. Бауера. В його дослідженнях були досить ґрунтовно розроблені проблеми національної самосвідомості, зокрема як культурної ідентифікації етносу на різних етапах

його розвитку, як системи його символічно-знакових уявлень та оцінок про навколишній світ та як форми культурно-історичного буття [20, с. 12].

Коли на початку статі ми говорили, що менталітет, як це не дивно, але стереотипно відносять до етносу, то чим далі ми намагаємося осмислити це поняття, тим більше розуміємо, що і у визначенні менталітету, а відтак, і національної самосвідомості, етнос є ключовою категорією, який характеризується власним менталітетом, в основу якого, окрім архетипів, культурних кодів покладено поняття національної самосвідомості, тобто культурної ідентифікації. Спробуємо довести ці власні твердження.

Етнос (від грец. *ethnos* – плем'я, народ) – це культурно-духовна спільність людей, споріднених походженням, мовою, культурними надбаннями, територією проживання, а за певних умов і державними утвореннями. Досить часто термін “етнос” порівнюють із поняттями “народ і “нація”. Народ відрізняється від нації не кількісними показниками, а рівнем свідомості, зумовленої проблемами облаштування державного устрою та об'єднання [22].

Налагодження зв'язків у суспільстві, реалізація творчих можливостей кожного індивіда неможлива без потреби у відчутті глибинних коренів. Кожна людина прагне усвідомити себе членом людського роду, що виник з прадавніх часів, тобто є потреби людини в культурній ідентифікації.

Уперше механізм культурної ідентифікації було розкрито у психологічній концепції З. Фрейда, під якою він розумів самовідчуття людини всередині конкретної культури. Ідеї “приналежності” і акт ідентифікації з іншими культурами є універсальним ланцюгом, що поєднує людські колективи. Національна, або як тепер прийнято говорити, етнічна свідомість передбачає ідентифікацію індивіда з історичним минулим певної групи, акцентуючи ідею “коріння” [33].

У сучасній етнопсихології продовжують розробляти теорії про спадковість рис національного характеру, національної самосвідомості та менталітету. Це, насамперед, теорія “біологічної спадковості” (вчення К. Юнга про архетипи колективного несвідомого, згідно з яким “підсвідома сфера психіки кожної людини містить приховані сліди пам'яті про історичний досвід своєї раси, нації і навіть про долюдське, тваринне існування предків” [36, с. 111]. Ці сліди, закарбовані на генному рівні, К. Юнг назвав архетипами); і “теорія біополів” Л. Гумільова (у представників одного етносу коливання біополів налаштовані однаково, в унісон. Це зближує членів однотипного етносу один до одного) [11].

Так, К. Юнг у своїй праці “Про архетипи колективного несвідомого” робить висновок про те, що колективне несвідоме формується із залишків колективних переживань етнічної групи як певних неусвідомлених реакцій, що виявилися в характерних для цієї групи універсальних праобразів, праформах, що підсвідомо детермінують поведінку і характер мислення кожної людини [36].

Укладачі словника “Современная западная психология. Словарь”, аналізуючи погляди К. Юнга, наводять ті його твердження щодо архетипів,

які найбільшою мірою стосуються понять етносу, його менталітету, в основу якого покладено перш за все етнічні архетипи, культурні коди, національну самосвідомість як культурну ідентифікацію. Відтак, К. Юнг передусім пов'язує процес утворення етносів з архетипами колективного несвідомого. Архетип позначає суть, форму і спосіб зв'язку наслідуваних несвідомих прототипів і структур психіки, що переходять із покоління в покоління. Архетипи забезпечують основу поведінки, структурування особистості, розуміння світу, властиве тій чи іншій етнічній групі, внутрішню єдність і взаємозв'язок культури і взаєморозуміння. Архетипи утворюють так звані загальні апіорні, психічні й поведінкові програми. Прототипи, структурні елементи психіки є зразками (як нині прийнято говорити стереотипами) поведінки, бачення світу окремої етнічної групи. Архетип є символічною формулою, що починає функціонувати там, де свідомі поняття або ще не існують, або ж з внутрішніх чи зовнішніх підстав загалом неможливі [27, с. 478].

Як зазначає В. Храмова, світогляд етнічної групи формується за допомогою символів спільного минулого етносу – міфів, легенд тощо. Ця культурно-історична спадкоємність у житті етносу досить динамічна і рухлива. Творячи своє, запозичуючи щось у сусідів та акумулюючи його, народ поступово формує національну культурну традицію – власне те, що передається у спадок майбутнім поколінням: звичаї, обряди, національний одяг, місцеву розмовну мову (діалект), народні пісні і танці, епічні твори тощо [34, с.4].

Далі дослідниця пише, що “базова індивідуальна і групова культурна приналежність до етносу встановлювалась у момент народження людини, а культурні надбання, засвоюючись у потоці життя, не передбачали ані спеціальних зусиль, ані розвиненої індивідуальності. Глибинна людська потреба в культурній ідентифікації зберігалася протягом усього життя людини. Процес усвідомлення кожним індивідом своєї приналежності до певної етнічної спільноти визначає етнічне самоутвердження як норму, коли традиції, мова, культура, звичаї, потреби збігаються з власними інтересами та готовністю їх відстоювати і втілювати в життя; це визначає етнічну ідентичність, тобто сприйняття себе частиною етносу як цілісного суспільного організму. Усі ці чинники відіграють вирішальну роль у забезпеченні життєдіяльності та життєздатності етносу, примножуючи надбання матеріальної і духовної культур. Соціальні, культурознавчі чинники мають важливе значення для вивчення як уроджених, так і набутих психічних прикмет, від яких залежить соціалізація людини, її здатність до створення колективів, груп, до збереження етнографічної специфіки, історичної пам'яті, звичаїв [34, с. 6].

Насамкінець, наведемо окремі думки дослідників щодо української психічної структури, яку у вузькому розумінні можна витлумачити як український менталітет, що загалом, за спостереженнями Л. Архипенко та Г. Євсєєвої, вирізняється емоційно-чуттєвим характером, “кордоцентричністю” [12, с. 445 – 452]. Висока українська емоційність,

чутливість, ліризм виявляється в естетиці українського народного життя і обрядовості, в артистизмі вдачі, у прославленій пісенності, у своєрідному м'якому гуморі тощо. Проте сила емоційного мрійництва зменшує роль раціонально-вольової компоненти психіки. Емоційно-чуттєвий характер української душі, її “кордоцентричність” призводять до певної своєрідності світосприймальних настанов [12, с. 445 – 452]. О. Кульчицький визначає чинники, що впливали на формування української душі і зумовили певні конфігурації психічних властивостей українця. Це, зокрема, расовий, географічний, історичний, соціологічний, культурологічний і психологічний чинники. У статті для етнопсихології українознавства “Риси характерології українського народу” (1949 р.) серед головних українських архетипів учений називає “добру, ласкаву, плодучу Землю” і “Богиню Матір” [18, т. 2, с. 708 – 718]. Але вищенаведені думки дослідників потребують більш глибокої аргументації із залученням фактичного (країнознавчого, культурологічного, фольклорного, і звісно, мовного) матеріалу.

Підсумовуючи, зазначимо, що поняття менталітет має таку структуру. Категорією вищого порядку у цій структурі є етнос, який і є носієм, або виразником, менталітету. Понятійним ядром категорії менталітет є національна свідомість етносу, тобто його культурна ідентифікація, в основу якої покладено етнокультурні архетипи – константи національної духовності, що виражають і закріплюють основоположні властивості етносу як культурної цілості. Навколоядерну зону утворюють ціннісні орієнтації представників менталітету. Близню периферію становлять культурні коди – закодовані ціннісні смисли, тобто картина світу етносу як носія менталітету, яка розкриває його світогляд.

Література

1. Ануфриев Е.А., Лесная Л.В. Российский менталитет как социально-политический и духовный феномен // Социально-политический журнал. 1997. – № 3. – С. 16–27.
2. Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика / Роланд Барт [пер. с фр.] / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – 616 с.
3. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
4. Березович Е. Л. Язык и традиционная культура : Этнолингвистические исследования / Елена Львовна Березович. – М. : “Индрик”, 2007. – 600 с. (Традиционная духовная культура славян. Современные исследования).
5. Бесєдіна Т.П. Специфіка української ментальності: мовний аспект / Т.П. Бесєдіна // Наука. Релігія. Суспільство. – 2000. – № 2. – С. 4-9.
6. Болтівець С.І. Мова як вираження національної психіки, душі й свідомості народу / С.І. Болтівець // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 134-138.

7. Веремьев А.А. Введение в культурологию : Учебное пособие / Анатолий Антонович Веремьев. – Брянск : Курсив, 2000. – 248 с.
8. Галинська О. Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство / О. М. Галинська. – К., 2012. – 20 с.
9. Гудков Д. Б., Ковшова М. Л. Телесный код культуры: материалы к словарю / Д. Б. Гудков, М. Л. Ковшова. – М. : Гнозис, 2007. – 288 с.
10. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
11. Гумилев Л.Н. Сочинения. Этногенез и биосфера Земли/ Лев Николаевич Гумилев. – М. : Библиоинформ, 1994. – 637 с.
12. Євсєєва Г., Архипенко Л. До питання про український менталітет та формування української національної ідеї / Г. Євсєєва, Л. Архипенко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Харків: Вид-во ХарРІНАДУ Магістр. – 2011. – № 1. – С. 445 – 452.
13. История ментальностей, историческая антропология : Зарубежные исследования в обзорах и рефератах. М. : Ин-т всеобщ. истории, Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1996. – 254 с.
14. Ковшова М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект) : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19 “Теория языка” / Ковшова Мария Львовна. – М., 2009. – 654 с.
15. Красных В. В. Коды и эталоны культуры (приглашение к разговору) / В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / [отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов]. – М. : МАКС Пресс, 2001. – Вып. 19. – С. 5 – 19.
16. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (Етнополітологічний аналіз): Монографія / Ірина Кресіна. – К., 1998. – 392 с.
17. Культурология. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Научн. ред. : д.ф.н. Г.В. Драч. Ростов н/Д. : Феникс, 1995. – 575 с.
18. Кульчицький О. Риси характерології українського народу / О. Кульчицький // Енциклопедія Українознавства. – Мюнхен – Нью-Йорк, 1949. – Том 2. – С. 708 – 718.
19. Мізін К. І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології [монографія] / Костянтин Іванович Мізін. – Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2011. – 448 с.
20. Мнацаканян М. О. Нации и национализм. Социология и психология национальной жизни : [учебное пособие для вузов] / Мкртич Оганесович Мнацаканян. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 367 с.
21. Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре / А. А. Потебня [сост., подг. Текстов, ст. и коммент. А. Л. Топоркова] – М. : Лабиринт, 2007. – 480 с. (Серия “Разыскания в области филологии, истории и традиционной культуры : Rare teXte”).

22. Психология общения. Энциклопедический словарь [Под общ. ред. А. А. Бодалева] [Электронный ресурс]. – М. : Изд-во Когито-Центр, 2011 г. – Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/1095/word/yetnos>
23. Пушкарёв Л.Н. Что такое менталитет? Историографические заметки / Л. Н. Пушкарёв // Отечественная история. – 1995. – № 3. – С. 158–166.
24. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
25. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти) [монографія] / Олена Олександрівна Селіванова. – К.–Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
26. Селіванова О. О. Сенсорний культурний код в українських фраземах / О. О. Селіванова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія : Філологія. – 2010. – Том 13. – № 2. – С. 110–117.
27. Современная западная психология. Словарь / [отв. ред. В. С. Малахов, В. П. Филатов]. – М. : Изд-во политической литературы, 1991. – 531 с.
28. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В. Н. Телия // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С.13–24.
29. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты/ Вероника Николаевна Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
30. Толстая С. М. Этнолингвистика : современное состояние и перспективы [Аннотация] [Электронный ресурс] / С. М. Толстая. – Режим доступа : <http://www.ruthenia.ru/folklore/Tolstaja.html>
31. Трофимов В.К. Менталитет русской нации : Учебное пособие / В. К. Трофимов. – Ижевск : Иж ГСХА, 2004. – 271с.
32. Устинова Н. А. Пищевой код как символизация пищевой традиции (на материале говоров Среднего Приобья) [Электронный ресурс] / Наталья Александровна Устинова // Вестник Томского государственного университета. – № 333. – 2010. – С. 28–31. – Режим доступа : <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/333/image/333-028.pdf>
33. Фройд З. Вступ до психоаналізу / Зігмунд Фройд. – К. : Основи, 1998. – 709 с.
34. Храмова В. До проблеми української ментальності / В. Храмова // Українська душа. – К. : МП “Фенікс”. – 1992. – С. 3 – 35.
35. Шими́на М. А. Менталитет как социологическая категория / М. А. Шими́на // Социология и социальная работа / Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия Социальные науки. – 2007. – № 2 (7). – С. 112–116.
36. Юнг К. Г. Об архетипах коллективного бессознательного / К. Г. Юнг // Архетип и символ. – М. : Ренессанс, 1991. – 292 с.

Summary

In the article the different meanings of the lexeme *mentality* in European languages are analyzed. The hierarchy of such terms as *collective unconscious*; *cultural*, *national consciousness*; *ethnic tradition*; *psychological features of the nation* is built. The scope of the notion *mentality*, its nucleus and peripheral field are identified.

SOME NOTES ON THE COGNITIVE CONCEPT OF VALENCY

Slávka Janigová

P. J. Šafárik University in Košice, Slovakia

1. Onomasiology, semasiology and cognitive linguistics in search for language universals

A linguistic search for language universals is undoubtedly associated with studies in typology of languages. Attempts to arrive at typological characteristics of a particular language derive from generalizations gained in course of comparing linguistic features of languages which are linked genetically, areally, or structurally.

Two approaches are generally employed based on what is the starting point for typological analysis: research may either derive from comparing the grammatical forms of respective languages and identifying their semantic-grammatical meaning (the semasiological approach), or the opposite, i.e. starting from the semantic-grammatical meaning seeking to identify the forms that languages under analysis employ to convey it (the onomasiological approach). If viewed from a perspective of universality of language phenomena, what is *prima facie* obvious is that forms that users of languages of the world employ are infinitely diverse on both the diachronic as well as synchronic axes. If forms employed to fulfil a particular purpose resemble across languages, such similarity may either be genetically or contact induced (genetic typology of languages being concerned with the former, areal typology of languages being concerned with the latter).

What, however, seems to be more plausible as a starting point for the study of language universals are not the forms or their grammatical-semantic meaning as separate categories, but rather perceptual processes because meanings are

perceptually grounded (Gärdenfors, 1999). Cognitive linguists tend to view language-related human experience and activities in terms of *linguaging* seen as “coordinated semiotic behaviour of humans in a consensual domain of interactions” (Kravchenko, 2012:125). The meaning, whether specific lexical meaning or abstract functional meaning, arises in course of such interactions in which humans are engaged toward each other, their own non/linguistic experience and toward their extra-linguistic environment. Viewing language as “natural phenomenon, i.e. kind of dynamically complex patterned (recursive) behaviour” (Kravchenko, 2012:128) has much in common with an onomasiological approach to studying a particular language as well as language universals (Körtvélyessy, 2012:14), which also derives from cognitive stratification of human experience. Cognitive linguists, however, point out humans’ cognitive interactions in which patterns are identified, fixed, activated, modified on an ongoing basis in every language situation to which the communicators are exposed.

2. Human ontology and development of cognitive skills

From the very moment of its birth, a human being starts to engage in its cognitive interactions with the environment and is gradually exposed to thousands of every-day language situations. It is doubtless that the language-specific exposure of a child, from its very birth, is of semiotic nature. Semiosis, taken most generally, involves any kind of situation in which a living creature receives signals from the environment, processes them, responds to them and learns the relationship between the signal and the response, which, subsequently, it is able to store in its memory for future retrieval, i.e. it has processed and stored semiotic information. Abstracting from the language specificity, a human being’s interactions with the environment is effected through observation (through human senses), learning (storing the information in the memory), and activating the semiotic information (when prompted by the environment). When observing the world we perceive things around us as either relatively fixed or changing entities. The child cognitive skills of learning most probably start to develop while observing concrete sensorically perceivable objects to which language-specific labels are assigned by persons that happen to share the child’s environment in its early childhood: *mom, dad book, house, dog*. Concurrently, the child is engaged in observing that some objects produce sounds, others are moving. This is, however, only a part of the child’s successful interaction with and involvement in the environment. The child’s semiotic skills originate on the moment when it first learns that crying loud would attract his mother’s care bringing him satisfaction in form of food and warm. The child starting to grasp stimuli and responses in the environment on a cause-and-effect basis may be viewed as the beginning of development of the child’s semiotic skill. Since it is an inevitable survival skill whose development starts from the first minutes after the birth it may be taken as prevailing over the child’s necessity of learning the formal sound labels of objects and activities around it which are definitely language-specific. Hence, even ontologically it is the onomasiological perspective that seems to prevail over the

semasiological perspective in terms of methodology of research into language universals.

As suggested above, human beings are engaged in semioticization of their experience immediately after their birth and with their growing exposure to language situations they start to get actively engaged in languaging. The question may be posed when the child starts to be able of grammaticalizing, i.e. being able to draw simple linguistic generalizations concerning the association of particular language forms or structures with content which is general rather than object-specific. Although this question can hardly be settled satisfactorily, what may be inferred from it is that on a particular point a human being starts to be able to identify such generalizations and gradually fix them as recurring general patterns.

3. Valency as a potential of the verb

Linguists concerned with the grammatical-semantic description of sentences generally admit the existence of what may be termed semantic roles of sentence constituents, also termed “‘thematic relations’ or ‘theta roles’” (Van Valin, 2001:22). These roles are related to the general cognitive categories that may be treated as universal across languages since they result from human perception of extralinguistic reality in terms of its semioticization in course of languaging. While the formal means available for speakers of world’s languages to express these cognitive categories and relations between them are definitely varied, and the cognitive processes involved in subcategorization / refinement of the concepts reflecting the extra-linguistic-reality are environmentally-affected and language specific, there seems to be something rather universal about the ‘cognitive roles’ across languages. This is supported by the fact that various authors dealing with this issue generally concur in a rather closed list of these categories: ENTITY, ACTION, CIRCUMSTANCES, etc.. Through further refinement of these general cognitive categories, ENTITIES may be viewed as animate/inanimate, animate ENTITIES may be subclassified into intentional/AGENT or unintentional/EXPERIENCER, ACTION may be viewed as intentional or unintentional, CIRCUMSTANCES may be spacial/temporal/mannerial, etc..

For example Allerton in his study on verbal valency (1982) distinguishes various semantic roles of verb elaborators: un/intentional PERFORMER (Oliver washed his hands/Oliver slipped on the banana slip), un/intentional PERMITTER (Oliver grew a beard/Oliver caught a cold), EXPERIENCER (Oliver saw Fagin), FORCE (it rained), PATIENT/affected (Oliver altered the poem), RESULT/effected (Oliver wrote a poem), MENTAL FOCUS (Oliver saw the poem), MENTAL GOAL (Oliver followed the policeman), INSTRUMENT (Oliver opened the door with the key.)

Valency itself is treated by Allerton as „the different potentials that individual verbs have for occurring in a variety of sentence structures“ (Allerton,

1982: 57). His grammatical-semantic description of sentence is threefold: the semantic level concerned with the semantic roles of verb elaborators, the valency level dealing with valency of clause elements having an independent semantic basis, and the surface level, i.e. the syntactic slots clustering around the surface subject whose selection depends on the speaker's empathy (Allerton, 1982).

When it comes to language structures that occur on the surface level, linguists attempt to determine which are the major element/s and subsidiary/dependent elements of clauses. This is tested from a perspective of valency completeness based on omissibility tests. (Cognitive completeness of a clause, however, should be distinguished from subjective completeness of a sentence.) Traditionally, omissibility tests would reveal which are the major elements of clause grouped around its verb/predicate. In the following sentences the verb *to find* requires both post-verb elements in a) (and is thus ranked with complex transitive or tri-valent category) and only the first post-verb element in b) (and is therefore ranked with mono-transitive or di-valent category):

a) *They found the defendant guilty.* versus b) *They found the purse empty.*

Van Valin (2006:206) describes the layering of the clause structure in terms of 'nucleus' (the syntactic unit containing predication), 'core' (the syntactic unit containing predication nucleus and arguments of the predicate) and 'periphery' (the non arguments), which is again focused on the major role of the predicate/the verb and its in/omissible elaborators:

Nucleus: *they found* in both a) and b)

Core: *they found the defendant guilty* in a) *they found the purse* in b)

Periphery: *empty* in b) only

Linguists would often try to pose questions, such as 'From a valency perspective do we have two verbs *to find* in the above sentences a) and b), tri- and di-valent, respectively, or only one verb with two valency readings?' or 'When a verb is used in an unusual valency setting, whether diachronically or synchronically, should it be taken as a new verb or only a new reading is added to the list of the existing valency readings pertaining to that particular form?'. (New valency readings of a particular verb arising in the language on a synchronic basis even tend to be first excommunicated by purists).

4. Communicator's cognitive engagement

We assume that a change in perspective could be quite useful. If we shift the focus of our attention from the established valency categorization of verbs (to be learnt and followed by language users) and concentrate on the communicator's perception and activation of recursive patterning through languaging, our analysis

would not derive from the verb form but rather from the cognitive categories selected by the communicator. In selecting particular cognitive roles the communicator activates his previous linguistic experience (the pattern of their combination) but, at the same time, is free to extend/modify the meaning of a particular verb form by employing it in a particular pattern of cognitive roles *ad hoc*. It is therefore not the verb that determines a particular number and kind of its elaborators as is generally implied by the term valency of the verb, but rather communicator's intention to combine particular kinds of cognitive roles in a particular context and for a particular purpose that is relevant. If the clause analysis is focused on the communicator's semiotic skill built up and activated in course of languaging as the major factor in determining the cognitive completeness of the clause, the analysis will focus on the study of combinations of cognitive roles to which particular surface realizations are assigned, rather than on the surface study of the valency verb classes (in/mono/di/complex/transitive verbs).

Attempts to list verbs that fit in particular valency classes must inevitably fail on both diachronic and synchronic lines since they ignore the semiotic role of the communicator in generating surface structures through activation of patterned combinations. If we admit that the externalist view of language as a fixed code based on the system of fixed combinations of forms and meanings to be first learnt and subsequently used as a tool of communication is just a construct as any other conception, a change of perspective would reveal that such decontextualized lists of valency verb classes are less substantiated. We therefore assume that valency is not a matter of the verb's potential to influence the selection of its elaborators but rather an issue of the communicator's ability to identify recurring patterns of combinations of particular cognitive roles projected into their surface verbalizations. In this concept the selected cognitive participants of the clause are all indispensable/inomissible if a particular cognitive completeness is to be effected and are therefore treated in terms of cognitive equality/interdependence rather than surface dependence of forms on a particular valency class of the verb. In each of the following clauses:

John is running. John is digging the ground. John is going to school.

John is Agent/Intentional Doer both implying and requiring intentional activity (*is running, is digging, is going*), and vice versa. *The ground* is Patient and *to school* is Directional Circumstance, the cognitive roles which are required and implied by the particular activity, but also requiring and implying that such activity must be present in the structure. None of them is therefore omissible if the surface clause is to be treated as cognitively complete from the point of view of the communicator and his cognitive intention.

The process of cognitive interactions with the external world effected through human perception may results in the following simplified outline:

There is something out there (there is a boy)	ENTITY + EXISTENCE
That something is some entity (this is a boy)	DEICTICAL + ENTITY
That entity is doing something (the boy is running)	AGENT + ACTION
That something is done to the entity (the boy hurt his leg)	EXPERIENCER + PROCESS/CONDITION
That entity is doing something to another entity (the boy is chasing girls)	AGENT ACTION PATIENT
That entity is doing something under certain special/temporal/manner circumstances (the boy is chasing girls on the meadow /now /fast)	AGENT + ACTION + PATIENT + CIRCUMSTANCES

In course of languaging humans are able to identify certain recurring patterns in combining these cognitive roles. These patterns are fixed through perceptions of concrete objects, and may be further extended to include abstract concepts. Whorf's observation that "direction of development" proceeds "from spatial to nonspatial" (B.L.Whorf, 1956:23), at least in Standard European Languages, seems to be rather plausible and further research worth.

Conclusion

We have attempted to outline our view of the cognitive concept of clause valency. As opposed to a grammatical-semantic description of valency of the verb that is focused on the valency sub-classification of verbs and as such may be treated as being semasiologically grounded, we prefer an onomasiological/cognitive approach to the issue deriving from the study of cognitive roles and their combinations that are projected into surface verbalizations of clauses. In our concept it is not the verb with its bunch of semantic and grammatical features serving as the centre of gravity of the clause, but rather the communicator's intention to select a particular combination of cognitive roles where each of the cognitive categories selected seems to be of equal cognitive significance. We therefore treat participants of cognitive combinations as mutually interdependent and equally indispensable. We also assume that humans are able to produce particular surface verbalizations through activation of recursive patterns of cognitive roles which they have previously identified and fixed in course of languaging based on the perception of concrete entities in their extra-linguistic environment. These patterns subsequently serve as models allowing for metaphoric extensions of the meaning associated with the form. The onomasiological/cognitive concept suggested above seems to be a more plausible starting point also in respect of the study of language universals since the cognitive

roles may be treated as universal categories across languages that are projected into language-specific surface verbalizations.

Literature

1. Allerton, D.J. (1982). *Valency and the English verb*. London: Academic Press.
2. Gärdenfors, P. (1999). Some tenets of cognitive semantics. In Jens Allwood and Peter Gärdenfors (eds.), *Cognitive Semantics: Meaning and cognition*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 19-36, in Kravchenko, A. (2012). Grammar as Semiosis and Cognitive Dynamics. In: Alexander Kravchenko (ed.) *Cognitive Dynamics in Linguistic Interactions*. Newcastle upon Tyne: CUP. 125-153.
3. Körtvélyessy, Livia (2012). *Evaluative morphology from cross-linguistic perspective*. Unpublished manuscript.
4. Kravchenko, A. (2012). Grammar as Semiosis and Cognitive Dynamics. In: Alexander Kravchenko (ed.) *Cognitive Dynamics in Linguistic Interactions*. Newcastle upon Tyne: CUP. 125-153.
5. Valin Van, R. D., JR. (2001). *An Introduction to Syntax*. Cambridge: CUP.
6. Whorf, B.L. (1956): The relation of Habitual Thought and Behaviour to Language. In: J.B. Carroll (ed.), *Language, thought and reality. Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge, Massachusetts: the MIT Press. pp. 134-159.

Summary

The paper has been intended as a brief introduction into the cognitive concept of valency as opposed to the semantic-grammatical model. A shift of focus is suggested from the central position of the verb toward the cognitive role of the communicator in selecting particular combinations of cognitive roles and an interdependent nature of their mutual relations. Since this cognitive concept is intended as a point of departure for a cross-language study of combinations of cognitive roles, we have also been concerned with contrasting onomasiological/cognitive and semasiological approaches to a study of language universals.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ
METHODS OF FOREIGN LANGUAGE
TEACHING
DIDAKTIK
MÉTHODES D'ENSEIGNEMENT DES
LANGUES ETRANGERES

ON USE OF INTERACTIVE WHITE BOARDS IN UNIVERSITY ESP TEACHING

Valdmanová, K.

Institute of Language Competences, University of Prešov, Slovakia

a) Introduction

It is generally known that use of an interactive white board (IWB) can increase engagement and motivation in the classroom. Students are more focused, involved, and participate more when IWB is being used. This new technology tool is used by teachers and pupils at primary schools in a large extend. Teachers of second language learners can also benefit from IWB when preparing phonics and vocabulary exercises, and teaching grammar and structure patterns. The central objective of my article is to analyse possibilities of effective use of IWB in teaching English for specific purposes (ESP) at university.

b) Advantages of IWB

IWB gives students the opportunity to obtain information in multiple formats, i.e. not only via written words of a textbook, and oral speech of a teacher. Lessons can be prepared in advance as power point presentations and enhanced by integrated videos, graphics, charts, animations, and audios. If computer is connected to the internet, relevant websites can be easily accessed to strengthen the topic being studied. The biggest advantage of IWB is the ability to create presentations using variety of colours and fonts. Prepared lessons can automatically be saved and printed, emailed or even pasted into a website. The contents of monitor, or its selected part can be saved as a picture as well, and included into another application, such as Word, PowerPoint, etc. The use of this relatively new technology enables the teacher to teach – to comment on what students can actually read, see and hear, instead of spending a lot of time writing on a chalkboard and letting the students wait for information.

3. Activities involving IWB in the foreign language classes

There are a lot of activities teachers can include in their lessons plans, such as games, colouring, rhymes, dragging objects, matching pictures to words, etc. but most of them are suitable for primary school pupils or young learners of foreign language. Martinková (2010) divides learners' participation in IWB presentations into active and passive ones. The former means that learners enter directly into the material being presented and solve tasks on IWB individually or in small groups. This fact opens the question of IWB use in ESP courses for university students as they mostly work with textbooks, listen to CDs or cassettes, occasionally watch a short videos, play roles and perform various group work activities. Their "work" on/with any kind of board is almost exclusively passive. They watch and listen to

their teacher's presentations. The only exception to this "passive role" are their own PowerPoint presentations done by more advanced classes.

I see the active IWB use by ESP university students questionable but they might profit if it is used by their language teachers. According to analysis performed by Gerard, Green and Widener SMART Board supports the teaching process of foreign languages in three main ways:

- 1) it helps the presentation of new linguistic and cultural elements,
- 2) it supports interaction with the class and
- 3) it promotes the teacher's organizational skills.

My task as a member of the KEGA project team focusing on the introduction of the IWB use in foreign languages (English, German and Latin) for specific purposes (caring professions, and management and marketing) is to elaborate teaching modules for ESP in nursing, midwifery and dental hygiene. What I have been doing now is the analysis of the current ESP curricula, and the real communication needs of students. Based on this analysis and my long-term teaching experience I see the following possibilities of the IWB use to enhance ESP students' productive and receptive language skills:

- teaching vocabulary by means of static or interactive pictures
- practicing correct pronunciation
- enhancement of listening skills and
- teaching grammar.

IWB with internet access is "a tool promising applications in foreign language learning, especially for the vocabulary memorisation. The integration between the sound, the written word, and the image of presented objects is considered to enhance memorisation considerably." (Frankova, 2011, p.52).

IWB can also facilitate teaching of English grammar as students are encouraged to visualize grammar structures, interpret their meanings and manipulate grammar forms. Grammar can be taught in context, and interacted by highlighting words, phrases and sentences. Texts or their parts can be moved, deleted or substituted.

4. Sources of activities involving IWB in the foreign language classes

Teachers of ESP courses have several options at their disposal:

a) Use of self-compiled materials

Teachers can create their own lesson plans and different activities involving a smart board. Except many advantages, such as tailoring activities to meet real vocational language needs of students, or increasing students' learning capacity through connection of words with sounds and images, time consumption and technical skills needed for their preparation seem to be a significant disadvantage.

b) Use of copyright-cleared content

Teachers can browse the SMART Board Exchange websites, download digital lessons, assessments, and copyright-cleared content that might suit individual ESP

curricula. They need a free membership to access lesson resources and are expected to share their one's own activities and ideas with other teachers. There are many IWB lessons web sites teachers may share for free, but they often need the Smart Notebook software installed on their computers to download and use them.

c) Use of paid resources

There are many web sites containing resources compiled by teachers that cover many fields of science, such as physiology, microbiology, evolution, etc. They often include supporting PowerPoints, lecture videos and scientific animations. Their disadvantage is that teachers or their schools have to pay for them.

5. Conclusion

Interactive white board makes an important contribution to more interesting teaching and more effective learning. No doubt it has its place in ESP courses but as use of language is a social activity including interaction of people – communication of the teacher with their students, and students among themselves technology should not predominate over human aspect of teaching and learning.

Bibliography

1. FRANKOVÁ, E. 2011. *Interactive whiteboard use in primary education*. Disertation thesis. University of Presov in Presov. 2011. p.
2. MARTINKOVÁ, A. 2010. *Tvorba učebních pomůcek pomocí interaktivní tabule Smard Board*. Ostrava: Ostravská univerzita. 2010
3. GERARD, F., GREENE, M., WIDENER, J. *Using SMART Board in foreign language classes*. Retrieved on 3 February 2013. Available on <
<http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED432278.pdf>>

Summary

Interactive white board makes an important contribution to more interesting teaching and more effective learning. No doubt it has its place in ESP courses but as use of language is a social activity including interaction of people – communication of the teacher with their students, and students among themselves technology should not predominate over human aspect of teaching and learning.

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ БАГАТОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА-ФІЛОЛОГА

Герцовська Н. О.

Мукачівський державний університет

З підвищенням рівня свідомості людини, науково-технічним та інформаційним прогресом зростає роль мови як засобу спілкування. Особливо актуальною мовна підготовка стає в наш час – період інформаційного типу суспільства, динамічних змін у всіх сферах життєдіяльності, глобалізаційних процесів, широких міжкультурних контактів тощо. Мова є водночас як індивідуальним, так і соціальним явищем; так, вона спрямована на внутрішній світ людини (світогляд, смаки, відчуття, почуття), та на зовнішні параметри (міжособистісні контакти). Тому досконале володіння рідною мовою, державною та хоча б однією з іноземних робить людину духовнішою і більш успішною.

Так, у XX-XXI ст. у лінгвістиці і лінгводидактиці сформувалось поняття «мовна особистість». Її досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні лінгвісти, психологи, філософи, соціологи, культурологи, етнологи та ін. Так, німецький учений Й. Вайсгербер, російський В. Виноградов розглядали мовну особистість у вузькому аспекті – як мовну особистість автора чи персонажа художнього твору. О. Леонтьєв брав до уваги мовленнєвий аспект. На думку Ю. Караулова, мовна особистість – це та наскрізна ідея, яка, як показує досвід її аналізу й опису, пронизує всі аспекти вивчення мови й одночасно руйнує межі між дисциплінами, що вивчають людину, оскільки не можна вивчати людину поза її мовою.

Мовна особистість – це категорія міжпредметна, таким чином, її складові та особливості досліджуються в межах різних дисциплін. З точки зору методики викладання іноземної мови, формування дво- або багатомовної особистості студента, котрий вивчає (поряд з рідною) іноземну мову та культуру є особливо актуальним, оскільки сучасна парадигма освіти базується саме на міжкультурній компетенції як складовій соціокультурних зв'язків.

Звернемо увагу, що вчені-мовознавці (Ю. Караулов, В. Маслова, В. Красних) початково розрізняли мовну і мовленнєву особистість. Так, В. Маслова, наприклад, трактує мовну особистість як багаточасову і багатокомпонентну парадигму мовленнєвих особистостей, а мовленнєву – як мовну особистість у парадигмі реальної комунікації. Дослідниця виділяє компоненти змісту мовної особистості такі, як: 1) ціннісний, світоглядний; 2) культурологічний; 3) особистісний. Виділяються рівні мовної особистості (Ю. Караулов): вербально-семантичний; когнітивний; прагматичний (мета, мотиви, інтерес, установки, діяльність).

На сучасному етапі феномен «мовної особистості» розробляється набагато ширше, а саме:

- формування мовної особистості учня засобами рідної мови (В. Сухомлинський);
- мовленнєва особистість дошкільника (А. Богуш, С. Трифонова, К. Крутій);
- етносемантична особистість (С. Воркачев);
- мовна особистість західної і східної культур (Т. Снитко);
- національно свідома україномовна особистість (Л. Мацько, С. Єрмоленко);
- духовна мовна особистість (Л. Скуратівський);
- активна мовна особистість (І. Ющук);
- вторинна мовна особистість (Н. Гальскова, І. Халєєва);
- психолінгвістичний аналіз мовної особистості студентів (О. Лавриненко) та ін.

Таким чином, стаття має на меті дослідити складову формування багатомовної особистості студента-філолога як особистості, котра оволодіваючи іншою мовною картиною світу має можливість усвідомити іншу (нову) культуру.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язання таких завдань:

- дослідити нормативно-правову базу з проблеми мовної особистості;
- дати визначення поняття компетенції та її типів;
- довести важливість комунікативної компетенції для студентів-філологів.

В цьому світлі цілком закономірним і своєчасним є розробка Концепції мовної освіти в Україні. Основна її ідея – це формування багатомовної особистості, яка досконало володіла б рідною мовою, успішно оволодівала державною та однією чи кількома іноземними мовами [3].

Провідні напрями Концепції ґрунтуються на положеннях Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про мови в УРСР», Декларації прав національностей (1991), Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття), Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти. У процесі засвоєння рідної мови підкреслюється значення орфографічної і пунктуаційної грамотності та стилістичної довершеності; розкривається державотворча функція та консолідуюча роль у суспільному житті державної мови; визначається сьогоденна й майбутня важливість знання іноземних мов; при цьому звертається увага на формування навичок культури мовлення, культури спілкування у середовищі дво- та багатомовності, толерантного ставлення до різних культур.

Однією з умов формування багатомовної особистості є неперервна мовна освіта в Україні. Виняткову роль у вихованні багатогранної мовної освіти відіграє сім'я (колискові пісні, читання казок, віршів, оповідань,

розповіді, бесіди-діалоги, ігри, екскурсії, прогулянки, що супроводжуються мовленнєвою діяльністю). На дошкільному етапі слід навчити правильно вимовляти звуки, збагатити словниковий запас дитини, заучувати напам'ять, спілкуватись, дотримуючись мовленнєвого етикету. Шкільний етап – кількаступеневий: у початковій школі основне – навчити писати й читати, навчити вчитися, оскільки мова – не лише об'єкт пізнання, а і його засіб. Найтриваліший шкільний ступінь – основна школа, у якій засвоюється цілісна система знань про мови, формуються мовленнєво-комунікативні вміння і навички, відбувається гармонійний розвиток учнів. У старшій школі філологічного напрямку поглиблюються мовні та мовленнєві компетенції. Університетська освіта дає можливість удосконалювати володіння мовами, вміння працювати з фаховими та художніми текстами, довідниковою літературою, професійно вести діалог у полікультурному світі.

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується тим, що даються визначення багатьом поняттям, які раніше розумілися суто інтуїтивно. Ю. Апресян один з перших чітко сформулював поняття "володіння мовою", зробив спробу розчленувати його на складники. На думку вченого, володіти мовою означає: а) вміти виражати заданий зміст різними (в ідеалі — всіма можливими у даній мові) способами (здатність до перефразування); б) вміти вибрати із сказаного даною мовою зміст, зокрема — розрізняти зовнішньо схожі, але різні за значенням висловлювання (розрізнення омонімії) і знаходити спільне значення у зовнішньо різних висловлюваннях (володіння синонімією); в) вміти відрізняти правильні у мовному відношенні речення від неправильних [1, с. 2].

Така інтерпретація поняття "володіння мовою" є, по суті, більш детальною розробкою того, що Н. Хомський назвав мовною (лінгвістичною) компетенцією (*linguistic competence*). Н. Хомський при трактуванні цього поняття виходить із ідеї мовної системи: в мовній системі наявне певне число актуальних речень, базових структур, з яких за допомогою певних синтаксичних механізмів утворюються похідні структури; належність останніх до системи визначається мовною компетенцією, яка нібито закладена в людині, в її свідомості. Сам учений оперував цим поняттям не завжди однозначно, маючи на увазі «мовну поведінку», «мовне знання», «лінгвістичну інтуїцію» [6].

Вчений Д. Хаймс показав, що знання мови передбачає не тільки володіння її граматикою і словником, але й уявлення про те, в яких умовах можуть чи повинні вживатися ті чи інші слова і граматичні конструкції. Саме Д. Хаймс ввів поняття «комунікативної компетенції» (*communicative competence*) і довів його необхідність. На думку вченого, соціолінгвістична (чи, більш широко, комунікативна) компетенція дозволяє людині бути не просто мовцем, а членом соціально зумовленої системи спілкування. Для соціолінгвістичного опису мовної здатності людини і її вияву у мовній діяльності, за Хаймсом, суттєвими є три компоненти: словесний репертуар (*verbal repertoire*), мовні звичаї і шаблони (*linguistik routines*) — уявлення про типи організації різних за жанром текстів, про правила спілкування двох і

більше мовців і т. ін., а також мовна поведінка (domains of language behavior) чи, більш широко, сфери комунікативної поведінки [5, с. 36].

На необхідність вивчення мовної здатності людини у зв'язку з процесами соціалізації, з широким соціальним контекстом, у якому протікає мовна діяльність людей, вказували У. Лабов, С. Ервін-Тріпп, Ч. Філлмор, та ін. С. Ервін-Тріпп надає перевагу термінові «соціолінгвістична компетенція», оскільки в останньому необхідно виключити багато форм володіння немовною комунікацією [4, с. 293].

У сучасному українському і російському мовознавстві послуговуються терміном мовна, або лінгвістична, компетенція, але із значно ширшим значенням, ніж у Н. Хомського, маючи на увазі володіння мовою [2, с. 29].

Мовна компетенція включає різні мовні навички і вміння: володіння лексикою, граматикою, вміння адекватно сприймати і породжувати тексти, які відповідають комунікативним завданням, та ін.

Володіння мовою в найзагальнішому вигляді є не оволодіння певною сумою знань про мову, а є оволодіння комунікативною діяльністю.

У рамках усталених уявлень володіння іноземною мовою на фіксованому етапі навчання становить уміння описувати ситуації дійсності через тексти мовою, що вивчається і відновлювати ситуації дійсності з текстів, а також уміння будувати свою вербальну поведінку і розуміти вербальну поведінку інших людей у рамках програмних тем і ситуацій спілкування і заданих лексико-граматичних мінімумів.

Володіння мовою може вважатися вільним, якщо студент-філолог уміє користуватися всіма передбаченими програмою способами вираження заданого смислу, не допускає грубих помилок у власному мовленні і помічає їх в мовленні інших осіб, а також не відчуває труднощів під час вербального діалогу.

Як бачимо, крім лінгвістичного рівня володіння мовою (словником, граматикою), доцільності того або іншого засобу, природне використання мови пов'язується і з іншими аспектами: ситуативним – урахування ситуації спілкування; соціальним – відносини із співбесідником, орієнтація спілкування на адресата; національно-культурним – урахування лінгвокраїнознавчої специфіки мовних засобів; енциклопедичним – володіння реаліями культури країни виучуваної мови.

У світлі сказаного, навичка студента-філолога відтворювати готові завчені тексти, стереотипні фрази, кліше, тощо зовсім не свідчить про володіння мовою. Так, офіціант в ресторані вивчає порівняно великий ряд стереотипних, клішованих фраз, необхідних для обслуговування і підтримки контакту (причому нерідко знає їх кількома мовами), проте це навряд чи можливо кваліфікувати як володіння мовою (або мовами).

Оскільки оволодіння мовою – це сформованість різного роду умінь, то очевидно, що чим активніше вони формуються і розвиваються, тим швидше настає володіння мовою.

У нашому розумінні комунікативна компетентність – це здатність особистості застосувати у конкретному спілкуванні знання мови, способи

взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми та подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями.

Комунікативна компетенція студента-філолога передбачає формування в нього мотивації вивчення мови, забезпечення гармонійного розвитку усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання і письма), формування комунікативних умінь, опанування найважливіших функціональних складових мовної системи з урахуванням особливостей фонетичної і граматичної систем кожної з мов навчання, соціально-культурний розвиток особистості та формування вміння вчитися.

Справжній фахівець повинен мати сформовану мовну, мовленнєву і комунікативну компетенції.

Мовна професійна компетенція – це сума систематизованих знань норм і правил літературної мови, за якими будуються правильні мовні конструкції та повідомлення за фахом.

Мовленнєва професійна компетенція – це система умінь і навичок використання знань під час фахового спілкування для передавання певної інформації.

Ґрунтуючись на мовній компетенції, вона виявляється у сформованості умінь послуговування усною і писемною літературною мовою, багатством її виражальних засобів відповідно до літературних норм.

Комунікативна професійно орієнтована компетенція - це "система знань, умінь і навичок, потрібних для ефективного спілкування"⁴, тобто треба володіти сумою знань про мову, вербальні й невербальні засоби спілкування, культуру, національну своєрідність суспільства і вміти застосовувати ці знання в процесі спілкування.

Отже, професійна комунікативна компетенція репрезентує професійні знання, вміння і навички спілкування.

Таким чином, навичка володіння мовою у студента-філолога передбачає наявність мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенції, як механізмів сприйняття і продукування іншомовних висловлень та здатностей до вибору і реалізації ситуацій мовленнєвої поведінки залежно від здатності людини орієнтуватися в різній обстановці, тобто її вміння оцінювати ситуації з урахуванням теми, завдань, комунікативних настанов, що виникають в учасників до і під час бесіди.

Комунікативна компетенція з очевидністю включає мовну, або лінгвістичну, і мовленнєву; вона ж обов'язково вбирає в себе і знання культури країни, мова якої вивчається, що становить предмет країнознавчого і лінгвокраїнознавчого аспектів занять іноземною мовою, або лінгвокраїнознавчу і країнознавчу компетенції, дослідження яких і становить перспективи подальших досліджень.

Література

1. Апресян Ю. Д. Лингвистическое обеспечение в современных системах обработки текстовой информации / Ю. Д. Апресян // Интерактивные

- системы. Доклады и тезисы докладов и сообщений третьей школы-семинара. – Тбилиси : Мецниереба, 1980. – С. 2-16.
2. Єрмоленко С. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови / С. Єрмоленко, А. Мацько // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 28-53.
 3. Концепція мовної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://r-u.org.ua/ua/news/270-news.html>
 4. Ervin-Tripp S. M. Language acquisition and communicative choice / S. M. Ervin-Tripp. Ed. by Anwar S. Dil. – Stanford : Stanford University Press., 1973. – 383 p.
 5. Hymes D. Models of the interaction of language and social life / D. Hymes // Directions in sociolinguistics: The ethnography of communication. Ed. by J. Gumperz, D. Hymes. – New York : Holt, Rhinehart & Winston, 1972. – P. 35-71.
 6. Non-Native Language Teachers : Perceptions, Challenges and Contributions to the Profession / [edited by Enric Llurda]. – New York : Springer Science, 2006. – 306 p.

Summary

The article deals with the problem of communicative competence as the basis for the formation of multi-lingual personality of the student-philologist. The regulatory framework in the sphere of linguistic personality has been investigated. The term communicative competence has been defined in the investigation.

GLOBALISM AND MULTICULTURALISM IN EDUCATION

Gogová L.

*Institute of Slovak Studies, General Linguistics and Media Studies
University of Prešov, Slovakia*

Active use of foreign languages, as a key competence of the contemporary modern and multicultural society, has brought implementation of new ideas into the field of education. During the last decades, a shift in foreign language education (from traditional grammar and task-based approaches to more communicative and interactive ones) has offered innovations in foreign language teaching, which refers to the process that is not only complex and multidimensional, but also diverse. Socio-cultural diversity includes tolerance, acceptance and respect of the uniqueness of each individual, moreover,

demonstrates how to co-exist and relate to other people in a common, but on the other hand multicultural environment.

Reischauer [1973:4] admits that education needs a profound reshaping. He adds: “Humanity is facing grave difficulties that can only be solved on a global scale. Education is not moving rapidly enough to provide the knowledge about the outside world and the attitudes toward other people that may be essential for human survival“. Taking into consideration social context of education, its members, their needs, language competences as well as their identities in different educational environments, the process of education becomes “**global**”.

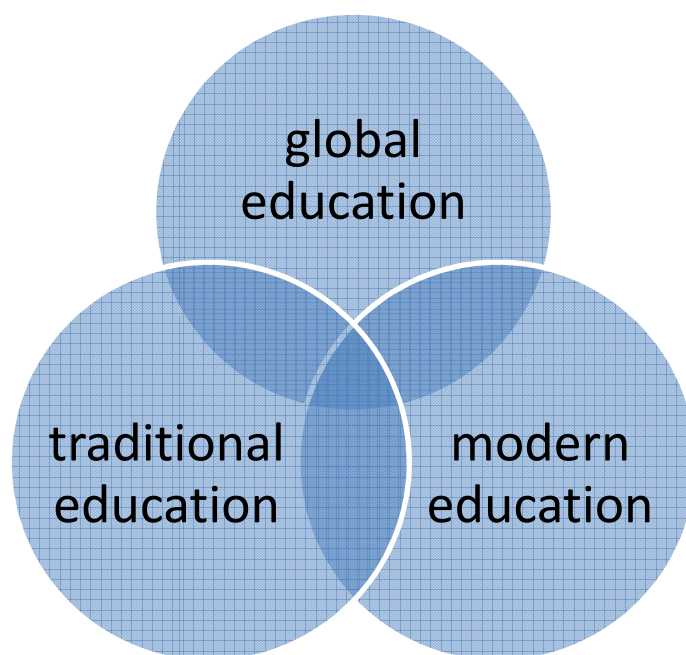


Figure 1: Global education in relation to traditional and modern educational approaches

Fisher and Hicks [1985:8] define **global education** as “education which promotes the knowledge, attitudes and skills relevant to living responsibly in a multicultural, interdependent world”. Moreover, it “consists of efforts to bring about changes in the content, methods and social context of education in order to better prepare students for citizenship in a global age” [Knip 1985:15]. In other words, modern education should follow societal transformations as well as individual ethnic and national identities in order to help students to acquire cross-cultural awareness. Cates [2006] introduces the most important content areas of global education that should be included in the school curriculum and divides them into the following categories: peace, human rights, development, and the environment.

Taking into consideration global issues, which provide meaningful content for education and implementing them into the process of education, students become more interested in world problems, they develop critical thinking, promote social responsibility, respect for diversity and for other cultures, improve their communication, cooperation and problem-solving skills etc.

In addition, the main goal of foreign language teaching/learning is making the process of learning authentic, motivating, interesting and above all more

effective. Participation in authentic situations teaches students to use their general knowledge, it improves their linguistic skills (listening comprehension, reading for specific purpose, writing proficiency, accuracy in grammar and vocabulary) as well as other skills such as communication or technical skills. In this context, it is essential to note that communication skills do not only include the use of target language for cognitive purposes but they also involve skills regarding co-operation, empathy, tolerance or adequate reactions on diverse socio-cultural problems.

Literature

1. 1.Cates K. A. Teaching for a Better World: Global Issues and Language Education, 2006. [Online, 22 April 2013] <http://www.hurights.or.jp/pub/hreas/5/06cates.pdf>
2. Fisher S., Hicks D. World Studies 8-13: A teacher's handbook.- Edinburgh: Oliver & Boyd, 1985.- 192 p.
3. Kniep W. A Critical Review of the Short History of Global Education.-New York: American Forum for Global Education,1985.-143 p.
4. Murray H.G., Renaud R.D. Disciplinary differences in classroom teaching behaviors // Hativa N., Marincovich M. Disciplinary differences in teaching and learning: Implications for practice.- San Francisco: Jossey Bass Publishers,1995.-P. 31-40.
5. Reischauer E.O. Toward the 21st Century.- New York: Knopf, 1973.-195 p.

Summary

In this paper we want to draw our attention to the importance of integrating global and multicultural issues into the process of education. Foreign language learning in authentic cultural contexts with authentic socio-cultural themes not only helps students to develop their communication skills and competences but also raises their interest in important world issues.

**ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЗАГАЛЬНОЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ
У КУРСІ ТЕОРЕТИЧНОЇ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
(НА МАТЕРІАЛІ ВЧЕННЯ ПРО АКТУАЛЬНЕ ЧЛЕНУВАННЯ
РЕЧЕННЯ)**

Голуб О. М.

Донбаський державний педагогічний університет

Огієнко К. О.

Донбаський державний педагогічний університет

Радзієвська О. В.

Донбаський державний педагогічний університет

Курс теоретичної граматики англійської мови є одним з основних у блоці дисциплін, спрямованих на формування лінгвістичної компетенції майбутніх філологів. Кожен з укладачів фундаментальних підручників з цього курсу має власне уявлення про найголовніші цілі навчальної дисципліни «Теоретична граматика англійської мови», звідси й акцент на різних аспектах матеріалу, що подається.

Наші наукові спостереження базуються на дослідженнях авторів підручників, які традиційно долучаються до викладання цього курсу у вузі, серед них: М. Я. Блох [3], Б. О. Ільїш [21], Н. М. Раєвська [24], А. О. Худяков [15], І. К. Харитонов [14], Л. М. Волкова [4], І. О. Алексєєва [1] та багато інших.

Необхідно підкреслити, що вивчення теоретичної граматики англійської мови повинне виходити з розуміння мови як соціального явища, що виконує основні свої функції – мислетвірну та комунікативну – лише за умови системного співфункціонування усіх її елементів. Мова об'єднує різнорідні елементи, тобто є цілісною *системою*, в той час як ці різнорідні елементи співіснують в мові у певних відносинах, у послідовній упорядкованості, утворюючи головну властивість системи – її *структуру*. Таким чином, однорідні елементи мови – фонеми або морфеми, слова, речення – не перебувають у хаотичних випадкових відношеннях один до одного, а утворюють певну сукупність – ярус, рівень мовної структури, серед них: фонетичний/фонологічний, морфемний/морфологічний, лексичний та синтаксичний. Одиниця будь-якого рівня забезпечує комунікативну функцію мови лише у взаємодії з іншими елементами.

Описом морфологічної та синтаксичної підсистем мови займається граматика. За визначенням О. С. Ахманової, граматика – це розділ мовознавства, що вивчає форми словозміни, формули словосполучення та типи речень абстраговано від конкретного матеріального (лексичного, речового) значення слів, словосполучень та речень [2, с. 107].

Курс теоретичної граматики не має на меті вивчення конкретних правил слововжитку, оскільки ця та багато інших проблем лежать у царині практичної граматики. Теоретична граматика передбачає опанування основними принципами та закономірностями граматичної будови англійської мови, що охоплює абстрактні граматичні значення і їх формальні вираження. Серед завдань, які стоять перед курсом теоретичної граматики, найголовнішими є такі:

- представити науково обґрунтовані відомості про граматичний рівень англійської мови, виходячи із розуміння мови як системи;
- навчити використовувати методики граматичного аналізу мовних фактів та процесів;
- ознайомити з найважливішими аспектами сучасних лінгвістичних досліджень різних шкіл та напрямів, що сприятиме розвитку науково-лінгвістичного мислення студентів тощо.

У результаті вивчення курсу теоретичної граматики англійської мови у студентів повинне сформуватися чітке уявлення про мову як систему, окремі елементи якої є взаємопов'язаними, взаємозумовленими. При цьому необхідно підкреслити, що цей курс є багатоцільовим, він спрямований не тільки на вивчення понять та термінів, методів та методик та т. ін., а ще й на формування загальнолінгвістичної компетенції майбутнього філолога. І тут ми маємо на увазі, що студент повинен *знати*:

- основні етапи розвитку мовознавства у галузі граматики;
- основні напрями та підходи до аналізу граматичних одиниць, форм, категорій тощо;
- найвидатніші школи та їх представників-авторів фундаментальних досліджень у галузі та т. ін,

а також *уміти*:

- виділяти основні суперечливі питання теоретичної граматики, окреслювати шляхи їх вирішення;
- послідовно аргументувати власний погляд під час аналізу мовних фактів та явищ;
- проводити порівняльний аналіз елементів граматичної будови англійської та української мов;
- володіти широким спектром методів та методик пошуку, аналізу та оброблення мовних даних тощо.

Метою запропонованої статті є встановити, яка інформація загальнолінгвістичного характеру є суттєвою у процесі вивчення теми «Актуальне членування речення» у курсі теоретичної граматики англійської мови.

Огляд основних підручників, які використовуються при викладанні курсу «Теоретична граматика англійської мови» на факультеті іноземних мов, показав, що у більшості випадків укладачі підручників приділяють увагу таким аспектам актуального членування речення:

- визначення та/або інтерпретація понять **functional sentence perspective** [21, с. 189–197; 3, с. 243–250; 1, с. 294–300], **theme, rheme** [21, с. 189–197; 3, с. 243–250; 1, с. 294–300; 4, с. 166–168; 24, с. 199–208], **actual division of the sentence** [14, с. 152–154] тощо;
- порівняльний аналіз поширених у науковому вжитку понять **theme, rheme/psychological subject, psychological predicate/logical subject, logical predicate/semantic subject, semantic predicate** [3, с. 243–250; 24, с. 199–208; 15, с. 126–128];
- засоби вираження тематичної або рематичної властивості слова або фрази у реченні, до яких, серед інших, відносять розщеплені конструкції, артикль, порядок слів, логічний наголос, конструкції **there is / are**, частки та т. ін. [21, с. 189–197; 3, с. 243–250; 1, с. 294–300; 4, с. 166–168; 24, с. 199–208; 14, с. 152–154; 15, с. 126–128];
- типи речень, інтерпретація яких в аспекті актуального членування є складною та неоднозначною [3, с. 243–250; 1, с. 294–300; 24, с. 199–208; 14, с. 152–154 та ін.];
- співвіднесення номінативного та актуального членування речення (АЧР), предикативна роль АЧР (наприклад, [3, с. 243–250]), актуальне членування різних комунікативних типів речень (наприклад, [3, с. 255–262]) тощо.

Вважаємо, що для досягнення мети формування загальнолінгвістичної компетенції, вивчення теми, що розглядається, повинне враховувати і її історіографічний аспект. Зокрема, пропонуємо акцентувати увагу на таких даних.

Ідеї АЧР зародилися в працях кінця XVIII ст. – початку XIX ст., присвячених вивченню порядку слів.

У граматиці Ц. Дюмарсе на перший план було висунуто тільки один тип конструкцій – конструкції з *природним* розташуванням слів. Ц. Дюмарсе називав їх *необхідними*, маючи на увазі смислову необхідність. Учений наголошував, що конструкції зі зворотним (*фігуративним*) розташуванням слів не передають будь-який новий, додатковий зміст порівняно із конструкціями з прямим порядком слів [20, с. 231].

Н. Бозе пов'язував прямий порядок слів у реченні не з природним перебігом подій, а з природним перебігом думок. Цей порядок він називав не лише *природним*, а й *аналітичним*, оскільки він відбиває аналітичну роботу розуму, яка здійснюється в напрямку від суб'єкта судження до його атрибуту, а від них – до їхніх доповнень. Ось чому, на його думку, суб'єкт речення зазвичай передуює його атрибуту (предикату), а їхні поширювачі йдуть за ними. Фрази, у яких спостерігається відхилення від аналітичної діяльності розуму, він інтерпретував як *фігуративні* [19, с. 536].

Ш. Бато розрізнявав два типи порядку слів – *граматичний* та *ораторський*. *Грама́тичний* *поря́док* Ш. Бато пов'язував із чіткою, науковою мовою та вважав його через це *штучним*. *Ора́торський* *поря́док*, навпаки, дослідник уважав *природним*, бо він вживається здебільшого в розмовному

чи поетичному мовленні. Якщо перший він називав *порядком науки*, то другий – *порядком серця* [18, с. 14].

Дж. Монбоддо ще не робив основні поняття АЧР предметом спеціального розгляду. Він користувався ними лише у зв'язку із поясненням причин, що лежать в основі встановлення певного порядку слів у створюваному реченні. Учений розрізняв три роди таких причин. Насамперед, дослідник звертав увагу на граматичний чинник розташування слів, дію якого він пов'язував з узгодженням та керуванням. Ці синтаксичні зв'язки вимагають, щоб головне слово стояло перед залежним. Послідовність слів у реченні може відбивати й природний перебіг думок у свідомості мовця. Думка, яку мовець вважає найголовнішою, привертає його увагу передусім. Щоб наголосити на цьому, він повинен поставити слово, що виражає цю думку, на перше місце в реченні [23, с. 341].

Значний внесок у вивчення АЧР зробив Й. Аделунг. Прямий порядок слів у реченні він назвав *природним*, а зворотний порядок – *штучним*. [16 с. 506]. Підмет – як природний, так і штучний – виражає «найбільш важливу та найбільш невизначену» ідею, а присудок «роз'яснює» її. Отже, інверсія має на увазі переміщення *природного підмета* на місце *природного присудка* [там само, с. 507]. Природний підмет у цьому випадку стає *штучним присудком*, а природний присудок – *штучним підметом*. Необхідність у такому переміщенні виникає тоді, коли той чи інший член речення, оформлений у реченні як присудок, виражає *головне поняття* (*Hauptbegriffe*).

У 1844 р. захищено дисертацію французького вченого А. Вейля «Про порядок слів у стародавніх мовах порівняно з сучасними мовами». Основна теза вчення А. Вейля в тому, що синтаксичний порядок слів не збігається з порядком появи ідей, проте перебіг думки в усіх мовах збігається з порядком слів [26, с. 11]. Підмет не обов'язково виступає першим членом судження [там само, с. 15]. Функцію підмета А. Вейль співвідносив не тільки з власне підметом, а й із будь-яким іншим членом речення, розташованим на початку речення. Мовлення починається з відомого для співрозмовника та просувається через менш відоме до невідомого. Відповідно, у реченні є *вихідний пункт висловлення* (*point du d'part, notion initiale*), першочергове уявлення, загальне для обох співрозмовників, і друга, *основна, кінцева частина висловлення* (*l'enonciation, le but du discours*).

А. Вейль виокремив дві тенденції в реченні: об'єктивну, яка виражає синтаксичні зв'язки, та суб'єктивну, яка відбиває порядок слів. Синтаксис існує поза мовленням, а в мовленні основним є процес зародження думки та її висловлення. Саме тут, на думку лінгвіста, мовлення й живе. Порядок слів надає мовленню індивідуальності, він забезпечує формування думки та її мовленнєве вираження [там само, с. 22].

Досліджуючи порядок слів у реченні та питання його членування, Г. фон дер Габеленц та Г. Пауль запровадили терміни *психологічний підмет* та *психологічний присудок*, які мали важливий вплив на зародження та розвиток ідей щодо АЧР, хоча й відносили його до психологічної царини.

Важливим для нас у вченні Г. Габеленца є питання порядку виникнення ідей. На думку Г. Габеленца, у процесі лінійного розгортання речення в мовленні кожний попередній компонент виступає в ролі психологічного суб'єкта щодо безпосередньо наступного за ним компонента (психологічного предиката).

Дослідження Г. Пауля ґрунтувалися на синтаксичному та логіко-граматичному підходах: він не лише визначив складові частини речення з граматичного та психологічного боку, а й розглянув питання взаємодії між членами граматичного речення та частинами психологічного судження (тобто співвідніс граматичне та актуальне членування). Щодо членування речення Г. Пауль наголосив, що будь-яке речення складається принаймні з двох елементів. Ці елементи неоднаково відносяться один до одного, вони різняться своїми функціями. Ці частини прийнято називати підметом та присудком. Ці граматичні категорії ґрунтуються на психологічному співвідношенні. Проте Г. Пауль одразу порадив відрізняти психологічний підмет (і відповідно присудок) від граматичного, тому що вони не завжди збігаються. Проте їхні граматичні відношення ґрунтуються лише на основі відношень психологічних. Як зауважив мовознавець, «психологічний підмет – це та сукупність уявлень, яка від самого початку міститься у свідомості мовця (того, хто думає) і до якої потім приєднується інша сукупність – психологічний присудок» [11, с. 147]. Але іноді присудок стає на перше місце тоді, коли слухач не підготовлений до сприйняття певного підмета, – причиною цього може стати емоційна схвильованість мовлення. У таких випадках увага мовця цілком зосереджується на основному уявленні, – так що він у певний момент забуває зорієнтувати слухача належним чином, і лише потім приходить думка, що це було необхідним [там само, с. 150].

В основі концепцій Г. Аммана, Е. Драха, К. Бооста лежить прагнення інтерпретувати структуру фрази як структуру думки, призначеної для повідомлення. Наприклад, Г. Амман звернув увагу на відношення між темою та ремою, а також пов'язав їх з «напругою» у реченні. Визнавши важливе значення суб'єктно-предикатної опозиції для формування структури речення, дослідник, проте, не вважав логічне предикативне відношення первинним. На його думку, воно є безпосереднім відображенням *першоритму* «напруги» та її «розрядки». Така напруга створюється «полоненням живої дійсності» у підметі, а розрядка означає «вивільнення» полоненої «життєвої сили» у присудку [17, с. 103].

Комунікативна напруга існує в опозиції *тема – рема*. Відношення між темою та ремою в теорії Г. Аммана – це традиційне відношення між предметом і змістом повідомлення. Це відношення пов'язане з розрізненням стану свідомості мовця та слухача, а тому породжує комунікативну напругу, яка розряджається в ремі. До речі, за словами самого Г. Аммана, рема (перекладається з грецької як *присудок*) розкриває те нове, що мовець має бажання повідомити слухачеві, а власне термін запроваджено для рими [там само, с. 3].

XX ст. стало якісно новим етапом дослідження питань АЧР. Значний внесок у теорію АЧР був зроблений ученими Празької лінгвістичної школи.

Засновником вивчення явища АЧР вважають чеського дослідника В. Матезіуса. Його підхід до АЧР семантико-синтаксичний. Насамперед, він відокремив АЧР (чи ФПР) від формального членування. На думку вченого, формальне членування розділяє склад речення на його граматичні елементи, а АЧР з'ясовує спосіб уміщення речення до предметного контексту, на основі якого воно виникає [8, с. 161]. Основними елементами формального членування речення є *граматичний підмет* та *граматичний присудок*. Основними елементами АЧР В. Матезіус назвав *вихідний пункт висловлення* та *ядро висловлення* [там само].

У реченні В. Матезіус виокремив два порядки – *об'єктивний* і *суб'єктивний* [там само, с. 166]. *Об'єктивним* є такий порядок, коли ми рухаємося від відомого до невідомого, що полегшує слухачеві трактування почутого. При *суб'єктивному* порядку спочатку стоїть ядро висловлення, а за ним йде вихідний пункт. Така послідовність надає ядру висловлення особливу значущість.

В. Матезіус тісно пов'язав АЧР із основним засобом його вираження – порядком слів. Лінгвіст уперше точно пояснив функції порядку слів у чеській мові, протиставивши її англійській мові. В англійській мові порядок слів більш граматикалізований, тобто він слугує розрізнявальним засобом на рівні синтаксичної структури речення. Він відрізняється стійкістю, тому не може бути використаним для вираження АЧР. Тема висловлення виражається, наскільки це можливо, граматичним підметом, а рема – граматичним присудком. Відповідні приклади дозволили В. Матезіусу підтвердити гіпотезу А. Вейля, що більш закріплений порядок слів підвищує частотність тематичних підметів [22, с. 86].

Ш. Баллі виокремив у повідомленні дві складові: думку, тобто намір, *привід* (Z) та основний зміст, тобто *тему* (A). Привід є метою висловлення. Дослідник наголосив на наявності випадків, коли у мовленні може фігурувати лише привід, принаймні зовнішньо. Речення з одним артикульованим членом лінгвіст назвав *моноремою*.

Дуже важливими є дослідження смислового членування речення К. Г. Крушельницької, оскільки вона однією з перших почала ґрунтовно описувати явище АЧР. Її концепція будується на семантичному та синтаксичному підходах. К. Г. Крушельницька досліджувала порядок слів у німецькій мові у порівнянні з російською. Для позначення компонентів *смислового членування* дослідниця використала терміни *дане* та *нове* [7].

Проблему смислового членування речення К. Г. Крушельницька розглядала як проблему синтаксичну й ставила питання про кореляцію смислового та граматичного членування [там само, с. 58]. За даними її досліджень, значення даного та нового накладаються на граматичні значення членів речення та є обов'язковим навантаженням останніх у кожному конкретному акті комунікації. Кожний член речення може виступати і як дане, і як нове. Проте при цьому К. Г. Крушельницька зазначила, що існує

певний взаємозв'язок між граматичними значеннями члена речення та його комунікативним навантаженням: підмет здебільшого виступає в реченні даним, додаток, обставини місця, часу, причини та мети – майже однаково і як дане, і як нове, а присудок та обставина способу дії несуть смислове навантаження нового в реченні. Підмет і в російській, і в німецькій мовах у більшості випадків є даним у реченні, що зумовлюється його основним значенням предмета-носія ознаки, яка виражається присудком. В інших випадках підмет виступає як нове.

Дещо своєрідно інтерпретував принцип АЧР О. С. Мельничук. Актуальному членуванню В. Матезіуса він протиставив власну теорію «синтагматичного членування», принципи якого не суттєво різняться від теорії В. Матезіуса. На думку О. С. Мельничука, кожне речення членується на синтагми (інтонаційно-смислові одиниці, що відокремлюються потенційною паузою), часто в декількох ярусах, які розташовані за своєю значимістю: «вихідна синтагма» стоїть перед «основною синтагмою» [9]. Під час інверсованого порядку слів основна синтагма стоїть попереду та виділяється інтонаційно. Всередині синтагм складається аналогічна ситуація: під час нормативного порядку слів більш вагомий елемент йде за менш вагомим, під час інверсованого – навпаки.

Дослідження І. П. Распопова ґрунтується на синтаксичному підході – виявлення кореляції актуального та граматичного членування речення. Варіювання АЧР відповідно до зміни комунікативного завдання й збереження за тих самих умов граматичного членування свідчить про те, що ці два членування мають неоднакову семантико-функціональну роль у реченні й через це містяться в різних площинах його структури [12, с. 43].

Грамматичне членування у формі граматичного зв'язку слів відбиває відношення та зв'язки, які реально існують між предметами, явищами й ознаками. Грамматичне членування є лише в попередній обробці тим матеріалом думки, який є джерелом повідомлення та який потім цілеспрямовано організується завдяки АЧР [там само, с. 44].

Вибір тієї чи тієї синтаксичної конструкції саме з тим характером зв'язку між її елементами, який виражається в граматичному членуванні, не буває випадковим і залежить від комунікативного завдання, яке зумовлює АЧР. Варіанти АЧР хоча й не визначаються, проте обмежуються граматичним членуванням речення. Це дозволяє зробити висновок, що й АЧР залежить від граматичного та спирається на нього [там само, с. 45].

Загалом І. П. Распопов зробив висновок, що речення є комунікативною одиницею, а тому обов'язково містить як граматичне, так і актуальне членування [там само, с. 48].

В. Г. Гак розглянув кореляцію трьох рівнів аналізу речення: семантичного, комунікативного й синтаксичного [5].

На *семантичному* рівні виокремлюють семантичний суб'єкт, дію, об'єкт, такі характеристики, як відображення реальних субстанцій, дій та їхніх ознак. Семантичний рівень аналізу розкриває змістовий аспект висловлення (показує, про що мовиться в ньому).

На *комунікативному* (логіко-граматичному) рівні виділяються логічний суб'єкт, чи тема, тобто те, що є предметом повідомлення, та логічний предикат, чи рема, тобто те, що повідомляється про цей предмет. Комунікативний рівень розкриває інформативний аспект висловлення (показує, для чого повідомляється певне висловлення).

На *синтаксичному* рівні виділяються функціональні члени речення: підмет, присудок, додаток, обставина, означення. Синтаксичний рівень аналізу показує формальну організацію речення.

На думку Н. О. Слюсарєвої, якщо протиставити актуальний синтаксис логічному, то варто наголосити, що логічний синтаксис передає об'єктивні відношення між предметами та явищами пізнаваної людиною дійсності, що її оточує. Актуальний синтаксис дає можливість для її суб'єктивного опису в категоріях комунікативного завдання (чи настанови) [13, с. 85].

Темою дослідниця вважала предмет, виражений іменними частинами мови, тобто іменником чи його еквівалентами, суб'єктивно обраний мовцем для повідомлення про нього деяких відомостей. Тема є тим пунктом висловлення, який визначає ступінь контекстуальної залежності цього висловлення від попередніх та наступних. Тема має такі функції: динаміка тексту, ідентифікація та референція [там само, с. 113].

Функція ідентифікації яскраво виступає під час використання подвійної теми, тобто назви того ж референта двічі в межах одного речення, де одна номінація представлена займенником, а обидві номінації співвідносяться з одним присудком [там само, с. 116–117].

Подвійна тема подібна до особливого випадку підсилення теми, яке можна знайти в конструкціях з прикладкою. У них також явно виступає ідентифікаційна функція. Такі випадки можна назвати ускладненою темою, тому що прикладка містить рематичний відтінок [там само, с. 117].

Рема, чи інформаційний фокус, маркується інтонаційним ядром, тобто виділяється наголосом чи зміною контуру. Саме до цього елементу мовець прагне привернути увагу слухача. Здебільшого, він розташований у кінці речення. Водночас можливе й переміщення фокусу [там само, с. 122].

Н. О. Слюсарєва вважала дієслово важливим для тема-рематичних структур англійської мови й не погоджувалася відносити його до переходу від теми до реми, уміщуючи його до складу реми [там само, с. 127].

Для англійської мови характерна дієслівна конструкція з подвійною ремою, перша складова якої може бути представлена іменною чи ад'єктивною частиною, а друга – інфінітивом [там само, с. 130]. Особливий випадок подвійної реми – це сполучення з модальними дієсловами [там само, с. 131].

Дослідження з АЧР, що проводилися впродовж 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст., мають переважно прикладний характер, спрямовані на вивчення АЧР різних типів речення в різних мовах.

А. П. Загнітко, як і переважна більшість учених, розрізняв два аспекти речення: конструктивний (статичний) та комунікативний (динамічний). Їх відмінність полягає в тому, що при конструктивному підході до речення воно

розглядається як автономна одиниця й усі її особливості пояснюються з внутрішньої структури, тобто через його власну формально-граматичну будову.

При комунікативному підході речення аналізується не як самостійна автономна величина, а як частина тексту, тобто воно розглядається в тому лінгвістичному та екстралінгвістичному контексті, у якому воно існує й набуває різноманітних стилістичних модифікацій [6, с. 121].

Комунікативна будова речення характеризується незалежністю від формально-граматичної. Вона визначається мовним контекстом, комунікативним завданням, що виникає в цьому контексті й відносно якого речення організовує порядок своїх компонентів, і відбувається наголошення певного елемента. Тому те саме речення, що має формально-граматичну будову, під час функціонування в різних текстах із нерівнорядними комунікативними завданнями створює кілька комунікативних одиниць, що відрізняються актуальною інформацією. Водночас АЧР зумовлює видозміну граматичної будови речення: порядок слів і фразовий наголос [там само, с. 122].

Л. А. Панасенко розглядала АЧР у комунікативному аспекті. Цікавим видається таке твердження. За когнітивного підходу проблема АЧР пов'язана з питанням семантичної асиметрії синтаксичних конструкцій та принципів, які контролюють семантико-граматичну правильність синтаксичних конструкцій.

Під *семантичною асиметрією* дослідниця розуміла семантичну несинонімічність двох речень, які є інверсивними формами просторових чи часових відносин [10, с. 23].

Семантична асиметрія передбачає семантичні та граматичні обмеження мовної системи в процесі утворення речення та тема-рематичного поділу: *My sister resembles Madonna* «Моя сестра схожа на Мадонну» і *Madonna resembles my sister* «Мадонна схожа на мою сестру», де друге речення здається неможливим.

Обмеження, які накладає мова, походять від обмежень, які накладає концептуальна система, так званий механізм *когнітивного якірування* (*cognitive anchoring* – процес пов'язання внутрішньої реакції з певним зовнішнім стимулом за визначенням Л. Талмі).

У межах когнітивного підходу синтаксичні структури вважаються формальними засобами, за допомогою яких мова представляє одну концепцію як покликання чи «якір» на іншу. Згідно з думкою Л. Талмі [25], *когнітивне якірування* вміщує дві фундаментальні функції когнітивної системи: фігуру та підґрунтя. Поділ на тему – рему, властивий мові, керується поділом на *фігуру – підґрунтя* (*figure – ground*), які є властивими концептуальній системі.

Отже, семантична асиметрія, а відтак і тема-рематичне членування речення, можуть бути висвітленими вибором об'єктів із різними можливостями виступати покликанням, і саме в цьому розумінні стає зрозумілим, чому речення *Madonna resembles my sister* є неможливим.

Як бачимо, відомості лінгвоісторіографічного характеру є суттєвими для розуміння процесів і явищ мови, що вивчається. Оскільки курс теоретичної граматики англійської мови покликаний не лише сформувати у студентів глибинне розуміння мови як системи, що характеризується певною структурою, а й підвищити рівень загальнолінгвістичної компетенції, то подібні розвідки повинні наповнювати зміст кожної теми. В аналізі лінгвоісторіографічного матеріалу та його обробленні відповідно до цілей курсу «Теоретична граMATика англійської мови» і вбачаються перспективи подальших розвідок в окресленому напрямку.

Література

1. Алексеева И. О. Курс теоретичної граматики сучасної англійської мови / И. О. Алексеева. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – 328 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
3. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка / М.Я. Блох. – М.: Высшая школа, 1983. – 383 с.
4. Волкова Л. М. Теоретична граMATика англійської мови: Сучасний підхід / Л. М. Волкова. – К.: Освіта України, 2010. – 256 с.
5. Гак В. Г. К проблеме синтаксической семантики (семантическая интерпретация «глубинных» и «поверхностных» структур) / В. Г. Гак // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения: сб. науч. трудов. – М., 1969. – С. 77–85.
6. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису. Частина II / Анатолій Панасович Загнітко. – Горлівка: ГДПІМ, 2004. – 254 с.
7. Крушельницкая К. Г. К вопросу о смысловом членении предложения / К. Г. Крушельницкая // Вопросы языкознания. – 1956. – № 5. – С. 55–67.
8. Матезиус В. Избранные труды по языкознанию / Вилем Матезиус; пер. с чеш. и англ. Г. В. Матвеевой; заключит. статья Д. В. Сичинавы. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 228 с. – (Лингвистическое наследие XX века).
9. Мельничук А. С. Методологические поиски в современных подходах к исследованию языка / А. С. Мельничук // Методологические основы новых направлений в мировом языкознании / отв. ред. А. С. Мельничук. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 3–15.
10. Панасенко Л. А. Краткий курс лекций по теоретической грамматике современного английского языка. Синтаксис : Учебно-методическое пособие для студентов IV курса по специальности «Зарубежная филология» (английский язык) / Л. А. Панасенко. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2005. – 74 с.
11. Пауль Г. Принципы истории языка / Герман Пауль; пер. с нем. под ред. А. А. Холодовича; вступит. статья С. Д. Кацнельсона. – М.: Изд-во иностр. лит., 1960. – 500 с.

12. Распопов И. П. Актуальное членение предложения (На материале простого повествовательного предложения преимущественно в монологической речи) / Игорь Павлович Распопов. – Уфа: Изд-во Башкир. гос. ун-та им. 40-летия Октября, 1961. – 163 с.
13. Слюсарева Н. А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка / Наталья Александровна Слюсарева. – М.: Наука, 1981. – 206 с.
14. Харитонов І. К. Теоретична граматика сучасної англійської мови / І. К. Харитонов. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 352 с.
15. Худяков А.А. Теоретическая грамматика английского языка / А. А. Худяков. – М.: Академия, 2010. – 256 с.
16. Янко Т. Е. О понятиях коммуникативной структуры и коммуникативной стратегии (на материале русского языка) / Т. Е. Янко // Вопросы языкознания. – 1999. – № 4. – С. 28–55.
17. Amman H. Die menschliche Rede. Sprachphilosophische Untersuchungen. Bd. 2 / Hermann Amman. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchhandlung, 1974. – XII, 338 S.
18. Batteux Ch. De la construction oratoire / Charles Batteux. – Paris: Chez Desaint & Saillant, Libraires, rue S. Jean-de-Beauvais, 1763. – 459 p.
19. Beauzee N. Grammaire générale ou exposition raisonnée des éléments nécessaires du langage, Pour fervir de fondement à l'étude de toutes les langues / Nicolas Beauzee. – Paris: De l'imprimerie de J. Barbou, rue & vis-à-vis la grille des Mathurins, 1767. – T. 2. – 668 p.
20. Dumarsais C. Ch. Logique et principes de grammaire / Cesar Chesneau Dumarsais. – Paris: Ches Barrois, aîné, Libraire, quai des Auguftins, du côté du Pont Saint-Michel, 1769. – 704 p.
21. Ilyish B. A. The Structure of Modern English / B. A. Ilyish. – L.: Prosveshchenie, 1971. – 365 p.
22. Mathesius V. A functional analysis of present day English on a general linguistic basis / Vilem Mathesius. – Prague: Academia, 1975. – 228 p.
23. Monboddo J. B. Of the Origin and Progress of Language / James Barnett Monboddo. – Edinburgh: Printed for J. Balfour, 1796. – V. 2. – 1796. – 588 p.
24. Rayevska N. M. Modern English Grammar. – K.: Vyshcha shkola, 1976. – 304 p.
25. Talmy L. Toward a Cognitive Semantics / Leonard Talmy. – Cambridge (Mass.): The MIT Press, 2000. – V. I. – 548 p.
26. Weil H. De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes. Question de Grammaire générale / Henry Weil. – Troisième édition. – Paris: Librairie A. Franck, 1879. – 101 p.

Summary

The article focuses on one of the main tasks of the course “Theoretical Grammar of the English language”, namely, its aiming at improving linguistic competence of prospective philologists. The main aims and tasks of the course, the

knowledge students should get and the skills they should acquire have been stated. The text-books on the subject written by M. Ya. Blokh, B. A. Ilyish, N. N. Raievska, L. M. Volkova, A. A. Khudiakov, I. K. Kharytonov and I. O. Alexieieva have been analyzed. The authors present linguohistoriographic outline of the problem of actual division of the sentence. The contribution of H. Amman, V. Barnet, Ch. Batteux, N. Beauzze, C. Ch. Dumarsais, V. Mathesius, H. Paul, L. Talmy, H. Weil and many other scholars to the development of the linguistic notion of the actual division of the sentence has been defined. The significance of linguohistoriographic data for the process of studying Theoretical Grammar of the English language has been proved.

INTERACTIVE LANGUAGE LEARNING FOR FUTURE PROFESSION

Hornáková A., Miženková Ľ.
University of Prešov in Prešov, Slovakia

Nowadays the quality of education in foreign languages has been inconceivable without the use of information and communication technology which allows not only access to education, but also removes the limited space and time. The word “interactive“ means "with immediate response." Interactive learning helps to use interactive communication via the Internet, whiteboard, e-learning programmes, videoconferencing programmes allowing audio and video, it also enables to use the ICQ (client-server) or interview process with users. It becomes an integral part of modern education. Currently digital technologies are affected substantially by all areas of human activity. According to Lukac [Lukac, 2012] appropriate use of digital technology in education can largely facilitate and streamline the process of learning and contribute to the encouragement of school activities of the students. Digital competence together with language competence belongs to the key competences for lifelong learning [European reference framework -annex, 2006].

Aim of the work

The aim of the work is to create online didactic teaching materials – so called modules in foreign languages (English, German and Latin) for users – students of the Faculty of Health Professions. Teaching/learning with interactive whiteboards can improve the perception of the curriculum by engaging multiple senses, strengthen the intensity of the activity and creativity of the students, the possibility of immediate control of the curriculum is possible, complete feedback using the electronic voting system is also available. At the same time other

activities as voice recording, various illustrations, drawings, sound and tactile effects, comments, inquiries can be presented as well. They may make it more attractive and effective to the monotonous and unilaterally focused lessons of foreign languages.

Project team of the Institute of Language Competences and Faculty of Health Professions, University of Presov has contributed to the requirements of modernization of the foreign vocational training with a solution of the scientific project KEGA (No. 049PU-4/2012 entitled “Implementation of modern technologies in vocational foreign language teaching”. A teacher will establish the contents of its education lectures for a given field of study, or a group of students in the so-called show workbook which can be printed or exported in various formats on the computer. Subsequently, communication concerning a particular problem may be carried out using these activities: supplementing the text, answering the questions or various types of grammar and phonetic exercises where students can actively participate without any problems or enter at any time can be used as well. It is possible to practise using interactive whiteboards with all components belonging to the basic language competences, which should control the student learning and can include listening comprehension, reading comprehension, speaking and writing. These competences are interrelated, thus it means the connection of sound, image, and text is an inseparable part of the oral and written interpretation as well. Authentic texts, e.g. television news serve as a training location, where listening is added with the image. Students in class can read and translate a variety of training materials and articles which can be used to practice linguistic phenomena. According to Kasova [Kasova, 2012] writing is one of the least developing competences, while it is one of the most challenging activities, which requires a cognitive and communicative competence. A favourite activity is speaking through a computer – a long distance communication. Grammatical competence can be practiced wittily and interestingly in the form of electronic exercises freely disseminated an interactive program for e-learning called Hot Potatoes, where it is possible to create various types of exercises, for example quiz questions, missing information texts, grammar exercises, linking words exercises, letters and a selection of option exercises, etc. These exercises are not only motivated for students, but also provide them the possibility of self-control and creativity at the same time. The boundaries between teacher and student become less defined in the context of interactive learning. Lectures are changed into discussions, students and teachers become partners. Students are challenged to participate more actively in their education. Interactive learning of foreign languages should provide the following characteristics:

- The system of didactic teaching materials will be multilingual,
- The system will allow creating modules for any language,

- The system will allow the work of creators and users of modules anywhere connected,
- The system will allow the updating of the software using the Internet,
- The system facilitates its access to the content and information exchanged between teachers and students through electronic mail, or connecting via a database Web site,
- The system can also use a multilingual dictionary and an evaluation device, called electronic voting equipment enables the feedback,
- The system will allow the exchange of information, curriculum and tutorials with other users through IVPs,
- The system will include the evaluation of tasks and exercises, each user can be familiarized with the teaching process and the success rate of learning at any time,
- The system will allow users to participate actively in all the activities during the entire teaching process and so it will constantly encourage lifelong learning motivation,
- The system will allow developing cooperation with practitioners and professionals.

Conclusion

The modern information society significantly affects the learning process in foreign languages, contributes to its dynamism, variety and attractiveness. Effort of each university should be based on that its graduates have been mastered with not only the quality of linguistic and professional knowledge and skills, which include the communication competence, intercultural competence, the ability to work with information, help them select, evaluate and benefit from it, but also get good digital competences which would not be absent in teaching process where the main focus lies in the work with the information in electronic form. All these facts may increase the chance for developing future profession.

Literature

1. Kášová, M. Digitálne kompetencie a vyučovanie nemčiny jako cudzieho jazyka. Kľúčové kompetencie pre celoživotné vzdelávanie III. // *Ročenka Centra celoživotného a kompetenčného vzdelávania Prešovskej univerzity v Prešov*. -Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2012. P. 150-158. ISSN 1338-3388.
2. Lukáč, S. Rozvíjanie digitálnych kompetencií budúcich učiteľov matematiky vo vysokoškolskom vzdelávaní. Kľúčové kompetencie pre celoživotné vzdelávanie III. // *Ročenka Centra celoživotného a kompetenčného vzdelávania Prešovskej univerzity v Prešove*), -Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity; 2012.P. 40-46. ISSN 1338-3388.

3. European reference framework (annex, 2006). Príloha k odporúčaniu Európskeho parlamentu a Rady z 18. decembra 2006 o kľúčových kompetenciách pre celoživotné vzdelávanie [online]. [2013-01-22]. Available on the Internet< http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/11-learning/key-comp_sk.pdf>.

Summary

In this paper we want to draw our attention to the requirements for the modernization and improvement of foreign language education using the interactive whiteboard and audio-visual teaching techniques. The paper also presents the advantages of interactive language learning in the classroom which can contribute to better linking theory and practice for future profession.

УДК 8111.111'271.16

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ МЕТОД НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Кравець О.В.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Останнім часом у вищих навчальних закладах відбувається інтенсифікація процесу навчання іноземних мов шляхом впровадження різноманітних технологій навчання, що забезпечує свободу вибору студентів щодо форм і методів навчання. Великий потік інформації вимагає застосування таких методів навчання іноземних мов, які дозволяють у стислі строки надати студентам досить ґрунтовних знань, забезпечити високий рівень опанування та закріплення матеріалу на практиці.

Мова є невід'ємною частиною цивілізації і культури кожного суспільства. В ній віддзеркалюються всілякі відмінності в способі бачення позамовної дійсності, а також норми і зразки збереження. Тому в процесі учіння і навчання іноземних мов відбувається конфронтація однаково як мовних систем так і культур, що репрезентуються різними цивілізаціями.

Методи, що розвивалися протягом віків, мали фундаментальний вплив на моделювання процесу навчання і учіння іноземних мов, проте

відрізнялися між собою в принциповий спосіб. Однак ці методи найчастіше розвивалися окремо від контекстів їх використання.

Планування курсу з вивчення іноземної мови включає необхідність вибору методу навчання. На сьогоднішній день на практиці навчання іноземних мов в технічних університетах є поширеним когнітивно-комунікативний метод навчання англійської мови.

Особливо актуальною в сучасній методиці стає проблема навчання іноземної мови як засобу спілкування. Однак, традиційні методи навчання за комунікативною методикою не дають вагомих позитивних результатів. Студенти на початковому етапі навчання іноземної мови мають занижений рівень розвитку слухового диференційного відчуття, що порушує сприйняття звукового образу слів. Половина студентів не вміє прогнозувати лексичний матеріал під час побудови власних висловлювань, не вміє асоціювати словесні пари тематично пов'язаних слів, вірно кодувати та декодувати словниковий матеріал. Це призводить до невміння відображати потрібну кількість фактів, висловлюватися логічно та грамотно, спонтанно підтримувати розмову або вести дискусію. Саме когнітивний підхід у навчанні зможе зробити комунікативну методику більш динамічною і надасть новий імпульс для поновлення методичної думки.

Мета даної статті полягає у розгляді когнітивного підходу при вивченні іноземної мови у вищих навчальних закладах.

Проблемою когнітивного підходу у навчанні іноземної мови займалися багато методистів та лінгвістів. Сучасні модифікації комунікативного підходу до навчання іноземних мов одержали найбільш послідовне теоретичне обґрунтування в лінгвістико-дидактичній комунікативно-когнітивній парадигмі. У теперішній час відбувається подальша теоретична розробка і практична реалізація когнітивно-комунікативного підходу до навчання професійно-орієнтованої іноземної мови в моделях навчання різних видів мовленнєвої діяльності: читання, аудіювання, писемного мовлення, усного мовлення. У процесі становлення перебуває й система часткових методичних принципів комунікативного підходу, так само як і трактування в рамках підходу загально дидактичних та лінгвістико-дидактичних принципів [2, 67].

“Когнітивний” (від лат. *cognitio* – знання, пізнання) підхід формально пов'язується з опублікованою в 1967 році У. Найсером програмною роботою “Когнітивна психологія”. У своїй роботі У. Найсер запропонував провести аналіз розумової діяльності за допомогою експериментальних методик психології та фізіології, з метою обґрунтування необхідності врахування специфіки психічних процесів для підвищення ефективності інтелектуальної роботи людини [5, 24].

Когнітивний підхід в своїх роботах розвиває С. Шатілов. Він запропонував комунікативно-когнітивну та культурно-країнознавчу концепцію викладання іноземних мов. Комунікативний компонент цієї

концепції автор розглядає через технології навчання, які повинні забезпечувати інтерактивне, особистісно-мотиваційне спілкування студентів на занятті з іноземної мови. Когнітивний компонент передбачає усвідомлене засвоєння студентами культурно-країнознавчих відомостей та мовного матеріалу. На думку С. Шатілова та його послідовників, когнітивно-комунікативне навчання іноземних мов дає змогу найбільш повно реалізувати освітньо-виховний потенціал предмета [7, 45].

Інтерес до когнітивно-комунікативного навчання іноземних мов поступово зростає. Проблема навчання іноземних мов розглядається не як навчання власне лінгвістичних знань, а як трансляція знань про світ. Розглядаючи когнітивний аспект оволодіння іноземною мовою, Є. Зонтова підкреслює, що опановуючи іноземну мову, ми одночасно засвоюємо властивий відповідному народу образ світу, те чи інше бачення світу через призму національної культури, одним із важливіших компонентів якої є мова. На думку Є. Зонтова, основне завдання оволодіння іноземною мовою в когнітивному аспекті полягає в тому, щоб навчитися здійснювати орієнтування так, як це робить носій мови [4, 82].

Варто також зазначити, що когнітивний підхід до навчання заснований не тільки на когнітивній психології, він також базується на принципі свідомості у викладанні й на теорії соціоконструктивізму, згідно з якою студент є активним учасником процесу навчання, а не об'єктом навчальної діяльності викладача.

Навички зрілого читання іншомовних текстів можуть бути розвинені вже на початковому етапі вивчення іноземної мови у немовному ВНЗ, якщо використовувати когнітивно-комунікативну методику, побудовану на психокогнітивній моделі декодування інформації за принципом “зверху-вниз”, від більш високого рівня (фонові знання, очікування читача) до розпізнавання лексико-граматичних форм. Р. Сосло виділяє п'ять ключових понять, що характеризують когнітивний підхід до навчання читання в цілому: схеми, інтерактивність, значеннєва обробка тексту, набір читацьких стратегій, метакогнітивна усвідомленість [6, 53].

Ефективність когнітивно-комунікативної методики навчання читання забезпечується комплексом вправ, у якому враховуються індивідуально-особистісні характеристики, когнітивні стилі та стратегії студентів. За допомогою когнітивно-комунікативної методики навчання читання іноземною мовою можна скоротити шлях оволодіння великим об'ємом професійно-орієнтованої іншомовної інформації, яка необхідна студенту нефілологічного ВНЗ, а також покращити швидкість та якість її вилучення для подальшого використання [1, 78].

Вміння анотувати професійно-орієнтовані тексти є однією з вимог Програми з англійської мови для професійного спілкування, згідно з якою навчання анотуванню (на рідній та іноземній мовах) повинно бути спрямоване на вироблення навичок та вмінь оформлення отриманої

інформації. До найбільш вагомих принципів комунікативно-когнітивного підходу відносяться: принцип цілісного сприйняття тексту; принцип функціональності; принцип професійної орієнтації та тематичної серійності; принцип інтегративної мовленнєвої діяльності; принцип системності; принцип формування стратегій навчальної діяльності.

Основним методичним принципом при навчанні анотуванню вважається принцип цілісного сприйняття тексту. Когнітивна психологія доводить, що сприймати інформацію легше, якщо студент уявляє, що саме він буде вивчати. Тому при когнітивно-комунікативному підході аналіз починається з тексту в цілому і спрямований на виявлення його макроструктури, яка матеріалізується студентами текстовою матрицею. Після того, як складена текстова матриця, починається робота з його лексико-граматичними одиницями, що спонукає студентів до мовної здогадки на основі контексту.

Принцип функціональності виявляє ту функцію, яку виконує текст в рамках мовленнєвої діяльності в якості складової частини. При анотуванні професійних текстів дуже важливо, щоб сприйняття тексту йшло “ від функцій (змісту) – до засобів ”, враховуючи як розуміння функції, яка ним використовується в акті комунікації, так і жанрово-стилістичну спрямованість тексту [3,23].

Принцип системності відображає два аспекти: системність когнітивних процесів – запам'ятовування і забування та системність методичну, яка стосується процесу навчання. Спочатку визначається кінцевий продукт (мета), а потім завдання, які приведуть до кінцевого результату.

Принцип інтегративності мовленнєвих видів діяльності, тобто взаємозв'язане формування навичок писемного мовлення, формує і закріплює лексико-термінологічну систему професійного реєстру студентів.

Для навчання анотуванню професійних текстів виділяють наступні навчальні стратегії: визначення функціонального типу тексту, пошук інформативних складових, складання текстової матриці та формування концепту тексту. Комунікативні стратегії – це узагальнення інформації в формі анотації і критичне розуміння тексту [3, 23].

Когнітивний підхід до навчання іншомовної лексики полягає у визначенні механізмів переробки лексичної інформації з одного боку та шляхів засвоєння і збереження нової лексичної інформації з іншого боку. Методична доцільність когнітивного підходу полягає в організації активної мовленнєво-мислиннєвої діяльності студентів у процесі навчання їх іншомовної фахової лексики.

Література

1. Гін А. О. Прийоми педагогічної техніки. Вільний вибір. Відкритість. Діяльність. Ідеальність. - Луганськ: Навчальна книга, 2004. - 275 с.
2. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ: Монографія / Г.В. Барабанова. – К.: Фірма “Інкос”, 2007. – 315 с.
3. Житник Б.О. Методичний poradник: форми і методи навчання. - Харків: Основа, 2005. - С.23.
4. Зонтова С.Є. Когнітивний підхід до навчання іншомовної лексики / С.Є. Зонтова // Проблеми сучасної педагогічної освіти: Зб. наук. праць. – Ялта: РВВ КГУ, 2005. – Вип. 8, ч. 2. – С. 89–93.
5. Найссер У. Познание и реальность. — Москва: Прогресс, 1981.—232с.
6. Солсо Р. Когнитивная психология / Р. Солсо. – Питер, 2006. – 588 с.
7. Шатилов С.Ф. Учебное пособие для студентов педагогических вузов. — Москва: Просвещение, 1986. – 223с.

Summary

The interest to cognitive-communicative method of teaching foreign language gradually increases. Especially urgent in modern methodology is the problem of teaching of foreign language as means of communication. However, traditional methods of teaching don't give positive results. Students on the initial stage of learning foreign languages have understated level of development of auditory differential feeling that violates perception of sound character of words.

“Cognitive” (Latin cognition – knowledge, perception) is the approach that is connected with the program work “Cognitive Psychology” that was published by W. Nicer in 1967.

The cognitive approach to teaching foreign vocabulary consists in defining the mechanisms that remake the information on the one hand and the ways of learning and keeping in mind new lexical vocabulary on the other hand.

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОНОМАСТИЧЕСКИХ СЛОВАРЕЙ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ЯЗЫКУ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ (из опыта работы)

Маторина Н. М., Маторин Б. И.

Донбасский государственный педагогический университет

Ономастика (греч. $\sigma\nu\mu\alpha\sigma\tau\iota\kappa\acute{\eta}$ буквально означает «искусство давать имена»), или ономатология (греч. $\sigma\nu\mu\alpha$ – имя и *logos* – учение), или ономатика (греч. $\sigma\nu\mu\alpha$ – имя) – это 1) раздел языкознания, изучающий собственные имена и наименования всех типов, историю их возникновения, закономерности развития и функционирования; 2) совокупность собственных имён различных типов (ономастическая лексика, или онимия), которая в соответствии с обозначаемыми объектами делится на • *антропонимику* (имена людей и их отдельные составляющие); • *гидронимику* (собственные имена любого водного объекта); • *дромонимику* (собственные имена дорог, путей сообщения); • *зоонимику* (клички животных); • *ойконимику* (собственные имена любого океана и его части); • *селенониимику* (собственные имена любого природного объекта на Луне); *топонимику* (географические названия), • *хронониимику* (собственные имена отрезков времени); *эргониимику* (имена собственные предприятий, организаций, учреждений и т. п.) и мн. др. [см. об этом: 9].

Объектом исследования ономастики являются история возникновения собственных имен и мотивы номинации, их становление в каком-либо классе онимов, территориальное и языковое распространение, функционирование в речи, различные преобразования, социальный и психологический аспекты, юридический статус. Ономастика исследует фонетические, морфологические, словообразовательные, семантические, этимологические и другие аспекты собственных имен.

К сожалению, вузовскими учебными планами не предусмотрено изучение ономастики как учебной дисциплины на филологических факультетах высших педагогических учебных заведений, из-за чего сведения по ономастике усваиваются студентами поверхностно. При этом потребность в специальном изучении собственных имен сегодня является общепризнанным фактом, а игнорирование их при изучении любого языка делает процесс обучения ущербным (имена собственные составляют существенную часть лексики; они имеют свои специфические особенности и образуют сложные системы, не совпадающие с другими лексическими системами). В связи с этим хочется поделиться опытом организации работы по изучению ономастики на англо-немецком, украино-английском, русско-украинском отделениях филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета. Цель такой работы – активизация познавательной деятельности студентов и их интереса к

лингвистическим знаниям, развитие интеллектуальной инициативы и творческого подхода к исследовательской деятельности через знакомство с ономастической лексикой (в рамках данной статьи – на материале ономастических словарей). В качестве специальной литературы используем работы В. Д. Бондалетова [1], М. В. Горбаневского [2], Л. А. Климковой [3], Г. Ф. Ковалева [4], Е. С. Лебедевой [5], О. Л. Рублёвой [10], А. В. Суперанской [11; 12; 13], В. Ташицкого [14] и нек. др.

Ономастический словарь (или словарь собственных имен, или словарь имён, или ономастический справочник, или ономатологический словарь, или ономастикон) – это лексикографическое издание, включающее собственные имена, или проприальную лексику. Ономастические словари, как правило, объединяют энциклопедическую и лингвистическую информацию.

Примерный перечень ономастических словарей, которые следует использовать в учебном процессе: 1) *Агеенко Ф. Л.* Словарь собственных имён русского языка (2010); 2) *Ведина Т. Ф.* Словарь личных имен (2000); 3) *Ведина Т. Ф.* Словарь фамилий (1999); 4) *Ганжина И. М.* Словарь современных русских фамилий (2001); 5) *Григорьев В. П., Колодяжная Л. И., Шестакова Л. Л.* Собственное имя в русской поэзии XX в. Словарь личных имен (2005); 6) *Калакуцкая Л. П.* Склонение фамилий и личных имен в русском литературном языке (2009); 7) *Клышинский Э.* Практическая транскрипция личных имен в языках народов мира (2010); 8) *Кочева О. Н.* Большой словарь имён (2011); 9) *Круковер В.* Самые популярные имена мира (2006); 10) *Леонович О. А.* В мире английских имен (2002); 11) *Лидин Р. А.* Иностранные фамилии и личные имена. Практика транскрипции на русский язык: Справочник (2006); 12) *Медведев Ю. М.* 1000 русских имён и фамилий. Энциклопедический словарь (2009); 13) *Мюллер В. К.* Англо-русский словарь. Список личных имен (2000); 14) *Никонов В. А.* Краткий топонимический словарь (2010); 15) *Отин Е. С.* Словарь коннотативных собственных имён (2004); 16) *Петровский Н. А.* Словарь русских личных имен (2000); 17) *Подсеваткин С.* Энциклопедия псевдонимов (1999); 18) *Поспелов Е. М.* Географические названия мира. Топонимический словарь (2002); 19) *Поспелов Е. М.* Географические названия России. Топонимический словарь (2008); 20) *Рубцова С. Ю.* Толковый англо-русский словарь имен собственных в интертекстуальном аспекте (2009); 21) *Русская ономастика и ономастика России.* Словарь / ред. О. Н. Трубачёв (1994); 22) *Рыбакин А. И.* Словарь английских фамилий (2000); 23) *Суперанская А. В.* Словарь русских имен (2005); 24) *Суперанская А. В.* Современный словарь русских имён (2005); 25) *Супрун В. И.* Имена и именины (1997); 26) *Туников Н. М.* Словарь древнерусских личных собственных имен (2005); 27) *Унбегаум Б. О.* Русские фамилии (1989); 28) *Федосюк Ю. А.* Русские фамилии : популярный этимологический словарь (2006); 29) *Флоренский П. А.* Имена (2007); 30) *Хигир Б. Ю.* Фамилии (2006) и др. Как видно из перечня, в учебном процессе стараемся использовать, во-первых, современные ономастические словари, особенно словари, изданные в XXI в., и, во-вторых, ономастические словари разных типов.

Предлагаем несколько вариантов использования ономастических словарей в учебном процессе в рамках языковых курсов «Лексикология английского языка», «Лексикология немецкого языка», «Практикум устной и письменной речи», «Стилистика английского языка», «Стилистика немецкого языка», «Современный русский литературный язык», «Современный украинский литературный язык» и нек. др., спецкурса «Актуальные проблемы современной лексикографии», во время организации самостоятельной или внеаудиторной лингвистической работы студентов-филологов и т. д.

- Презентация современных ономастических словарей и справочников по ономастике. Обязательным структурным компонентом презентации словаря является система заданий, отражающая возможности использования презентуемого словаря в учебном процессе.

- Подготовка и написание рефератов (реферативных сообщений, докладов, тезисов) по проблемам ономастической лексики и фразеологии (на материале ономастических словарей).

Примерный перечень тем для реферативных работ студентов.

«Общие словари с ономастическим материалом»; «Этимологические словари с ономастическим материалом»; «Учебная лексикография и ономастика»; «Имена собственные в контексте конкретных учебных словарей»; «Принципы отбора имён собственных в учебный словарь»; «Моноязычные учебные словари с точки зрения использования в них имён собственных»; «Двуязычные учебные словари с точки зрения использования в них имён собственных»; «Научные критерии отбора ономастического материала в учебные словари»; «Антропонимические словари»; «Топонимические словари»; «Топонимическая лексикография»; «Деятельность известных лексикографов – составителей Словарей географических названий»; «Ономастические словари языка писателей»; «Ономастические словари художественных произведений»; «Ономастика в аспекте культурологических проблем»; «Орфоэпическая специфика имён собственных (на материале ономастических словарей)» и т. д.

- Составление авторских ономастических словариков (в том числе на местном материале), например: «Орфографический словарик ойконимов Донбасса»; «Имена почётных жителей г. Славянска»; «Имена ХХІ века (г. Славянск)»; «Однофамильцы известных людей в г. Славянск Донецкой области»; «Топонимический путеводитель по родному городу (на материале названий улиц г. Славянска)»; «Маршрутный топонимический словарик»; «Краткий словарик ономастической терминологии»; ономастический словарик «Очевидное невероятное» (необычный ономастический материал из СМИ, произведений художественной литературы с авторскими комментариями); «Этимологические комментарии к онима́м (на материале конкретного разряда имён собственных)» и т. д.

- Составление авторских словариков «Имена в моей семье», «Топонимический словарь моей семьи» (объем таких словарей зависит от биографии студента и его осведомленности в исторических и актуальных

событиях семьи), коллективный «Словарь зоонимов» (на материале кличек домашних питомцев) и т. п.

- Тестирование (для тестирования используем задания из учебных пособий Н. М. Маториной [6; 7; 8]).

- Планирование работы лингвистического кружка по лексикографии для студентов или для школьников (на материале ономастических словарей).

- Составление кроссвордов, ребусов, викторин и других лингвистических задач по теме «Ономастические словари».

- Подготовка и написание курсовых, дипломных и магистерских работ (на материале ономастических словарей).

Примерная тематика работ.

«Ономастические словари как отражение тенденций развития словообразования»; «Ономастические словари как отражение тенденций развития лексикографии»; «(Конкретный ономастический словарь) как источник этнокультурной информации»; «Типология ономастических словарей»; «Лингводидактические особенности работы с ономастическими словарями на занятиях по языку в вузе и школе»; «Современные русские фамилии (или другие группы онимов) как объект лексикографии»; «Ономастическая лексика в национально-русских словарях» и т. д.

Ниже в качестве примера опишем варианты работы со «Словарём русской ономастической терминологии» Н. В. Подольской [9] на занятиях по языку в вузе.

«Словарь русской ономастической терминологии» Натальи Владимировны Подольской – первый отечественный словарь терминов по ономастике. Он является лингвистическим одноязычным словарем, включающим около 700 терминов: *агионим, венусоним, гелоним, контаминация, ономастикон, тавтологическое имя* и т. д. Основной принцип расположения терминов в словаре – алфавитный. Словарная статья в словаре складывается из следующих элементов: заглавное слово; варианты; дефиниция; примеры к толкуемому термину; употребление термина в других словарях и литературе; происхождение термина; примечания.

Работа со «Словарём русской ономастической терминологии» может носить как практический, так и теоретический характер.

Примеры заданий теоретического характера:

- 1) опишите словарь по предлагаемому плану: а) назначение словаря; б) характер и содержание словника; в) порядок расположения слов; г) структура словарной статьи; д) система помет; е) система иллюстраций; ж) правила пользования словарем;

- 2) каким образом отражается ономастическая терминология в известных вам словарях лингвистических терминов?;

- 3) назовите объективные критерии для оценки термина;

- 4) сформулируйте критерии терминов применительно к ономастической терминологии;

- 5) обозначьте структуру и значение двухосновных терминов в ономастике;

- 6) в чем выражается системность ономастической терминологии?;
- 7) как вы понимаете название словаря – «Словарь русской ономастической терминологии»?;
- 8) какие факторы повлияли на включение того или иного термина в словарь?;
- 9) есть ли отступления от алфавитного расположения терминов в словаре?;
- 10) прокомментируйте структурное устройство словаря и т. д.

Напомним, что ответить на эти и многие другие вопросы теоретического характера поможет тщательное изучение предисловия к словарю.

Примеры заданий практического характера:

- 1) расположите ономастические термины по алфавиту: *гидроним, гидронимист, гидронимикон, гидронимика, гидронимизация, гидронимия, гидронимный* и др.;
- 2) дайте определения следующим ономастическим терминам: *планетоним, плюрализация, полионимия, полисоним, порейоним, потамоним, прагматоним, практическая ономастика* и др.;
- 3) приведите примеры гидронимов, топонимов, урбанонимов и т. п. (на местном материале);
- 4) приведите примеры ономастических терминов, имеющих варианты, – менее удачные, менее употребительные, устаревшие, но зарегистрированные в литературе и т. д.;
- 5) приведите примеры ономастических терминов, отмеченных в «Словаре лингвистических терминов» О. С. Ахмановой;
- 6) приведите примеры терминов, которые в качестве примечаний включают вспомогательные сведения в виде: а) энциклопедических справок; б) пояснения к образованию или структуре; в) отсылки к другим терминам данного словаря; г) указания на соответствующие термины в других языках; д) терминов-антонимов и т. п.;
- 7) составьте кроссворды по материалам данного словаря и мн. др.

Знакомство с ономастическими словарями на занятиях по языку в вузе способствует развитию речи, мышления, познавательных интересов студентов, открывает перспективы интеграции широкого круга дисциплин. Формами фиксации результатов работы студентов с ономастическими словарями являются устные ответы студентов на практических занятиях; конспекты, тезисы научно-методической литературы; письменные работы различных видов; краткие устные сообщения; реферативные сообщения; тесты; терминологические диктанты; ответы на экзамене; внеаудиторные мероприятия (на ономастическом материале); рейтинг-контроль; итоговые научно-исследовательские работы студентов и т. п.

Эффект от ономастической работы студентов можно получить только тогда, когда она организуется и реализуется в учебно-воспитательном процессе в качестве целостной системы, пронизывающей все этапы обучения студентов в вузе.

Предложенные нами варианты работы далеко не исчерпывают всех возможностей применения ономастических словарей в учебном процессе. Очевидно, что в одной статье невозможно описать все полезные советы, да и у каждого преподавателя есть свои профессиональные секреты, открытия, находки, хитрости и хитринки... Тем более мы уверены, что творчески работающие педагоги смогут не только применить предложенные задания на практике, но и усовершенствовать их. Надеемся, что приведенный нами материал убедил коллег в том, что ономастические словари предоставляют огромные возможности для работы со студентами-филологами.

Литература

1. Бондалетов В. Д. Русская ономастика: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Горбаневский М. В. Ономастика – особая лингвистическая наука / М. В. Горбаневский. – М. : Знание, 1989. – 123 с.
3. Климкова Л. А. Диалектолого-ономастическая работа в вузе и школе : методические рекомендации / Л. А. Климкова. – Арзамас, 1988. – 91 с.
4. Ковалев Г. Ф. Ономастическое комментирование на уроках русской словесности: учебное пособие для учителя русского языка и литературы / Г. Ф. Ковалев. – Воронеж : ВГУ, 2005. – 214 с.
5. Лебедева Е. С. Уроки ономастики: научный поиск и творчество учащихся / Е. С. Лебедева // Русский язык в школе. – 2000. – № 2. – С. 48–49.
6. Маторина Н. М. Русский язык в вопросах и ответах / Н. М. Маторина. – Славянск : Канцлер, 2007. – Ч. 1. – 203 с.
7. Маторина Н. М. Русский язык в вопросах и ответах / Н. М. Маторина. – Славянск, 2009. – Ч. 2. – 241 с.
8. Маторина Н. М. Русский язык в вопросах и ответах / Н. М. Маторина. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Славянск, 2009. – Ч. 1. – 219 с.
9. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1978. – 198 с.
10. Рублёва О. Л. Ономастика в школе: учеб. пособие для учителей и учащихся средней школы / О. Л. Рублёва. – Владивосток, 2005. – 148 с.
11. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
12. Суперанская А. В. Теория и методика ономастических исследований / Суперанская А. В., Сталтмане В. Э., Подольская Н. В., Султанов А. Х. – М.: Либроком, 2009. – 258 с.
13. Суперанская А. В. Что такое топонимика? / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1985. – 176 с.
14. Ташицкий В. Место ономастики среди других гуманитарных наук / Ташицкий В. // Вопросы языкознания. – 1961. – № 2. – С. 3–11.

Summary

In the article the ways and the methods of the stimulation of the students-philologists' cognitive activity and their interest to the linguistic knowledge, the development of the intellectual initiative and the creative approach to the research through the acquaintance with the onomastic dictionaries are described.

УДК 378:811.1:379.85

НАВЧАННЯ ТА ТЕСТУВАННЯ АУДІЮВАННЯ

Мишко С.А.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Проведення аудіювання і навчання сприйняття мови на слух – одне з важливих завдань, які мають вирішувати та виконувати викладачі іноземних мов, адже ми слухаємо вдвічі більше, ніж говоримо, у чотири рази більше, ніж читаємо і в п'ять разів більше, ніж пишемо [15]. Це надзвичайно важливий аспект комунікативної діяльності та основа мовної комунікативної компетентності.

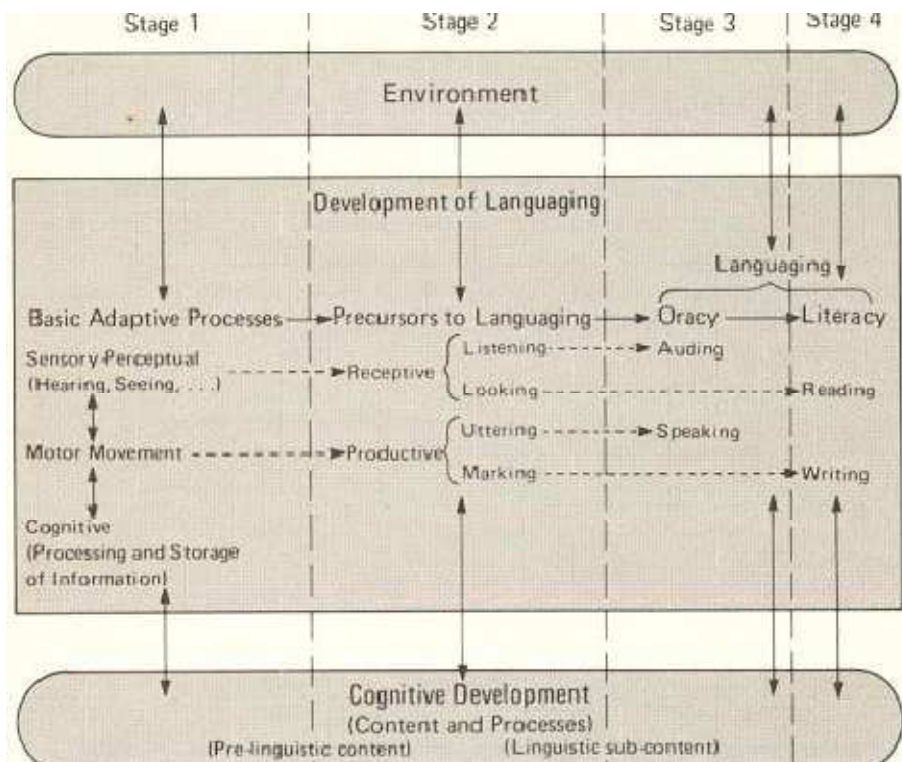
Термін аудіювання походить від латинського *audire* – чути. У психології під аудіюванням розуміють процес сприйняття і розуміння мови, яка звучить. На думку українських дослідників, процес сприйняття - це аналіз і синтез матеріальних засобів мови (фонем, складів, слів, інтонацій, речень), а розуміння – аналіз і синтез сигнальних та смислових значень усіх цих засобів. Слід підкреслити, що більшість тлумачних словників англійської, української та російської мов не дають визначення терміну «аудіювання». У деяких українських словниках аудіювання визначається як прослуховування озвучених текстів для тренування їх сприйняття і розуміння на слух (головним чином, у навчальному процесі). Сучасні мовознавці розглядають аудіювання як один із засобів розвитку іншомовної комунікативної компетенції, який має свої труднощі і вправи. Американські автори визначають аудіювання як процес прослуховування та розуміння розмовної мови або як процес прослуховування, розпізнавання та інтерпретації розмовної мови, причому підкреслюють, що цей термін вперше був використаний при викладанні іноземних мов у 1945 році. Незважаючи на те, що аудіювання широко застосовується в процесі вивчення іноземних мов, немає детально розробленої методики його проведення та тестування. Метою

нашого дослідження є визначення критеріїв підбору матеріалу та складання тестів для аудіювання та ролі самооцінювання аудіювання студентами.

Американські дослідники Прескотт Е., Поттер Р.Е., Френкс Дж.Р., розглядаючи взаємозв'язок процесів читання та аудіювання, наводять визначення Брауна Д., відповідно до якого читання дає ключ до розуміння аудіювання. Читання визначається як процес зорового сприйняття, розпізнавання та інтерпретації письмових символів, тоді як аудіювання може бути визначено як процес сприйняття на слух, розпізнавання та інтерпретації розмовних символів. Крім того, розглядається взаємозв'язок між поняттями «listening» та «auding» та підкреслюється, що поняття «listening» обмежується мовою, тоді як поняття «auding» набагато ширше [10].

У процесі аудіювання розшифровується інформація, отримана усно шляхом використання попередньо отриманих навичок програмування артикуляційних рухів. Американські дослідники Штіхт Г.В., Бек Л.Дж. та Хок Р.Н. вважають, що навчання аудіюванню подібно до навчання читанню, тому що включає навчання розшифровці інформації мовного потоку у внутрішню артикуляційну програму, при виконанні якої може бути збережено більше інформації для безпосереднього відтворення та довготривалого збереження семантичної інформації. При цьому особливо наголошується, що аудіювання – це завдання сприймання усної інформації без відволікаючих факторів.

Цікавою, на наш погляд, є розроблена цими авторами модель розвитку мовленнєвих навичок, у якій визначено місце аудіювання [13].



Біер К. пропонує наступні завдання, які, на її думку, сприятимуть розумінню прослуханого:

- вибрати певні передачі іноземною мовою по радіо, телебаченню або он-лайн;

- запропонувати студентам вибрати передачу, яка відповідає їхнім інтересам;
- попросити студентів слухати передачу по 5 хвилин тричі на тиждень;
- перевіряти результати, щоб студенти мали змогу впевнитись у прогресі навчання [3].

На нашу думку, мінімальна кількість часу для самостійної роботи студентів з розвитку навичок розуміння прослуханого має бути не менше 10 хвилин, причому перед ними мають бути попередньо поставлені певні завдання.

Викладачі повинні чітко визначити мету аудіювання, а саме: розуміння прослуханого в цілому, отримання певної інформації, визначення основної думки. Слід зазначити, що студенти не можуть повністю запам'ятати прослухане, і складати завдання таким чином, щоб вони були орієнтовані на успішне виконання і сприяли розвитку впевненості студентів у поступовому підвищенні рівня розуміння прослуханого.

Ми підтримуємо думку провідних викладачів іноземних мов, які вважають, що для визначення рівня складності матеріалу для аудіювання слід знайти відповіді на наступні питання:

- Яким чином організована інформація, адже тексти, в яких події подаються у хронологічному порядку та мають інформативну назву, сприймаються легше.
- Наскільки студенти обізнані з темою. Слід враховувати національні та культурні особливості студентів.
- Чи будуть використані візуальні засоби, які сприятимуть розумінню прослуханого (мапи, діаграми, малюнки).
- Чи буде проведене попереднє аудіювання, яке дозволить визначити рівень підготовки студентів, допоможе активізувати їхні знання та ознайомити їх з видами завдань при проведенні аудіювання [14].

Для проведення попереднього аудіювання викладачі вибирають тексти, які можна розділити на семантично завершені частини, як правило, три. Після прослуховування кожної частини студентам пропонується зробити певний висновок і прогноз щодо змісту наступної частини, після прослуховування якої аналізується попереднє передбачення.

При складанні тестових завдань особливу увагу слід звернути на такі моменти:

- складати тестові завдання, які б перевіряли розуміння найбільш важливої інформації;
- не включати завдання на перевірку запам'ятовування окремих, не пов'язаних між собою деталей;
- для того, щоб визначити, що правильно відповісти на питання, можна лише прослухавши та зрозумівши текст, можна дати виконати тест викладачам, щоб впевнитись, що його не можна виконати успішно без попереднього прослуховування;
- складати відповіді так, щоб семантичний зміст був виражений у відмінній від тексту формі;
- неправильні відповіді мають бути логічно пов'язаними з темою, але не відповідати змісту тексту.

Перед проведенням аудіювання ми пропонуємо студентам вправи на повторення певних лексичних одиниць та граматичних структур, розглядаємо матеріал, пов'язаний з аудіюванням, яке ми запланували. Ми повинні чітко сформулювати мету та завдання аудіювання, щоб студенти не відволікалися під час його проведення. Викладачі можуть запропонувати студентам задати питання щодо мети аудіювання, наприклад:

- чи я слухаю для загального розуміння;
- чи я слухаю для запам'ятовування;
- чи я слухаю для оцінювання;
- чи я слухаю для розваги;
- чи я слухаю для підтримки [9].

Досить корисною, на наш погляд, є стратегія, яка називається TQLR і складається з наступних етапів:

T - tune in - Студенти мають налаштуватися на предмет прослуховування, пригадавши все, що їм відомо по темі аудіювання, і відкинути відволікаючі фактори.

Q - questions - Студенти можуть сформулювати питання та прогнозувати, про що буде йти мова.

L – listen – Слухати і запам'ятовувати прослухане.

R – review - Зробити висновки та оцінити прослухане, виділивши основну та другорядні думки.

Викладачі іноземних мов часто обмежують цілі аудіювання відтворенням прослуханого, тоді як можна розробити завдання творчого характеру. Наприклад, після прослуховування прогнозу погоди можна запропонувати студентам аргументувати, який одяг можна вдягнути при такій погоді або якими справами слід зайнятися, а які – відкласти.

Перед проведенням аудіювання, визначивши кількість студентів у групі, викладачі мають визначити розмір приміщення для проведення тестування, розташування столів, акустику приміщення, аудіотехнічні засоби та перевірити якість запису.

На думку провідних методистів, об'єктивне оцінювання аудіювання – одне з найбільш складних завдань. Ми підтримуємо точку зору Вандергріфта Р., відповідно до якої використання аудіювання тільки для тестування рівня розуміння прослуханого може призвести до занепокоєння, яке послаблює розвиток метакогнітивних стратегій [17]. Однак, є певні методичні засоби, які сприяють його ефективності. Ми вважаємо за доцільне проводити самооцінювання аудіювання студентами шляхом відповіді на питання – так, ні, інколи. Питання можуть бути наступного типу:

- Чи здатний я визначити основну тему?
- Чи можу я зрозуміти значення незнайомих слів із контексту?
- Чи можу я визначити важливі та незначні деталі?
- Чи здатний я відрізняти факти від суджень?
- Чи здатний я не відволікатись під час прослуховування?

Таким чином, навчання аудіюванню - складний процес, який має проводитись свідомо. Слід підкреслити, що дані вміння розвиваються з

практикою особливо успішно, коли перед студентами немає безпосередньої загрози оцінювання з боку викладача, тому особливу увагу слід звернути на самооцінювання аудіювання студентами.

Література

1. Кошельник В.В. Проблема навчання аудіювання на уроках іноземної мови. // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/.../28.htm
2. Софронова Н.В. Деятельностный подход в обучении аудированию на уроках. // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.sinncom.ru/content/base_sc73/sofronova/sofronova.htm
3. Beare K. The Challenge of Teaching Listening Skills . *English Teaching - Teaching Listening Skills to ESL Classes*. // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.esl.about.com>
4. Hall T., Strangman N., Meyer A. *Differentiated instruction and implications for UDL implementation*. // [Електронний ресурс] Режим доступу http://www.cast.org/publications/ncac/ncac_diffinstructudl.html
5. Joice K. Active Listening Activities . *TeachingEnglish* .British Council. BBC. // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.teachingenglish.org.uk>
6. Learning Through Listening | Teaching Listening. // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.learningthroughlistening.org/Listening>
7. Liberman, A.M. "The Grammars of Speech and Language," *Cognitive Psychology*, vol. 1, 1970, pp. 301-323.
8. Morey, N. *Attention: Selective Processes in Vision and Hearing*, Academic Press, New York, 1969.
9. Pekin A., Altay J.M., Baytan D. *Listening Activities*. // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.english.com/listening-activities.htm>
10. Prescott E., Potter R.E., Franks J.R. Are You Teaching Auding? // *Peabody Journal of Education* . – 1968.-Vol. 46.- No. 3.- pp. 150-154
11. *Second Language Listening: Theory and Practice*. // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.cc.kyoto-su.ac.jp/information/tesl.../r5.ht..>
12. *Selective - Listening for Main Ideas* - Boğaziçi Üniversitesi. // [Електронний ресурс] Режим доступу: www.yadyok.boun.edu.tr/.../buept-ornek2.ht
13. Sticht G.B., Beck L.J., Hauke R.N. Auding and Reading: A Developmental Model. // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.nald.ca/library/research/sticht/aar/aar.pdf>
14. *Teaching Listening* . // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.nclrc.org/essentials/listening/liindex.ht>
15. *Teaching Listening Comprehension*. // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.auburn.edu/~nunnath/.../tlisten.html>

16. Teaching Listening . Writing@CSU - Colorado State University.
//[Електронний ресурс] Режим доступу:
<http://www.writing.colostate.edu>
17. Vandergrift L. Listening: Theory and Practice in Modern Foreign Language Competence. //[Електронний ресурс] Режим доступу:
<https://www.llas.ac.uk/resources/gpg/67>

Summary

The article deals with the problems of teaching and testing auding as one of the most difficult tasks for any ESL teacher. Particular attention is paid to the definitions of auding and listening, requirements for pre-listening exercises, assessment and self-assessment of auding.

УДК 372.881

ТРУДНОЩІ НАВЧАННЯ АУДІЮВАННЮ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Писанчин Р. Б.

Закарпатський державний університет

На сучасному етапі глобалізації та інтеграції економік країн Європейського Союзу знання іноземних мов стає життєво необхідним. Переклад у сучасних умовах є засобом двомовної та багатомовної комунікації між людьми у різних галузях їхньої діяльності.

Бурхливий розвиток науки і техніки викликав велику потребу в активному обміні інформацією. У зв'язку з цим розширилися міжнародні контакти. Значно виріс об'єм міжнародної торгівлі, інтенсивність дипломатичної діяльності, міжнародної кореспонденції. Збільшилися потоки туристів. Усе це зумовлює надзвичайну потребу в перекладах та перекладачах.

Професійний переклад – це складний вид діяльності, який вимагає особливих навичок, глибоких теоретичних знань та спеціальної теоретичної підготовки. Переклад є однією з важливих форм міжкультурних взаємин. Оскільки знання іноземних мов і в давні часи, і сьогодні не можна назвати масовим, перекладачі виступають посередниками між народами, які спілкуються в найрізноманітніших сферах життя.

Перекладацька діяльність – специфічний вид діяльності, процес комунікації з використанням двох мов. Сьогодні надзвичайно зріс інтерес мовознавців до проблеми перекладу, але методика його викладання ще

недостатньо розроблена. Тому розвиток у студентів перекладацьких навичок і вмінь є одним із важливих та складних завдань, що стоять перед викладачами вищих навчальних закладів.

Сучасні мовознавці розглядають аудіювання як один із засобів розвитку іншомовної комунікативної компетенції, який має свої труднощі і вправи. С.Ю. Ніколаєва у своїй праці описує різноманітні методи та прийоми, які використовуються у навчанні іноземної мови [14]. І.П. Лисовець досліджує проблему навчання аудіювання і усного мовлення [11]. Н.Н. Прусаков розкриває проблематику труднощів при навчанні аудіюванню тексту, що звучить іноземною мовою [15]. С.В. Гапонова, у своїх працях подає особливості текстів та аудіотекстів для навчання аудіюванню [3;4].

Аналіз наукової літератури показує, що проблема професійної підготовки майбутніх перекладачів існує. Часткове вирішення проблеми підготовки перекладачів ґрунтується на працях В.Н. Комісарова [5;6], Л.К.Латишева [10], Г.В. Чернова [17], А.П. Чужакіна [18] та ін. М. Цвілінг [19], Р. Міньяр-Белоручев [12], Ю. Чернов [17] та ін. досліджували проблеми, пов'язані з усним перекладом.

Самі по собі знання з теорії перекладу не забезпечують вміння здійснювати якісний переклад. Важливим аспектом є тренувальні вправи. Процес сприйняття іноземної мови на слух відрізняється активним, цілеспрямованим характером, що базується на концентрації уваги. Аудіювання відіграє особливу роль при навчанні послідовному та синхронному перекладу. Аудіювання – це один із чотирьох видів мовленнєвої діяльності. Це здатність ідентифікувати та розуміти усні висловлювання [3; 11]. Особлива увага сьогодні приділяється комунікативному підходу щодо навчання аудіювання.

Щоб бути здатним підтримувати інтеракцію іноземною мовою, необхідно досягти рівня володіння іноземною мовою B1– Threshold (рубіжний рівень – незалежний користувач). Цей рівень забезпечує досягнення функціональної грамотності в оволодінні мовою [3; 4].

Однією з основних вимог до комунікативного навчання аудіюванню є стимулювання в слухачів інтересу до змісту повідомлення, що сприятиме створенню необхідної комунікативної готовності до сприйняття інформації, в результаті чого з'являється антиципація – прогнозування перебігу та змісту повідомлення. Антиципація – це ключовий фактор при сприйманні усного мовлення [3; 11].

Метою цієї наукової статті є висвітлення питань, пов'язаних з аудіюванням і труднощами, які виникають у процесі навчання.

У процесі нашого дослідження був проведений експеримент, до якого залучено 200 студентів різних факультетів (міжнародних відносин, туризму) та різних років навчання (3-5 курси). Експеримент охоплював усі заняття з практики перекладу, які проводилися тричі на тиждень по дві академічні години протягом трьох років.

Аудіювання – це розуміння усних висловлювань. Воно являє собою перцептивну мнемічну діяльність мислення. Перцептивну тому, що здійснюється сприйняття; діяльність мислення тому, що її виконання пов'язане з основними операціями мислення: аналізом, синтезом, індукцією, дедукцією, порівнянням, абстрагуванням, конкретизацією та ін.; мнемічну тому, що відбувається виділення і засвоєння інформативних ознак, формування образу, впізнання у результаті порівняння з еталоном, що зберігається у пам'яті. Аудіювання складає основу спілкування, з нього починається оволодіння усною комунікацією. Воно складається з умінь диференціювати сприйняті звуки, інтегрувати їх у пам'яті під час слухання, здійснювати можливе прогнозування і, виходячи з ситуації спілкування, розуміти сприйнятий звуковий ланцюг. Навчання усному перекладу тісно пов'язане з аудіюванням і неможливе без нього.

При комплексному розумінні тексту необхідно брати до уваги різноманітні види прослуховування та їхню мету: повне (детальне) розуміння тексту, вибіркове розуміння інформації, загальне розуміння змісту (дії, місця та опису). Кожен вид розуміння має свої характерні ознаки і потребує використання різноманітних текстів, створення умов (темپ висловлювання, характер, об'єм).

Механізм аудіювання передбачає:

1. Сприймання потоку звуків і розпізнавання у ньому слів, речень, абзаців і т.п.

Це стає можливим внаслідок того, що в пам'яті людини зберігаються відповідні звукові образи, які служать еталоном.

2. Усвідомлення значення слів, речень, абзаців.

На основі мовного досвіду цей процес посилюється прогнозуванням змісту.

Сприймання значень є поштовхом для більш глибоких процесів синтезу – «стискування» змісту, у результаті чого у свідомості слухача формуються поняття різного рівня узагальнення, виражені не тільки окремими фразами, але й більшими мовними єдностями, яким у письмовому тексті відповідають абзаци, розділи і завершені повідомлення. У такий спосіб слухач досягає рівня розуміння «загального змісту», у тому числі й розгорнутого тексту, як це спостерігається, наприклад, під час слухання лекції. Синтезуючи й аналізуючи сприйняте висловлювання, слухач виділяє в ньому цікаве, важливе і головне, а також менш важливе і другорядне. Тому цей рівень аудіювання називають ще рівнем відбору актуального й неактуального змісту.

У природному спілкуванні для аудіювання характерні такі форми:

1. Аудіювання мови співбесідника в процесі діалогу з ним. Репліки тут мають часто смислову завершеність і комунікативну спрямованість, що вимагає від слухача швидкої реакції.

2. Аудіювання розгорнутого монологічного або діалогічного мовлення інших людей, що характеризується єдиним логічним зв'язком і розгортанням теми.

Через різноманітність життєвих ситуацій ці форми часто поєднуються, переплітаються і переходять одна в одну.

Проте було б помилково вважати, що навчання аудіюванню відбувається у процесі говоріння. Аудіюванню, як і іншим видам мовленнєвої діяльності, потрібно навчати за окремою програмою.

Загалом процес формування умінь аудіювання передбачає такі три програми:

1. Аудіювання під час введення нового матеріалу, коли особливо інтенсивно формуються звукові образи нових мовних елементів. У цій програмі значна увага приділяється не тільки розумінню почутого, а й усвідомленому сприйняттю цих мовних одиниць.

2. Аудіювання як елемент діалогічного мовлення. Ця програма є попутною у плані формування умінь говоріння і обумовлена необхідністю: без аудіювання не буває спілкування.

3. Аудіювання як спеціальна різноманітність іншомовних вправ, тобто як спеціальна програма.

Тісно пов'язане з іншими видами мовної діяльності, аудіювання відіграє важливу роль у навчанні усному перекладу.

Аудіювання можна розвивати як іманентно, так і за допомогою комунікативних завдань, спрямованих на комплексне розуміння тексту. Іманентний розвиток здійснюється за допомогою послідовного ведення навчання іноземною мовою. Увага студентів при цьому, як правило, скерована на розуміння викладача, одночасний розвиток говоріння, письма і читання. Студенти тренуються на розумінні коротких текстів. Вони вчаться використовувати ситуаційні, контекстуальні, морфологічні фактори для розкриття значень. Завдяки цим вправам формується здатність порівнювати елементи уже знайомі та розвивати нормативні мовні знання, що відіграють неабияку роль для розуміння незнайомих текстів значно більшого об'єму.

Вправи з компонентами служать для вирізнення елементів аудіювання та розвитку вміння комплексного розуміння тексту. Цей вид вправ можна розділити на такі пункти:

1. Розуміння акустичних форм слова.

2. Порівняльний аналіз мовних одиниць, однакових за формою та значенням.

3. Співвідношення акустичної форми деяких мовних одиниць з їхнім значенням.

4. Аналіз граматичних структур з метою визначення їх значення.

5. Розуміння, визначення та диференціація значень речень, спрямована на інтонацію та контекстуальні умови.

Комунікативний результат аудіювання розвивається при вирішенні завдань різноструктурного характеру.

Під час занять з практики перекладу проводилися уже згадані вправи.

Тексти підбиралися країнознавчого характеру. Проводилося навчання послідовному перекладу.

Результати експерименту дали нам змогу дійти висновку про найхарактерніші труднощі сприйняття іноземної мови на слух. До них належать: суб'єктивні, мовні та екстралінгвістичні.

Суб'єктивні труднощі аудіювання – це труднощі, зумовлені індивідуально-віковими особливостями студентів: кмітливість, уміння слухати і швидко реагувати на сигнали усно-мовленнєвої комунікації, переключатися з однієї розумової операції на іншу тощо.

Мовні труднощі аудіювання зумовлені характером мовних засобів і структурно-композиційними характеристиками аудіотекстів. Це граматичні, лексичні та фонетичні. Ми виявили, що фонетичні труднощі, пов'язані з інтонацією, логічним наголосом і темпом мовлення, є найхарактернішими з мовних. Особливо складним для аудіювання є діалогічне мовлення, що вимагає додаткових аналітико-синтетичних дій.

Екстралінгвістичні труднощі для студентів, залучених до експерименту, були пов'язані із соціолінгвістичним аспектом (соціальний статус, соціальні умови утворення текстів оригіналу перекладу, гендерні розходження і т.п.).

Тому ми вважаємо, що необхідно підбирати вправи на подолання саме цих труднощів.

Література

1. Баранова С.В. Актуальні питання методики викладання перекладу // Вісник Сумського державного ун-ту. Серія: Філологічні науки. – 2002. – №4(37). – С. 12-15.
2. Ганічева Т.В. Методика навчання майбутніх філологів усного англомовного двостороннього перекладу у галузі прав людини: Дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2008. – 398 с.
3. Гапонова С.В. Деякі особливості текстів для навчання аудіювання учнів старшої школи// Іноземні мови. – 2003. – № 3. С.–3-10.
4. Гапонова С.В. Навчання розуміння аудіотекстів учнів старших класів середньої школи // Іноземні мови. – 1996. – № 2. – С. 9-17.
5. Комиссаров В.Н. Переводоведение в XX веке: некоторые итоги / В.Н. Комиссаров //Тетради переводчика. Научно-теоретический сборник / под. ред. С.Ф. Гончаренко. – М.: МГЛУ, 1999. – Вып. 24. – С. 4–20.
6. Комиссаров В.Н. Когнитивные аспекты перевода / В.Н. Комиссаров // Перевод и лингвистика текста: сб. статей / под. ред. И.И. Убина. – М.: ВЦП, 1994. – С. 7–22.
7. Круківська І.А. Використання пісень у процесі навчання аудіювання // Іноземні мови. – 1998. – № 1. □ С. 21-24.
8. Куликова В. Міжмовна комунікація і переклад // Переклад на межі ХХІ століття: історія, теорія, методологія: Тези доповідей міжнародної конференції. – К.: Київський університет імені Тараса Шевченка, 1997. – С. 29.

9. Латышев Л.К. Технология перевода: учебное пособие для студ. лингв. вузов и фак./Л.К.Латышев. – 3-е изд., стер. – М.: Академия, 2007. – 320 с.
10. Латышев Л.К. Перевод: Теория, практика и методика преподавания: учебник для студ. перевод. фак. высш. учеб. заведений / Л.К. Латышев, А.Л. Семенов. – 3-е изд., стер. – М.: Академия, 2007. – 192 с. ISSN 2222-5501. ВІСНИК ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА ІМЕНІ АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ. Серія «ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ». 2011. № 1. – С. 69-78.
11. Лисовець І.П. Інтегроване навчання аудіювання і усного мовлення// Англійська мова і література. – 2004. – № 3. – С. 4-10.
12. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода / Р.К. Миньяр-Белоручев. – М.: Московский Лицей, 1996. – 208 с.
13. Мирошниченко В.В. Художній переклад – вічний двигун міжкультурної комунікації // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. – Суми: Видавництво СумДУ, 2001. – № 5 (26). – С. 117-121.
14. Ніколаєва С.Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах : Підручник. – 1999. □ 328 с.
15. Пруссаков Н.Н. Трудности при обучении аудированию иноязычного звучащего текста // ИЯШ □ 1981 – № 5 □ С. 57-62.
16. Селиванова О.І. Навчання лівгоетнокультури як одне з найважливіших питань університетського перекладознавства // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. – Суми: Видавництво СумДУ, 2003. – № 4 (50). – С. 217-219.
17. Чернов Г.В. Основы синхронного перевода: учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. /Г.В. Чернов. – М.: Высш. шк., 1987. – 256 с.
18. Чужакин А.П. Мир перевода, или вечный поиск взаимопонимания / А.П. Чужакин, П.Палажченко. – 3-е изд., испр. – М.: Р. Валент, 1999. – 159 с.
19. Цвиллинг М.Я. Требования к личности устного переводчика и проблемы профессиональной подготовки / М.Я. Цвиллинг// Перевод и лингвистика текста: сб. статей / под.ред. И.И. Убина. – М.: ВЦП, 1994. – С. 128–135.
- 20.Цвяк Л.В. Білінгвізм як феноменальне явище сучасного суспільства // Записки з романо-германської філології: Вип.12. □ Одеса: Латстар, 2002. –С.202-2011.
- 21.Якобсон Р.О. О лингвистических аспектах перевода. Избранные работы. – М.: Прогресс, 1985. – 456 с.
22. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Council of Cultural Co-operation Education Committee. Modern Languages Division, Strasbourg. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 260 p.

Summary

The article deals with the problem of teaching auditing as an important aspect of consecutive and simultaneous translation. The main difficulties have been analysed. The ways of overcoming them are determined.

SUPPORT GENRES IN SLOVAK UNIVERSITY SETTINGS

Stašková, J.

Institute of British and American Studies, University of Prešov, Slovakia

c) Introduction

The study of academic discourse in English has a relatively short history. By now there is no doubt that English is recognized as the universal language of science and international communication in the world of globalization. The response to this new situation in higher education institutions around has been the development of a new academic discipline, English for Academic purposes, whose educational needs are not easy to identify. The paper is an attempt to identify the genres of academic discourse that students may encounter in the process of their working activities.

d) Support genres

In the life of academics there are numerous tasks and activities which cannot be considered purely educational or research, but we face them on a daily basis and have to deal with them.

They require a lot of academic and professional expertise which has not been acquired in previous education. As Swales [1996: 46] observed:

There are, in fact, quite large numbers of genres that operate to support and validate the manufacture of knowledge, directly as part of the publishing process itself, or indirectly by underpinning the academic administrative processes of hiring, promotion and departmental review.

Some of these genres are, spoken, ..., but most are written. ... On the one hand, they are typically formal documents which remain on file; on the other, they are rarely part of the public record. They are written for specific individual or small-group audiences, and yet may also be seriously invested with demonstrated scholarship and seriously concerned with representing their authors in a favourable professional light. More importantly, however, exemplars of these

genres are typically hidden, ‘out of sight’ or ‘occluded’ from the public gaze by a veil of confidentiality.

Swales [1996: 47] offers a partial list of the genres that are occluded, hidden from public record, which graduate students and staff can encounter in the process in their academic activities arranged in an approximate ‘reverse order’ of seniority:

1. Request letters (for data, copies of papers, advice, etc.);
2. Application letters (for jobs, scholarships, etc.);
3. Submission letters (accompanying articles, etc.);
4. Research proposals (for outside funding, etc.);
5. Recommendation letters (for students, job seekers, etc.);
6. Article reviews (as part of the review process);
7. Book or grant proposal reviews (as above);
8. Evaluation letters for tenure and promotion (for academic committees);
9. External evaluations (for academic institutions).

The number of occluded, less public genres discussed in the following sections does not cover all the genres listed above, however, because some of them are not typically used in Slovak higher educational settings.

a. The Curriculum Vitae (CV)

The Curriculum Vitae is a Latin expression for *course of life* and accompanies an individual through his or her studies and professional career virtually throughout the course of their lives. It is a genre supporting one’s career, primarily autobiographical, giving relevant information about the writer-applicant, often written for some particular occasion for a small-group committee, but may also be considered a public document, if it’s available on the web or in print.

The CV is a dynamic genre in many respects. First, its format develops with time. From the original autobiographical narrative and descriptive document which was used for years in our part of Europe and which focused also on family background and family members for both political and traditional reasons, we now tend to have a structured document that has a pre-designed schematic format. One of the reasons for that is to foster readability and transparency. Secondly, it is a ‘living’ document [cf. Swales and Feak 2000: 258-65], it changes and grows with time as our experience, qualifications and various skills expand.

The range of information included in the CV may change according to the cultural context and the audience for which it is intended. In some countries it is, for example, not permitted to ask information about the date of birth, sex, nationality and family background (marital status, children, etc.), as it is not politically correct to select/exclude potential applicants on the basis of such criteria/information.

With the increase of student and labour mobility in the new European context, it was felt that some steps should be taken to facilitate mobility throughout Europe

for (lifelong) learning and occupational purposes. Within the framework of the Europass initiative, a generalised European format of a Europass CV was designed and approved by the European Council. The template is available on the Internet (<http://europass.cedefop.eu.int>) and can be downloaded for further use, or one can create their personal CV and save it on the web for further use.

The Europass CV offers a wide range of sections to be filled in from different areas of life, it is helpful in that it also gives hints on the possible personal skills and competences one might not think of oneself having. On the other hand, the template allows a large amount of flexibility, giving options to remove the majority of section elements (marked with a star *) which the writer might consider as inappropriate or not relevant for that particular purpose or audience. The generalised format gives all individuals an equal chance; a starting line from which to write a good CV. How they decide to fill in the respective blocks will be influenced by the communicative purpose and the intended audience and cultural environment.

The suggested template includes the following main sections processed in steps:

1. Personal information
2. Desired employment/Occupational field
3. Work experience
4. Education and training
5. Language(s)
6. Personal skills and competences
7. Additional information and annexes
8. Save your CV

Curriculum Vitae is a document whose primary communicative purpose is informative, i.e. to provide the target audience (the respective group of people who have a decisive role) with the information they need about all aspects of our academic work: research, teaching and organization. This type of self-evaluation is in a way an assertive act of self-promotion trying to ‘sell’ oneself in order to get a chance to be successful.

b. The Letter of Application (LA)

The Letter of Application is the basic part of the ‘Application package’ and it can be an application for a job, position, further education (graduate, postgraduate), and fellowship, etc. The main function of any application is ‘clarificatory’ [Bhatia 1993: 165] sharing a common communicative purpose of this genre to persuade the reader and “to obtain an interview for a job by highlighting the most relevant information in the candidate’s curriculum vitae” [Henry & Roseberry 2001: 155] and eventually to gain entrance to a workplace. Like a CV it is a kind of self-evaluation, self-presentation and even self-promotion with the main objective to

‘sell’ oneself to the review committee, the potential employer or sponsor. Although it may contain and develop some elements of the CV, it is not an autobiography.

A job application letter is formalized to a great degree typically comprises several moves (units of discourse), such as stating the purpose of the letter, establishing the applicant’s credentials, enclosing documents, requesting an interview, and ending politely (Bhatia 1993).

Henry & Roseberry [2001: 155] give a more detailed analysis of the genre of LAs and describe the most frequent rhetorical strategies in their corpus of 40 native English speaker letters of application for a range of different positions. They identified the eleven moves which appeared regularly in the typical order in the examined corpus [2001: 159]:

- Opening
- Referring to a Job Advertisement
- Offering Candidature
- Stating Reasons for Applying
- Stating Availability
- Promoting the Candidate
- Stipulating terms and Conditions of Employment
- Naming Referees
- Enclosing Documents
- Polite Ending
- Signing Off

The list of moves documents the presence of elements common to all business letters (Opening, Polite Ending and Signing Off), but also a strong presence of Promotion moves that draw on Bhatia’s [1993] moves Establishing Credentials and Offering Incentives.

The most striking feature found in the corpus was the frequent use of first person pronouns ‘I’ (most frequent) and ‘my’ (eighth in the LA corpus) which supports the idea of a strong presence of self-evaluation and self-promotion strategies in this genre.

On the other hand, cross-cultural analyses of job applications written by non-native speakers of English revealed that they are more modest and less assertive in their self-presentation and self-appraisal than their Anglo-American counterparts [Bhatia 1993, Nkemleke 2004].

This does not seem to present a major problem yet, since letters of application do not represent a frequent genre in the Slovak academic community. But with the increase in the internationalization of the academic and professional world and the opening of the European academic job market, non-native English-speaking

graduates and scholars will be more tempted to apply for academic positions outside their native region. To make them understand that different strategies, even if only in writing job applications, are effective in different cultures will be one of the future tasks of EAP teachers.

c. The Letter of Recommendation (LR)

The Letter of Recommendation represents also an integral part of the basic 'Application package' that applicants (students, academics, job seekers) send out to their potential supervisors and employers. The primary communicative purpose of this genre is to recommend *admission, funding or advancement*. As Yates and Orlikowski [1994] document, it evolved from the process of employment procedures as a response to a recurrent situation within organizational contexts and the need to get information and evaluation of prior performance of the applicant. The recommendation letters are essentially the same as reference letters or testimonials, but the latter are usually sent to an unknown employer, and so they can be neutral or even negative. But as Bhatia indicated that the original idea of reviewing "the candidate's suitability for a particular job ... in practice most often turns out to be a letter of recommendation, i.e. a positive evaluation of the competence of the candidate in question" [Bhatia 2004: 60]. As such the recommendation letter resembles sales promotion letters promoting a product or service to a potential customer in order to 'selling' it.

Letters of recommendation represent one type of discourse of letters that differs from typical business letters to less formal personal letters written in the process of academic communication between colleagues. The difference between submission letters, reprint requests, application letters, etc. on one hand, and letters of recommendation on the other, is that while the former are written by the applicant himself or herself, the latter are written by a different person, usually a superior, whose task is to evaluate the intellectual potential and personal and professional qualities of the candidate for membership of the respective academic community. Thus the writer also fulfils a gatekeeping role and bears a considerable amount of responsibility for what he or she says about the applicant. The LRs, unlike other academic genres, are untypically written for fellow academics, members of small committees to read and make a gatekeeping decision.

Therefore it is strongly advised to request a recommendation letter from someone who will write a positive and effective recommendation letter, who is informed about the requester's personal and professional qualities and who knows of the goals he or she wants to achieve, even if on the basis of additional support information. Otherwise the recommendation can be too general and vague, or even negative.

As Swales rightly comments, there is a wide range of opinion as regards what can be considered a 'strong' letter of recommendation because this varies substantially

from one academic culture to another. In the Central European tradition this genre had not been frequently used until the frontiers opened and many students and staff started utilizing the opportunities to apply for further studies abroad, for study/research periods, and other project type activities or job positions, to name just a few. The most frequent purpose of the first LR was to recommend students to become an *au pair* in the UK or Ireland; it was only later when the education and labour markets became more open and international that they started to apply for graduate studies in English-speaking countries or for more academic positions. It often happened that many staff members, even more experienced ones, were not quite sure what the genre of LR entails and what kind of attitude they are supposed to take, as it is not a genre included in academic writing classes, and so academics do not normally get specific training on how to write a LR. *English in Today's Research World: A Writing Guide* by Swales & Feak [2000: 273-282] is a valuable exception of a textbook that offers information on letters of recommendation (along with other open and occluded genres) based on their long experience from working with graduate students.

A unique comparative study of LR from four different regions by Precht [1998], however, showed similarities cross-culturally, which may be the result of an increasing number of web pages offering advice on *How to write a recommendation letter*. But also some significant cross-cultural differences were found in the method of support and organizational patterns among the four regions. The structure of all examined LR respected the generally accepted genre conventions and displayed the typical *introduction/body/ conclusion* format with the introduction stating purpose in the frame, the body containing the overall evaluation and the context of knowing of the candidate, and the conclusion containing predictions of his/her success.

Precht [1998: 259] identified four patterns in the analyzed regional LR: Topical Personal Endorsement (the American letters), Topical Factual Endorsements (the German letters), Topical Evaluative Endorsements (the British letters) and Narrative Accounts of Achievements (the Eastern European letters). Typical features of Eastern European LR were narrative style, the letter rarely announcing the intention of the writer and the purpose statement often being obscure. On the other hand, the context within which the writer knows the candidate is always described. The evaluation was based on the contextualizing statements and supported by storytelling, and the predictions function as a kind of summary of the narrative that precedes it.

The narrative, chronological style can be explained by regional traditions (the same is true of Curriculum Vitae). The high frequency of the missing purpose may be the lack of information on the part of the applicant; as sometimes they expect a more general LR for *To Whom it May Concern* (personal experience), which may not be very impressive to evaluation committee members. LR represent a genre that is worth greater study and further consideration because different cultural

background and inappropriate writing strategies caused by cross-cultural differences may result in the failure of the applicant to be successful. The problem is that LR represents a genre that is occluded, not meant for public access, the information is confidential, and thus it is difficult to compile a corpus. In addition to that, LR written by Slovak recommenders are distributed by the applicants to different institutions all over the world and do not concentrate on the local institutions.

d. Submission letters (SLs)

Submission letters are also known as ‘letter of transmittal’ or ‘cover’ letters or ‘covering’ letters (a slightly wider meaning and use) accompanying an article submission.

They represent one of the genres that are not visible, open to the public, but typically hidden. It is not surprising that there are numerous web pages offering subject specific templates of submission letters for downloading, but they tend to focus more on poetry, fiction, music demo tapes and related genres.

SLs can be considered a minority genre for a Slovak academic, even if publishing in English. Nevertheless, I have decided to include it in the discussion of occluded genres in the academy because in the words of Swales it is typically “hidden ... from the public gaze” [1996: 46] and because I believe that each piece of information may come useful to novice writers and young researchers, but also to less experienced non-native speakers of English from our part of Europe, who try to find their place in the growing and competitive Anglophone research world.

Swales [1996: 50] identified ten elements that were found in his corpus of SLs written both by native and non-native speakers. The examples are quoted in full, as one normally does not have an opportunity to read SLs (as an occluded genre) as was the case of the author, who has been a well-known editor for many years. The typical moves were:

1. *Submission* (Please find enclosed ...)
2. *Commentary on the paper* (An earlier version was presented at ...)
3. *Request for response* (I would appreciate an early reply)
4. *Advocacy for paper* (I believe the paper is relevant to ESP because...)
5. *Bio-data* (I am an assistant professor at ...)
6. *Networking* (Prof. Jones suggested that I send this paper to your journal)
7. *No other publication plans* (The enclosed paper is not being considered by any other journal)
8. *Address/mail issues* (As the university mail is unreliable please use my home address for correspondence)
9. *Offer by author to revise* (I will be happy to make any changes that...)
10. *Editor invites to revise* (Please make any corrections you think necessary)

Different editors and members of different disciplinary communities would probably express different opinions on the above list. Generally the information

offered in the SL is accepted positively, unless the tone is too pushy. According to Swales, for example, it is preferred not to use the 'pressure tactics' in (3) when using the business letter formula containing 'early' or 'soon', impressive bio-data are not necessary as a short biographical statement is usually published with the article. Interestingly though he admits that 'The one exception to this might be if it is the author's first attempt at publication in a refereed journal; in this case the letter could mention this fact in the hopes that it might create a sympathetic – and perhaps nostalgic – gleam in the editor's eye.' [55].

The original suggestion was that NNS due to little experience and cross-cultural difference may be less successful than NS. The final comment on the correlation between the type of SL and the author's origin was reassuring, the proportion of successful submissions was 4 NNS to 5 NS.

e) Conclusion

The category of support genres covers genres that are usually occluded from the public record. Graduate students and staff encounter them and they serve as genres supporting their professional career. The paper is not meant to be guidebook and the description does not want to be prescriptive. It is an attempt to give a brief account of the repertoire of some genres of academic discourse written in English with special attention being paid to the genres used in Slovak higher education environment. The suggested list does not claim to be definite. Genres are dynamic and subject to change in specific rhetorical situations. The genre phenomenon clearly needs further elaboration through further empirical study within particular contexts.

Literature

1. Bhatia V. K. Analyzing genre: Language use in professional settings. New York, Longman, 1993.
2. Bhatia V. K. Worlds of Written Discourse: A Genre Based View. Continuum Series Advances in Applied Linguistics, 2004.
3. Henry A. & Roeberry R. LA narrow-angled corpus analysis of moves and strategies of the genre: 'Letter of Application' // English for Specific Purposes. 2001.- Vol. 20.- P.153-167.
4. Nkemleke D. Job applications and students' complaint letters in Cameroon // World Englishes. 2004. -Vol.23.-No4.-P.601-611.
5. Precht K. A cross-cultural comparison of letters of recommendation // English for Specific Purposes, 1998.- Vol.17.-P.241-65.
6. Swales J. M. Occluded genres in the academy: The case of the submission letter. In: E. Ventola & A. Mauranen (eds.) Academic Writing: Intercultural and Textual Issues. Amsterdam: John Benjamins, 1996.- P.45-58.
7. Swales J. M. & Feak C. B. English in Today's Research World. A Writing Guide. Ann Arbor MI: University of Michigan Press, 2000.

8. Orlikowski W.J. & Yates J. Genre Repertoire. The Structuring of Communicative Practices in Organizations // Administrative Science Quarterly.1994.-Vol.39.No4.-P. 541-574.

Summary

The article has presented an attempt to provide a brief survey of support genres of written academic discourse as identified in the context of a Slovak university in the era of globalization of higher education. The complex nature of academic work and the academic profession has been examined, and the most frequent genres that are usually occluded from the public record have been identified. They include genres such as curriculum vitae, letter of application and letter of recommendation. Some cross-cultural differences resulting from different academic and cultural traditions and conventions have also been noted.

TEACHING ENGLISH IN THE FIELD OF GEOGRAPHY AND REGIONAL DEVELOPMENT

Čuriová H.

Prešov University, Slovakia

Knowledge of foreign languages is the fundamental condition of education and ability to succeed in the contemporary world of science and technology. Contemporary tendencies in foreign language teaching prefer active and independent language users, who are able to work (and face and cope with hindrances) with any language style, either the style of general language or scientific, administrative and literary language. Students/future specialists and specialists professionals probably have to face this reality most and continuously, and the experience says all of them appreciate having a good command of oral as well as written forms of the language to share their ideas and opinions without obstacles, which foreign languages can cause. For this reason specific language communication inevitably features among the instruments a good expert should master. The language communication teaching programme (English for Specific Purposes) presented here – language communication teaching programme for students, research and science specialists in the field of Geography and Regional Development (GRD) carried out at the Institute of Language Competencies at Prešov University in Prešov, Slovakia – is provided for those above-mentioned language users who intend to study, publish and give lectures in English language in the field of geography and regional development (GRD). The objective of the

programme follows extending knowledge and ability of active use of both oral and written form of communication. The programme comprises the language phenomena that should help language learners/users to concentrate on the language tools and skills needed in active and appropriate language communication in regular or frequent communicative situations. The idea of communication for GRD learners/users starts from the need of active language communication and work with authentic language material, that's why the programme is designed to meet these needs. To understand GRD texts and utterance and be able to analyse them, users/learners have to cope with specific vocabulary, grammar and stylistic phenomena and rules distinctive in this style of language. As this is an advanced form of communication, it requires previous knowledge of general English at least at the intermediate or higher level. The programme focuses on the language of GRD and its parts are closely related to the topics included in the study field of GRD such as *Geography and regional development, Human geography, Geography of cultures and civilisations, Microgeography, Geoecology and environment, Geography of continents, Geography of seas and oceans, Settlements, Industries, Geographical information systems* and many more. The language of the GRD field is comprehended as a set of lexical, grammar and stylistic tools and rules which serve for obtaining and developing the ability of active language communication. The programme systematically covers vocabulary part – a set of words and word phrases typical for and frequently found in contexts related to the field of geography. Some of them can occur in general English especially when users speak on topics that demonstrate their advanced intellectual level. To give just a few examples – lexical units: *to account for, to allow for, to deal with, be involved in, be deduced from*. One of the objectives of the programme is to show how the lexical units are used, and interrelations and differences between them. The meaning of the units is presented in the examples found in texts such as *to deal with problems of geographical research, various phenomena are accounted for by the new hypothesis, the Earth's diameter is of the order of magnitude*.

The attention is also paid to correct and proper use of vocabulary causing difficulties to Slovak users; the examples demonstrating the fact are such as *different – various, difference – differentiation, variety – variation, size – number, transfer – transport – transmission, to gain – obtain – receive*). Knowledge of meaning and use of lexical units are developed and practised in language activities introduced in accordance with the relevancy to topics.

Appropriate language mastering involves the ability of generating words and word phrases, and for this reason the programme incorporates the **processes and rules of word-formation** in English, such as **process of derivation** (abstract nouns generating, generating adjectives or adjectives of opposite meaning), **conversion** (nouns → verbs and vice versa), and **compounding** (generation of naming units denominating numbers and quantities such as measures, weights, height and volume).

The grammar part of the programme includes the grammar phenomena typical for the given language style, whose frequency in this style is extremely

high, such as **passive and participle forms** as well as **participles in fixed phrases** and **different functions, -ing forms** in English, **types of clauses** (*time, conditional, contrast, cause and reason* and *relative clauses*) and their specific features. Grammar activities related to these language phenomena are aimed at the user's ability to apply them fluently, promptly and accurately.

The programme is completed by **functional grammar part** comprising the grammar structures playing an important role in oral performance (**asking for** and **giving opinion** and **structures of agreeing** and **disagreeing** with someone's ideas).

One of the foreign language communication **prime concerns** is the ability of making an **independent presentation of a problem/topic** which really must be paid sufficient attention. The experience says that the most suitable way of teaching and learning is to use the appropriate scheme of preparation involving a few steps starting with **pre-preparation** and following with **acquiring the set of fixed lexical phrases, practical demonstration of an oral presentation through a video recording, and independent processing and performing /presenting** a topic by users themselves.

Teaching active written communication is represented by writing a **curriculum vitae**, an **abstract** and a **scientific paper**, which, in our view, should inevitably be included in the contents of any advanced form of language communication programme.

Teaching material is presented by textbooks made up of language units consisting texts on specific geography topics and lexical activities; grammar part and its related activities are prepared by the teacher and follow the texts and specific grammar phenomena included. The programme is completed by communicative activities, either oral or written, all of them used as practical applications of the language theories. Compared with models of general language programmes, the one presented here intends to represent a specialized advanced model that aims to contribute to the development of language fluency, promptness and accuracy of language users in the field of geography and regional development..

Literature

1. ČURIOVÁ H. Odborná jazyková komunikácia v odbore chémia // Odborná komunikácia v zjednotenej Európe. Zborník referátov z medzinárodného seminára. –Banská Bystrica – Praha: FHV UMB – Jednota tlmočníkov a prekladateľov, 2002. P. 25 – 26.
2. ČURIOVÁ H. Teaching English in the Field of Chemistry and Physics // Scientific English – Latin of the Present. The First Central-European Conference of Science Faculties. – Bratislava, 2003. P. 12 – 14.
3. ČURIOVÁ H. Odborná jazyková príprava študentov prírodovedeckých odborov na Univerzite P. J. Šafárika v Košiciach // Odborná komunikácia v zjednotenej Európe II. Zborník z medzinárodného seminára. – Banská Bystrica – Praha: FHV UMB – Jednota tlmočníkov a prekladateľov, 2004. P. 24 – 25.

Summary

The language programme for students and research specialists in the field of Geography and Regional Development at the advanced level requires careful and demanding preparation and implementation concentrated on specific language needs. Its objective is to contribute to the development of language fluency, promptness and accuracy of language users.

РЕЦЕНЗІЯ

НІМЕЦЬКОМОВНА ЕМОТИВНА СЕМАНТИКА У ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

Рецензія на монографію Романової Н. В.

«Історія емотивної лексики німецької мови VIII–початку XXI століть»

(Київ: Вид. центр КНЛУ, 2013. – 408 с.).

Єнікєєва С. М.

Запорізький національний університет

Більшість проблем сучасної семасіології, у тому числі лексичне значення, вивчення синтагматичних і парадигматичних відношень у лексиці, семантична структура слова, причини й види семантичних змін, функціонування слова в текстах різних типів тощо не можна глибоко зрозуміти без історичної ретроспективи.

Монографія Н. В. Романової присвячена вивченню особливостей розвитку емотивної семантики німецької мови VIII–початку XXI століть.

Емотивна семантика є відносно новою проблемою на теренах вітчизняної германістики. У теоретичному плані, як слушно зауважує авторка, можна виокремити три основні напрями: *функціональний*, представники якого намагаються розкрити функції і функціонування лінгвістики емоцій і емоцій у мовленнєвій діяльності (О. П. Воробйова, Г. І. Приходько та інші), *антропоцентричний*, у розрізі якого емотивну семантику тісно пов'язують із загальнокультурним розвитком мовної особистості на тлі етнопсихологічних і/чи історично-культурних чинників (М. В. Гамзюк, В. І. Школяренко та інші), *когнітивний*, відповідно до якого емотивна лексика моделюється мовною свідомістю, релевантна видам мислення, має національну специфіку (А. М. Приходько, Ю. Ю. Шамаєва та інші).

Науковий розшук емотивів проведено на лексикографічному, текстовому й емпіричному (результати асоціативного експерименту дослідниці) матеріалі німецької мови – понад 22 500 лексичних одиниць. Такий значний обсяг дав змогу виявити типи емотивної семантики за критеріями: *модальність переживання* (нейтральна, амбівалентна, позитивна, негативна семантика); *морфологічна систематизація і категоризація* (іменники, прикметники, дієслова, прислівники емотивності, емоційні вигуки); *ступінь відповідності німецькій ментальній традиції* у текстах різних типів (міфологічний, авторський біблійний, епіко-героїчний, містичний, фольклорний (казка), художній (літературна казка). Тобто джерелом формування емотивної семантики є чотири основних складники: емоція – оцінка – мова – когніція. Тут на передній план висувається проблема зв'язку мови й психіки, мови й культури, мови й творчості, мови й мислення. На відміну від інших робіт, присвячених проблемам емотивності як мовної категорії, Н. В. Романова розрізняє **емоційну, емотивну й експресивну**

лексику. Емоційна лексика – це засіб активізації емоцій; емотивна – спосіб маніфестації останніх; експресивна – форма вираження почуттєвих інтенцій мовця.

У монографії цілком переконливо звучить думка про те, що розвиток емотивної семантики німецької мови VIII–початку XXI століть є складним дивергентним процесом висхідно-спадного напрямку на історичній вісі. Авторка доводить, що зміни, трансформація, архаїзація, «консервація» (процес зворотний семантичному розвитку слова), «ресемантизація», розвиток емотивної семантики зумовлені двома чинниками: позамовним і мовним. Власне, ця ідея є провідною, саме на ній і базуються концептуальні засади дослідження.

Усвідомлення дослідницею того факту, що між емотивною семантикою та рівнем когнітивної еволюції німецького етносу існує причинно-наслідковий зв'язок, визначає й логіку викладення матеріалу в рецензованій книзі. Структура монографії підпорядкована чітко сформульованій меті та конкретним завданням – описати емотивну лексику німецької мови VIII–початку XXI століть у системно-структурному аспекті. Інакше кажучи, довести існування системних закономірностей у тих змінах емотивної семантики, які на перший погляд здаються випадковими й розрізненими.

Авторка намагається показати, що низка семантичних змін, серед яких трапляються розширення, звуження, пейоризація, меліоризація, евфемізація, табування значення, метафора, метонімія тощо, проникає в головний стрижень емотивної семантики – емотивну сему. Щоправда, залишається не ясним їх кількісне співвідношення. Важливо було б в'ясувати, яке місце посідає кожна з перелічених семантичних змін у лексико-семантичній мікросистемі, яка з них домінує, чи є ці зміни свідомими. Отож, прагматичні стратегії вербалізації базових емоцій можуть також стати серйозною перспективою подальших діахронних досліджень.

На тлі сказаного номінативний рівень емотивної семантики німецької мови VIII–початку XXI століть постає в монографії глибоко, розлого й теоретично бездоганно.

На особливу увагу заслуговують у монографії такі ідеї авторки, як: **розмежування** типів емотивної семантики в мові й мовленні; **модель** язичницького уявлення давніх германців про емоційне; хронологізація становлення й розвитку емотивної лексики в німецькій лінгвокультурі; **схема** логічного наповнення структури емотивів за формулою «колективні (об'єктивні) цінності – суб'єктивна (індивідуальна) система цінностей»; **моделювання** емотивної ситуації у тексті.

Дослідження емотивної семантики як **динамічної синхронії** серед явищ історичної лексикології слід визнати вагомим внеском у лінгвістичну науку. Ця інноваційність додаткового підсилюється й за рахунок того, що свою концепцію Н. В. Романова вибудовує на усвідомленні системних відношень у мікро- й макросистемах мови з урахуванням етнокогнітивної і етнокультурної домінанти. Природно, що при такому підході моделюються явища дивергентності й гетерохронності в розвитку семантичної структури

емотивної лексики (розділ 2), специфіка вираження її емотивної і емоційно-оцінної компоненти (розділ 3), зумовленість актуалізації типів емотивної семантики у зазначених вище текстах (розділ 4). При цьому авторка пропонує інтерпретувати емотивність як мовне вираження емоцій у площині трьох когнітивно-семантичних опозицій: «сприймання об'єкта (ситуації)/несприймання», «відповідність/невідповідність емоційному досвідові», «схвалення/несхвалення». Саме система взаємовідношень між цими опозиціями, на думку дослідниці, й зумовлює вибір емотивної лексики.

Таким чином, у описові німецькомовної емотивної семантики VIII–початку XXI століть зроблено ще один крок, який намічає шляхи поєднання історичної лексикології із такими галузями мовознавства, як психолінгвістика, комунікативна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, етнолінгвістика, соціолінгвістика, лінгвокультурологія, емотіологія.

Незважаючи на деякі дискусійні міркування авторки, вважаємо, що робота виконана якісно, з належними теоретико-концептуальними узагальненнями й висновками.

Монографія Н. В. Романової «Історія емотивної лексики німецької мови VIII–початку XXI століть» є цілісним і широкомасштабним дослідженням і належить до таких праць, що націлені на виявлення динаміки закономірностей і тенденцій розвитку емотивної семантики в німецькій мові й мовленні.

Без перебільшення, можна констатувати, що ця книга буде цікавою і теоретиків історичного мовознавства, і практику лексико-семантичних розшуків, і викладачеві вишу, й аспірантові, й магістранту, й студенту.

СПИСОК

АВТОРІВ

Абрамова Є.Ю.	11	Марковська А.В.	223
Агеєва В.О.	18	Матвійшин О.М.	232
Алієва О.Н.	26	Маторин Б.І.	447
Андріанова Н.С.	33	Маторина Н.М.	447
Бабченко Н.В.	35	Машкіна Є.Н.	237
Бігунова Н.О.	39	Мишко С.А.	453
Біскуб І.П.	50	Міженкова Л.	439
Благодетельєва В.С.	57	Огієнко К.О.	428
Валдманова К.	417	Остапова Т.О.	248
Галянт Г.В.	66	Пастірікова І.	254
Герцовська Н.О.	420	Патен І.М.	259
Гогова Л.	425	Пешкова Т.В.	269
Голуб О.М.	428	Писанчин Р.Б.	458
Гоннерова Б.	70	Позніхіренко Ю.І.	273
Горнякова А.	439	Покровська І.Л.	277
Гринько О.С.	74	Попко Е.А.	282
Дацьо О.Г.	82	Присяжнюк О.Я.	288
Домброван Т.І.	86	Прушковська І.В.	301
Драбов Н.Ю.	97	Радзієвська О.В.	428
Дуруттьова М.	102	Романова Н.В.	306
Есенова Е.Й.	104	Саламатіна О.О.	314
Жук О.В.	108	Сливка М.І.	325
Жук В.О.	117	Сорока Т.В.	335
Іваницька М.Л.	139	Сташкова Я.	464
Іванова О.	129	Тараненко О.Г.	339
Кавка С.Й.	150	Тихоніна С.І.	342
Капранов Я.В.	159	Томенюк О.С.	351
Ківенко І.О.	170	Угерова З.	355
Козак Т.Б.	179	Фабіан М.П.	5
Коломієць О.М.	184	Цвяк Л.В.	357
Кольга Ю.І.	57	Чендей Н.В.	365
Косович О.В.	190	Чеснокова М.В.	370
Костюк А.В.	197	Чуріова Е.	472
Кравець О.В.	442	Швед Е.В.	379
Ларіна Е.В.	200	Шевченко М.Ю.	383
Лелакова Є.	207	Шегедин Н.М.	390
Ляшина А.Г.	211	Шутова М.О.	398
Макарова О.С.	216	Янігова С.	407

Відомості про авторів

1. Абрамова Євгенія Юріївна – викладач кафедри інземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»
2. Агеева Вікторія Олександрівна – аспірант кафедри порівняльного мовознавства та перекладу Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
3. Алієва Ольга Назірівна – асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету ім. Івана Франка
4. Андріанова Наталія Сергіївна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови факультету перекладачів Київського національного лінгвістичного університету
5. Бабченко Надія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романо-германської філології Університету сучасних знань (м.Київ)
6. Бігунова Н.О. – докторант, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови факультету романо-германської філології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова
7. Біскуб Ірина Павлівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки
8. Благодетелева Валерія Сергіївна – асистент кафедри іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету
9. Валдманова Клаудія (***Valdmanová Klaudia***) – викладач Інституту англістики та американістики факультету мистецтвознавства Пряшівського університету (Словацька республіка)
10. Галянт Галина Володимирівна – пошукувач, викладач англійської мови Одеської національної морської академії
11. Герцовська Наталія Олексіївна – кандидат філологічних наук, ст. викладач кафедри англійської філології та методики викладання іноземних мов Мукачівського державного університету

- 12.Гогова Лівія (***Gogová Livia***) – викладач Інституту англістики та американістики факультету мистецтвознавства Пряшівського університету (Словацька республіка)
- 13.Голуб Олена Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального, германського та слов'янського мовознавства Донбаського державного педагогічного університету
- 14.Гоннерова Барбора (***Honnerová Barbora***) – викладач англійської мови факультету іноземних мов університету м. Жіліна (Словацька республіка)
- 15.Горнякова Анна (***Horňáková Anna***) – викладач Інституту англістики та американістики факультету мистецтвознавства Пряшівського університету (Словацька республіка)
- 16.Гринько Ольга Сергіївна – викладач, аспірант кафедри теорії і практики перекладу Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова
- 17.Дацьо Оксана Григорівна – старший викладач кафедри класичної та румунської філології УжНУ
- 18.Домброван Тетяна Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики англійської мови факультету романо-германської філології Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова
- 19.Драбов Наталія Юріївна – викладач англійської мови кафедри теорії та практики перекладу Інституту економіки та міжнародних відносин УжНУ
- 20.Дуруттьова Міхаела (***Duruttyová Michaela***) – магістрант кафедри англістики та американістики факультету мистецтвознавства університету Павла Йозефа Шафаріка в м. Кошіце (Словацька республіка)
- 21.Есенова Еріка Йосипівна – старший викладач кафедри теорії і практики перекладу Інституту економіки та міжнародних відносин УжНУ
- 22.Жук Валентина Аркадіївна – старший викладач кафедри граматики англійської мови факультету романо-германської філології Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова

23. Жук Олександр Володимирович – асистент кафедри іноземних мов природничих факультетів Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова
24. Іваницька Марія Лонгинівна – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Київського національного університету ім. Тараса Шевченка
25. Іванова Ольга Олегівна – аспірант, викладач англійської мови Одеського державного екологічного університету
26. Кавка Станіслав (*Kavka Stanislav*) – кандидат філологічних наук, професор кафедри англістики та американістики факультету мистецтв у м. Острава (Чеська республіка)
27. Капранов Ян Васильович – аспірант кафедри теоретичної і прикладної лінгвістики та новогрецької філології Київського національного лінгвістичного університету
28. Ківенко Інна Олександрівна – викладач англійської мови кафедри іноземних мов Одеського національного медичного університету
29. Козак Тетяна Богданівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри німецької мови Тернопільського національного економічного університету
30. Коломієць Олена Миколаївна – аспірант Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, викладач англійської мови Перших Київських курсів іноземних мов
31. Кольга Ю.І. – асистент кафедри іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету
32. Косович Ольга Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
33. Костюк Анна Віталіївна – аспірант Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
34. Кравець Оксана Володимирівна – викладач англійської мови кафедри іноземних мов Інституту іноземної філології Ужгородського національного університету

35. Ларіна Еліна Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського
36. Лелакова Єва (*Leláková Eva*) – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри англійської мови факультету іноземних мов університету м. Жіліна (Словацька республіка)
37. Ляшина Алла Георгіївна – старший викладач кафедри іноземних мов Ужгородського національного університету
38. Макарова Оксана Сергіївна – старший викладач італійської мови кафедри загального мовознавства і германістики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
39. Марковська Антоніна В'ячеславівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Миколаївського національного аграрного університету
40. Матвіїшин Оксана Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної та міжкультурної комунікації / практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
41. Маторін Борис Іванович – старший викладач кафедри загального і російського мовознавства і теорії та історії літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
42. Маторіна Наталя Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального, германського і слов'янського мовознавства ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
43. Машкіна Олена Миколаївна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри загального мовознавства і германістики Інституту іноземної філології НПУ імені М. П. Драгоманова
44. Мишко Світлана Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладу Інституту економіки та міжнародних відносин Ужгородського національного університету
45. Міженкова Людмила (*Miženková Ludmila*) – кандидат медичних наук кафедри швидкої допомоги факультету здоров'я Пряшівського університету (Словацька республіка)

- 46.Огієнко Катерина Олександрівна – здобувач кафедри загального, германського та слов'янського мовознавства Донбаського державного педагогічного університету
- 47.Остапова Тетяна Олександрівна – викладач кафедри перекладу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
- 48.Пастірікова Івана (*Pastiriková Ivana*) – викладач кафедри англістики та американістики факультету мистецтвознавства університету Павла Йозефа Шафаріка в м. Кошіце (Словацька республіка)
- 49.Патен Ірина Михайлівна – технічний секретар Вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка
- 50.Пєшкова Тетяна Віталіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології Хмельницького національного університету
- 51.Писанчин Руслан Богданович – викладач кафедри теорії та практики перекладу Інституту економіки та міжнародних відносин УжНУ
- 52.Позніхіренко Юлія Іванівна – аспірант кафедри загального мовознавства і германістики Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
- 53.Покровська Ірина Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри тюркології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- 54.Попко Катерина Олександрівна – викладач Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова
- 55.Присяжнюк Оксана Ярославівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова
- 56.Прушковська Ірина Віталіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри тюркології КНУ імені Тараса Шевченка
- 57.Радзієвська Ольга Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету

58. Романова Наталя Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету
59. Саламатіна Ольга Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов факультету культури й виховання Миколаївського національного аграрного університету
60. Сливка Мирослава Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Інституту іноземної філології УжНУ
61. Сорока Тетяна Вячеславівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології та перекладу Ізмаїльського державного гуманітарного університету
62. Сташкова Ярослава (*Stašková Jaroslava*) – кандидат філологічних наук, доцент факультету мистецтв Пряшівського університету (Словацька республіка)
63. Тараненко Ольга Геннадіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу германських і романських мов Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля
64. Тихоніна Світлана Іванівна – аспірант, викладач англійської мови на кафедрі «Англійська мова в Судноводінні» Одеської державної морської академії
65. Томенюк Олеся Степанівна – викладач англійської мови кафедри іноземних мов УжНУ
66. Угерова Зденка (*Uherová Zdenka*) – викладач Інституту іноземних мов філософського факультету Пряшівського університету (Словацька республіка)
67. Фабіан Мирослава Петрівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології Інституту іноземної філології УжНУ
68. Цвяк Лариса Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент, начальник кафедри німецької та другої іноземної мови Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького
69. Чендей Наталія Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Інститут іноземної філології УжНУ

70. Чеснокова Марина Валеріївна – викладач кафедри англійської мови № 2, начальник відділу зовнішньоекономічних зв'язків Одеської національної морської академії
71. Чуріова Гелена (*Čuriová Helena*) – викладач Інституту іноземних мов філософського факультету Пряшівського університету (Словацька республіка)
72. Швед Емілія Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри класичної та румунської філології Інституту іноземної філології УжНУ
73. Шевченко Марина Юріївна – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри іноземних мов Донбаського державного педагогічного університету
74. Шегедин Наталія Миколаївна – асистент кафедри іноземної філології природничо-математичних спеціальностей Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
75. Шутова Марія Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
76. Янігова Славка (*Janigová Slávka*) – викладач Інституту іноземних мов філософського факультету Пряшівського університету (Словацька республіка)

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

<i>Fabian M.</i> On Language Etiquette and Non-Verbal Communication.....	5
<i>Абрамова Е. Ю.</i> Функционально-коммуникативная сущность комплимента в культурологическом аспекте (на материале англоязычного художественного диалога).....	11
<i>Агєєва В. О.</i> Архетип та його витлумачення від К.Г.Юнга – психоаналітика до лінгвокогнітивної сучасності.....	18
<i>Алієва О.</i> Термінологічна лексика як система: функція та роль семантичного інваріанта.....	26
<i>Андріанова Н. С.</i> Мотиваційний етап виокремлення віртуальної жанрології в самостійну науку.....	33
<i>Бабченко Н.В.</i> До проблеми графічного оформлення неології французької мови.....	35
<i>Бигунова Н. А.</i> Речевой акт похвалы как объект лингвистического анализа (на материале современного англоязычного художественного дискурса).....	39
<i>Біскуб І.П.</i> Класична категоризація vs категоризація за родовою схожістю (розпізнавання і номінація форм).....	50
<i>Благодетелева В.С., Кольга Ю.И.</i> Реалии как социокультурный компонент коммуникации: этнолингвистическая и лингводидактическая проблемы.....	57
<i>Galiant G.V.</i> Gender and Regional Peculiarities of AAE Speakers... ..	66
<i>Honnerová B.</i> Zur Problematik der Verben Als Termini.....	70
<i>Гринько О.С.</i> Архетипические образы «Земля» и «Небо» в мифологии, религии и лингвистике.....	74
<i>Дацьо О. Г.</i> До проблеми генезису латинської юридичної термінології (509 р. – 83 р. до н. е.).....	82
<i>Домброван Т.И.</i> Глоттогенез с позиций синергетики.....	86

Драбов Н. Ю. Особливості перекладу ділових листів.....	97
Duruttyová M. Corpus Investigation in Order to Compare Source and Target Texts.....	102
Есенова Е.Й. Запозичення як спосіб поповнення лексичного складу мови.....	104
Жук А.В. Фразеологические единицы, объединенные концептом «политическая деятельность, политика».....	108
Жук В.А. Диахронический анализ английских залоговых форм.....	117
Иванова О. Вариативность стыковых согласных в английской спонтанной речи.....	129
Іваницька М.Л. Анна-Галя Горбач – перекладач і популяризатор української літератури.....	139
Kavka S. J. Idioms and Their Potential Lexical Extension.....	150
Капранов Я. В. Лексикографія у її сучасних викликах.....	159
Кивенко И. А. Типология стимула речевого акта благодарности (на материале англоязычного художественного дискурса).....	170
Козак Т. Б. Infinitivkonstruktionen und der Reine Infinitiv in der Deutschen Sprache.....	179
Коломієць О. М. Вживання метафор у англійських, польських та українських синоптичних повідомленнях у публіцистичному стилі.....	184
Косович О.В. Лексичні гібриди у розрізі інноваційних процесів. Диференціація концепту.....	190
Костюк А.В. Проблема визначення терміна «Дискурс».....	197
Ларіна Е.В. Енергетичні характеристики висловлювань, що виражають толерантність / нетолерантність у політичному дискурсі (на матеріалі німецької, української та російської мов).....	200
Leláková E. The Role of a Common Semantic Feature and a Diagnostic Frame in the Process of the Linguistic Data Collection.....	207

Ляшина А.Г. Деякі особливості сполучуваності, частоти використання і термінотворчої потенції суфіксів англійського словотвору в науковій літературі.....	211
Макарова О. С. Мотиваційна основа лексичних інновацій в публіцистичному дискурсі італійської та української мов.....	216
Марковська А.В. Німецькі фразеологізми з національно-культурним потенціалом у газетно-публіцистичному стилі.....	223
Матвійшин О.М. Художній переклад як особливий вид міжмовної та міжкультурної комунікації.....	232
Машикина Е. Н. Особенности восприятия церемониала в коммуникативной ситуации «Обсуждение вопросов церемониала предстоящей дипломатической встречи» (на материале дневниковых записей Г.Шассирона).....	237
Ostapova T.O. The Methods of Linguistic Terminology Formation in English and Ukrainian.....	248
Pastiriková I. English Lingua Franca in Contrast to Hebrew and Arabic Language Influence in the Middle East Peace Negotiation Process.....	254
Патен І.М. Компаративні фразеологічні одиниці на позначення інтенсивності руху в англійській та українській мовах.....	259
Пєшкова Т.В. Особливості мовленнєвого впливу у діловій німецькомовній комунікації.....	269
Позніхіренко Ю. І. Місце ергоніма у понятійно-термінологічному апараті сучасної ономастики.....	273
Покровська І. Л. Прагматичний потенціал коранічних формул у газетно-публіцистичних текстах турецької мови.....	277
Попко Е.А. Физиологические и речевые проявления аффекта (на материале современного английского языка).....	282
Prysyazhnyuk O. The English Dialects: An Analysis of the Basic Peculiarities.....	288
Прушковська І. В. Біографічний модус у турецькій драматургії постмодерної доби (на матеріалі п'єси «Тенцинг»).....	301

Романова Н.В. Гнів і його вербалізація у німецькомовних проповідях Майстера Екгарта.....	306
Саламатіна О.О. Структура семантичного простору публіцистичного інтерв'ю в сучасній німецькій мові.....	314
Сливка М.І. Функціональна вагомість українських реалій соціально-станової структури суспільства.....	325
Сорока Т.В. Формалізований аналіз лексичної семантики як спосіб дослідження аксіологічного знання.....	335
Тараненко О.Г. Концептуальні характеристики явища «Магія» у британській моделі світу (на матеріалі паремій англійської мови).....	339
Тихонина С. И. Вариативность просодических признаков в актерской речи.....	342
Томенюк О.С. Language Units Verbalizing the Concept “Power “ (based on an idiomatic fund).....	351
Uherová Z. Die Abkürzungen und Kurzwörter im Bereich des Gesundheitswesens.....	355
Цвяк Л.В. Сучасна прикордонна термінологія: особливості утворення та перекладу.....	357
Чендей Н. В. Метафоризація як засіб вербалізації емоційних концептів в оригіналі й перекладах.....	365
Чеснокова М.В. Мелодические особенности речи американцев различных возрастных групп.....	370
Швед Е. В. До питання історії лінгвістичної думки давньої Індії: праця Паніні «Восьмикнижжя».....	379
Шевченко М.Ю. Діалогічність як когнітивна характеристика комунікативного дискурсу.....	383
Шегедин Н. М. Деривація та семантичний потенціал прикметників кольору в латинській мові.....	390
Шутова М. О. Структура поняття “ менталітет” та його зв’язок з тріадою Етнос – Мова – Культура	398

<i>Janigová S.</i> Some Notes on the Cognitive Concept of Valence.....	407
--	-----

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

<i>Valdmanová K.</i> On Use of Interactive White Boards in University ESP Teaching.....	417
<i>Герцовська Н. О.</i> Комунікативна компетенція як складова формування багатомовної особистості студента-філолога.....	420
<i>Gogová L.</i> Globalism and Multiculturalism in Education.....	425
<i>Голуб О. М., Огієнко К. О., Радзієвська О. В.</i> Підвищення рівня загальнолінгвістичної компетенції студентів-філологів у курсі теоретичної граматики англійської мови (на матеріалі вчення про актуальне членування речення).....	428
<i>Horňáková A., Miženková E.</i> Interactive Language Learning for Future Profession.....	439
<i>Кравець О.В.</i> Когнітивно-комунікативний метод навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі.....	442
<i>Маторина Н. М., Маторин Б. И.</i> Возможности использования ономастических словарей на занятиях по языку в педагогическом вузе (из опыта работы).....	447
<i>Мишко С.А.</i> Навчання та тестування аудіювання.....	453
<i>Пусанчин Р. Б.</i> Труднощі навчання аудіюванню у процесі підготовки перекладачів.....	458
<i>Stašková J.</i> Support Genres in Slovak University Settings.....	464
<i>Čuriová H.</i> Teaching English in the Field Geography and Regional Development.....	472

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Єнікєєва С. М.</i> Німецькомовна емотивна семантика у порівняльно- історичному аспекті (рецензія на монографію Романової Н. В. «Історія емотивної лексики німецької мови VIII–початку XXI століть» (Київ: Вид. центр КНЛУ, 2013. – 408.).....	477
---	-----

**ВИМОГИ
ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ
ДО ФАХОВОГО ЗБІРНИКА "СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
З ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ", ВИП. 12**

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів з іноземної філології та методики викладання іноземних мов. Наукові статті повинні містити: постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку (Постанова ВАК України від 15.01.2003 р. №7-05/1).

Правила оформлення статей:

- стаття подається без автоматичних переносів слів українською (російською, англійською, німецькою, французькою) мовою;
- відцентрована назва публікації друкується великими літерами, над нею подається УДК, а під нею в центрі звичайними літерами - прізвище та ініціали автора, нижче курсивом - місце роботи;
- основний текст друкується через 1 інтервал шрифтом 14 Times New Roman Суг. Поля ліворуч, вгорі, внизу - 2,5 см, праворуч - 1 см. Відступ абзацу - 5 знаків.
- ілюстративний матеріал друкується курсивом;
- сторінки не нумеруються;
- посилання у тексті публікації оформляються згідно з вимогами ВАК України.
- завершує публікацію "**Література**" (друкується жирним шрифтом), подана в алфавітному порядку з дотриманням вимог ВАКу (Бюлетень ВАК № 6, 2008 р.).

Після літератури подається **резюме** українською (для статей іноземною мовою) та англійською (для україно/російськомовних статей) мовами.

В окремому файлі подаються відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи, посада, домашня адреса, телефон, електронна адреса.

- Аспіранти та викладачі до статей додають рекомендації своїх наукових керівників.
- Подані матеріали **не рецензуються і не повертаються**.
- Термін подачі - **30 квітня 2014 р.**
- Матеріали надсилати за адресою: myroslavafabian@rambler.ru
- Контактний телефон: +380 662906929

Редакційна колегія

Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць. Випуск 11. Відп. ред. Фабіан М.П. - Ужгород: ПП "Аутдор-Шарк", 2013. – 493 с.

Видання зареєстроване Державним комітетом телебачення і радіомовлення України.

Свідоцтво **КВ № 8917** від **29.06.2004** р.

Збірник містить науковий доробок викладачів та аспірантів Ужгородського національного університету, інших вузів України, близького та далекого зарубіжжя. У науковому збірнику представлено сучасні дослідження з іноземної філології в галузях мовознавства, літературознавства і методики викладання англійської, німецької та французької мов у середніх та вищих навчальних закладах.

Наукове видання

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Випуск 11

Збірник наукових праць

Відповідальний редактор:

Фабіан М.П.

Технічний редактор:

Фабіан В.О.

Підписано до друку 02.09.2013 р. Формат 60х84/16

Папір офсетний. Друк цифровий. Зам. № 73

Гарнітура Times New Roman. Умовн. друк. арк.

Тираж 300 прим.